

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

AZƏRBAYCAN FOLKLORU
ANTOLOGİYASI

IX kitab
(GƏNCƏBASAR FOLKLORU)

BAKI – “SƏDA” – 2004

Azərbaycan Respublikası MEA
Folklor İnstitutunun
Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur

TƏRTİB EDƏNİƏR:	F.e.n. Hüseyn İSMAYILOV, f.e.n. Ruziyə QULİYEVA
ÖN SÖZÜN MÜƏLLİFİ:	F.e.n. Hüseyn İSMAYILOV
REDAKTORU:	F.e.d., prof, İsrafil ABBASLI
RƏYÇİLƏR:	F.e.n. S.XAVƏRİ, A.XƏLİL
NƏŞRİNƏ MƏSUL:	f.e.n. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

Azərbaycan folkloru antologiyası, IX kitab (Gəncəbasar folkloru), Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2004.

Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun nəşr etdirdiyi "Azərbaycan folkloru antologiyası" silsiləsindən olan bu cildə Gəncəbasarın zəngin və təkrarsız folklor inciləri toplanmışdır.

ISBN-586874-032-7

©"Səda" nəşriyyatı, 2004

ÇOXCİLDLİ "AZƏRBAYCAN FOLKLORU ANTOLOGİYASI" NIN (AFA) NƏŞR OLUNMUŞ KİTABLARI

1. AFA, I. Naxçıvan folkloru, tərtib edənlər: Təhmasib Fərzəliyev, Məhərrəm Qasımlı, elmi redaktoru və "Ön söz"ün müəllifi İsrafil Abbasov, rəyçilər: Vəli Əliyev, Bəhlul Abdulla, Bakı, "Səbah" nəşriyyatı, 1994.

2. AFA, II. İraq-Türkman folkloru, tərtibçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayev, doktor Əbdüllətif Bəndəroğlu, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Azad Nəbiyev, filologiya elmləri doktoru, professor İsrafil Abbaslı, Bakı, "Ağrıdağ" nəşriyyatı, 1999.

3. AFA, III. Göyçə folkloru, toplayıb tərtib edən, Hüseyn İsmayılov, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Qara Namazov, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2000.

4. AFA, IV. Şəki folkloru, tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, Hikmət Əbdülhəlimov, Ramazan Qafarov, Vaqif Aslan elmi redaktoru və "Ön söz"ün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, sənətsünaslıq namizədi Faiq Çələbi, Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2000.

5. AFA, V. Qarabağ folkloru, toplayanlar: İsrafil Abbaslı, Təhmasib Fərzəliyev, Nəcəf Nazim (Quliyev), tərtib edən və "Ön söz"ün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor İsrafil Abbaslı, redaktorları: filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, filologiya elmləri namizədi, dosent Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru Bəhlul Abdulla, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, "Bakı", "Səda" nəşriyyatı, 2001.

6. AFA, VI. Şəki folkloru, tərtib edən: Hikmət Əbdülhəlimov, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, "Ön söz"ün müəllifi sənətsünaslıq namizədi Faiq Çələbi, rəyçi filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2002.

7. AFA, VII. Qaraqoyunlu folkloru, tərtib edənlər: filologiya

elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, Qurban Süleymanov, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Qara Namazov, rəyçilər, filologiya elmləri doktoru İsrail Abbash, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev. Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2002.

8. AFA, VIII. Ağbaba folkloru, toplayıb tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, Tacir Qurbanov, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor İsrail Abbash, rəyçi filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərli, Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2003.

İNSTITUTDAN

AFA-nın “Gəncəbasar folkloru” cildi Azərbaycan MEA Gəncə Elmi Mərkəzi İctimai Elmlər bölməsində nəşrə hazırlanmağa başlanmış və Akademiyanın Folklor İnstitutunda başa çatdırılmışdır. Gəncə Elmi Mərkəzinin İctimai Elmlər bölməsinə rəhbərlik etmiş filologiya elmləri namizədi Ziyəddin Xasıyev, folklor qrupunun əməkdaşlarından – filologiya elmləri namizədləri Ruziyə Quliyeva, Maqbet Əhmədov, Sahib Axundov və elmi işçi Vahid Hübətov işlədikləri dövrdə toplama işində yaxından iştirak etmişlər. Sonralar “Gəncəbasar folkloru”nun tərtibi və çapa hazırlanması işi R.Quliyevanın öhdəsinə düşmüşdür. Onun Folklor İnstitutuna təqdim etdiyi tərtib işi MEA Folklor İnstitutunda “Gəncəbasar folkloru”nun ikinci cildi kimi hazırlanmış topludan, İnstitutun əməkdaşları tərəfindən bölgəyə elmi ezamiyyətlər zamanı əldə edilmiş folklor örnəklərindən, həmçinin İnstitutun elmi əməkdaşı Sahibə Sədnikqızının təqdim etdiyi materiallardan geniş istifadə edilməklə xeyli təkmilləşdirilmişdir.

Toplunun hazırlanmasında tərtibçilərə Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı Tahir Orucov yaxından kömək etmişdir.

Önemli qədim tarixi qəhrəmanlıq gələni və zəngin poetik söz sənəti olan Gəncəbasarın folklor örnəklərini bir cildə sığdırmaq imkan xaricindədir. İndi çap edilən “Gəncəbasar folkloru” cildi adını daşdığı regionun mənəvi-mədəni irsini səciyələndirən ilk təşəbbüs kimi böyük elmi-filoloji, eyni zamanda, mühüm tarixi-siyasi əhəmiyyətə malikdir. İnstitut gələcəkdə bölgə folklorunun toplanması və nəşri işlərini davam etdirmək və oxuculara daha kamil folklor nəşrləri təqdim etmək niyyətindədir.

ETNİK-MİLLİ YADDAŞDAN – FOLKLORDAN GÖRÜNƏN GƏNCƏ

Azərbaycan folklor antologiyası silsiləsindən Gəncəbasar folkloru həm elmi ictimaiyyətin, həm də geniş oxucu kütləsinin müəlləsinə təqdim edilir. Azərbaycanımızın istər itirilmiş, istərsə də mövcud bölgələri üzrə folklor antologiyaları işıq üzü görünəcə antologiyalar haqqında müxtəlif mülahizələr səslənir. Ağır fiziki (ekspeidiyalar) və intellektual (janr təsnifatı, izah və s.) fəaliyyətin nəticəsi kimi yaranan hər bir antologiya işıq üzü gördükcə bu işin milli-mənəvi dəyərlərimizin rekonstruksiyası, dövlət və dövlətçilik miqyasında əhəmiyyəti yüksək qiymətləndirilməklə yanaşı, qeyri-elmi səviyyədə iradlar da səslənir. Belə qeyri-elmi iradlar içərisində milli folklorumuzun regional aspektdən öyrənilməsinin qeyri-səmərəliliyi, hətta zərərliyi haqqında mülahizələrdir. Bu mülahizələr çox güman ki, müasir humanitar elmlərin nailiyyətlərini, lap elə folklorşünaslıq tədqiqatının adı üsullarını bilməməkdən irəli gəlir.

İstər vahid ideoloji, istər dini, istər regional, istərsə də etnik-millə mədəniyyət tipləri struktur bütövlüyü səciyyəsi daşımaqqla yanaşı, bu bütövlüyü təşkil edən ayrı-ayrı mikrostrukturların cəmindən, bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətdə olan və bu münasibətlərin mürəkkəb dinamikasından mədəniyyət fenomenini doğuran vahidlərdən təşkil olunmuşdur. Mədəniyyət tiplərinin teoloji, ideoloji, etnik-millə və s. səciyyəsinə asılı olmayaraq onların kulturoloji, fəlsəfi, filoloji tədqiqində ən ümumi səciyyəvi təmayüllərin müəyyənləşdirilməsi və bütövlükdə fenomen hadisə kimi elmi dəyərləndirilməsində həmin mikro vahidlərin həm ayrı-ayrılıqda, həm də bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətdə öyrənilməsi ən səmərəli üsuldur. Bəşəriyyətin inkişaf mərhələləri ərzində müəyyən zaman çevrəsini və planetin müəyyən coğrafi ərazisini əhatə edən istənilən mədəniyyət digər mədəniyyətlərə münasibətdə təşkil olunandır, bu böyük mədəniyyətin öz daxilində isə ayrı-ayrı struktur komponentləri struktur bütövlüyünə böyük mədəniyyətə münasibətdə təşkil edəndir. Təşkil edənəin təşkilolunana münasibəti kulturoloji müstəvidən fəlsəfi müstəviyə keçirildikdə təkin ümumiyyə münasibəti ilə paralelləşir. Müxtəlif humanitar elmlərin təcrübəsi sübut edir ki, mədəniyyətlərin öyrənilməsində təkdən ümumiyyə, mikrostrukturda markostruktura hərəkət dinamikası daha səmərəlidir. Bu cəhət etnik-millə xarakterli mədəniyyət tiplərinə daha çox şamil olunur. O

baxımdan ki, etnik-millə xarakterli mədəniyyət onu yaradan mədəniyyət subyektinin (etnosun) etnik təfəkkür və emosiya potensiyasının ifadəçisidir və həmin etnosun coğrafi lokalizasiyasından asılı olaraq müəyyən regional səciyyəvilik də kəsb edə bilər. Məhz bu baxımdan etnik-millə mədəniyyətlərin lokal coğrafi çevrələrdə təzahür edən struktur komponentlərinin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi müasir humanitar-elmi düşüncənin zəruri vəzifələrindəndir.

Qədim və orta əsrlər bəşər sivilizasiyasının inkişafında, sosial və mədəni tərəqqisində əhəmiyyətli rol oynamış türk mədəniyyəti onun öz tarixinin mürəkkəbliyi ilə şərtlənərək olduqca mürəkkəb xarakterə və inkişaf dinamikasına malik olmuşdur. Zaman-zaman türklər çin, monqol, tunqus-mancur, iran, german, slavyan, ərəb mədəniyyətləri ilə etnokulturoloji əlaqələrdə olmuş və bu əlaqələrin xarakterindən asılı olaraq mədəniyyətlərin tipoloji xarakteri müəyyənlanmışdır. Qədim və orta əsrlər türk mədəniyyətinin daxili differensiyası, başqa sözlə ifadə etsək, vahid struktur bütövlüyünü təşkil edən mikrostrukturlarının ayrı-ayrı etnik-mədəni sistemlərin yaranması bir tərəfdən ictimai-siyasi hadisələrlə şərtlənsə, digər tərəfdən də digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələrdən irəli gəlirdi. Ümumtürk mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi-struktur vahidi olan Azərbaycan etnik-mədəni sistemi yad etnik mədəniyyətlərlə (xüsusən İran) daha sıx qarşılıqlı münasibətlərdə olsa da, öz inkişafının istər təşəkkül, istər təkamül, istərsə də intibah mərhələlərində türkcülük keyfiyyətini həmişə yüksək səviyyədə mühafizə etmiş, müasir günümüzdə qədər böyük türk dünyasının ayrılmaz bir parçası kimi qoruyub saxlamışdır. Nə ən qədim dövrlərin aborigin türk tayfaları ilə Qafqaz mənşəli xalqların etnokulturoloji münasibətləri, nə eramızın I minilliyinin ortaları qılçaq-Qafqaz xalqları və İran əlaqələri, nə orta əsrlərin türk-ərəb və türk-İran əlaqələri, nə də XIX əsrin əvvəllərindən XX əsrin sonlarına qədər türk-rus əlaqələri bu ərazidə-Azərbaycanda nisbətən heç vaxt etnik-mədəni sistemdə türklüyün zərərinə dəyişə bilməmişdir. Əksinə, bütün bu əlaqələr Azərbaycan etnik mədəni sistemində tipologiyası etibarilə türk olan mədəniyyətin daha unikal təzahür çalarlarını meydana gətirmişdir. XII əsrdə Gəncəli Nizaminin fars dilində türk epik təfəkkür imkanlarını daha unikal bir formada, yüksək bədii-estetik səviyyə əks etdirməsi, XVI əsrdə Füzulinin İslam mədəniyyətinin digər iki (ərəb və fars) komponentlərinin imkanlarını da türk dilinin rəsmi elitar dil səviyyəsinə yüksəldilməsi işinə səfərbər etməsi bunun bariz nümunəsidir.

Etnik-millî mädäniyyät sistemində mühüm struktur vahidlərindən birini folklor təşkil edir. Bunu şərtləndirən başlıca sədəd odur ki, folklor yazılı ədəbiyyatdan fərqli olaraq dolayısıyla deyil birbaşa, bilavasitə onu yaradan mädəni subyektin-etnosun təfəkkürünün, etik-estetik təzahürü kimi meydana çıxır. Məhz bu xüsusiyyətinə görə folklor etnik-millî mädəniyyətdə o mädəniyyətin müxtəlif təzahür formalarının genezisini təşkil edir, bu təzahür formalarının millilik keyfiyyətinin səviyyəsi folklor münasibətdə müəyyənleşir. Etnik-millî mädəniyyät sistemində istənilən kulturoloji təmayül digər etnik mädəniyyətlərin təsirinə də məruz qala bilər, kosmoloziyə qədər millilikdən uzaqlaşa da bilər. Lakin əgər bu uzaqlaşmaların kökündə folklor təfəkkürünə söykənmə, genezis etibarilə ona dayanma varsa, onda yenə də bu təzahürlər istər-istəməz millî keyfiyyətə malik olmalıdır. Beləliklə, etnik-millî mädəniyyətdə folklorun statusu keyfiyyət göstəricisi, milliliyin meyar və etalonu statusundadır.

Bu mənada etnokulturoloji sistemdə folklorun regional öyrənilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu əhəmiyyət özünü yalnız folklor irsinin müasir azərbaycanlı şüuruna inteqrasiyası kimi olduqca zəruri bir missiya ilə məhdudlaşmayıb, bütövlükdə Azərbaycan və eləcə də türk etnik-mädəni sisteminin genezisini, digər mädəni təzahürlərin bu mädəniyyətə nə dərəcədə aidliyini də müəyyənleşdirməyə yardım edir.

Azərbaycan folklor antologiyası silsiləsindən növbəti Gəncəbasar folkloru cildi Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərində olan Gəncə və ona yaxın olan ərazilərin zəngin folklor örnəklərini özündə ehtiva etməkdədir. Bizim eramın əvvəllərindən qədim türklərin daimi yaşayış məskənlərindən olan biri kimi heç kimdə şübhə doğurmayan Gəncə və onun ətrafında yaşayan folklor örnəklərində regional spesifikasiya ilə yanaşı, əski türk mädəniyyətinə aid inam və inanc sistemini, dünyagörüşləri özündə çox dolğun bir şəkildə əks etdirməkdədir. Təbii ki, bölgənin folklor örnəklərində əksini tapan ideya estetik istiqamətlər, onların Azərbaycan etnik-mädəni sistemi daxilində digər qonşu folklor mühitləri ilə müqayisədə spesifikasiyasını müəyyənleşdirməmişdən əvvəl regionun coğrafi, etnik və tarixi özəlliklərini aydınlaşdırmaq zəruridir. Çünki bunlardan birincisi folklor mühitinin arealını, ikincisi, subyekti, üçüncüsü isə inkişaf dinamikasını şifrələyir.

1) Regionun coğrafi hüdudları:

Müasir Gəncə şəhərinin tarixən inzibati-siyasi təsir dairəsinə daxil

olan şimali-qərbi Azərbaycanın mühüm bir hissəsi tarix boyu müxtəlif adlarla adlandırılmışdır. Miladdan öncə Gəncə və Gəncə ətrafı rayonların yerleşdiyi ərazi Sakasena vilayəti kimi tanınmışdır. Ərəb istilası zamanı bu ərazi Aran, Şirvanşahların hakimiyyəti dövründə Gəncə, Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə Gəncə-Qarabağ bəylərbəyliyi adlanmışdır. XVIII əsrin ortalarından Gəncə xanlığının əhatə etdiyi ərazi qərbdən İrəvan xanlığı, Qazax və Borçalı sultanlıqları, şimaldan Kaxetiya çarlığı, Sığnaq mahalı, İlisu sultanlığı, Şəki xanlığı, Şərqdən isə Qarabağın Bərdə və Cavanşir mahalları, Cənubdan isə Qarabağın Xəmsə mahalı ilə əhatə olunmuşdur.

Xanlıq Ayrım, Şəmşəddil, Zəyəm, Şəmkir, Gəncəbasar, Samux, Kürəkbasar, İyirmi dörd adlı səkkiz mahalı özündə birləşdirirdi. Rus işğalından sonra Gəncə xanlığı ərazisində Yelizavetpol dairəsi yaradıldı. Sonra isə Yeni Bəyazıt, Qazax, Sığnaq, Ərəş, Cavanşir qəzaları, və Zaqatala dairəsinə əhatə edən Yelizavetpol qəzası formalaşdırılır. Gəncə qəzası sovet hakimiyyətinin 30-cu illərinə qədər öz adını və ərazisini qoruyub saxlayırdı. 30-cu illərdən yeni inzibati ərazi bölgüsü nəticəsində Gəncə vilayətinin ərazisi müxtəlif rayonlar arasında parçalandı.

İstər tarixə, istərsə də filologiyaya aid tədqiqatlarda tarixən Gəncənin siyasi-inzibati təsir dairəsində olan ərazilərin Gəncəbasar adlandırılması ilə rastlaşırıq. Bu ad altında isə indiki Tovuz, Şəmkir, Xanlar, Goranboy, Yevlax rayonları nəzərdə tutulur. Hətta folklorşünaslıqda bu adın çevrələdiyi ərazi tarixçilərdən də irəli gedərək daha da böyüdüldü. Tarixin heç bir mərhələsində «Gəncəbasar»ın inzibati-ərazi vahidi kimi adı çəkilən indiki rayonları əhatə etdiyi vaxt olmayıb. Gəncə xanlığı daxilində səkkiz vilayətdən biri olan «Gəncəbasar» Gəncəçay vadisi boyunca yaşayış məskənlərinin yayıldığı dar bir ərazini bildirirdi. İstər tarixi inzibati-ərazi bölgü prinsipi baxımından, istərsə də regional etnoqrafik, adət-ənənə, dialekt-dil-üslub xüsusiyyəti özəllikləri baxımından «Gəncə» toponimi haqqında söhbət gedən ərazinin tarixi inzibati-siyasi adı kimi daha uğurlu və həqiqətə uyğundur.

«Gəncə» toponiminin hal-hazırda Bakıdan 363 km. qərbdə, Kiçik Qafqazın şimali-şərq ətəyində, Gəncə çayının hər iki sahilində yerleşən, Gəncə və Kəpəz rayonlarına ayrılmaqla 107 kv.km. sahəni əhatə edən Azərbaycanın Bakıdan sonra ikinci böyük şəhərinə aid edilməsi baxımdan «Gəncə tarixi», «Gəncə folkloru», «Gəncə dialekti» və s. kimi ifadələrin geniş oxucu kütləsi tərəfindən haqqında söhbət gedən anlayışların müasir Gəncəyə (107 kv. km ərazini

əhatə edən şəhərə) aidliyi təəssüratı yarada bilər. Ona görə də tarixilik prinsipinə əsaslanmaq özünü o qədər də doğrultmur. Məhz bunu nəzərə alaraq “Gəncəbasar” adının tarixən Gəncənin inzibati təsir dairəsinə aid olan əraziyə aid edilməsi daha düzgündür. Digər tərəfdən XX əsrin ikinci yarısı “Gəncəbasar” adının tarixən əhatə etdiyi dar bir ərazini Gəncəçay vadisini deyil, böyük bir coğrafi ərazini işarələdiyi, xalq arasında da bu anlamda işlənmə təcrübəsi var.

2) Regionun etnik tərkibi:

Məlum olduğu kimi Azərbaycan tarixinin ən mürəkkəb, mübahisələr doğuran problemlərindən biri etnogenez problemidir. Sovet hakimiyyəti illərində türksöylü respublikalara tətbiq edilən «hazır konsepsiyalar» onların tarixi ərazilərində türklərin məskunlaşmasını orta əsrlərin ortalarına qədər gətirib çıxarırdı. Azərbaycan tarixçilərinin uzun illər ərzində normativləşdirməyə çalışdıqları Azərbaycan ərazisinə türklərin gəlişini X-XI əsrlərdən başlamaq kimi yanlışlıq müəyyən təshihlərlə bu gün də davam edir. Ümumən Azərbaycan xalqının etnogenezisi ilə bağlı şüurlu şəkildə yaradılmış «qeyri-müəyyənlik», systemsizlik onun ayrı-ayrı bölgələrinin etnik tərkibi, etnokulturoloji lokalizasiyası və inkişafına da aiddir. Şimali Azərbaycanın böyük bir ərazisini əhatə edən Gəncə vilayəti də bu cəhətdən xali deyil.

Yaranma tarixi miladdan öncə 750-700-cü illərə aid edilən Gəncə şəhərinin ən qədim sakinlərinin etnik tərkibi haqqında birmənalı şəkildə yekdil fikir söyləmək çətindir. Lakin tarixi dəlillər əsasında bir həqiqət sübut edilmişdir ki, təxminən e.ə. I minilliyin ortalarından b.e. minilliyinin əvvəlinədək bu ərazinin etnik (əsasən qıpçaq türkləri; mənbələrdə: huntürklər, yaxud buntürklər) böyük əksəriyyəti təşkil etməyə başlayır. Regionun etnokulturoloji təmərküzləşməsində türklərin həlledici rolunu «Gəncə» sözünün etimologiyasından da görmək mümkündür.

Elmdə (tarix, türkölogiya, iranşünaslıq, dilçilik, etnoqrafiya və.s) «Gəncə» sözünün etimologiyası ilə bağlı mövcud mülahizələri iki qrupa ayırmaq olar:

- 1.«Gəncə» sözünün etimologiyasında qeyri-türk interpretasiyası;
- 2.«Gəncə» sözünün etimologiyasında türk interpretasiyası;

Toponimin qeyri-türk mənşəli «interpretatorları» da öz mülahizələrində yekdil olmayıb aşağıdakı qruplara bölünür:

a) toponimin Pəhləvi mənşəli olmasını iddia edənlər: Gəncə - «Gəncə» (xəzinə).

b) toponimin midiya mənşəli olmasını iddia edənlər: Gəncə-«qauz»

s) toponimin yunan mənşəli olmasını iddia edənlər: «Gəncə»-«Qunicə» (Qadınlar ölkəsi (amazon qadınları));

Gəncə sözünün qeyri-türk mənşəli olmasını irəli sürən alimlərin mülahizələrində zahiri uyğunluqlara əsaslanan etimologiya daha qabarıqdır.

Toponimin türk mənşəli olmasını israr edənlər bir neçə qrupa ayrılır:

a) toponimin «güncək», «günçü», «günəşdən olan» şəklində izahı;

b) Toponimin «Gəncə» sözü ilə izahı. (coğrafi baxımdan geniş ərazi mənasında);

s) Toponimin türk tayfaları hunlar və «gəncək»lərin adı ilə əlaqələndirilməsi;

c) Toponimin türk mənşəli «xan», «qan», «kaan» (hakim və sərkərdə mənasında) və ca, (cə ça, çə) hissəciyinin kombinasiyasından yaranması;

Toponimlərin izahına keçməzdən əvvəl onu qeyd etmək ki, «Gəncə» şəhər, vilayət, ərazi adından başqa mövcud ərazidə çay, düz adlarını da bildirir. Mövcud arealda bu sözün geniş yayılması tayfa adından götürülməsi ehtimalını qabardır. Məlum olduğu kimi türkdilli xalqlarda coğrafi adların tayfanın adı ilə adlandırılması ənənəsi çox aparıcı mövqedə olmuşdur. Bu faktı sübut edən dəlil isə hunlarla bağlı yer adlarının Gəncə düzündə geniş yayılmasıdır: Hunnan qalası, Hunnar belə toponimlərdir*. Hesab etmək olar ki, əski vaxtlardan bu ərazidə məskən salan türklər öz tayfa adlarına uyğun olaraq ərazini də adlandırmışdılar. Toponimin etimoloji izahında digər bir cəhət də nəzərə almaq lazımdır ki, «Gəncə» sözünün ilk komponenti «gən» gəncək tayfasının adındakı hissəyə uyğun olaraq «xan», «kaan» mənasını bildirir, ca (cə) hissəciyi isə ərazi, yer, yurd mənasındadır. Bu sahədə fakt və dəlillərə əsaslanan son sözün tarixçilərə aid olacağını nəzərə çarpdırmaqla, biz də «gəncə» sözünü «xan yurdu» kimi türkmənşəli əsasda izah edən tədqiqatçılarla həmfikir olduğumuzu bildiririk.

*Ətraflı məlumat üçün bax: Mamedov T. Politiceskəə istoriə i istori-çeskaə qeoqrafiə Kafqazskoy Albanii. Baku, 1986, s 131; Melikset bek L.M. K istorii poəvleniə qunnov v Vastoçnom Zakafkazii. Dokl. AN Az.SSR, B.1957 t. XII. kn. 6, s. 712.

«Gəncə» sözünün etimoloji izahından da görüldüyü kimi bu ərazi

qədim türk torpaqlarındandır. Lakin tarixən bu ərazinin etnik tərkibi sabit olaraq qalmamış, süni yollarla dəyişdirilməyə çalışılmışdır.

Xüsusilə Çar Rusiyasının Gəncəni işğalından sonra planlı şəkildə şəhərin erməniləşdirilməsi siyasəti yürüdülmüş, Rusiyanın müxtəlif vilayətlərindən Gəncəyə erməni ailələri köçürülmüşdür. Tarixi faktlardan məlum olur ki, yalnız 1804-cü ilin mart-may ayları Gəncəbasara 4667 erməni köçürülmüşdür. Rusiya nümayəndələrinin köçürmə siyasətinin nəticəsidir ki, 1808-ci ilin dekabrında şəhərdə ermənilər 3596, türklər isə 6320 nəfər qeydə alınır. Ermənilər 1803-cü ildə əhalinin 8,5 %-ni təşkil etdikləri halda, 1808-ci ildə 36,26%-ə çatırlar. Əlbəttə, işğalçı Rusiyanın bu siyasətinin əsasında Gəncə ərazisində türk-müsəlman milli mənəviyyatını məhv etmək niyyəti dayanırdı.

XIX əsrin 30-cu illərindən Gəncə vilayətinə ermənilərlə bərabər digər xalqların nümayəndləri də göçürülməyə başlayır. Gəncə haqqında dəyərli tədqiqat əsərinin müəllifi Fərrux Əhmədov tarixi mənbələrə əsaslanaraq XIX əsrin sonu Gəncə əhalisinin etnik tərkibini aşağıdakı kimi göstərir:

«Azərbaycan türkləri 17436, çuvaşlar 34, qaraçaylar 6, avarlar 103, çeçenlər 7, inquşlar 6, çərkəzlər 4, Türkiyə türkləri 3, türk-mənlər 4, velikoruslar 2519, maloruslar 215, polyaklar 240, çeçlər 12, italyanlar 13, almanlar 103, ingilislər 6, yunanlar 5, ermənilər 12055, farslar, 39, kürdlər 3, yəhudilər 93, 9, gürcülər 486, minqrel 13, lazlar 7».

Göründüyü kimi, XIX əsrin sonları Gəncə qəzasının etnik tərkibində «beynəlmiləl mənzərə» xeyli dəyişsə də ermənilərin bu tərkibdə nisbəti aşağı düşməyə başlayır. 1911-ci ildə isə Gəncənin 59 minlik əhalisinin 45 mini türk, 2,5 mini erməni, 3,5 mini rus, qalınları isə digər millətlərin nümayəndələri olmuşdur.

Heç bir süni köçürmə, qeyri-təbii (təşkil olunmuş) demografik proseslərə baxmayaraq tarixin ta qədim dövrlərindən günümüzdə qədr Gəncənin etnik tərkibində nisbət heç vaxt türk əhalinin zərərinə əsaslı şəkildə dəyişməmiş, Gəncə bir türk ərazisi kimi təşəkkül tapmış, türk ərizisi kimi inkişaf etmiş, müasir günümüzdə də türk ərazisi kimi daxil olmuşdur.

* * *

Əgər tarixi fakt və dəlillər, maddi arxiologiya nümunələri Gəncənin Azərbaycan türklüyünün ta qədim dövrlərdən bu günədək ayrılmaz bir tərkib hissəsi olduğunu sübut edərsə, bu bölgədən top-

lanmış folklor nümunələri etnik subyektinin əsrlərdən bəri bütün varlığı-estetik düşüncəsi, həyata fəlsəfi-emosional baxışı, məişətdə mənəvi-əxlaqi prinsipləri, Tanrı-İnsan münasibətlərinə yanaşması və s. etibarilə türk şifahi bədii ənənəsinin və deməli türk mənəvi dəyərlər kompleksinin daşıyıcısı olduğuna şahadət verir. Folklor nümunələrinin özündə əks etdirdiyi etnik dünya görüşü kompleksi regional spesifikadan fərqlənmək şərtiylə, bütün parametrləri üzrə həm Azərbaycanın digər bölgələrinin, həm də əski türk folklorunun ideya istiqamətləri ilə tam bir paralellik təşkil edir. Antologiyada təqdim edilən folklor örnəkləri istər lirik, istərsə də epik növlər üzrə olduqca zəngin janr rəngarəngliyinə malikdir. Digər bölgələrimizin folklor mühitlərindən fərqli olaraq Gəncə folklorunda hansısa təmayülün dominant mövqeyi (Göyçə folkloru-Aşıq yaradıcılığı, İraq-Türkmən folkloru-lirik janrlar, xüsusən bayatı, Şəki folkloru-lətifə və s.) Gəncə folkloruna xarakterik deyildir. Burada öz mənbəyini istər ideya-estetik baxımdan (etnik dünyagörüşü şifrələmə) istərsə də forma - dil-üslub xüsusiyyətləri baxımından əski türk epik təfəkküründən götürən folklor örnəklərinin eyni dərəcədə mükəmməl inkişaf səviyyəsi, paralel yayılma arealı ilə tanış olur.

Lirik janrlar içərisində dəgər janrlarla müqayisədə əski dini dünyagörüşü etnik-inam sistemini, mifoloji baxışları əks etdirən ovsunlar, alqışlar, qarğışlar, andlar, yanamalar öz orijinallığı, əski dünyagörüşün izlərini özündə qoruyub saxlaması ilə diqqəti cəlb edir. Əski etnik emosional-poetik duyğuların ifadəçisi olan bayatlar, ağıllar, laylalar da lirik növün janrları içərisində xüsusilə fərqlənir.

Öz janr-üslub səviyyəsi baxımından müasir nəzəri qəliblərə sığmayan (lirik və epik səciyyəsi çətin müəyyənləşən) elə janrlar da vardır ki, bunlar birbaşa xalq məişətinin, onun etnik həyat tərzinin birbaşa ifadəçisidir. Antologiyada lağlar, gileylər, yanamalar, tapşırmaclar, kimi sırf milli səciyyə daşıyan janrlar bu baxımdan diqqəti daha çox cəlb etməkdədir. Regionun mədəni subyektinin birbaşa fərdi psixoloji özəlliyindən irəli gələrək meydana çıxan yanamalar və tapşırmaclar xüsusilə az təsadüf olunan nadir janrlardır. Folklorun lirik janrları içərisində geniş yayılmış holavarlar, sayacı sözləri, mövsüm-mərasim nəğmələri də Gəncə folklor örnəkləri içərisində geniş yer tutur. Xüsusən mərasim nəğmələri regional spesifikasi ilə seçilir.

Gəncə folklor antologiyasının əksər hissəsini epik janrlar təşkil edir. Mifoloji rəvayətlər, əfsanə və rəvayətlər, nağıllar, gülməcələr,

dastanlar və s. türk epizminin bütün incəliklərini, janr spesifikası baxımından özəlliklərini özündə əks etdirir.

Gəncə folklorunun janr özəlliklərindən danışarkən uşaq folklor örnəklərini də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Düzgünlər, dolamalar, cırnatmalar, yanılmaclar, nazlamalar kimi şux, oynaq ritimli janrları özündə əks etdirən Gəncə uşaq folkloru həm duzlu-məzəli üslubi xüsusiyyətləri, həm də ideya baxımından tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə xüsusilə seçilir.

Bildiyimiz kimi Gəncə və ona yaxın olan ərazilər Azərbaycanın olduqca mükəmməl inkişaf səviyyəsi keçmiş aşıq mühitlərindən biri kimi tanınmaqdadır. İstər söz-repertuar, istərsə də ifaçılıq özəllikləri baxımından xüsusi aşıq mühiti kimi formalaşmış Gəncə aşıq mühiti özündə bir çox ustad aşıqların ad və imzalarını tarixi-bədii yaddaşımızda bu günümüzdə qədər qoruyub saxlamışdır. Məhz coğrafi arealda aşıq sənətinin qədim ənənələrinin mövcudluğu bu regionda aşıq sənəti ilə əlaqədar janrların da geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Antologiyada xüsusi yeri olan dastanlar və el şairlərinin şer nümunələri regionun aşıq sənəti ənənəsinin diqqətəlayiq işarələridir. Aşıqlar və el şairlərindən Molla Əsgərin, Bisavad Teymurun, Mülküllü Həsənin poeziya örnəkləri bu dediklərimizin əyani təsdiqləridir.

Beləliklə, Gəncə folklor örnəklərinin janr spesifikası, Azərbaycan folklorunun zəngin janr müxtəlifliyini bütün dolğunluğu ilə özündə əks etdirir, bundan əlavə bir neçə yeni janrlar da (yanamalar, tapşirmalar və s.) təqdim edir.

Gəncə folklor nümunələri xalqın mənəvi dünyagörüşünü əks etdirməsi baxımından türk mənəvi dəyərlər kompleksinə söykənir. Bu cəhət hissi-emosional ifadə planının qabarıq olduğu lirik janrlarında xüsusilə nəzərə çarpır:

Əzizinəm əvəngəz,
Dağda bitər əvəngəz.
Yadlardan arxa olmaz,
Öz arxana güvən gəz.

Yaxud:

Əzizim, başa çalar,
Çalmasın başa çalar.
Yemə namərd çörəyin,
Qaldırıb başa çalar.

14

Yaxud:

Mən aşıq yerdə məni,
Salmayın dərdə məni.
Namərdə qul olmaram,
Qurban kəs mərdə məni.

Nümunə gətirilən bu bayatılarda xalqın mənəvi-əxlaqi dəyərlər kompleksi (doğma-yad, mərd-namərd oppozisiya cərgəsində əyaniləşən mənəvi dəyərlər) yüksək bədii-estetik bir poeziya örnəkləri səviyyəsində təqdim olunmuşdur. Lirik janrlar içərisində, xüsusən bayatılarda məhəbbət, ayrılıqdan doğan həsrət, vüsal ümidi əsas aparıcı istiqamətləri təşkil etməklə yanaşı, bu poetik fonda xalqın həyat haqqında fəlsəfi düşüncələri də özünün dolğun bədii əksini tapmışdır:

Dağlar başı qarıdı,
Dibi bəhram barıdı,
İlki şirin dünyanın,
Sonu zəhirmarıdı.

Dünyanı əzəli və sonu arasında bir yolçuluq kimi təqdim edən etnik-bədii şüur bayatılar vasitəsilə bu iki nöqtə arasında insanın bütün emosiyalarını-sevincini, kədərini, sevgisini, nifrətini, vətən həsrətini, fəlsəfi düşüncələrini özündə əks etdirir.

Lirik janrlar içərisində ağılar da öz poetik özəllikləri baxımından diqqəti cəlb edir:

Ürəyimdə yara var.
Üstündə xal-qara var.
Aç ürəyimin başın,
Gör yanmamış hara var?

Dörd misralıq bir şərdə «dərd»in ağrı-acısı olduqca mükəmməl poetik səviyyədə təqdim olunmuşdur.

Gəncə folklor antologiyasının mühüm bir hissəsini təşkil edən alqışlar, qarqışlar, mövsüm-mərasim nəğmələri və s. əski türk inanc sistemini əks etdirməsi, özündə əski etnik-dini, mifoloji «folklor informasiyası» daşımaq baxımından maraqlıdır. «Qurd ağızı bağlama», «Ziyili yox etmə», «Bədnəzərdən qorunma», «Duzyandırma», «Xıdır Nəbi» kimi ovsunlar və mövsüm-mərasim nəğmələri

15

əski türk inanc sistemi ilə İslami inanc sistemini özündə sintezin bariz nümunəsi kimi xalqımızın tarixən formalaşan inanc sistemləri kompleksini bir bütöv halında əks etdirir:

Üzərliksən, havasan,
Hər dərdlərə davasan.
Pis gözlərə yavasan,
Üzərliyin çırtlasın,
Yaman gözlər pırtlasın.

Bu, birbaşa çox qədim əski türk inanc sisteminin bu gün xalq arasında yaşayan izləridir. Bundan fərqli olaraq «Qurd ağızı bağlamaq» ovsunu isə İslami mərhələnin göstəricisidir:

Qulfu, qulfu,
Allah qulfu.
Qulfu,
Süleyman Allah qulfu.
Qülfunu götdüm əlimə,
Adımı gətdim dilimə.
Dörd yanın hasar olsun,
Hasarın müxtəsər olsun.

Gəncə folklor antologiyasına daxil edilmiş mətnlər içərisində aşiq yaradıcılığı nümunələri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Məlum olduğu kimi Gəncə aşiqlərinin yaradıcılığı Azərbaycan aşiq sənətinin inkişafında xüsusi rol oynamışdır. Gəncə aşiq yaradıcılığında janr rəngarəngliyi diqqəti xüsusi cəlb edir. Toplanmış folklor örnəkləri içərisində aşiq yaradıcılığının ən iri janrı olan dastandan tutmuş, qoşma, gəraylı, təcnis, müxəmməs və s. müxtəlif şer şəkilləri öz ideya-estetik və bədii-sənətkarlıq özəllikləri ilə diqqəti cəlb edir.

Məlum olduğu kimi dastan, onun aşiq mühitində formalaşma və mükəmməlləşmə səviyyəsi bilavasitə həmin mühitin inkişaf səviyyəsinin göstəricisidir. Gəncə folklor antologiyasına bu regiondan toplanmış üç dastan: «Məmmədlə Güləndam», «Səmədlə Savad», «Nəcəf» daxil edilmişdir. Hər üç dastan ənənəvi dastan təsnifatı prinsipinə görə məhəbbət dastanlarına uyğun gəlir. Bu dastanlar öz süjet və kompozisiya strukturu baxımından, dastan üçün mövcud məlum qəhrəmanın mərhələli həyatını əks etdirməsi baxımından əski türk epik ənənəsinə əsaslanır. Məsələn, «Məmmədlə Güləndam»

dastanında süjet mərkəzi qəhrəmanın həyatını əks etdirməklə aşağıdakı hissələrə ayrılır:

1. Məmmədin dünyaya gəlməsi;
2. Məmmədin Güləndamı görməsi;
3. Qarşıya çıxan maneələr və onlara qarşı mübarizə;
4. Mübarizə və qələbə;

Dastan süjetinin bu strukturu mərhum folklorşünas M. Təhmasibin müəyyənləşdirdiyi mövcud struktura tam cavab verir. Lakin bəzi məqamlarda bu strukturun qəlibləri pozulur. Belə ki, məlum olduğu kimi ənənəvi məhəbbət dastanlarında qəhrəman öz sevgilisini yuxuda görür, ona buta verilir. «Məmmədlə Güləndam» dastanında isə qəhrəman sevgilisini real həyatda görür:

«Nə təhər oldusa bir gün səhər tezdən Məmməd icazəsiz nökrin otağının qapısını açdı. Baxdı ki, otaqda bir qənirsiz gözəl yatıbdı. Bu qızın on səkkiz-on doqquz yaşı ola-olmaya. Qızın gözəlliyi Məmmədin ağlına başından aldı».

İlk baxışdan dastan strukturunun «pozulması» kimi nəzərə çarpan bu cəhət Gəncə dastan yaradıcılığının regional spesifikasiyasından irəli gəlir. Gəncə dastanlarının regional spesifikasiyası özünü bu dastanlarda nağıl üslubunun mövcudluğunda göstərir. Bu cəhət istər hadisələrin təhkiyəsindəki dil-üslub xüsusiyyətlərində, istər ayrı-ayrı nağıl komponentlərinin dastanda iştirakında, istərsə də yuxarıdakı misalda olduğu kimi dastanın struktur hissəsinin «deformativ xarakterində» üzə çıxır. Belə bir spesifikasiya Gəncə dastan yaradıcılığına özünəməxsus bir orijinallıq gətirir.

Gəncə aşiq yaradıcılığının diqqət çəkən digər bir cəhəti burada aşiq şer nümunələrinin zəngin formalarda təzahürüdür. Praktiki olaraq aşiq sənəti ilə məşğul olmayan, lakin xalq şer üslubunda əsərləri ilə Gəncə regionunda məşhur olan el şairlərinin əsərləri ilk növbədə didaktik ruhu (ustadnamə), fəlsəfi ideyaları ilə diqqəti çəkir. Bu şer nümunələri Azərbaycan aşiq şerinin zəngin inkişaf təcrübəsinə əsaslanaraq öz poetik ruhunun bütövlüyü, fəlsəfi ideyalarının dərinliyi ilə xüsusilə seçilir:

Dünya bivəfadır, aldadar səni,
Könül uyma bu cahana, dedimmi?
Bir kəsə qalmayıb, sənə də qalmaz,
Bivəfadan çəkil yana, dedimmi?
Bu dünya dediyin bir xanimandı,
Kim gəldi dünyaya bu dünya dandı.

İqbaldan yonulmuş bir nərdivandı,
Səni çəkər imtahana dedimmi?

(*Bisavad Teymur*)

Bu nümunədə şairin dünya haqqında fəlsəfi düşüncələri sufi dünya modelinə uyğun gəlir ki, bu da bu regionda aşıq şerinin sufi-təriqət təmayülünün geniş intişarından xəbər verir. Bu istiqamət digər bir el şairi Molla Muradın divanısında bütün poetik terminologiyası, fəlsəfi-ürfani ruhu etibarilə daha da qabarıqlaşır:

Ləli-gövhər isimlərdə,
İsmə gərək dal gələ.
Əsəd, Səməd, Əsədullah,
Əsgərə əhval gələ.

Məhərrəm, Əhməd, Hilal,
Məhəmməd al gələ.
Bu məqamda Molla Murad,
Səs-səsə, sual gələ.

Gəncəbasar folklor antologiyasında cəmlənmiş folklor nümunələrimiz öz janr müxtəlifliyinə, daşdığı zəngin informasiya tutumuna, spesifik əlamətlərinə görə gec-tez xüsusi folklorşünaslıq tədqiqatının predmetinə çevrilicəyi şübhəsizdir. Bu antologiya gələcəkdə professional tədqiqatlara yol açmaq baxımından bu yolda atılmış ilk addımdır.

HÜSEYN İSMAYILOV

I. İNAMLAR, SINAMALAR

A

Axır çərşənbə gecəsində bir tərəfinə qırmızı, o biri tərəfinə qara qələm qoyulmuş yumurtanı axar suyun qırağında gizlədirlər. Niyyətin baş tutacağısa, yumurtanın üstünə qırmızı, baş tutmayacağısa qara xətt çəkilər-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsində kasaya bir az su töküb içərisinə bir ucuna pambıq dolanmış iki iynə salırlar. Əyər iynələr yaxınlaşsa, ürəyində niyyət tutan adam tezliklə öz sevgilisinə qovuşacağıdır-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsində ürəyində niyyət tutub qapı dinləyirlər. Yaxşı söz eşitsən, istəyinə çatarsan-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsi hamıdan xəlvət bişirdiyin duzlu kökəni yeyib yatırsan. Həmin gecə yuxuda susayanda sevdiyin oğlan sənə su verəcək-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsi almanı qabıqlarını qırmamaq şərti ilə bütöv soyub yeyirsən. Güzgünü həmin qabıqlarla bir yerdə başının altına qoyub yatsan, qismətinə çıxacaq adamı yuxuda görərsən-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsində iki dolça götürüb xəlvətcə birini manşır layırsan. Dolçaların ikisini də bir uşağa verib suya göndərirsen. Ürəyində tutduğun-manşır laydığın qab dolu gələrsə, niyyətinə çatarsan-deyərlər.

Axır çərşənbə gecəsində qızlar arxası qapıya sarı durub ayaqqabı tayı atırlar. Ayaqqabının burnu qapıya tərəf düşərsə, onu atan qız tezliklə ərə gedəcək-deyərlər.

Adna gecəsi bütün ruhlar öz ocaqlarına qayıdırlar. Ona görə də həmin axşam gözü ocağınızda olanların adına qazan asmalı, xörəyə duz tökdükcə onların adını anmalısən ki, ölümlərin ruhu şad olsun-deyərlər.

Ay tutularsa savaş olacağına inanardılar. «Div ay nənəni tutub» deyərək küçələrdə, evlərdə tənəkə çalaraq səs-küy salardılar.

Axşam gün sarısında parça buludlar qızarsa yağmur olar.

Aşura günü dünyaya gələnin böyüyəndə uşağı olmurmuş-deyərlər.

B

Birinin dilindən bəz çıxanda özündən kiçik olana deyər:

-Dilimə bəz çıxıb.

O da gərək cavabında desin:

-Tüpür yerə düşsün!

Bu hərəkət üç dəfə təkrar olunmalıdır.

Birinin gözünün altına kiprik düşübsə yanındakı adam ürəyində niyyət tutub bunun hansı gözü olduğunu həmin adamdan soruşur. Əgər düz taparsa, niyyətin baş tutacağı deyərlər.

Birinin evində ilk dəfə yatanda nə yuxu görsən, gerçək olar-deyərlər.

Boylu qadın yeriyəndə əvvəlcə sağ ayağını atırsa, oğlu olar -deyərlər.

Bıçağın ağzı dik durarsa, deyərlər ki, qurban istəyir, kəsmək lazımdı.

Bıçaq yerə düşərsə, deyərlər ki, kişi qonağı gələcək.

Bir döşəkçənin altına qayçı, o biri döşəkçənin altına bıçaq qoyurlar. Hamilə qadın əgər gəlib qayçı olan döşəkçənin üstündə oturarsa, qızı, altında bıçaq olan döşəkçənin üstündə oturarsa, oğlu olar - deyərlər.

A lələ-lələ Ağakərim,
Saqqalı şələ Ağakərim.
Qızın oğlan doğubdu,
Get onu bələ, Ağakərim.

Mən lələ-lələ deyiləm,
Saqqalı şələ deyiləm.
Qızım oğlan doğubdu,
Mən ona bələd deyiləm.

Birinin günahını yumaq üçün başına qırx çanaq su tökərdilər. Onda günahından keçiləcəyinə inanırlar.

Ç

Çörəyi dizinə dayayıb kəssən, aclıq düşər-deyərlər.

Çörəyi ayaq altına atan adam çörək tapmaz-deyərlər.

Çörəyi tək əllə kəsmək günahdı-deyərlər.

D

Duz töküləndə dava düşər-deyərlər.

Dırnağında ağ xal görünərsə, deyərlər ki, hədiyyə alacaqsan.

Dovşanın quyruğu yuxusuz uşağın başına bağlanarsa, ya yastığın altına qoyularsa onun yaxşı yatacağına inanırlar.

Diş ilə kəsilən loxmanı başqası yeməz, yeyərsə aralarına düş-mənçilik düşər – deyərlər.

E

Evin damında bayquş ulasa, həmin evə vay düşəcək. Qada-bəlanı sovuşdurmaq üçün duz-çörək götürüb bayquşa and verirən ki, buradan getsin.

Eşşək anqıranda başını qaşı, yoxsa başına qotur düşər-deyərlər.

Ə

Əlindən düşüb sınımayan qabı mütləq sındırmalısan ki, qada-bəla səndən uzaq olsun-deyərlər.

G

Güzgünün sınmağı pis əlamətdi. Guya güzgü sınıanda bəxt sınır.

Gəlin ilk dəfə evə qədəm qoyanda evin içinə çörək düzərlər. Gəlin həmin çörəkləri yığışdıra-yığışdıra evə girir. Onda gəlinin ayağı uğurlu, ev isə bərəkətli olar-deyərlər.

Gəlinin qabağına güzgü, çırağ tutarlar.

Gəlinin sandığına, şirin çörək (nazik) qoyarlar. Guya onda gəlin düşdüüyü ocağa özü ilə şirinlik, bərəkət gətirər.

Gəlin ata evindən çıxmamışdan qabaq cavan qızlar onun ovcuna düyü qoyurlar ki, qapıdan çıxanda bir-bir subay qızların adlarını çəkib yerə səpələsin. Adları çəkilən qızların da tezliklə bəxti açılar-deyərlər.

Gəlin oğlan evinin astanasında əvvəlcədən qız evindən götürülmüş boşqabı sındırmalıdır.

Gəlin gələndə başını qaldırıb zehə baxsa, qaynanası ölər-deyərlər.

Gəlin ilk dəfə oğlan evinə gələndə bəyin ayağını basmalıdı. Onda gəlinin sözü keçər-deyərlər.

Gəlin gedəndə qabağında yanan çırağ sönərsə, pis əlamətdi.

Gəlin gedən evin qapısına qız evindən götürülmüş mismar çalınır. Onda qızın yeri möhkəm olar-deyərlər.

H

Hər kimin ayağına süpürgə dəysə, şərə düşəcək-deyərlər. Onda

süpürgəni əlinə alıb üç dəfə tüpürməlisən.

Hər kim təndirdən çıxan ilk çörəyi yesə, ilk bəxti (arvadı, yaxud əri) ölər. Ona görə də ilk çörəyin siftəsindən bir tikə kəsib itə atarlar.

Hamilə qadının başına ondan xəbərsiz bir çimdik duz atıb onun hərəkətlərinə göz qoymaq lazımdır. Əgər qadın əlini saçına çəkərsə qızı, ağzına çəkərsə oğlu olar - deyərlər.

Hamilə qadının döşlərinin kənarı qızarsa oğlan, qaralsa qız olacağına inanırlar.

X

Xəmir yoğuran iki adam əlinin xəmirini eyni qabda yusa, öc düşərlər.

Xəmir yoğuranda xəmindən bir tikə sıçrayıb yerə düşərsə, qonaq gələcək-deyərlər.

İ

İt quyuğunu bulayırsa yağış yağacaq.

İt arxası qapıya tərəf şöngüyürsə, ev yiyəsinin sözünü danışırlar-deyərlər.

İki uşaq qəfildən baş-başa dəysələr, ikisi də yerə tüpürüb deyərlər: "Tfu, keçəlim yerə!"

K

Kəlləpaça bişəndə iki adam heyvanın gözünün yağını yesə, həmin adamlar öc düşərlər.

Q

Qaşıq yerə düşərsə, arvad qonağı gələcək-deyərlər.

Qabağından qara pişik keçərsə, uğurun xeyir olmayacaq-deyərlər.

Qulaq civildirsə qeybətinin edildiyinə inanırlar.

P

Pişik əl-üzün yuyanda qonaq gələcək-deyərlər.

Pişiklərin ağlaşması pis əlamət sayılır.

S

Süfrədə qablar cərgəyə düzülərsə, qonaq gələcək-deyərlər.

Sərçələr küldə eşələnərsə, deyərlər ki, yağış yağacaq.

Sərçə kimin başını bulasa, dövlətli olacaqsan-deyərlər.

Sağ qulağın cingildəsə, kimsə xeyirliyə, sol qulağın cingildəsə bədinə danışır.

T

Tikəsi ağzından düşən adam şad xəbər eşidər-deyərlər.

Toyuğun banlaması pis əlamətdir. Deyərlər ki, vaxtsız banlayan toyuğun başını kəsərlər.

Tanış bir adam səni tanımasa, deyərlər ki, dövlətli olacaqsan.

U

Uşaq başını qıçlarının arasına soxub baxırsa, qonaq gələcək-deyərlər.

Y

Yatan adam qorxmasın deyə başının altına bir tikə çörək qoyarlar.

Yerə düşən çörəyi kim görsə, öpüb gözünün üstünə qoymalıdır.

Yarasa qanadını suda saxlayıb, sonra həmin sudan körpəyə

icirdəndə onun gələcəkdə çox ağıllı olacağına inanırdılar.

Yola çıxanın dalınca su atanda yolunun aydın olacağına inanırlar.

Z

Zahı qadın on günlüyündə onunu tökməli (çimib təmizlənməli), qırx günlüyündə isə qırxını tökməlidir. Qırxını tökəndə başından qırx qaşığı su (buna kusuş (qüşul) suyu da deyirlər) tökməlidir. Suyu tökə-tökə üç dəfə bu sözləri təkrar etməlidir: Can kusuşu tökürəm, vacibdi, qürbətən Allah.

II. OVSUNLAR, ALQIŞLAR, QARĞIŞLAR, YANAMALAR, LAĞLAR VƏ ATMACALAR, GİLEYLƏR, TAPŞIRMALAR, ANDLAR

OVSUNLAR

QURDAĞZI BAĞLAMA

Qulfu, qulfu,

Allah qulfu.

Qulfu,

Süleyman Allah qulfu.

Qulfunu götdüm əlimə,

Adını gətdim dilimə.

Dörd yanın hasar olsun,

Hasarın müxtəsər olsun.

Bu sözləri arada fişqırıq çalmağ şərtilə birnəfəsə üç dəfə təkrar etmək lazımdır. Onda qurdun ağzı bağlanar, örüşdən qayıtmayan mal-qara salamat gələr.

ZİYİLİ YOX ETMƏ

Təzə ay doğanda aya baxa-baxa ziyilə köhnə süpürgə çəkmək, yaxud öpmək, bu sözləri təkrar etməklə ziyil yoxa çıxır:

Ay, səni xoş gördük,

Ziyil, yerin boş gördük.

BƏDNƏZƏRDƏN QORUNMA

Gecə yatanda, uzaq səfərə çıxanda, hər hansı bir işə başlamaq istəyəndə bədnəzərdən qorunmaq üçün bu sözləri oxuyarlar:

Bismi-bismi bismillah,
Bismi sübhən qulfallah.
Qulfallahnan İmam Hüseyinin,
Möhrünü yazaram.
İmam Hüseyinin möhrünnən,
Pisin, oğrunun, bədnəzərin,
Ağzını, gözünü bağlaram.
Dörd yanımız hasar olsun,
O bir Allah üstümüzdə yar olsun.

DUZYANDIRMA

Duzyandırma üzərlik yandırma törəni kimi icra olunur. Göz dəyən adamın başına bir çimdik duz hərləyib gözü dəyməcəli adamların adlarını çəkə-çəkə ocağa atıb, oxuyarlar:

Bir ovuc duz,
Ocaqda qız.
Yanıb kül olsun,
Balama dəyən göz.

TÜSTÜ BAZAR

Tüstünü belə qovardıq:
Tüstü bazar,
Tüst bazar.
Bizdə çörək yoxdu,
Qonşumuzda çoxdu.
Əgər tüstü qonşuya getməsə, çobana tərəf göndərərdik:
Tüstü çobana,
Qatıq çalana.

TAPIL-TAPIL

Tapıl-tapıl,
Yağlı kökə bişirmişəm.
Tapılmasan,
Küllü kökə bişirərəm.

ALQIŞLAR

A

Adımı bir kotan çəkməsin!
Aqibətin xeyir olsun!
Ağ bəxt olasan!
Ağzın şirin olsun!
Ağ günlü, ağ yaylıqlı olasan!
Allah qüvvət versin!
Allah köməyin olsun!
Allah gözünə işıq versin!
Allah sənə yar olsun!
Allah canını sağ eləsin!
Allah tutduğundan, qoyduğundan xeyir versin!
Atın nalsız olmasın!
Axırın aydınlıq olsun!
Allah balalaruvu xoşbəxt eləsin.
Allah süfrəni açıq eləsin!
Allah köməyin olsun!
Allah qəfil xətdən-bələdan saxlasın!
Allah gözünə işıq versin!
Allah əziz eləsin!
Allah ruzunu başından töksün!
Allah şəfa versin!
Allah toy qismət eləsin!
Allah yaman gün verməsin!
Allah ömür versin!
Allah canını sağ eləsin!
Allah amanında!
Allah kölgəni üstümüzdən əksik eləməsin!
Allah sənə bir şirin pay versin!
Allah səni göyərtsin!
Allah əvəzini versin!
Allah özü qıymasın!
Allah sənə də gəlin qismət eləsin!
Allah bazar versin!
Allah uğur versin!
Allah bədnəzərdən iraq eləsin!

Allah balalarının gözünə çıraq eləsin!
Allah çox yerdən ruzunu yetirsin!
Allah səni heç kəsə möhtac eləməsin!
Allah səni sevindirsin!
Allah qəbul eləsin!
Allah ovsanatdan çıxartmasın!
Allah ürəyinə görə versin!
Allah səni daramanda qoymasın!
Allah dardan qurtarsın!
Allah başatan versin!
Allah özü xeyirə calasın!
Allah xeyrə döndərsin!
Allah səni anana başacan versin!
Allah bəxtini açsın!
Allah səni güldürsün!
Allahın kərəmi uca olsun!
Allah qismət bərəkət versin!
Allah səni ananın gözünə çıraq eləsin!
Allah əlimizdən alıb, könlümüzdən də alsın!
Allah hərənin gözünü öz ocağında eləsin!
Allah bədnəzərdən saxlasın!
Ananın südü kimi halalın olsun!
Allah yarıyanlardan eləsin!
Allah hovuna yetsin!
Atan behiştlik!
Allah bu qarıya həmişə xeyir iş qismət eləsin!
Allah o günlərdən toy versin!
Axır qəmin olsun!
Axşamın xeyir!
Allah əziyyətini əlində qoymasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Allahın nəzəri üstündən əskik olmasın!
Allahın ətəyinə atıram!
Allah özü sənə yar olsun!
Allah sözünü eşitsin, sən ki, mənim sözümü eşitdin!
Allah hər kəs öz qəlbinə görə versin!
Allah düşmənimə də çörəknən imtahan eləməsin!
Allah səni sındırmasın!

Allah qazanının canını sağ eləsin!
Allah niyyətinə çatdırısın!
Allah səni sayılıb seçilənlərdən eləsin!
Allah atana rəhmət eləsin!
Allah səni Tur dağına döndərsin!
Allah ver deyincə versin!
Allah ziyarətini qəbul eləsin!
Allah günaha yazmasın!
Allah özü qismət eləsin!
Allah mübarək eləsin!
Allah səndən razı olsun!
Allah səbr versin!
Allah özü səni sinsitməsin!
Allah səni şirin paynan söyündürsün!
Allah sənə bir könül oylağı versin!
Allah sənə bir asand çörək qismət eləsin!
Allah nanəcibdən uzaq eləsin!
Allah cəmi darda qalanları dardan qurtarsın içində də bizi!
Allah sənə minnətli çörək qismət eləməsin!
Allah cəmi yaratdıqlarını Özü böyüklüyünə bağlasın, içində də bizi.

Allah dinaz götürməsin!
Allah bizi də cərgələrə qatsın!
Allah haqqı nahaqqa möhtac eləməsin!
Allah atanı oğula möhtac eləməsin!
Allah adamın ağlını əlindən almasın!
Allah adamın ağlını alınca, canını alsın!
Allah dualarımızı qəbul etsin!
Allah günahımızdan keçsin!
Allah yenə bizi düz yola qaytarsın!
Allah hərənin öz payını versin!
Allah hərənin qəlbinə görə versin!
Allah Allahlığına bağışlasın, bu qaranlığı üstümüzədən götürsün!

Allah hamının qəlbinə xof salsın!
Allah bir də bizi əyməsin!
Allah qolunuza qüvvət versin!
Allah özü qıymasın! Bir əyildik, bir də əyilməyək!

Allah görər gözümüzü, yeri yer qıçamızı, tutar əlimizi əlimizdən almasın!
Allah özü bu quyuda işıq yolu versin!
Allah bizi bu zindandan qurtarsın!
Allah bizi bir də pərən-pərən salmasın!
Allah sözümüzü eşitsin!
Allah bizi xar eləməsin!
Allah üstümüzə acı yellər əsdirməsin!
Allah öz böyüklüyünə bağışlasın, bizi bu qırx arşın quyunun dibindən çıxartsın!
Allah yaxşılardan hoyuna yetsin, çox biləni çox dərdə salsın!
Allah malına bərəkət versin!
Aydınlıq içində olasan!
Axırı xeyir olsun!
Ayağın sayalı olsun!
Alnına gün doğsun!
Ağzın şirin olsun!
Ağız şirinliyən!
Adınnan yaşasın!
Axırın durulsun!
Ayağın sayalı olsun!
Ağzın şirin dadsın!
Ağız şirinliyi, könül xoşluğnan!
Ad alıb süfrə salasan!
Ağ günlü, ağ doyranlı olasan!
Axırdan yarı!

B

Başın uca olsun!
Bərəkətli olsun!
Bəxtin açılsın!
Bəxtin üzə olsun!
Bəxtindən yarıyasın!
Bala dağı görməyəsen!
Başın uca olsun!
Balalarından yarıyasın!
Balın sağ olsun!
Baxtın üzünə gülsün!

Bağlı qapın açılsın!
Bayramın mübarək!
Bəxtinin çörəyini yeyəsən!
Bu dünyadan olub o dünyadan olmasın!
Bir qoy yüz götür!
Birin min olsun!
Borclunu borcdan qurtarıb, ahu balasına yetirən özü köməyin olsun!
Bir yandan bağlayan Allah bir yandan açsın!
Bizə dəyəne Allah dəysin! Biz ki, heç kəsin toyuğuna kiş demirik. Yatar oğlağına daş atmırıq.

C

Canına qurban olum!
Canın sağ olsun!
Cəddinə qurban olum!
Cənnətlik olasan!
Cəmi önlərə Allah rəhmət eləsin!
Cibin dolu olsun!
Canın cənnətdə!

Ç

Çörəyi bəl olasan!
Çırağın sönməsin

D

Damazlığın kəsilməsin!
Dərd-bəla səndən iraq olsun!
Dörd yanını oğul-uşaq бүrüsün!
Dilin uzun olsun!
Dırnağı bərk olsun!
Dövlətin aşib-daşsın!
Duan müstəcəb olsun!
Dünya durduqca durasan.
Dost deyən olsun!

E

Evin şən olsun!

Evinizə xeyir işə gələk!
Evinizə şadlıq aparın!
Eldən, obadan əskik olmayasan!
Evinə bərəkət düşsün.
Elədiyın qabağına çıxsın!

Ə

Əziz olasan!
Əkdiyinin barını görəsən!
Əskik yeməyin belə olsun!
Əskik günümüz belə olsun!
Əlin-qolun ağrıməsən!
Əlin umudlu olsun!
Əlin boşda qalmasın!
Əlin xeyirli olsun!
Əlinlə verdiklərin qabağına çıxsın!
Əli köməyin olsun!
Əllərin var olsun!
Əməyin əlində qalmasın!
Əlinən verdiyin balalarının qabağına çıxsın!

G

Gözün aydın olsun!
Gözün işıqlı olsun
Görüm səni heç neylim-necə eliyim deməyəsən!
Günün ağ olsun!
Getsin o günlər bir də gəlməsin!
Gecən xeyirə qalsın!
Güllü-çiçəkli olasan!
Gözü dolu görəsən!
Gun o gün olsun ki, haqq öz yerini tapsın!
Günün gündən xoş keçsin!

H

Halalın olsun!
Halal süd əmmişə urcah olasan!
Halal-halal hivəsi olsun!
Həmişə bu gündə!

Hər arzuna yetəsən!
Hörmətin artıq olsun!
Həmişə toylarda!
Həmişə evində-əşiyində!
Hər səfərdən sağlıqnan!
Həmişə təmizlikdə!
Halal olsun səni doğan anaya!
Halal olsun sənə tərbiyə verənə!
Həmişə xeyir tapasan!
Hoy dəyənin Allah hoyuna yetsin!
Hökm Allahındı! Bizi bu günümüzə bağışlasın!

İ

İlin ilindən xoş gəlsin!
İnəyi südlü olasan!
İstəyinə çatasan!
İtin hürsün, işğın gəlsin!
İşin avand olsun!
İşin irəli!
İştahlı olasan!
İman yiyəsi olasan!

K

Kölgən üstümüzdən əskik olmasın!
Kaş ki, dünyamız düzəlsin!

Q

Qabağına xeyir çıxsın!
Qədəmlərin uğurlu olsun!
Qolun qüvvətli olsun!
Qul sahibi olasan!
Qurbanın qoyun olsun!
Qurbanın qəbul olsun!
Qurdun ulasın!
Qədəmin mübarək!
Qəbri nurla dolsun!
Qohumluqdan əskik olmayasınız!
Qədir bilənə uçra ol!

Qara daşa murad verən Allah bizim də muradımızı versin!
Qapına toylara gələk!
Qonşuluqdan əksik olmayasan!
Qapın həmişə xeyirliyə açılsın!
Qoşa qarısınlar!
Qazancın xeyirliyə qismət olsun!
Qonaq-qaralı olasan!
Qabağından duru sular axsın!
Qurbanın qoyun olsun!
Qayım-qədim olsun!

M

Min budaq olasan!
Murazına çatasan!
Mübarək olsun!
Min il yaşayasan.
Muştuluğun borc olsun!
Mərdlərə yoldaş olasan!

N

Nəvə-nəticəli olasan!
Nəzirin qəbul olsun!
Nehrən yağlı olsun!
Neçə belə bayramlara çıxasan!
Nəfəsin üstümüzdən əskik olmasın!
Nəvə-nəticə buyurasan!

P

Payın çox olsun!
Pir olasan!
Pis gözdən iraq olasan!

S

Sabahın xeyirliklə açılsın!
Sağlığına qismət!
Sağlıqla geyəsən!
Sənə quzu kəsim!
Sənə qurban olum!

Səni Tur dağına dönəsən!
Səsinə-səmirinə qurban olum!
Səfərin uğurlu olsun!
Südüm sənə halal olsun!
Süfrən açıq olsun!
Süfrən bəl olsun!
Səni Allah qorusun!
Sinə dağı görməyəsən!
Səni görüm yeddi oğulnan bir süfrəyə əl uzadasan!
Sümüyün söyünsün!
Səni görüm yüz yaşa!
Sağ olasan!
Sağlıqnan işlədəsən!
Saqqalın ağarsın!
Səni qocalasan!
Sağ əlin başıma!
Səni Allah çox istəsin!
Süfrən dolu olsun!

Ş

Şərdən uzaq olasan!
Şadlıqlarda görüşək!
Şadlıqda qal!
Şirin yuxular görəsən!

T

Toyunu görək!
Toyun mübarək!
Toyunda pul xərcləyək!
Toyunda oynayaq!
Toylara geyəsən!
Torpaq sanı yaşayasan!
Təzə nubarlara çıxasan!
Təki dünyamız düzəlsin!

Y

Yayın yaylaqlı, qışım oylaqlı olsun!
Yalandısa, gerçək olsun!

Yastığın yüngül olsun!
Yapıncın qotazlı olsun!
Yarıyanlardan olasan!
Yeddi oğulnan bir süfrəyə əl uzadasan!
Yediyn yağ-bal olsun!
Yığvalın yeyin olsun!
Yığdığıın sağlığına qismət olsun!
Yolun uğurlu olsun!
Yorulmayasan!
Yuxun şirin olsun!
Yeddi oğul atası olasan!
Yeddi oğlan babası olasan!
Yaman gözdən iraq!
Yekə qız olsun!
Yekə oğlan olsun!
Yolun yaxın olsun!
Yurdun şən olsun!
Yeri behişt olsun!
Yarıyanlardan olasan!
Yalandırsa gerçək olsun!
Yaman günlərimiz dalda qalsın!

Z

Zalım əlində qalmıyasan!
Zəhmətinin barını görəsən!
Zəhmətin əlində qalmasın!
Ziyanını görməyəsən!

QARĞIŞLAR

A

Adın adlara qoyulsun!
Ağzına qıfıl vurulsun!
Ağzın əyilsin!
Ağzın ağı dadsın!
Ağzına keçə yamayım!
Ağzını qara molla yumsun!
Ağzında dilin yansın!
Ağzından çıxan ilan olub qoynuna girsin!
Ağ gün deyəndə burnunun ucu göynəsin!
Ağ gün görüb ağ əppək yemə!
Ağ gün görməyəsen!
Ağ gün deyəndə başın-dışın ağrısın!
Ağ gün görüb ala yaylıq bağlama!
Ağ günün ağlar qalsın!
Ağlını Allah alsın!
Ayağın yer tutmasın!
Allah arzunu, murazını gözündə qoysun!
Allah qoluna qüvvət verməsin!
Alova düşəsən!
Allah evini yıxsın!
Allah əlinin xeyrini kəssin!
Allah kəssin səni!
Allah kəssin damazlığını!
Allah kökünüzü kəssin!
Allah gözünə işıq verməsin!
Allah səni verincə bir qara daş verəydi!
Allah sənə qənim olsun!
Allah səni zəlil eləsin!
Allah sənə bəla versin!
Allah tutduğundan, qoyduğundan eç xeyir verməsin!
Allah həmişə səni ona-buna mötəc eləsin!
Allah eç işini onartmasın!
Ağzından çıxan qoynuna dolsun!
Allah dilini gödək eləsin!
Allahın ucuz ölümü yoxdu, öləsən!

Allah başına daş salsın!
Al qanın göl olsun, göl qanın xırman!
Allah səni mənə çox görsün!
Adın daşlara yazılsın!
Allahdan istəmişəm, səni diri olasan, dilənçi olasan!
Allah olan-qopan ağlını da əlindən alsın!
Allah bəlanı versin!
Ağlar günə qalasan!
Al qana batasan!
Allah belini qırsın!
Allah əkməyini kəssin!
Axırın ələk satanın axırına dönsün!
Ananın qarnı cırılaydı səni doğduğu yerdə!
Allah cavabını versin!
Andırın tökülsün!
Ahım səni tutsun!
Axırın paxır olsun!
Allahın qəzəbinə gələsən!
Allah sənə lənət eləsin!
Allah səni əlimdə alsın!
Anan səni ağlasın!
Allah başına mən ağırlıqda daş salsın!
Allah sənə qotur versin, dırnaq verməsin!
Alına gün doğmasın!
Axır gedişin olsun!
Allah cəfanı versin!
Anan mələr qalsın!
Allah səni həmişə mənə möhtac eləsin!
Allah sənə umud ucu verməsin!
Ağrım ürəyinə!
Ağzın yaşmaq, ayağın başmaq görməsin!
And yiyəsi sənə qənim olsun!

B

Bayramın qara boyansın!
Balaların yetim qalsın!
Bala deyəndə burnunun ucu göynəsin!
Barmağın qələm tutmasın!

Basalağın basılsın!
Başına arvad ləçəyi bağla!
Başın batsın!
Başın-dişin ağrısın!
Başın eç açılmasın!
Başın elə həmişə qaramatda olsun!
Başına kül ələnsin!
Başına ildırım düşsün!
Başını top aparsın!
Başın eç uca olmasın!
Belin qırılsın!
Bədəninə piltələr qoyulsun!
Bədəninə qotur düşsün!
Bədəninə qurdlar düşsün!
Boğazına boğma!
Böyrü üstə qalasan!
Bir dərdə düşəsən dərmanın tapılmasın!
Boyunu yerə soxum!
Boğazına qarayara çıxsın!
Belin sınısın düz ortadan!
Boynun qırılsın!
Boğazına şiş batsın!
Bəxtin qara çalmsın!
Barmaqların topal olsun!
Barmağın qurusun!
Başına qara yaylıq olsun!
Barmağın xına tutmasın!
Bin-bərəkətin göyə çəkilsin!
Bala böyüdüb barını yeməyəsən!
Bayramın qara geysin!
Baca-baca olasan, a belə bacı!
Başın duran yerdə ayağına daş dəyməsin!
Bir yerdə oturub min yerə qurd salasan!

C

Cavan gedəsən!
Cavan canından xeyir görməyəsən!
Ciyərin yansın!

Cəllad əlinə düşəsən!
Cəhənnəm ol başımdan!
Canı cəhənnəm olsun!
Cibində siçanlar oynasın!
Canın qara yerdə qalsın!

Ç

Çörəyin zəhərə dönsün!
Çörək atlı olsun, sən piyada!
Çörək gözünü tutsun!
Çörək özü sənə qənim olsun!
Çörək tapmayasan!
Çarxın dönsün!
Çırağın keçsin!

D

Damazlığın kəsilsin!
Dalınnan qara daş getsin!
Dar gündən qurtarmayasan!
Deyən dilin qurusun!
Dizin-dizin olasan!
Dilin ağzında la ilahə illəllah tutmasın!
Dilin ağzında yansın!
Dilin qurusun!
Dilinə düyün düşsün!
Dilin lal olsun!
Dilin gödək, üzün qara olsun!
Dilin çürüsün!
Dədəndən sən qalıbsan, səndən də bir keçi başı tutan qalmasın!
Dərdin sinənə!
Döşümdən əmdiyyin süd zədən-zədən olub burnundan gəlsin!
Dilin tutulsun!
Dilindən ilan çalsın!
Dilin pəltək olsun!
Dilli arvad toruna düşəsən!
Dəli dərdinə düşəsən!
Dilinə qarayara çıxsın!
Dilbilməz əlində qalası!

Dəli ol, düzlərə düş!

E

Evin başına uçsun!

Evin dağılsın!

Elə dərdə düşsən, çarası tapılmaya!

Evin yıxılsın!

Ev tik, içində oturma!

Evin xəraba qalsın!

Eynin açılıb, üzün gülməsin!

El içində xar olasan!

Ə

Əzrayılın güclü gəlsin!

Əkdiyini biçməyəsən!

Əlin aşa çatanda başın daşa çatsın!

Əlin qurusun!

Əsir-yesir ol!

Əlin qoynunda qalsın!

Ələ baxasan!

Əlin dalına çatmasın!

Əlin xına tutmasın!

Əlin çörəyə çatmasın!

Əndamına piltələr döşənsin!

Əzizivün beşi üstüvə gəlsin!

Əndamında qurdlar yerisin!

Əlin boş olsun, üzün qara!

Əndamın iylənsin!

Əllərimin əməyi səni tutsun!

G

Gedişin olsun, qayıdışın olmasın!

Geri yanın boş qalsın!

Gərdəyin qara boyansın!

Gorun çatlasın!

Gora imansız gedəsən!

Gordan gora oppanasan!

Gorbagor olasan!

Goruna nə lət!

42

Gözün tökülsün!

Gözün göyersin!

Görüm səni qarğa-quzğuna yem olasan!

Günün günündən pis gəlsin!

Günün göy əskiyə düyülsün!

Günün qara olsun!

Gülən günün olmasın!

Gözünə qara su ensin!

Gözdən olasan!

Günün gündən qara gəlsin!

Gora əl uzadılı gedəsən!

Gələnin qabağınnan baxasan, gedənin dalınan!

Gözünə tikan batsın!

Gözün ovcuna qoyulsun!

Günün vayla keçir!

Görüb görəcəyin elə bu olsun!

Gözün əllərdə qalsın!

H

Haram olsun o boy-buxunun sənə!

Haram olsun sənə dədənənin çörəyi, ananın südü!

Həmişə qarnın ac olsun, yanın boş!

Heç eynin açılı olmasın, üzün gülməsin!

Heç xeyrini görməyəsən!

Heç ürəyin açılıb, üzün gülməsin!

Heç bərəkallah almayasan!

Heç başın uca olmasın!

Havayı gülləyə rast gələsən!

X

Xaraba qalsın evin-eşiyin!

Xeyir əlin suya dönsün!

Xeyir görməyəsən!

Xeyir tapmayasan!

İ

İçin özünü yandırısın, çölün özgəsini!

İt kimi ulayasan!

43

İtnən bir qabda yal içəsən!
İt əlindən əppək alasan!
İki gözü kor olasan!
İynən tikiş tutmasın!
İmanına qorxaq tula bağlayım!

K

Kəndirin kəsilsin!
Kəfənin yırtılsın!
Kitabın bağlansın!
Kor ol, yedəkdə göz!
Kökünüz kəsilsin!
Köçün köndələn sürülsün!
Kül başına!
Külün göyə sovrulsun!
Kürsəyə gələn canavar yığnağına düşəsən!

Q

Qada-bala eç evindən əskik olmasın!
Qadam ürəyinin başına!
Qazancın başına dəysin!
Qazancın həkimlərə qismət olsun!
Qan qusasan!
Qanına bələn!
Qanına qaltan olasan!
Qanın qotura dərman olsun!
Qanın it qanına dönsün!
Qana düşəsən!
Qapın bağlı qalsın!
Qapılarda qalasan!
Qapını Əzrayıl açsın!
Qapına vay düşsün!
Qarnın cırılsın!
Qara yola gedəsən!
Qara günnü, qara yaylıq qalasan!
Qarnına qara yara çıxsın!
Qarnın doğransın!
Qarnına şiş batsın!

Qara yara!
Qızın gəlin olsun, gərdəkdə qalsın!
Qırmızı paltara həsrət qalasan!
Qırx qıznan bir dərədə qalasan!
Qırx qapı əllyəsən!
Qoldan-qılçadan olasan!
Qolun qurusun!
Qudurasan səni!
Qulağına yuyucu barmağı girsin!
Qulluğun qayım olmasın!
Qurdnan qiyamata qalasan!
Qana boyanasan!
Qapına qıfıl vurulsun!
Quyulara düşəsən!
Qazancın qana dönsün!
Qanın daşlara dağılsın!
Qolların yanına düşsün!
Qızıl gülləyə tuş gələsən!
Qucağın qundaq, ağzın quymaq tanımasın!
Qulağın Quran səsi eşitməsin!
Qarnında gora getsin!
Qəfil bəlaya tuş gələsən!
Qadam ağzına!
Quran sənə qənim olsun!
Qəfil xataya düşəsən!
Qurda-quşa yem olasan!
Qolun yanına düşsün!
Qulağına qara pambıq tıxansın!
Qarnına qara xamırrar bağlansın!
Qarğa-quzğuna yem olasan!

L

Lal olasan!

M

Meyidini görüm!
Meyidin ortalıqda qalsın, ağlayan olmasın!
Meyidin qurda-quşa yem olsun!

Mərdimazara rast gələsən!
Mürdəşir üzünü yusun!
Murazın gözündə qalsın!
Mən görən gündən görəsən!
Meydini ağılım!

N

Neyliyim-necə eliyim deyə-deyə qalasan!
Nəvə üzü görməyəsən!
Nə oğul toyu görəsən, nə qız!
Niyyətin öz başında çatlasın!
Niyyətin gözündə qalsın!

O

Oğul üzünə həsrət qalasan!
Onnan artıq yekələnməyəsən!
Ortalarda qalasan!
Oturmaqdan altından qara yara çıxsın!
Oxlanasan səni!
Ocağın qaralsın!
Ocağın sönsün!
Oğul toyu görməyəsən!

Ö

Öz ətəyindən od alasan!
Özün yolnan get, Əzrayılın kolnan getsin!
Öyünün bərəkəti göyə çəkilsin!
Öfkən yansın!
Öz başını ye!
Ömrün boyu ələ baxasan!
Ömrün gödəlsin!
Öləndə üstündə su tapmalısın!
Özündən güclüsünə rast gələsən!
Öləndə ağızına su tökən tapmalısın!
Ömrün kəsilsin!

P

Payın palçığa dönsün!

Papağın ağızına basılsın!
Papağın boş qalsın!
Partdamıya düşəsən!
Parça-parça olasan!
Partdaman güclü gəlsin!
Pis gözə bıçaq batsın!

S

Sağ gedib salamat qayıtmayasan!
Sağ başı gora salamat aparmayasan!
Saqqalın doğransın!
Səni yerə quyluyum!
Səni yer payı olasan!
Səni yer yesin!
Səni görüm paçıklara qismət olasan!
Səni çörək tapma!
Səni cavan gedəsən!
Səni yarımıyasan!
Səni qır qazanına düşəsən!
Səni görüm yeddi qıznan bir süfrəyə əl uzadasan!
Səni qəfil gülləyə tuş gələsən!
Səni görüm həmişə inək çalxalayıb, qız başı darayasan!
Səni yeddi il bir üzünün üstə yatasan, yeddi il o biri üzünün üstə!
Səni soğan kimi soyulasan!
Səni görüm qudurub çiyininin ətini yeyəsən!
Səni kor olub yedəkdə qalasan!
Səni topal olasan!
Səni kor ilan çalsın!
Səni özündən güclüyə tuş olasan!
Səni elə azar tutsun ki, dərmanın qiyamata kimi tapılmasın!
Səni görüm qapı-qapı dilənəsən!
Səni dizin-dizin sürünəsən!
Səni çərəyin dustağı olasan!
Səni qana düşəsən!
Səni doğunca daş doğaydım!
Səni heç yekələnməyəsən!
Səni qara yer qucaqlasın!

Səni bedova dərdə düşəsən!
Səni görüm ölməyəsen: yeddi il bir böyrünün üstündə yatasan!
Səni qanının içində oynayasan!
Süüsunündən vurul!
Səni heç artıb aramayasan!
Səni yanasan!
Səni daşa dönəsən!
Səsin batsın!
Sinənə çalın çarpaz dağ çəkilsin!
Sənə and qənim olsun!
Səni heç yarımayasan!
Səni bimar qalasan!
Səni gözdən olasan!
Səni heç sağ olma!
Səni səhərə sağ çıxmayasan!
Səni sonsuz öləsən!
Sinənə Əli-Vəli dağı çəkilsin!
Seyidlərin cəddi sənə qənim olsun!
Səni xain ilan vursun!
Səni görüm ər çörəyi yeməyəsen!
Səni görüm yeddi qıznan bir süfrəyə əl uzadasan!
Səni görüm öz canın hayına qalasan!
Səni şikəst olasan!

Ş

Şeytan ol, divara yapış!
Şennyin eç şen olmasın!
Şərə düşəsən!

T

Tə nən boş qalsın!
Tə nən qurusun!
Tək qalasan!
Tikə-tikə olasan!
Töyün vaxt dönsün!
Təpəndən yalov çıxsın!
Toxumunuz yer üzündən kəsilsin!
Tay tuşdan seçkin olasan!
Tufanın dağılsın!

Təpənnən vurul!
Təpənə ulduz düşsün!

U

Uzun dilini Allah özü gödək eləsin!
Ulaya-ulaya qalasan!
Urvalığa həsrət qalasan!
Urzan göyə çəkilsin!
Uğuran daşa dəysin!

Ü

Üzün qara olsun!
Üzünü gor görsün!
Ürəyinə dağ çəkilsin!
Ürəyinə Əli-Vəli dağı çəkilsin!
Üstün unnu olsun, qarnın ac!
Üzünün suyu tökülsün!
Üzün heç ağ olmasın!
Üzünə daş yamansın!
Üzünü mürdəşir yusun!
Ürəynə güllə dəysin!
Üzün gülüb, ürəyin açılmasın!
Üzün tüpürcəkli olsun!

V

Var-dövlət üzünə həsrət qalasan!
Vay düşsün başına!
Vayına oturum!
Var-dövlətin ellərə qismət olsun!
Varından xeyir tapmayasan!
Vurğun səni vursun!

Y

Yaman dərdə tutulasan!
Yaman günə qalasan!
Yanın yerdə qalsın!
Yeddi arxa dönəninə Allah nə lət eləsin!
Yeddi yerindən çivan çıxardasan!
Yediyin çörək səni tutsun!

Yəhərin qanla dolsun!
Yiyəsiz qalasan!
Yığdığı yağya qismət olsun!
Yolun bağlansın!
Yolun yomrulsun!
Yönün eç bəri düşməsin!
Yurduna su calansın!
Yurdunda bayquşlar ulasın!
Yurdunda turp əkilsin!
Yurdda qalma!
Yurd bayquşu kimi ulayasan!
Yurdunda başpapaqlı qalmasın!
Yaman gözə bıçaq batsın!
Yeyib içdiyən zədən-zədən burnundan gəlsin!
Yəhərin dönsün!
Yəhərin qanla dolsun!
Yarandığın günə peşman olasan!
Yastığın ağır olsun!
Yurdunda keçi başı tutan qalmasın!
Yığvalın qara gəlsin!
Yurdun itsin!
Yarımayasan!
Yuvası dağılsın!
Yuxun ərşə çəkilsin!

Z

Zəlil olasan!
Zəhərə dönsün!
Zə mətin əlində qalsın!

YANAMALAR

Ananı mələr qoyaram!
Ananı ağlatmaq mənə borc olsun!
Qanına qaltan eliyərəm!
Qazancını qana döndərəm!
Dilini boynunun kökündən çıxardaram!
Dilini bir qarış çıxardanda deyərəm sənə.
Körpüdə qoyunumu a bölməyəcəksən?
Gözünün ikisini bir deşikdən çıxardacam!
Gözünə ağ salaram!
Gör sənə başına nə oyun açacam! Dədənnən, ananın toyu
yadına düşəcək.
Sənə gönünü aşılıyacam!
Sənə gönünü soyaram!
Sənə papağını boş qoymasam, atamın oğlu deyiləm!
Sənə bir qaz qatığı çaldıraram!
Sənə yarandığına peşman eləyərəm!
Sənə bir gəliş gəlləm, adın da yadımdan çıxar!
Pişiyini ağaca dırmaşdıraram.
Cərcənəyini ayıraram!
Ətini şişə taxaram.
Anandan əmdiyyəni südü burnundan gətirərəm.
Sənə dağ basaram.
Başın bədəninə ağırlıq eləməsin.

LAĞLAR, ATMACALAR

A

Ağzından süd iyi gəlir.
Arım var, arım var, eşşək arısı!
Araıq atı, kor fatı.
Arığin nəyi var qoruda, vurub qıçasını sındıralar.
Acından günorta durur!
Acından dəyirməndə durur, yekəxanalığından şahad almır.
Andır, a andır, cındırından cin hürkür.

A keçəl, başını yudunmu?
Yudum da, daradım da.

A xala, xala xaldırına,
Bir tuman tikim baldırına,
O da qalsın andırına!

Açıbsan, arı ye,
Dəyirməndə darı ye.

A keçəl, haran yaxşıdı,
Dağdan aran yaxşıdı,
Başın keçəl, gözün kor,
Sənin haran yaxşıdı?

B

Bağa başını, qurbağa leşini tanımır.
Başı girməyən yerə burnunu soxur.
Başını yarıb, ətəyinə qoz töküüb.
Bir ayağı burda, bir ayağı gorda.
Bir həsirdir, bir Məmmədnəsir.
Bu da arığımı ilxıya qatır.
Bu da dağarcığını sürüyüb, çuvallar cərgəsinə qoyur!
Bu da adını kişi qoyub!

Baldızım, çuvaldızım,
Dəm-dəm batar.

Balağı batdaq,
Dabamı çatdaq.

Bəzənmişən bu gündəsən,
Bəzənmişən nə gündəsən?

Birə bitdən aşağı,
Bit birədən aşağı.
Gedərəm, qayıdıb gəlləm,
Ollam itdən aşağı.

C

Cəhənnəmə gedən özünə yoldaş axtarır.

Cavad xandı xanımız,
Unucadı unumuz.
Unnucaya qurd düşüb,
Necə olacaq günümüz?

D

Daz daznan yatdı, daz da dazalıq atdı!

Dadanıbdı duzlu dolmaya,
O da bir gün olmaya!

Dədəmi öldürmüşəm ki, goruna and içəm!
Dəli dəliyə qoşulub, dəyənək göydən yağır!
Dərdi çəkər dərdəcər, eybi çəkər eybəcər!
Dimdiyindən tora düşüb!
Dədəmi öldürmüşəm ki, goruna and içim!

Dədəm hər yarağı,
Qaldı saqqal darağı.

Düzəldi hər yarağı,
Qaldı saqqal darağı.

Dayı, dayı, daylaqlayım,
Səni minim, oynaqlayım.

E

Evində yel vurub, yengələr oynayır!
Elə bil yeddi eşşəyi sağına gəlir!

Eşşək nə bilir zəfəran nədir!

Evində yoxdur urvalıq,
Könlündən keçir darğalıq.

Eybi çəkər eybəcər,
Dərdi çəkər dərdəcər.

Ə
Ələ də, Əlləzə də!
Əli ətəyindən uzun gəldi!
Əli dəllal əlinə dəyməyib!

Əlimin içindən gəlir,
İçinin içindən gəlir,
İçində bir noxud var,
Onun da içindən gəlir.

G
Gəlin ayağa qalxdı, başlı başını saxlasın.

Gözəllər içində gözəl im itdi,
Başı sirkəliydi, yaxası bitdi.

Günümdə duranı gün vursun,
Şahmar ilanlar vursun.

Göy söyüd göyərdi,
Ərim məni döyərdi.

Gözəlağa çox gözəldi, vurdu çiçək çıxartdı.

Gəlirsən adam vurmağa!

H
Hamı amıynan olanda keçəl də papağınlandı.
Hələ yüz il qanqal otlar.
Hürən it dişləmir.

Hamı gedir quş gətirir,
Şaqqulu bayquş gətirir.

Harda aş,
Orda baş.

X
Xəccə bəzəkdə qaldı.

İ
İynə udmuş itə dönüb!
İtdən düşmüşə dönüb.
İtdən bir əppək borc alıb.
İt əlindən əppək almaz.
İtimə öyüd verdim, iki çivin də artıq tutdu.

K
Kor atın, kor da nalbəndi olar.
Kor kora kor deməsə, bağı çatlayar.

Keçəlin dərdi, başı,
Bir qazan ayran aşı.

Q
Qara ağarmaz, su qurtarmaz!
Qara sudan qaymaq tutur!
Qırxı ayaqüstə çıxıb.
Qoy desinlər Xaçaturun da xançalı var!
Qudurasan qurbağa!
Qızlar ərə gedir, ər tapmayan gora.

M
Məmədalı,
Çal qavalı!
Kim oynasın,
Gülzar qarı!

Ö
Özü doğub, özü də göbəyini kəsir.
Öz gözündə tiri görmür, özgə gözündə qıl axtarır.

Ölmə eşşəyim, ölmə,
Yaz gələr, yanan bilər.

P
Pişiyin əli ətə çatmayanda adını iylənmiş qoyur.

S
Siçan dəşiyini satın aldı.
Siçan olmamış dağarcıq yırtır.

Səbr elə, səbr daşı,
Su cürdəyi, daş bıçağı.

T
Toydan sonra nağara, xoş gəldin Bayramağa.
Tısbağa özünü apara bilmir, xalasını da dalına alır.

U
Uşaq başı aldadır.

V
Verəsən ətdən-mətdən,
Vuraram bərtədən-bərtədən.
Verərsən şordan mordan,
Vuraram ordan-burdan.

Y
Yağırını basdılar.
Yumurta yükü aparır.
Yumurtadan yun qırxır.
Yüz il namaz qılır, hələ qibləsini bilmir.
Yüz ilin eşşəyidi, dəyirmanın yolunu tanımır.

Yaxşılığa yamanlıq,
Kor eşşəyə samanlıq.

Yaz əkinçi,
Qış dilənçi.

GİLEYLƏR

Bağda ərik var idi, salammələk var idi, bağdan ərik qurtardı,
salammələk qurtardı.
Bugünkü sərçə dünənkinə cib-cib öyrədir.
Bizdən gedən mat olur, bizə gələn at.
Biz getmişik gəlin görməyə, gəlin gedib təzək dərməyə.
Gözümün kökü saraldı.
Xalqa aftafa-ləyən gələndə, bizə də sarımsaqdöyən gəlir.
Xalqa şalonlandı, bizə talonnan.
İsinmədik istisinə, kor olduq tüstüsünə.
Mən oğru oldum, ay dana qaldı.
Sən gördüyün küllü kömbə yoxdu.
O baban getdi ta...
Yüz il oruc tutdum, iftarımı zəhərnən açdım.

TAPŞIRMALAR

Çörək Qur'andan irəlidi. Sən ki, yalandan çörəyə and içdin,
çörək bilsin, sən bil!

Səni o kəsdiiyimiz duz-çörəyə tapşırıram!
Səni o göydəki Allaha tapşırıram!
Səni bu şərin dar vaxtına tapşırıram!
Səni yeri-göyü Yaradana tapşırıram.
Səni o bir Allaha tapşırıram.
Səni bu işığa tapşırıram.
Səni bu gecənin yiyəsinə tapşırıram.
Səni anda tapşırıram.
Səni əlimin əməyinə tapşırıram.
Səni bu yanar ocağa tapşırıram.
Səni bu isti təndirə tapşırıram.
Səni bu axar suya tapşırıram.
Səni gözümün yaşına tapşırıram.
Səni bu qızıllı Qurana tapşırıram.
Səni bu şərnən şamın arasına tapşırıram.
Səni bu ağ birçəyinə tapşırıram.
Səni bu Əli yoluna tapşırıram.
Səni bu əllərimə tapşırıram.
Səni bu göy otu göyərdənə tapşırıram
Səni bu yağışı yağdırana tapşırıram.
Səni bu yornuq qollarıma tapşırıram.
Səni bu yuxusuz gözlərimə tapşırıram.
Səni bu axar suyun mələklərinə tapşırıram.
Səni İmamzadaya tapşırıram.
Səni oxuduğum Qurana tapşırıram.
Səni südümə tapşırıram.
Səni Haqq Yiyəsinə tapşırıram.
Səni bu Səbahın Yiyəsinə tapşırıram.
Səni Məkkə-Mədiyə tapşırıram.
Tərəzi çəkənin yüzdə biri cənnətə gedir.
Tərəzi bilsin, sən bil!

ANDLAR

A

Axar su aqqı!
Atamın canına and olsun!
And olsun bizi yaradan Allahın birri birriyinə!
Allah haqqı!
And olsun Yeri, Göyü Yaradana!
And olsun bizi yoxdan xəlx Eləyənə.
And olsun gecəni-gündüzü Yaradana!
And olsun Yerin-Göyün Sahibinə!
And olsun Yerə-Göyə!
And olsun gecənin-gündüzün Sahibinə!
And olsun bu otu Bitirənə!
And olsun bu yağışı Yağdırana!
And olsun küllü-məxluqatın Yiyəsinə!
And olsun bu suyun mələklərinə!
Anamdan əmdiym suda and olsun!
And olsun bizi Yaradan Allahın cəlalına!
And olsun bu küləyi əsdirənə!
Ay haqqı!
And olsun kəsdiiyimiz duz-çörəyə!
And olsun Miskin ocağına!
And olsun əzizlərimizin üz qoyduğu yaralı torpağa!
And olsun Günü Günortadan döndərənə!
And olsun bu əziz Bayrama!
And olsun dədəm oxuduğu Qurana!
And olsun göy otu göyərdənə!
And olsun qəbirlər ağası qərib İmam Rzanın qəbrinə!
And olsun şəhidlərimizin ruhuna!
And olsun əzizlərimizin goruna!
Namusum haqqı!
And olsun Qara daşa murad Verənə!
And olsun bağlı qapılar açana!
And olsun borclunu borcdan Qurtarana!
And olsun qeyb kəziləsindən ruzu Verənə!
Aldədə haqqı!

B
Bərəkət aqqı!
Bu tam aqqı!
Bu yol aqqı!
Bu süfrə aqqı!
Bu ne'mət aqqı!
Bunun (məsələn: qoyunun) qurbanlığı aqqı!
Bu açılan sabah aqqı!
Bu axşama and olsun!
Bu suyun mələkləri aqqı!
Bizi yaradana and olsun!
Bu ruzi aqqı!
Bu od aqqı!
Bunun (məsələn: qoyunun) damazlığı aqqı!
Bu çırağ aqqı!
Babalarımızın ru una and olsun!
Bu qənd kimi gözüm ağarsın, yalan deyirəmsə!
Bu qızılı Quran haqqı!
Bu su haqqı!
Bü qıvla haqqı!
Bunun Minada kəsilən qurbanlığı haqqı!
Bu qəndin halvalığı haqqı!
Bü dəzgah haqqı!
Bu od kimi gözüm yansın, yalan deyirəmsə!
Bu halal süfrən haqqı!
Bu halal süfrədə kəsdiyim duz-çörək haqqı!
Bu düyünün qıfillahı haqqı!
Bu nəzir haqqı!
Bu halal çörəyin haqqı!
Bu çirax haqqı!
Bu ocaq mənə qənim olsun, yalan desəm!
Bu işığa kor baxım yalan deyirəmsə!
Balamın əziz anı haqqı!
Balam ölsün, yalan deyirəmsə!
Bu əziz gün haqqı!
Bu gecənin yiyəsi haqqı!
Bu günkü günün İmamı haqqı!
Bu buğdamı Bitirən haqqı!

Bu qızıldan qiymətli başın haqqı! Bu duz haqqı!
Bu halal nemət haqqı! Bu duzun tamamı haqqı!
Bu Sabahın Yiyəsi haqqı! Bu isti təndir haqqı!
Bu yanar ocaq haqqı!
Bu ocaq mənə qənim olsun, yalan desəm!
Bu Əli yolu haqqı!
Başın haqqı!

C
Canım aqqı!

Ç
Çörək aqqı!
Çörəyin bərəkəti haqqı!

D
Duz-çörək aqqı!
Dədəmin canı üçün!
Dilim qurusun, birini altdan, birini üstədən desəm.
Dədəmin goru haqqı!

Ə
Əzizlərin yatdığı torpaq haqqı!
Ətağa!
Əzizlərimin urfu haqqı!
Əlinnən verdiyim çörək mənə qənim olsun, yalan desəm!

G
Göy haqqı!
Göy İmamın göy sandığı haqqı!
Göy İmamın göy günbəzi haqqı!
Gora imansız gedim, yalan desəm!

H
Halal nemət aqqı!
Haqq-salam haqqı!
Həzrət Abbas haqqı!
Haçaqaya haqqı!

İ

İmamzada haqqı!
İmamzadaya and içirəm.
İki gözdən olum əgər yalan deyirəmsə!

K
Kəpəz haqqı!

Q
Qoşqar aqqı!
Qardaşımın canına and olsun!
Qətl haqqı!
Qurana əl basıram!
Qərib Seyid haqqı!

M
Məslək aqqı!
Məçit haqqı!
Mir Qafar ağanın cəddi haqqı!

O
Ocağa and olsun!
O gün aqqı!
O işıq aqqı!
Oğlumun canına and olsun!
Oğlumun ölmüşü haqqı!

Ö
Öləndə üstümdə tapılmasın, yalan desəm!

P
Pir haqqı!

S
Səni and verirəm bu şərin dar vaxtına!
Sənnən kəsdiyim çörək burnumun iki deşiyindən gəlsin, əgər
yalan desəm.
Seyid Bayram ağanın cəddi haqqı!
Seyid Mürsəl ağanın cəddinə and içirəm!
Sənin canına and içmirəm. Öz canım haqqı!
Sənin əziz canına and olsun!

Ş
Şeyxin (Nizami Gəncəvi nəzərdə tutulur) qəbrinə and olsun!
Şamambəyimmin cəddi haqqı!

T
Torpaq haqqı!

Ü
Üzünün nuru haqqı!

Y
Yer aqqı!
Yalan deyirəmsə, qudurum çiyinlərimin ətini yeyim!
Yediyim çörək haqqı!
Yalan deyirəmsə, bu axar su üstümdə tapılmasın!
Yalan deyənə and qənim olsun!
Yalan deyəni and kəssin!

III.
MÖVSÜM-MƏRASİM
NƏĞMƏLƏRİ VƏ
ONLARLA BAĞLI
İNAMLAR

ÜZƏRLİK YANDIRMA

Mərasimdə istifadə olunan üzərlik yalnız insan nəfəsi toxunmayan, yəni xoruz səsi eşitməyən yerdən yığılıb qurudulmalıdır. Üzərliklə birlikdə çox zaman soğan, sarımsaq qabığı da yandırılır. Həmin tüstünü nəzər toxunmuş adama iylədir oxuyurlar:

– Üzərliksən, avasan,
Hər dərdlərə davasan,
Pis gözlərə yavasan,
Üzərliyim çirtlasın,
Yaman gözlər pırtlasın.

Bu nəğmədən sonra üzərlik çirtlayarsa, bədrular, bədnəzərin nəfsi evdən qovulur. Göz dəyən adamı üç dəfə yanan üzərliyin üstündən keçirdikdən sonra mərasim sona çatır.

YAĞIŞI KƏSMƏK

Yağış həddindən çox yağıb kəsilmək bilməyəndə insanlar qorxuya düşür. Onda anasının ilki olan uşaq mis qazan götürüb daşla döyəcəyir, özü də belə oxuyur:

– Mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm,
Mən kəsirəm,
Sən də kəs!

XIDIR NƏBİ

Xıdır Nəbi bayramında uşaqlar ansı evə torba atsalar xorla oxuyarmışlar:

Xıdır Nəbi, Xıdır Ellaz,
Xıdır gəldi ayınnan,
Bitdi çiçək, oldu yaz.
Bir qaraca dayınnan.

Mən Xıdırın quluyam,
Qara day pəlçığa batdı,
Boz atının çuluyam.
Xıdır yanında yatdı.

Çatma-çatmaya,
Kim Xıdırın payın verməsə,
Çatma yerə batmaya.
Əri yanında yatmaya.

SAYAÇI SÖZLƏRİ

Saya yaxşı sayadı,
Yeri-yurdu qayadı.
Onun gözəl sözləri,
Yatanları oyadı.

Təkəmə bir pay gətir,
Tikələri say gətir.
Təkəni tez yola sal,
Özünə bir tay gətir.

Tut qoyunun belini,
Ələ gəlmir yelini.
Bir doyunca görəydim,

Onu sağan gəlini.

Qoyunum, ağ qoyunum,
Dərisi yağ qoyunum.
Mən öləndə istərəm
Qalasan sağ, qoyunum.

Nənəm qoyunun ağı,
Gedir dolanır dağı.
Qızlara ce iz ağı,
Uşağa bələk bağı.
Qarı tutanda yağı,
Gəlin yeyər qaymağı.

Ala kərə, tayın gördüm,
Özünü görmək istərəm.
Qara kərə, özün gördüm,
Tayını görmək istərəm.

Nənəm sarıbaş qoyun,
Qarlı dağlar aş, qoyun.
Yağından plov olar,
Quyruğundan aş, qoyun.

HOLAVARLAR

İrandakı boz öküz,
Qoparıbdı toz öküz.
Alıb yerin canını,
Çıxsın yaman göz, öküz.

Dağların enişi var,
Diki var, enişi var.
Cütə gedən öküzün
Özünün yerisi var.

Kotanın odaqları,
Partlayıb dodaqları.
Qarğayın kotan sınısın,

Dincəlsin odaqları.

Öküzüm qoşa getdi,
Güc vurdu daşa, getdi.
Cütün macı qırıldı,
Zə mətim boşa getdi.

* * *

Öküzüm gedər başdan-başa,
Kotanımı qoşaram qoşa.
Holal o yeri, o yeri.

Yaxşı ək, qoy buğda bitsin,
Düşmannarın dönsün daşa.
Holal o yeri, o yeri.

Öküz, boynunu yağlaram,
Boyunduruğu dağlaram.
Holal o yeri, o yeri.

Öküzüm, sən xəyəyə çəkməsən,
Səni gözüm üstə saxlaram.
Holal o yeri, o yeri.

IV. MİFOLOJİ RƏVAYƏTLƏR

OVÇU PİRİM

Ovçu Pirim adında bir kişi vardı. Bir gün bu kişi ova gedir. Görür ki, iki ilan dalaşır. İlanın bir ağ idi, biri qara. Ovçu Pirim tufəngini qaldırıb qara ilanı vurmaq istəyir. Amma qara ilanın əvəzinə ağ ilanı yaralayır. İlanlar qaçıb gedirlər.

Ovçu Pirim evinə qayıdır. Bir gün iki ilan gəlib Ovçu Pirimə deyir ki, ilanların padşahı səni yanına çağırır. Ovçu Pirim ilanlarla gedir. Yolda ilanlar Ovçu Pirimə deyirlər:

- İlanların padşahı səndən nə istədiyini soruşacaq. Onda deynən ki, eç nə istəmirəm, eləcə mənim ağzıma üç dəfə tüpür. İlanların padşahı deyəcək ki, axı sən insansan, mən ilan. Ağzına tüpürsəm, ölərsən. De ki, sən tüpür, ölmərəm.

Ovçu Pirim ilanlarla gəlib ilanlar padşahının yanına çıxır. İlanlar padşahı Ovçu Pirimdən soruşur ki, niyə mənim qızımı yaralamısan? Ovçu Pirim görür ki, həmin yaraladığı ağ ilan orada yatır. O, ilanı görməməzliyə vurur. Ovçu Pirim cavab verir ki, mən qara ilanı vurmaq istəyirdim, güllə ağ ilana dəydi.

İlanların padşahı eç nə deməyib bütün ilanları bir yerə yığdı. Sonra Ovçu Pirimdən soruşdu:

- Bax gör qara ilan bunlardan ansıdı?

Ovçu Pirim baxıb dedi ki, həmin ilan burda yoxdu. İlanların padşahı vəzirə buyurdu ki, gör ansı ilan burda yoxdu? Vəzir qara ilanın burda olmadığını söylədi. İlanların padşahı iki qanadlı ilan yolladı ki, gedib qara ilanı gətirsinlər. Bir göz qırpımında qara ilanı gətirdilər. İlanların padşahı qara ilanı öldürdü. Sonra Ovçu Pirimdən nə istədiyini soruşdu. Ovçu Pirim dedi ki, səndən eç nə istəmirəm. Sən mənim ağzıma üç dəfə tüpür. İlanların padşahı dedi:

- Sən insansan, mən ilan. Ağzına tüpürsəm ölərsən.

Ovçu Pirim əl çəkmədi, yenə dedi:

- Sən tüpür, ölmərəm.

İlanlar padşahı Ovçu Pirimin ağzına üç dəfə tüpürdü, özünə də bərk-bərk tapşırırdı:

- Bax, bu sirri eç vaxt, eç kimə açma. İşdi bu sirri kimə açsan, onda dönüb daş olacaqsan. Bir də yadında saxla: kim səni çağırırsa, cavab vermə.

Ovçu Pirim evinə qayıdanda gördü ki, bütün dağlar, daşlar, otlar, güllər, eyvanlar amısı onu çağırır. O, eç kimə cavab vermədi, yoluna davam etdi. Gəlib evinə çatdı. Ovçu Pirim başına gələnəri arvadına söylədi... Bu sirri açdığına görə Ovçu Pirim daş oldu.

OCAX İLANI

Bir evdə ocax ilanı yaşayırmış. Özünün də bir neçə balası var imiş. Bir gün ev sahibi ağır xəstələnir. Qonşu qadın xəstəyə baş çəkməyə gəlir. Nətəri olursa ilan balasının biri evin ortasına düşür. Qonşu qadın bala ilanı götürüb çölə atır. İlan yuvasına qayıdanda balasının birini tapa bilmir. Elə bilir öldürüblər. Heyfini çıxmaq üçün otağın bir küncünə qoyulmuş qatıq

qazanına yaxınlaşır, içinə zəhər tökür. Qayıdır öz yuvasına. Bunu görə qonşu qadın ə valatı ev yiyəsinə danışır. Ev yiyəsi ilanın balasını gətirib götürdüyü yerə qoyur. İlan balasının sağ olduğunu görüb yuvasına aparır. Sonra yenidən otağa düşür. İlan qatıq qazanına dolanıb onu tökür.

YEDDİ QARDAŞ İLAN

Bir kişi yolnan gedirdi. Gördü ki, iki ilan oynayıb. Kişi ilanın birini öldürür. Sən demə bunlar yeddi qardaş ilan imiş. O biri ilan kişini güdür. Kişi bunu başa düşüb ordan köçür gedir başqa yerə.

Bir gün bir dəvə karvanı gedirdi. Dəvələrin beli yüklü idi. İlan dəvələrdən birinin belindəki yükün içinə girir. Karvanı aparanlar da ilanı öldürmür. Onlar yol üstündə bir neçə adamın taxıl biçdiyini görürlər. Biçinçilərdən biri yanıqlı səslə oxuyurdu. İlan səsi eşidən kimi yükün içindən çıxdı, həmin səse qulaq asmağa başladı. Sonra yükün üstündən düşüb getdi. Karvanı saxladılar, gördülər ki, ilan gedib bir su cürdəyinin içinə girdi. Onlar gedib su cürdəyinin ağzını mö kəm bağladılar. Cürdəyi də götürüb biçinçilərin yanına gəldilər. Ə valatı söylədilər. Oxuyan kişi ilanın onu güddüyünü başa düşdü. Adamlar cürdəyi ocağın içinə tulladılar. Cürdək partladı. İlanın sümüyündən bir qırığı kişinin gözünə düşdü. Kişinin gözü kor oldu.

QARA PIŞİK

Şəmkirdə bir Alı kişi var imiş. Bir gün Alı kişini qonşu kəndə toya çağırırlar. Kişi gəlir toya. Toyda görür ki, tanımadığı bir qadın ortaya çıxıb oynayır. Əynindəki paltarlar da arvadınındı. Alı kişi qalır məhəttəl. Axırda əlini yağlı xörəyə bulayıb çəkir paltarın kürəyinə, qadının xəbəri olmur.

Axşam kişi evinə qayıdır. Arvadına deyir ki, sənə aldığım o ipək paltarı bura gətir. Arvad səbəbini soruşanda kişi deyir:

- Sənin həmin paltarını bu gün toyda tanımadığım bir adamın əynində gördüm. Əlimi yağa batırıb kürəyinə vurdum.

Arvad paltarı gətirir. Görürlər ki, həqiqətən də kürəyi yağlıdı. Alı kişinin evində bir qara pişik var imiş. Kişi bunları danışanda pişik ayağa durub kişinin üzünə tüpürür, qeybə çəkilir.

V. ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

QARA İNƏK ZAĞASI (Daşkəsən rayonu)

Xaçbulaq kəndinin Əmirvar yaylağında gözəl bir qız var imiş. Ögey anası onu incidirmiş. Əl boyda quru çörəyi şişin burnunda vermiş. Bu qızın bir qara inəyi var imiş. Qız hər gün ağlaya-ağlaya inəyini otarmağa aparırmış. Deyilənə görə inək də qızı çox istəyirmiş. Qız ağlayanda qara inək ağzını ota tərəf uzatmır, eləcə qızın göz yaşını yalayır. Ögey ananın qızla inəyin dostluğuna paxıllığı tutur. Ərinə deyir:

- Kişi, ya inəyi kəs, ya da mən çıxıb gedirəm atam evinə.

Kişi nə qədər dil tökürsə, arvadı yola gətirə bilmir. Əlacsız qalıb inəyi kəsməyə razılıq verir. Qara inək bu sö bəti eşidən kimi baş götürüb qaçır. İnək qaçıb zağaya girir, qız da onun dalınca. Qızın atası inəknən qızı nə qədər axtarırsa, eç birini tapa bilmir.

Rəvayətə görə, o gündən həmin zağanın ağzından dörd bulaq qaynayıb axır. O bulaqların hər biri inəyin bir əmcəyidir.

HƏZRƏT SÜLEYMANIN ÜZÜYÜ

Günlərin bir günü Həzrət Süleyman altı aylıq səfərə çıxır. Yolnan gedəndə görür yol qırağında bir gözəl qız oturub. Adam deyir yeməyim, içməyim bunun xətti-xalına, gül camalına tamaşa eləyim. Süleyman peyğəmbər bir köntüldən min köntülə qıza aşıq olur. Sevgisini ona bildirir, sonra qıza deyir:

- Mən bir neçə aylıq səfərə çıxıram. Qayıdanbaş gəlib səni də özümlə apararam.

Qız deyir:

- Bəs bir nişanə-zad vermirsənmi saxlayam?

Süleyman peyğəmbər tez barmağındakı üzüyü qıza verir. Sonra yoluna davam edir.

Həzrət Süleymanın altı aylıq səfəri başa çatır. Həmin yolla geri qayıdır ki, qızı götürüb aparsın. Gələndə görür qızın yerində bir qoca qarı oturub. Saçı ağarıb, qabaq dişləri tökülüb. Süleyman peyğəmbər qaruya yaxınlaşıb soruşur:

- Qarı nənə, mən gedəndə burda bir cavan qız qoyub getdim.
O qız anı?

Qarı deyir:

- Elə həmin qız mənəm.

Həzrət Süleyman qarının sözünə inanmır. Deyir ki, qarı nənə, zarafatı burax, de görüm anı o qız? Qarı yenə dediyinin üstündə durur:

- O qız mənəm.

Süleyman peyğəmbər görür ki, yox, olmayacaq. Qarıya deyir:

- Qarı nənə, indi ki, o qız sənsən, onda mənim üzüyümü ver, çixım gedim.

Qarı yanındakı sandığı göstərir. Süleyman peyğəmbər sandığı açır, görür burada minlərlə üzük var. Hamısının da üstündə yazılıb: "Həzrət Süleyman".

Süleyman peyğəmbər nə qədər əlləşirsə, öz üzüyünü tapa bilmir. Qarıya deyir:

- Qarı nənə, üzüyümü tapa bilmirəm.

Qarı gülüb deyir:

- İndi inandınmı mən həmin qızam. Oğlum, mən həyatın təşbehiyəm.

Sən burdan keçəndə yazbaşı idi. Gördünmü bütün güllər, çiçəklər, otlar, ağaclar amısı canlı idi. Onda mən pardaqlanmışdım, cavan qıza bənzəyirdim. İndi isə payızdır, həyat solur, güllər, çiçəklər öz tərəvətini itirir. Mən də qocalıb qarı oluram. İndi isə get. Çox sənin kimi süleymanları yola salmışam, üzüyünü özümdə saxlamışam.

Həzrət Süleyman qarıya eç nə demir, dinməz-söyləməz geri dönür.

İMAM HƏSƏNİN ARVADI

Günlərin bir günündə Yezid İmam Həsənin arvadını öyrədir ki, ərinə öldür, səni oğluma alım. Arvad da xəlvətcə su cürdəyinə zəhər tökür. Gecə İmam Həsən bərk susuyur. Cürdəyi başına çəkib su içir, ciyəri doğranıb ölür.

İmam Həsən öləndən sonra Yezid arvadı evinə gətirir. Arvad evdəki çıraqları görəndə soruşur:

- Bu nədi belə yandırdırsınız?

Yezid deyir:

- Bu çıraqdı. Gejələr bunun işığında otururuq.

Arvad:

- Biz amımız gejələr İmam Həsənin işığına otururduq, onun üzü gün kimi işıq saçırdı,-deyir.

Arvadın sözünə bərk qəzəblənən Yezid:

- Sən ki, işığına oturduğun kişinin qədrini bilmədin, mənim oğlumun qədrini ardan biləcəksən?-deyib arvadı qatırın quyruğuna bağlatdırır.

Əfsanəyə görə, hələ də qatır o arvadı özü ilə hərləyir, dağda-daşda sürütmə çəkir. Belə deyirlər ki, ayaq üstə su içmək, əlini üst-üstə çatmaq günahdı. Onda arvadı sürüyən qatır dayanır, həmən nə lətdəmə arvadın yornuğunu çıxarır.

ELM XƏZİNƏDİR

Ən qədim əyyamda ərəb ölkəsində İbn Ziyad adında varlı bir bəy var imiş. Bu bəyin həddindən ziyadə dəvəsi, sürü ilə qoyunu, malı var idi.

Bu bəyin çoxlu torpağı da var idi. Öz vilayətində bütün xalq bunun varına heyran qalmışdı. O, bəy olduğuna baxmayaraq çox rəhmdil bir şəxs idi. Bunun qapısında olan nöqərlərinin içərisində Ziyadəli adında bir süfrə nöqəri var idi.

Bəyin övladdan qisməti yox idi. Uzun nəzir-niyazdan sonra Allah buna bir oğlan bəxş etdi. Böyük ziyafət edib oğlanın adını Mərdeşah qoydular. İş elə gətirdi ki, Mərdeşah anadan olanı gecəsi süfrə nöqəri Ziyadəlinin də arvadı bir oğlan doğdu. İbn-Ziyad öz övladını istədiyi kimi, Ziyadəlinin oğlunu da çox istəyirdi. Ona görə ki, öz oğlu olan gecəsi həmin uşaq da anadan olmuşdu. İbn-Ziyad həmin uşağın adını Xanəhməd qoydu.

Aylar keçdi, illər dolandı, Mərdeşah məktəb yaşına çatdı. İbn-Ziyad ağır töhfə ilə oğlunu məktəbə göndərdi. Mərdeşah hər gün dərindən gələndə dərslərini hazırlayarkən Xanəhməd bunu çox ciddi dinləyirdi. Xanəhməd həmin dərsləri Mərdeşahdan yaxşı bilərdi. Xanəhmədin bu zəkasını görəndə Mərdeşah atasından xahiş etdi ki, Xanəhmədi də məktəbə göndərsin.

Xanəhmədin taleyi anadan olan gündən gətirmişdi. Ona görə ki, məktəbə rütbəli şəxslərin, ruhanilərin uşaqlarını götürürdülər.

Bunun ismindəki xan sözü Əhməd adına təsadüfi ziynət oldu. Adındada «Xan» sözü olduğuna görə məktəbə qəbul etdilər.

Hər iki oğlan bir sinifdə oxuyaraq, təhsillərini davam etdilər. Məktəbi qurtaranda ruhani müəllimi hər ikisinin əllərini arxadan çataaraq töhfə almaq niyyəti ilə bunların evlərinə gəldi. İbn-Ziyad oğlunun məktəbi qurtarması münasibətilə müəllimə həddindən ziyadə bəxşiş verdi.

Ziyadəli isə bir illik zəhmət hesabına İbn-Ziyaddan bir qızıl üzük alıb, müəllimin şəhadət barmağına taxıb, böyük ehtiramla əlini öpdü. Ziyadəli bir illik haqqını almışdı. Bu, ailəyə çətinlik gətirdi. Ata-ana ağır vəziyyətə dözə bilməyib vəfat etdi.

Tək qalan Xanəhməd dolanmaq üçün çox fikirləşdikdən sonra İbn Ziyadın qapısında nökrə olmağı qərara aldı. İbn-Ziyad onu nökrəliyə qəbul etmədi.

Mərđişah isə atasının sayəsində onun pulu hesabına yaxşı vəzifə taparaq işləməyə başladı.

Sahibsiz, pulsuz qalan Xanəhməd nə qədər çalışdısa, heç bir vəzifə tapa bilmədi. Sərgardan qaldı. Sahibsiz qalan Xanəhməd şəhərdə hərbə qatılmaq istəyirdi. Hərbə qatılmaqdan gəliri az olanda dilənməyə başladılar. Bir müddət keçdi. Xanəhmədin bənizi saraldı pal-paltarları cır-cındır oldu, səhhəti artıq dərəcədə zəiflədi. İş görməyə təqəti qalmayan Xanəhməd dilənməyə məcbur oldu. İş elə gətirdi ki, təhsil aldığı şəhərin bazarında səhər tezdən duraraq gəlib- gedənə belə yalvarırdı:

– «Mərhəmət ediniz, əl tutunuz, üç gündür acam».

Bu əsnada Xanəhmədin müəllimi bazara gəlmişdi. O, Xanəhmədi görürkən çox təccüb etdi. Ona görə ki, məktəbi müvəffəqiyyətlə qurtaran Xanəhməd nə üçün dilənsin?

Müəllim öz gözlərinə inanmayaraq öz- özünə düşündü ki, bu Xanəhmədə oxşadığına baxmayaraq, o olmaz. Müəllim Xanəhmədin yanından keçərkən, Xanəhməd müəllimi tanıyaraq utancaq bir halda qısılib yönünü arxaya çevirdi. Bu vəziyyətə müəllimi inandırır ki, bu Xanəhməddir. Müəllim Xanəhmədi bir künəyə çəkib bu sifətlərə düşməsinin səbəbini öyrəndi.

Xanəhməd dedi:

– Mənim əzizim, mən yoxsul balası idim. İbn Ziyadın vasitəsilə adım Xanəhməd olduğuna görə mənə məktəbə qəbul etdilər. Oxuduğum müddətdə atamın az pulu, Mərđişahın köməkdarlığı ilə

məktəbi qurtardım. Sonra atam, anam vəfat etdi. Özümə bir iş tapa bilmədim. Mərđişaha nə qədər yalvardımsa, daha mənə kömək etmədi. Atasına yalvardım ki, mənə öz qapıda nökrə saxla, o da mənə rədd etdi. Məcbur oldum küçələrdə dilənməyə.

Müəllim bir az buna pul verərək Xanəhmədə deyir ki, sabah mənə bu vədə burada gözlə. Gələn səhər Xanəhməd həmin yerdə müəllimi gözlədi.

– Mənim övladım, hərənin bir dərdi var, qavalın da bir dərdi. Siz pula möhtacsınız mən isə elə bir dərdə düşmüşəm ki, onun dərmanını tapa bilmirəm. Xanəhmədcan, sənə dərdinin dərmanı çox asandır. Sən gəl bu qoca müəllimin dərdinə dərman etməyə çalış. Xanəhməd dedi:

– De görək müəllim, dərdin nədi?

Müəllim ah çəkib sözə başladı:

– Şəhər valisi məndən tələb edir ki, ya baldırımın, ya əlinin, ya da gözünün birini kəsib mənə verməlisən. Mən isə çarəsiz qalmışam. Valiyə deyirəm ki, gözüm balacadır, baldır əzamin on çəkisi qədər qızıl verirəm, məndən əl çək. Yenə razı olmur. Valinin mənə verdiyi vədəyə üç gün qalıb. Ha fikirləşirəm bir yana çıxara bilmirəm. Mənim əzizim, indi gəl belə edək.

Xanəhməd deyir: – “Buyur”!

– Sən savadlısan, sənə istədiyini qədər pul verirəm, özünə sim tap. Oturub işləyəsən. Sənə baldıra çox ehtiyacın yoxdur. Gəl sol baldırını kəs mənə ver. Xanəhməd razı olmadı. Müəllim yenə dedi ki, nə edək, yazını sağ əlin yazır, sən gəl sol əlini mənə ver. Xanəhməd yenə razı olmadı. Axırda müəllim yenə də dedi ki, iki əl birdən işləməlidir. Bunun kəsilməyinə sən haqlı olaraq razı olmadın. Sağ baldır ilə sol baldır növbə ilə yeriməlidir, bunun kəsilməyinə sən yenə də haqlı olaraq razı olmadın. İndi gəl belə izah edim ki, sən gəzərkən qolların sağ, ayaqların sağ, hər cür hərəkət edə bilərsən. Ancaq bir gözün olmaması insana o qədər də ziyan vermir. İndi gəl gözünün birini mənə ver. Sənə əvəzində istədiyini qədər pul verməklə bərabər, övladlarıma, nəvələrimə vəsiyyət edərdəm ki, ömrü boyu Xanəhmədə, onun törəmələrinə hörmət etməklə, maddi yardım gös-tərsinlər.

Xanəhməd bu cavabın qarşısında hirsələnərək müəllimin bütün təkliflərini qətiyyətlə rədd etdi. Bu vaxt müəllim dinməz-söyləməz çıxıb getdi.

Xanəhməd bu sirrın mənəsini nə qədər fikirləşdisə də, tapa bilmədi. Müəllim verdiyi puldan bir manat qalmışdı. Bu pulun beş-on qəpiyinə bir parça çörək alaraq axşam yatdı.

Səhər səhər valisinin yanına yollandı. Qapı qulluqçularından soruşdu ki, valinin bədən kəsiklərini almaqda məqsədi nədi? Qulluqçular Xanəhmədin dərrakəli danışığundan onun ağılsız olmadığını görərək belə şeyi səhər valisinin axtarmadığını söylədilər.

Xanəhməd bir istədi ki, müəllimin yanına getsin, müəlliminin yanından küsüb getdiyi yadına düşdükdə getmədi. Küçə ilə qəmgin gələrkən əhli bir qadının əlində ağır yük ilə getdiyini gördü. Xanəhməd: “Anacan qoy kömək edim” – deyib yükü götürdü, qadının evinə qədər getdi. Qadın nurani bir qoca idi. Xanəhmədi evdə yaxşı yedizdirdi, bir qədər evdə yeməyinə təam qoydu.

Xanəhməd yenə evə gəldi, hey fikirləşdi, axırda belə nəticəyə gəldi ki, müəlliminin qurduğu qurğunun bir məqsədi var imiş. Bu məqsədlə müəllim mənə nə işə başa salmaq istəyirmiş. Bunun səbəbini Xanəhməd başa düşdü. Belə ki, demək istəyirmiş ki, səndə olan sağlam əzaları, beynində bilik xəzinəsini nə üçün işlətməyi bacarmayasan?

Xanəhməd fikirləşdi ki, indi nədən başlamalı. O öz-özünə belə dedi: «Atalar demişdir ki, nərdivana ayağı bir-bir qoyarlar; indi aşağıdan başlamalıyam». Elə həmin gün kağız fabrikasının yanından keçəndə gördü ki, uşaqlar cındır yığıb fabrikə satırlar. Xanəhməd özünə belə bir qəti söz verdi ki, bu iş mayasız gəlirdi. Şəhərdə cında çoxdur, yığıb gətirim satım. Həmin gündən sonra Xanəhməd cındır yığıb satmağa başladı. Gördü ki, çox ucuz götürürlər. Xanəhməd səbəbini soruşduqda qəbul edici dedi ki, bunu biz yuyur, növlərə ayırırıq. Əgər bacarırsansa özün yu, sortlara ayır. Onda yaxşı pul alarsan».

Xanəhməd savadı sayəsində hər parça növünü yuduqdan sonra növlərə bölüb gətirdi. O, cındırları gətirib verəndə təsadüfən fabrik sahibi ilə parça növünü ayıran mütəxəssis orada oldular. Xanəhmədin gətirdiyi cındırların təmizliyini, onun düzgün növlərə ayrılmasını gördülər. Xanəhmədin savadlı olmasını və nə sənət sahibi olmasını soruşdular. O cavabında özünü ayağa salmamaq üçün belə dedi:

– Bəyim, bir az savadım var.

Fabrika sahibi dedi:- Elə işə gəl səni fabrikaya bir işə qoyum. Xanəhmədi fabrikada onbaşı vəzifəsinə qoydular, balaca bir mənzil verdilər.

Xanəhməd öz işində çox bacarıqlı hərəkət etdi. İşçilərini nizamlı işlətdi. Bir neçə vaxt işlədikdən sonra bəy onda olan bacarığı görərək, onu parça növü ayıran vəzifəsinə təyin etdi.

Xanəhməd yenə yaxşı işləyərək əlinə xeyli maya saldı. Fabrik sahibi Xanəhmədin iş bacarığını görüb fikirləşdi ki, onu bütün fabrikaya nəzarətçi, rəhbər qoysa, fabrika yaxşı işləyər. O belə də etdi.

Xanəhməd belə nəticəyə gəldi ki, keçmiş günlərim mənə dərs oldu, səfalətdən qurtarıb, yüksəlmək üçün işləyirəm.

Bir neçə ildən sonra fabrika həddən ziyadə kağız istehsal etdi. Fabrika sahibi fikirləşdi ki, satmaq üçün bir karvan kağız Misirə göndərsin. Yolda karvan qasırgaya düşdü. Fabrika sahibi borc altından çıxma bilməyib, fabrikanı satmağa məcbur oldu.

İndi fabrikanı Xanəhməd aldı. Bir neçə il Xanəhməd fabrikanı işlətdirib rütbə almaq dərəcəsinə qədər pul qazandı. Köhnə qanun ilə Xanəhmədə milyoner adı verdilər.

Bu gün Xanəhməd müəllimin düşündü və özünün bu sahədə səhvini anladı. Müəlliminin harada yaşamasını və sağ olmasını öyrəndi. Müəlliminin bu hörmətini qaytarmaq üçün həmin şəhərdə və həmin vilayətdə olan bütün rütbəli şəxslərin iştirakı ilə böyük ziyafət təşkil edib, həmin ziyafətdə müəlliminə minnətdarlığını bildirməyi qərara aldı. Ziyafət təşkil olundu. Xanəhməd müəllimini hörmətlə ziyafətə dəvət etdi.

Müəlliminin bazar küncündə Xanəhmədə verdiyi nəsihəti Xanəhməd məclisdə söylədi. Hamı öz şərbətini cəfakəş müəllimin şərəfinə içib ona öz minnətdarlığını bildirdi.

MUSAYNAN FÜREY

Belə deyirlər ki, qədim zamanlarda Füreyn nəsli ilə Qureşin nəsli düşmən imiş. Bu vaxtlar Qureşin arvadı hamilə imiş. Bir gün arvad yatmış, bir də görür bir qarı gəlib dedi ki, ey arvad uşağın olan kimi bir sandıx qayıtdır, onu bəhri-Nilə atdır. Arvad yuxudan oyanıb görür ki, qarı zad yoxdur. Qureş gəlir, arvad

əhvalatı Qureşə danışır.

Bəli, vaxt gəlir, arvad yükünü yerə qoyur. Bir oğlan uşağı doğur ki, elə bil Yusifi-Kənanı. Qureşlə arvad əlacsız qalıb, bir sandıx düzəldirlər, uşağı onun içinə qoyub bəhri-Nilə atırlar.

Bir gün Füreylə arvadı şəhərdən gəlirmiş, həmin bu bəhri-Nildən keçəsi olurlar. Gəmiyə minirlər, bir də Füreylə görür ki, bir şey dəryada atıla-atıla gəlir. Gəlhagəl, görürlər ki, bir sandıxdı. Füreylə kəmənd atıb sandığı tutur. Dəryanın kənarına çıxıb sandığı açırlar. Baxıb görürlər ki, bir oğlan uşağıdı ki, gözəlliyi ilə adamı heyran edir, bir baxan deyir ki, bir də baxım. Füreylə deyir ki, arvad deyəsən bu Qureş nəsilindəndir.

Füreylə arvadı deyir:

- A kişi, nə danışırısan, kim bilsin kimin uşağıdı, nə Qureş nə zad. Belə gözəllikdə olan uşağı öldürmək olarmı. Arvad kişinin başını yozur, uşağı götürüb evə gəlirlər. Kişi dünyada olan bütün arvadları gətirir ki, uşaq əmsin.

Uşaq hansı arvad gəlsə əli ilə onu itələyir. Bir də arvad dedi ki, bir arvad qalıb onu da gətirək, bəlkə onu əmə. Bəli, adam göndərilər, arvad gəlir. Uşaq o saat onu əmir. Füreylə arvad deyir ki, bu uşağı apar iki il saxla, saxlamaq haqqının pulunu verərəm. Arvad uşağı aparır. Aradan iki il keçir, bir də kişi deyir ki, get uşağı gətir. Uşağı gətirirlər, Füreylə uşağı alıb dizinin üstündə oturur. Uşaq o saat başlayır kişinin saqqalını yolmağa.

Füreylə dedi:

- Arvad, mən sənə demədimmi ki, bu Qureş nəsilindəndir. Bax, indi saqqalını yolur, gör sonra başımıza nə iş açacaq. Gəl vaxtekən bunu öldürək. Arvad deyir a kişi, ağılın yoxdumu, istəyirsən başqa uşaq gətirək, görək onlar da yolumurmu? Gedib bir balaca qız gətirirlər. Qızda başlayır kişinin saqqalını yolmağa. Bunu görən Füreylə uşağı öldürməkdən əl çəkir. Arvad deyir, a kişi, gəl uşağa da bir ad qoyaq. Füreylə deyir:

- Arvad, mənən olsa uşağı öldürmüşdüm, indi ki, uşaq qaldı, onun adını Musa qoyuram.

Bəli, vaxt gəlir uşağın yeddi yaşı olur. Bir gün Füreylə evində böyük bir məclis düzəlibmiş. Bu vaxt Musa əlinə bir ağac alıb, Füreylə vurur. Füreylə bu işə bərk acığı tutur. Tez durub dar ağacı qurdurur ki, uşağı asdırsın. Arvad görür ki, Füreylə uşağı asdıracaq, ona görə də Füreylə deyir:

A kişi, gəl bir şərt qoyaq, ondan sonra öldür.

Füreylə deyir:

- De görüm nə deyirsən?

Deyirəm ki, gəl bir siniyə həm köz, həm də qızıl qoyaq özü də deyək ki, bunlardan birini ağzına al. Əgər qızılı alsa onda öldürək, yox közü alsa onda bil ki uşaqdır. Füreylə yaxşı deyib bir sinidə həm köz, həm də qızıl gətizdirir.

Musanı çağırırlar ki, bunun birini ağzına al.

Musa tez közü götürüb ağzına alır.

Arvad deyir:

- A, kişi gördünmü uşaqdı.

Aradan bir neçə il keçir, bir gün Musa yolnan gəlirmiş, bir də görür ki, iki adam dalaşır. Həmin bullar da Musanı görüb onun yanına gəlirlər, soruşurlar ki, Musa, de görək taxsır hansımızdadı. Musa da bullardan birini göstərir ki, səndədi. Sən demə həmin adam da Füreylə qohumu Musanı imiş. Musanın ağzından söz çıxan kimi Füreylə qohumu Musanı vurur. Musa da bir daş götürüb onu vurur, o da o saat ölür.

Arvad bunu eşidir. Musanın əlindən tutub onu meşəyə gətirib deyir:

- Oğul, get, səni Allaha tapşırıram.

Arvad Musanı yola salıb evə qayıdır. Axşam Füreylə gəlir, Musanın yerini soruşur. Arvad deyir ki, Musa şəhərdən çıxdığıdı. Füreylə qoşun töküüb hər yeri gəzir, Musanı tapa bilmir.

İndi sizə kimdən deyim, Musadan. Musa səkkiz gün meşə ilə yol getdi, doqquzuncu gün bir qocaya rast gəldi, ona dedi:

- Əmi, de görüm hara gedirsən, bəlkə yoldaş olduq.

Qoca dedi:

- Mən filan padşahın yanına gedirəm.

Bullar birləşib yola düzəldilər, xeyli getmişdilər ki, bir də qoca dilləndi:

- Oğul, o qoyun sürüsünü görürsənmi?

Kişi bunu deyib yox oldu.

Musa gördü ki, kişi yoxdu, tez durub sürünün yanına gəldi. Gəlib gördü, bir balaca göl var, iki qız bir-birilə dalaşır ki, qoyunumu əvvəlcə mən sulayacam. Musa gördü ki, suyun qabağını bir qaya kəsib, əgər onu götürüb atsa, bütün qoyunun hamısı su içəcək. Buna görə də tez qayanı götürüb atdı. Qızlar tez

qaçıb atasına xəbər verdilər ki, bir oğlan gəlib, suyun qabağındakı qayanı götürüb atdı. Kişi qızı göndərdi ki, get o oğlanı bura gətir. Qız gəlib oğlanı kişinin yanına apardı. Kişi soruşdu:

- Ay bala, de görüm haralısan?

Musa dedi:

- Ay baba, əlimdən xata çıxıb, filankəsi öldürmüşəm.

Kişi dedi:

- Lap yaxşı ələmisən, indi mənim yanımda qal.

Musa, on il də burada qaldı. Bir gün kişi dedi:

- Oğul, istəyirəm, səni evləndirəm, nə deyirsən?

Musa dedi:

- Baba, özün bilərsən.

Kişi qızının birini Musaya verdi.

Aradan bir-iki il keçdi.

Bir gün Musa dedi:

- Ay baba, mənə izin ver, gedim ata-anamla görüşüm.

Kişi Musaya izin verib dedi:

- Bala, məndə iki hasa (əl ağacı) var, ikisi də tilsimlidir. Al birini sənə verim. Musa kişi ilə hallalaşdı, bir sürü də qoyun götürüb getməyə üz qoydu. Bir xeyli getmişdi ki, bir də gördü qoyunun biri sürüdən aralanıb gedir. Musa sürünü burda qoyub bu qoyunun dalınca getdi. Gedib gördü ki, bir ağac yanır, bu da nurdandı.

Ağac dilə gəlib dedi: - Səni Füreyə davaçı verirəm. Musa, geri qaçıdı, qoyunu da götürüb evə gəldi, ata-anası ilə görüşdü.

Sonra qoşun götürüb Füreylə barışmağa getdi. Füreylə Musanı tanıyıb dedi:

- Musa səni mən böyütmüşəm, indi torpağımı almağamı gəlmisən?

Musa dedi:

- Mənə heç bir torpaq lazım deyil. Gəlmişəm ki, barışaq, bir-birimizə düşmən olmuyaq.

Füreylə dedi:

- Heç elə şey yoxdu. Mən sizinlə öləncən düşmənəm. Özü də hazırlaş, dava edək.

Dava başladı.

Musa dedi, nə ilə dava edirsən?

Füreylə dedi:

- İlanla.

Musa gördü ki ilan qoşunu gəlir, tez əlindəki hasanı tullayıb dedi: - Hasar ol. O, saat hasar əmələ gəldi ilanlar keçə bilmədi.

Qırx il davadan sonra Füreylə dedi: Gəl ikimiz bir iş edək, ikimiz də çəliyimizi dəryaya çəkək, hansımız çəkəndə dərya yarılıb yol əmələ gəlsə ona inanaq. Belə də edirlər. Musa hasasını dəryaya çəkir, yol açılmaz, Füreylə çəkəndə yol açılır. Füreylə Musaya deyir: - İndi de görüm mənə tabe olursanmı.

Musa deyir:

- Yox, mən sənə tabe olmuram.

Təzədən müharibə başlanır. Füreylə Musanın qoşununu dəryaya qısdırır ki, qoşun suda qırılsın. Tez Musa hasasını dəryaya çəkir, dəryada yeddi yol əmələ gəlir. Musanın qoşunu o biri üz keçir, dərya yenidən birləşir. Füreylə öz qoşunu ilə özünü dəryaya atır, hasasını nə qədər dəryaya vurursa dəryada yol əmələ gəlir ki, gəlir. Füreylə öz qoşunu ilə dəryada həlak olur. Bununla Qureşin nəslə Füreylənin nəslinə qalib gəlir.

ABUZƏRLƏ İLAN

Cavan bir qız Məhəmməd peyğəmbərin yanına gəlib ondan soruşur:

-Ya peyğəmbər, mənə yaş təyin elə. Mənim neçə yaşım olar?

-Sənin otuz yaşın var-deyə peyğəmbər cavab verir.

-Ya, peyğəmbər, düzdü, mənim otuz yaşım var, özüm də on beş dəfə ərə getmişəm, amma qızam.

Qızın sözü mənə həttəl qalan peyğəmbər soruşur:

-O necə olan işdi?

Qız deyir:

-Hansı oğlana ərə getmişəmsə, toy gecəsi mənə əlini vurmamış yatıb, səhər yerindən qalxmayıb, ölüb.

Məhəmməd peyğəmbərin əsəbəsi Abuzər də onların yanında idi. Məhəmməd peyğəmbər Abuzərə deyir ki, sən bu qızı oğluna almısan. Bu sözü eşidən Abuzərin qarnına sancı dolur. Amma onun nə həddi vardı peyğəmbərin sözünü çevirsin. Tez dillənir:

-Ya peyğəmbər, sən buyurandan sonra mən nakarəyəm? Al, deyirsən, alım.

Gün o gün olur ki, Abuzər oğluna toy eləyəsi olur. Toy günü görürlər ki, bir kor qarı gəlir, nəvəsinin yedəyində. Adamların yanına çatanda qarı yalvarır:

-Acam, çıpağam, Allah irzasına mənə kömək edin!

Abuzər qarını da, nəvəsini də yaxşı yedirib-içirdir, çoxlu pul, pal-paltar, yeməli şeylər verib yola salır.

Arvad Abuzərin özünə, oğluna alxış oxuya-oxuya çıxıb gedir.

Gecə düşür, toy soğulur, gəlini bəyə tapşırıb dağılışrlar. Elə bu vədə qızın o biri nişanlılarını öldürən qara ilan da sürünə-sürünə oğlanla qızın yatdığı döşəyin altındakı xalçanın arasına girir. Elə burdaca ilanı yuxu tutur.

Səhər açılır. Bu işin amısı peyğəmbərə agah idi. Məhəmməd peyğəmbər deyir:

-Gedin üstündə bəylə gəlin yatan xalçanı bükülü mənə gətirin!

Xalçanı gətirirlər. Məhəmməd peyğəmbər deyir ki, xalçanı açın! Xalçanı açılar ki, orada iri bir qara ilan var. Məhəmməd peyğəmbər üzünü ilana tutub deyir;

- Sən buraya niyə girmisən? İlan Allahın əmri ilə dil açır:

- Mən Abuzərin oğlunu vurmağa gəlmişdim. Sonra mənə əmr gəldi yat qal xalçanın içində. Səni gəlib buraxacaqlar. Sonra Məhəmməd peyğəmbər Abuzərə üzünü tutub soruşur:

- Sən dünən nə etmisən?

Abuzər başına gələni – kor qarı ilə nəvəsini yedirib doyurduğunu deyir:

Məhəmməd peyğəmbər deyir ki, sənin bu hərəkətin Allaha xoş gedib, ona görə də sənə rə m edib. Hamı Allahın böyüklüyünə şükür edir.

YAQUB PEYĞƏMBƏR

Deyir Yaqub peyğəmbərin varı-döyləti başınnan aşırılmış. Özünün də beş oğlu varıymış. Yaqub peyğəmbər qəti ası tüşməmiş. Bir gün Allahtaaladan səda gəlir ki, bu eç ası tüşmür. Allahtaala Yaqub peyğəmbərin varını-döylətini əlinnən alır. Peyğəmbər genə ası tüşmür. Bu dəfə Allah onun beş öyladının beşini də əlinnən alır. Yaqub peyğəmbər muna da dözür, ası tüşmür. Özünü yorğandöşəyə salır, canına qurt darasır. Amma ası tüşmür. Onun Fatma addı arvadı varıymış.

Bir gün Fatma hər yeri gəzif dolanır. Çörək atdı olur, o piyada. Nə illah eliyirsə, bircə loxma çörək tapa bilmir. Fatmanın diləndiyi kəntdə bir Firon yaşıyırmiş. Bunun varı- alı aşan-gaşanıymış. Fatma gəzə-gəzə gedif çıxır Fironun qapısına. Firon yaman kəmfirsatıymış. Fatmaya deyir ki, örüyünün birini kəsif mana ver, nə qədər istiyirsən, çörək verim. Fatma muna razı olmur. Başıdaşdı arvad ansı qarıya gedirsə, əliboş qayıdır. Axırda Allah əlacını kəsif Fir'onun dediyinə razı olur. Hörüyünün bir tayını kəsif Firona verir. Çörək alif qayıdır. Fatma bu yolnan gedəndə Firon da o biri yolnan özünü yetirir Yaqub peyğəmbərin yanına. Ona deyir ki, sənin arvadın çörək dilənməyə gedif, yoxsa pis yola qulluq eləməyə? Mana inanmırsansa, öz gözünən bax! Bu da onun saçı. Hörüyünün birini kəsif gətirmişəm. Birdən Fatma içəri girir. Yaqub peyğəmbər onun üstünə qışqırır:

-Arvad, mana de görüm sən çörək gətirməyə gedirsən, yoxsa başqa yola?

Fatma başına gələnnəri yervəyer Yaqub peyğəmbərə danışır. Yaqub peyğəmbərin səvir kasası daşır. Dözə bilməyif ası tüşür. Üzünü göyə tutuf deyir:

-Ey Allahtaala, keç günahımnan! Başıma bu boyda müsüybətdər gətdin, ası tüşmədim. İndi bu şərə, bö tana dözə bilmərəm.

Allahtaaladan səda gəlir:

-Ya peyğəmbər özüm sənə qəsd elədim ki, ası tüşəsən. Varını özünə qaytarıram. Ölü dirilməz, beş oğulun əvəzinə sana bir oğul verirəm. Elə oğul ki, beş oğulun əvəzi olajax.

Allahtaala Yaqub peyğəmbərə igid bir oğul verir.

NƏ GƏZİRDİN OZANDA?

Ölümündən qorxan bir arvad varıymış. Günnərin bir günündə ərinə deyir ki, a kişi, gəl gedək özümüə ölüm-itim olmayan bir yer tapax. Kişi də qayıdır ki, ay arvad, nə danışdığındı, eç elə də yer olar? Arvad iki əyağını bir başmağa soxur:

-Axtaran tapar deyiflər, a kişi. Gəl əl-ələ verək, el-el, ova-ova tüşüf gəzək. Harda qavırsannıx görməsək, bil ki, orda yaşayannar ölmüllər.

Kişinin də Allah axlını əlinnən alır, gij söz beyninə batır. İkisi

də bir-birinə qoşuluf tüşüllər yola. Hansı kəndin, şəhərin həndəvərində qavırsannıx görüllərsə, orda bənd almıllar. Davannarına tüpürüf qaçıllar. Nəysə, uzun sözün gödəyi, gəl agəl, gəlif qavırsannıği olmuyan bir yerə çıxıllar. Ha göz gəzdirillər, qavırsannıx görmüllər. Arvad söyündüyündən bilmir neyləsin. Kişiyə gözaydınıği verir:

-A kişi, nə yaxşı oldu, Allah üzümüə baxdı. Elə burda qalax!

Deyir bu yerin adı Ozan imiş. Bunlar Ozanda binəliyillər. Bir xeylax keçir. Günnərin birində nətəri olursa, kişi işə gedənnən sonra arvad bir balaca sozalıx, azarranan kimi olur. Tez Ozanda xəvər çatdıyır, nə çatdıyır, amı arvadın başına yığışır. Sən demə, Ozanda xəstələnən adamı kəsib ətini öy-öy paylıyırımışdar. Ta nolasıdı, həmən saat arvadın başını bədəninədən ayırırlar. Ətini də alışıma eliyillər. Şər qarışır, kişi öyə qayıdanda baxır arvad nə gəzir? Qonşular hərəsi bir yannan tökülüşüf kişiyə muştuluq xəvəri verirlər:

-Gözün aydın olsun, a qardaş! VAllah yaman alal adam imişsən. Bir tikə çöreyin osanata keşdi! Azca qalmışdı arvadın mundar ola. Elə zornan pıçağa gəldi. Elə yağlı əti var imiş, gəl görəsən! Heş tikəsi də yerə tüşmədi, maa deyənə çatmadı. Qardaş, bizi bağışda, bir də baxdıx sana qalmıyıf. Bircə baş-əyağı durur. Onu da asmışıx, o dey qazanda qaynıyır.

Kişi başıdaşdı qazana baxıf deyir:

-Nə gəzirdin Ozanda,

Başın qaynıyır qazanda?

QANLI KÖRPÜ (Gədəbəy rayonu)

Qədim əyyamlarda bir kasıf kişi varmış. Bu kişinin də gözünün ağı-qarası bircə qızı varmış. Kişi geje-gündüz işləyər, bircə balasını saxlamaq üçün qan-tər tökərmiş. Qız da nə qız. Ağılda, mərfətdə bütün el-obada ad-san çıxarmışdı. Dindirəndə yüz yerdən qızarmış. Özü də elə gözəl, elə gözəliymiş ki, ay onu görəndə bir xeyli xəjalət çəkərmiş.

Günlərin bir günü bu yerdən bir zalım bəy keçirmiş. Elə ki, obaların yaxınlığındakı bulağa yaxınlaşır, ürəyi bərk susayır. Atlılara əmr edir ki, dayanın, bir az dincimizi alax, həm də bu

bulağın suyundan içif gözümüzü işığa gətirəy. Atlılar atdan düşürlər, bulağın başına toflaşırırlar. Bu ində həmin qız, çiyində də cürdəy bulağa gəlir. Adamları görəndə istiyir kin qayıtsın. Sən demə zalım bəyin gözü ondaymış. Qız qayıtmaq istəyəndə adamların birini göndərir kin, o qızı yanına gətirin. Gedif qızı gətirirlər. Bəy ondan soruşur:

-Ay qız, de görüm kimlərdənsən?

Qız utancaqlığından cavab verə bilmir.

Bəy genə də soruşur. Qız bu səfər də cavab vermir. Onda bəy acıxlanıf deyir:

Səni özümənə aparası oldum. Sən çox xoşuma gəlirsən. Aparıf özümə arvad eliyəjəm.

Qız görürkün daha həyadan keçif, deyir:

-Ay bəy, mən kasıf bir kişinin qızıyam. Mən getsəm, atam mənəndən narahat olar. Qoy gedim onu xəvərdar edim kin mənə axtarmasın.

Bəy razılaşır. Onsuz da bilir kin, qız qaça bilməz. Harda olsa, axtarıf tafdırar. Deyir get, amma tez gəl, yolumuz uzaxdı.

Qız daha atasının yanına getmir. O da bilir kin, bu zalım bəydən yaxasını qurtara bilməz. Ona getməkdənsə, ölümü üstün tutur.

Qız doluxsuna-doluxsuna yaxınlıqdakı ündür bir qayalıxda salınmış körpüyə tərəf gedir. Gedir çıxır düz körpünün üstünə. Sən demə bəy onun başqa tərəfə üz tutduğundan şübhələnifmiş. Dalınca adam salırkin, bir baxın görün bu qız ara gedəjəy? Bəy adamları da onu qaravaqara izdiyirmişlər. Eləkin qız körpünün üstünə çıxdı, bəyin adamları indi annadılar kin, qız qəsd etmək fikrindədir. Ona görə də qışqırışdılar:

-Ay qız, özünə yazığın gəlsin. Bəy səni yağ içində böyrək kimi saxlayajax. Atma özünü.

Qız dedi:

-Gedin bəyinizə deyin kin, mən elin namusuyam. Bəy mənə aparıf bir azdan əskiye döndərəjəy. Ona getməkdənsə, ölüm daha yaxşıdır. Zalımnan yaşamaxdansa, torpağı qucaqlamaq üstündür. Bəy hələ bilmirkin qəlbə zor eləməy olmaz.

Qız bunu deyif özünü qayalıxdan başaşağı atdı. Qayalıxlara dəyif parça-parça oldu. Qanı daşların üstünə yayıldı.

Deyirlər o vaxtdan bu körpünün adı "Qanlı körpü" oldu.

Buradan gəlif keçənlər bir anlıx dayanar, yazıx qızı yad edif, onun nakam ölməsinə göz yaşı tökərmişlər.

XAN ÇOVANLA SARA

Keçmişlərdə bir yurd varmış. Bu yurdda da bir oğlan varmış, bir də bir qız varmış. Oğlanın adına Xan Çovan, qızın da adına Sara deyərmişlər. Xan Çovan elin çovanı imiş, amının sürülərini otarırmış, həm də deyilənə görə çox iyid adammış. Dünyasında eş nədən qorxusu olmazmış.

Sara da bir Saraymış. Uzun örükləri dalında ilan kimi qıvrırmış. Suya gedəndə su dayanarmış ki, onun ayax səslərini eşitsin. Sən demə Sara elə uşaxlıxdan Xan Çovana deyikliymiş. Vaxt gəlif, vədə yetişir. El dağa köçəsi olur. Xan Çovan da elin sürüsünü yaylağa aparmağa azırlaşmış. Gəlif Saraya deyir ki, bir az da döz, elin sürüsünü yaylağa aparım, güzdəyə gələndə toyumuzu edərik.

El dağa köç edir. Sara da anasının yanında qalılmış. Bir gün o, yaxınlıxdakı çay kənarında ojax çatır, qazan qaynadıf paltar yumax istiyir. Başını aşağı salıf öz işiylə məşğul imişkən uzaxdan bir gurultu, bir nə'rtli qopur. Sən demə də nəyə yağış yağmış. O qədər yağif ki, sel suya qarışif, də nə yerli-kümlü dağılıf. Yazıx Saranın da nə xəvəri. Elə başını sallıyif paltar yuyurmuş. Bir də onu görür ki, su dizə qalxdı, gözünü aşmamış sel onu qoynuna alıf suaşağı aparmağa başladı. Sara da nə qədər çavalayır, seldən qurtara bilmir. Son anda söyğülüsü Xan Çovanı xatırlayır.

El-obaya səs düşür. Köş etməyənlər tökülüf çay aşağı Saranı axtarırlar. Amma nə ölüsünü, nə də dirisini tapa bilirlər. Sara elə bil ki, eş dünyaya gəlməyif. Xəvər Xan Çovana çatır. Yazıx Xan Çovan neyləsin? Gəlib görür ki, lələ köçüf, yurdu qalıf.

Deyirlər, Sara elin sevimlisi imiş. Hamı onun xətrini istiyirmiş. Onun itkin düşməsi amıya ağır dərd olur. İllər keçir, amma Sara yaddan çıxmır ki, çıxmır. Elə ey Saradan deyirlər. Sara sözə-sö bətə çevrilir, mahnılara dönür. Kimi dindirən deyirmiş:

Gedin deyın Xan Çovana,
Gəlməsin bu il Muğana.

Muğan batıfdı al qana,
Apardı sellər Saranı,
Bir uca boylu balanı.

Deyirlər, hər yağış yağanda adamlar çay kənarında toflaşır, Saranı yad edirlər. Elə bil Saranı elə indijə sel götürüf aparıf.

KİŞİLƏ CİN

Bir kişi gejë duruf toylaya baş çəkməy istiyir ki, görsün danaduna, inəy, at nejëdir. Birdən al-qəziyyədir boğulanı ola bilər. Gedif toylaya girəndə görür ki, atını mıxçadan çıxarıflar. Özü də at bir aldadı ki, çim qan-tərin içində. Öz-özünə düşünür ki, axı bu atı bütün günü işdətməmişəm. Elə toylada oluf. At bu qışın günü niyə qan-tərə bülənif? Elə fikirləşə-fikirləşə gəlif yerinə girir, amma bir şey annıya bilmir.

Daha eş kimə bir söz demir.

Düşünür ki, bir savax da baxaram görüm bu nə olan işdir. Savax açılır. Kişi gündüzü bir təhər gejë edir. Yenə də gejenin bir məqamında özünü toylaya salır. Görür ki, yox a, burada nəse bir sirr var. At yenə də qan-tərin içindədir. Deyir ki, yəqin kimsə dadanıf, gejë atı xəlvətcə toyladan çıxarıf aparır, işdədif gətirir. Gərək pusam görüm atı kim yerindən tərpedir.

Savahısı gejësi kişi yatmır. Gəlif xəlvətcə toylanın bir kənarında dayanır. Gejenin bir vaxtı baxır ki, qadına oxşayan bir ağ geyimli gəlif toylaya girdi, atın bağı mıxçadan açıf çölə çıxartdı, minif arasa səyirtti. Kişi az gözlədi, çox gözlədi, annan- ana həmin ağ geyimli qadın atı gətirif qan-tər içində öz yerinə bağladı.

Kişi o saat barmağını dişlədi. Bildi ki, bu qadın insan deyil, cindi. Cinnər də ki, at minməydən ləzzət alarmışlar. Kişi yəqin eləyəndən sora onu tutmağı qərara aldı. Amma kişini bir şey də narahat edirdi. Onun əynindəki ağ paltar arvadının ce izdiyinə oxşayırdı. Öz-özünə düşünürdü ki, bəlkə elə bu arvadımın özüdü. Yəqin arvad avalanıf, gejələr duruf gəlif atı minir. Amma evə dönəndə arvadını öz yerində görəndə yəqin edir ki, yox o, olsa-olsa cin nəsindən olar. Bir də fikrini dürüstləşdirmək üçün savahısı atın belinə təzəy yaxır. Özü də güdür. Həmin vaxt ağ paltarlı qadın

gəlif atı mıxçadan çəxarır minif gedir. Xeyli keçəndən sonra atı eyni alda qaytarıf öz yerinə bağlayır.

Kişi səs-səmir etmir. Gəlif yerindəyə uzanır. Savah açılarda arvadına deyir:

-Ay arvad, çoxdandır sənın ce izdiy paltarını görmürəm. Dur onu gətir bir baxax, cavannıgımızı yad edək.

Arvad deyir:

-Ay kişi, dəlimi olufsan? Bizim nə aymızdı ki, indi gəlinlik paltarına baxax? Mağılja otur yerində.

Arvad nə qədər deyirsə, kişi əl çəkmir. Axırda arvad deyinə deyinə bağlamadan gəlinliyi çıxarır. Kişi baxır ki, budey, axşam atın belinə sürtdüyü təzəyin izi paltarda qalif. Arvad da görən kimi gözdəri böyüyür.

-Ay kişi, deyir. Bu nə ə valatdı? Bunu mən elə əzizdiyirdim ki. Kim bunu bu kökə salıf? Heş onu boxçadan kənara aparmamışdım. Özün də bilirsən ki, mən onu əynimə taxmamışdım da.

Kişi deyir:

-Arvad, hələ kirimiş dur, deyəsən burada iş var.

Daha kişi bir söz demir. Ə valatı da arvadına danışmır. Amma çox səvirsiz axşamı gözdüyür. Elə ki şər qarışır, kişi evdə amını yuxuya verəndən sonra əlinə bir sancax alıf toylaya girir. Yenə də bir yanda gizləniq qadının gəlməsini gözdüyür. Cinsə də, arvadısa da gərəy onu tutsun.

Aradan bir az keşməmiş ağ paltarlı qadın gəlif elə atı mıxçasından açmax istəyəndə kişi qəfilcə əlindəki sancağı onun qoluna sancır. Arvad başlayır kişiyə yalvarmağa ki, nə istəyirsən verim, sancağı qolumdan çıxart. Kişi onun sözünə baxmıyif əlindən tutuf evinə gətirir. Arvadı durğuzuf başına gələnəri ona nağıl edir. Üstəlik onun gəlinliyinin də necə təzəyə bulandığını danışır. Sən demə cin arvadın paltarını boxçadan çıxarıf geyinər, sonra da toylaya girif atı çıxardarmış. Amma paltarı neçə çıxartmasından kimsə nə xəvər tutarmış, nə də gözə görünərmiş.

Elə ki, savah amsını, kişi arvadı buyurmağa başladı. Nə deyirdisə, arvad amsını göz qırpımında yerinə yetirirdi. Ancax amsını tərsinə edirdi. Kişi o saat başa düşdü ki, bu arvad cin nəslindəndi. Ona tərs deməy lazımdır ki, düz eləsin. Elə o gündən arvadı işdədir. Arvad odun yarar, ojax qalayır, paltar yuyur, yemək

bişirir. Özü də əlini nəyə vururmuş, hər şey aşif daşırmuş. Belə-belə bir neçə gün keçir. Günlərin bir günü cin kişinin arvadının saqqızını oğurlayır. Onun qılığına girif deyir ki, nə desə verəjəy, təkcə onun qolundakı sancağı çıxartsın. Yazıx qadının nə xəvəri. Cinin yalvarışı ürəyni yumşaldır. Həm də verdiyi vədlərə allanır. Sancağı onun qolundan çıxarır. Elə də cinə bu lazım idi. Göz qırpımına aradan çıxıf yox olur. İş ara çatajax?! Qadın nə qədər başına, dizinə döyürsə, cindən xəvər verən olmur.

Deyirlər cin gedəndən sonra o kişinin evinin bərəkəti də yoxa çəkilir. Arvadnan kişi nə qədər işdəyirmişlərsə, qarın dolusu çörək tapa bilmirlərmiş.

QOÇ DAŞ (Kəlbəcər rayonu)

Deyirlər ki, keşmişlərdə bu yaylaqda Muğanlı elatı yaşayırmış. Onların yaxınlığında Kəbirli tayfaları da məskən salıbmış. Bu iki tayfa arasında qədimdən ziddiyyət varmış. Amma hər dəfə qarşılaşanda Muğanlı tayfası qalib gəlirmiş. Kəbirliyə isə həmişə onları addım-addım izləyir, fürsət gözləyərmişlər. Belə fürsət bir gün ələ düşür.

Özlərinə arxayın olan Muğanlı tayfasının igidləri atlanıb arana gedirlər. Obada arvad-uşaq, bir neçə adam, bir də tayfanın igid çobanı Qeyvalı qalıbmış. Bunu bilən Kəbirli cavanları iki dağın aşırımında çoban Qeyvalıya hücum edib sürünü aparmaq istəyirlər.

Düşmənlər çox, Qeyvalı isə tək. Bu qədər qüvvənin qarşısında gücsüz olduğunu, həmişə qalib çıxmış bir tayfanın bu gün basılacağı hiss edən çoban əllərini göylərə qaldırıp allaha yalvarıb ondan kömək istəmişdir.

Deyirlər ki allah onun yalvarışlarını eşidib, sürü ilə birlikdə onu daş eləmişdi. Sürünün içində iri, burma buynuzlu qoçlar çox olduğundan həmin yerə «Qoç daş» adı verilmişdir.

GƏLİN QAYASI

Bir gün düşmənlər qəfildən hücum çəkirlər. El-obada qaçaqaç düşür. Adamlar özlərini itirib çaş-baş qalırlar. El-obanın çox igidləri qırılır. Yırtıçı düşmənlər qocaları, qarıları, körpələri atların ayaqları altında tapdaq edir.

Bu qaçaqaçada bir gəlin də gizlənməyə yer axtarır, ha göz gəzdirsə də, sığınacaq tapmır. Hər yanda düşmənləri görür. Başaıçiq, ayaqları yaxınlıqdakı dağlara tərəf üz tutur. Düşmənlər də onu görüb dalınca at salırlar.

Gəlin hamilə imiş. Özü də piyada. Hara qaça bilərdi? Düşmənlər çathaçatda gəlin üzün göylərə qaldırıb tanrıya yalvarır ki, düşmənlərdən xilas olsun, ələ keçməsin, el namusu tapdalanmasın.

Söz qurtaran kimi gəlin daşa dönür.

Qılıncılardan qan daman düşmən atlıların qarşılarında gəlin əvəzinə bir sal qayanın ucaldığını görüb don qalırlar. Cilovlarını gəmirən atlar isə ürkək-ürkək kişnəşirlər. Atlılar bu möcüzədən qorxub tələsik arxaya qayıdırlar.

Bənəniyar kəndinin yaxınlığında, dağ döşündə yüksələn bu qaya hamilə gəlinə bənəziyir. El söyləmələrinə görə, qanlı müharibələrin yadigarıdır. Elə adına da «Gəlin qayası» deyirlər.

PİRİ BABA (Şəmki rayonu)

Daşüz kəndinin altı kilometrində bir bulaq var imiş. Bu bulaqdan su axıb həmişə kəndə gəlmiş. Bulağın adı Qarağacı bulaq idi. Bir gün bulağın suyu kəsilir. Bütün kəndin camaatı, onların mal-qarası susuz qalır. Bir gün Piri baba qılıncını da götürüb su gələn arxın kənarı ilə bulağın yanına gəlir. O, burda nə görsə yaxşıdır? Görür ki, bulağın gözünü yekə bir əjdaha tutub, suyu kəndə buraxmır. O, çox çətinliklə əjdahanı yaralayıb, öldürür, «kafir, səni daşa dön» deyir. O dəqiqə əjdaha daşa dönür. Daşa dönmüş əjdahanın üstündə Piri baba ilə tulasının izləri qalmaqdadı.

HƏZRƏTALI PEYĞƏMBƏR

Bir obada yaşayan div obanın camaatına güzəran vermirmiş. Sözü baxmayan, özü dediyi kimi hərəkət etməyən adamları dar ağacından asırmış. Bir gün div yenə də 40-50 adamı öldürməyə hazırlaşır. Elə bu vaxt Allah tərəfindən Həzrətali peyğəmbər oraya gəlir, obada baş verən bu ağır hadisəni görür. O, divdən xəbər alır ki, bu adamlara bu qədər əzab-əziyyət verib

öldürürsən, de görək bunların günahı nədi? Div bu sözlərdən qəzəblənir, Həzrətali peyğəmbərin üstünə hujum çəkir. Div özünün ağır çəkili toxmağını Həzrətalinin başına vurmaq istəyəndə Həzrətali cəldlik edərək başının üstünə öz qalxanını tutur. O, bu zaman dizlərinə kimi torpağa girir. Növbə Həzrətaliyə çatanda o, qılıncını divin üstünə qaldırır. Elə bu vaxt ilahi bir səs Həzrətalinin qulağına deyir: «Həzrətali, qılıncını yavaş vur. Dəyirman daşını bölmə».

Həzrətali qılıncı ilə divi iki yerə bölür, bir az dəyirman daşına toxunur. Həzrətali camaatın canını divdən xilas edir.

DAŞ OĞLAN

Rəvayətə görə, bir gəlin olur. Vaxt gəlir, vədə yetişir, gəlin bari-həmlini yerə qoymalı olur. Evdə də heç kim yoxmuş. Evin kişisi çöl işinə gedibmiş. Gəlin rahat olandan sonra sevincək uşağa baxır. Bu onun çoxdankı arzusuydu. Neçə dəfə uşaq dünyaya gətirmişdi, heç biri yaşamamışdı. Ona görə də hələ bu ailə bir ürək dolusu sevinib gülə bilməmişdi.

Halsız gəlin «can bala» -deyə-deyə körpəyə baxanda az qalır başına hava gəlsin. Dünya-aləm gözündə qaranlıqlaşır, evin divarları başına hərlənir, bütün ağır dərdlər düyünlənib çiyindən asılır. Sən demə bu uşaq da ölü doğulmuşdu.

Gəlin başını itirir, bilmir neyləsin, başına haranın daşını töksün. Ölüm onun üçün ən qiymətli arzuya çevrilir. Bir yandan da ərinin qorxusu onu haldan salır. Bilmir ki, çöl işindən qayıdacaq ərinə nə desin, necə bildirsin ki, bu körpə də ölü doğulub?

Gəlin çox fikirləşəndən sonra ölü uşağı gizlədib yerinə daş qoyur. Əri gələn kimi başlayır uşağı yürüməyə.

Kişi arvadın bari həmlini yerə qoyduğunu bilib sevinir. İstəyir ki, uşağı görsün, bir doyunca ona tamaşa eləsin. Beşiyə yaxınlaşmaq istəyəndə, gəlin qoymur.

Deyir:

–Ay kişi, bir hövsələni bas. Uşaq təzəcə yuxuya gedib, oydarsan.

Kişi səbrini basıb gözləməyə başlayır. Gəlin içini yeyə-yeyə daş qoyulmuş beşiyi yırgalayır, kişi də həsrətlə körpənin yuxudan

oyanmasını gözləyir. Bir xeyli keçir, daha kişinin səbri qalmır. Gedib beşiyə baxır ki, orada oğlan uşağı var. Gəlin heyrətlənir ki, beşiyə qoyduğu daş gözəl-göyçək bir oğlan olub. Kişi də heyrətlənir ki, bir günlük körpə onu görən kimi başlayır oxumağa:

Əzizinəm daşdan mən,
Kiprikdən mən, qaşdan mən.
Nə atam var, nə anam,
Yaranmışam daşdan mən.

Gəlin heç bir söz demir. Bu sirri açıb ağartmır. Hər ikisi şad-xürrəm körpələrini böyüdürlər.

ŞALFİRUZ BABA

Şalfiruz baba keçmiş zamanlarda Dağıstanda yaşayırmış. Onlar iki qardaşymış. Qardaşının adı Piri babaydı. İş elə gətirir ki, Piri baba Şalfiruz babadan ayrılır. O köçüb Şəki rayonunun Daşüz (Cumankənd) kəndinin altı kilometrliyində dərənin arasında, dağlar qoynunda yurd salır. Onun yurd saldığı yerdə içməyə su tapılmır. O ələcsiz qalıb qardaşı Şalfiruz babaya xəbər göndərir. Şalfiruz baba qardaşına deyir ki, qardaş bir az döz, hər şey düzələcək-yəni suyun olacaq! Şalfiruz baba Dağıstandan öz əsasını yerin altı ilə qardaşı yaşadığı yerə atır. Əsa Piri babanın yaşadığı yerə su ilə birlikdə gəlib çıxır, həmin su indi də Daşüz kəndindən axır.

PİRABDALQASIM

Bizim kəndin on iki-on beş kilometrliyində Pirabdalqasım deyilən bir kənd var. Rəvayətə görə o kənddə İsgəndər adında bir bəy yaşayırmış. Bu bəyin də bir naxır malı varıymış. Bəyin naxırını nökrələr otarırmış. Bəyin Qasım adında bir nökrə də varıydı.. Qasım çox ağıllı, tədbirli, həm də gözəl bir oğlanymış. Bəyin malları arasında Qızıl adında bir inəyi varıydı. Bu inək başqa inəklərdən xüsusilə fərqlənirdi. İnək olduqca gözəliydi. Bəy nökrələrə bu inəyə daha yaxşı qulluq etməyi təfşirmişdi. Bir gün mallar örüşdən qayıdan vədə Qızıl inək gəlmir. Bəy Qasımdan soruşur ki, inək niyə

gəlməyif, get axtar, tapmasan evə qayıtma. Qasım inəyi axtarmağa gedir. Yol boyu o, fikirləşir ki, əgər mən inəyi tapmasam bəyə nə cavab verəcəyəm. Bəy məni qapısından qovajaq. Qasım bu fikirlə gedərkən birdən hənirtir duyur, başını qaldırıb görür ki, Qızıl inək Güllü təpədə otduyur. Qasım inəyə deyir ki, ay Allahın heyvanı, səndən ötəri bəy məni evdən qovuf, niyə gəlmirsən? İnək birdən dilə gəlir deyir ki, ay Qasım, mən balam üçün oğurluyuf süd saxlıyiram, ancaq qaravaşlar onu da sağillər. Ona görə də gəlməy istəmirəm. Qasım inəyi gətirif gəlir. Deyirlər yerin də qulağı varmış. Bu xəbər gəlir bəyin qulağına çatır. Bəy bunu eşidib çox təəcüblənir və bunu yoxlamaq istiyir.

Bir dəfə bəyin nökrələri deyir ki, gəlin Qasımın inəklə danışmağını yoxlıyax. İndi elə edin ki, Qızıl inək naxırdan gej qayıtsın. Nökrələr bəyin dedikləri kimi edillər. Mallar örüşdən qayıdan zaman Qızılın ağzını güllü-çiçəkli bir təpəyə tərəf yönəldillər. İnəyin başı otdamağa qarışır. Axşamın nə vaxt düşdüyünü bilmir. Qasımın da bu işlərdən xəbəri yox. Axşam olur, bəy yenə mallara baş çəkməyə başdıyır. Görür ki, inəh yoxdur. Yenə də Qasımı evdən qovur ki, get inəyi tap gətir. Qasım çox çəmgin halda inəyi axtarmağa gedir. O, yol getdikcə fikirləşir ki, nə etsin, bəyin zülmündən lap cana yığılıf. Qaçıb getsin, hara getsin, yetim bir nökrə kimə pənah aparsın. Qasım yol gedə-gedə öz taleyindən acı-acı gileylənir. Elə ki Qasım həyətdən çıxır, İsgəndər bəy də başlayır qarabaqara onu izləməyə. Qasım da ki, işdən bixəbər. Qasım gəlib görür ki, Qızıl güllü-çiçəkli bir yamacda otdayır. İnək onu görən kimi dilə gəlib deyir: ay Qasım deyirəm qoy doyunca otduyum ki, südüm çox olsun, bəlkə sağılarda balama bir az oğurluya bildim. İsgəndər bəy görür ki, Qasım həqqətən inəklə danışır. Birdən bəy gizləndiyi yerdən çıxır deyir:

–Ə Qasım, sən heyvanların dilini də bilirsən?

Qasım çevrilif bəyi görür. Elə bu vaxt yer aralanıf Qasımı udur. Kəndə yayılır ki, Qasım pir oldu. O vaxtdan həmin kəndin adı Pirabdalqasım qalır.

KƏLƏMƏRC

Bizim bu qonşu kəndlər, məsələn, Gəndo, Qaraqaya, Yeniyoğ kəndlərində əvvəllər mərc çəkişmək çox böyük dəb imiş. Elə

olurdu ki, mərəcdə çox böyük dəyərli əşyalar uduzurlarmış. Bəziləri at, camış, inək, başqa qiymətli əşyalar uduzarmışlar. Bunlardan ən qiymətli at sayılırdı. Çünki at kişilərin namusu hesab olunardı. Kişinin ya atını apardı, ya da arvadını – ikisi də namusdan sayılırdı.

Qaranohurdan iki kilometr aşağı bir düzənlik var, oraya da Kələmər deyirlər. Deyilənlərə görə, Qaraqaya kəndində Musa adında 80-90 yaşında bir kişi olarmış. Musa kişi həmişə mərəcə qoşulmuş. Bir dəfə Musa kişi qonşusu Məmmədveli ilə Ağsu rayonundan gələndə həmin dediyim o böyük düzə çatırlar. Söhbət əsnasında Musa kişi Məmmədveliyə deyir ki, Sərdaharlı Mirzəmməd on üç yaşında evlənib. Məmmədveli Musanın sözüne inanmıyır. Onlar bir atdan, bir camışdan mərəcə girirlər. Bunlar iki şahid götürürlər. Çünki bu, çox böyük bir mərəciydi. Bu vaxta qədər heç kəs belə böyük bir şeydən mərəcə girməmişdi. Nəhayət, onlar daha evə gəlməyib, birbaşa Sərdahara – Mirzəmməd kişigilə gedirlər. Mirzəmməd kişi bunları görəndə kimi nə işə ürəyinə damır. Çünki o bilirdi ki, Musa kişi yaman mərəcə həvəskarıdır. Mirzəmməd kişi onları gülürüzlə qarşılayır. Yeyib-içdikdən sonra ev sahibi onların nə mətləb üçün gəldiklərini soruşur. Musa kişi elə birinci sualda Mirzəmməddən soruşur ki, sən neçə yaşında evlənmisən? Mirzəmməd cavab verir ki, 13 yaşında evlənmisəm. Nə işə, bu mərəci də Musa kişi udur. Məmmədveli kor-peşman evə gəlir, bir at, bir dənə camış verir Musaya. Elə o vaxtdan həmin düzənliyin adı qalır Kələmər – yəni böyük mərəc. Kələ böyük deməkdir.

KƏRƏM KÖRPÜSÜ

Əsli ilə Kərəmin məhəbbəti dillərdə gəzir, eşidib bilənin ürəyini parçalayır. Qara Məlik bir yerdə durub fikirləşir, çalışır ki, Kərəm Əslini görməsin, Əsli də Kərəmi. Bu niyyətlə Qara Məlik gah arana, gah da uzaq dağlara köç eyləyirdi. O, həm də özünü, nəsil-nəcabətini hamıdan gizli saxlamağa çalışırdı. Məqsədi də o idi ki, Kərəm ondan, onun hara getdiyindən xəbər tuta bilməsin.

Qara Məlik bu dəfə də çox çətin qorxulu, təhlükəli keçidlərlə dolu olan dağ kəndlərindən birinə köç eyləyirdi. Onun bu səfərindən xəbər tutan Kərəm tək-tənha Qara Məliyin köçü gəlib keçəcək bir dərin dərənin qırağında dayandı. Dərənin dibinə

baxanda qorxudan adamın tükü ürpəşirdi. Kərəm fikirləşdi ki, dərənin dar keçidinə bir körpü düzəltsin. Bu məqsədlə o gedib iki uzun tir tapıb gətirir. Tirləri dərənin bu tərəfindən o tərəfinə uzadır. Lakin tirin biri sıldırımın o biri tərəfinə gödək gəlir. İstəyir ki, gedib başqa bir tir gətirsin. Elə bu zaman Kərəm görür ki, Qara Məliyin köçü gəlir. Tez sıldırıma girib tirin çatmayan yerinə özü dayanır. Köç arabaları gəlib Kərəmin çiyini üstündə dayanan körpüdən keçəndə, o fikirləşir ki, bəs mən necə edim ki, Əsli mənim burda olduğumu bilsin? Bu fikirlə də o, körpünü bir azca silkələyir. Doğrudan da Əsli bu körpünü silkələyənin Kərəm olduğunu bilir. Ancaq köç körpüdən keçib gedir. Elə o zamandan körpünün adı Kərəm körpüsü qalır. Kərəmin düzəltdiyi bu körpü elin yoluna çevrilir.

NAMƏLUM AZƏRBAYCAN ŞƏHƏRİ

Deyilənə görə, eramızın I-IX əsrləri arasında bir tərəfi Xına dərəsi, digər tərəfi kəndimizin yaxınlığında Qalaça adlanan torpaq qala olmuş, həmin qalada müqəssirləri saxlamışlar. Qala ətrafında çəkilən hasarın uzunluğu 600 metr olmuşdur. Babalarımızın deməsinə görə, yerin altından Qala ilə Torpaqşəhər arasında əlaqə saxlanırmış. Torpaq – şəhər əhalisi gözəl incəsənət işləri ilə, heykəltaraşlıq ilə məşğul olmuşdur. 9 il bundan qabaq kəndimizin arası ilə Saratovka deyilən yer arasında yeni yol işlənməyən yerin altından çıxan əşyalar buna parlaq misaldır. Tanınmış yarımbedən insan heykəlləri üstündə nəsihətli atalar sözləri tapılmışdır. Həmin sözlərdən mən bir neçəsini ağsaqqallarımızın köməyi ilə yazıb götürmüşəm. Həmin sözlərdə qocalığa dair deyilmiş tərbiyəvi hikmətlər daha diqqətəlayiqdir:

Cavanlıqda bir mənzilə yola saldı,
Getdi, məndən qabaq çatdı qocalıq.
Kəsdi qabağımı bir dar küçədə,
Tutub məni oda atdı qocalıq.

Nə qədər yalvardım, get kənarında dur,
Yaramaz işlərə məni az buyur,
Dedi yaranmışım qaydası budur,
Aldadıb başımı qatdı qocalıq.

Eramızın VII əsrində ərəblərin Azərbaycan torpağına yürüşləri zamanı kəndimizdə bir sıra nişangahlar – Haçaqaya adlanan yer Dağdağan ojağı adlanan yer, ərəb karvansaraları, bir sıra ziyarətxanalar olmuşdur. Həmin nişangahlar hal-hazırda da dini abidələr kimi yaşlıların qəlbindən çıxmıyır. Nişangahlar tərbiyəvi xarakter daşıyır. Belə ki, öz zəmanəsinə görə nişangahlar olan yazılarda Azərbaycan xalqı ilə ərəb xalqlarının dostluğunu əks etdirən rəsmlər, nəsihətli sözlər də olmuşdur.

Məsələn: Şıx Sədi bir gün şəhəri gəzərkən bir pinəçiyə rast gəlir. Deyilənlərə görə, pinəçi Sədidən xahiş edir ki, mən pinəçilik ilə uşaqlarımı dolandıra bilməyirəm. Mənə də bir xanlıq ver, qoy həmin vəzifə ilə uşaqlarımı yaxşı dolandırım. Bu zaman Sədi pinəçidən rüşvət almaqla vəzifə vermək istəyir, pinəçi isə yoxsulluğa görə Sədinin bu fikri ilə razılaşır. Səbəbi isə yoxsulluq olur. Nəticədə Sədi ondan bir at almaqla onun xan olmasını məsləhət bildi. Pinəçi Sədinin bu fikri ilə razılaşdı.

Sədi bu zaman pinəçiyə dedi ki, səhər sizə gələcəyəm, xəngəl bişir, üstündə qurud süzməsi tökərsən. Həmin xəngəli gəlib yeyib səni xan qoyacam. Səhər Sədi pinəçinin evinə gəlib pinəçiyə dedi ki, xəngəli bişirərkən əmək bölgüsünə əməl edək. Beləliklə, sən qurudu əz, mən qazanın altını qalayım, arvad isə xəngəl kəssin. Bu zaman Sədi bir alma sirri oxudu. Pinəçi rəyada padşah oldu. Cəlladlar isə əllərində qılınc durmaqla şahdan əmr gözləyirlər ki, görək şah kimin boynunu vur deyəcək. Elə bu zaman, cəlladlardan biri şah deyir ki, Sədi tələb edir ki, şah mənə bir at verəcək onu versin. Əvvəlcədən danışıq. Şah (pinəçi) dedi ki, Sədi nə zibildir ki, mən ona at verəm. Sədi elə edir ki, pinəçi oyanır. Pinəçi isə yuxudan ayılan kimi gördü ki, əli qurud əzməkdədir, Sədi isə ocaq qalayır. Arvad isə xəngəl kəsir.

Pinəçi gördü ki, Sədi yanında durub ona baxır. Odur ki, bir söz deyə bilməyib utandığından yerə baxdı.

İSMAYIL QURBANI

İbrahim peyğəmbər hər səhər Məkkəni yarıbayarı gəzib görür-müşkü, Məkkə uçub. Bir belə, beş belə axırda Allah-talanın yanına gedib bu sirri ondan soruşur. Allahtala buyurur ki, əgər

Məkkənin uçmağını istəmirsənsə, onda gərək imamların yolunda ən əzizinin boynunu vurasan.

İbrahim peyğəmbərin bircə camışı var imiş. Gətirib bunun boynunu kəsir. Səhər Məkkəni gəzir onu yenə uçmuş görüb yenidən Allahtalanın yanına gedib deyir ki, ay Allah, qurban olum, dediyini elədim, amma, Məkkənin binəsi yenə uçdu -deyir.

Allahtala camışın onun əzizi olmadığını söyləyir və ən əzizin oğlun İsmayıldır deyir.

İbrahim peyğəmbər başladığı işin yarımçıq olmasını istəmir. Buna görə də çox götür-qoy etdikdən sonra, oğlunun bir qurban kimi kəsilməsinə razı olur.

İbrahim peyğəmbər səhər arvadından bir ip və bir xalça istəyib, oğlu İsmayılı Yəmən dağlarına seyrə apardığını söyləyir.

Yol boyu İbrahim peyğəmbər oğluna fikir verir, oğlu isə hər şeydən bixəbər olduğu üçün ətrafı seyr edirdi. Birdən hardansa bir şeytan peyda olub İsmayılın qabağında o tərəf-bu tərəfə atılmağa başlayır. O, astaca İsmayılı xəbər verir ki, bəs atan sənin boynunu vurmağa aparır. İsmayıl deyir: ay ata bu şeytana bax, mənə deyir ki, atan sənin boynunu vurmağa aparır. İbrahim peyğəmbərin oğlunu bu işdən halı edən şeytana acığı tutur. İsmayılı deyir ki, yerdən bir daş götürüb gözünü çıxart. İsmayılın atdığı daş şeytanan gözünü kor edir. O vaxtdan, «nəhlət sənə kor şeytan» kəlməsi işlənməkdədir.

Yəmən dağına çatıb Yaqub peyğəmbər istəyir ki, oğlunun əl-qolunu, gözünü bağlasın. İsmayılı hər şey agah olduğu üçün əl-qolunun bağlanmasına razı olmur. İbrahim peyğəmbər xançalı oğlunun boynuna bir vurur, iki vurur, xançal kəsmir. Hirsənib xançalı böyük bir qayaya vurur. Qaya yarılr, oradan ağ, qara gözlü bir qoç çıxır. Allah taladan bir səda gəlir ki, bu, İsmayılın qurbanıdır. O vaxtdan, bu vaxtdək İsmayıl qurbanı hər il qeyd olunur.

GƏLİN QAYA

Hal-hazırda indiki Daşkəsən rayonunun Qabaqtəpə kəndi yaxınlığında «Gəlin qaya» adlanan bir qaya mövcuddur. “Gəlin qaya” haqqında Qabaqtəpə kəndində bir əfsanə var.

Deyilənlərə görə keçmişdə Hacı Abdal adlı bir kişi yaşayırmış.

Bu kişinin övladı yox imiş. Onun əlindən demək olar ki, hər bir iş gəlirmiş. Xüsusilə daşdan heykəl yonmağı, daş üzərində bəzəkli şəkillər çəkməyi, bir də ovçuluğu çox sevmiş. Hacı Abdalın arvadı Pərişan çoban qızı idi. Bu ərlə arvad bir-biri ilə çox mehriban yaşayırdılar. Onların arasında heç bir söz-söhbət olmaz, həmişə bir-birinə can deyib, can eşidərdilər. Bu ailə nə qədər mehriban olsa da onların bir övladı yox idi. Artıq kişinin saçlarına yavaş-yavaş dən düşürdü. Arvad isə çoban qızı olduğuna görə çox gümrəh görünürdü.

Bir gün Hacı Abdal öz sevimli arvadı Pərişanı yanına çağırıb ona mehribanlıqla deyir: –«Pərişan, çox güman ki yaşımızın xeyli hissəsi keçib, lakin bizim övladımız yoxdur. Bəlkə bizim bu torpaq bizə düşmür, gəl var dövləti satıb pula çevirək, buradan çıxıb başqa ölkəyə gedək. Bəlkə bir parça övlad qismətimiz oldu». Mehriban ərinin bu sözlərini maraqla dinləyən Pərişan bir qədər fikirləşib dedi:

-Hacı Abdal, mən sənin sözlərinlə razıyam, necə məsləhət görürsən elə də edək. Ancaq atalar məsələsidir, deyərlər «daş yerində ağır gələr», «səbr hər şeyə qalib gələr», qoy atamla məsləhət edim, hamıdan böyükdü. Çoban olmağına baxmayaraq, çox tədbirli kişidir, el ağsaqqalıdır. Ağıllı məsləhətləri var. Bayaقدan fikrə getmiş Hacı Abdal mehriban arvadının bu sözlərini maraqla dinləsə də fikri çox uzaqlarda idi. Hər dəqiqə həyatı haqqında, övladı haqqında düşünürdü. Pərişanın bu məsləhətinə qeyri-adi olaraq başı ilə razılığını bildirirdi. Pərişan çoban qızı olsa da çox dünyagörmüş, tədbirli bir qadın idi. O, ərinin pisikməsini hiss etsə də yenə ona ürək-dirək verirdi. Həmişə övlad söhbəti düşəndə bir maraqlı söhbət edib ərini ovundururdu.

Günlərin bir günündə Hacı Abdal meşəyə ova getmişdi. Pərişan fürsətdən istifadə edib cəld atasının yanına gəldi, əhvalatı atasına danışdı. Atasını bir qədər qızını dinlədikdən sonra əlini cibinə atdı, cibindən çıxarıb ona üç alma verib dedi:

-Qızım, bu almaları səhər-səhər yeyərsən, dənələrinə südə qatıb ərinə yedirdərsən. Bir ildən sonra bir qızınız olacaq, onda mənə çağırarsınız, adını mən qoyacam.

Pərişan almaları atasından alıb çox sevindi. Atasının üzgözündən öpüb ondan ayrıldı. Ata qızını yola salandan sonra çox fikirləşdi, əllərini göyə qaldırıb xeyir-dua verdi. Pərişan axşam öz

evinə gəlib çıxdı. Nə qədər gözlədisə, Hacı Abdal gəlib çıxmadı. Pərişan bərk narahat oldu. Evin yaxınlığında tərənin başına tərəf gəldi. Gözü işlədikcə uzaqda görünən meşəyə tərəf baxdı. Nə qədər gözlədisə, heç bir xəbər tuta bilmədi. Kor-peşman evə qayıtdı. Gecədən xeyli keçənə qədər gözlədi. Hacı Abdal gəlib çıxmadı ki, çıxmadı. Pərişan çarpayısına uzandı, onu birdən yuxu tutdu. Şirin yuxunun içində qulağına bir səs düşdü: «Pərişan qəm yemə arzuna çatacaqsan. Atanın dediklərinə əməl et». Pərişan bu sözləri yuxuda eşidən kimi, cəld yuxudan ayıldı. Ətrafına nəzər saldı, heç kim yox idi. O, cəld bayıra qaçdı. Dan yeri təzəcə ağarırdı. Əri gedən tərəfə baxdı. Çox uzaqdan nə isə qaraltı görünürdü. Bir qədər gözlədi. Gördü ki qaraltı yavaş-yavaş ona yaxınlaşır. Pərişan daha diqqətli tamaşa etməyə başladı. Nəhayət, yaqın etdi ki, gələn əri Hacı Abdaldır. Amma nə isə çiyində böyük bir şey var. Pərişan ərinin qabağına doğru yeridi. Yanına çatanda Pərişanı dəhşət bürüdü. Hacı Abdalın başı, qolu sanki özünün deyildi. Bütün üst-başı al qan içərisində idi. Yaralarını isə köynəyi ilə sarımışdı. Ərinin cəsarətinə köhnədən bələd olan Pərişan ondan soruşdu. «Ay kişi bu nə gündür düşübsən? Bəs bu gecəni harada qaldın?»

Hacı Abdal dedi: «Pərişan mən ki sağ-salamat gəlib evə çıxdım, Allaha şükür elə, çox qorxulu bir hadisə ilə qarşılaşmışdım».

Pərişan ərinin halına acıyaraq ona bir söz deməyib çiyində gətirdiyi şeyə diqqət yetirdi. Pərişanı dəhşət yenidən bürüdü. Hacı Abdal çiyində gətirdiyi pələngi yerə qoyub bir daşın üstündə oturdu, yavaş-yavaş nəfəs almağa başladı.

O, meşənin lap dərinliyinə getdiyini, heç bir ova rast gəlmədiyini, nəhayət, qaranlıq düşən zaman dar bir qayanın dibində qəflətən böyük bir pələnglə qarşılaşdığını söylədi. Hacı Abdal elə güman etdi ki, pələng ona qalib gələcək. Pələng onun başını, qolunu çeynəyir, didir. Lakin təcürbəli ovçu fürsəti əldən vermir. Əlini atıb belindəki xəncəri çıxarır, pələngin qarnına soxur. Bir qədər keçən kimi, pələng yerə sərilir. Hacı Abdal özünü ələ alır, köynəyini çıxarıb yaralarını bağlayır. Bir qədər dincini alıb pələngi bir böyük torbaya salır, gecə ikən pələngi də çiyinə alıb evə tərəf yol başlayır. Hacı Abdalın bütün yaraları göynəyirdi. Səhərə yaxın kəndə yaxınlaşır. Pərişana bu söhbəti edəndən sora sevimli ərlə arvad evə gəlib çıxırlar. Pərişan

axşamdan hızırladığı yeməyini stola gətirir, Hacı Abdala deyir gəl otur nahar edək. Pərişanla Hacı Abdal birlikdə nahar edirlər. Hacı Abdal bir qədər dincəlir.

Pərişan gördüyü yuxunun sevincini ərinə söyləmək istəyir. Lakin çox götür-qoy edir. Əvvəlcə demək istəmir. Nəhayət, səbri tükənir. Ərinə yaxınlaşır, atasının verdiyi məsləhəti, yuxuda gördüklərini ona danışır. Hacı Abdalın sevinci birə-beş qat artır, bir anlığa xəyala dalır. Hacı Abdal yaralarının ağrısını unudur. Bu işin olacağına o qədər də inanmır. Çünki, bu neçə illərdə onlara heç bir belə iş təsadüf etməmişdi, ona görə də ona yuxu kimi gəlirdi. Onlar həyat quralı 20 ildən çox vaxt keçmişdi, onların övladı yox idi. Fikirləşdi ki, bəlkə adi yuxudur. Bəs onda Pərişanın atasının verdiyi almalar nə üçündür? Bir qədər fikir xəyal edib yuxuya getdi. Bir də gördü ki, yuxuda qulağı bir səsə düşdü: “Hacı Abdal, qəm yemə arzuna çatacaqsan”. Hacı Abdal cəld yuxudan ayıldı, yan-yörəsinə baxdı. Gördü ki, heç kəs yoxdu. Onu fikir yenidən bürüdü.

Aradan bir müddət gəlib keçdi. Bir gün el-obanı bir xəbər bürüdü. Camaat ordan-burdan danışmaq eşitməyə başladı. Hacı Abdalın arvadı Pərişanın boyuna uşaq düşüb. Şadlıq, sevinc hissi gəzib dolaşmağa başladı. Kənd camaatı ara-sıra Pərişana gözaydınlığı verməyə başladı.

Nəhayət bütün el-oba yəqin etdi ki, Hacı Abdalın uşağı olacaq. Onlar da arzusuna çatacaqlar. Pərişanın atasına qızına verdiyi almaların söz-söhbəti də dildə- ağızda gəzirdi. Hərə bir şey yozur, hərə bir şey düşünürdü. Həqiqətdə isə bu almalar «Cənnət alması» idi. Çobana bu almaları çöldə qoyun otarkən Zümrüd quşu yatdığı yerdə veribmiş. O, bir qayanın dibində qoyunu otlağa yayıb daşın üstündə oturubmuş. Çoban həmişə qızının taleyinə acıyır, hər dəqiqə onun övladı olacağı haqqında düşünürmüş. Elə buradaca çobanı yuxu tutub. Bir də qulağına bir səs düşür. Çoban bu almaları qızına ver yesin. Dənəsini isə ərinə yedirtsin. Onların Zümrüd adlı bir gözəl qızı, iki oğlu olacaq. Çoban hövlank yuxudan ayılır, oyan, bu yana baxır, heç kimi görə bilmir. Xeyli düşünür. Çoban yuxuda gördüyü kimi də edir. Almaları qızı Pərişana verir.

Aylar gəlib keçir. Doğrudan da Pərişanın bir gözəl qızı olur. Neçə-neçə qurbanlar kəsilir, nəzir-niyazlar verilir. Çoban gəlib

qızın adını Zümrüd qoyur. Zümrüd günlər keçdikcə böyüyür, böyüdükcə gözəlləşir. Bir neçə il də keçir. Hacı Abdalın iki oğlu da olur. Yenə həmin qaydada Pərişanın atası gəlib onların da adın qoyur. Birinin adın Adil, birinin adın Hafiz qoyurlar. Neçə-neçə nəzir-niyazlar verirlər. Hacı Abdal isə elə bil övladları olandan sonra cavanlaşır. Özünü elə xoşbəxt sanır ki, sanki bütün qəm-qüssədən uzaqdır. Hacı Abdalın oğlanları da böyüyür. Yavaş-yavaş atayla ana uşaqları ilə birlikdə şən həyat keçirməyə başlayırlar.

Aylar-illər gəlib keçir. Qız böyüyür, böyüdükcə də gözəlləşirdi. Nəhayət, Zümrüdün ərə gedəsi vaxtı olur, ata-ananı yeni fikir, yeni qayğı bürüməyə başlayır.

Uşaqların gələcək qayğılarını düşünürdülər. Həm də, artıq ərə arvad yavaş-yavaş qocalmağa başlayırlar. Onlar qocaldıqca bir-birini daha mehribanlıqla sevirtilər.

Zümrüd isə həddi-buluğa çatmışdı. O qədər gözəlləşmişdi ki, heç el-obada tayı, bərabəri yox idi. Bütün kənd camaatı Zümrüdün gözəlliyindən danışdı. Onun bu gözəlliyinin səsi-sorağı hər yanı bürümüşdü.

Artıq Hacı Abdalın oğlanları da böyüyüb gənc bir oğlan olmuşdu. Adillə Hafiz də Zümrüd kimi gözəl idilər. Hacı Abdal həm qızını ərə vermək, həm də oğlanlarını evləndirməyi düşünürdü. Pərişan isə həmişə Hacı Abdalı tələsdirirdi ki, ay kişi, tez ol uşaqları evləndirif, qızı ərə ver, qoy biz də bir nəvəmizi görək, nənə, baba olaq. Qızın elçiləri isə gün-gündən çoxalırdı. Lakin atası qıza gələn elçilərin bəzisinə “hə” vermək istəyəndə qız heç kəsə razılıq vermirdi. Ata naəlac qalıb elçilərin qabağında məğlub olurdu. Zümrüdün anası çoban qızı olduğuna görə, Zümrüd də çobana ərə getmək fikirində idi.

Deyilənlərə görə, qonşu kəndlərin birində Sayad adlı bir varlı kişi yaşayırmış. Bunun da gözünün ağı-qarası Həsən adlı bir oğlu var imiş. Bir gün Hacı Abdalın qızı Zümrüdün sədası gəlib Həsənə çatır. Həsən öz dostları ilə gəlib bulaq başında Zümrüdə baxır, bir könləndən min könlə qıza aşıq olur. Həsən atasına təkid edir ki, nə olursa olsun, Zümrüdü ona alsın. Həsənin atası ələcsiz qalıb bir neçə ağsaqqal ilə Hacı Abdalın evinə elçi gəlir. Xoş-beş, on beşdən sonra Sayad kişi söz açır, fikrini Hacı Abdala bildirir. Lakin Hacı Abdal razılıq vermir. Sayad kişi çox bifik

duruf ağsaqqallarla birlikdə evinə gəlir. Əhvalatı olduğu kimi oğlu Həsənə danışır. Həsən atasının boş qayıtdığını bilib çox pərt olur, qarşısına məqsəd qoyur ki, nə olur olsun, Zümrüdü alacam.

O, kəndin bir dəstə cavanlarını başına toplayıb qızı zorla qaçırtmağı qərara alır. Hacı Abdal elçiləri yola salandan sonra Pərişanla da məsləhətləşir, Zümrüdü də fikrini öyrənir. Zümrüd isə narazılığını bildirir. Nəhayət, xəbər qızın qardaşlarına çatır. Bir gecə Həsən öz dəstəsi ilə Hacı Abdalın evinə hücum çəkir. Qızı zorla aparmaq istəyir. Zümrüdü qardaşları ilə Həsənin dəstəsi arasında qanlı vuruşmalar gedir. Nəhayət, hər iki tərəfdən ağır tələfat baş verir. Həsənin dəstəsindən bir neçə adam ölür. Zümrüdü qardaşları həlak olur, Həsən isə ölümcül yaralanır. Bu zaman xəbər kəndə yayılır. Kənd, el-oba bu hadisəni yatırır. Aradan bir müddət keçir, Hacı Abdalın arvadı Pərişan oğlanlarının dərdinə dözə bilməyib xəstəliyə tutulur. Oğlanlarının dəfnindən sora bir il Pərişan yataqda yatır sonra ölür.

Zümrüd isə daha bu dərdə dözə bilməyib baş götürüb evdən qaçır, el-obadan çıxır. Gecə ikən onu heç kəs görə bilmir. Səsi-sorağı tamamilə kəsilir. Bütün kənd camaatı onların halına acıyır. Pərişanın ölümündən sonra Zümrüdü gül yanağı solur, gözəlliyini itirir.

Yazıq Hacı Abdal kişi isə evdə tək-tənha qalır. Bütün bu hadisələri bir anlığa gözlərinin qabağına gətirib, öz-özünə deyir: “Kas Allah heç bizə bu övladları verməyəydi, ömrümüz bir anın içərisində gül kimi açıldı, lampa kimi soldu”. Aylar, illər gəlib dolanır. Hacı Abdal kişinin saçı-saqqalı tamam ağarır. Qəddi əyilir, beli bükülür. Yavaş-yavaş taqətdən düşür.

Bir gün Hacı Abdal yatıbmiş. Yuxuda görür ki, bir quş gəlib onun yatdığı evin başına qonub. Quş yavaş-yavaş ona nağıl edir. Sanki kişinin əhvalına quş da acıyır: «Ay Hacı Abdal, sənin ömrün qurtarır. Bu evdə tək-tənha qalıbsan, arvadın, iki oğlun həlak oldu, qızın Zümrüd isə baş götürüb getdi. Zümrüd daha yoxdur. Heç olmasa qızına bir xeyir-duva ver. Bəlkə gəlib çıxdı». Hacı Abdal isə cavabında deyir: «Görüm onu daşa dönsün. Gəlin ölsün. Qaya olsun» Quş bu sözləri eşidən kimi uçub gedir. Həmin gecə Hacı Abdal canını tapşırır. Səhər açılanda camaat xəbər tutur ki, Hacı Abdal ölüb. Kənd camaatının hamısı tökülüb gəlir. Onu aparıb bir uca dağ başında hörmətlə dəfn edirlər.

Aradan qırx gün keçir. Kənd camaatı bir gün səhər-səhər yuxudan duranda görürlər ki, Hacı Abdalın yaşadığı evin arxa tərəfində böyük bir qaya əmələ gəlib. Həmin qayanın arxa tərəfində də bir uşaq var. Kənd camaatını təəccüb bürüyür. El ağsaqqalları bir yerə yığılıb, bu qayanın necə əmələ gəldiyi barədə düşünürlər. Hər bir şeyə yozur. Axırda bu qərara gəlirlər ki, həmin qaya Hacı Abdalın qızı Zümrüddür. Deyilənlərə görə, Zümrüd baş götürüb gedəndə uzaq bir kəndə gedib çıxır, orada yoxsul bir çobana ərə gedir. Çünki bu onun arzusu idi. Anası Pərişan çoban qızı olduğuna görə o, çobana ərə gedir. Aylar, illər ötür, Zümrüdü çobandan bir oğlu olur, adını isə Əfsanə qoyur. Bir gün çöldə qoyun otararkən Zümrüdü ərini şimşək vurur, öldürür. Zümrüd isə kimsəsiz qalır. Atasının ölüm xəbərini eşidir. Nə qədər qəm çəkir, ağlayır fəğan edir. Lakin heç nə edə bilmir. Nəhayət, belə qərara gəlir ki, gedib atasını evinə, varına- dövlətinə sahib olsun. Zümrüd bu məqsədlə uşağını da götürüb öz kəndlərinə gəlir. Gəlib gecə yarı kəndin kənarına çatır, ata-anasını xatırlayır. Oradan durub evlərinə tamaşa edir. İstəyir ki, atasını səsləsin, lakin heç bir cavab ala bilməyəcəyini düşünüb ağlayır. Bir qədər keçən kimi Zümrüdü yuxu tutur. Birdən gözlərinə atası görünür. O, cəld irəli yeriyib atasının boynuna sarılmaq istəyir. Atasından üzr istəyəcəyini bildirmək istəyir. Lakin atası geri çəkilib onu rədd edib deyir:

«Namərd qızım, səni daşa dön, gəlin öl, qaya ol». Qız diksinib geri çəkilmək istəyir. Lakin nə qədər edirsə, tərənə bilmir. Uşağı dalında oradaca daşa dönüb, qaya olur.

Deyilənlərə görə, həmin gündən o kəndin adı «Gəlin qaya» kəndi qalır. Hacı Abdal dağın başında basdırıldığına görə isə həmin dağa «Hacabdal» dağı deyillər.

Hacı Abdalın qəbri uca bir dağın başında olduğuna görə, dörd bir yanı gül-çiçəyin içindədir.

Hacı Abdalın qəbri ilə «Gəlin qaya» daş isə bir-birinə tamaşa edir. Hal-hazırda həmin dağın ətəklərinə hər il kənd camaatı yaylağa çıxır. Hər yerdən oraya qonaqlar gəlir. Hacı Abdal dağının mənzərəsi adamı heyran qoyur. Gül-çiçəyinin iyisindən adamlar nəfəs dolusu çəkilir. Hacı Abdal dağının bir tərəfi də meşəlikdir.

DAŞQALAQ

Keçmişdə İslam dininin hökmranlıq etdiyi bir dövrdə, islam ölkələrinin birində Cahankəşt adlı bir dövrüş var idi. O, öz zamanəsinə görə zirək, müdrik, uzaqgörən bir adam idi. Bu dövrüşin daimi məskəni yox idi. Bir müddət şəhərdə qalandan sonra, başqa bir şəhərə, ya mahala gedərdi. Orada bir müddət qalandan sonra yenə də yerin dəyişib başqa bir yerə köçərdi. Heç bir yerdə özünə xüsusi ev, təsərrüfat düzəltməz, pul qazanmağa, sərvət toplamağa fikir verməzdi.

O, maddi həyatını təmin etmək üçün dərvişliyi seçmişdi. Yığıncaqlarda, toylarda, adamların bir yerə toplandığı yerlərdə qəsidə oxumaqla, nağıl söyləməklə adamları əyləndirərdi. Zəhməti müqabilində aldığı az-çox pul ilə gündəlik həyatını təmin edərdi. Dövrüş hansı bir şəhərdə, mahalda, yaxud kənddə müvəqqəti məskən salardısa, o yerin adət, ənənələrini öyrənməyə çalışırdı. Xalqın yaşayış tərzini, mədəni səviyyəsini, ictimai işlərini müşahidə edərdi. Xalqın avamlığından əmələ gələn təriqət mübahisələri ilə orada baş verən başqa hadisələrlə maraqlanırdı. Özü isə heç kəsin işinə qarışmaz, mübahisələrə qoşulmazdı. Dövrüş bu xətti-hərəkətlə ölkənin hər yerin gəzib səyahət edərdi. Dövrüşün bu səyahətlərdəki, məqsədləri haqqında heç kim bir şey bilməzdi. Dövrüş bir əlində nacaq, bir əlində kəşkül ölkənin çox yerlərində səyahət edəndən sonra, bir gün gəlib şah əyləşən böyük bir şəhərə yetişir. Bu şəhərə daxil olur, karvansarada özü üçün bir daxma kirayə edir, yemək üçün bir aşpazxananın daimi müştərisi olur.

Bir gün səhər dərviş əlində nacaq ilə kəşkül şəhərə çıxır. Adətli üzrə şəhərin abadlığına, mədəniyyətinə, binalarına, küçələrə, yollara, bir sözlə, yaşayış səviyyəsinə fikir verir. Burada da yığıncaqlarda nağıl deməyə, qəsidə söyləməyə başlayır. Dövrüş şirin dilli, gülərüzlü, təvazakar adam olduğundan, heç kim ondan uzaqlaşmağa çalışmır, onunla dost olmağa, söhbət etməyə meyl edərdilər. Bunun nəticəsində dövrüş şəhərdə olan hadisələri tez öyrənməyə müvəffəq olurdu.

Dövrüş bir gün görür ki, çayxanalarda, dəllək dükanlarında adamlar bir neçə nəfərin gənc, gözəl qızları oğurlamağından danışirlar. Oğurlanan qızların içərisində şahın da qızı var imiş. Şahın qəzəbi həddini aşmışdı. Şəhərdə olan bütün əyanları ayağa qaldırmışdı. Cürbəcür tədbirlər görür, cinayətin üstünü açanlara

ənam vəd edirdi. Yüzlərlə şübhəli adamlar həbs olunmuşdu. Bütün şəhər əhli bu işə qoşulmuşdu. Günlər gəlib keçir, lakin heç bir nəticə əldə edilmirdi. Dövrüş bu əhvalatı eşitdikdə çox heyrətlənir.

Şəhərdə Şah məscidi adı ilə məşhur olan böyük bir məscid var idi. Neçə müddət idi ki, bu məsciddə böyük bir alim, müqəddəs bir şeyx hər gün səhər, günorta, axşam mömünlərə peşnamazlıq edir, camaat namaz qılırdı. O, Allah-talanın bir nümayəndəsi kimi müsəlmanları doğru yola dəvət edirdi. Həftədə bir gün minbərə çıxıb ərəb kəlamları ilə xütbə oxuyur, möizə söyləyirdi. Adamları pis işdən yayınmağa çağırırdı. Öləndən sonra, son səadətə çatmaq üçün həmişə Allah-taladan təmənnə edərdi. Bəli, şəhər camaatı şeyxi bu cür tanıyırdılar. Şeyxin hörməti, nüfuzu bütün şəhər əhlinin üzərində hakim idi. Əlahəzrət şahın özü də həmişə ona hörmət edərdi.

Şəhərin kənarında şeyx üçün möhkəm, gözəl, bağlı-bağçalı bir qalaça tikilmişdi. O, qalaça şeyxə iqamətgah hesab olunurdu. İqamətgahla məscidi birləşdirən yol pəyandazla bəzədilmişdi. Yəni yolun eninə müvafiq ölçüdə dar, qəşəng, qiymətli xalçalar döşənilmişdi. Hər gün mömin müsəlmanlar namaz vaxtından qabaq məscidin həyətinə hazır olub, pəyəndazın üstü ilə gələn şeyxin gəlişini səbirsizliklə gözləyərdilər. Şeyxi uzaqdan görən kimi, qabağına gedib onu təntənə ilə, salavat çəkə-çəkə məscidin yuxarı tərəfinə keçirərdilər. Şeyx cənabları mehrabın qabağında dayanıb, camaatla namaz qılmağa başlayardı. Şeyxin arxasında səf-səf duran adamlar öz hərəkətlərini şeyxin hərəkətləri ilə uyğunlaşdırmağa çalışırdılar. Namazdan sonra dua oxunar, bir nəfər uca səslə fatihə deyərdi. Sonra hamı Quran ayələri oxuya-oxuya ayağa durur, bir-biri ilə əl tutub görüşür, hər kəs öz evinə gedərdi. Şeyx cənabları da öz iqamətgahına təşrif aparırdı. Şeyxə ixlas əlaməti olaraq onu iqamətgahına kimi müşayət etmək istəyənlərə şeyx qətiyyənlə icazə verməzdi. O, həmişə təklif sevdiyini söyləyir, təklildə Allah-tala ilə söhbət etdiyini xatırladırdı. Bəli, Şeyx çox təvazökar, həlim, nəfəsi təmiz zat kimi tanınmışdı. Onun heç kimdən təmənnası yox idi. Məhəmməd peyğəmbərin dini qanunlarını müsəlmanlara təbliğ etməkdən başqa bir məqsədi yox idi.

Dövrüş bu şəhərə daxil olub qaldığı müddətdə bir neçə dəfə şah məscidində olmuş, şeyxin möizələrinə qulaq asmışdı. Şəhərdə baş

verən ciddi hadisədən sonra dəvriş məscidə daha çox gəlməyə, Şeyxin söylədiklərinə fikir verməyə, yavaş-yavaş ondan şübhələnməyə başladı. Lakin o, şəhər əhlinin heç birindən Şeyxə qarşı bir şübhəli söz də eşitməmişdi. Dəvriş öz şübhəsində səhv edəcəyindən qorxurdu.

Yenə bir dəfə dəvriş məscidə gəlib Şeyxin moizəsini dinləməyə oturdu. Diqqətlə Şeyxə qulaq asmağa başladı, Şeyxin bəzi kəlmələrindən dəvriş onun çox dərin biliyə malik olmadığını gördü. Şeyxin köklüyü, sağlam bədənli olması, xalqın həddindən artıq avamlığı dəvrişi düşündürürdü. Onun yadına ataların söylədiyi hikmətli bir söz düşür: «Həkimin kökü, mollanın arığı xalq üçün nümunə olmalıdır».

Dəvriş çox düşünür, nəhayət, Şeyxi izləməyi qərara alır.

Bir gün dəvriş şam namazından sonra Şeyxin dalınca qarabaqara gedir. Uzaqdan görür ki, Şeyx qalaçanın qapısına çatıb cibindən açar çıxartdı, qapını açdı, səssiz-küysüz qalaçanın içərisinə daxil oldu. Dəvriş tez gəlib qapıya söykənir, içəri qulaq asır. İçəridən heç hənirti eşidilmirdi. O, qalaçanın ətrafını gəzir, dolanır, hər tərəfi diqqətlə yoxlayır. Lakin içəri girməyə heç bir yol tapmayı. Qapı möhkəm, divarlar hündür, əlçatmaz idi. Dəvriş qaranlıq bir yerə çəkilib oturur, yenə fikirləşməyə başlayır. Yenidən diqqətlə qalaçanın ətrafını yoxlamağa başlayır. Birdən dəvriş su arxı ilə qalaçaya su axdığını görür. Dəvriş sevinərək ayağa qalxır, su arxına yaxınlaşır. Arxın içi ilə suyun qalaçaya daxil olan yerinə gəlir. Gecə qaranlıq idi. O, əli ilə su yolunu yoxlayır. Su yolu çay daşları ilə qayrılmış, genişliyi təxminən insan başının həcmi qədər idi. Eyni bir ölçüdə su yolu qalaçanın cənub tərəfində var idi. Həmin su ordan axıb çölə gəldirdi. Dəvriş mənzilinə qayıtdı, müvəffəqiyyət ümüdü ilə yatıb dincini aldı.

Dəvriş ertəsi gün lazım olacaq bir-iki alət tapır, axşam tərəfi qalaçanın yaxınlığına gəlir. Bir yerdə gizlənib gözləyir. Şeyx hər gün olduğu kimi təmkinlə gəlib qalaçaya yaxınlaşır, ətrafını yenidən nəzərdən keçirir, lakin heç bir şübhəli yer görmür. Dəvriş sakitcə su yolunu genişləndirməyə başlayır. Dan yeri ağarana qədər təşvişlə əlləşir, çalışır su keçən yolu özünün keçə biləcəyi səviyyədə böyüdür. Yorğun halda mənzilə qayıdır, yatıb bir az dincini alır. Axşam dəvriş yenə də qalaçanın qapısını açıb, içəri girir və qapını bağlayır. Dəvriş bir neçə dəqiqə ətrafına fikir verir.

Hər tərəfdə sakitlik olduğunu görüb, paltarını soyunur, bir daşın altına qoyur. Ehtiyatla gəlib su yolundan içəri daxil olur. Dəvriş diqqətlə ətrafına baxır. Bura çox yaraşlıq idi. Müxtəlif növlü ağaclar, zəngin bitkilər, yaraşlıq çarhovuz adamı istər-istəməz valeh edirdi. Ay doğmamışdı. Ulduzların zəif işığı altında həyat qaranlıq idi. Birdən uzaqdan atəş böcəyi kimi bir işıq dəvrişin diqqətini cəlb edir. Dəvriş ehtiyatlı addımlarla işığa tərəf getdi. Gördü ki, işıq qalaçanın ikinci mərtəbəsindən gəlir. Dəvriş pəncərənin qarşısında olan qollu-budaqlı bir ağac görür, ağacın yuxarisına çıxıb özünə münasib yer rahatlayır. Pəncərədən görünən zəif işığa diqqətlə baxır. Otağın içərisi dumanlı şəkildə görünür. İçəridə şeyx səssizcə oturub təsbeh çevirirdi. Budaqlar dəvrişin bədənini incitsə də o, səbrlə gözləyir. Otağın içərisi dumanlı şəkildə görünür. İçəridə şeyx səssizcə oturub təsbeh çevirirdi. Budaqlar dəvrişin bədəninin incitsə də o səbrlə gözləyirdi. Şeyx bir neçə dəqiqədən bir divardan asılmış böyük saata gözucu baxır. Nəhayət, saatın zəngi dalbadal bir neçə dəfə səslənir. Həmin dəqiqə yarımqaranlıq otaq işıqlanır, içəri aydın görünür.

Şeyxin tanış səsi eşidilir:

–Ay oğlan, gətir! Götür!

Otağın altındakı zirzəmidən yuxarıya doğru bir qapı açılır, oradan bir neçə cavan oğlan, gəlin kimi bəzədilmiş cavan qızlar otağa daxil olur. Gənc oğlanlardan biri cəld Şeyxin labbədəsini, süni saqqalını çıxardır. Əmaməsini götürür. Başqa bir gənc eyni surətlə Şeyxin əyninə qiymətli, yaraşlıq paltar geyindirir. Otağın ortasına masalar düzülür, zəngin süfrə açılır. Ləzətli yeməklə, qiymətli içkilərlə süfrə bəzədilir, hamısı yemək-icməklə, eys-ışrətlə məşğul olurlar.

Dəvriş müşahidəni davam etdirməyi lazım bilməyib yerə düşür. Məlum su yolu vasitəsi ilə çölə çıxır. Paltarlarını geyinib yubanmadan şəhərə tərəf yüyürür. Şah sarayına yaxınlaşır, saray gözətçilərinə təşvişlə müraciət edir: «Ağalar, mən təcili olaraq şahın hüzarında olmalıyam. Mən onu mütləq görməliyəm». Gözətçilər cavab verirlər ki, gecə vaxtı şahı narahat edə bilmərik.

Dəvriş deyir ki, mənə şah ilə görüşməyi icazə verməsəniz sonra sizin üçün pis olar. Gözətçilər xeyli fikirləşəndən sonra, eşik ağasına xəbər verirlər. Eşikə başı dərbar vəzirinə xəbər aparır.

Dərbar vəziri dəvrişi qulluğuna apardıdır onun məramını öyrənmək istəyir. Dəvriş qəti olaraq bildirir ki, şahın özündən başqa heç kəsə bir söz deməyəcəkdir. Dərbar vəziri məsələni şahla xəbər verir. Şah dəvrişi çağırtdırır, qaş-qabaqlı, qəzəbli halda:

–Dərviş, gecənin bu vaxtında nə cəsarətlə mənə narahat etdin, tez danış görüm. Dəvriş qorxa-qorxa dedi:

–Şaha təklikdə deməliyəm. Şah gözünü dolandırır, otaqda dəvrişdən başqa heç kimsə qalmayı. Dərviş özünü toplayıb, gördüyü hadisəni başdan ayağa şahla nəql edir...

Səhəri gün məsciddə ruh yüksəkliyi hökm sürürdü. Camaat namazı başa çatdırmadı. Əlahəzrət şah öz mühafizə dəstəsi ilə şam namazına təşrif gətirmişdi. Namaz, dua mərasimini qurtarandan sonra möminlər öz evlərinə getməyə başladılar. Şah bu gün Şeyxi iqamətgahına kimi müşayət etməyi lazım bildi. Şeyx təvazökarlıq edib bu müşayəti lazımsız sayaraq, şahı fikirindən döndərməyə çalışdı. Şah Şeyxə nəzakətlə başa saldı ki, ağır cinayətə görə bir müqəssiri bu gün mühakimə etməlidir. Onun cinayəti haqqında Şeyxlə danışmalıdır. Bu gecə saat 10-da saraya qayıdıb müqəssirin edamına, yaxud azadlığına hökm verməlidir.

Şeyx şahın saat 10-da saraya qayıdacağını eşidib sakitləşdi. Şahla Şeyx söhbət edə-edə yanaşı, şahın dəstəsi də onların arxasınca gəlirdilər. İqamətgahın qapısına çatanda Şeyx cibindən açar çıxarıb qapını açdı. Şah öz adamlarına saat 10-na kimi burada dayanıb onun qayıtmasını gözləməyi əmr edir. Şeyx hörmətlə şahı içəri dəvət etdi. Özü isə onun arxasınca qalaçaya daxil oldu. Şahın geri qayıtmalı olduğunu düşünən Şeyx qapını möhkəm bağlamağı lazım bilmədi. Qonaqla ev sahibi şahın arzusu ilə həyətdə bir neçə dəqiqə gəzib hava almaqla vaxt keçirdilər. Sonra gəlib pilləkənlə ikinci mərtəbəyə çıxıb Şeyxin otağına daxil oldular. Şah əyləşib Şeyxin danışmasına imkan vermədi. Şirin bir hekayə nağıl etməyə başladı. Söhbət o qədər çəkdi ki, nəzərdə tutulan şəriət məsələsini danışmağa vaxt qalmadı. Saat on oldu. Zəngli saat on dəfə zəng çaldı. Şah ucadan səs-ləndi:

–Ay oğlan, gətir! Götür!

Şeyx nə gətir, nə götür, deyib şahla mane olmaq istədiyi vaxt zirzəminin salma qapısı açıldı, yuxarıda təsvir olunan oğlan ilə qızlar otağa daxil oldular. Şeyxə tərəf gəldikdə şahı onun yanında gördülər. Daha nə etməli, sirin üstü yavaş-yavaş açılırdı. Pusquda duran

dəvriş şahın səsinə, saatın zənginə eşidən kimi qapını açdı. Şeypur çalınmağa başladı. Şahın qabaqcadan tapşırıq verdiyi saray adamları həyətdə doluşdu. Dəstənin başçısı gəlib şahın əmrinə müntəzir dayandı.

Şahı burada görün qızlar xəcalətindən başlarını aşağı salıb durmuşdular. Əsarətdən xilas olacaqlarını anlayıb qəlbən sevinirdilər. Şah ilə qızının gözləri bir-birinə sataşanda, qız həyəcanla: «ata», deyib özünü şahın üstünə atmaq istərkən huşunu itirdi. Qızlar onu özünə gətirmək üçün tədbir görməkdə ikən, şah burada olan qızların evinə adam göndərərək, onların atalarının gətirilməsini əmr etdi. Neçə vaxtdan bəri qızlarının oğlurlanmasının fikirləri ilə saralıb-solan atalar özlərini pərişan halda Şeyxin iqamətgahına yetirdilər. Hər kəs öz qızını götürüb işin sonunu gözləməyə başladı. Şah qəzəbindən dil-dodağını çeynəyirdi.

–Cənab Şeyx, ay lotu əclaf, etdiyiniz işlər şəriətin hansı qanununda var? Belə namussuz hərəkətinə nə cür mənalandırırsan? Bu işə iqdam edəndə bu gününü düşünmədinmi? İndi mən səni bütün şəhər əhli ilə məhv edəcəyəm. Gərək xalqın sənin üstünə atdığı daşlardan bir təpə yaransın. Bu hadisənin xəbəri gecənin qaranlığında bütün mahala çatdı.

Şah tərəfindən şəhərin bütün əhlinə xəbər verildi ki, sabah şəhərdən 5 km aralı olan düzənlikdə Şeyxin, onun əlaltılarının ölüm hökmü yerinə yetiriləcəkdir. Ertəsi gün şəhər əhlinin hər biri özünün ən yaxşı paltarını geyinib düzənliyə tərəf axışdılar. Şah taxta əyləşib hər tərəfə göz gəzdirdi. Əhaliyə üzünü tutub dedi:

–Camaat, Şeyxin, onun adamlarının cinayəti, artıq hamınıza məlumdur. Onlar bu gün ən ağır cəza ilə cəzalandırılacaqdır. Bu gün isə bu alçaqların üstündə daşdan hündür bir təpə yaratmalısınız.

Hamı düzənlikdən o tərəfdə olan çaydan daş götürməyə tələsdilər. Çox çəkmədi ki, bu düzənlikdə Şeyx, onun əlaltılarının üzərində hündür bir təpə ucaldı. Daşlardan əmələ gələn bu təpə isə «Daşqalaq» təpəsi adlandı.

KƏPƏZ, ALVİZ, MUROV, QOŞQAR

Rəvayətə görə, əvvəllər bu dağlar bir ailəni təşkil edərmiş. Bunların atası yox imiş. Anası Alvaz isə saca fətir salarmış. Bu üç

qardaş isə acıblarmış. Anaları fətir salanda dava salırlar. Kəpəz deyir: birinci fətir mənimdir, Qoşqar deyir: mənimdir, Murov da deyir ki, yox, mənimdir. Fətir yarı bişmiş, yarı çiy olanda kiçik qardaşları Kəpəz fətiri sajin üstündən götürür. O, fətiri götürən kimi Murov xançalı çıxarıb Kəpəzin başına vurur. Bunu belə görə ana (Alvız) ağlayır, qardaşların hərəsi isə bir tərəfə gedir, elə oradaca dağ olurlar.

Rəvayətə görə Kəpəz elə yerində qalır, yaralı Murov ondan bir az aralıda qalır, dəli Qoşqar isə onlardan xeyli aralıda dayanır. Anaları isə ağlaya-ağlaya onlardan lap uzağa düşür. Söyləndiyinə görə Kəpəzin başı yarıq, Murovun başı isə yastıdır. Ona görə ki, Qoşqar sacı Murovun başına vurub. Qoşqar isə dəli, böyük olduğu üçün həmişə başı dumanla, qarlı örtülü olur.

DƏLİDAĞ

Belə rəvayət edirlər ki, keçmiş zamanlarda Taleh adlı bir ovçu var idi. Özü də ovçu mərd, gözəl bir oğlan idi. Onun Pəri adında gözəllikdə tayı-bərabəri olmayan bir arvadı var idi. Onlar haradan gəlib çıxmışdılar, kimlərdən idilər, xəbəri olan yox idi. Amma kimsənən işləri yox idi. Çiçəkli, dağın ətəyində özləri üçün bir koma tikdirmişdilər. Hər gün Taleh ova gedər, Allah verəndən vurub qayıdardı evinə, şad yeyərdilər, içərdilər. Belə xoşbəxt yaşayırdılar. Amma burası da var idi ki, Pərinin gözəlliyi dilə-dişə düşmüşdü. Zalımın qızı elə bil Günəş idi, göydən enmişdi yerə. Qaməti sərv kimi, beli incə, dodağı nazik, dişləri mərcan kimi, yanağında iki qara xal, gözləri qapqara, özü də çiraq kimi yanırdı. Zalımın qızı güləndə elə bilirdin bülbül kimi cəh-cəh vurur, adamı məst eləyirdi. Dağın ətəyindəki bulağa gedəndə arvadlar da həsrətnən baxırdılar onun dalınca. Beləcə-beləcə ər- arvad baş-başa verib dövrən keçirirdilər.

Amma yaxşı deyiblər ki, sən saydığın say, gör fələk nə sayır. Bu mahalda bir Hacı Saleh var idi. Allah onun belini qırsın, dinsizin, imansızın biri idi. Var-dövləti də ki, başından aşırı. Day onun kəsdiyi başa zaval yoxuydu. Özü vurub-tutan olmasa da, mahalın bəyləri ilə arası saz idi. Qorxusundan da heç kim qabağında dinib danışmırdı. Bilirdilər ki, mərdimazar oğlu

mərdimazar əl çəkəsi deyil, şümür kimidi, axırına çıxmayınca əl çəkməz. Hələ Hacı'nın bir xasiyyəti də vardı ki, gözəl arvad görəndə siçan görmüş pişik ağzı kimi ağzının suyunu saxlaya bilmirdi. Allah bilir neçə qız-gəlini siğə etdirmişdi, gözü də doymurdu ki, doymurdu.

Günlərin bir günü Hacı dağa çıxmışdı. Yayın gəl-gəl nəğməsinə deyən vaxtıydı. Gül-gülü çağırırdı, bülbül-bülbülü. Bir cah-cəlal vardı dağda, gəl görəsən. Kəklək qaqqıltısı bülbül nəğməsinə qarışmışdı, qırqovulların səsi turac qaqqıltısına qarışmışdı. Pəri bu vaxt bulağın üstündə palaz yuyurdu. Saçları dağılmışdı üzünə, külək vurduqca durna boynu kimi uzun boynu görsənirdi. Tumanın da ki, çirmələnmişdi yuxarı. Hacı'nın ayağı bu bulağın üstünə düşdü. Qəfil Pəri gözünə sataşanda elə bil onu ildırım vurdu. Elə-beləcə dayanıb baxmağa başladı. O, Pərinin çox görmüşdü, sorasını da eşitmişdi. Amma hələ bu günki gözəllikdə təsəvvür edə bilmirdi. Pəri öz işində idi. Palazı çırpır, xoşbəxt-xoşbəxt oxuyurdu. Birdən qadın həssaslığı ilə yad kişi baxışlarını duydu, özünü yığışdırıb geri baxanda Hacı'nın onunla maraqlandığını gördü. Hacı irəli durdu:

–A gəlin, bir az su ver içim.

Pəri dolçanı suynan doldurub, hacıya uzatdı, gözləri bir anlığa onun gözlərinə sataşdı. Hacı'nın gözlərindəki qorxulu fikir onu çimşəkdirdi.

Hacı'nın isə suyu içməyi gəlməsə də, axıra qədər içdi. Ürəyində fikirləşdi ki, armudun yaxşısını ayı yeyərmiş. Bu ceyran balası gədə-güdə malı deyil. Həmin gündən sonra Hacı Saleh Pərinin addım-addım izləməyə başladı. Alaçığını gətirib düz Talehin evinin qənsərində qurdurdu. Nökər-qaravaşlarının da alaçığını elə tikdirdi ki, yazıq Pəri qaldı onların arasında. Dünyadan xəbərsiz Taleh isə buna sevinirdi ki, daha ova çıxanda Pəri sarıdan nigarançılığı olmayacaq. Hər necə olsa da adam nəfəsi var, el-oba burdadı.

Hacı Saleh bir neçə dəfə Pərinin qaçırmaq istəmişdi. Amma, Talehdən qorxurdu. Pəri də bilirdi ki, Talehə desəydi qan düşəcəydi. Onun adamları Talehi öldürərdi. Talehə deməməyi isə ona xəyanət bilirdi. Axsamlar əri evə dönəndə pis bir iş tutmuş kimi gözlərini ondan gizlədirdi. Beləcə- beləcə onların xoşbəxt həyatında əzablı günlər başlamışdı. Talehsə heç nədən

şübhələnmədən ova gedir, öz sevgili Pərisinə hər gün ov əti gətirirdi.

Yayın cırhacını idi. Çiçəklər dağın yol-yamaclarını xalı kimi bəzəmişdi. Həmin gün Pərinin elə bil ürəyinə nəsə dammışdı. Özünü əzgin hiss edirdi. Bir neçə gün əvvəl Hacı Saleh Pərinin qabağını kəsib çox dil tökmüşdü ki, Talehdən əl çəksin, ona arvad olsun. Demişdi: nə görmüsən o lüt ovçuda? Səni qızıla bürüyüb, ömrün boyu qızıl içində bəsləyərəm. Pəri də dayı dözə bilməyib tüpürmüşdü Hacı'nın saqqalına. Hacı da onu hədələmişdi ki, sən o lüt ərini qurd-quşa yem eləməsən, getdiyim Hac mənə qənim olsun. Buna görə də Pəri ərinə dedi:

–Taleh, bu gün ova getmə, yalvarıram. Özümü çox pis hiss edirəm -deyə Pəri yalvarırdı. Taleh onun gül ətirli saçlarını sıgallayaraq yanağındakı xalı öpdü.

–Qorxma-dedi. Nə qədər ki, sən məhəbbətin mənim ürəyimi qızdırır, mənə heç nə olmaz. Tez qayıdacağam. Pəri yenə də qeyrətə boğulub ərinə heç nə deyə bilmədi. Həmişə gülə-gülə yola saldığı Talehi bu gün göz yaşınan yola saldı.

Talehin getdiyindən heç iki saat keçməmişdi. Hacı'nın qoyun sürüləri yaylağa gəlmişdi. Nökərlərin səs-küyü aləmi başına götürmüşdü. Bircə Hacı'nın zalımlığı ilə ad qazanmış nökeri Əhməd gözə dəymirdi. Pəri nəsə bunun pis əlamət olduğunu hiss edirdi. Amma əli hara çatırdı?

Birdən hay düşdü ki Taleh kişi qayadan düşüb. Pərinin elə bil öldürüm vurdu. Pəri başı açıq, ayağı yalın qayaya tərəf qaçdı. Camaat da onun dalınca. Hamıdan tez Pəri özünü qayaya çatdırdı. Talehin hələ nəfəsi var idi. Sol tərəfdən köksünün altında xəncər yeri açıq-aydın bilinirdi. O, gözünü açıb saçlarını yolan Pəriyə baxdı, bircə kəlmə söz deyə bildi:

–Namərdlər... Arxadan vurdular...

Pəri qiyyə çəkdi. Dəli kimi özünü daşlara çırpdı. Qayanın başına çataraq: «məni də gözlə, Taleh» - deyə hayqırdı, özünü qayadan tulladı. Camaat keyləşmişdi, baş verən hadisədən sarsılmışdı. Ona görə də heç kim Pəriyə mane ola bilmədi.

Pəri ilə Talehi torpağa tapşırıdılar. Camaat Hacı Salehə nifrət yağdıra-yağdıra evlərinə dağılışıdılar.

Deyirlər həmin yay gecəsi qəflət çiçəkli dağın üstünü qapqara buludlar alıb, elə bir leysan, tufan olub ki, dünyanı sel götürüb.

Səhər camaat Hacı Saleh yurdunda iri-iri daş qalalarından başqa heç nə görməyiblər, gecə sel hamısını yuyub aparıb.

O vaxtdan qayaya fəlakət qayası, Çiçəkli dağa isə Dəlidağ deyirlər. Həm də deyirlər ki, həmişə Dəlidağda tufan olanda Pərinin «Taleh, Taleh» deyən harayı eşidilir.

NAFTALAN

Qədim Gəncədən keçən karvan yolu Goranboy rayonunun Safikürd kəndi ərazisindən, indiki Naftalan hissəsindən keçərmiş. Buradan keçən karvanlardan birində çox zəifləmiş, bədəni müxtəlif yaralar örtmüş bir dəvə varmış.

Həmin dəvə o qədər zəifləmişdi ki, karvanla ayaqlaşma bilməmişdi. Sarvan onu indiki Naftalan ərazisində qoyaraq yoluna davam etmişdir. Bir ildən sonra şərq ölkələrindən qayıdan karvan başçısı yolda kökəlmiş, yaralardan azad olmuş dəvəni tanıyır. Həmin dəvə çöl otlarından yeyərək, neft gölməçələrində özünü müalicə etmişdi.

Həmin vaxtdan Naftalan nefti üzə çıxmış, hər yana səs salmışdır.

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏRLƏ İLAN

Məhəmməd Peyğəmbər Mədinəyə gedərkən bir mağaraya çatır. Həzrəti Əbu Bəkir deyir:

- Ya Rəsulullah, siz girməyin. Qoy birinci mən girim. İçəridə zərərli bir şey varsa mənə gəlsin.

Əbu Bəkir içəri girib hər yeri təmizləyir.

Mağaranın dəşiklərini bağlayır. Ancaq bir dəşik qalmışdı. Onu da ayaqları ilə bağlayıb peyğəmbəri içəri dəvət edir. Peyğəmbər içəri girir, başını Əbu Bəkirin qucağına qoyub yatır. Bu vaxtı Əbu Bəkirin ayağını ilan sancır. Peyğəmbər oyanar deyə heç hərəkət etmir. Ancaq gözünün yaşı Rəsulullahın üzünə düşür. Rəsulullah yuxudan ayılıb soruşur.

- Əbu Bəkir nə olub?

- Ayağımı, dəşikdən bir ilan vurdu. Ayağımı çəksən sizə zərər verəcəyindən qorxuram. Rəsulullah Əbu Bəkirə ayağımı çəkməyi söyləyir. Ayağımı çəkəndə bir ilan göründü, Rəsulullah ondan

soruşdu.

- Ey utanmaz ilan. Mənim dostuma, sirdaşıma əziyyət edirsən. Məndən utanmırsan?

İlan dilə gəlib belə yalvardı:

- Ey Allahın həbibini, səni yalnız insanlar deyil, quşlar, ilanlar, bütün heyvanlar sevirlər. Bu mağaraya gələcəyinizi bildirdim. Çoxdandır sizi bu mağarada gözləyirdim. Ancaq o sizi görməyimə mane olunca belə bir hərəkət etdim. Sizdən üzr istəyirəm.

Həzrəti Məhəmməd onu bağışlayır. Həzrəti Əbu Bəkirin yarasına tüpürcəyindən sürtən kimi sağalır.

LOĞMANIN CAVABI

Davud Əleyhisəlam Həzrəti Loğmana buyurur ki, bir qoyun kəşib onun bədəninin ən yaxşı olan iki tikə ətinə gətirsin. O, da gedib dil və ürək gətirir.

Davud ona deyir:

- İndi də get ən pis hissəsindən iki ət gətir.

Loğman yenə də dil, ürək gətirir.

Bunun səbəbini soruşduqda Həzrəti Loğman:

- «Dil ilə ürək yaxşı olarsa bütün bədən yaxşı olar. Pis olduqda isə pislərin pisi olar» - deyərək insanların yaxşılıq, pisliliyinin dillə, ürəklə bağlı olduğuna işarət etdi.

GƏNCƏ

Cənabi Əmir bir gün seyrə çıxır, səhrada bir çobanla qarşılaşır. Çoban həmin səhraya sürülərini dağıdıb otarımış. Cənabi Əmir ətrafa baxır, çobana deyir ki, burada bir şəhər salmaq heç də pis olmaz.

Çoban onun sözünü təsdiq edir, dili pəltək olduğu üçün deyir:

- Bura nə gəncə yerdir. Yəni demək istəyir ki, bura çox geniş yerdir. Cənabi Əmir həmin yerdə şəhər salır, çobanın sözündən həmin şəhərin adını “Gəncə” qoyur.

QIZILHACILI

Biri var idi, biri yox idi. Pənah adlı bir xan var idi. Onun iki oğlu var idi. Birinin adı Məhəmməd, o birinin adı Hacı idi. Məhəmməd Hacıdan böyük idi. Böyük qardaş 20 yaşa, kiçik qardaş 15 yaşa çatanda Pənah xan ömrünü onlara bağışladı. Atası öləndən sonra Məhəmməd var dövlətə sahib olmaq üçün Hacıya evdən qovdu. Hacı piyada yola düşdü, lakin hara gedəcəyini bilmirdi, az getdi, çox getdi gəlib bir çəmənliyə çatdı. Hacı yorulmuşdu. Bir balaca yorğunluğunu almaq üçün uzandı. Bu vaxt onu yuxu apardı.

Yuxuda Hacı gördü ki, başının üstündə bir dərviş dayanıb. Dərviş dedi: Hacı qardaşının səni evdən qovduğunu bilirəm. Ona görə gəlmişəm sənə kömək edəm. Sənə bir yol göstərəcəm, gərək o yol ilə gedəsən. Əgər getsən xeyir taparsan.

Hacı dedi:

- Dərviş baba sənə sözündən heç vaxt çıxmaram.

Dərviş dedi:

- Oğlum, Qəflə qatır yolu ilə Göyazən dağına gedərsən, dağın başına çıxarsan, sol küncdə böyük bir qara daş var. Daşı qaldırırsan, altında bir küp qızıl var, onu götürərsən, bu qızıl həmişəlik sənə bəs edər.

Hacı yuxudan sərsək oyandı, lakin yuxuya inanmadı. Bu fikirlə yola düşdü, bir kəndə gəlib çıxdı. O bir evə getdi, qapını döydü, qapını bir qoca kişi açdı.

Bu evdə əldən düşmüş bir qoca kişi ilə bir qoca arvad yaşayırdı. Onlar Hacıya qonaq saxladılar, axşam oldu. Hacı yatağa uzandı, yuxuya getdi, bu vaxt həmin nurani qoca yenə gəldi, həmin sözləri təkrar dedi. Hacı səhər tezdən durdu, yuxusunu qarı ilə qoca kişiylə danışdı. Qarı dedi: “Oğlum, Göyazən dağına gün əyilməmiş qalxmaq olmaz. Gün əyiləndə özünlə bir qılnc da götürərsən. Allahın adını çağırıb gedərsən”.

Qarı ilə qoca dağın yerini Hacıya göstərdilər. Qəflə qatır yolu ilə Hacı Göyazən dağına gəlib çıxdı. Dağın başına qalxdı. Dərviş necə demişdi, elə də oldu. Dağın sol küncündə qara bir daş var idi. Hacı bir neçə dəfə daşa güc verdi, gördü daş tərpənmir. Hacı yoruldu, bir az dincini aldı, yenidən gücünü toplayıb daşı qaldırdı. Daşın altında qızıl küpənin altında böyük bir Şahmar ilanı yatmışdı. İlan Hacıya üstünə tullandı. Hacı qılncı ilə ilanı iki yerə parçaladı, qızıl küpü götürüb qarı ilə qocanın yanına gəldi.

Bu qızılla Hacı çox var-dövlət sahibi oldu. O vaxtdan Hacıya qızıllı Hacı adı verdilər. İndi Hacınnın adı ilə həmin kəndi Qızılhacılı adlandırırlar.

ALDƏDƏNİN QAZAN PLOVU

Deyillər Gəncə tərəfdən Cavad xan adlı birisi Tovuz ərazisinə gəlir. Cavad xana xəbərləyirlər ki, deməzsənmi gümbəzin yanında bir seyid olur. Özü də möcüzəlidir. Cavad xan bu seyidnən maraqlanır. Üç nəfər adam göndərir ki, gedin seyidi buraya gətirin. Həmin üç nəfər gəlir gümbəzin yanına. Seyidə deyirlər ki, səni Cavad xan çağırır. Mirəli (seyid) bunlara deyir ki, gedin Cavad xana deyin özü bura gəlsin. Həmin adamlar gəlib eləcə də deyirlər. Cavad xan acıqlanır, yenidən üç atlı göndərir ki, onu zorla gətirin. Atlılar qışqırırlar ki, bayıra çıx. Mirəli çıxmır. İş belə olanda gələn adamlar onu zorla eşiyə çıxarmaq istəyirlər. Mirəli əlindəki əsanı bərk yerə vurur. Yerdən ilan çıxır. Gələnlər ilanı görəndə qaçmaq istəyirlər. İlan bunların ikisini öldürür, biri isə qaçır, Cavad xana olan hadisəni xəbər verir. Cavad xan bərk acıqlanır. Qoşunu çəkib gümbəzi hər tərəfdən dövrəyə alır. Mirəli heç nə olmamış kimi çıxır bunların qabağına. Cavad xana deyir:

– Əvvəlcə atdan düşün qonağımsınız, sonra danışarıq.

Cavad xan öz-özünə təəcüblənir ki, bu kasıb seyid qoşuna nə yerdirdəcək. O, heç nə demir, otururlar. Mirəli bir balaca plov qazanı asır. Plov hazır olanda qoşunun bir tərəfinə düşüb paylayır. Qoşun görür ki, plov ha paylanır, yenə qurtarmır. Cavad xan görür ki, seyid möcüzəlidir. Cavad xan onun hikmətini bir də sınamaq üçün Mirəliyə yer vermək istəyir. Bir qucaq qarğı verir Mirəliyə ki, apar bu qarğıları bir günün içərisində mən dediyim yerlərə sanc. Hansı ki, Cavad xan aylarla vaxt sərf olunması yerlərdə demişdi. Şah dağı, Əlviz, Murğuz.

Mirəli bir söz demir, qarğıları qoltuğuna götürüb yola düşür. Eyni zamanda Cavad xan onun arxasınca gizləncə adam göndərir. Həmin adamlar görürlər ki, Mirəli bir az getmişdi, birdən toz boğanağı qalxdı. Bu toz boğanağının içinnən bir qatır çıxdı. O, qatırın belinə qalxdı, yox oldu. Səhər tezdən Mirəli Cavad xana deyir ki, qarğılar dediyiniz yerə düzülüb, yoxlaya

bilərsiniz. Yoxlayıb görürlər ki, doğrudan da hər yerə qarğı düzülüb. Deyilənə görə Mirəli-Aldədədir.

NOVRUZ BAYRAMI

Novruz bir kasıb kişiydi. Hər bayramda təzə paltar geyərdi. Yumurta boyayardı, Şax bəzənərdi. Dedilər:

- A Novruz, niyə belə bəzənirsən?

Novruz dedi:

- Bu bayram ən əziz bayramdı. Lap belə bir toyuğum da olsa, satıb bəzənəcəm.

Novruzun sözü Allahtalaya xoş getdi. Ona nəsb bu bayramın adı Novruz bayramıdır.

QARININ BORCU

Deyir Qarının bir sürü oğlağı varıydı. İl gümrah gəlibmiş. Bayramdan sonra göbəkə dombalan çıxıbmiş. Hər yan gömgöy imiş. Qarı oğlaqları buraxır göy ota. Deyir:

- Mart gözünə barmağım,

Dərd gözünə barmağım.

Yaza çıxdı, oğlağım.

Mart bunu eşidir. Yazdan on gün borc alır. Bir tufan, bir çalpoş eləyir gəl görəsən. Qarının oğlaqları qırılır.

On gün sonra hava açılır. Qarı otların üstündə çəhlim çəkir. Özünə deyir:

- Otlar gözüm, otlar!

QURD ZÖHRƏ

Keçmiş zamanlarda Samux rayonunun Alnəyt kəndində Zöhrə adlı bir qadın varmış. Bu qadın bir gün evinin bütün işlərini görüb, sonra gecənin qaranlıqlaşdığı bir vaxtda rahatlanmaq üçün çimmək istəyir, ancaq o, çimərkən çöldə çimir. Çimib qurtarıqdan sonra o paltarını geyinmək istərkən, göyden ilahi qüvvə vasitəsilə ona canavar dərisindən paltar geydirilir. Bu vaxt Zöhrə canavar sifətinə düşərək, meşəyə, səhralara üz qoyur. Səhər açılarda isə Zöhrə evinə qayıdır, öz paltarını geyinib, canavar

paltarını gizlədir. Bir belə, beş belə hər axşam canavar paltarını Zöhrə geyinib kəndlərə gedir. Qoyun, keçi, başqa heyvanları yeyir. Deyilənə görə, Zöhrə canavar sifətində Ağdaşa gedib orada bir ağ atı yoldaşları ilə parçalayarkən Zöhrəyə atın yaralı yeri düşür. Bu vaxt Zöhrə onu yemək istəməyib küsür. Bunu görən yoldaşları onu boğurlar, üst dodağına diş batırırlar.

Səhər yenidən evə gəlib libasını dəyişən Zöhrəyə əri göz qoyur, onun yarasını görür, ancaq bildirmir. Sonra arvadının bütün hərəkətini izləyir. Görür ki, arvadı gecə canavar, gündüz isə adam olur.

Bir gün Zöhrə çörək bişirmək üçün ertədən un ələyir sonra ailəsinə yuxuya verib yenə canavar olur. Əri onun paltarını soyunub pərdənin içinə gizlətdiyini görür. Zöhrə təndir qızdıran vaxt o, həmin canavar paltarını təndirə tullayır.

Bu vaxt Zöhrə bərk qışqırır. Sonra bu hiylənin sirrini ərinə açır. O gündən bu hərəkətlərdən əl çəkən Zöhrəni Qurd Zöhrə deyə çağırırlarmış.

SONA BULAĞI

Dağın yaxınlığında bir bulaq var idi. Bu bulaq olduqca sirli bir bulaq idi. Deyilənlərə görə burada kiçik bir kənd var imiş. Kəndin yuxarı hissəsində bütün evlərdən seçilən, olduqca yaraşlıq bir ev var idi. Bu evdə beş ailə yaşayırdı. Ailənin başçısı Qüdrət kişi idi. Qüdrət kişinin oğlanlarından ikisi ölmüşdü. Gecələr səhərə kimi nə Qüdrətin, nə də Pərinin gözünə yuxu getmirdi. İki oğul dərdi onları yuxu üzünə həsrət qoymuş, qədlərini əymişdi. Sona isə körpə olduğu üçün heç nə anlamırdı.

Axır ki, gənc oğlanlarının dözülməz dərdi Pəri xalanı dünyadan köçməyə məcbur etdi. Onu öz vəsiyyəti ilə kəndin baş tərəfində «Yumru qaya» adını almış yerdə dəfn etdilər. Ağır dərd, arvadsız ev, baxımsız Qüdrət kişiyyə Sonaya baxmaq dözülməz dərd idi. Sonaya baxmaq ucundan ikinci dəfə evlənməli olur. Bu arvadın adı Nərgiz idi. Nərgiz Sonaya ana yox, bəla gəlmişdi. O gəlidiyi ilk gündən qızı döyməyə, söyməyə başlayır. Öz atasının qazandığı çörəyi də ona çox görürdü. Qüdrət kişi qızının gündən-günə saralıb-solduğunu görür, onun səbəbini anlaya bilmirdi.

Bütün bu əziyyətlərə baxmayaraq o böyüdü, yaşa doldu. «Yetim böyüdü, pislik edənə qaldı» deyiblər. Sona böyüdükcə anasının yoxluğunu lap aydınca dərk edirdi. O, anası üçün ağlayar-ağlayar, anasının öz əlləri ilə əkdüyü əzgil ağacına pənah gətirər, dərdini ona söyləyər, anasının iyini ondan alardı. O həmişə vaxt tapan kimi özünü ağacın dibinə verər, onun gövdəsini qucaqlayar, ağlayardı. Elə bil ağac da onu qəlbən duyur, onun halına acıyardı. Hər dəfə Sona qollarını ağaca dolayanda ağac bütün başını yerə əyir, uclarından su ələyirdi. Bir gün ağacın hərəkətini görən Nərgiz bu hadisədən qorxdu, qıza ağacın dibinə getməyi qadağan etdi. Bu tapşırıqdan az sonra Sona yenə də yeganə ümidgahının dibinə hərlənir. Bunu Nərgiz görür, ona acıqlanır, hətta ona söyüş də söyür. Bundan bərk sarsılan Sona ayaqyalın, başı açıq barını aşır, özünü anasının qəbrinin üstünə yetirir. O orada ah-nalə çəkə-çəkə ağlayır. Nə onu ovunduran tapılır, nə dərdinə şərik çıxan. Onun ciyəri od tutub yanmağa başlayır. Su-su deyə ah-nalə çəkir. O susuzluqdan göz yaşlarını yalamağa başlayır. O var qüvvəsini toplayıb «İlahi yandım mənə su» deyə bilir. Birdən qəfil onun üzünə sıçrayan su dənələri onu diksindirir. Onun ayağının altından su vurub göyə qalxır.

Qız sudan acgözlüklə içməyə başlayır. O sudan içdikcə ayaqdan başa daş olur. Onun ağız hissəsindən su axır. Kənd camaatı həmin sudan kəndin qəbiristanlığının hər tərəfinə çəkirlər.

Su oraları cənnətə döndərir.

Həmin bulağın adı nakam gəncin adı ilə «Sona bulağı» adlanır.

HƏLƏ BİRCƏ MIXÇA ÇIXARMIŞAM

Belə nağıl edirlər ki, bir şenlikdə adamlar çox yaxşı yaşayırmışlar. Həmişə deyif-gülüf, günlərini kef-damaxla başa vururlarmış. Nə fikir varmış, nə də keflərini pozurmuşlar. Hamı bir-birinin əlindən tutuf harayına yetərmiş. Bu iş şeytanları çox narahat etməyə başlayır.

Günlərin bir günü şeytanlar bir yerə toflaşır. Onların böyüyü

qavağa çıxıf ajıxlı-ajıxlı deyir:

–Gör nə günə qalmışx ki, filan kənddə toy-bayramdı. Hamı sevinir, deyir, gülür. Nə dalaşan var, nə savaşan. Amma siz şeytanlar isə işsiz-gülsüz gəzirsiniz. İndiyə qədər bir tədbir tökməmişsiniz. Bunun axırı araya gedif çıxajax?! Başqa şenliklər də onlara baxıf elə edəjəylər. Onda görüm ansınızın güjü çatajax ki, dava-dalaş yaradasınız, adamları bir-birinə vuruşdurasınız.

Şeytanların lap arxasında bir topal şeytan dayanmışdı. Fağır-fağır bir küncdə dayanıf baş şeytana qulax asırmış. Sən demə, həmin şenliyə də elə bu şeytanın özü tə kim olunmuşdu. Sö bət bu yerə çatanda topal şeytan yavaşca aradan sivişif çıxır. Birbaş özüni həmin şenliyə salır. Görür ki, bir arvad dananı inəyin yanında mıxçaya bağlıyf süd sağır. Şeytan arvadın xəvəri olmadan dananı mıxçadan açır. Dana özünü salır inəyə, başlayır əmməyə. Arvadın əlindəki sərnici də yerə salıf südü dağıdır. Bu ində arvadın kişisi çölə çıxır. Baxır ki, süd sərnici aşıf, dana da ki, inəyi əmir. Özünü salır arvadın üstə ki, korsan, görmürsən dana inəyi əmir? Di arvada bir-iki çırpır.

Şenlikdə amı bir-birinə qo um imiş. Özü də bir-birinə yaxın-yaxın öy tikdirmişlər. Səsə arvadın qo umları tökülüşür. “Sən bizim adamımızı niyə döyüfsən” deyə, düşürlər kişinin üstünə. Bu tərəfdən də kişinin qo umları axışır. Bir dava başlayır ki, gəl görəsən. Şeytan gəldiyi kimi də onları dava-dalaşda qoyuf aradan sivişir, düz özünü yetirir şeytanlar olan yerə. Gəlif yenə bir künsdəjə dayanır. Şenliyin dava-dalaşı ondan qavax gəlib şeytanlara yetişir. Baş şeytan deyir:

–Görün, yenijə o şenlikdən danışırdıq ki, belə əmin-amanlıxdır, aradan bir az keşməyiv dava-dalaş qalxıb. Ə sən bunu edənə. Yəqin bu iş topal şeytanın işi ola bilər.

Topal şeytan sakit-sakit qavağa çıxıf deyir:

–Mən eş zad eləməmişəm. Eləjə bircə mıxça çıxartmışam.

DAŞ HƏDİYƏ DÖNƏNDƏ

Deyir bir kişi Həcc ziyarətinə gedirmiş. Şər qarışır, gecələmək üçün bir evin qapısını döyür:

–Ay ev yiyəsi, Allah qonağı istəməzsənmi?

Qapıya bir qadın çıxır:

–Allaha da qurban olum, qonağına da. Gəl, xoş gəlibsən.

Kişi içəri girir. Sakitcə bir tərəfdə əyləşir. Görür budur a arvad göydən bir qara daş asıb. Uşaqların amısı gözünü zilləyib həməndə daşa. Tez-tez də soruşurlar:

–Ana, yemək bişmədi, bəs nə vaxt bişəcək?

Arvad hər dəfə eyni cavabı verir:

–Daş hədiyyə dönəndə.

Uşaqlar daşın hədiyyə dönməsini gözləyə-gözləyə mürgüləyirlər. Bunlar yatandan sonra kişi dözə bilməyib xəbər alır:

–Ay bacı, bir məni bu sirdən agah elə... O daşı niyə göydən asıbsan?

Arvad cavabında qayıdır:

–Qardaş, Allahdan gizli deyil, səndən nə gizli. Evdə eş nə yoxdu. Uşaqların başını yozmaq üçün o daşı göydən asmışam.

Kişi eş nə deməyib çölə çıxır. Yol xərci üçün götürdüyü pulların yarısını xəlvətcə bacadan içəri tullayır. Arvad pulları götürüb gedir bazara. Hər şey alıb gətirir, uşaqların qarnını doydurur, qonağı da layiqincə yola salır. Kişi başlayır yol getməyə. Yolda qulağına sədə gəlir:

–Ey Allahın bəndəsi! Sənin ziyarətin artıq qəbul olunub. Daha həccə getməyin artıqdı...

QOY SU NƏYİN ÜSTÜNDƏN AXIR AXSIN

Nişanlı oğlan dostuynan ova çıxır. Ovun şirin vaxtı tanımadıqları yad bir oğlan da bunlara qoşulur. Bir quşa həmin oğlan da, nişanlı oğlan da güllə atır. O deyir mən vurdum, bu deyir mən.

Nişanlı oğlanı şeytan yoldan çıxardır. Hikkəsindən oğlanı gülləynən vurur. Təzə gələn oğlan o saat canını tapşırır. Nişanlı oğlanın yadına düşür ki, adam öldürənin bircə cəzası var: asılmaq.

İstəyir özünü vursun. Dostu deyir:

–Get çayın ağzını o tərəfə kəs!

Çayın ağzını dəyişib ortasından çala qazırlar. Meyidi basdırıb çayı kö nə axarına bağlayırlar. Sonra kor-peşman evə

qayıdılar. Yolda nişanlı oğlan öz-özünə fikirləşir: "Toy eləyim, eləməyim? Birdən işin üstü açıldı? Bəs təzə gəlin?" O, çox götür-qoydan sonra toy eləməyə qərar verir. Amma dostunu toya çağırır. Dostu anasından soruşur ki, mənə toya dəvət eləyiblərimi? Anası deyir: yox.

Oğlan gəlir toya. Görür məclisin başında əl suyu verilir.

Bu da bir aftafa-ləyən götürüb ayaq tərəfdən əl suyu verir. Bəy gəlib buna bir şillə çəkir:

-De görüm, nə səbəbə mənim toyumda el adətini pozursan?

Oğlan su verməyini dayandırır deyir:

-Qoy su nəyin üstündən axır axsın...

Bəy dostunu bağrına basır.

PADŞAHLA DİLƏNÇİ

Günlərin bir günü padşah vəzirinə deyir ki, get mənə elə bir dövlətli gətir ki, varsa, dövlətdə mənə çatan olsun.

Vəzir deyir:

- Şah sağ olsun, mən sənə özün kimi dövlətlini hardan tapım? Sənin altında qızıldan taxtın, başında qızıldan tacın var.

Şah deyir: - Mən bilmirəm, get mənə var-dövləti mənim qədər olan adam gətir.

Vəzir naəlac qalıb bikef halda yola çıxanda görür ki, küçədə bir dilənçi oturub.

Dilənçi vəzirdən soruşur:

-Vəzir niyə belə bikef gedirsən?

Vəzir deyir:

- Şah mənə deyir ki, get elə bir adam gətir ki, var-dövləti mənim qədər olsun.

Dilənçi bildirir ki, gəl sən mənə şahın yanına apar, mən onun qədər dövlətliyəm.

Vəzir deyir:

-A kişi, mən səni hara aparım?

Nəhayət axırda vəzirin əlacı kəsilir, dilənçini götürüb şahın qapısına gəlir.

Vəzir deyir:

-Şah sağ olsun, bu dilənçi deyir ki, mən var-dövlətdə onunla bərabərəm.

Şah qəzəblənir, deyir ki, get dilənçiliyini elə, səndə harda idi o qədər var ki, mənə çatasan.

Dilənçi deyir:

- Şah sağ olsun, nə olsun ki, sənin altında qızıl taxtın, başında qızıl tacın var. Öləndə səni də ağa bükəclər mənə də. Yamana yaman səni ağa bükərlər, mənə bezə. Sənin bütün var-dövlətin hamısı bu dünyada qalandır.

GEC GƏLMİŞƏM

Bir cavan oğlan bir kişi ilə çox maraqlanırdı. Nə vaxt yolnan gedirdisə həmin kişini divarın dibində oturub dilənən görürdü. Kişi həmişə deyirdi: «Allahın yolunda pay verin, mən bu yola gec gəlmişəm».

Oğlan kişini çox izləyir.

Bir gün həmin kişini, dalınca düşür. Kişi evinə çatanda oğlan ona deyir:

- Ay əmi, mənim qalmağa yerim yoxdu, mənə bir gecəliyə Allah qonağı saxla.

Kişi cavab verir ki, Allaha da qurban olum, qonağına da, gəl evə.

Oğlan məhləyə girəndə bir cah-cəlal görür ki, lap mat-məəttəl qalır.

Oğlanın qabağına süfrə salırlar, yemək gətirirlər. Yeməyə başlayanda oğlan deyir ki, əmi, səndən bir söz xəbər alacam, ancaq düzünü de.

Kişi deyir ki, oğlum, sən çörəyini ye, mən sözünə cavabı sonra verəcəm.

Çörəyi yeyəndən sonra oğlan deyir ki, əmi, mən səni hər gün tezdən divar dibində dilənən görürəm. Sən dilənə-dilənə həmişə deyir-sən ki, mən bu yola gec gəlmişəm. Bu sözün mənasını bilmək istəyirəm.

Kişi cavab verir ki, dilənmək pullu peşədi, ancaq mən gec bilmmişəm.

ARVADIN SÖZÜNƏ GAH BAX, GAH DA BAXMA

Günlərin bir günü kəndin mö'təbər hacılarından biri sayılan

Hacı Mürsəl, arvadı ilə birlikdə kirvəsiylə qonaq gəlir. Ev sahibi onları çox yaxşı qarşılayır. Yeyib-içirlər. Ordan, burdan söhbət edə-edə söz gəlib var-dövlət üstündə dayanır. O vaxtı da adamlar var-dövləti, mal-qarası ilə tanınardı. Ev yiyəsi arvadına deyir:

-Ay arvad, mal-dövlət demişkən, bizim güzdə otuz doqquz qoyunumuz var, yoxsa qırx doqquz?

Arvad ərinə deyir:

-Ay kişi, sən nə danışırısan, əlbəttə ki, qırx doqquz.

Kişi deyir:

-Yox, ay arvad mən biləni otuz doqquzdu.

Bu qayda ilə ər deyir belə, arvad deyir yox belə.

Qonaq görür belə getsə, bunlar çox sözləşəcək, onları sakitləşdirib deyir.

- Ay kişi, nə olub, bir az səbrin olsun, səhər durub sayarsan.

Kişi deyir:

- Yox, kişinin sözü bir olar. Mən yaxşı bilirəm ki, bizim qoyun otuz doqquzdu.

Qonaqlar yeyib içəndən sonra durub evlərinə gedirlər. Yolda kişi arvadına deyir ki, ay arvad, gəlsənə qayıdıb güzdəki qoyunları sayaq. Əgər qırx doqquz olsa onunu götürərik. Onlar geri qayıdıb qoyunları sayırlar. Görürlər ki, qırx doqquz qoyun var. Qoyunlardan onunu seçib evə gətirirlər.

Səhər açılır, kişi təzədən durub qoyunları sayır. Görür ki, otuz doqquz qoyun var. Evə gəlib arvada deyir:

- Ay arvad, axşam mən deyirəm qoyun otuz doqquzdu, sən deyirsən qırx doqquz. Kişinin sözü bir olar. Dedim belədi, qurtardı, getdi. Qonaqların yanında məni biabır elədin.

Arvad doğrudan da çox təəccüblənir. Aradan bir müddət keçir. Kirvələri onları qonaq çağırır. Qonaqlar gələn kimi kişi qoyunlardan birini kəsir. Evlərinə gedəndə də qoyunun bir hissəsini onlara pay verir. Bu qayda ilə onlar hər gələndə kişi durub qoyunun birini kəsir. Yeyib-içəndə hər dəfə ev sahibi qonaqlara deyir:

-Ay kirvə, yaxşı yeyin, için. Elə bilin öz malınızdı.

Bəli, nəhayət, axırıncı qoyun kəsiləndə kişi özünü saxlaya bilməyib gülməkdən uğunur. Süfrə açılır, kabab şişləri ortalığa gəlir. Ev sahibi badə qaldırır, gah kirvənin sağlığına, gah da yedikləri qoyunun «kəlləsi»nin sağlığına.

Qonaq deyir:

Kəllənin sağlığına belə nitq söyləyərlər? Başa sal görək bu nə əhvalatdı?

Ev sahibi qonağa deyir:

-Yadımdan çıxmamış olar, o vaxt qoyunun otuz doqquz, ya qırx doqquz olduğu üstündə bərk mübahisə etdiniz. Sizin mübahisəyə son qoymaq üçün, geri qayıdıb güzdəki qoyunları saydıq. Gördük ki, qırx doqquzdu. On dənəsini sayıb gətirdik. Sən belə bir söz dedin: «Kişinin sözü bir olar». İndi onda gərək bizi ya bağışlayasan, ya da öz qoyunlarımızdan onunu ayırıb sizə verək.

Qonaq deyir:

-Əşi, sən nə danışırısan? Bu nə sözdü? Halal xoşunuz olsun. Biz ki, kəsilən qoyunların hamısını sizinlə birgə yemişik.

Sonra qonaq üzünü arvadına tutub deyir:

-Arvad, ataların bir yaxşı məsəli var. «Arvadın sözünə gah bax, gah da baxma».

VI. NAĞILLAR

YAZIYA POZU YOXDU

Bir gün Şah Abbas dərviş livasında Vəzir Allahverdi xannan öz ölkəsini gəzməyə çıxmışdı. İkisi də belə şərtdəşillər ki, gecləməyə ansı kəndə getsələr, siftə gördükləri adamın öyündə qonax qalsınlar. Şər qarışır, bunlar elə şərt qoydukları kimi də eliyillər. Baxıllar ki, öyündə axşamladıqları kişi yaman kasıfı, öydə tişə dəyəsi eş nə yoxdu. Bir tərəfdə də arvad ağrı çəkir, kişi yazıx xəjələtinnən bilmir neyləsin. Öy də daracax. Belə yerdə qalmağı Şah Abbas özünə ar bilir. Xəlvətcənə vəzirinə qandırır ki, gəl çıxıf başqa yerə gedək, nə çoxdu öy. Vəzir Allahverdi xan deyir:

-Padşah sağ olsun, sözüümüz sözdü. Elə burada gecləliyək.

Yatmax vaxdı gəlif çatır. Öy dar olduğuna görə şahnan vəzirə qapının ağzında yer salırlar. Hamı yatır, qonaxların yuxusu ərsə çəkilir. Şahnan vəzir nə görmüşdü belə yerdə yatmağı? Gejənin bir əyyamında arvad bir oğlan doğur. Aradan bir az keçmiş Şah oğlu Şah Abbasnan Vəzir Allahverdi xan görüllər odu a, bunların üstünnən bir adam addıyıf çölə çıxdı. Şah Abbas üzünü vəzirə tutuf soruşur:

-Vəzir, mənə bu sirdən agah elə görüm, geclənin bu vaxtı bizim üstümüzdən yarıf keçən kim idi?

Vəzir bir az fikirləşənnən sonra deyir:

-Şah sağ olsun, bu adam yazı yazandı.

Şah oğlu Şah Abbas bir də sual eliyir:

-Vəzir, tez ol mənə de görüm, indi yazı yazan nə yazdı?

Vəzir də cavabında qayıdır:

-Qivleyi-aləm sağ olsun, yazı yazan sənin qızını bax indi anadan olan oğlan uşağına yazdı.

Şah qəzəflənir:

-Başına atdı təpif, vəzir, mənə qızını ara, bura ara? Mən belə yerə qızını verərəm? O yazını pozmax mana borc olsun!

Nəyə, geclə keçir, savax üzünüxə xeyrrişnan açılıs, savax açılır.

Şah oğlu Şah Abbas yerindən qalxan kimi öy yiyəsini yanına çağırır:

-Qardaş, Allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin, neçə ildi öylad üzünə həsrətəm. bir parça uşaxdan ötəri tüşmüşəm çöllərə. Öy-əşiyə də yığışa bilmirəm. Görürəm sənin də uşağın çoxdu, eytiyaşdığın da başınnan aşır. Gəlsənə bu axşam anadan olan uşağımı mənə satasan. Uşağı tərəzinin bir gözünə qoyum, qızılı da bir gözünə. Sana o uşax ağırırığında qızıl verim.

Öy yiyəsi deyir ki, qoy bir arvad-uşaxnan məslə ətdəşim. Görüm onlar nə deyillər? Kişi gəlif ə valatı arvadına söyləyir. Deyir ki, ay arvad, bir uşax nə olan şeydi, gəl qızılnan dəyişək, kasıfılığın daşını atax. Ta nolasıdı, Allah yoxsulluğun üzünü qara eləsin. Arvad da uşağı verməyə razı olur. Şah oğlu Şah Abbas uşaq ağırırığında qızılı verif uşağı alır. Qundağı qoyur vəzirin qucağına. Bir xeylax gedənnən sonra Şah Abbas vəzirə deyir:

-Vəzir, sən deyirdin yazıya pozdu? İndi mən bu uşağı elə ündür qayadan atajam eş tikəsi də ələ gəlməsin.

Şah oğlu Şah Abbasnan Vəzir Allahverdi xan gəzə-gəzə gəlif bir ündür qayanın başına çıxırlar. Şah uşağı vəzirin qucağınnan alıf uçurumun divinə atır. Cəbrayıl Əley issəlam uşağı göydəyə tutur, qoymur yerə düşməyə. Uşağı aparıf qayanın divinə qoyur, Allahdan olan kimi bu qayalığın böyründə də bir ceyranın balası ölmüşdü. Ceyranın nalası dağı-daşı lərzəyə gətirirdi. Həmin bu ceyran yoruluf əldən tüşəndə qayanın divində yatmax istiyir. Yaxınnaşanda görür ki, qayanın divində bir uşax var. Ceyran çağanın lap böyründəyə uzanıf yatır. Neçə günnən bəri aj olan uşax başdıyır ceyranı əmməyə. Ceyran me rini salır uşağa. Hər gün çəmənnikdə otduyannan sonra gəlif uşağı əmizdirir. Gün keçir, ay dolanır, ceyran uşağı öz balası kimi bəsdiyir.

Günnərin bir günündə Şah Abbasın uşağı satın aldığı məmləkətdən bir oyçu oya çıxır. Nə qədər gəzif dolanırsa, güzarına bir dənə də oy tüşür. Yornuxlux oyçunu əldən salır. Oyçu bir təpənin başında oturur ki, bir az yornuğunu alsın. Birdən oturuğu qayanın divində bir ceyran görür. Bu oyçu çox sərrast atırmiş. Amma ceyranı neçə dəfə nişan alırsa, hər dəfə gülləsi boşa çıxır. Oyçu bu işə laf məhəttəl qalır. Öz-özünə deyir ki, mən bu ceyrannan əl çəkən döyüləm. Görüm munun canında nə tilsim var, bu ara gedir, arda yatır? Oyçu axşama kimi ceyranı pusur. Görür ceyran axşama kimi otdadı, doydu, üst tərəfdəki

qayanın altından çıxan bulaxdan su içdi. Sonra yavaş-yavaş dağın ətəyinə tərəf gəldi. Ceyran dağın ətəyindəki qayanın divində yatan kimi bir uşax ceyranı əmməyə başladı. Oyçu öz-özünə deyir, ayə, bu biyavannıxdə uşax ardandı? Ceyran bu uşağı ardan tapıf? Oyçu bir az da gözdüyür, uşax əmif doyannan sonra ceyranı qovalayıf uşağı qucağına alır. Qayıdır kəndə. Kənddə nə qədər körpə uşaxlı analar vardısa, oyçu uşağı onların amısının yanına aparır. Nə illah eliyirlərsə, uşax buların eş birinin döşünü götürmür. Birdən oyçunun yadına düşür ki, bizim kəndin yuxarı başında bir arvad var, onun da uşağı olmuşdu. Aparım görüm bəlkə onun döşünü götürdü. Sən demə həmin arvad uşağın öz anasıymış. Uşax anasının iysini alan kimi başdıyr əmməyə. Ay ötür, il dolanır, uşax böyüyüf on altı yaşına çatır.

Bir gün Şah Abbas genə vəziriyən burdan keçirmiş. Yolun qırağında bir dəstə uşax dayanıfmış. Bir də baxıllar ki, bu uşaxlar arasında bir oğlan var, iki göz istiyir tamaşa eləsin. Şahın gözü bu uşağa sataşan kimi Vəzir Allahverdi xannan soruşur:

-Vəzir, öyrən gör bu kimin oğludu?

Vəzir də cavabında qayıdır ki, şah sağ olsun, bu sənin qayadan atdığın uşaxdı. Görürsənmi ölmüyüf, yazıya pozu yoxdur.

Şah yenə deyir:

-Nə danışırsan, vəzir, dəli olufsan, nədi? Nətəri yanı yazıya pozu yoxdu? İndi gözünün qavağında mən o yazını pozum, sən də bax!

Şah oğlanı yanına çağırıf deyir:

-Bala, sana bir namə yazıf versəm, onu mənim sarayıma çatdırı bilərsənmi?

Uşaq o saat dillənir ki, niyə çatdırmıram, çatdıraram. Şah Abbas o saat Qara Vəzirə bir namə yazıf ki, vəzir, bu oğlan yanına çatan kimi boynunu vurdurarsan. Uşax yazıf da beysavadıydı. Nə bilsin məktuba nə yazılıf? Şah Abbasın naməsini civinə qoyuf yola başdıyr.

Günə bir mənzil, gecəni gündüzə qatıf, yolun damarını qırıf şahın sarayına çatır. Sarayın yaxınlığında böyük bir bağ vardı. Oğlan bərk yorulduğuna görə bir ağacın kölgöyündə yıxılıf yatır.

İndi sizə kimnən xəvər verim, şahın qızınan. Şah qızı qırx incəbel qıznan seyrə çıxmışdı. Qayıdanbaş yolu həmənlə bağdan

tüşür. Bağa girən kimi görür ağacın altında bir oğlan yatıf, bir oğlan yatıf, vAllahi yemə-ışmə, munun gül camalına tamaşa elə. Baxdıqca adamın ağlını aparır. Qız nə illah eliyir, oğlanı oyada bilmir. Birdən qızın gözü oğlanın civinə sataşır. Qız naməni çıxardıf oxuyan kimi atasının niyyətindən alı olur. Tez vəzirə şahın adınan başqa bir məktub yazıf. Yazıf ki, bu oğlan ora çatan kimi toy eliyif qızımı ona verərsən. Qız məktubu oğlanın civinə qoyuf gedir. Oğlan yuxudan ayılan kimi özünü yetirir saraya, məktubu Qara vəzirə verir. Qara vəzir də toy eliyif padşahın qızını verir bu oğlana.

Gün o gün olur ki, Şah Abbasın səfərdən qayıtmaq vaxtı çatır. Qız oğlanı örgədir ki, atamın atını minif onu qarşılamağa gədərsən. Atamın yanına çatan kimi ədəblə salam ver, amma dayanma, atının başını çöyürüf dala qayıf. Şah Abbas vəzirdən soruşur:

-Vəzir, məni ağah elə görüm bu kimdi? Nə cür'ətnən mənim atımı minif?

Vəzir deyir:

-Şah sağ olsun, bu sənin kürəkənindi. Görürsənmi yazıya pozu yoxdu!

Şah öz-özünə fikirləşdi: “Mən heç vaxt qoymaram bir naxırçı oğlu mənim qızımı ala”. Şah oğlanı öldürməyə bəhanə axtarırdı. Bir gün şah öz yeznəsini yanına çağırtdırıb dedi: “Sənə üç sual verəcəyəm, əgər onu tapsan səni həm öz əvəzimə şah seçəcəyəm, həm də mənim qızım sənə halal olsun. Əgər tapa bilməsən sənin boynunu vurduracağam”.

Oğlan kor-peşman evə qayıdır. Qız oğlanı bikef görüb soruşur: “Sənə nə olubdur ki, belə bikefsən?” Oğlan əhvalatı qıza danışıf.

Şah Abbas bu məsələni təklikdə yox, bir çox adamların qarşısında görmək istəyir. O, vəzirinə əmr edir ki, bütün adamları onun sarayının yanına çağırıf. Vəzir bütün ölkənin adamlarını sarayın yanına toplayır. Şah bir hündür yerə çıxıb üzünü adamlara tutub: “Camahat, mən bu yeznəmə 3 sual verəcəyəm, əgər bu suallara düzgün cavab versə, onu öz əvəzimdə şah qoyacağam. Əgər tapa bilməsə, onun boynunu vurduracağam”. O, adamların qarşısında bir ağzı bağlı qab gətirdir, ondan bir az o tərəfə başqa bir qab gətirdir, deyir:

- “Bu qabların hərəsinin içərisində bir daş var. Bunlardan biri

qırmızı, o biri isə qara daşdı. Əgər qırmızı daşı çıxarsan, sənin boynunu vurduracağam”. Oğlan bir az fikirləşir. Birdən onun ağına gəlir ki, şah qabların ikisinə də qırmızı daş qoyar. O, qablara yaxınlaşır, əlini qabın birinin içinə salıb daşın birin çıxarır. O, daşı çıxaran kimi nə qədər qolunun gücü var, daşı atır. Adamlar nə qədər axtarırlarsa da, tapa bilmirlər. Şah hirsələnib deyir: “Camahat, bu daşı çıxaran kimi görüb qırmızı daşdır, ona görə də tullayıb”. Oğlan üzün adamlara tutub deyir: “Əgər mən qırmızı daşı tullamışamsa, o biri qabın içərisindəki qara daşdır. Onlar qabı açıb baxıb görürlər ki, qabın içərisindəki daş qırmızı daşdır. Oğlan üzünü adamlara tutub deyir: “Deməli, mən atdığım daş qara daş imiş”. Birinci sualı oğlan tapır. Şah ikinci sual üçün iki alma gətirir. Almalar bir boyda, bir rəngdə, bir ağırlıqda idi. Şah üzünü oğlana çevirib: “Oğlan, de görüm bu almanın hansı keçən ildən dərilib, hansı bu il dərilib?” Oğlan bir az fikirləşir. O, şaha deyir: “Şah, əmr edin iki qabda su gətirsinlər”. Şah adamlarının üzünə baxan kimi suyu hazır edirlər. Oğlan almanın birini bir qaba, o birisini başqa qaba qoyur. Oğlan görür ki, qabların birinin içindəki alma suyun dibinə batdı. O biri alma isə suyun üzündə qaldı.

Oğlan üzünü şaha tutub: “Şah sağ olsun, keçən il dərilən suyun üzündə qaldı. Deməli, alma bir il qaldığı üçün suyunu itirmişdi. O biri alma bu il dərilib, ona görə də suyun dibinə batdı. Deməli, o alma isə hələ suyunu itirməyib”.

Şah Abbasın üçüncü sualı lap çətin idi. O, qırx adam gətirdi. Bunların iyirmisi qız, iyirmisi isə oğlan idi. Şah Abbas üzünü oğlana tutub: “Oğlan bu cavanların yarısı oğlandır, yarısı qız, sən tapa bilərsənmi bunların hansıları oğlan, hansıları qızdır?” Oğlan cavanlara baxır, görür ki, bunların hamısı bir boyda bir buxunda, bir formada – hamısının paltarları eynidir. Oğlan üzünü Şaha tutub deyir: «Şah sağ olsun, icazə verin bu sualı bir həftə fikirləşim, sonra cavab verərəm”. Şah əvvəlcə razı olmaq istəmir. Şahın adamları şaha deyir ki, icazə ver, gedib fikirləşsin. Sənin əyalın sənə “əhsən” deyəcək. Şah razı olur. Oğlan evə gəlir. Qız görür ki, oğlan çox dəyngindir. Oğlanın qabağına çıxıb soruşur: “Sənə nə olubdur ki, belə qəmginsən?” Oğlan əhvalatı qıza danışır.

Şahın qızı çox tədbirli, ağıllı bir qız idi. O bir az fikirləşir.

Axşam olur. Onlar yatırlar. Səhər açılır. Qız sevincək oğlanın yanına gəlib deyir. Mən o sualın cavabını tapmışam. Oğlan da sevinir. Qız oğlana dedi: “Sən bir qab su qızdırarsan. Çünki oğlanların canı qızlarınkindən bərk olur. Bu suyu onların əlinə vurarsan. Hansı əlini çəksə bil ki, o qızdır. Əlini çəkməsə, deməli, o, oğlandır”.

Nəhayət, bir həftə keçir, yenidən bütün ölkənin adamları sarayın yanına yığılırlar. Şah Abbas əmr edir ki 40 cavan gəlsin. Onlar gəlib adamların qarşısında dayanırlar. Adamlar bu cavanlara nə qədər baxırlarsa, bunların hansının qız, hansının oğlan olduğunu seçə bilmirlər.

Şah əmr edir ki, oğlanı gətirsinlər. Oğlan gəlir. Şaha üzünü tutub: “Şah sağ olsun, mənə bir qab isti su gətirt” – deyir. Şah əmr edir, bir qab isti su gətirirlər.

Oğlan bu 40 cavanın hamısının əlini sıra ilə suya vurur. Hansı əlini sudan tez çəkirsə bir tərəfə, hansı əlini sudan gec çəkirsə onu başqa bir tərəfə düzür. Oğlan baxır görür ki, bu cavanların 20-si bir tərəfə, 20 –si də bir tərəfdə durub.

Oğlan üzünü şaha tutub deyir: “Şah sağ olsun, bu sırada duran 20 nəfər cavanlar qızdır. O biri cərgədə duranlar isə oğlandırlar. Oraya toplanan bütün adamlar oğlana “əhsən” deyirlər. Oğlan üzünü şaha tutub deyir: “Şah mən səndən heç nə istəmirəm. Ancaq mənə icazə ver bu torpaqda səssiz, küysüz yaşayım”. Şah bir söz demədən çıxıb gedir.

O gündən sonra şahın qızı ilə naxırçının oğlu ömürlərinin sonuna qədər dərdsiz, qəmsiz yaşayırlar.

YOLÇUYLA ÜÇ HEYVAN

Günlərin bir günündə bir kişi Reydən çıxıb Misir ölkəsinə gedirmiş. Yolda bir kişiyyə rast gəlir. Salam-ələyk edir. Kişi onun salamını alandan sonra soruşur:

-A kişi, ara gedirsən?

Kişi deyir:

-Misirə gedirəm, ağrın alım, iş gəzirəm.

Yolçu deyir:

-A kişi, mənim də yolum Misir tərəfədi. Elə yaxşı oldu. Bir yerdə gedərik. Yolumuz da qısalar.

Kişi dedi:
-Onda düş atdan bir az dincimizi alağ. Mən piyadayam. Gün çıxandan da yol gəlirəm.

Atlı dedi:
-Gəl yolumuzdan qalmayaq. Mən neçə gündü atla gəlirəm. Sən yorulubsan, min atıma, mən də bir az piyada gedərəm.

Kişi razılaşdı. Yolçu atdan düşüb atını kişiye verdi. Kişi də tez ata mindi. Başladılar yollarına davam etməyə. Bir az getmişdilər ki, Rey tərəfdən gələn gördü atını verdiyi kişi sür'ətini artırır. Dedi:

-A kişi, bir az yavaş sür, dalınca çata bilmirəm.

Kişi dedi:
-Eyib eləməz. Sən yavaş-yavaş gəl, mən səni qabaqdakı kəndlərin birində gözləyəm. Yavaş getməyə öyrəşməmişəm.

Bunu deyib ata bir qamçı vurdu. Yolçu gördü bunun fikri özgədir, dalınca qışqırdı:

-A kişi, insafın olsun, eç olmasa atın tərkindəki xurcunda dörd çörək var, ikisi sənin, ikisini yerə tulla, götürüm. Acından ölərəm.

Atlı dedi:
-Əyə, başına atını təpib, nə çörək? Özümün bəyəm ağzım yoxdu? Mənə at lazım idi, Allah yetirdi.

Bunu deyib ata mö kəm bir qamçı ilişdirdi. Tozu dumana döndü.

Göz qırpımında gözdən uzaqlaşdı. Yolçu başına-gözünə döyə-döyə yola düzəldi. Şər qarış aqarış idi. Gecələməyə yer axtarırdı. Gördü yan tərəfdə, balaca bir təpəliyin döşündə mağara var. Düşündü ki, elə yaxşı oldu. Gecəni bu mağarada keçirərəm. Girdi mağaraya. Yerini təzəcə isitmişdi ki, səs eşitdi. Nəsə donquldana-donquldana içəri girdi. Yolçu bir az da küncə qısılib nəfəsini belə çəkmədi. Mağaraya girən ayı idi. Bunun dalınca da bir tülkü və bir canavar gəldi. Onlar baş-başa verdilər. Ayı onlardan soruşdu:

-Nə var, nə yox qardaşlar, nə gördünüz, nə eşitdimiz?

Tülkü dedi:
-Nə olacaq, ayı qardaş. Bu yaxınlıqda bir siçan var. Bir xeyli də qızılı var, hər gün çıxardıb qurudur, axşamlar da yuvasına daşıyır. Toyux-cücə deyil ki, əlindən alıb yeyəsən.

Tülkü belə deyəndə canavar dedi:

E ay tülkü qağa, min sirr bilirəm. Bir çoban tapammıram ki, o sirri deyəm, əvəzində qoyun-quzudan alıb qarnımı doyuram.

Tülkü dedi:

-Canavar qardaş, o nə sirdir ki, əvəzində qoyun-quzu almaq istəyirsən?

Canavar dedi:

-Burdan bir xeyli uzaxda bir padşahlıq var. O padşahın torpağında da bir dağ var. O dağın döşündəki qayanı qaldırsalar, altından yeddi dəyirmanı bəs edəcək su çıxar. Padşahlığın da adamları su deyin can verir.

Ayı dilləndi:

-Canavar qardaş, o padşahlığa mən də bələdəm. Padşahın da qızı anadan gəlmə ləldi. Nə qədər həkim çağırıblarsa, əlac edən olmayıb. Amma padşah bilmir ki, onun torpağında, filan yerdə bir ağac var. Yarpaqları dərmandı. Onun yarpaqlarından bir neçəsini əzib suyunu qıza içirtsələr, olar anadan gəlmə. Dili açılar.

Yolçu bir küncdə bu deyilənlərin amısını eşitdi. Amma sabaha qədər qorxusundan gözünü yummadı. Elə ki, səhər açıldı, eyvanlar dağılıdılar, bu da mağaradan çıxıb tülkünün dediği yoldan getməyə başladı. Bir az getməmiş gördü tülkü düz deyir. Burada bir balaca siçan var. Deşiyindən bir-bir qızilları çıxarıb günün altına sərir. Yolçu gözlədi. Elə ki siçan qızilları amısını çıxardı, bu da bir balaca daş götürüb siçana tərəf atdı. Siçan qaçıb deşiyə girdi. Yolçu da qızilları yığıb padşahın torpağına tərəf yol aldı. Gedib ayı dediği ağacın yanına çatdı. Tez onun yarpaqlarından bir az yığıb qoltuğunda gizlətdi. Düz oradan birbaşa padşahın sarayına gəldi. Keşikçilərə dedi ki, bəs padşahınıza xəbər verin ki, həkim gəlib, onun qızını sağaltmaq istəyir. Keşikçilər tez bu xəbəri padşaha çatdırdılar. Padşah ökm elədi, yolçunu onun üzuruna apardılar. Padşah dedi:

-Yolçu, belə deyirlər ki, sən həkimsən, düzdümü?

Yolçu dedi:

-Padşah sağ olsun, düz deyirlər, həkiməm.

Padşah dedi:

-Mənim qızım, anadangəlmə ləldir. Neçə illərdi ki, neçə-neçə həkim gətirmişəm, ancaq eç kim onun dərindən əlac eliyə bilməyib. İndi gəl şərt kəsək, əgər sən mənim gözümün ağı-qarası

bircə qızımın dilini açsan, öz əlimlə qızımı sənə verib toyunu edəcəyəm. Yox əgər sağalda bilməsən, qanın alaldı, boynunu vurduracağam. Razısanmı?

Yolçu dedi:

-Padşah sağ olsun, razıyam. Sənin qızını elə sağaldacağam ki, tamam anadangəlmə olacaq. Ondan sonra söz sənindir, istəsən şərtə əməl edərsən, istəməsən etməzsən. Mən nə karəyəm ki, padşahın qabağında şərt kəsəm.

Bundan sonra əlavə etdi ki, gərək ayrıca bir otaq ayralsın. Qızınan ondan başqa heç kim o otağa qədəm basmaya. Padşah razılıq verdi, ökm elədi ki, həkimi ayrıca otağa aparsınlar, qızını da ora gətirsinlər. Padşahın əmrinə əməl elədilər. Yolçunu ayrıca, gözəl bir otağa apardılar. Bir azdan qızı da gətirdilər. Hamı dağılışdı. Yolçu qanrılıb baxanda nə görsə yaxşıdı? Qız nə qız, elə bil Allahtaala onu kefinin ən xoş zamanında yaratmışdı. Adam baxanda deyir bir də baxım. Baxanda da bu dünyadan əl üzür. Nə başınızı ağrıdım, bir könüldən min könlə qıza vurulur. Amma vurulduğunu bürüzə vermir. Qoltuğundakı yarpaqlardan əzib sonra onu bir piyaləyə töküüb qıza uzadır. Qız piyaləni başına çəkir. Görür sinəsi alışıb-yanır. Yanğı yavaş-yavaş artmağa başlayanda qız dözə bilməyib qışqırır. Səsinə özü diksinir, həm də sevincindən bilmir ki, nə etsin. Hiss edir ki, ağrılar azaldıqca boğazında nəşə geyişir. Gözünü həkimə zilləyəndə həkim deyir:

-Hə, indi de görüm, mənə gələrsənmi?

Qız "bəli" deyib özünü yolçunun üstünə salır. Onu başdan ayağa duz kimi yalayır. Xəbər padşaha çatır ki, bəs deməzsənmi, qızının dili açılıb. Padşah taxtından düşüb özü qızının pişvazına gəlir. Qızının dilinin açıldığını görüb üzünü yolçuya tutur:

-Həkim, doğurdan da sən dünyanın ən yaxşı həkimisən. Mən səni dünya malından qəni etsəm də yenə azdır. İndi de görüm məndən nə diləy diləyirsən?

Yolçu dedi:

-Padşah sağ olsun, sən böyük bir ölkənin padşahısan, mən isə qərib bir həkiməm. Mən cür'ət edib səndən nə dilək diləyə bilərəm? Sözüümü də demişəm. İstəyirsən şərtinə əməl et, istəyirsən etmə.

Padşah dedi:

-Həkim, mənim gözümün ağı-qarası bircə qızım var. Onu

səndən yaxşısına verməyəcəyəm ki?! İndi de görüm toyunu nə vaxt edim? Yolçu dedi:

-Padşah sağ olsun, ökm sizindir.

Bundan sonra padşah ökm elədi. Toy məclisi quruldu. Hər yerdə şadlıq başladı. Padşah yolçuya bir toy elədi, bir toy elədi, hələ ruzğarın gözü belə toy görməmişdi. Qırx gün, qırx gecə toydan sonra padşah təzə kürəkəni üzuruna çağırırdı. Dedi:

-Kürəkən, indi məndən daha nə dilək diləyirsən?

Yolçu dedi:

Padşah sağ olsun, neçə gündür ki, buradayam, görürəm adamların sudan çox korluq çəkirlər. Sən mənə bir xeyli adam ver, əyalətinə su çəkim.

Yolçu belə deyəndə padşahı təəccüb bürüdü. Dedi:

-Kürəkən, mənim əyalətimdə su çox qıtdı. Neçə vaxtdı axtarıyıq, su gördüm deyən olmur. Sən suyu aradan çəkdirəcəksən?

Yolçu dedi:

-Padşah sağ olsun, şəhərimizin yaxınlığındakı dağın döşündə böyük bir qayalıq var. Onun altından çay axır. O qayalıq dağıtsaq, yeddi dəyirman suyu gələr.

Padşah kürəkənin ağına eyran qalmışdı. Düzdü, inanmasa da, xətrinə dəymək istəmədi. Tez ökm elədi ki, filan dağın döşündəki qayalıq dağıtmaq lazımdır. Kim işləmək istəyirsə, buyursun.

Padşahın buyruğunu eşidən kimi çoxlu işçi toplandı. Yolçu gördü ki, işləməyə gələnlərin arasında onun atını qaçıran da var. Day üzə vurmadı. Adamları dəstələrə bölüb qayalıqın dörd tərəfinə düzdürdü. Başladılar külünglə qayalıq dağıtmağa. İşləyənlərin əmək aqqını isə axşamlar verdirirdi. Bir gün aqq verənlərə dedi ki, filan adamın aqqını verməyin, onu özüm razı yola salaram. Elə də elədilər. Elə ki axşam oldu, işləyənlər işlərini dayandırıb aqlarını almağa topladılar. Yolçu deyən adama isə bildirdilər ki, sənin aqqını padşahın kürəkəni özü verəcək. O da gəldi padşahın kürəkəninə yanına. Padşahın kürəkəni üzünü ona çevirib dedi:

-A kişi, mənə tanıyırsanmı?

Kişi zənn edib dedi:

-Yox, ağrın alım, mən bir kasıb adamam, sənin kimi

dəyanətli adamı necə tanıya bilərəm?

Padşahın kürəkəni dedi:

–Bir yaxşı-yaxşı bax!

Kişi bir az da zənd edib dedi:

–Başına dönüm, tanıya bilmədim.

Onda padşahın kürəkəni dedi:

–Filan faxtı Misirə gedəndə eç atlıya rast gəlməmişən?

Kişi dedi:

–Gəlmişəm, başına dönüm.

Padşahın kürəkəni dedi:

–İndi de görüm, o adamın başına nə oyun gətirdin?

Kişi padşahın kürəkənini tanımasa da, içində ağrı çəkdi. Bildi ki, bu kimdisə, ə valatı tamam-kamal bilir. Dedi:

–Başına dönüm, bir qələtdi eləmişəm, atına minib aradan çıxmışam. Kasıb adam idim. Dedim atı satıb birtəhər gün keçirərəm. İndi atı da satıb pulunu yemişəm. Bu iş də olmasaydı, lap acıdan ölənin biri idim.

Padşahın kürəkəni dedi:

–Qorxma a kişi, həmin atlı mən özüməm. Sənə eç bir şey etmərəm. Çünki sənin pisdiyinə görə bu mənəsbə çatmışam. Sənin cəzanı isə Allah özü verir.

Padşahın kürəkəni sonra başına gələn ə valatı biz sizə nağıl elədiyimiz kimi ona danışdı. Kişi bu sözləri eşidəndə yenə də tamahı ona güc gəldi. Öz-özünə fikirləşdi ki, gedim mağaraya, eyvanlara qulaq asım. Bəlkə yenə də xəzinədən-zaddan bir yer dedilər. Gedim tapım, kasıblığın daşını atım.

Kişi bu fikirlə də özünü mağaraya yetirdi. Bir küncə çəkilib eyvanların gəlməsini gözlədi. Şər qarışan kimi əvvəlcə ayı, sonra tülkü, axırda da canavar gəlib çıxdı. Ayı bərk irsli idi. Üzünü tülküyə tutub dedi:

–Tülkü qardaş, nə var, nə yox?

Tülkü dedi:

–Nə olacaq. Yazıq siçanın dərisini soyublar. Kimsə xəzinəsini daşıyıb aparıb.

Tülkü belə deyəndə cəvanar da yanıqlı-yanıqlı dilləndi:

–Ay qardaş hələ tülkünün dedişi bir yana dursun. O su ki, deyirdim a, onun yerini məndən başqa kimsə bilmirdi. İndi həmin qayalıq dağıdırlar. Mən yazığın əli bir-iki qoyun-quzudan

çıxdı.

Bu əsnada ayı bərkdən donquldandı, dedi:

–Qardaşlar, indi siçandı, biri yolnan gedəndə siçanı görər, qızilları da apara bilər. Qayalıqda çobanın biri eşləyər, suyun yerini tapa bilər. Amma bu ağac məsələsi mənə bir az çəşdirir. Məndən başqa eç kim bilmirdi ki, onun yarpaqları hər bir dərdin dərmanıdır. O ağacın yarpaqlarından qopardıblar. Hələ qoparmaq bir yana, padşahın qızının da dilini sağaldıblar. Qız olub anadangəlmə. Toy da edib veriblər birinə.

Tülkü dedi:

–Qardaşlar, nə deyirsiniz deyən, mən şübhələnirəm. Necə oldu ki, az vaxtda nə ki, sirr bilirdik, onun amısı açılıb. Xəzinəni də aparıblar, qayalıq da dağıdırlar, yarpaqları da dərib padşahın qızını sağaldıblar. Siz bundan bir şey anlamırsınız mı?

Canavar dedi:

–Tülkü, sənə deməyindən belə çıxır ki, bizdən başqa bu sirri bilən var? Axı kim, ardan bilə bilər?

Tülkü dedi:

–VAllah-billah, ya kimsə bizdən başqa bu sirləri bilən var, ya da kimsə bizim sözlərimizi eşidib.

Ayı dedi:

–Burda nə çətin iş var? Durun mağaranı axtaraq. Bəlkə doğrudan da bizim sözlərimizi gizləyib eşidirlər.

Ayı belə deyəndə eyvanlar yerlərindən durub mağaranı axtarmağa başladılar. Axtarıb bir küncə çəkilməmiş kişini tapdılar. Acıqlanmış eyvanlar kişinin üstünə cumdular. Ayı pəncəsilə vurub onun belini qırdı. Tülkü ilə canavar hərəsi bir tərəfindən tutub parçaladılar.

İndi sizə xəbəri kimdən verim-padşahın kürəkənindən. Aradan bir neçə gün keçdi, padşahın kürəkəni gördü kişidən səs-soraq yoxdu, hər yana adam saldı, soraq verən tapılmadı. O saat barmağını dişlədi. Bildi ki, özünü mağaraya salıb. Yə'qin başında bir işi var. Adamlardan bir neçəsini götürüb mağaraya gəldi. Axtarıb yalnız sür-sümüklərini tapdı. Öz-özünə dedi:

–Bəs mən sənə demədimmi ki, Allah sənə cəzanı özü verəcək.

ŞAH ABBASLA QIZ

Biri var imiş, biri yox imiş. Şah Abbas adında bir şahla onun bir ağıllı vəzirini varmış. Bir gün bunlar birlikdə gəzməyə çıxırlar. Şah burada bir qızı görür, ona vurulur. Şah bir neçə adamla elçiliyə gedir. Buna qızın atası, anası razı olur. Qız isə buna razı olmur. Ata-anası ondan nə üçün şaha getmədiyini soruşurlar. Qız deyir: – Nə olsun ki o şahdır, amma sənəti yoxdur.

Bu sual şah Abbası çox narahat edir. Şah şəhərə gəzməyə çıxır ki, sənət öyrənsin. O bir dərzinin yanına gedib, ona bu sənəti öyrətməsini xahiş edir. Dərzi isə bu sənətin 3 il müddətinə öyrəniləcəyini dedi. Şah buna razı olmadı. Sonra yoluna davam etdi. O, bir çəkməçinin yanına gəlib dedi:

– Çəkməçi qardaş, sən bu sənəti mənə neçə müddətə öyrədersən?

Çəkməçi cavab verdi: “Mən bu sənəti sizə 3 aya öyrədirəm”. Yenə buna Şah Abbas razı olmur. Sonra yenə şəhəri gəzməyə başlayır. O, gəlir bir xalça toxuyanın yanına çıxır. Şah yenə buna deyir ki, xalçaçı qardaş, sən bu toxumaq sənətini mənə nə vaxta öyrədersən? O cavab verir ki, mən bu sənəti sizə üç gün müddətinə öyrədirəm. Şah buna razı olur. Xalça toxuyan üç gün müddətinə bu sənəti şaha öyrədir. Şah gəlib qızın atasına deyir ki, mən xalçaçı sənətini öyrənmişəm. Bu xəbər qıza yetdi. Qız buna razı oldu. Qırx gün, qırx gecə toy edib qızı alır.

Bir gün şah şəhərə gəzməyə çıxır. Şəhərdə Şah Abbas qırx nəfər oğlanın adamları soyduğunu görür. Sonra onların ardınca düşüb gedir. Qırx hərami başçısı arxaya dönüb kişinin gəldiyini görüb, onu tutdurur, onu gətirib zindana saldırır. Üç gün onu yedirdib-ıçirdirlər. Dördüncü gün isə onu öldürmək istəyirlər. Şah əhvalatdan xəbərdar olub, həramilərin başçısına deyir ki, siz mənə öldürüb nə edəcəksiniz?

Başçı cavab verir ki, sizin ətinizdən sabun düzəldəcəyik, ondan min tümən qızıl alacağımız. Şah isə deyir ki, mən sizə elə xalça toxuyaram ki, ondan min tümən deyil, iki min tümən qazanarsınız.

Buna qırx həramin başçısı razı oldu. Sonra gedib şəhərdən ip gətirir. Şah iki gün müddətinə bir xalça toxuyur, altından adını yazır. Sonra xalçanı həramilərə verib deyir, aparıb bu ünvanda satın.

Dörd nəfər adam xalçanı aparır. Qız xalçanı tanıyır, əmr edir ki, əgər onlar ikinci dəfə gəlsə onları tutub əllərini bağlasınlar.

Qırx həramilərin yenə dörd nəfəri ikinci xalçanı ona gətirir. Həmin xalça gətirən adamları tutub həbs edirlər. Əsirlərin biri isə onları Şah Abbasın həbs olduğu yerə aparır. Şah azad olunur. Burda olan qırx həramilərin tutub boynunu vururlar. Şah öz evinə qayıdır.

ŞAH ABBASLA OĞLAN

Biri varmış, biri yoxmuş, bir qoca qarı varmış. Bunun gözünün ağrı-qarası bir oğlu varmış. Oğulla ananın ümidi ancaq bir keçiyə gəlirmiş. Gündə keçinin südünü sağıb onunla dolanırmışlar. Bunların bir keçisi ilə dolanması Şah Abbası maraqlandırır, onlara qonaq gəlir. Ana-oğul bir-birilə məsləhətləşib keçini kəsirlər. Şah Abbas keçinin qızarmış ətidən doyunca yeyir. Durub getmək istəyəndə oğlana deyir: “Səni bir gün mən də qonaq çağıracam, amma vaxtını deyər bilmərəm. Bu da mənim ünvanım”.

Aylar keçir, illər dolanır Şah Abbasdan bir xəbər çıxmır. Günlərin bir günü oğlan şah verdiyi ünvanı gətirir. Nökərlər oğlanı ədəblə qarşılayıb, şahın hüzuruna gətirirlər. Bu vaxt şah başqa otaqda namaz qılırdı. Oğlan bir az gözlədi, şah gəlmədi. Axırda durub otaqları axtarmağa başladı, gördü ki, şah Allaha yalvarır. Oğlan tez dayanmadan evlərinə gəlib anasına deyir: «Ana şah da Allaha yalvarır. Gəl biz də yalvaraq görək axırı nə olur. Bəlkə Xudaya bizə bir yaxşı həyat bəxş edə». Hər ikisi Allaha yalvarmağa başladılar. Axşam oldu, hər ikisi yatdılar. Yuxuda oğlan həyatlarında olan çuxurlarda üç küp qızıl gördü. Şəhər açılan kimi oğlan heç kimə bir söz demədi, həyətdə olan çuxurları qazmağa başladı. Çuxurdan üç küp qızıl çıxdı. Oğlan qızılı evlərinə gətirib gözəl bir ev tikdirir.

İndi sizə xəbər verim Şah Abbasdan. Şah namaz qurtaran kimi öz otağına keçdi, oğlanı görə bilmədi. Şah elə düşünür ki, yəqin oğlan bir şey aparıb. Otağa nəzər saldı, gördü ki, hamısı yerli-yerindədir. Bir müddətdən sonra şah oğlangilə getdi. Oğlanın yerini xəbər almışdı ki, bir də gördü oğlanın anası qarıya çıxıb şahı səsləyir. Şah gözlərinə inanmadı, irəli yeriyib onun həməm qoca arvad olduğunu görür. Qoca onu içəri dəvət edir. Şah evə girir. Oğlan şaha yer göstərib onu əyləşdirir. Şah oturub oğlana

bir sual verir ki, sən bu imarəti hardan almısan? Oğlan deyir: “Şah sağ olsun, mən sənin evinə getdim, sənin Allaha yalvarmanı gördüm. Mən də gəlib Allaha yalvardım, bu cah-cəlalı Allah verib”.

DƏRVIŞ XUDAYARIN NAĞILI

Xudayar adlı bir dərviş var idi. Bu dərviş qəsidə deyə-deyə bir neçə şahın paytaxtları ətrafında ənam alırdı. O, günlərin birində bir şahın şəhərinə daxil olanda gördü ki, şahın bərgahında Günəş hər tərəfə şəfəq saçır. Dərviş bərgaha yaxınlaşanda gördü ki, şahın bərgahına daxil olmaq üçün bərgahın bütün ətrafında qırx darvaza var. Şahın bərgahının bir kərpici qızıl, bir kərpici gümüşdür. Xudayar dərviş birinci darvazada bir qəsidə oxuyur, dərvişə bir sini plov, bir sini qızıl verirlər. Dərviş qırx darvazada on gün qəsidə deyir, qırx sini qızıl yığıb özünə bir at alıb qayıdır. Xudayar dərviş böyük ad sahibi olan şahların hamısından ənam almışdı. Başqa şahların ənamından doymayan acgöz dərviş qadın şahından aldığı qırx sini qızılı öz xəzinəsinə doldurub, İsfahanda böyük şöhrət sahibi olan Şah Abbasın bərgahına gəldi. Ətrafı dolanıb bircə darvaza olduğunu görüb, onun ağzında qəsidə deməyə başlayır.

Şahın xidmətçiləri dərvişə bir sini plov, bir dənə də onluq qızıl verirlər. Dərviş qızılı almır, nə də qəsidəni kəsmir, elə oxuyur. Şah Abbas dərvişin oxumağını eşidib dərvişi qəbul edir.

Dərviş Şah Abbasın hüzurunda dayanıb deyir: “Ey qibleyi aləm, Şah oğlu şah Abbas, sənin adın bütün dünyanı götürüb, bərgahın sadə kərpicdir, bərgahının darvazası bir dənədir. Mənə bir sini plov, bir dənə də qızıl onluq göndərdin. İndi sən eşit Güldəstə şahın bərgahının büsatını. Binasının bir kərpici qızıl, biri gümüşdü, bərgahının qırx darvazası var. Hər darvazada qəsidə deyən dərvişə bir sini plov, bir sini də qızıl verir”.

Dərvişin sözlərini Şah Abbas eşidən kimi onu öz paytaxtında nəzarət altında qoyub özü dərviş libasına girir. Çox əziyyətdən sonra gəlib Güldəstə şahın bərgahına çatır. Görür dərviş düz deyirmiş. Şah Abbas bir gün axşama kimi bütün darvazaları nəzərdən keçirir. Bir sini plov, bir sini qızıl alır, sonra şahın bərgahında sığınacaq tələb edir. Güldəsdə şah Şah Abbasa

bərgahında yer veririr, eyni zamanda Güldəstə şah dərvişin Şah Abbas olduğunu bilib onu qəbul edir. Şah Abbasa Güldəstə şah qızıl-gümüşlü binaların sirlərini belə izah edir: “Ey Şah Abbas sən çox əziyyət çəkərsən bu sevdadan, qayıt öz paytaxtına. İndi ki məcbur edirsən, onda səhər tezdən mənim paytaxtımın qarşısında bir böyük bazar var. O bazara gedərsən. O bazara bir kor gələcək, o koru yedəkdə gətirəcəklər, korun yedəyində bir at olacaq. Həmin kor, atın yükünü boşaltdırmaq istəyəndə tayların ağzını açacaq, görəcəksiniz ki, taylarda qızıldır. Həmin kor öz üzünə tüpürtdürüb, boynuna bir yumruq vurub, özünə axirətə bir inam dedirdib bir ovuc qızıl verir. Axşama kimi yenə qızıl qurtarmır. Ata yükləyib aparır. Get ondan öyrən, o sənə deyər mənim binamın nəyə görə qızıl-gümüş olduğunu.

Şah Abbas yenə səhər tezdən bazara gəlir ki, korun bir at yükü qızılı necə payladığını görə. Kor qızılı nə qədər paylayır yenə qızıl qurtarmır, axırda yenə qızılı ata yükləyib öz evinə qayıdır.

Şah Abbas həmin günün axşamı yenə qonaq olur ki, bu qaribə sirri öyrənsin. Həmin kor tacir Nəsir olur. Şah Abbas kordan sirri öyrənmək istədikdə, kor deyir:

Dərviş babasan, get qəsidəni oxu, bir parça çörək pulu qazan, o, sirri sən öyrənə bilməzsən.

Dərviş Şah Abbas cürbəcür dəlillərlə kora dönə-dönə müraciət edir.

Kor deyir: “Dərviş, indi ki əl çəkmirsən, onda mənə qulaq as. Dərviş, bax bizim bu şəhərin sağ tərəfində bir məscid var, ikimərtəbəlidir. Günorta əzanının vaxtında pinəçi ikinci mərtəbəindən özünü yerə atar, nə yıxılmaz, nə qol-qıçası ağrımaz, yenə də oturub ayaqqabıları tikməyə başlayar. Get onun yanına, o, mənim dərdimi sənə deyər. Şah Abbas pinəçini tapır. Korun söylədikləri doğru olur. İndi də o, pinəçiyə qonaq olur.

Şah dərviş indi də pinəçiyə yalvar-yaxardan sonra pinəçi dərvişə deyir: “Dərviş, şəhərin qurtaracağında bir dəmirçi dükanı var. O dəmirçi dırnaqlarını tutmur, biğinin qabağını kəsdirir. Dəmiri əli ilə tutur, əli ilə döyür, əlinə çəkcik almır, yenə əlləri tərtemiz olur. Həm də əllərini od yandırır, yanında bir donuz saxlayır özü nə yesə qabaqca donuzu doydurur, sonra özü yeyir. Donuz səslənəndə donuzun istədiyi yerini qaşır, həm də

donuzun üzündən-gözündən öpüb yenə dəmrini döyür. Get onun yanına, mənim dərdimi sənə deyər”.

Dərviş libasında Şah Abbas dəmirçinin qonağı oldu. Dəmirçinin sirri bilmək istədikdə dəmirçi dedi: “-Dərviş siz bu sirri bilmək üçün altı ay yol getməlisiniz. Altı aylıq yolda sizi çox təhlükələr gözləyir. Getdiyiniz yolun qurtaracağında bir ucsuz-bucaqsız meşəyə çıxacaqsınız, həmin meşənin vəhşi heyvanları sizi parça-parça edəcəklər. O, vəhşi heyvanların rəhbəri bəni-adəmdir. Siz onu vəhşilərdən qabaq tapa bilsəniz mənim dərdimi o, sizə deyər”.

Dərvişlibas Şah Abbas deyillər, çox ağıllı, təmkinli şah olub. O, bu səfəri edəndə onu müşayət edən pəhlivanları vardı. Onlar hər cür silahlarla təmin edilmişdilər, ancaq onlar şahdan bir-iki vers aralı gedirdilər. Özləri də üç bir, beş bir gedirdilər. Şah Abbas həmin yolu qət etdikdə meşədən xeyli aralı çadır qurdurub özü ilə apardığı bilicini hüsuruna çağırıb soruşdu ki, de görüm mən necə edim ki, birinci dəfə o, bəni-insanı tapa bilim?

Şahın bilicisi deyir: “Qibleyi aləm sağ olsun, siz dərviş libasınızı soyunmayın”. Səhərin dan yeli əsəndə siz meşənin qırağında olmalısınız. Çünki o, bəni-adəm neçə illərlə vəhşilərlə bir yaşayıb, o bəni adam sübhün çağında meşənin kənarına çıxmalıdır.

Dərvişlibas Şah Abbas bilici dediyi sözə riayət edir, məqsədinə nail olur. Vəhşilərin rəhbəri bəni-adam Şah Abbası görəndə kimi tanıyıb qaçmağa başlayır. Nə qədər qaçırsa, şah ondan əl çəkmir, axır dayanıb deyir: “Ay Şah Abbas, məndən nə istəyirsən? Sizin əlinizdən qaçıb vəhşilərlə yaşayıram”. Şah Abbas çox yalvardıqdan sonra bəni-adəm deyir ki, Şah Abbas sağ olsun, bu meşənin sağ tərəfində bir bina var. O, binada bir nurani qoca olur, bilir mən nə üçün vəhşilərlə yaşayıram. Şah Abbas bəni-adəmdən ayrılıb həmin bina ilə qocanı tapır. Qoca da Şah Abbası tanıyır, deyir:

- “Ey şah, nə çox əzab çəkibsən, buyur qonağımsan.

Şah Abbas qocanın evinə daxil olmaq istədikdə qoca deyir: - Şah sağ olsun, siz sizi müşayət edənləri də çağırmasanız, sizə heç bir sirr söyləməyəcəyəm”. Şahın müşayətçiləri də gəlir, bir gecə orda qalırlar.

Səhər həmin qocanı da Şah Abbas özü ilə gətirir, bütün sirləri

aça-aça gəlib çatırlar Güldəstə şahın bərgahına. Güldəstə şah Şah Abbasın özü ilə gətirdiyi qocanı tanıyır, Şah Abbasa ultimatum elan edir.

Şah Abbas azlıq edən öz dəsdəsini çəkib həmin şəhəri tərk edir. Sonra qoşun çəkib Güldəstə Şahın şəhərinə müharibə elan edib, yeddi günlük döyüşdən sonra şəhəri alır, Güldəstə Şahı özü ilə öz qəsrinə gətirir. Həmin şəhərdə qızıl xəzinələri Şah Abbasın ixtiyarına keçir.

YUSİF AYYAR

Biri var idi, biri yox idi. Bir kişinin üç oğlu var idi. Günlərin bir günü kişi ölüm yatağına yığılır. Oğlanlarını yanına çağırır deyir:

- Balalarım, o dağın dalına keçmiyin, ziyan taparsınız.

Nə isə, kişi ölür. Bir müddətdən sonra, günlərin bir günü böyük qardaş deyir ki, gedim görüm o dağın dalında nə var ki, atam bizi ora getməyə qoymur? Böyük qardaş gedir, lakin gəlmir. Bir müddət keçdikdən sonra ortancıl qardaş gedir, o da gəlmir. Növbə Yusifə çatır, gedəndə görür ki, dağda bir ceyran otlayır, istəyir ki, ceyranı vursun, ceyran qaçır. Yusif düşür ceyranın dalına, ceyran gedir, o gedir, axırda ceyran bir mağaraya girir. Tez Yusif də ceyranın dalınca mağaraya girir. Mağaradan bir qarı çıxır, Yusif deyir: “Qarı nəyə, ver ceyranımı”. Qarı deyir ki, al bu suyu iç, sonra ceyranı apararsan. Yusif suyu vurub tökür, deyir ver ceyranımı. O, belə deyib içəri girir, görür ki, burada bir qız oturub. Qız nə qız, yemə, içmə xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə. Qız Yusifi görcək istəyir ki, üzündəki örtüyü götürsün. Yusif qıza bir sillə çəkib deyir ki, ver mənim ceyranımı. Qız deyir ki, gəl nərtaxta oynayaq, kim udsa ceyran onundu. Yusif razı olur, otururlar oynamağa. Bir neçə oyundan sonra Yusif görür ki qız onu aparır. Qıza deyir ki, dur mənə su ver, qız deyir qoy qarı versin. Yusif deyir yox, dur sən gətir. Qız duran kimi Yusif gedib qızın yerində oturur. Qıza deyir ki, indi də sən orada otur, mən də burada. Yenə də oynamağa başlayırlar. Bu dəfə Yusif qızın pullarının hamısını udur. İndi Yusif deyir ki, di ceyranı ver. Qız deyir ki, bir şərtim var, al bu boyunbağımı apar, atamın xəzinəsində xırdalat, gətir, yenə də oynuyax, udsan ceyran

sənindir. Yusif razı olub boyunbağını aparıb qızın atasına verir, deyir ki, qızın göndərib, xırdala. Padşah o dəqiqə bilir ki, anasının dediyi adam budur.

O, vaxt anası deyif ki, oğul, səndən sonra dünyaya Yusif Ayyar adlı bir adam gələcək, ondan sənə zaval gəlməsə, sənə ölüm yoxdur. Ona görə də padşah onu tapmaq üçün qızı həmin dağın dalına tilsim oxutdurub göndərmişdi. Qız da həmin adamı tapıb atasının verdiyi nişanə ilə birlikdə göndərmişdi atasına. Padşah o dəqiqə vəzir-vəkilini yanına çağırtdırır ki, tədbir tökün, düşmənimiz öz ayağı ilə gəlib. Bunlar bu otaqda tədbir tökəndə Yusifə aydın olur ki, onu öldürəcəklər, tez oradan qaçır. Gedib şəhərin qurtaracağında övladsız bir qarının qonağı olur. Bir müddətdən sonra deyir ki, qarı nənə, al bu pulu, get mənə bir dəstə qız paltarı al gətir. Qarı gedir bir dəstə qız paltarı alıb gətirir. Yusif paltarı geyinib olur gözəl bir qız.

Günlərin bir günü padşahın pəhlivanı qarının qızını görür, qıza aşiq olur. Padşaha deyir ki, filan qarının qızını mənə al. Padşah o dəqiqə elçi göndərir, qızı alıb 40 gün 40 gecə toy edib qızı gətirir evinə. Pəhlivanla qızı bir otaqda qoyub hamı evinə gedir. Qız deyir ki dur otaqlarımızı gəzək. Otaqların hamısını gəzib gəlirlər 40-cı otağın yanına. Qız deyir ki, aç bu otağa da baxaq. Pəhlivan deyir ki, orada heç nə yoxdu, gəl gedək. Qız deyir, yox, aç baxaq. Nə isə, pəhlivan ələcsiz qalır, qapını açır. Qız görür ki, otaqda yekə bir şey var, deyir ki, bu nədi, pəhlivan deyir ki, ət məşınıdır. Qız deyir ki, bu kimdən ötrüdür? Pəhlivan deyir ki, bizim Yusif Ayyar adlı bir düşmənimiz var, onu bu məşında doğrayacağıq. Qız deyir lap yaxşı, indi mənim yaylığımın ucunu bu məşında çək görək necə doğrayır. Pəhlivan razı olmur, deyir ki, mənim çuxamın ətəyini çək, ancaq mən deyəndə bəsdə, onda dayandır. Qız deyir yaxşı. Pəhlivan çuxasının ucunu məşının ağzına verib qıza deyir ki, bula. Qız başlayır bulamağa, bir qədər keçdikdən sonra pəhlivan deyir ki, daha bəsdə, dayandır. Qız isə bulayır, o qədər bulayır ki, məşın pəhlivanı tamam doğrayıb qırağa çıxarır. Qız pəhlivanı oradaca qoyub qaçır.

Yusif şəhərdən bir dəstə həkim paltarı alıb geyinib çıxır şəhərə. Yusif qaçmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim, padşahdan. Elə ki, səhər açıldı, padşah gördü kü, pəhlivan qalxmadı. Adam

göndərdi ki, gedin görün niyə qalxmıyıflar, gedən adam tez gəlif padşaha xəbər verir ki, otaq boşdu. Padşah o dəqiqə otaqların hamısını gəzir. O gəlib 40-cı otaqda görür ki, düşmənlərini doğruyacaq məşını indi onun pəhlivanını doğrayıb, pəhlivan padşahı görcək başladı zarımağa. Padşah o dəqiqə bildi ki, Yusif Ayyar imiş, yenə də qaçdı. Padşah həkim çağırtdırır, lakin həkimlərin heç biri onu sağaltmağa söz vermir. Bu vaxt Yusif Ayyar həkim paltarında gəlib ora çıxır. Padşah deyir ki, əgər sən bu pəhlivanı sağaltsan, səni dünya malından qəni eləyəcəm.

Həkim deyir ki, mən sağaldaram, ancaq gərək dəryanın kənarında bir çadır qurdurasan. Xəstəni ora qoyasan, 3 gündən sonra gəlib əhval tutarsınız.

Padşah o dəqiqə əmr elədi çadır quruldu, xəstəni aparıb qoydular çadıra, çıxıb getdilər. Həkim gəldi xəstənin yanına «Yusif Ayyarı öldürəcəydiniz» deyib, xəstənin salamat yerini bığaqla kəsib içini, duz doldurub, başladı tikməyə. O qədər tikdi ki, axırda pəhlivan öldü. Yusif Ayyar pəhlivanı gecə çölə qoydu ki, dunsun. Səhər donmuş pəhlivanı çadıra söykəyib başladı padşahı gəzməyə, elə ki, gördü padşah vəzir ilə gəlir, tez gedib onların qabağını kəsib dedi:

– Soyunub bu çayda çimməsəniz sizi xəstənin yanına buraxmaram. Padşahgil çox yalvardı, həkim razı olmadı, axırda soyunub girdilər suya. Həkim o dəqiqə onların paltarlarını götürüb çıxıb getdi. Gedib köhnə-cırıq paltar geyinib başladı o tərəflərdə hərlənməyə. Padşahgil çimib çıxanda gördülər ki, nə həkim var, nə də paltarlar. Padşah o dəqiqə bildi ki, yenə də Yusif Ayyarın kələyinə düşüb. Yan-yörəsinə baxanda gördü ki, bir uşaq oynayır, tez uşağı yanına çağırıb deyir ki, bala, get bizdən bir dəstə mənə, bir dəstə vəzirə paltar gətir, sənə qızıl verəcəm. Uşaq tez gedib paltarı alır, lakin aparıb vermir. Padşahgil o qədər gözdüyürlər ki, lap axşam olur, amma uşaq gəlib çıxır. Axırda əlacları kəsilib bir səhər gedirlər evə. Padşah evə çatan kimi arvadına acıqlanıb deyir: “Niyə bizə paltar göndərmədin?” Padşah bilir ki, Yusif Ayyardı, amma üstünü vurmur.

İndi bunlar burda qalmaqda olsunlar, sizə xəbər verim padşahın ikinci qızından. Padşah ikinci qızını da 7 yol ayrıcında çadır qur-durub 40 incə qızla qoymuşdu ki, bəlkə Yusif Ayyar da qızlar su apardığı buğağın başına gələ. Qızlar topal aşığı görən

kimi tutub apardılar xanımın yanına. Xanım aşığı görən kimi bir könlüdən min könlü aşığa vuruldu. Atasının dediyi söz də yadından çıxdı. Aşıq qızların oynayıb güldükdən sonra, axşam hərəsinə içinə bihuşdar qatılmış bir dənə xurma verir. Qızlar bihuş olur, yıxılırlar, aşıx tez aradan qaçır. Bu xəbər padşaha çatır, bilir ki, Yusif Ayyardı, bilmir ki, nə təhər eləsin ki, canı onun əlindən qurtarsın. Bu padşahın böyük qardaşı Hindistanda padşah idi. Xəbər ona çatanda o, qardaşına belə bir namə yazıb göndərir:

«Qardaş, sənə ar olsun ki, bir balaca uşağın əlində aciz qalmısan, həm özünü biyabır elədin, həm də mənə».

Padşah bütün şəhərə car çəkdirib deyir: “Kimdi Yusif Ayyar, çıxsın üzə, and olsun bu Qurana, ona əlimi də vurmaram. Ancaq bir şərtlə ki, gərək mənə qardaşımın xəcalətindən qurtara. Camahatın içində balaca bir oğlan çıxıb deyir ki, mənəm Yusif Ayyar. Sizi qardaşımın xəcalətindən qurtararam. Onda gərək mənə bir dənə keçə dərisi verəsən hər tükündə bir zınqrov olsun, bir dənə də tabut düzəltdir. Padşah o dəqiqə bunun dediklərini hazır elətdirdi. Yusif Ayyar bunları götürüb üz qoydu Hindistana. Elə ki, gəlib padşah yaşayan şəhərə çatdı, öyrəndi ki, padşah səhər hamama gələcək tez hamamın bir küncündə dayanıb başladı padşahı gözləməyə. Elə ki axşam oldu, padşah gəldi hamama, çimib çıxan vaxt Yusif Ayyar keçə dərisinə bürünmüş halda kəsdi padşahın qabağını. Zınqrovların səsləndirib dedi: «Kəlmeyi-şəhadətini dilinə gətir, mən Azreyilam, canını alıram». Padşah başladı yalvarmağa ki, heç olmasa mənə 3 gün möhlət ver, gedim evimə, həm uşaqlarla görüşüm, həm də alınasımı alım, veriləsini verim, sonra gəlim sənə fəda olum. Yusif Ayyar deyir get, ancaq 3-cü günü axşam səni burda gözdüyürəm. Padşah deyir yaxşı, gələrəm. Üç gün tamam olduqdan sonra axşam padşah gəlir. Yusif padşahı görən kimi zınqrovları səsləndirib deyir ki, uzan tabuta canını alıram. Padşah əsə-əsə tabuta uzanır. Yusif dedi ki, əyər mən dediklərimi o dünyada təkrar eləsən, səni cənnətə göndərəcəm, yox əyər mən dediklərimi təkrar eləməsən, səni qır qazanında yandıracağam. Padşah deyir ki, yaxşı sənə fəda olum, sən nə desən mən onu deyəcəyəm. Yusif Ayyar dedi ki, indi mən o dün-yada dediklərimi indi deyəcəyəm, sən də təkrar elə, həm də yadında yaxşı saxla.

Padşah dedi ki, yaxşı. Mən o dünyada sənə deyəcəyəm, ey-bəni insan, it kimi hür, onda sən də hür. Deyəcəyəm ey bəni insan, eşşək kimi anqır, ey bəni-insan xoruz kimi banla, ey bəni insan, donuz kimi xortda. Sən bunların hamısını eləsən, cənnətə gedəcəksən. Bunları dedikdən sonra Yusif Ayyar padşahı tabutda uzandırıb ağzını möhkəm-möhkəm qayırib, Hindistandan çıxdı, onu gətirib padşahın meydanına qoydu. Padşaha dedi ki, car çəkdir. Bütün camaatı yağ meydana, özün də gəl qardaşının başının üstündə otur ki, duranda əvvəlcə səni görsün. Padşah bütün şəhər əhlini meydana yığıdıqdan sonra gəlib özü də oturdu tabutun başında.

Yusif Ayyar çubuqla tabutu vuraraq dedi:

–Ey bəni-insan, it kim hür, padşah başladı it kimi hürməyə.

–Ey bəni-insan, eşşək kimi anqır, padşah anqırdı.

–Ey bəni-insan, donuz kimi xortda, padşah xortdadı, bunların hamısını padşah dedikdən sonra Yusif Ayyar tabutun ağzını açib dedi:

–Ey bəni-insan, dur cənnətin qapısı üzünə açıqdı, bu gündən sən cənnətdəsən.

Padşah duranda gördü kü, qardaşının ölkəsindədi, başının üstündə də qardaşı durub, bütün şəhər əhli də tamaşa edir. Padşah xəcalətindən bilmədi ki, nə eləsin, başını aşağı salıb durdu.

Padşah dedi :

–Salam-əleyküm, qardaş, sən bizim ölkəyə xoş gəlib, səfa gətirmisən! Bəni nə gündü düşmüşsən, həncəri bu uşağın əlində aciz qalmısan?

Padşah başını yuxarı qaldırıb dedi:

–Bağışla mənə qardaş, mən belə bilmirdim.

Bütün bu əhvalatdan sonra padşah Yusif Ayyara dedi:

İndi gəl sən mənim yerimdə padşah ol, mən də sənə vəzirin, həm də mənim qızımı verim.

Yusif Ayyar dedi:

–Padşah sağ olsun, mənim atamın varı, dövləti var, mən öz vətənimə gedəcəm, mənə heç nə lazım deyil.

Padşah 40 gün, qırx gecə toy edib qızını verdi Yusif Ayyara. Sonra bir gecə qızı gəcəvaya mindirib, Yusif Ayyarın vətəninə yola saldı.

Onlar yeyib, içib dünyadan köçdülər, biz də xoşbəxt olaq.

XANLA NÖKƏRİN NAĞILI

Biri varmış, biri yoxmuş, bir xan varmış. Xan çox qəddar olur. Nökəri hər gün çox işlədir. Xan bir gün səfərə çıxan zaman nökerə deyir ki, mən səfərə gedirəm. Sənə bir tula verəcəyəm. Tula nə qədər yeri gəzsə, sən də həmin yeri şumlayarsan. Nökər razı olur, xan səfərə çıxır. Səhəri gün nöker öküzləri, xışı götürüb çölə gedir. Tulanı buraxır. Nökər görür ki, tula bütün yeri gəzir. Buraları şumlayıb qurtarmaq olmaz. Nökər tulanı yanına çağırır. Tulanı öldürür. Yeri şumlamağa başlayır. Axşam olanda tulanın hər qıçını bir küncə basdırır, evə qayıdır. Bir neçə gün keçdikdən sonra xan səfərdən qayıdır. Səfərdən qayıdandan sonra nökerdən soruşur: “Ay nöker yeri şumladınmı?” Nökər deyir, xan sağ olsun, tula gəzən yerləri şumlayıb qırağını da çəpərləmişəm. Nökərin bu hərəkəti xanın xoşuna gəlir.

Xan nökerə deyir ki, səhər işləməyəcəksən. Qonaqlarımız olacaq. Sən qoyunları kəsərsən. Nökər çox sevinir. Səhəri günü xanın qonaqları gəlir. Nökər fürsətdən istifadə edib xanın bütün qoyunlarının başını kəsir. Bu vaxt xan nökerə deyir: “Nökər qoyunları kəsdinmi?” Nökər deyir, xan sağ olsun, qoyunların hamısını kəmişəm. Qonaqlar gedəndən sonra xan nökerin etdiyi hərəkətdən xəbərdar olub, nökeri döyür. Nökərə deyir ki, buralardan çıx get, səndən mənə nöker olmaz.

Nökər bir müddət gəzəndən sonra yenə xanın yanına gəlir. Xan nökeri tanımır. Onu yenidən özünə nöker götürür. Günlərin bir günü xan ailəsi ilə birlikdə gəzməyə çıxır. Bir az gedəndən sonra xanın oğlu ağlamağa başlayır. Xan nökerə deyir, apar bunun ağlamağını kəs. Nökər uşağı aparıb, qılıncını çıxarıb uşağı kəsib gətirir. Xan bunu görən kimi nökerə deyir: “Nökər, bu nədir, uşağı niyə kəsmisən?” Nökər deyir, xan sağ olsun, sən dedin apar bunu kəs gətir, mən də kəsib gətirdim. Mənim ki taqsırım yoxdur. Xan nökerə heç bir şey etmir. Sonra oradan evə qayıdır. Xan öz-özünə deyir:

– Nökər, səni öldürmək mənim boynuma.

Bir gün nöker öküzləri tövlədən çıxarıb sulamağa aparır. Sulayıb gətirəndən sonra yadına düşür ki, xan demişdi qapını

açmamış öküzləri içəri salsın. Keçəl tövlənin arxasından bir deşik açır. Sonra qılıncını çıxarıb öküzləri doğramağa başlayır. Doğrayıb qurtardıqdan sonra tövlənin deşiyindən öküzlərin şaqqalarını bir-bir içəri tullayır. Sonra yeddi-səkkiz canlı pişik tapıb tövlənin deşiyindən içəri salır. Sonra xanın yanına gəlir. Xan deyir: “Öküzləri suladınmı?” Nökər dedi: “Bəli xan, öküzləri sulayıb gətirdim. Tövlənin arxasından içəri saldım. Qabaqlarına ot qoydum. İndi ot yeyirlər. İnanmırsan, gedək baxaq”. Xan tövlənin qapısının yanına qədər gəlir, eşidir ki, içəridən səs gəlir. Qapının yanından qayıdır. Səhəri gün xan nökerə deyir, öküzləri aparıb sula gətir. Nökər tövlənin yanına gəlir. Tövlənin qapısını açıb içəridəki pişikləri çölə buraxır. Qapını bağlayıb xana deyir: “Xan, öküzlər, tövlədə deyil. Öküzləri oğurlayıblar”. Xan əmr verir ki, öküzləri axtarsınlar. Nə qədər gəzirlərsə, öküzləri tapa bilmirlər. Axşam hamı korpeşman evə qayıdır. Xan eşidir ki, öküzləri tapmayıblar. Xan axşam arvadına deyir ki, səhər tezdən ağaca çıxıb qu-qu eləsin. Arvad səhər ağaca çıxıb qu-qu eləməyə başlayır. Xan bunu eşidən kimi nökerə deyir, qu-qu gəlibdir. Gəl sənin haqqını verim çıx get. Heç demə axşam xanla arvadı danışan zaman nöker bunları eşidib. Nökər deyir: “Bu dəqiqə mən ağaca çıxıb onu öldürəcəyəm. Görüm qu-qu nə tez gəlir...”

Bu vaxt xan görür ki, nöker qılıncını çıxarıb ağaca yaxınlaşır. Xan tez nökeri tutub saxlayır. Keçəli ağaca çıxmağa qoymur. Onu evə aparır. Bir azdan sonra xanın arvadı evə gəlir. Xan soruşur: “Sən indiyə qədər harada idin?” Arvad deyir ki, mən qonşunun yanına getmişdim. Xanın bu fikri də baş tutmur. Xan nə qədər fikirləşirsə, heç bir şey çıxmır. Belə qərara gəlir ki, bu vilayətdən çıxıb getsin. Axşam yatan zaman xan arvadına deyir ki, sən nöker yatan kimi ayağa dur. Sonra iki xurcun fəsəli bişir. Amma elə elə nöker bilməsin. Nökər bilsə, iş düz gətirməyəcək. Bunlar deyəni nöker eşidirmiş. Nökər özünü yalandan yuxuluğa qoyur. Arvad görür ki, nöker yatıbdır. Ayağa durur, fəsəli bişirməyə başlayır. Fəsəlini bişirib qurtardıqdan sonra yatır. Nökər yerindən durub, xurcunun birin boşaldır. Özü xurcunun içinə girib fəsəlləri başının üstünə qoyur. Səhərə yaxın xan arvadını durquzur. İki eşşək gətirib xurcunları eşşəyə yükləyir. Sonra yavaş-yavaş yol getməyə başlayırlar. Yol getdikləri zaman xan arvadına deyir: “Nə yaxşı

keçəli başımızdan elədik. İndi gedib başqa vilayətdə rahat dolanarıq”. Bunlar bir qədər gedəndən sonra yolda bunlara bir dəstə it rast gəlir. İtlər bunlara hücum etməyə başlayır. İtlər hücum edən zaman xan arvadına deyir: “Arvad nə edək? Heç olmasa nökrə də burda yoxdur. Bu dəqiqə itlər bizi parçalayacaq”. Bu zaman nökrə qışqırmağa başlayır: “Xan, qoyma, itlər mənə yedi”. Xan öz-özünə deyir: “Nökrə burda nə gəzir?” Xan deyir: – “Nökrə haradasan?” Nökrə deyir: “Boz eşşəyin qarında”. Xan qılıncını çıxarıb boz eşşəyi öldürür. Bu vaxt xan görür ki, keçəl xurcunun içindən çıxır. Xan deyir: “Yaxşı əlimə düşmüşsən. Səni bu gecə nə təhər olsa, öldürəcəm”. Boz eşşəyin yükünü o biri eşşəyə yükləyib yollarına davam etməyə başlayırlar. Axşam olur. Bunlar gecələməyi çayın yanında məsləhət görürlər. Axşam fəşəlidən yeyib qurtarandan sonra xan arvadına deyir: “Arvad, nökrənin yerini çayın qırağında, özününkünü nökrənin bu tərəfindən, məninkini isə öz yerinin yanında sal”. Nökrə bütün işləri başa düşür. Bilir ki, yatan kimi onu çaya atacaqlar. Bunlar yatmağa başlayırlar. Gecənin bir vaxtında nökrə yerindən durub arvadın yerinə öz yerini dəyişdirir. Bir qədər keçəndən sonra xan durub nökrəni dümsükləməyə başlayır. Elə bilir ki, öz arvadıdır. Keçəl tez ayağa durur. Xan arvadının ayağından, nökrə arvadın başından tutub çaya atırlar. Səhər açılanda xan yerindən durur. Elə bilir ki, nökrəni çaya atıblar. Arvadının yerində yatan nökrəni durğuzur. Bu vaxt görür ki, arvad deyil, nökrədir.

Xan nökrəyə deyir: “Hə olan-oldu, keçən keçdi. İndi elə bil ki, mən sənin atan, sən də mənə oğlum”. Xanla nökrə yollarını davam etdirirlər. Bir qədər getdikdən sonra xan nökrəyə deyir: “Keçəl, bir az istirahət eliyək. Həm də sən mənə çimizdir, mən də səni”. Nökrə iri qazan götürüb içini su ilə doldurub suyu qaynadır. Sonra sudan azca götürüb xanın başından aşağı tökür. Xan deyir, su yaman soyuqdur. Bir az isti elə. Nökrə qazandakı qaynar suyu gətirib hamısını xanın başından tökür. Xanı öldürür. Sonra xanın paltarını geyindirib eşşəyin üstünə qoyur. Bir az gedəndən sonra xan eşşəyin üstündən yerə yıxılır. Nökrə xanı yenə eşşəyin üstünə qoyub onu kəndirlə bağlayır. Sonra yolunu davam etdirir. Nökrə görür ki, qabaqda bir xırman var. Nökrə eşşəyi xırmana tərəf sürüb özü isə kolun dalında gizlənir. Xırmana araba ilə arpa, buğda gətirirlər. Bu zaman xırmandar

görür ki, eşşəyin üstündə bir kişi eşşəyi arpanın üstünə sürür. Xırmandar deyir ki, ay kişi, görmürsən eşşək arpanı yeyir. Eşşək yenə yerindən tərpənmir. Yenə deyir: “Ay kişi, görmürsən eşşək arpanı yeyir”. Eşşək yenə yerindən tərpənmir. Bu zaman xırmandar bir ağacla eşşəyi vurur. Xan yerə yıxılır.

Bu vaxt nökrə kolun dalından çıxıb ağlaya-ağlaya xırmandara deyir: “Bu dəqiqə gedib şikayət eləyəcəyəm. Sən mənə atamı öldürmüşsən”.

Xırmandar nökrəyə yalvarmağa başlayır: – “Heç kəsə demə, mən sənə nə istəsən verərəm”. Nökrə deyir:

“Mən heç bir şey istəmirəm. Mən atamı istəyirəm. Mənə heç bir şey lazım deyil”. Xırmandar yenə yalvarmağa başlayır. Nökrə deyir: “Mənə bir ev, sonra yeddi araba buğda, yeddi araba arpa, on dənə qızıl verəcəksənsə, heç kəsə deməyəcəyəm”. Xırmandar yalvarmağa başlayır:

– “Dediklərinin hamısını verirəm. Ancaq heç kimə demə”. Nökrə əvvəl ev verir. Sonra deyir ki, səhər tezdən sənin dediklərinə göndərəcəm. Nökrə rahat evdə yatır, səhər tezdən yeddi araba buğda, yeddi araba arpa, qızıl, gümüş gətirirlər. Nökrə bunların hamısını götürüb yavaş-yavaş yaşamağa başlayır. Sonra arabaçıları yola salır. Aldığı qızillarla burada kefi kök, damağı çağ ömrünün axırına qədər yaşamağa başlayır.

EVİ KİM TİKƏR?

Biri varmış, biri yoxmuş, bir padşah varmış. Bu padşahın isə yeganə bir qızı varmış. Bir gün padşah nahar etdikdən sonra arvadından soruşur ki, ay arvad, evi kim tikər? Anasından qabaq qız cavab verir ki, ata, evi arvad tikər.

Padşah buna çox qəzəblənir. İkinci gün yenə də nahardan sonra sual verir ki, arvad, evi kim tikər, yenə də qız cavab verir ki, ata evi arvad tikər. Padşah qəzəblənərək vəzirə, vəkilə əmr edir ki, bu qızı aparıb bir uzaq yerdə öldürüb qanlı paltarını mənə gətirəsiniz.

Bunlar qızı götürüb uzaq bir meşəyə yollanırlar. Meşəyə çatdıqda görürlər ki, burada iki nəfər paltarsız adam gəzir. Vəzir bunları çağıraraq qızı bunlara tapşırır, özləri isə bir quş vurub qızın paltarını qana bulayıb geri qayıdırlar.

Bunlar getdikdən sonra qız oğlana bir tük verir. Deyir ki, get meşənin kənarında bunu yandır, o dəqiqə bir nəfər adam yanında hazır olacaqdır. Ondan iki dəst libas al gətir. Oğlan belə edir, libası gətirib qıza verir.

Səhəri gün qız oğlana deyir ki, indi sən get mənə iki şahı gətir. Oğlan yola düşür gedir. Səhərdən axşamədək dilənir, iki şahı ilə yenidən meşəyə qayıdır.

Səhəri gün yenə də Pəri xanım buna deyir ki, bu gün üç şahı gətirməlisən. Oğlan yenə də gedir. Diləndiyi zaman bir nəfər ona deyir ki, burada dilənməkdənsə, gedək mənə bir az yerim var, onu bellə, mən sənə bir manat verim. Oğlan onun sözünə razı olur. Gedib işi görür, axşam bir manatını alıb, yenidən meşəyə qayıdır.

Qız görür ki, bu oğlan yavaş-yavaş çox pul qazanmağa başlayır. Bir gün meşənin kənarı ilə bir karvan getdiyini görürlər. Karvanbaşı oğlanı görüb onun onlar ilə başqa vilayətə qazanca getməyini təklif edir. Oğlan karvanbaşını Pəri xanımın yanına aparır onunla razılaşağı təklif edir. Pəri xanım karvanbaşı ilə şərt kəsir ki, mən İsrafilin sənə ilə getməyinə razıyam, ancaq altı aydan sonra qazancın üçdə bir hissəsini İsrafilə verəcəksən. Karvanbaşı çox xəsis eyni zamanda qəddar adam olur. O, buna razı olur, ancaq ürəyində fikirləşir ki, bunu alver edib qayıdandan sonra yolda bir bəhanə ilə ya öldürər, ya bir təhər edər. Ona görə də Pəri xanımla razılaşıb İsrafilə də götürüb yola düşürlər. Karvan yola düşüb iki gündən sonra bir şəhərə çatır. Bu şəhərdə alver edib yenidən başqa bir vilayətə səfər edirlər. Birinci şəhərdə bunların alveri yaxşı gedir. Karvanbaşı yol gedərkən İsrafilə hansı yolla məhv edəcəyi haqqında düşünür.

O, bu fikirdə ikən karvan susuz bir səhradan keçirmiş. Həmin səhrada da bir quyu varmış ki, həmin quyudan karvanın qəflə-qatırı su içərmiş. Suyu isə quyudan böyük bir qab ilə bir adam çıxartmış imiş.

Karvan quyunun başına yetişdiyi zaman karvanbaşı əmr edir ki, suyu quyudan İsrafilə çıxartsın.

Onu həmin böyük qabın içinə qoyub quyuya sallayırlar. İsrafil qabı su ilə doldurur, yuxarıdan çəkirlər. Beləliklə, bütün karvanın adamları həm də qəflə-qatır su içdikdən sonra İsrafilə çəkib yarı yolda ipini kəsirlər. O, bir müddət quyunun dibində

ötürüb gözləyir. O, başa düşür ki, onu xəyanətlə bura atmışlar.

İsrafil durub quyunun su gələn tərəfinə gedir. Xeyli getdikdən sonra bu quyunun tilsimli bir quyu olduğunu başa düşür. O, görür ki, burada bir əcəyib adam oturub. Adam İsrafilə görün kimi onu yanına çağırır deyir: “Səndən bir söz soruşacam, əgər mənə düzgün cavab verməsən səni öldürəcəyəm”. İsrafil çox ağıllı olduğu üçün onun sözü ilə razılaşıb.

Həmin əcəyib adam İsrafilə soruşur ki, sən mənə de görüm dünyada nə gözəldir? İsrafil cavab verir ki, könül sevəndən gözəl heç nə yoxdur.

Əcəyib adam bu cavabdan çox xoşlanır, ona iki nar verib deyir ki, bu narları aparıb evdə kəsərsən. Onu öyrədir ki, gedib otursan həmin quyunun ağzında, İki gündən sonra oradan bir karvan keçəcək. Onlar həmin quyudan su götürəndə sən quyuya düşsən adamdan əvvəl həmin su qabına gir. Səni yuxarı çəkərlər.

İsrafil quyunun ağzına yollanır. İki gün gözlədikdən sonra quyunun ağzında səs-küy gəldiyini eşidib sevinir. Aşağı düşən adam quyuya çatanda İsrafilə görüb çox qorxur. İsrafil isə başına gələn əhvalatı buna danışır, onun quyudan çıxarılmasını xahiş edir.

Onlar qəflə-qatırı suladıqdan sonra birinci olaraq su qabına İsrafil girir, onu yuxarı çəkirlər. O, başına gələn əhvalatı karvan adamlarına danışır.

Sonra quyudakı adamı da çəkirlər. İsrafil həmin karvana qoşulub bir neçə aydan sonra gəlib Pəri xanımın yanına çatır. O, başına gələnəri söylədikdən sonra narları ona verir. Pəri xanım narların sehirli olduğunu o dəqiqə bilir, narın birin kəsir. Görürlər ki, narın içərisi nar dənəsi yox, ən qiymətli lələ-cəvahiratla doludur. Bunnan sonra Pəri xanım İsrafilə şəhərə yollayıb ən məşhur ustaları çağırmasını tapşırır.

İsrafil gedib şəhərdən ən məşhur ustaları yığıb meşəyə gətirir. Burada böyük bir imarət başladılar.

İmarət tikilib qurtardıqdan sonra onun içərisini gözəl bəzəyirlər. Bir neçə müddətdən sonra padşaha xəbər çatır ki, onun vilayətində padşahın sarayından da böyük, gözəl bir imarət tikilib. Odur ki, bunu eşidən padşah vəzir, vəkilə əmr edir ki, qoşun hazır olsun, gedək görək bu necə işdir ki, mənə sarayım onun yanında balaca bir dama oxşayır.

Onlar yola düşüb xeyli getdikdən sonra Pəri xanımın tikdirdiyi imarətə yetişirlər. Nökərlər padşahı saraya aparırlar. Padşah saraya daxil olur, görür ki, doğrudan da burada böyük bir cah-cələl vardır.

Pəri xanım padşahın adamları üçün böyük bir məclis düzəltdirir. O, İsrafilə padşaha layiq bir libas geyindirib məclisin başında əyləşdirir. Pəri xanım isə bir pərdə dalında əyləşib padşaha tamaşa edirdi. Məclis qurtardıqdan sonra Pəri xanım pərdənin dalından padşaha sual verir ki, qibleyi-aləm sağ olsun, sənə mənim bir sualım var. De görüm evi kim tikər? Padşah bu sualı eşidən kimi, bu sual üstündə əziz bir balasını məhv etdiyini yadına salıb dərin fikrə gedir, sualı cavabsız qoyur. Bu zaman Pəri xanım pərdənin dalından çıxıb həmin suala cavab verib deyir ki, qibleyi-aləm, indi gördün ki, evi arvad tikər. Padşah Pəri xanımın sağ qalmasını görüb çox sevinir. Məclis yenidən qurulur. Yeddi gün, yeddi gecə toy edib Pəri xanımı İsrafilə verirlər.

ŞƏRABANI XANIMIN NAĞILI

Biri vardı, biri yoxdu, bir padşah vardı. Bu padşahın adı Zülal padşah idi. Padşahın iki oğlu var idi. Birinin adı Əhməd, birinin adı İbrahim idi. Bir gün padşah ölür, bunun arvadı bir yəhudi ilə evlənir. Yəhudi çox qaniçən idi. Arvadın bir dövlət quşu var idi. Bir gün arvad quşu kəsdirib aş bişirəndə quşun başı ilə ürəyini, ciyərlərini bişirib verir oğlanlarına. Quşu isə bütöv verir yəhudiyə. Yəhudi deyir ki, quşun başı ilə ürək, ciyərini neyləmişsə ver! Arvad deyir ki, verdim uşaqlara, yedilər. Yəhudi deyir ki, bu saat onları öldürüb quşun başı ilə ürək-ciyərlərini çıxart ver mənə.

Arvad buna razı olur. Elə bu zaman böyük qardaş qapıdan bu sözləri eşidib qayıdıb əhvalatı kiçik qardaşına danışır. Sən demə quşun başını yeyən padşah, ürək-ciyərini yeyən isə həm gözəl, həm də yaxşı oxuyan olurmuş. Qardaşlar bunu eşidən kimi baş götürüb vilayətdən çıxırlar. Böyük qardaş Əhməd görür ki, kiçik qardaş İbrahim yorulubdur. Deyir ki, sən otur burada, mən gedim o görünən kənddən bir az çörək tapıb gətirim ye, taqətə gəl. Əhməd gəlib bir kəndə çatır. Görür ki, padşah ölüb, yerinə padşah seçmək üçün quş uçurdurlar. Quş uçub qonur Əhmədin

başına. Camaat baxıb görür ki, bu qərirdir, odur ki, bunu tutub bir samanlığa salır, quşu təzədən uçururlar. Quş uçub bir deşikdən yenə girir içəri, qonur Əhmədin başına. Camaat deyir ki, gəlin qulaq asağ görək bu oğlan quşa nə deyəcək? Görürlər ki, Əhməd quşu sığallayıb deyir ki, ay quş niyə özünü yorursan, Allah istəsəydi elə məni atamın yerində şah edərdi. Camaat görür ki, bu padşah oğludur. Gətirif bunu padşah seçirlər.

Bu burada qalsın, görək İbrahimin başına nə gəldi? İbrahim günbəzin içində oturub gözəl səslə oxuyurmuş. Bu zaman buradan 40 haramı gəlib keçirmiş, bunların başçısı deyir ki, mənim övladım yoxdu, əgər bu oğlan uşağı olsa mənim, yox əgər karvan-zad olsa qarət edək, sizin olsun. Bunlar razı olurlar. Onlar baxıb görürlər ki, bu, gözəl bir oğlandır. Başçı bunu götürüb aparır evinə, bir daha quldurluğa getmir. Bunun qalan yoldaşları bir qarını öyrədirlər ki, get haramı başının arvadına de ki, bəs bu oğlanı evə saldığına görə camaat sizi sözə qoyur, deyir ki, sən onunla yaşayrsan.

Qarı gəlib bu sözləri haramıbaşının arvadına deyən kimi, arvad ərinə dirənir ki, tez ol bunu bu evdən rədd et getsin, ya da öldür. Haramıbaşı İbrahimi öldürməyə qoymayıb onu bazarda azdırır.

İbrahim gəlib bir halvaçı dükəninin qabağında dayanır. Halvaçı soruşur ki, ay bala, nə istəyirsən, burda niyə durursan? İbrahim deyir ki, heç kəsim yoxdur. Getməyə yerim yoxdur, onun üçün burada durmuşam. Halvaçı İbrahimi özünə şagird götürür. Bu da burada işləməkdə olsun, sənə xəbər verim yəhudidən.

Bir nəfər yəhudi Dağıstan xanı Hüseyn qızı Şərabanı xanıma aşiq olubmuş, lakin qızı buna vermirlərmiş. Bu yəhudi gəlib bazarda İbrahimi görən kimi fikirləşir ki, bu oğlan çox gözəldir, xan qızını bu oğlana verər, sonra bunu öldürüb qızı alaram.

Yəhudi bu fikirlərlə halvaçıya bir qab halva bişirməyi tapşırıb deyir ki, filan yerdə gözləyirəm, ver şagirdə gətirib pulunu aparsın. Halvaçı razı olur. İbrahim halvanı aparən kimi yəhudi bunu tutub salır sandığa, düz aparır Hüseyn xanımın sarayına. Hüseyn xan oğlanı görən kimi Şərabanı xanımı verir ona. Yəhudi Hüseyn xana deyir ki, bu mənim oğlumdur, mən qızı buna alıram. Nəysə, qızı burdan götürüb gedib minirlər bir gəmiyə.

Yəhudi istəyir ki, İbrahimi öldürsün qolu quruyur, öldürə bilmir. Şərəbanı xanım deyir ki, qoy bunu mən öz bildiyim kimi cəzalandırım. Kişi razı olur. Şərəbanı xanım İbrahimi qoyur sandığa. Sandığın ağzını mum ilə sıvayır, atır dəryanın üzünə. Özləri isə çıxıb gedirlər. Bunlar getməkdə olsun, İbrahim isə suyun üzündə, görək Əhməd şah necə oldu.

Əhməd şahın birdən yadına düşür ki, axı qardaşı bunu gözləyir. Camaatı yığıb deyir ki, biz hər cümə axşamı qəbiristanlığı ziyarət etməliyik. Camaat bundan çox razı qalır. Onlar yığılıb gedirlər qəbiristanlığa. Əhməd şah baxıb görür ki, nə qardaşı var, nə də heç kəs. Kor-peşman qayıdıb gəlir. Bütün körpüləri, gəmiləri, yeməxanaları pulsuz edir ki, qardaşının pulu olmaz, acından ölür.

İndi görək İbrahim necə oldu. İbrahim suyun üzündə o qədər qalır ki, sandıq qırılır, o qalır bir dənə balaca taxtanın üstündə, Allaha yalvarır ki, bir az ləpə olsun, vurub qırağa çıxsın. Elə bu zaman ləpə vurub bunu bir qamışlığa salır. Sən demə burada bir çoban Əhməd şahın sürüsünü otarırmış. İbrahim qamışlıqdan çıxanda qoyunlar hürkürlər. Çoban gəlib İbrahimi döyür ki, niyə qoyunları hürküdürsən? O deyir ki, bunu qəsdən eləmədim.

Çoban İbrahimi özünə köməkçi götürür. Bir gün bunlar gedirlər bazara ki, İbrahimi paltar alsınlar. Bunlar bazarda olsun, görək yəhudi ilə Şərəbanı xanım necə oldular. Bunlar gəlib çıxdılar Əhməd şahın vilayətinə. Şərəbanı əmr edir ki, elə bir ev tikdir ki, oraya heç kim çıxa bilməsin, yeddi illik yemək-ichmək azuqəsin də qoy oraya, daha yeddi il oradan düşməyə. Yəhudi buna razı olub xanımın dediyi kimi bir ev tikdirir, yeddi illik yemək-ichməyi də yığır içinə. Şərəbanı xanıma deyir ki, indi ev hazırdır, gəl evlənək. Şərəbanı xanım deyir yaxşı, onda qoy mən əvvəlcə çıxım, sonra sən dalımca çıx.

Elə Şərəbanı xanım yuxarı çıxan kimi pilləkəni qaldırır yuxarı, yəhudi qalır aşağıda. Yəhudiyə deyir ki, nə zaman əlimlə tikib İbrahimi geyindiriyim köynəyi onun qanına bulayıb gətirsən, onda səninlə evlənəcəm. Yəhudi düşür İbrahimi axtarmağa. Gəlib bazarda görür ki, çobanla İbrahim qoyun satırlar. Qoyunun pulunu artıqlaması ilə verib çobandan xahiş edir ki, qoy uşaq mənə kömək etsin, qoyunları qəssabxanaya aparım. Yəni tez göndərəm. Çoban razı olur.

Yəhudi İbrahimdən qabaq girir qəssabın yanına, tapşır ki, uşaq içəri girən kimi onu öldür, köynəyini qanına bula, ver mənə. Qəssab deyir ki, "yaxşı". İbrahim içəri girən kimi qəssab bunu tutub yıxır yerə, başın kəsmək istəyəndə görür ki, bunun gözləri Əhməd şahın gözlərinə oxşayır. Fikirləşir ki, bu oğlan Əhməd şahın qohumu olar, ondan sonra nəslimi yer üzündən götürdər. Tez oğlanın köynəyini soyundurub bir qoyunun qanına bulayıb oğlanı dal qapıdan buraxır. Köynəyi isə verir yəhudiyə.

İbrahim gəlib Şərəbanı xanımın evinin qabağından keçəndə Şərəbanı xanım onu səsləyir. Püləkəni yendirib İbrahimi çıxarır yanına. Onu çimdilib, geyindirib, oturdur yanında. Bir də görür ki, yəhudi tərəfə batmış, köynək əlində gəlir. Gəlib deyir ki, ala bu da İbrahimin köynəyidi, indi püləkəni yendir, çıxım yanına.

Şərəbanı xanım deyir ki, rədd ol buradan, budu İbrahim oturub yanımda. Bunu görən yəhudi başına bir az ot dolayıb gedir Əhməd şahın hüzuruna.

Əhməd şah eyvandan bunu görüb əmr edir ki, onu gətirin bura, görək o niyə özünü yandırır?

Yəhudini gətirirlər, o deyir ki, bəs bir dənə oğlan arvadımı əlimdən aldı, özümü də evdən qovdu.

Elə bu zaman çoban, halvaçı, qəssab ilə harambaşı da İbrahimi axtara-axtara gəlib çıxırlar buraya. Qəssab işi başa düşür. Deyir ki, şah sağ olsun, sən adam göndər oğlanı gətirsin, ancaq içəridən çölə heç kəsi qoyma çıxsın. Şah belə də edir. Vəzir Rzanı göndərir İbrahimin dalımca.

Vəzir gedib Şərəbanı xanımdan İbrahimi tələb edir. Şərəbanı xanım deyir ki, al İbrahimi apar, ancaq sənə sözüm var:

- Rza, mən səndən razıyam. Dağıstanda Hüseyn xanın qızıyam. Bağrımın başı döndü qana, ey vəzir, İbrahimi salamat götür Əhməd şahın yanına. İlahidən bir od düşsün yəhudinin canına.

Vəzir İbrahimi gətirir şahın hüzuruna. İbrahim qardaşını tanıyır, lakin Əhməd onu tanımır. Əhməd şah deyir ki, oğlan nə üçün bunun arvadını əlindən almısan? İbrahim deyir ki, şah sağ olsun, icazə ver danışım. Şah izn verir.

İbrahim deyir:

Biz Zülal şah oğluyduq iki qardaş,
Vətəndən, eldən çıxdıq biz iki qardaş.

Elə bunu deyən kimi Əhməd şahın ürəyi gedir. Yəhudi tələb edir ki, tez onu öldürün, nə dedisə şahın ürəyi getdi. Vəzir razı olmur. Deyir qoy şah özü ayılsın, nə edərsə özü bilər.

Bu zaman şah ayılıb qardaşından bütün əhvalatı öyrənir. Yəhudi ilə gəmi sürənin boynunu vurdurur. Sürünü bağışlayır çobana, qəssabı dünya malından qane edir, harambaşıya da çox yaxşılıq edir. 40 gün, 40 gecə toy edib Şərəbanını alır, İbrahimlə bir yerdə şad-xürrəm yaşayırlar.

TACİRLƏ DƏRVİŞ

Biri varıymış, biri yoxuymuş. Gülcahan şəhərində bir tacir varıymış. Tacirin arvadı özünü tacirə o qədər inandırmışdı ki, tacir deyirdi ki, varsa da, yoxsa da Gülcahan şəhərində mömün, müqəddəs mənim arvadımdır. Amma tacir bilmirdi ki, arvadın aşnası da var. Bir günləri arvad aşnasına dedi ki, gəl bu kişini uzaq bir səfərə göndərək, biz də bir rahat oturaq, söhbət edək. Arvad ikinci günü aşağıda oturub fikirləşdi: “Mən nətəri ölçü götürüm ki, kişinin gəlməyi bir ay çəksin”. Arvad qərara gəlib qayçı ilə çuxasının bir qırağından kəsib qırağa qoydu. Kişi günorta nahara gələn zamanda gördü ki, arvad namaz qılır. Amma çuxasının bir parçası yoxdu. Kişi bunu görən kimi çox təşvişə düşdü. Arvad namazını qurtarandan sonra soruşdu:

–Çuxanın qırağına nə oldu?

Arvad söylədi:

–Günaşıda oturan zamanında bir erkək pişik mundarladı. Ona görə də kəsdim.

Kişi soruşdu:

–Bəyəm arvad, erkək pişik mundardı?

–A kişi, sən nə danışırısan?! Mənim, üçün erkək sərçə də mundardır.

Kişi soruşdu:

–Arvad, mən neyim onda?

–Heç bir şey lazım deyül.

–Yox-yox, nə danışırısan, mən səni çuxasız qoymaram. El baxıb nə deyər mana? Bu mömün, müqəddəs arvadı kişi gör nə libasla saxlayır? Kişi:

– Arvad, mana sovqat qayır, mən gedəjəm Təbrizə, sana çuxa alajam.

–Yox-yox kişi, nə zəhmət çəkirsən!

Guya arvad buna razı olmadı. Sonra sovqat hazırlayıb kişini yola saldı. Kişi ala toran Təbrizə yetişib gördü ki, bəzzazın tükəni açıqdı. Bəzzaz olduğundan o parçadan olmadığını dedi:

–Kişi, bu parçadan məndə yoxdu.

İkinci bəzzazı gözətdədi. Dükən açılan kimi kişi bəzzaza yaxınlaşıb:

–Sizdən xahiş edirəm, bəlkə bu parçadan ola? Bəzzaz cavab verdi:

–Nəçə top lazımdı? - deyə ona bənzər parçalar göstərdi.

Kişi dinmədi.

Bəzzaz:

–Parçamız xoşuna gəlmədi?

Tacir cavab verdi:

–Yox, bu parça boyda lazımdı-deyə evdən gətirdiyi parçanı göstərdi. Bu bəzzaz balaca parça olduğundan o saat tacirdən soruşdu:

–Neynirsən bu boyda?

Tacir cavab verdi:

–Bizim arvad eyvanda oturduğu zaman «erkək pişik» mundarlamış, ona görə də arvad çuxasının bir qırağını kəsmişdi. Dübərə bu sözü eşidən bəzzaz taciri şəhərdə məşhur olan başqa bir bəzzazın yanına göndərdi. Bəzzazın yanına çatan kimi bəzzaz tacirdən soruşdu:

–Xeyr ola, nə var?

Tacir əhvalatı söyləyəndən sonra bəzzaz bildi ki, bunun arvadının aşnası var. Bəzzaz dedi:

–A kişi nə danışırısan? Bu parçadan məndə beş tonuydu, bunu dünən İsfahanlı Murtuzalı adlı tacirə verdim, apardı. Kişi bəyəm öyünə qayıtdı. Arvad soruşdu:

–Kişi nə oldu?

Kişi cavab verdi:

–Arvad, getdim bəzzazı tapdım, dedi ki, bu parçadan varıydı, İsfahanda Murtuzalı adlı bir tacir var, o apardı. İndi mən İsfahana gedirəm. Arvad özünü naza çəkdi, kişini daha da inandırdı.

Kişi əl çəkmədi, arvadın isə Allahından idi. Arvad kişiye sovqat qayıрмаqda olsun, sizə kimdən danışım, arvadın aşnasından. Həmin gün aşna gəlib dedi:

-Nətəri elədin?

-Hey, kişiye bir iş düzəltmişəm ki, heç bir aya da qayıtmaz. Aşna dedi ki, kişinin günorta gələndə denən ki, eşikdən gir rəzə qayırırsan, gedəndə eşikdən qapını qıfıl ilə bağlarsan, gələndə isə qapını döyər, açarsan.

İndi sizə kimdən deyim, tacirdən. Tacir evə gələndə arvadı aşnasının sözlərini kişiye söylədi. Kişi isə səhər dəmirçidən bir rəzə, bir qıfıl aldı, bir dülgər gətirib onu düzəltirdi. Bundan sonra aşnası rahat gəlif-gədərdi.

Aşna dedi ki, kişini yola salanda qoy itini də aparsın. Mən gələndə zaman səs-küy edir. Arvad isə sovqatı kişi ilə itə qayırdı, kişini həm də iti yola saldı. Kişi İsfahana yola düşdü. Bir neçə gün yoluna davam edəndən sonra dörd yolun ayrıcına çıxdı. Nolasıdı, bir neçə gün yol getdiyindən yornux halda dörd yolun ayrıcında oturub, huşa getdi. Bu zaman it çox bərk hürdü. İtin səsinə kişi ayıldı, gördü bir atlı gəlir, öz-özünə dedi:

-Gör arvad məni nə qədər istəyir ki, bu iti mənim yanıma saldı, yoxsa bu attı məni öldürəcəkdə.

Attı kişiye yaxınlaşıb soruşdu:

-A kişi haraya gedirsən?

-İsfahana.

-Nə var, xeyir olsun! Bu iti nə gəzdirirsən?

Arvadım dedi ki, yollar qorxuludur, yanınca apar.

-Nə məcbur edib?

-Heç, sağlığına bu parçadan bir az alajam.

-A kişi, bu parçadan Təbrizdə, Tehrandə tapılmır ki, sən İsfahana gedirsən?

-Nə bilim, bəzzazdan soruşdum, dedi ki, bir neçə top var idi, İsfahana göndərdim.

- A kişi, dur iti də burax gedək.

Kişi dünyagörmüş bir dərviş idi. Dərviş başa düşdü ki, bu tacirin arvadının aşnası var. Dərviş tacirə dedi ki, arvadının aşnası var. Tacir dedi:

-Yox-yox, mənim arvadım mömin, müqəddəs arvadıdır. Dərviş əl çəkmədi.

Taciri də ata mindirdi, yola düşdülər, şəhərə çatdılar. Dərviş atı satıb, kişiyi də yanına aldı.

Deyirlər rəvayətə görə keçmiş zamanda dərviş cinsi hansı qapıya həsasını asarsa, o gecə orada qalmalı idi. Gəlib tacirin kəndinə çatdılar. Dərviş dedi:

-Sənin qapını mana görkəz, hasamı asım. Tacir qapını görkəzdi.

-Tacir, indi mən sənin gözünü bağlayacağam ki, səni tanımasınlar. Qapını döyüb hasanı asdı. Bir qədər evdən aralandılar. Tacirin arvadı gəldi qapıya, gördü ki, dərviş hasasını asıfıdı. Tez qayıdış aşnasına dedi ki, nolujax, dərviş hasasını asıfıdı, pişirdiyimiz burnumuzdan gələjəhdi. Nə bilir ki, aşnamsan, ərimсэнmi?

Arvad pilo-çilo hazırladı. Bəli, dərviş ilə tacir evə daxil oldular. Arvad tez bunların hərəsinə bir stəkan çay qoydu. Aşnası isə qabağında bir stəkan çay, qəlyanını fisqırda-fisqırda yastığa söykənmişdi. Arvad isə qırğı kimi aşnanın qabağında çay qoymaqda, xörək çəkməkdə idi. Xörək çəkildi. Xörəyə "Bismillah" deyən zaman dərviş aşnanı elə vurdu ki, heç yerindən qalxa bilmədi, tacir isə arvadıyla aşnanı öldürdü.

-Kişi, indi inandınmı?

Kişi mətbəxdə yeri qazıb iki küpə qızıl çıxartdı. Qardaş, biri sənin, biri mənim, hara getsən gedək bir yerdə.

Dərviş dedi:

-Məndən sənə qardaş olmaz. Gətdim, görkəzdim, indi ki, gördün mömin, müqəddəs arvadının axırı nətəridir?!

Nə isə, dərviş bir yana, tacir qızılı götürüb, üz tutdu başqa bir padşahın torpağına. Getdi, neçə vaxtı başını bir təhər hərrədi. Sonra getdi çıxdı başqa bir padşahın şəhərinə. Bir neçə gün burda yaşadı. Günlərin bir günündə bir pinəçi ilə tanış oldu. Onun yanında söhbət eliyirdi. Pinəçi deyirdi:

-Qardaş, bilmirəm nə olan işdisə, şəhərdə var-dövlət qalmadı, hamısını quldurlar oğurladı, ancaq tapa bilmirlər.

Tacir isə nə olurdusa hamısını ürəyində saxlayırdı, heç kimə bir söz demirdi. Pinəçinin bir damı var idi, tacir orada qalırdı.

Bir gecə padşahın xəzinəsini apardılar. Pinəçinin evindən tutmuş hamının evini axtardılar. Ancaq Abidin evinə dəymirdilər. Abid isə özünü elə aparırdı ki, padşah elə bilirdi ki,

varsa da Abiddi, yoxsa da. Ancaq bilmirdi ki, quldurlar Abidin evində yerləşir. Yənə də padşah hər yerə car çəkdi, xəzinə tapılmadı.

Pinəçinin işlədiyi yer elə bir görkəmli yerdə idi ki, hara gediləsi olsaydı, gərək oradan keçəydilər. Bir də gördü ki, o tərəfdən bir dəstə adam gəlir. Tacir təsbih çöyürə-çöyürə fikri bunlardaydı. Bir nəfər yolu süpürür, bir şəxs isə başına ağ salıb, sağ-solunda mömün adamlar bura gəlir. Tacir ürəyində dedi ki, burada iş var. Tacir dedi: -Pinəçi qardaş, bu nə işdi?

-Şəhərin Abididir.

Tacir soruşdu:

-Yolu niyə süpürürlər, onun başına niyə ağ salırlar?

-O yolu süpürülər ki, ayağının altında qarışqa qalmasın, günahdır. Başına da ağ salırdı ki, naməhrəm adam görməsin.

Tacir ürəyində dedi ki, vallah, bu da elə mənim arvadım kimi mömün, müqəddəsi. İndi mən buna tədbir tökrəm. Axşam oldu. Pinəçi ilə tacir daxil oldular evə, çörək yeyib, çay içdikdən sonra tacir dedi:

-Pinəçi qardaş, sabah mən padşahın hüzuruna gedəyəm. Xəzinə apararı tapajam.

Pinəçi dedi:

-Səni and verirəm öz canına, mənim öyümü dağıtma, get harada qalırsansa qal, mənim evimi dağıtma. Mənim balalarımı düzdə qoyma, padşah eşitsə mənim evimi yıxajax. Tacir dedi:

-Yaxşı getməyəm.

Sabah pinəçini yola salandan sonra yol başladı padşahın hüzuruna. Tacir qapını döyüb, dedi:

-Məni padşahın yanına buraxın, deyin bir nəfər gəlib. Padşah dedi ki, buraxın gəlsin. Padşah soruşdu:

-Kişi, xeyir olsun, nəyə gəlmisən?

-Padşah sağ olsun, sənnən xüsusi söhbətim var.

Padşah yanındakıları çölə çıxardıb, tacirənən söhbətə başladı. Tacir dedi:

-Padşah sağ olsun, sənin şəhərində olan oğurluqları, sənin xəzinəni apararı mən taparam.

A kişi, nə danışsən, səni dünya malından qane edərəm.

Padşah sağ olsun, mana bir şey lazım döyül, ancaq mən nə desəm, onu sən yerinə yetirərsən, Padşah dedi:

-Sənin əmrinə tabeyəm, nə qədər qoşun desən taparam. Tacir dedi:

-Sənin şəhərinin abidinin evini mühasirəyə alarsan, abidi tutub buraya gətirərsən.

Padşah Abidi dustax şəklində bura gətirdi.

Abid məsələni başa düşən kimi:

-Padşah, nə danışsən, göydən daş tökülər, sən mənim evimi yıxarsan. Padşah Abidin sözünə baxmayıb tacirin sözünə əməl etdi. Abidin evi axtarılan zaman qırx nəfər haramı çıxdı. Bundan sonra şəhərdə nə qədər oğurluq var idisə hamısı Abidin evindən çıxdı, bir də padşahın xəzinəsi çıxdı. Padşah tacirə dedi ki, indi səni özümə vəzir saxlayacağam. Tacir dedi: "Padşah sağ olsun, mənə heç bir şey lazım döyül. Sənin də Abidin mənim arvadım kimi Abid idi".

Padşah nə qədər dedisə, Tacir vəzirlikdə qalmadı, üz tutdu başqa şəhərin padşahının məmləkətinə.

PADŞAHLA VƏZİRİN SƏYAHƏTİ

Biri var idi, biri yox idi. Keçmiş zamanlarda bir padşah var idi. Padşah öz vəziri ilə bir gün səyahətə çıxırlar. Bunlar qəbiristanlıqdan keçirdilər, gördülər ki, burda üç adam oturub. Padşah bunlardan soruşdu:

-Siz nəçisiniz?

Bunlar padşaha cavab verdilər ki, biz oğruyuq. Oğrular da qayıdıb bunlardan soruşdular:

-Bəs siz nəçisiniz?

Padşah da bunlara belə cavab verdi ki, biz də oğruyuq.

Sonra bunlar fikirləşdilər ki, hansı tərəfə oğurluğa gedək. Oğrular cavab verdi ki, biz gedirik padşahın xəzinəsini yarmağa.

Bu padşah soruşdu ki, siz nə sənətin sahibisiniz? Bunlardan birisi dedi ki, mən hara oğurluğa getsəm bütün xəzinənin qapıları mənim üzümə açıq olur. O birisindən soruşdu:

-Bəs sən nə işlə məşğulsən? O, cavab verdi ki, mən qaranlıq gecədə kimi görsəm, onu gündüz tanıyıram. O, birisindən soruşdu:

-Bəs sən nə sənətin sahibisən? O, da dedi ki, mən oğurluğa gəndə it hüsrə bilirəm ki, it nə deyir.

Bunlar padşahdan soruşdular ki, bəs siz nə sənətin

sahibisiniz? Padşah cavab verdi ki, mən qıçımın sol tərəfini tərپətsəm şəhərlə kəndin bir tərəfini xaraba qoyaram. Qıçımın sağ tərəfini tərپətsəm isə camaata, rəhm eyləyib, vergidən, istismardan azad edərəm. Bu üç oğru gedib padşahın xəzinəsinin qapısının ağzına çatanda xəzinəsinin qapısı açılır. Bu qapı açılarda balaca bir it hürür. Böyük it qalxıb, bunu boğub deyir:

“Gələnin özü görmürmü? Sən niyə hürürsən?”

Bunlar padşahın xəzinəsinə yarıb, oğurlayıb aparırlar həmin qəbiristanlığa. Orada qızılı dörd yerə bölürlər. Üç pay oğruların özlərinə, bir pay isə padşaha götürürlər. Oğrular qəbiristanlıqda qalır. Padşah gedib öz taxtına çıxır. Padşaha xəbər verirlər ki, bu gecə xəzinəni dağıdıblar. Padşah qırmızı geyib taxta çıxaraq deyir:

–Filan qəbiristanlıqda üç oğru var. Onları gətirin buraya. O saat gəlib onları padşahın hüzuruna aparırlar. Padşah soruşur ki, bu gecə padşahın xəzinəsinə dağıdıbsınız, sizi asdıracağam. Oğrulardan o dəqiqə biri deyir: “Padşah sağ olsun, ayağının sağ tərəfini tərپəd, bizi azad eylə”. Padşah görür ki, gecə bunlara dediyi sözdür. İndi onu şaha deyir.

Gecə gördüyü oğrunun biri padşahı tanımışdı. Padşah onları azad eyləyib deyir: “Gedin qızilları gətirin. Xəzinəyə təhvil verin!” Padşah da hərəsinə bir neçə qızıl verir.

Günlərin bir günü padşah yenə öz vəziri ilə səyahətə çıxır. Bir neçə kəndi, şəhəri gəzdikdən sonra yol ilə gedirlər. Görürlər ki, yolun kənarında bir kişi yemiş satır. Padşah vəzirlə yemiş satan kişiyyə yaxınlaşıb deyir:

–Kişi bu yemişlər neçəyədir?

Kişi deyir:

–Biri beş manatdır. Padşah vəzirə deyir:

–Ay vəzir, bu çox bahadır. Buna bizim gücümüz çatmaz.

Baxdılar, gördülər ki, bir keçəl gəlir. O da kişidən soruşdu:

–A kişi, bu yemişi neçəyə verirsən? Kişi cavab verdi ki, biri beş manatdır. Keçəl pulu çıxardıb verir, yemişi götürür, yemişi kəsib yeyir. Padşah qayıdıb vəzirə deyir ki, vəzir, bu dünyanın zövqi-səfasını gədə sürür. Keçəl onlardan xahiş edir ki, bu kəlməni bir kağıza yazın, mənə verin. Kağızı padşahdan aldıqdan sonra Keçəl gedib, özgə padşahın şəhərinə çıxır, həmin şəhərdə bundan soruşurlar ki, sən kimsən? O isə deyir ki, şah Abbasın oğluyam.

Şaha xəbər verirlər ki, bizim şəhərə qonaq gəlib. Padşah bunu yanına çağırtdırıb buna bir neçə otaq bağışlayır. Padaşahın evində gözəl bir qızı olur. Padşah keçələ deyir ki, gərək mənim qızımı alasan. Keçəl razı olur. Padşah öz qızını qırx gün, qırx gecə toy edib keçələ verir, bir neçə şəhəri də keçələ bağışlayır. Sonra bir il burada yaşayırlar. Sonra padşah şah Abbasa xəbər verir ki, oğlunuz bizə qonaq gəldi, qızımı verdim ona, qırx gün, qırx gecə toy elədim, bir neçə şəhər də bağışladım. İndi sizə qonaxlığa gəlirlər. Şah Abbas deyir:

“Keçəl adlı mənim oğlum yoxdur. Gəlirlər gəlsinlər”.

Bunlar şah Abbasın evinə gəlirlər. Şah Abbas da qırx gün qırx gecə toy vurdurur. Bunlar burada şən həyat qurmağa, ailə həyatı sürməyə başlayırlar.

İLANLA QIZIN NAĞILI

Biri var imiş, biri yox imiş. Keçmiş zamanlarda bir kişi, onun da üç qızı, bir oğlu var imiş. Bunların balaca bir əkin yerləri var imiş. Bu kişi həmişə əkin vaxtı olanda gedirmiş, yeri əkib-biçirmiş. Ondan aldığı məhsulla dolanırmışlar. O, əkinə bir də gedəndə görür ki, yerini əkiblər. Su vaxtı gedirmiş ki, gedim yeri suluyum. Gedəndə görürmüş ki, yer sulanıb. Bir gün biçin vaxtı olur. Atası oğluna deyir ki, oğul, gedək taxılı biçək. Gedəndə görürlər ki, taxılı biçiblər. Bir də gediblər ki, gətirələr. Baxıb görürlər ki, gətirib xırmana yığıblar. İndi kişi oğluna deyir:

–A bala, xırmanı qayıraq, taxılı döyək.

Bunlar səhər qalxanda görürlər ki, taxılı döyüblər. Üstündə bir ilan quyrulub yatır. Kişi ilana deyir:

–Ay ilan, sən düş mən taxılımi götürüm.

İlan kişiyyə dedi:

–Sən qızının birini mənə ver, mən taxılı sənə verim.

Kişinin əlacı kəsilir. Gedib əhvalatı böyük qızına danışır. Qızı deyir ki, “mən ilana gedərəmmi?” Kişinin əlacı kəsilir. Ortancıl qızının yanına gəlib əhvalatı ona danışır. Bu qız da “mən ilana gedərəmmi?” – deyir.

Sonra kişi əhvalatı lap kiçik qızına danışır, kiçik qızı razı olub deyir:

–Mən gedərəm.

Atası qızını ilanın yanına gətirir. İlan düşür, kiçik qız ilanın yanı ilə gedir. İlanla qız uzaq bir yol gedib bir təpənin başına çıxırlar. Bura uzaqdan baxanda təpə görünür. İçəri girəndə bir otaq olur. İlan otağa girən kimi donunu dəyişir, bir oğlan olur. Bunlar burada ailə qurub yaşamağa başlayırlar. Günlərin bir günü qızın atası dedi:

–Ay arvad, bir qızımızı bir ilana verdik, indi gedək qızımızı axtaraq. Görək ilan qızımızı neylədi? Kişi gecə yatır, səhər qızı axtarmaq üçün uzaq bir yol gedir. Kişi az gedir, çox gedir, bir də görür ki, qızını verdiyi həmin ilan dərviş paltarında yolun kənarında durub. Kişi ilana çatdıqda ilan kişiyyə dedi:

–Nə axtarırsan?

Kişi başına gələn əhvalatı söyləyir. İlan kişiyyə dedi:

–Get o təpənin başına çıx, orada bir qapı açılacaq. Qızın oradadır, get görüş. Kişi gedib qızı ilə görüşür. Qız atasına qızıdan sovqat düzəldib verir. Atası sevinə-sevinə evinə qayıdır. Ata qızını tapdığını arvadına söyləyəndə demə qızlar eşidirmişlər. Bir-iki gündən sonra bacıları dedi:

–Biz də bacımızı gedib tapacağıq.

Bacıları səhəri uzaq bir yol gedirlər. Bu zaman onların qabağına ilan yenə bir dərviş paltarında rast gəlir. Qızlar əhvalatı dərvişə danışdı. Dərviş bu bacılara da dedi:

–Gedin o təpənin başına çıxın. Orada bir qapı açılacaq, bacınız oradadır.

Bunlar gedib, qapıya çatdıqda qapı açılır. Burada bacılarını gördükdə sevinirlər, görüşürlər. Bacıları gedib, bu ilanın donunu tapırlar. Bacılar kiçik bacısına dedi:

–Get bizə o bulaqdan su gətir.

–Qız bulağa su gətirməyə gedən kimi bacıları ilanın donunu ocağa tullayıb yandırırırlar. Sonra qaçırlar. Kiçik bacı ağlaya-ağlaya qalır. Bir də dərviş gəlib deyir:

–Mənim donumu gətir geyinim. Qız dedi:

–Mən bulağa su gətirməyə getmişdim, gəldim gördüm bacılarım donunu ocağa tullayıb yandırdılar. Bircə quyruğu qalıb. Kişinin barmağında bir üzük var imiş. Üzüyü çıxardıb qıza verib dedi:

–Mən daha getdim.

Oğlan bunu deyib gedir, bir daha geri qayıtmır.

KƏLLƏGÖZÜN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. Yer üzərində, bir şah var idi. Bu şahın varı, dövləti başından aşırı. O, çox ədalətli şah idi. Onun övladı yox idi. Şah vəzirinə hökm elədi ki, bir tədbir töksün, onun övladı olsun. Vəzir fikirləşdikdən sonra belə qərara gəldi ki, şah dövlətini üç hissəyə bölüb, iki hissəsini yoxsullara paylasa, onun övladı olacaq. Şah vəzirin dediklərinə əməl etdi. 9 ay, 9 gün, 9 saat keçdikdən sonra şahın bir oğlu oldu. Şah car çəkdi, hökm elədi, bütün şəhərin adamlarını çağırtdırıb oğluna ad qoydu. Onun adı Aslan oldu. Bir neçə ay keçdikdən sonra, bir gün anası Aslanı bağa aparmışdı. Anası uşağı beşikdə qoyub başladı gül yığmağa. Bu zaman bir pələng Aslanı oğurladı. Anası qayıdıb gördü ki, uşaq beşikdə yoxdur. Bu xəbər gedib şahı çatdı. Şah hökm eylədi, qoşun atlandı. Başladılar Aslanı axtarmağa. Nə qədər axtarıdılarsa, onu tapa bilmədilər. Kor-peşman evə qayıdarkən yolda bir bükülmüş palaza rast gəldilər. Şahın əmri ilə palazı açdılar. Palazın içindən bir oğlan uşağı çıxdı. Baxıb gördülər ki, bu uşağın bir gözü var, amma kəlləsindədir. Şah çox fikirləşdikdən sonra onu özünə oğul götürdü. Adını isə Kəlləgöz qoydu. Uşağa dayələr tutuldu. Bir neçə gündən sonra xəbər gəldi ki, beş dayənin südü uşağı görmür. Şah əmr elədi ki, sürüdən bir inək ayırınsınlar ki, uşağı yedirsinlər. Kəlləgöz illərlə yox, saatlarla yekəlirdi. Bu hadisənin üstündən on beş il keçdi.

Şahın oğlundan isə hələ heç bir xəbər yox idi. Günlərin birində şəhərə hay düşdü ki, bir nəfər adam yoxa çıxdı. Axırda camaat yığılıb dedi ki, gedib şahı desinlər. Şah əhvalatdan xəbərdar olduqdan sonra şəhərə qaravulçular qoydu ki, bu nə olan sirdir? Bir neçə gündən sonra xəbər gətirdilər ki, adamları Kəlləgöz oğurlayır. Deməssənmi Kəlləgöz işdən xəbərdar olan kimi şəhərdən qaçdı. Bunlar burada qalsın, sənə kimdən danışım, şahın doğma oğlundan. Pələng Aslanı oğurlayıb aparandan sonra Aslan yeməyib balaları ilə birlikdə böyüdü. Aslan artıq böyük bir pəhlivan olmuşdu. Günlərin bir günündə Aslan gəzə-gəzə gəlib şəhərə çıxdı. Baxdı ki, camaatın hamısı qara geyinib. Aslan işdən xəbərdar olduqdan sonra çıxıb getmək istədikdə bir də gördü ki, bir cavan qızı cəllad qabağına qatıb gətirir.

Soruşdu ki, bu qızı hara aparırsınız? Cəllad dedi ki, aparıram Kəlləgözün yeməsi üçün. Aslan cəllada dedi ki, qızı burax, ancaq gəl məni apar. Cəllad Aslanla birlikdə üz tutdular Kəlləgözün yanına. Aslan Kəlləgözün yanına çatıb başladı onunla vuruşmağa. Nə qədər vuruşdularsa, bir-birini öldürə bilmədilər. Axırda hər ikisi yorulub oturdular. Bir az dincəldikdən sonra yenə vuruşmağa başladılar. Yenə də yorulub oturdular ki, dincəlsinlər. Beləliklə, qırx gün, qırx gecə nə qədər vuruşdularsa, heç biri qalib gələ bilmədi. Axırda Aslan çıxıb getdi. Pələng anası Aslandan soruşdu ki, bu müddət harada idin? Aslan başına gələn əhvalatı pələng anasına dedi. Pələng anası Aslana dedi ki, sən şahın oğlusan. Mən səni uşaq vaxtı oğurlayandan sonra atan səni axtararkən Kəlləgözə rast gəlib, onu özü üçün oğul götürübdür. İndi ey oğul, Kəlləgözə qalib gəlmək çox çətindir. Kəlləgözün əcdadı divdir. Aslan anasından əl çəkmədi. Ya öləcəyəm ya da Kəlləgözə qalib gələcəyəm. Pələng Aslana dedi ki, sən əgər Kəlləgözə qalib gəlmək istəyirsənsə, gedərsən atanın yanına deyərsən ki, babandan qalmış yadigar oxu, qılıncı, qalxanı, bir də tövlədəki qara atı versin. Bunları aldıqdan sonra yanıma gələrsən. Ondan sonra atı sürüb şahın yanına gəldi. Şah gördü ki, belə pəhlivan olmaz. Aslan dedi ki, şah, izin ver indi gedim Kəlləgözün yanına. Ordan birbaşa gəldi pələng anasının yanına. Pələng anası baxdı ki, doğrudan da gələn Aslan ən qüvvətli pəhlivanların birinə dönüb.

Dedi ki, gedərsən Kəlləgözün yanına onun gözünü nişan alarsan. Birinci oxun dəyməsə dizə qədər daş olacaqsan, 2-ci oxun dəyməsə qurşağa qədər, 3-cü oxun dəyməsə təmiz daş olub orada qalacaqsan. Aslan atı ilə Kəlləgözün yaşadığı mağaranın yanına gəldi. Kəlləgöz insan iyi duyduğu üçün mağaradan eşiyə çıxdı. Aslan nişan alıb bir ox atdı. Birinci ox dəymədi. Aslan dizə kimi daşa döndü, ikinci oxu atdı, o da boşa çıxdı. İndi Aslan qurşağa qədər daşa döndü. Üçüncü oxu nişan alıb atanda ox Kəlləgözün gözünə batdı. Aslan Kəlləgözün başına kəndir salıb şəhərə apardı. Şah bunu görüb çox sevindi. Əmr etdi ki, Kəlləgözü edam etsinlər. Onu şəhər darvazasından asdılar. Şah Aslana dedi ki, gəl mənim yanımda qal. Mənə pəhlivan ol. Aslan isə dedi ki, anamdan icazə istəyim, əgər icazə versə, gələyəm.

Aslan gedib əhvalatı anasına danışdı. Anası dedi ki, get qal,

ancaq bizi yaddan çıxartma. Əgər çətinə düşsən, bu tükü yandırarsan. Aslan atasının yanına gəlməkdə olsun, Kəlləgöz şəhərin darvazasından asılmaqda, sənə kimdən danışım, şahın vəzirindən. Vəzir çox fikirləşdikdən sonra belə qərara gəldi ki, əgər Aslan şahın yanında qalarsa bundan vəzirə ziyan gələr. Məhz ona görə də fikirləşdi ki, Aslanı şahın gözündən necə salsın? Vəzir şahın yanına gedib söylədi ki, əgər Aslan qoçaq pəhlivandırsa, gedib yeddi qardaşın bacısı Pəri sultan xanımı sənə üçün gətirsin. Şah əmr elədi ki, Aslanı çağırın. Aslan şahın hüzuruna gəlib baş əyərək şahı dinlədi. Şah dedi ki, oğul, dünyada yeddi qardaş var, onların bir Pərisultan adlı bacısı var. Sənə qırx gün möhlət verirəm. Ya onu mənim yanıma gətir, ya da səni öldürəcəyəm. Aslan baş əyib getdi. Yaraqlanıb-yasaqlanıb pələng anasının yanına getdi. Anasına deyilən bütün əhvalatları danışmağa başladı. Pələng anası belə bir tədbir gördü ki, yeddi gün yeddi gecə yol gedərsən. Yolda bir qalaçaya rast gələcəksən. Pərisultan xanım həmin qalaçada yaşayır. Atını sürüb ona yaxınlaşan kimi onu dik qaldırıb atın üstünə qoyarsan. Sonra atını sürərsən ancaq geri dönüb baxmazsan. Geri dönmə zaman daş olarsınız.

Aslan pələng anasının söylədiklərinə qulaq asdıqdan sonra üz qoydu həmin deyilən qalaçaya. Aslan yeddi gün yeddi gecə yol getdi. Nəhayət, deyilən həmin qalaçaya çatdı. O, qalaçanın yanında dayanan Pərisultan xanımı gördü. Aslan qıza yaxınlaşıb onu atın belinə qaldırıb şəhərə tərəf üz qoydu. Bir neçə gün yol getdikdən sonra şəhərə çatdı. Pərisultan xanımı atasına verdi. Şah da, vəzir də Aslanın igidliyinə heyran oldular. Hər kəs öz işinin dalınca getdikdən sonra Pərisultan xanım dura bilməyib şahdan soruşdu ki, məni kimin üçün gətirmisən?

Pəri sultan xanım şahın başına gələn əhvalatdan xəbərdar idi. Nəhayət, şah bildirdi ki, səni özüm üçün gətirmişəm. Pərisultan xanım bundan sonra bütün olmuş hadisələri danışmağa başlayıb dedi ki, şah, Aslan sənənin öz doğma oğlundur.

Şah soruşdu: “Buna sənənin sübutun varmı?”

Bu zaman Pərisultan xanım Aslanı yanına çağırırdı. O, Aslandan soruşdu ki, oğlan, sənənin atan-anan kimdir? Aslan cavab verdi ki, atam yoxdur, anam isə pələngdir. Beləliklə, şah bundan sonra inandığı, doğrudan da, Aslan onun doğma

oğludur. Şahın sevinci yerə-göyə sığmadı. Şah qırx gün, qırx gecə toy edib Pərisultan xanımı Aslana aldı. Vəzirin isə şəhərin darvazasından – Kəlləgözün yanından asdırılmasını əmr etdi. Vəziri dar ağacından asdılar.

ƏCCƏR OĞLUNUN NAĞILI

Biri var imiş, biri yox imiş bir İbrahim Soltan adlı padşah, onun da Əccər oğlu adında bir qardaşlığı var imiş. Bir gün Əccər oğlu gəlib görür ki, İbrahim Soltan çox fikirli oturub, ancaq o, Əccər oğluna heç nə demir. Bir gün belə, beş gün belə, elə Əccər oğlu görür ki, İbrahim Soltan gündən-günə sınıxır, Əccər oğlu İbrahim Soltandan əl çəkmir ki, de görüm sənəin dərindən nədir? İbrahim Soltan axır ki, bu dərədə tab gətirə bilmir. Bu sirrini Əccər oğluna açıb deyir. İbrahim Soltan deyir ki, Şahin Dilavər xanımın şəklin atamın cibindən tapmışam. Şəkli görəndə mən onu harada olursa-olsun axtarıb tapmalıyam. Əccər oğlu İbrahim Soltanın dərindən şerik olub deyir ki, Şahin Dilavər xanımını mütləq tapacağam. İbrahim Soltanla Əccər oğlu yaraqalanıb-yasaqlanıb düşürlər yola. Yeddi gün, yeddi gecə yol gedirlər. Yolda yatarkən Əccər oğlu yuxuda görür ki, bir elatın qarısı deyir ki, gəl mənəim yanıma, onun yerini deyim. Əccər oğlu İbrahim Soltanı götürüb gedir qarının yanına, qarı əvvəlcə başı ilə işarə edir, onlara deyir ki, on günlük yol ilə gedin, qabağımıza yeddi qardaş divin 40 otaqlı evi çıxacaq. Şahin Dilavər xanımı orda taparsız. Onlar gedirlər. Qapıya çatanda divlərin böyüyü çıxıb deyir:

“Adam-badam iysi gəlir”. Onları görəndə div deyir ki, burdan gedin, qardaşlarım gəlir, sizi parçalayacaq. Bu vaxt divin anası gəlir. Əccər oğlu divlərin anasından xahiş edir ki, divlərə desin ki, biz onların qardaşlarıyıq, onlar bizə dəyməsin. Divlərin anası onlara deyir ki, mən qabağda bir oğlana getmişdim, indi bunlar mənəim oğlumdur, gəlib mənə tapıblar. Div anasına yenə də inanmır, deyir ki, indi ki onlar sənəin oğlundur, onda Əccər oğlu kiçik qardaşlarımla güləşsin görək, doğrudur ya yox? Bu vaxt Əccər oğlu divləri bir-bir əli ilə yuxarı qaldırır, yerə qoyur. Böyük divi isə yuxarı qaldıranda ona deyir ki, sənəi yerə necə qoyum bərk, yoxsa yavaş? Bu vaxt div ona inanır ki, onun qardaşındır. Sonra

bunlar dərindən bir-birinə açır. Əccər oğlu Dilavər xanımı da azad edib verir İbrahim Soltana. Sonra Əccər oğlu da divlərə qoşulub gedirlər quş ovuna. Onlar ova getməkdə, İbrahim Soltan isə bu evləri gəzməklə maraqlanır. 40 otağın açarını pişiyin boğazından açıb evləri gəzmək istəyir. Otağı gəzərkən axırncı otaqda görür ki, inilti gəlir. Yaxınlaşıb görür ki, qara divi dəyirman daşının altına qoyublar. Şahin Dilavər xanımı isə ondan alıb zindana salıblar. İbrahim Soltan hamıdan gizli, gündə qara divi yemləyir. Nəhayət, qara div cana gəldikdən sonra qalxıb İbrahim Soltanı daşın altına qoyub, Şahin Dilavər xanımı götürüb gedir. Əccər oğlu axşam gəlib görür ki, nə pişiyin boğazında açar var, nə xanım, nə də İbrahim Soltan. Əccər oğlu gəlib axtarıb İbrahim Soltanı zindandan tapır. İbrahim Soltan əhvalatı Əccər oğluna danışır. Qara div isə xanımı götürüb 3 günlük yol gedirlər. Əccər oğlu atlanıb düşür qara divin arxasınca. Qara divi tapıb öldürür, xanımı isə gətirir. Onlar atlanıb, yıxılıb qarının evinə gedirlər. Əccər oğlu yatıb yuxuda görür ki, İbrahim Soltanın atası padşah bir zəhərli ilan, bir tula bir at qoyub qapıda ki, İbrahim Soltan o şəkli apardığına görə ata minsə yıxılısın ölsün, tulanı sığallayanda həlak olsun, ilan isə yatanda onu vursun.

Əccər oğlu bu yuxunu İbrahim Soltana demir. Onlar durub gəlirlər, şahın qapısına çatanda at gəlir, Əccər oğlu atı qılınc ilə öldürür. İlanı isə gözləyir. Gecə yatmır, ilanı da öldürür. Bu vaxt İbrahim Soltan Əccər oğlundan əl çəkmir, ona deyir ki, bu sirri mənə də aç. Qarı da Əccər oğluna tapşırıb ki, mənəim bu sözümlü kim eşitdi, daş olacaq. Vaxt gəlir, xanımın İbrahim Soltandan bir oğlu olur. İbrahim Soltan yerdə xəstə yatır ki, bu sirri niyə mənə açmırsan? Əccər oğlunun əlacı kəsilir, bir gün İbrahim Soltana sirri açır, özünün ölümünə razı olur. Bu vaxt Şahin Dilavər xanım özünü öldürür ki, niyə o sirri ona açırdın ki, o daş oldu?! Xanım dincəlir, o yatarkən yuxuda görür ki, ona deyirlər ki, onun əncamı qarıdadır. Onu biz orada saxlayırıq, o sağdır. Əccər oğlu bizimdir. Onlar üçü də gedirlər qarının evində qalırlar, bu vaxt qarı görür ki, bir qız ondan soruşur ki, qonağın kimdir? O deyir Əccər oğlunu daş eyləyib gəliblər ki, görək əncam nədir. Deyir onun bir oğlu var, xanım Əccər oğlunun dərindən çox çəkir. Ona görə də gərək oğlunun başını kəsib onun qanını daşa sürtə. Xanım ərindən xəlvət oğlunun başını kəsib onun qanını daşa yaxır. Əccər oğlu sağdır. İbrahim

Soltan görür ki, oğlunun başın xanım xəlvət kəsib, Əccər oğlunu dindirmir. Evdən çıxıb gedir. Xanımın bu hərəkəti Allaha xoş gədir. Böyük Allah hökm edir ki, xanımın oğlu dirilsin. Allahdan səda gəlir ki, sən ki, oğlunu Əccər oğlunun yolunda qurban verdin, sən onun etibarın itirmədin ona görə də sənin oğlunu sağaldıram.

ÇƏRXİ - GƏRDİŞ

Biri varmış, biri yoxmuş, bir kasıb kişi bir padşahla qonşu imiş. Kişi hər axşam gedib padşaha yaxşı söhbətlər edirmiş, padşah isə bunun əvəzində ona bir nimçə qızıl verərmiş. Bu işə vəkilin paxıllığı tutmuş. Elə ona görə də, bir gün arvad kişiyyə deyir ki, bir də padşahın yanına getmə. Məhəmməd axşam yatır, səhər görür ki, qışın ortasında həyətdə yemiş bitib. Tez bu yemişlərdən 5-6 dənə götürüb şahın evinə aparır. Ancaq onun heç nədən xəbəri olmur. Şah onun xurcununa iki çanaq qızıl tökür.

Şahın bu kasıb kişiyyə qızıl verməsini istəməyən vəzir ilə vəkil gedib yolda Məhəmməd kişinin qabağını kəsir ki, qızılı alsınlar. Bu zaman Məhəmməd kişi onlara belə məsləhət edir ki, siz mənə çərxi-gərdişi göstərin, mən qızılları sizə verim. Vəzirlə vəkil bu sözə çox təəccüb edirlər. Onlar heç nə başa düşməzlər, bir-birlərindən soruşurlar ki, bu nə deməkdir? Məhəmməd kişi görür ki, onlar heç nə başa düşmür. Vəzirlə vəkilə deyir ki, onda mən sizi başa salaram. Vəzirə deyir ki, sən mənim paltarımı geyin, mən də sənin. Buna razı olurlar. Paltarı dəyişəndən sonra, Məhəmməd vəzirə deyir ki, çərxi-gərdiş bax budur! Bir vaxt mən kasıb idim, indi isə sən kasıb oldun, deyib atı çapıb gedir şahın yanına. Şah bu əhvalatdan xəbər tutandan sonra vəziri çağırtdırır yanına, onu zindana saldırır. Məhəmmədi isə özünə vəzir təyin edir. Məhəmməd gəlib görür ki, Gülxanım evdə xurcunun içindəki qızılı yığmağa yer tapmır. Kişi deyir ki, arvad onu da verən Allahdır, məni vəzir edən də Allahdır.

ŞAHZADƏNİN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, bir dərviş vardı.

Bir gün dərvişin arvadı xəstələnir. O, ərini çağırır deyir ki, mən ölürəm. Bilirəm ki, sən bir gün evlənəcəksən. Olub-qalan bircə qızımı sənə tapşırıram. Evləyəndə mənim ayaqqabımı

aldığın qadının ayağına keçir. Əgər yaxşı olsa, al.

Arvadı öləndən sonra kişi ayaqqabının bir tayını əlinə alıb bütün şəhəri gəzir. Ayaqqabı kiminin ayağına böyük, kimininkinə isə kiçik olur. Kişi isə doğma qızıyla evlənmək istəyir. Odur ki, evə gəlir, qızına deyir ki, mən ananın vəsiyyətinə əməl edib, sənənlə evlənməliyəm. Çünki ayaqqabı sənə ayağına yaxşı olur.

Qız çox ağlayır, yalvarır, lakin bir xeyri olmur. Axırı qız razılaşır. Qız atasına deyir ki, indi ki belədi, qoy çayın qırağına gedim. Lakin kişi razı olmur. Qız deyir ki, yaxşı onda belimə kəndir bağla, gedim gəlim. Kişi elə də edir. Qızın belinə kəndir bağlayır. Qız gedir yolda kəndiri belindən açıb kola bağlayır. Özü isə meşəyə doğru qaçır. O, meşədə gecələməli olur.

Bu zaman padşahın oğlu – şahzadə ova çıxıbmiş. O, meşəyə çatarkən görür ki, ağacda bir qız yatır. O, qıza ürəkdən bağlanır. Qızı atın təkinə alıb yoldaşlarına deyir ki, mən ovumu etdim, gəlin gedək.

Onlar bir şəhərə gəlirlər. Padşah eşidir ki, oğlu qız qaçırır. Onu yanına çağırır, əhvalatı öyrəndikdən sonra oğluna xeyir-dua verir. Sonra qırx gün, qırx gecə oğluna toy edir.

Toy günü qız şahzadəyə deyir ki, səndən bir xahişim var. Bizim evimizə heç bir vaxt dərviş qoyma gəlsin. Şahzadə qızın xahişini qəbul edir.

Onların şən, xoşbəxt günləri başlayır. Günlər keçir, şahzadə oğlan atası olur. Bir gün dərviş oxuya-oxuya qızıgilə gəlir. Qız atasını tanıyır, bir söz demir.

Dərviş Şahzadəyə deyir ki, mənə bir gecəliyə yer verin. Qız şahzadəyə yalvarır ki, dərvişi qoyma qalmağa. Lakin şahzadə razı olmur. Dərvişə evin birində yer verilir.

Dərviş gecə qızı yuxuya verəndən sonra qalxıb beşikdə oğlanın başını kəsir, qanlı bıçağı isə qızın xələtinin cibinə qoyur.

Səhər qız yuxudan durur, görür ki, körpəsi beşikdə al qanın içindədi. O, ağlayır, şivən qoparır.

Şahzadə deyir ki, uşağı kimin öldürdüyünü bilsə, onun gözlərinin çıxartdıracaq. Bütün sarayda axtarış başlayır. Lakin uşağı kimin öldürdüyünü tapmaq olmur. Çox sonra dərviş deyir ki, bir anasının da üstünü axtarsınlar. Qızın cibindən qanlı bıçaq çıxanda, şahzadə əmr edir ki, qızın gözləri çıxarılsın, özü də

bayıra tullansın. Qız çox yalvarır, yaxarır, bir şey çıxmır. Nəhayət, qızın gözlərin çıxarırlar. Onu gözlərindən qan süzülə-süzülə çölə tullayırlar.

Qız yığıla-dura yol gedib bir ağacın altında gecələyir. O, öz taleyindən gileylənib ağlamağa başlayır. Bu zaman iki göyərçin bu söhbəti eşidir. Qıza deyir ki, sən başını yuxarı tut, mən sənin gözlərinə iki damcı gözümün yaşından tökəcəm. Onda sən də onu əlinlə sil. Bu zaman gözlərinə işıq gəlir.

Qız tez evə gəlir, oğlunun cənazəsini bağrına basaraq qaçır. Gəlib həmin ağacın altında oturub göyərçinlərə yalvarıb imdad istəyir. Göyərçinlər yenə də öz göz yaşlarından uşağın boğazına salır, qız əliylə sürtür. Uşaq ayılır. Qadın sevincək uşağı bağrına basıb gedir.

Şahzadə pərt olur, deyir ki, mən şah oğlu şaham. Bu belə ola bilməz, qadını tapıb gətirin. Tez qadın içəri girir, gülüb deyir: – Padşah sağ olsun, bəs ana da öz oğlunun başını kəsərmilə? O, belə deyib uşağı şahzadəyə göstərir.

Şahzadə başa düşür ki, bu uşaq onun öz oğludu. O, tez uşağını bağrına basıb üz-gözündən öpür, arvadın üzr istəyir, evə aparır. Onlar şən, firavan həyat sürürlər.

SULDUZLU BAYRAM

Biri var idi, biri yox idi, Bayram adında bir oğlan var idi. Bayram Sulduz kəndində doğulduğu üçün onun adına Sulduzlu Bayram deyərtilər. Bayram yetim bir oğlan idi, nə varı vardı, nə varisi. Bayram olduqca əziyyətli bir gün keçirirdi.

O, səhərdən axşamədək varlıların qapısında nökrlik eləyir, qazancı isə qapısında işlədiyi bəylərin süfrələrinin qırıq-quruğu, artıq-uruğu idi. Günlərin birində Bayram evlənmək fikrinə düşür. Çox çətinlikdən sonra özü kimi kasıb bir kişinin qızını alır. Bayramın arvadının yaxşı əl qabiliyyəti vardı. O, yaxşı dərzilik bacarırdı, lakin kasıb olduğundan heç kəs ona tikməyə bir şey vermirdi. Odur ki, o da əri Bayram kimi xırda-para işlər görüb qarnını doydururdu.

Yazda Bayram arvadını çağırıb deyir:

–Arvad, belə görürəm ki, biz bu cür yaşayışla ancaq yazı, yayı dolanacağıq. Qış gələndə kimi biz acıdan, soyuqdan öləcəyik.

Çünki əynimizdəki paltarlar da artıq tökülür. Odu ki, mən bir ağaya nökrə durum, bir iş işləyim, bəlkə bir az pul qazandım.

O, bu fikirlə çox gəzib dolandıqdan sonra gəlib Fətullah adlı bir bəyə nökrə durur. Bayram Fətullah bəylə şərt bağlayır ki, ona üç ay nökrə olacaqdır. Ancaq muzdur haqqı haqda heç bir kəlmə də kəsmir. Bəli, nağıl dili yüyürək olar deyirlər, üç ay gəlib keçir, Bayram Fətullah bəyin yanına gəlib, ondan muzdur haqqını istəyir. Lakin bundan Fətullah bəyin bərk acığı tutur:

“Üç aydı süfrəmin ən yaxşı yeməkləri ilə yemlənersən, utanmırsan, hələ məndən muzudur haqqı da istəyirsən, rədd ol mənim qapımdan!” O, belə deyib, Bayramı bir az da kətəklədir.

Bayram kor-peşman evinə qayıdır. Arvadı onu döyülmüş vəziyyətdə görəndə məsələni başa düşür, başlayır Bayrama təsəlli verməyə. Bir müddət keçir, Bayramın kətək yaraları sağalır. O, yenə də işləmək, pul qazanmaq fikrinə düşür. Bayram bir qədər gəzdikdən sonra başqa bir vilayətə getməyi, orada nə iş olursa olsun işləməyi, qış üçün pul qazanmağı qərara alır. O, bunları demək üçün arvadının yanına məsləhətə gəlib deyir:

–Ay arvad nə deyirsən? Belə görürəm ki, belə avara-avara gəzməklə burada bir iş tapa bilməyəcəyəm. Deyirəm heç olmasa gedim bir vilayətə, bəlkə bir iş tapdım? Onsuz da burada işləməklə mənə heç kim muzdur haqqı vermir. Gedim başqa bir vilayətə, bəlkə orada bir insafli adam tapdım.

Bu fikirlə Bayram heybəsinə bir az çörək götürüb yola düşür. Çox yerlər gəzir, axırda o, bir kəndə gəlib çatır. O, orada Məşədi Ulu xan adlı bir mübarizə rəncbər durur. Bayram Məşədi Ulu xanla sözləşir ki, ona ancaq üç ay işləyəcəkdir.

Məşədi Ulu xan çox hiyləgər, həm də qansız adam idi. O, hər dəfə özünə nabaləd adamlardan muzdur tuturdu. Onlara yağlı dili ilə gözəl-gözəl vədlər edərdi, ancaq vədə başı muzdurlara pul verməmək üçün onları öldürərdi.

Bayram bütün bu işlərdən xəbərdar deyildi. Yazıq Bayram bilmir ki, Məşədi Ulu xan vaxt tamam olanda onu da əvvəlki muzdurlar kimi öldürəcəkdir. O yazıq hər gün səhərdən axşamədək Məşədi Ulu xanın zəmilərində biçin biçirdi. O, həm də elə işləyirdi ki, axşam yatmağa gələndə daş kimi yıxılar, o dəqiqə yuxuya gedərdi.

Günlərin birində Sulduzlu Bayram günorta vaxtı biçin

biçərkən görür ki, həmişə onun yanına gələn, ona yemək gətirən nökr Canəli zəminin kənarında onu səsləyir. Yazıq Bayram həmişə olduğu kimi işdən ayrılmaq istəmirdi. Bayram istəyirdi ki, nökr Canəli həmişə ağası Məşədi Ulu xana onun haqqında yaxşı sözlər söyləsin ki, bəlkə Məşədi Ulu xan insafa gələ. O fikirləşdi ki, birdən Məşədi Ulu xan da Fətullah bəy kimi onu vədə başı döydürüb pulunu verməz. Odur ki, o, həmişə özünü işgüzar adam kimi göstərmək istəyirdi.

Lakin Canəli onu ikinci dəfə çağırdı. Bayram dəryazı qoyub yavaş-yavaş zəminin kənarına, Canəlinin yanına gəlir. Canəli bir yumurtanı və bir parça quru çörəyi kirli bağlamadan çıxarıb yerə qoyur. Bayram çatanda adəti üzrə Canəlinin sol əlində tutduğu balaca su dolçasını alıb yarısını içir.

Sonra o özünü qibləyə tutub namaz qılır, bardaş qurub Canəli ilə üzbəüz əyləşir. Bayram yumurtanı soyur, sonra da quru çörəkdən bir parça kəsib yeməyə başlayır. Bayramın Məşədi Ulu xanla bağladığı vədəyə üç gün qalırdı. Onu həmişə fikirləşdirən bir qorxu yavaş-yavaş özünü göstərirdi. Bayramın ürəyinə dammışdı ki, Məşədi Ulu xan onun muzdur haqqını vermiyəjk. O, özünü könülsüz halda nökr Canəliyə tutub deyir:

–Necə bilirsən Canəli qardaş, Məşədi Ulu xan mənim haqqımı verəcəkm?

Canəli onun sualından diksinir. Çünki bu üç ayda birinci dəfə idi ki, Bayramdan bü sözü eşidirdi. Canəli çoxdan Bayrama çox qorxulu sirtin üstünün açajeydi. Amma onun dili gəlmirdi ki, desin. Bu sualdan sonra Canəli bir az özünə toxday verir. Çoxdan Bayrama demək istədiyi sözləri ona deməyə başlayır:

–Bayram, Məşədi Ulu xanın necə adam olduğu hələ sənə doğru-dürüst bəlli deyil. Mən iki ilə yaxındır ki, Məşədi Ulu xana nökrçilik eləyirəm. Bu iki ildə ona qədər nökrin Məşədi Ulu xan tərəfindən öldürüldüyünü öz gözlərimlə görmüşəm. O, çox qaniçən, zalım adamdır. Həmişə özünə nökr tutar, haqqını istəyən nökrələri isə öldürərdi. İndi mənim sənə yazığım gəlir. Görürəm ki, Məşədi Ulu xan o biri rəncbərlər kimi səni də öldürəcəkdir. Ancaq mənim sənə çox yazığım gəlir. Odur ki, sənə deyirəm ki, elə günü sabah qaç buradan. Yoxsa səni öldürəcəklər, yazıxsan.

Məşədi Ulu xanın belə bir adam olması Bayramın ürəyinə

dammışdı. O, son tikəni uda bilmir. Bərk çeçəyir. Sonra kuzənin dibində qalan suyu içib yavaş-yavaş ayağa qalxır. Canəliyə verdiyi məsləhətə görə “çox sağ ol” deyir. Nökr Canəli gedəndən sonra bir az uzanıb dincəlmək istəyir. Lakin çox yorulduğundan yuxu onu tutur, o yatır. Bir də yuxuda görür ki, arvadı dəryaya düşüb boğulur. Elə hey Bayramı haraylayır. Bayram hövlənk yuxudan ayılır, görür ki, artıq axşamdı. O ayağa qalxır. Dəryazı da götürüb öz vilayətlərinə tərəf getməyə başlayır. Gecə səhərədək yol gedir. Səhərə yaxın kəndlərinə çatır. O, evlərinə gəlib görür ki, arvadı ağır xəstədir. O, yuxusunun düz olduğunu indi bilir. Onun arvadı bərk soyuqlamışdı. Çünki havalər artıq soyuyurdu. Qısa cəmi on beş gün qalırdı. Bayram əynindəki çuxasını çıxarıb arvadının üstünə saldı. Axşamayaxın arvadın əhvalı bir az yaxşılaşdı. Səhər o, tamam yaxşı oldu. Sanki ərinin cırıq çuxası ona sağlamlıq gətirmişdi.

Səhər Bayram Məşədi Ulu xanla olan əhvalatı arvadına danışır. Arvadı artıq heç bir söz demir. O bilir ki, bu qış ikisi də acından, soyuqdan öləjəklər. Lakin Bayram yeni bir plan hazırlamışdı. O fikirləşirdi ki, necə olursa-olsun başqa bir vilayətə gedib orada varlı bir kişiye kələk gəlsin. Bu düşüncələr içərisində Bayram arvadı ilə xudafizləşib yol başlayır. O, çox yerlər keçib, gəlib Mərəndə çatır. Bayram soraqlaşs-soraqlaşs gəlib varlı, tamahkar bir kişinin evinə çıxır. Həmin kişinin adı Hacı Mürsəlqulu idi. O, Mərənddə hamıdan dövlətli olsa da, həddindən artıq tamahkar idi.

Bayram Hacı Mürsəlqulunun yanına gəlir. Hacı onun nə üçün gəldiyini soruşur. Bayram deyir:

–Hacı, mən bu yayı xeyli ot-ələf toplamışam, istəyirəm onu satam. Özüm də Sulduzdanam.

Hacının xeyli mal-qarası var idi. Ancaq qış üçün mal-qaraya yemək verməyə otu çatmayacağını bilirdi. İndi Bayramdan bu sözləri eşidəndə tamahdan onun gözləri parıldadı, dedi:

–Bayram, düzdür mənim heyvanım həddindən artıqdır. Bilirəm ki, mal-qaranı bu qışdan çıxarmaq çox çətin olajax. Ancaq görürəm ki, sən çox xeyirxah adamsan. Odur ki, mən öz heyvanlarımı sənə etibar eliyirəm, götür apar. Yaza kimi onlara əgər yaxşı baxsan, hər cinsdən sənə bir heyvan verərəm.

Bayram onunla razılaşır. Tez çıxıb tövləyə gedir. Camışları,

öküzləri, atları, qoyunları, keçiləri, toyuqları, başqa cinsdən olan heyvanların hamısını çıxarıb qabağına qatıb yol başlayır Sulduz kəndinə tərəf. Günə bir mənzil, teymənzil axır gəlib yetişir öz kəndlərinə. Mal-qaranı sürür öz həyətlərinə. Arvadı görür ki, budur Bayram gəldi, özünün də qabağında böyük bir heyvan sürüsü. O, ərinin qabağına çıxıb heyvanları haradan aldığını soruşur. Bayram ona bütün əhvalatı danışır. Sonra öküzlərdən onunu bazara çıxarıb satır. Pullara bir neçə günün içində bir böyük pəyə tikdirirlər. Sonra Bayram camışlardan da bir neçəsini satıb bir az ot alır ki, heyvanlar yazatan qırılmasınlar. Bəli, Bayramgil gündə bir heyvanı kəsib yeyirlər. Üç ay onlar varlılara məxsus ömür sürürlər. Yaza qədər həm Bayram, həm də arvadı o qədər kökəllirlər ki, dərilərinə sığmırlar. Bəli, vaxt tamam olur. Bayram təzə paltar geyib Hacı'nın yanına getməyi qərara alır. Arvadı çox qorxur ki, birdən Bayram gedər, Hacı onu öldürər. Lakin Bayram çox yaxşı bilirdi ki, Hacı onları axtaracaqdır. Odur ki, arvadına tapşır ki, evdə nə qədər qiymətli şeylər varsa cəmlədirsən, üç günə kimi qayıdacaqdır. Özü isə yol başlayır Mərəndə tərəf. Bayram iki günə özünü yetirir Mərəndə. Düz gəlir Hacı Mürsəlqulunun evinə. Sözsüz-soraqsız girir qapıdan içəri. Hacı Mürsəlqulu qəlyan sümürürdü. Gördü ki, ayə budu Bayram kişi içəri girdi, özü də elə bil bordaqdan çıxıb. Tez dedi:

–Ayə, Bayram, xoş gəlmisən, de görüm heyvanlar necədi? Bayram ona deyir ki, Hacı hələ qoy bir nəfəsimi dərim, sonra hamısını danışacağam.

Hacı çox qorxur. Elə bilir ki, Bayram heyvanı yəqin qurda-çuşa yedizdirib. Bayram görür ki, Hacı çox qorxdu. Tez deyir:

–Hacı, heyvanlar barədə heç narahat olma, hamısı elə kökəlliblər ki, üstlərində yumurta durar.

Hacı bu sözdən çox sevinir. Tez qulluqçularına tapşır ki, Bayrama bir yaxşı yemək versinlər. Bayram möhkəm yedikdən sonra üzünü Hacı Mürsəlquluya tutub deyir:

–Hacı, indi qulaq as, gör heyvanlar necədirlər.

Bunu deyib Bayram başlayır oxumağa:

Hacı mənə tapşırıb qırx atnan, qırx qatır.
Yarısı şirəkdi, yarısı qotur.
Tamamı çöllükdə yan-yana yatır,

Biri də pəyədə dildən olubdu.

Hacı çox qorxur, deyir:

–Ayə, Bayram, yoxsa heyvana qotur düşüb?

Bayram deyir:

–Ayə, Hacı, qotur-zad düşməyib, elə sözdü, ürəyimə gəlib deyirəm də. Başlayır oxumağa.

Sənə qurban olum, mərdlərin mərdi,
Məni də yandırır dananın dərdi.

Qırx inək vermişdin qalıbdır dördü,
O da qalmağına peşman olubdu.

Səhər olar, qar yağar qaşdan-qabaqdan,
Mərhəmət çörəyin kəsdi tabaqdan.
Öküzlər ağızdan tutub dabaqdan,
Camişlar sabaha ilqar alıbdı.

Ay ağalar, deyək qışı, soyuğu,
Gömbələn tutdu qırdı toyuğu.
Qurmuşdum mən orda-burda oyuğu,
Bir tülkü yüz leşə sərdar olubdu.

Sulduzlu Bayram deyər, Allahım aman,
Qurtarıbdı otum, qalmayıb saman.
Bir qotur oğlağa gəlirdi güman,
O da samanlıqda murdar olubdu...

Bunları deyib Bayram çıxıb qaçıb axşamədək yetişir evlərinə. Arvadı ilə köməkləşib, şeyləri yığırlar bir arabaya. Sonra onlar uzaq bir vilayətə gedib orda məskən salıb başlayırlar çox firavan yaşamağa.

UÇAN PADŞAH

Biri varıymış, biri yoxuymuş, əyyami-qədimdə Əhməd adlı bir padşah varıymış. Bu padşah ömrünün çoxunu keçirmiş, azını yaşayırmış. Həmin padşahın üç oğlu varıydı. Birinin adı Cümşüd, birinin adı Hətəm, kiçik oğlunun adı isə İbrahim idi. Bu padşahın

oğlanları artıx qonum-qonşu, vəzir-vəkil qalmamışdı atasının yanına göndərsin ki, oğlanlarının evlənmək vaxtıdır, onları evləndir. Padşah isə bunlara heç bir cavab vermirdi.

Bir gün oğlannar sözü bir yerə qoydular ki, indi ki atamız bizi öyləndirmir, gəl biz də baş götürüb gedək başqa bir ölkəyə, orada öylənək, üç qardaş çiyin-çiyinə verib yaşayaq. Şahzadələr buradan getməkdə olsun, eşit padşahdan. Padşah gecə yatan zaman bir qorxulu yuxu görür. Aləmi röyyada üç əjdaha bərənin ağzında durub, padşahı udmaq istəyir. Nə qədər qoşun, ləşkər gəlsə əjdahalar onları udur. Bu zaman padşahın oğlanları atasına deyirlər ki, ata, bizi at əjdahanın ağzına. Padşah bərəni keçməyə az qalanda görür ki, əjdahalar dalınca elə gəlir ki, yel kimi. Padşah bir təhər canını qurtarır. Amma sora qabağına bir ağ paltarlı dərviş çıxıb, padşaha deyir, «ay insafsız» oğlanların sənin ucbatından özlərini öldürdülər, sənə onlara yas tutmaq əvəzinə canını qurtardın». Padşah gözünü yumub açanda görür ki, qoja dərviş qeybə çəkildi.

Padşah yuxudan sərsəm oyanan kimi tez vəzir-vəkilə xəbər göndərir ki, bura gəlsinlər. Vəzir, vəkil, rəmmal, münəccim tez gəlirlər padşahın yanına. Padşah gördüyü yuxunu yozmağı bunlara əmr edir. Münəccimbaşı padşaha baş əyəndən sonra deyir ki, padşah sağ olsun, bu yuxu elə bir qorxulu şey deyil. Bu o, deməkdir ki, sən özün hər bir şeyi görüb, dövrənini sürmüşsən, indisə oğlanlarının hərəsi bir gümə qaraldıb, içinə girməlidir ki, səndən sonra bir şam yandıranın olsun. Yasda ki, toydur. Dərviş sana demək istəyirmiş ki, sən niyə oğlanlarının toyunu etmirsən? Padşah sevinir, münəccimbaşıya çoxlu xələt, ənam verir. Sonra tutduğu işdən peşiman olub, oğlanlarını öyləndirmək fikrinə düşür. Padşahın özü çoxdan vəzirin qızında idi ki, onu böyük oğlu Cümşüdə, Vəkilin qızını isə Hətəmə alsın. Amma tərəddüd edib, oğlanlarını evləndirmirdi.

Padşah yuxu görən gecənin səhəri əmr etdi ki, oğlanlarım hüzuruma gəlsin. Bu hadisədən bir qədər keçdikdən sonra qasid gəlib padşaha baş əyib dedi ki, padşah sağ olsun, oğlanlarımızı heç yerdə tapa bilmədim. Padşah məcbur olub, şəhərə car çəkirdi. Yenə də oğlanlarından bir xəbər verən olmadı. Bir tərəfdən padşahın arvadı gecə-gündüz göz yaşını axıdıb, ahu-nalə edirdi ki, sən vaxtında onları öyləndirsəydin belə olmazdı. Odur

ki, padşahın arvadı ərinə dedi: – Əgər üç günə kimi oğlanlarımdan bir xəbər çıxmasa özümü öldürəcəyəm”. Padşah qaldı çar-naçar. Bilmədi nə eləsin. Bu vaxt padşah car çəkirdi ki, kim mənim oğlanlarımın yerini desə, ona böyük ənam verəcəm. Bu sözləri eşidən şəhər qapıçısı padşahın hüzuruna gəlib baş əyib dedi ki, padşah sağ olsun, qabaqca istədim ki, deməyəm qorxumdan, sonra da düşündüm ki, sonra öyrənib, boynumu vurdurarsan, amma indi qalib sən öz mərhəmətinə, ya öldür, ya da bağışla. Üç gün qabaq oğlanların şəhərdən getdilər.

Padşah şəhər qapıçısına öz qızıl toqqasını bağışladı, qırx dənə çapar çağırıb hərəsini bir padşahın yanına göndərdi ki, oğlanlarını tapıb qolu bağlı onun hüzuruna gətirsinlər. Padşah taxt-tacını idarə etməkdə olsun, çaparlar yol getməkdə. Eşit indi sən oğlanlardan.

Padşahın oğlanları az getdi, üz getdi, dərə-təpə, düz getdi. Orada illə, burada şirin dillə, gündə bir mənzil, tayeyi-mənzil üçüncü günü gəlib çatdılar, bir şəhərin kənarına. Böyük qardaş, ortancıl qardaşa dedi:

- Hətəm, biz burada oturaq bir az dincələk, sənə get şəhərə bir az yeməkdən-zaddan al gətir, yeyək, qarnımızı doyduraq, axşama yaxın gedərik şəhərə. Bir də bax gör, buranın camaatı necədir, şəhərdə nə var, nə yox? Hamısını öyrənib gəlsən.

Hətəm şəhərə getməkdə olsun, eşit sən Cümşüd ilə İbrahimdən. Bu qardaşlar çox yorğun idilər. Odur ki, getdilər yaxınlıqda olan çinar ağacının altına kölgələnəyə. Çinar ağacının ətrafında böyük bostan var idi. Bu bostanın yiyəsi çox mehriban bir kişi idi. Nə oğlu varıydı, nə də ki qızı. Bir qarısıydı, bir də ki, özü. Qoja gördü ki, it çox hürür. Bildi ki, bu sədaqətli köpək havayından hürməz. Odur ki, qoja eşiyə çıxıb ətrafa göz gəzdirdi. Gördü ki, çinarın altında iki nəfər adam var. Qoja bunlara yaxınlaşanda gördü ki, bunlar elə gözəl cavanlardı ki, Yusif bunları görsə valeh olar. Özləri də elə bil bir almadı, yarı bölünüb. Qoja cavanlara yaxınlaşıb salamladıqdan sonra, onlardan hal-əhvallarını, kim olduqlarını soruşdu. Cümşüd başına gələnəri, mən sizə söylədiyim kimi qojaya danışdı. Qoja dedi, ay oğul, mənim də övladım yoxdur. Allah sizi elə yaxşı göndəribdir. Gəl bizimlə ol. Biz də bu gün-sabahlıq. Heç olmasa bilərəm ki, öləndən sonra yurdunda adıma anan, çırağı

yandıran, ojağımı közərdən bir varisim var. Oğlanlar razı oldular. Bunlar söhbətdə olsunlar, eşit ortancıl qardaş Hətəmdən.

Hətəm şəhərə girəndə gördü ki, bu şəhərin camaatı hamısı matəm libas olublar, qara geyiniblər. Hətəm bir qojaya yanaşdı, soruşdu ki, baba nə üçün bu camaat qara geyinib? Qoja oğlanın üzünə baxıb dedi:

– Ay oğul görünür ki, sən qarıbsən, heç bir şeyi bilmirsən. Oğul, bizim qonşu padşahın üç oğlu itib. Nə öldüsü bilinir, nə qaldısı. İndi Əhməd padşah hər məmləkətə bir qasid göndərib, o məmləkətin də padşahından xahiş edibdir ki, oğlanlarını tapıb ona göndərsinlər. Hətəm kişiyyə razılıq edib ayrıldı. Gedib dərzi dükanından üç dəst qara paltar, bir qədər də azuqə alıb, qayıtdı qardaşlarına eşitdiklərini danışdı. Qardaşları sözü bir yerə qoydular ki, bir daha evlərinə qayıtmasınlar. Bu minvalla düz üç həftə bunlar qojanın yanında qaldılar. Səhərdən axşama kimi qardaşlar yer belliyir, əkin əkirdilər. Bir gün Cümşüd Hətəmə dedi:

– Qardaş yenə şəhərə get gör şəhərdə nə var, nə yox. Bir də bir az ətdən-zaddan al.

Hətəm qara libası geyib, şəhərə yollandı. Hətəm şəhərə çatanda yenə gördü ki, camaat qara paltardadır. O, qəssabdan soruşdu ki, nə üçün bu camaat qara geyib? Qəssab dedi:

– Ay oğlan Əhməd padşahın bu gün iyirmi dörd gündür ki, oğlanları itib, ona görə padşah qara geyinib. Bir də ki, Əhməd padşahın arvadının gözü ağlamaqdan kor olub, ona görə. Hətəm anasının kor olmasını eşidəndə az qaldı bihuş ola, ancaq bir təhər özünü saxladı. Gəlib bu acı xəbəri qardaşlarına danışdı. Onlar tutduqları işdən peşman oldular. İstədilər qayıtsınlar evlərinə, gördülər ki, pulları yoxdur, qojadan da istəməyə utandılar. Bu zaman qardaşlar belə fikirləşdilər ki, ikisi qocaya kömək eləsinlər, biri də gedib, şəhərə bir iş tapıb, yol pulu qazanana kimi işləsin. Səhərisi belə oldu. Hətəm getdi şəhərə iş axtarmağa. Amma oğlanlar bu sözü qojadan gizlədirdilər.

Günorta Cümşüd, İbrahim yer belləyəndə belləri nəyə isə toxundu. Nə qədər elədilər, həmin şeyi çıxara bilmədilər. Əl atdılar külüngə, bir qədər qazdıqdan sonra gördülər ki, bu, bir müjridür. Müjrinü çıxarıb açdılar. Gördülər ki, müjrinün içi

doludur qızılınan, ləl-cəvahiratnan. İstədilər götürsünlər, sora dedilər ki, bəlkə bu qojanıdır. Oğlanlar gəlib həmin müjrinü qojaya verdilər. Qoja dedi:

– Oğlanlarım, çox qədimlərdə atam mənə bir dəfə demişdi ki, onun babası harasa bir müjri qızıl gizlətməmişdi. Onu indiyə qədər hamı axtarmış, amma tapmamışdır. Çünki, onu basdıranı qaçaqlar öldürmüş, sirr indiyə qədər üstü örtülü qalmışdır. İndi ki, onu siz tapmısınız, götürün özünü. Oğlanlar çox dedilər, qoja az eşitdi, qoja çox dedi, oğlanlar az eşitdilər. Axırda qoja bir qədər qızıl götürüb dedi:

– Bu mənim də, qarımın da götürülməyinə, basdırılmasına çatır. Yerdə qalanı sizin. Oğlanlar çox sevindilər. Anasının gözləri tutulmasını, evlərinə qayıtmalarını qojaya bildirib, onlara izn verməsini xahiş etdilər. Qoja onlara xeyir-dua verib yola salmamışdan qabaq hərəsinə bir qarpız verib dedi: - Balalarım, bu qarpızı aparıb verərsiniz atanıza, deyərsiniz yesin. Qarpızı kəsəndən sonra deyərsiniz ki, bunun mənasını tapsın. Səhər sübh tezdən oğlanlar vətənlərinə sarı rəvan oldular.

Bunlar yol getməkdə olsunlar, eşit xəbəri Əhməd padşahdan. Əhməd padşah çox peşiman olmuşdu. Nə gejesi varıydı, nə gündüzü. Bir tərəfdən oğlanları, bir tərəfdən də arvadının kor olması. Padşah o təbib, o loğman qalmamışdı ki, arvadına ondan əlac istəməsin. Heç biri Əhməd padşahın dərdinə əlac edib, onun arvadının gözlərini sağalda bilməmişdi. Axırda padşah naəlac qalıb, başqa dövlətlərdən də loğmanlar gətirtmişdi. Yenə də bir murad hasil olmamışdı. Odur ki, padşah gözünü tikmişdi, Allaha ki, bəlkə Allahın rəhmi gəlib, bir əlac eləyə. Odur ki, padşah bütün fağır-fuğaranı, aji-yoxsulu, əlsiz-ayaqsız yedirir, içirdir, köməklik edirdi. Bundan bir şey çıxmıdı. Əlqərəz padşah ələcsiz qalıb rəmmalı çağırtdı. Əmr etdi ki, bir rəm at, gör başımıza nə iş gələcək? Arvadımın gözü sağalajaxmı? Rəmmal bir rəm atdı, tutmadı, ikinci rəmi atdı tutğunluq gətirdi, üçüncü rəmi atanda sevindiyindən elə qışqırdı ki, bütün saray əhli onun başına yığıldı. Rəmmal dedi:

– Padşah sağ olsun, bu saat oğlanlarınız saraya qayıdılar. Qürub çağı sarayda olacaqlar. Bir də rəm göstərir ki, arvadının gözü qırxıncı günə qədər sağaldı, sağaldı, sağalmadı heç kəsdən imdad gözləmə. Bir də rəm göstərir ki, arvadının gözlərini açan

adam kiçik oğlun İbrahimin gələcək arvadıdır. Odur ki, onlar gələn kimi onları evləndir. Padşah razı olub, bu şad xəbəri arvadına çatdırdı. Padşahın arvadı sağalajağına o qədər sevinmədi ki, nə qədər oğlanlarının qayıtmasına sevindi.

Axşama az qalmış padşah gördü ki, sarayı bütün şeypur səsi başına götürüb, bildi ki, oğlanları qayıdırlar. Odur ki, başda padşah olmaqla bütün saray əhli şahzadələrin pişvazına çıxdılar. Padşah istədi ki, oğlanlarına icazəsiz getdiyi üçün cəza versin, sonra arvadı yadına düşüb bu fikirdən vaz keçdi. Gələn kimi onları evləndirəcəyinə söz verdi. Şahzadələr sağ-salamat evlərinə gəldilər. Amma analarının gözlərini kor görən kimi hər üçü də bihuş olub yıxıldılar. Bu minvalla üç gün onlar ayıla bilmədilər. Şahzadələr ayıldıqdan sonra bütün başlarına gələn əhvalatı atalarına mən sizə danışdığım kimi danışdılar, qoja bağbanın verdiyi qarğızları atalarına verdilər. Padşah ilk qarğızı kəsəndə gördü ki, bu qarğız tamamilə çürüyüb, Hətəm verən qarğızın yarısı xarab olub, yarısını yemək olar, İbrahimin qarğızı isə lap yeməlidir. Padşah tez vəziri-vəkili çağırıb, bunun mənasının nə olduğunu onlardan soruşdu. Vəzir dedi:

–Padşah sağ olsun, bunun mənası odur ki, Cümşüdən öylənmək vaxtı keçmiş, Hətəmin də vaxtını, Cümşüd kimi keçirmə. Nəhayət qoja demək istəyir ki, İbrahimin əsil evlənmək vaxtıdır. İzdivacı yubatma. Oğlanlarını öyləndir. Padşah bu kəlama əhsən deyib, həmin qojanı gətirtmək üçün onun dalınca adam göndərdi.

Padşahın arvadının artıq düz bir ay iydi ki, gözləri tutulmuşdu. Odur ki, padşah oğlanlarını yanına çağırıb, dedi: - İndi ki, siz öylənmək istəyirsiniz, öylənin. Mən Cümşüdə, Hətəmə nişanlı tapmışam. Amma İbrahimə layiq nişanlı tapmamışam. Odur ki, mən indi sizin hərənizə bir kaman, bir ox verəyəm. Həmin oxu çıxıb Qaf dağından atarsınız. Kimin oxu hansı dama, kimin damına düşsə, həmin ojaxdan ona arvad alajam. Oğlanlar sevindilər. Ox-kamanlarını götürüb yollandılar Qaf dağının zirvəsinə. Qabaqca Cümşüd atdı, oxun iziylə gəlib çıxdı düz vəzirin evinə, sonra Hətəm atdı. Bu da düşdü vəkilin damına, sonra növbə çatdı İbrahimə. İbrahim var qüvvəsiylə kamana dartıb oxu atdı. Ox gedib, düşdü dağın döşünə. İbrahim gedib, oxu götürdü, qayıdıb bir də atdı. Beləliklə o, üç dəfə oxunu atdı.

Ox yenə də gəlib həmin nöqtəyə düşdü. Axırda İbrahim öz-özünə dedi:

– Eh, görünür mənim bəxtim belə imiş. İstədi qayıtsın saraya, sonra düşündü ki, heç olmasa gedib həm oxumu götürürəm, həm də bir ovuj torpaq götürüb atama aparım ki, ata mənim də bəxtimə bax bu düşdü. İbrahim qayıdıb oxu götürəndən sonra əyilib bir ovuj torpaq götürmək istəyərkən gördü ki, nə isə şey yapışib onun çıçıla barmağına. İbrahim qolunu qaldıranda gördü ki, bu, bir balaca meymundur. Elə qışqırır ki, «mən də sənə qismətin, mən də sənə qismətin». İbrahim qavaxca istədi meymunu öldürsün ki, biyabır olmasın. Qılıncı çəkəndə yenə meymun dilə gəlib dedi: - Ey oğlan, sən mənim qismətimdən, sənə qismətin isə mənəmə. Götür məni apar, peşman olmazsan. İbrahim çar-naçar qalıb, meymunu da götürüb saraya gəldi. Amma bu haqda heç kimə utandığından bir söz demədi. Səhəri gün padşah öz oğlanlarını yanına çağırıb, kimlərlə qohum olacağını öyrənmək istədi. Cümşüd atasına baş əyib, vəzirin qızın istədiyini, oxunun vəzirin damına düşdüyünü, Hətəmin oxunun vəkilin damına düşdüyünü söylədi. Padşah çox şad oldu. Növbə İbrahimə çatanda İbrahim dedi ki, atacan, mənim oxum bir naxırçının damına düşdü. Padşah bundan bir qədər dilxor oldu. İstədi ki oğluna başqa bir qız alsın, düşündü ki, axı mən car çəkdimmişəm, söz vermişəm ki, qərarım dəyişməzdir. Padşah oğlanlarına xeyir-dua verib, oğlanlarına dedi ki, yeddi günün ərzində gəlinlərimin hərəsi mənə bir yaylıq tikməlidirlər ki, onların əl qabiliyyətlərini görüm necədi. Sonra padşah xəzinədarı yanına çağırıb əmr etdi ki, bu gündən etibarən mənim oğlanlarıma istədiyi qədər pul, qızıl verərsən, oğlanlarıma tapşırıd ki, toy gününə qədər hər biriniz, özünüzə şəhərdə istədiyiniz yerdə yeddi mərtəbəli ev tikdirərsiniz. Buna görə sizə qırx gün möhlət verirəm.

İbrahim evə gəlib çox fikir elədi. Uzandı dərddən yatağa. Meymun İbrahimə yaxınlaşıb soruşdu ki, ay İbrahim, nə üçün sən elə həmişə bikefsən? Yeddi qıznan bir dərədə qalmamısan ki, ya da dəryada gəmilərin batmayıb ki, dərddin varsa, aç mənə söylə. İbrahim qabaqca atasının tapşırıqlarını, sonra anasının kor olmasını, vaxtının qurtarmasını meymuna danışdı. Meymunun ona bərk acığı tutdu. O dedi: «Ay İbrahim su ki, doldu qaba oldu içməli. Mən bütün biyabırçılığımı və andlarımı pozub səni sevdim. Sən isə dərddini mənədən gizlədirsən. Bəs ər-arvada, arvad-ərə nə

gündə lazımdı? Sənin birinci günahın olduğu üçün səni bağışlayıram. Amma bir də mənə yalan danışsan, sözümdən çıxsan səndən üz döndərəjəm. Sonuncu təklifim sənə budur ki, məndən kim olduğum haqda bir kəlmə də olsun soruşma, tutduğum işin əleyhinə çıxma. Xeyir görməzsən. Mən özüm haqqında deyə bilərəm ki, adım Meymunə xatındır, özümüz də ki, üç bacıyıq. Qaldı sənin fikir eləməyinə onu da eləmə. Qulax as gör, sana nə deyərəmsə, ona əməl edərsən. Mənim böyük bacım dəryada bir balıxdı. Gedərsən Nil dəryasına, bu üzüyü suya salıb üç dəfə çalxalayar, deyərsən ki, ey dəryalar sultanı, nənənin eşqinə çıx üzə. Bu zaman bajım dəryanın ortasından sahilə yaxınlaşacaq. O zaman səndən məni soruşajax. Deyərsən ki, Meymunə xatının işi dara düşüb. Odur ki, məni sənin yanına göndərdi ki, nənəmin bağışladığı ləpiyi ona çatdıram ki, dardan qurtarsın». Bunu deyib, Meymuna xatın barmağından üzüyünü çıxardı verdi İbrahimə. İbrahim üzüyü əlinə alanda gördü ki, üzüyün qaş az qalır öz şoxu ilə adamı kor eləsin. Qərər, İbrahim üzüyü alıb yola düzəldi. Meymunə xatın İbrahimi yola salanda ona tapşırırdı ki, nə badə mənim haqqımda bajımdan bir söz soruşasan, bir də nabadə qayıdıb geri baxasan.

Meymunə xatın saraya qayıtmaqda olsun. Sənə kimdən danışım balıxdan. Bu balıx Meymunə xatının böyük bacısı Pəri xanım idi. Bir il olardı ki, bir-birindən xəbərsiz idilər. Gecə-gündüz Pəri xanım bajılarının həsrətini çəkirdi. Birdən Pəri xanım gördü ki, dəryanı xoş bir iy götürdü. O, elə bildi ki, Meymunə xatın gəlibdir. Tez özünü dəryanın dibindən verdi dəryanın üzünə. Sahilə yaxınlaşanda gördü ki, bir oğlan dəryanın qırağında dayanıb, boynunu büküb. Pəri gördü ki, bu elə bir oğlandı ki, gözəllikdə tayı-bərabəri yoxdur. Amma qorxdu Pəri bu bəni-insanın gözüne görünməyə. Odur ki, özünü yenə də vurdu dəryanın dibinə. Pəri dəryanın dibinə getməkdə olsun, eşit yenə də İbrahimdən. İbrahim ikinci dəfə üzüyü çalxaladı dəryaya, bir şey olmadı. Axırda dedi atalar üçəcən deyib, qoy bir də bəxtimi sınaıyım. Üçüncü dəfə üzüyü çalxalayıb dedi: «Ey dəryalar sultanı, nənənin eşqinə üzə çıx». İbrahim elə bunu demişdi ki, birdən gördü ki, göy guruladı, şimşək çaxdı, dərya təlatümə gəldi, dəryada qasırga başladı, bir balıx sahilə çıxıb İbrahimə dedi: «Ey bəni insan, nə cürət edib buraya gəlib, məni narahat eləyirsən? Bilmirsən ki, mənim gözümə

görünənə aman yoxdur» İbrahim bir az qabağa gəlib balığa dedi:

- Ey balıxların padşahı, dəryaların sultanı, məni sənin yanına göndərən doğma bajın Meymunə xatındır. O, dara düşüb, səndən kömək istəyir. Pəri bajısının adını eşidib sevindi.

O, üzə çıxıb Meymuna xatının arzusunu yerinə yetirir. İbrahim geri qayıdır. Ləpiyin köməyi ilə Meymunəxanımı dardan qurtarır. Onlar şad-xürrəm ömür sürməyə başlayırlar.

AĞLAR-GÜLƏYƏNİN NAĞILI

Biri varıymış, biri yoxuymuş bir padşah varıymış. Bu padşahın iki uşağı varıymış. Bunların biri qızıymış, o biri oğlan. Qız o qədər ağıllıymış ki, şəhərin camaatı onu həmişə tərifləyərmiş. Həm də qız oğlandan böyük imiş. Günlərin bir günü padşah bərk xəstələnir. Hələ ölməmişdən qavax uşaqlarını çağırıb vəsiyyəət edir. Padşah yazıx da baxıf görür oğlan hələ həm uşaxdı, həm də qızı ondan ağıllıdı. Odur ki qızını öz yerinə padşah qoyur, canını tapşırır.

Bu qızınan bu oğlan can bir qəlifnən yaşayırmış. Bunların bir alması olsa yarı bölüb yeyərmişlər. Oğlan günü-gündən böyüyür. Qız da ədalətlə padşahlıq edir. Bir gün yazıx qız deyir ki, qardaş, artıq sən böyüyüfəsən. Gəl səni öyləndirim, özün padşahlıq eylə. Mənə yaraşmaz ki, qardaşım ola-ola padşah olum. Qardaşı deyir ki, bəji, özümdən böyük bajımsan nə deyə bilərəm.

Bajısı qardaşına bir varrı qız alır, özü padşahlıqdan çıxır. Oğlan bajısını o qədər çox istəyirmiş ki, arvadının buna paxıllığı tutarmış. Bir gün oğlan bacısına bir gözəl yaylıx, alıf gətirir. Bunu yengəsi qarnı yanmışın qarnı götürmür. Qız yazıq da yengəsinin* əlini qoymazmış isti sudan soyuq suya vursun. Oğlan padşahlıq eliyif qayıdanda görür ki, arvadı mısmırığını sallayıf. Nə qədər edirsə arvadının sirrini bilmir.

Günlərin bir günü bu öyü yıxılmış, qızı bazara göndərir, padşah öyə gəlir, o deyir ki, daha səndə oturmaram. Əri çox yalvarıf, yaxa-

* Yengə - qardaş arvadı

rannan sora arvadı deyir: «Sənin namusun yoxdu. Bajın hər gün bir keçəllə oynamağa gedir. Mən nə qədər eyləyirəm sözümə

baxmır. Sənin heç namusun yoxdumu?». Oğlan deyir ki, ay arvad, nəhlət şeytana de, o mənim atamın ən çox istədiyi övlad oluf. Özü də böyük bajımdı. Mən ona heç nə demərəm. Daha bu belə keçif gedər. Gədə bacısına bir şey deməyir ki, üzü qara olmuş arvadım belə deyir. Genə mehriban dolanırlar..

Bir gün padşahın bir oğlu olur. Yazıq qız da bunu o qədər çox istəyirmiş ki, gəl-görəsən. Ancax gəlin buları nə qədər fitnələyirsə, ərini baldızıynan dalaşdıra bilmir. Genə bu qardaş-başı mehribanca dolanırlar.

Günlərin birində bu Allah nəhlət eləmiş gəlin o qədər qudurur ki, day dura bilmir. Odur ki, bir gecə yatdıqları vaxtı duruf oğlunun başını kəsif də, qanı pıçağı qızın döşəyinin altında gizlədif, savax qalxanda bir vay şivən salır ki, deməzsənmi uşağın başını kəsiflər.

Cəlladlar axtaranda görüllər ki, pıçax qızın yatdığı döşəyin altındadı. Daha oğlan dözə bilmir. Həm də bacısına yazığı gəlir. Ancax axırda qəzəblənir, qızın qollarının ikisini də kəsdirir. Sonra aparıb öz torpağından çıxartdırır. Qız yazıx da, nə qədər yalvarırsa olmur. Qızı aparıb bir meşəyə tullayırlar.

Eşit kimmən deyim, bu qızı tulladıqları vilayətin padşahının oğlundan. Oğlan yuxuda görür ki, ova çıxıf. Bu meşədə bir ahu var. Yemə-icmə, xətti-xalına gül camalına tamaşa eylə. Savax tezdən yayını-oxunu götürüf, nökrənnən meşəyə oy-oylamağa gedir. Bunlar o qədər gəzillər ki, daha əldən düşürlər. Axırı gəlif su gölünün yanında dincəllər. Padşahın oğlu nökrə deyir ki, apar atdarı sula. Bular atdarı gölə yaxınlaşdırandan atdarın hamısı su içir, padşahın oğlunun atı su içmir. Padşahın oğlu gəlif gölə baxanda görür ki, göldə nəşə var. Atdar bundan huyuxur. Sonra bu zənnən baxanda görür ki, Allah, göldə, ağacın başında bir qız şəkli var, elə bil mələykədi. Atdar bundan huyuxur. Padşahın oğlu dönüf ağacın başına baxanda görür bir gözəl qızıdır. Bunun da şəkli gölə düşdüyündən atdar su içmir. Şahzadə deyir. “Allah bunu mənim baxıtma göndərif. Dilənçi qız da olsa bunu alacam”. Bu yazığı dütürüf görürlər ki, bunun əlləri yoxdu. Vəzir-zad razı olmayır ki, yaqın oğurluq üstündə bunun əlini kəsiflər. Bunnan xeyir gəlməz, gedək. Şahzadə görür o, çox gözəl qızıdı, ancaq nə bə-lasa buna üz verib, heç kimə qulaq asamayıb bunu öz öyünə aparır.

Şahzadənin ata-anası da bunu qəbul eləyirlər ki, bizim oğlumuz bəyənif, bizim qızımız olsun. Buna poladdan əl qayırlar.

Bir padşah da varıymış. Bu, bütün padşahlara qan ağladarmış. Bir gün qızın əri qoşun göndərif özü döyüş paltarı geyinir. Sonra da arvadını atasına, anasına tapşırif düşmənin canını almağa gedir. Özü də deyir ki, ata, mənim oğlum ya qızım olsa, muştuluxladarsan. Oğlan gedənnən üç-dörd ay sonra qız bir cüt oğlan doğur. Oğlanlar da gül parçası kimi. Nökrə padşah oğluna muştuluxçu göndərif deyir ki, bu kağızı oğluma ver. Ona de ki, sən gələne kimi onları gözüm üstə saxlayacağam.

İndi sənə kimdən deyim, nökrədən. Nökrə o qədər yol gedir ki, gəlif qızın qardaşının öyünə çıxır. Orda yalvarıf qonaq qalır. Sonra başına gələnləri burada danışıf. Bu nəhlətdəmələr də nökrə yatandan sonra kağızı götürüf yerinə ayrı kağız yazıf qoyullar. Padşahın dili ilə yazıllar: «Ay səni öl oğul. Gətirdiyin topal bir cüt küçük doğuf, nökrənin özünə də inanma». Sonra nökrə pul verib deyillər ki, gələndə də burdan gəl. Nökrənin nə xəbəri var ki, gedib Şahzadəyə nə qədər deyib oğlun olub, o inanmayıb. Şahzadə yazıf: «Mənim arvadımın yüz cüt küçüyü olsa yenə saxlayın». Nökrə qayıdanda genə də burada qalır. Bu dəfə yazıllar ki, ata, mən gələne kimi ifritəni uşağıynan öz torpağınan çıxart.

Elə ki, gəlib nökrə kağızı verir, bunlar məhəttəl qalırlar ki, neyləsinlər. Padşahın arvadı nəvələrini çox istəyirdi. Odur ki, bir xurcun qızıl doldurub qızın çiyinə salır. Sonra uşaxları xurcunun üstünə mindirif ağlaya-ağlaya yola salır. Yazıx qız o qədər gəlir ki, su deyin çiyəri yanır. Bir dəfə baxır ki bir bulaq var. Bu bulax da bir az dərinymiş. Bu, əyilif su içəndə qavaxdakı uşax suya düşür. Allah görkəzməsin, qız aqlını itirif yıxılanda bir səs gəlir: «Ay qız ağlama, əllərin sağdı, nə durmusan balalarını çıxarsana?!» Qız deyir ki, hanı mənim əllərim, qardaşım kəsif. Bir də baxanda görür ki, canım fəda olmuş əlini sağaldıf. Sonra uşaxlarını sudan çıxarıf bir kəndə gedir. Orada bir tükənə girif kişi paltarı alıf geyinir. Özüdə o qədər gözəliymiş ki, başına qarın geyinif keçəl olur ki, bunun incintməsinlər.

Kəntdə bir qarıya qonax olur. Sonra qarıya deyir ki, nənə, mənim arvadım qaçıb dədəsi öyünə. Gəl nə qədər istəyirsən pul

verim ancaq mənim uşaqlarımı gözün üstə saxla. Hər həftə də gəlib baş çəkəcəyəm. Nəyin çatmasa deyərsən. Özü də bir padşaha mehtər olur. Bu padşahın bir atı varıymış ki, kim yaxın gəlsə başını qopararmış.

Bir gün qız deyir ki, şah sağ olsun sənin o atını töylədən çıxarıb qoşaram. Şah buna təəcüb eyləsə də razı olur. Özü də möhlət alır. Sonra bir gün qapının çölündə qalır. Belə-belə iyirmi günə kimi beləyə ata yaxınlaşır.

Vəhşiləmiş at da qıza meylini salır. Beləliklə, qız atı töylədən çıxarır. Padşah buna çoxlu bəxşiş verir. Sonra hara getsə padşah onnan gedərmiş.

Bir gün xəbər yayılır ki, filan padşahı məğlub ediflər. Qız ərinin qəhrəmanlığına çox sevinir. Bütün padşahlar həmin şahzadəyə çoxlu bəxşişlər verirlər. Qızın padşahı da tapşır ki, biz hamıdan tez ora çataq.

Qız padşahdan xahiş edir ki, nə desən yerinə yetirəcəm. Ancaq arada deynən ki, mənim mehtərim bir ağlar-güləyən nağıl danışsın. Padşah buna razı olur. Qız keçəl libasında öz padşahını hamıdan qabaq ora yetirir. Bütün padşahlardan bərabər qızın qardaşının yengəsi bura gəlif çıxırlar. Elə ki, ara sakitləşəndə padşah nökrinin bir yaxşı nağıl danışmasını bildirəndə hamı bir səsə deyir: «Əgər doğrudan da o ağladan-güldürən danışmasa onun boynunu vurajıyız. Qız da buna razı olub, öz şərtini belə deyir:

– «Mənim də ağalardan bir xahişim var. İçəri adam buraxılsın», çölə adam buraxılmasın. Buna da razılaşandan sonra qız öz başına gələnləri bir-bir danışır. Ancaq orasını da deyim ki, Şahzadə gəlib arvad-uşağının başına gələn müsivətə dözmürdü. Gecə-gündüz ağlayırdı. Gördü yox, bu keçəl danışdığı əhvalat bunun başına gələndi. Qızı gördüyü vaxtdar yadına düşdü. Onda ağlayıb dedi:

«Ay keçəl, sənin qadan alım, sonra nə oldu?..»

Onda keçəl dedi: «Ey padşahları zülümdən qurtaran qəhrəman oğlu, qulaq as!».

Belə olanda qızın qardaşı, yengəsi güldürdü. Qız başına gələnləri danışanda əri ağlayırdı. Elə ki, əli sağaldığını eşidəndə şahzadə güldü. Onda qardaşgil ağladı ki, işin üstü açılsa, vay halımıza. Şahzadə oğlan söyündü ki, arvad – uşağı sağdı, harada

olsa tapacaq.

Əhvalat qurtarana yaxın qardaşgil mahna* edib çıxmaq istədilər. Onda qız razılıq vermədi. Sonra ərini intizarda qoymamax üçün əlin atıb başınan qarını götürəndə saçları qulaş-qulaş dalına tökülür. Onlar elə sarmaşdılar ki, bir səhənk su töksən də ayıra bilməzdin. Axırı qız uşaqlarını da xəlvət gətirib qonşu bir qarının öyündə qoyduğunu

* mahna etmək - bəhanə etmək.

dedi. Əri ürək eyləyib, ona baxa bilmədi. Nökərləri göndərif uşaqlarını gətirdi. Yenidən həsrət-həsrət qucaqlayıb ağlaşdılar. Sonra əri qardaşgilin də cəzasını verib, qonşu ölkəyə geri qaytardı. Sonra yoxsullara nəzir-niyaz verib, bayram elədilər. Onlar yeyif yerə keçdi, biz yeyif dövrə keçək.

ADIGÖZƏLLƏ ASLAN ŞAHIN NAĞILI

Şah Abbas cənət məkan,
Tərəziyə vurdu təkən,
İki qoz bir girdəkan,
Milçək mindik, çay keçdik,
Yabaynan dovğa içdik.

Sizə kimdən deyim, kimdən xəbər verim, Yəmən vilayətindən. Yəmən vilayətində kimdən? Həmin vilayətin padşahı Hacısayaddan.

Günlərin bir günündə padşah öz vəzir-vəkili, qoşun-ləşkəri ilə ova çıxmışdı. Onlar xeyli ov etdikdən sonra gəlib bir çölü-biyabana çıxdılar. Birdən göyün üzün qara bulud aldı. Bir külək qalxdı ki, yerdəki tozu göyə sovurdu. Padşahı tozanaq tutub iki gözlərini kor elədi. İllər keçdi.

Günlərin birində qapıya bir dərviş gəlib çıxdı. Hacısayad dərvişə dedi ki, mənim iki gözlərim kor olub. Əgər onun dərmanını desən, sənə özün ağırlıqda qızıl verərəm. Dərviş çox fikirləşdikdən sonra dedi:

-«Padşah sağ olsun, dəryada bir balıq var, onun qanı sənin gözlərinin dərmanıdır. Əgər o balığı kəsib, qanını gözlərinə çəksən onda gözlərin sağalar».

Hacısayadın iki oğlu vardı. Böyüyünün adı Aslan, kiçiyinin

adı isə Adıgözəl idi. Günlərin birində Hacısayad vəzir-vəkilini vilayətin qurtaracağındakı dəryaya göndərir ki, gedin dəryadakı balığı tutub gətirin. Vəzir-vəkil dəryaya nə qədər tor atırdısa, balıq heç birinin toruna düşmürdü. Nəhayət, Hacısayad padşah öz oğlanlarını göndərməyə məcbur olur. Oğlanlar toru atan kimi balıq tora düşür. Onlar baxırlar ki, bu çox yaraşılıq balıqdı. Fikirləşirlər ki, atamızın yaşının çoxu gedib, azı qalıb, bu balıq da hayıfdir. Balığı atırlar dəryaya. Deyirlər ki, «Balıq da bilməsə, xalıq bilər».

Oğlanlar kor-peşman geri qayıdırlar. Qapıçılar padşaha xəbər verirlər ki, balıq oğlanlarının toruna düşdü, onlar da balığı yenidən dəryaya atdılar. Padşah çox qəzəbləndi, oğlanlarını vilayətdən qovmağı əmr etdi. Anası bədbəxt övladlarının çantasına bir qədər yavanlıq qoyub ərindən xəlvət ikisinə bir at verdi.

Qardaşlar az getdilər, çox getdilər baş götürüb ölkədən çıxdılar. Günlərin birində onların çörəyi qurtardı, atları yoruldu. Onlar bir məzaristanlığa pənah gətirdilər. Adıgözəl Aslan şahı çörək dalınca göndərdi. Lakin çox gözlədi, şər qarışdı, Aslan gəlib çıxmadı. Adıgözəl gözləməkdə olsun, sizə kimdən deyim Aslan şahdan. Aslan şah gəlib bir kəndə çıxdı, o, gördü ki, burada böyük bir məclis qurulub. Görür ki, məclisdəkilər dövlət quşu uçurdurlar. Quş gəlib Aslan şahın başına qonur. Məclisdəkilər Aslan şahı aparıb bir daxmaya saldılar ki, biz səni tanımırıq, öz şəhərimizdən şah seçmək istəyirik. Onlar təkrar quşu uçurdurlar, quş daxmanın dalından bir yırtıq tapıb içəri girib Aslan şahın başına qonur. Ağsaqallar məsləhət gördülər ki, onu padşah seçsinlər, əgər padşahlıq eləyə bilər qalar, eləyə bilməz çıxardıb başqasını qoyarıq. Aslan şahın başı işə qarışdı, qardaşı isə tamam yadından çıxdı.

Adıgözəl çox gözlədi, ancaq qardaşı gəlib çıxmadı. Adıgözəl yola düşdü, xeyli ketmişdi ki, yolda bir tacirə rast gəldi. Tacir onu şəhərə apardı. Yolda vilayət padşahının qızı Nazlı xanım onu görüb bir qəlbə min qəlbə ona aşiq oldu. Günlərin bir günündə vilayətdə yaşayan bir şəmi cuhudu tacirin qılığına girib dedi ki, bu oğlanı mənə sat. Adıgözəl qızıl olmuş şəmi cuhuda satıldı.

Şəmi cuhudu İstanbul padşahının qızına aşiq olmuşdu. O, padşaha demişdi ki, qızını oğluma alaram. Padşah isə şərt

kəsmişdi ki, oğlunu gətirərsən baxım, sonra. Şəmi cuhud Adıgözəli bir bağı sandığa qoyub bir nökrin dəvəsinə yüklədi və dedi ki, ey karvançı, mənim karvanımı Nazlı xanımın qapısından keçirdərsən. Karvançı sandığı Nazlı xanımın qapısından keçirəndə Adıgözəl sızlayaraq dedi:

Ey Nazlı xanım,
Atım-atım atılmışam.
Nər, qutulara tutulmuşam.
Nər mayaya çatılmışam,
Bir qızıl almaya satılmışam.
Şəmi cuhuda satılmışam,
Nazlı yarım, halal eylə,
İstambula aparırlar.

İstanbul padşahı oğlanı görən kimi ona aşiq oldu, qızını ona verib 40 gün, 40 gecə toy elədi. Qoşuna gəcəvə qoşub onu gəmiyə mindirdilər. Gəmi dəryanın ortasında olanda şəmi cuhudu gəmiçiyə dedi ki, Adıgözəli at dəryaya. Gəmiçi Adıgözəli yanına gətirib dəryaya atmağa hazırlaşanda o bir torbanı qucaqlayıb dedi:

Sənə qurban olum, loğmanlar başı,
Axıtma gözlərimdən qanlı yaşı.
Adıgözələm, Aslan şahın qardaşı,
Tut qolumdan, qoyma düşəm dəryaya.

Loğman şəmi cuhuddan qızıl aldığına görə qaramıx kolu ilə Adıgözəlin əllərinə o qədər vurdu ki, o, dəryaya düşdü. Adıgözəl suya düşən kimi qızıl balıq onu udub dəryadan kənara çıxarır. Burada Adıgözəl atlı bir çobana rast gəlir. Çoban onu evlərinə gətirir, anasına tapşırır ki, mənə elədiyən hörməti buna da elə. Mənim qardaşım olmayıb. Mən bu oğlanı özümə qardaş götürürəm. Adıgözəl burda qalsın, indi sizə kimdən xəbər verim, Şəmi cuhuddan.

Şəmi cuhudu Adıgözəli dəryaya atandan sonra padşahın qızını öz evinə gətirdi, dedi ki, səni özüm üçün gətirmişəm. Şah qızı çox ağlayıb ah-fəryad eləyəndən sonra deyir ki, mən 7 il Adıgözəl üçün yas saxlayacağam.

Aylar, illər keçir, bir gün Şəmi cuhuduna xəbər gedir ki, bəs filan şəhərdə Adıgözəli görüblər. Şəmi cuhudu tez padşahın yanına gedib deyir ki, filan şəhərdə Adıgözəl adlı bir oğlan var. O, mənim ev-əşiyimi var-dövlətimi qarət edib qaçıb. Gərək sən onu öldütdürəsən. Padşah əmr edir ki, gedin Alı çobana deyin ki, yanındakı Adıgözəl adlı oğlanı mənim yanına gətirsin. Alı çoban çox qoçaq, fərsətli bir oğlan olduğundan padşahın bu əmrinə acıqlanır, deyir ki, gedin deyin ona bir çomaq vuraram, taxt-tacı ilə yerə gələr. Mən ona qardaşımı verən deyiləm. Bu xəbərdən padşah çox acıqlanır, Alı çobanla Adıgözəli hüzuruna gətirir. Padşahın otağına girəndə Şəmi cuhud Adıgözəli görən kimi həm qorxur, həm də hiddətlənərək deyir:

«Oğlan, bu gün sənin boynunun vurulan günüdür». Padşah carçılara car çəkdirir ki, hamı meydana toplaşsın. Adıgözəl padşaha baş əyib deyir ki, padşah sağ olsun, icazə ver bu son günümdə mən başıma gələn qəzavü-qədərdən bir neçəsini sənə danışım. Deyir:

– Bir padşahın qızı Nazlı xanım sevgilim idi. Məni karvan ilə aparanda dedim ey sarvançı, Nazlı xanımın qapısından sür karvanı. Dedim ey Nazlı xanım, bir almaya satılmışam. Mən mayaya çatılmışam. Məni İstambula apardılar. Orada padşah öz qızını mənə verdi. Sonra məni dəryaya atdılar.

Bu vaxt padşahın gözləri qaraldı, o, tələsik taxtından enib Adıgözəli qucaqladı. Tanıyıb gördü ki, öz qardaşı Adıgözəl şahdı. Əmr edib Şəmi cuhudunun boynunu vurdurdu. Sonra 40 gün, 40 gecə toy eləyib Nazlı xanımı Adıgözələ aldılar. Aslan şah qızları qoşunla gəcavə qoşub Adıgözəllə atasının vilayətinə göndərdi.

Qoşun çox gedir, az gedir gəlib bir çəmənlikdə düşərgə salır. Birdən Adıgözəl görür ki, bir oğlan gəlir. Deyir ki, bir qab gətirin, o, qolunu çərtib qolundan qanı qaba axıdır. Oğlan deyir ki, bəs dəryaya atdığın balıq mənəm.

Adıgözəlin qoşunu yığıb yola düşür. Onlar az gedirlər, çox gedirlər gəlib atasının vilayətinə çatırlar. Adıgözəl görür ki, ağlamaqdan anasının gözləri tutulub. O tez gətirdiyi qanı atasının gözüne çəkir. Ata-anasının gözləri açılır, onlar şad-xürrəm, xoşbəxt ömür sürürlər.

ÜÇ BACININ NAĞILI

Biri varmış, biri yoxmuş Məhəmməd adlı orta yaşlı bir kişi varmış. Bu kişinin arvadı neçə illər idi ki, vəfat etmişdi. Günlərin birində Məhəmməd qonşu kənddən bir dul qadınla evlənir. Bir müddət keçdikdən sonra arvad Məhəmmədə deyir ki, bu evdə ya gərək mən qalam, ya da qızların. Kişi arvadına deyir ki, sən getmə, mən qızlara bir əncam çəkərəm. Günlərin birində kişi qızlarına deyir ki, gəlin meşəyə gedək. Mən çiyələk görmüşəm, gedək onnan bir az yığib gətirək. Məhəmməd qızları başına yığib meşəyə apardı. Meşənin ortalarına çatanda o, qızlara dedi ki, siz çiyələk yığm, mən də bir az odun doğrayım. Qulaq asarsız, nə vaxt baltanın səsi kəsilə onda hazırlaşarsınız gəlib sizi apararam. Bu vaxt meşədə bərk külək əsirmiş. Məhəmməd gedib iki ağacı bir-birinə bağlayır ki, budaqlar bir-birinə dəyib səs salsın. Kişi işi qurtaran kimi xəlvətcə çıxıb evinə gedir.

Şər qarışır qızlar nə qədər gözləyir, ataları gəlib çıxmır. Ağac-ların da taqqıltısı kəsmək bilmirdi. Qızlar çox gözləyəndən sonra böyük bacı deyir ki, gedək görək atamız işini nə vaxt qurtaracaq? Qızlar az gedirlər, çox gedirlər ancaq atalarını görmürlər, nəhayət, gəlib taqqıltı gələn yerə çıxırlar, ancaq görürlər ki, burada adam-zad yoxdu, Atası iki ağacı bir-birinə bağlayıbdır. Taqqıltını da onlar salır. Qızlar çox qəmlənib bir ağacın dibində oturdular. Gecə yarıya kimi üçü də ağacın altında oturub atalarını gözlədilər.

Ancaq onların atalarından bir xəbər-ətər olmadı. Qızlar qəmgin halda oturmuşdular ki, bir də gördülər meşənin dərinliyindən bir işıq gəlir. Qızlar bu işdən həm qorxdular, həm də sevindilər. Tez işıq gələn tərəfə yollandılar. Çox getdilər, gəlib işıq olan yerə çatdılar. Baxıb gördülər ki, bəs bu, böyük tövlədir. Tövlədə də çoxlu yekəli-balacalı atlar bağlanıb. Ancaq bir inscins yoxdu. Atların axuruna da ağzına kimi qeysi, kişmiş töküblər. Qızlar bu qeysi kişmişdən xeyli göturdülər ki, yeyərik, bu minvalla bir müddət dolanarıq.

Günlərin birində padşah atlarına baxmaq üçün yola çıxmışdı. Padşah tövləyə girəndə gördü ki, atlar çox sınıxıblar. O, tez mehtəri yanına çağırıb dedi ki, atlara yaxşı qulluq eləməmişən, onlar çox sınıxıblar. Mehtər nə qədər and aman elədi ki, mən bir

dənə də qeysi götürməmişəm, ola bilər ki, gecə tövləyə oğru girib. Padşah mehtərə dedi ki, gecə keşik çək, gör tövləyə girən kimdi. Mehtər gecənin bir vaxtında tövlənin yanında oturmuşdu ki, gördü üç qız tövləyə yaxınlaşırlar. Mehtər bunu görə kimi tez qızların dalınca tövləyə girdi, gördü ki, qızlar axurda olan qeysikişmişin hamısını yığışdırıb çıxmaq istəyirlər. Elə bu vaxt mehtər tez qızların birindən yapışdı. Sonra onların üçünü də tutdu.

Onları səhər açılan kimi, mehtər, padşahın hüzuruna gətirib dedi ki, atların yemlərini yeyən bunlardır. Padşahın qızlara çox acığı tutdu, onları ən dərin zindana saldırdı. Qoca bir qarını da onlara gözetçi qoydu ki, gör onlar təklidə nə danışirlar? Qızlar zindanda bir qədər öz bəxtlərindən şikayətlənib, ağladılar. Axşam olanda söhbətləşməyə başladılar, böyük qız dedi ki, nə olaydı padşah məni alaydı, onda mən elə bir xalça toxuyardım ki, üstündə padşahın bütün qoşunu otursa da hələ bir az da boş yer qalardı.

Ortancıl qız dedi ki, nə olaydı vəzir məni alaydı onda mən iki yumurtadan elə qayğanaq bişirərəm ki, padşah yeyər hələ bir az artıq da qalar.

Kiçik qız dedi ki, nə olaydı vəkil məni alaydı. Onda mən elə bir uşaq doğardım ki, onun birçəyinin biri qızıldan, biri gümüşdən olardı.

Qarı bu söhbəti eşidən kimi onu padşaha danışdı. Padşah bu əhvalatdan sonra böyük qızı vəzirə, ortancılı vəkilə, verdi, kiçiyi isə özü aldı. Padşah bu üç bacını sınaqdan keçirdi. Böyük qız toxuyan xalçanın üstündə oturanda qızıl adamı incitdiyindən heç kim xalçanın üstündə otura bilmədi. İkinci qız iki yumurta, bir girvəngə duz götürüb qayğanaq bişirdi. Ancaq heç kim bu qayğanaqdan yeyə bilmədi.

Kiçik qız hamilə oldu. Hər iki bacı onun paxıllığını çəkirdi. Günlərin birində kiçik qızın vaxtı tamam oldu. Böyük ilə ortancıl qız padşahın arvadını azad etmək üçün bir küpəgirən ara arvadı gətirdi. Padşahın arvadının bir qızı, bir oğlu oldu. Həqiqətən uşaqların birçəyinin biri qızıldan, biri gümüşdən idi.

Vəzir-vəkilin arvadlarının uşaqları olmadıqlarından buna çox paxıllıqları tuturdu. Onlar küpəgirən qarını öyrətdilər ki, sən bu uşaqları gizlət, qoy padşah uşaqları görməsin. Küpəgirən qarı uşaqların ikisini də bir sandığa qoyub suya atdı. Padşaha isə

xəlbirdə iki küçük göstərib dedi ki, bunlar sənın uşaqlarındı. Padşah arvadının bu işinə çox qəzəblənib onu ən dərin zindanına atdırdı. İndi isə sizə kimdən xəbər verim, uşaqlardan.

Kəndin kənarında bir dəyirman vardı. Dəyirməndə isə qoca dəyirmançı, bir də onun qarısı yaşayırdı. Onlar çox mehriban yaşayırdılar. Onların bircə dərd-səri var idisə o da övlad dərdi idi. Günlərin birində dəyirmançı yenə dəyirməndə işləyirdi ki, birdən gördü ki, dəyirmanın sovuracağında düz arxın ortasında bir sandıq var. Dəyirmançı tələsik sandığı arxından çıxardı, qapağını açanda gördü ki, içində bir oğlan, bir də qız uşağı var. O, uşaqları sandıqdan götürüb, içəri gətirdi. Uşaqlar da soyuqdan tamam donmuşdular. Qarı qocası ilə sevindiklərindən bilmirdilər nə etsinlər. İllər, aylar, ötürdü, uşaqlar tamam böyümüşdülər. Artıq onların 10 yaşı vardı. Qoca dəyirmançı belə qərara gəldi ki, oğlanı artıq mollaxanaya qoymaq olar. Oğlan adəti üzrə hər gün mollaxanaya gedir, bir də şər qarışanda evə qayırdı. Günlərin birində padşah öz vəzir-vəkili ilə yoldan ötəndə dəyirmançının oğlu ilə rastlaşdı. Nə isə, bu oğlanda özünə qarşı məhəbbət oyandı. Səhəri o oğlanı yanına çağırırdı, onun ata-anası, kimliyi ilə maraqlandı.

Hələ oğlan saraya girəndə vəzir-vəkilin arvadları onu görə kimi tanımışdılar. Arvadlar tez küpəgirən qarını çağırtdırıb dedilər ki, bayaq padşah oğlu həyətdə gəzirdi. Küpəgirən qarı bu işə bir əncam çəkməyə söz verdi.

Səhəri qarı, dəyirmançının həyətinə girəndə gördü ki, bir qız qarının yanında oturub. Qarı qızı görəndə ağı başından çıxdı, az qaldı ki, yıxılsın. Çünkü ömründə belə gözəl görməmişdi. Qarı qıza yaxınlaşıb şirin dilə tutub onun ata-anasının kimliyini öyrənəndən sonra müəyyən etdi ki, bəs bu uşaqlar suya atdığı uşaqlardır.

Qarı qızdan soruşdu ki, qardaşın səni çoxmu sevir, qız dedi ki, lap dünyalar qədər. Qarı işin düzəldiyini bilib dedi:

– Bəs səni niyə tək qoyub darıxmağına razı olur, qonşu kənddə bir çalib oxuyan qız var, de, qoy o qızı sənin yanına gətirsin.

Axşam qardaşı evə girəndə qız ağlayıb dedi ki, mən təklidən darıxıram, get qonşu kənddəki çalib oxuyan qızı evimizə gətir, qoy mənimlə qalsın.

Dəyirmançının oğlu bacısını çox sevdiyindən onun könlünə dəymək istəmədi. Ona görə də səhər evdən bir az çörək, su

götürüb yola düşdü. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi, nəhayət, gəlib bir dağın ətəyində alçaq bir komaya rast gəldi. Oğlan komaya sarı getmək istəyirdi ki, birdən daxmadan nurani bir qoca çıxdı. O, oğlanı içəri gətirib onun kimliyini, haradan gəlib hara getdiyini öyrəndi. Qoca çox fikirləşəndən sonra dedi: «Oğlum gəl sən bu fikirdən daşın, qayıt geri. Ora getmək mümkün olan şey deyil». Oğlan isə öz sözündən dönməyib həmin kəndə gedib özü çalib oynayan qızı gətirəcəyini söylədi. Qoca gördü ki, yox, oğlan ətəyindən daşı yerə tökən deyil. Odur ki, dedi: “Oğul, sən ki, getmək istəyirsən onda əvvəl mənim məsləhətlərimi qəbul et”. Qoca sözünə davam etdi. “Oğul, bu gördüyün dağı aşandan sonra dağın ətəyində yekə bir ağac görəcəksən. Ora çatan kimi çıxarsan həmin ağacın başına, günortaya kimi gözləyəsən. Günorta ora bir dəstə adam gələcək. Onların arasında gözəl bir qız görəcəksən. Onlar nahara oturanda qız öz sehirli donunu çıxarıb ağacdən asacaq. Onun adı da Gülzardı. Onda sən onun həmin paltarını tez götürüb qaçarsan. Onu da bil ki, sən qaçdıqda qız da sənə arxanca qaçıb səni çağıracaq, ancaq sən geri dönmə, əgər geri dönsən, onda özün bir parça daşa çevrilərsən. Sən çalış ki, o paltarı gətirib mənim daxmamdan keçirdəsən. Elə ki, bu daxmadan ötdün, onda donun tilsimi itəcək”. Qoca sözünü bitirəndən sonra oğlan yoluna davam etdi, dağı aşıb həmin qoca deyən ağacın yanına çatdı, cəld ağaca çıxıb orada gözləməyə başladı. Birdən gördü ki, elə bil yer-göy silkələnir. Birdən baxdı ki, ağacın altında bir dəstə adam var. Onların arasında da gözəl bir qız. Sonra oğlan qocanın dediyi kimi hərəkət elədi. Qızı düz gətirib evlərinə çıxartdı. Gülzar içəri girəndə orada bir qoca qarı ilə bir gözəl qız gördü. O, tezliklə bu ailəyə uyğunlaşdı. Günlərin birində qarı uşaqların başına gələn əhvalatı ona danışdı. Yenə həmin adəti üzrə padşah hər gün oğlanı evinə apardı. Günlərin birində Gülzar dəyirmançı oğluna dedi ki, bu gün sən padşahı evimizə qonaq çağır. Oğlan səhər tezdən saraya gedib padşahı günorta naharına evlərinə qonaq çağırdı. Padşah da bu təklifi qəbul etdi. Çünki, o, oğlanı dünyalar qədər sevirdi. Oğlan evə gələndə gözlərinə inanmadı. Onların daxmalarının yerində uca bir bina ucalırdı. O, içəri girəndə stollar düzəlib, qonaqları gözləyirdilər. Günorta padşah öz qoşunu ilə dəyirmançılığa getdi. Onlar xeyli yeyib içdikdən sonra çıxıb

getdilər. Padşah da vəzir-vəkil ilə çıxıb getmək istəyəndə Gülzar onların bir qədər oturmasını xahiş etdi, qulluqçudan yemək gətirilməsini tələb etdi. Qulluqçu tavada iki dənə qızardılmış küçük gətirdi, padşahın qabağına qoydu. Padşah bir tavaya baxdı bir də vəzir vəkilə, sora fikirləşdi ki, oğlanın xətrinə dəyər, yaqın bunlarda belə adət var. O, əlini tavaya uzadanda Gülzar dedi ki, şah sağ olsun bu ki, küçükdü siz nə üçün bunu yeyirsiniz. Şah dedi ki, düzdü, mən də yemək istəmədim ancaq fikirləşdim birdən bu oğlanın könlünə dəyər, həm də elə hesab etdim ki, bu sizdə adətdi. Sonra qız dedi ki, bəs siz küçük olan balalarınızı nə üçün qəbul etmirsiniz? Bu sözdən padşah çox qəzəbləndi, o qızı öldürmək əmri verdi. Bu vaxt dəyirmançının qarısı gəlib bütün hadisəni, vəzir-vəkilin arvadlarının, küpəgirən qarının tutduğu işləri yerli-yataqlı nağıl etdi. Padşah övladlarını qucaqladı, əmr etdi ki, arvadını zindandan çıxartsınlar. Səhərisi şah qırmızı geyinib taxta çıxdı, iki gəlinləri, bir də küpəgirən qarını çarmıxa çəkdirib darvaza qapılarında asdırdı. Sonra o, öz tacını götürüb oğlunun başına qoydu. Onlar şad, xürrəm ömür sürməyə başladılar.

GÜLQAHQAHIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, Məhəmməd adlı bir çoban var idi. Məhəmməd bir bəyə çobanlıq edirdi. Bir gün qoyun otararkən onun yanına bir kişi gəldi. Həmin şəxsin adı Əli idi. Əli Məhəmmədə yaxınlaşıb dedi:

- A kişi, bərəkətli olsun.

Məhəmməd dedi:

- Xoş gəlibsən qardaş.

Əli dedi:

- Qardaş, soruşmaq ayıb olmasın bu qoyunlar özünüdü, ya başqasının? Məhəmməd cavab verdi:

- Yox, qardaş, özümün deyil. Bəyindir.

Əli soruşdu:

- Qardaş, bəy sənə nə qədər çoban haqqı verir?

Məhəmməd dedi:

- Haqqım bütün ömrüm boyu on qoyunadır. Neçəki sağam, ona çobanlıq edəcəm.

Əli dedi:

- A çoban qardaş, sən bu on qoyunu ver mənə. Bazara gələrsən, on qoyunun əvəzinə sənə otuz qoyun verərəm.

Çoban fikirləşir ki, mən ömrüm boyu on qoyuna çobanlıq edirəm, ancaq bu on qoyunu versəm otuz qoyun öz-özünə gələcək.

Məhəmməd razılışib qoyunları Əliyə verdi. Ertəsi gün qoyunları almaq üçün bazara gəldi. Əlini çox axtardı, amma tapa bilmədi. Axşama kimi bazarı hərləndi, axşamı gəlib məscidin yanında yapıncısını başına çəkib yatdı.

İndi haradan sənə xəbər verim, padşahın qızından. Padşahın qızı vəzirin oğlunu sevirdi. Vəzirin oğlu da onu istəyirdi. Lakin padşah qızını vəzirin oğluna layiq bilmirdi, o qızını ayrı padşahın oğluna vermək istəyirdi.

Qız vəzirin oğlunu çağırtdırıb dedi:

- Atam məni ayrı padşahın oğluna vermək istəyir. Fikrin nədir?

Vəzirin oğlu dedi:

- Mənim gücüm nəyə çatar, nə edə bilərəm?

Padşahın qızı dedi:

- Gəl belə məsləhətləşək; mən iki at hazırladım. İki dəst də kişi paltarını götürürəm. Birini mən geyinim, birini də sən geyin. Sən məscidin yanında məni gözlə, gəlim, baş götürüb atamın torpağından çıxacaq. Ayrı vilayətə gedək. Ondan sonra bir təhər dolanacaq. Oğlan razı olur. Sonra evə gəlib fikirləşir ki, əgər mən padşahın qızını aparsam, padşah bütün qohum-qəbiləmi öldürtdürər, ondan sonra qızı neyləyəcəm? Oğlan vədə verdiyi yerə getmir.

Padşahın qızı bir qədər qızıl-gümüş götürüb atın birini minir, birini də yedəyinə alıb məscidin yanına gəlir. Görür ki, məscidin yanında bir oğlan yapıncısını başına çəkib yatır. Padşahın qızı qılıncının ucu ilə onu qurdalayıb qaldırdı. Çoban tez yerindən qalxdı.

Padşahın qızı dedi:

- Oğlan, min!

Atın birin də çoban mindi, sürüb şəhərdən çıxdılar.

Çoban dedi:

- Əli, məni hara aparırsan? Mənim qoyunlarımı ver.

Padşahın qızı geri çönəndə gördü oğlan əli çomaqlı bir çobandır. Qız fikir etdi ki, qayıtsın. Sonra fikirləşdi ki, daha keçib, baxtım çıxıb. Yaxşı olar, baxtım kəsdi, pis olar, qovaram. Atları sürdülər, gəlib bir düzəngaha çıxdılar. Çoban yenə dedi:

- Əli, mənim qoyunlarımı ver.

Padşahın qızı dedi:

- Hələ bir az dincələk, sonra qoyunlarımı verəcəm.

Düşüb atları bağladılar. Padşahın qızı yol üçün özü ilə hər şey götürmüşdü. Qız çobana dedi:

- Çoban fərasətli olar. Buraları axtar, gör su taparsanmı? Çoban gəlib bir bulağa çatdı. Əl-üzünü yuyub su doldurdu sonra isə suyun içindəki daşlardan bir qədər götürüb geri qayıtdı.

Çoban suyu gətirib padşahın qızının yanına qoydu, sudan götürdüyü daşları da ona verdi. Çörək yeyib qurtardıqdan sonra çoban yenə padşahın qızından qoyunlarını istədi. Padşahın qızı dedi:

- Çoban, gedək bir mənzilə çataq, qoyunlarımı verəcəm. Atları minib yola düşdülər. Gəlib bir şəhərə çıxdılar, atları satıb bir imarət aldılar.

Padşahın qızı çobana dedi:

- Çoban, get bazara, bir az ət, kişmiş, çörək al!

Padşahın qızı çobana bir qədər qızıl verib bazara göndərdi. Çoban gedəndən sonra padşahın qızı fikirləşdi ki, əgər çoban aldığı şeyləri bir nökrin dalına verib, özü də ciblərini noğul, kişmişlə doldurub yeyə-yeyə gəlsə, əsil mənim malımdır. Yox, özü dalında gətirsə, qovacam getsin.

Çoban bazardan aldığı şeyləri bir nökrin dalına verib, özü də noğul, kişmiş yeyə-yeyə evə gəldi. Padşahın qızı gördü ki, iş onun fikirləşdiyi kimi oldu. Dedi: "Çoban əsl mənim malımdır".

Padşahın qızı çobanın aldığı şeyləri alıb dedi:

- Çoban, indi də get, bir axund gətir, sən qoyun haqq-hesabını qurtarım.

Çoban axundun dalınca getdi. Qız tez kişi paltarını dəyişib, öz qiymətli paltarını geyindi. Evin ortasına bir pərdə çəkdi, özü də əyləşdi pərdənin dalında.

Çoban axundu götürüb evə qayıdanda gördü ki, evin ortasına pərdə çəkilib. Pərdənin dalına baxanda çoban gördü ki, bir gözəl qız əyləşib, yemə, içmə onun camalına tamaşa elə.

Çoban fikirləşdi ki, qızı yəqin bəy özünə gətirib. Gəlib axundun yanına oturdu ki, görək bəy nə vaxt gələcək. Bu zaman padşahın qızı pərdənin dalından dilləndi:

- Axund əmi, mənim kəbinimi çobana kəs.

Axund çobandan soruşdu:

- Çoban, razısanmı?

Çoban dedi:

- Razıyam, axund əmi, canla-başla razıyam.

Padşahın qızı ilə çoban Məhəmməd xoşbəxt yaşamağa başladılar.

Günlərin birində padşahın qızı Məhəmmədə dedi:

- Məhəmməd, gəl yaxşı bir xonça düzəldək. Sən apar padşahın hüzuruna, de ki, qərib adamıq bizə əlkölgəlik et, dolanaq.

Məhəmməd qızın fikrinə razı oldu. Bir xonça bəzədilər. Məhəmməd qıza dedi:

- Sudan tapdığım daşlardan ikisini də gətir qoyaq xonçaya yaxşı görünsün.

Amma qız razı olmadı. Padşahın qızı bilirdi ki, o daşlar qiymətli ləddir. Padşah onları görsə yenə istəyəcək. Qız nə qədər etdisə, çoban dediyindən dönmədi. Axırda qız naəlac qalib daşlardan ikisini xonçaya qoydu.

Çoban xonçanı aparıb padşahın hüzuruna qoyub dedi:

- Qibleyi-ələm sağ olsun, biz qərib bir adamıq. Sən bizə əlkölgəlik elə, sənin sayəndə bu qərib eldə dolanaq.

Padşah çobanın kim olduğunu öyrəndikdən sonra ona getməyə izn verdi. Çoban qayıdıb evə gəldi.

Günlərin birində padşah öz vəziri ilə şəhərə gəzməyə çıxmışdı. Şəhərin içi ilə gəlib çobanın evinin yanından keçəndə küləfirəngidə bir qız gördülər. Padşah qıza vuruldu. Vəzirə dedi:

- Vəzir, daha mən şikarımı aldım, gəl qayıdaq. Gəl xəbər al görək bu kimin qızıdır?

Vəzir öyrəndi ki, bu, həmin çobanın arvadıdır.

Padşah dedi:

- Vəzir, nə edək?

Vəzir dedi:

- Qibleyi-ələm sağ olsun, əlac bircə çobanın başını əkməkdir. Sən çobanı çağırtdır, de ki, xonçada gətirdiyin daşlardan 40 dənə mənə gətirməlisən. Əgər gətirməsə, boynunu vurdurarsan, qız

sənə qalar.

Padşah vəzirin fikrindən razı qaldı.

Ertəsi gün padşah çobanı çağırtdırıb dedi:

- Çoban, həmin daşlardan qırxını mənə gətirməlisən.

Gətirməsən boynunu vurduracam.

Çoban kor-peşman evinə qayıtdı. Padşahın qızı soruşdu:

- Məhəmməd, padşah sənə nə dedi? Çoban əhvalatı arvadına söylədi.

Padşahın qızı dedi:

- Məhəmməd, o vaxt sənə dedim ki, o daşları aparma. Sən mənə qulaq asmadın. İndi o qədər daşı haradan alacaqsan? Çoban fərasətli olar, getsən həmin bulağı tapacaqsanmı?

Çoban dedi:

- Gündüz getsəm taparam, gecə getsəm tapmaram.

Nə isə çoban hazırlayıb yola düşdü. Günü bir mənzil gəlib işıqlananda bulağa çatdı. Çoban bulaqda əl-üzünü yuyurdu, birdən suya bir damcı qan düşdü. Çoban o yan-bu yana baxıb gördü ki, ağacdan saçlarından bir qız asılıb. Burnundan damcı-damcı suya qan düşür. Qanın hər damcısından suda bir daş əmələ gəlir.

Çoban tez qızın saçını açıb yerə endirdi. Əl-üzünü yuyub başını dizi üstünə aldı. Qızın huşu özünə gələndən sonra gözünü açıb dedi:

- Məhəmməd, quş quşluğu ilə bura səkə bilmir. Sən hara, bura hara? Div gəlib görsə, səni də, məni də öldürəcək.

Qız başına gələn əhvalatların hamısını Məhəmmədə nağıl etdi. Dedi ki, div hər gün məni saçımın asır, gələndə isə açır.

Məhəmməd dedi:

- Qız, eşitmişəm divin canı özündə olmaz. Axşam gələndə de ki, div eşitdiyimə görə divin canı özündə olmaz. Məni niyə saçımın asırsan? Divin canının yerini de, sən gəlincə onunla məşğul olum.

Günorta div evə gələndə yaxın Məhəmməd gizləndi. Qızı da əvvəlki yerindən asdı. Div gələndə qız soruşdu:

- Deyirlər, divin canı özündə olmaz. Məni niyə saçlarımdan asırsan? Canının yerini mənə de, sən gəlincə onunla məşğul olum.

Div axşam gələndə qız yenə canının yerini soruşdu.

Div dedi:

- Mənim canım o qara daşdadır. Div gedəndən sonra

Məhəmməd gizləndiyi yerdən çıxdı. Qızla həmin qara daşı güllə-çiçəklə bəzədi. Div axşam gələndə gördü ki, tikanı bəzəyiblər.

Dedi: - Ay ağılsız bəni-insan, divin də canı tikanda olarmı? Mənim canım şüşənin içərisindəki göyərçindədir. O da balıqdadır. Sən onu oradan çıxara bilməzsən. Div gedəndən sonra Məhəmməd bulağın başına gəldi. Şüşəni bulağın gözündən çıxardı. Göyərçinin başını üzüb atdı. Div gurultu ilə yıxılıb öldü. Div öləndən sonra qız dedi:

- Məhəmməd, mən sənənin, sən də mənim.

Məhəmməd dedi:

Mən səndən ötrəni gəlməmişəm. Mənə daş lazımdır.

Qız dedi:

- Daşı neyləyirsən? Dediyin daş məndən əmələ gəlir.

Məhəmməd dedi:

- Nağdını qoyub, niyə dalınca niyə gedirəm. Məhəmməd xurcunu daşla doldurub qızla bərabər geri qayıtdı. Həmin daşdan qırx dənəsini padşahın hüzuruna apardı. Sonra qayıdıb evinə gəldi.

Padşah dedi:

- Vəzir, bir əlac, çoban daşları da gətirdi.

Vəzir dedi:

- Padşah sağ olsun, darıxma. İndi də çobanı Gülqahqaha göndər. Dənən get oradan mənə qırx dəstə gül gətir. Qoy gedib orada daş olsun. Padşah çobanı çağıraraq dedi:

- Bilirsənmi nə var, Məhəmməd?

Məhəmməd dedi:

- Qibleyi aləm sağ olsun, mənə görə nə qulluq?

Padşah dedi:

- Çoban, gərək gedib mənə qırx dəstə gül gətirəsən. Təzə imarət tikdirirəm, lazımdır.

Çoban dedi:

- Padşah sağ olsun, mənə izin ver, fikirləşim.

Çoban evə gəldi. Padşahın qızı gördü ki, Məhəmməd çox bəkefdir.

Arvadları soruşdu:

- Məhəmməd nə olub?

Məhəmməd dedi:

- Arvad, padşah deyir ki, gərək Gülqahqahdan mənə qırx

dəstə gül gətirəsən.

Arvadlar dedi:

- Qorxma, get padşahdan möhlət al, gəl.

Çoban gəldi padşahın hüzuruna - dedi:

- Padşah sağ olsun, izn ver gedim.

Məhəmmədin ikinci arvadı bir kağız yazıb ona verib dedi:

- Məhəmməd, gedərsən əvvəlcə sənə bir dərya rast gələcək. Bu kağızı göstərən kimi sənə yol verəcək. Ondan sonra sənə bir dağ rast gələcək. Görəcəksən ki, dağ od tutub yanır. Kağızı göstərən kimi dağ sənə yol verəcək. Ondan sonra o yerə çatacaqsan ki, ora Gülqahqah adlanır. Orada minlərlə adam daş olub yatır. Sən onun 100 metrliyində dayanacaqsan, orada bir luh var. Oxu həmin luha atacaqsan. Əgər birinci dəfə dəyməsə dizə qədər daş olacaqsan. İkinci dəfə qurşağacan daş olacaqsan. Üçüncü dəfə dəyməsə tamam daş olacaqsan.

Məhəmməd qızın dediyi hamı yerdə dayandı. Birincini atdı dəymədi, dizəcən daş oldu, ikinci dəfə atdı yenə dəymədi, qurşağacan daş oldu. Üçüncü dəfə atanda luh sındı, içindən Gülqahqah güllə-güllə gəldi. Bütün dağlar, daşlar çiçək oldu. Bütün daş olmuş insanlar hamısı ayağa qalxıb getdilər, tilsim sındı.

Qız dedi:

- Məhəmməd, sən mənimsən, mən də sənənin.

Məhəmməd dedi:

- Mən sənəni neynirəm? Mən padşaha qırx dəstə gül gətirməyə gəlmişəm.

Qız dedi:

- Evin yıxılmasın gülü neynirsən? Mən güləndə hər yer gül olur.

Məhəmməd dedi:

- Mən nağdını qoyub, niyənin dalınca niyə gedim?

Axırda qız ələcsiz qalıb Məhəmmədlə birlikdə qırx dəstə gül yığdı. Məhəmməd gülləri də, qızı da götürüb geri qayıtdı. Bu qızın da kəbinini özünə kəsdi. Başı qarışdı yeyib-içməyə. Bir də gördü ki, güllər xarab olub. Məhəmməd qorxuya düşdü.

Axırıncı qız dedi:

- Məhəmməd, qorxma, mən güləndə hər yer gül-çiçək olur. Yığıb aparıb verərsən.

Qız güldü, hər yer gül oldu. Məhəmməd yıgıb padşahın hüzuruna gətirdi.

Padşah vəzirini çağırıb dedi:

- Vəzir, bu köpək oğlu gülü də gətirdi. Buna bir əlac, mən ölürəm.

Vəzir dedi:

- Qibleyi aləm sağ olsun, səbr eylə. Səhər yenə çobanı çağırtdır. Denən ki, dənizdə mənə bir imarət tikdir, bir tərəfi qızıl, bir tərəfi də gümüş olsun. Özü də əmr et ki, bir gecədə hazır etsin. Sabahı gün padşah çobanı hüzuruna çağırtdırdı.

Çoban gəlib baş əyib dedi:

- Qibleyi-aləm sağ olsun, mənə görə nə qulluğunuz var? Hər əmrinizə tabeyəm.

Padşah dedi:

- Çoban, gərək dənizin içində mənə bir tərəfi qızıl, bir tərəfi gümüş bir imarət tikdirəsən. Özü də bir gecənin içində hazır ola.

Çoban dedi:

- Padşah sağ olsun, izn ver, fikirləşim. Çoban kor-peşman evinə qayıtdı. Arvadları gördü ki, Məhəmməd çox bəkefdir. Axırını arvadı soruşdu:

- Məhəmməd, olmasın azar, sənə nə olub? Məhəmməd qəmgin halda cavab verdi:

- Padşah deyir gərək bir gecənin içində bir tərəfi qızıl, bir tərəfi gümüş imarət tikdirəsən.

Qız dedi:

- Qorxma, get padşaha denən baş üstə.

Çoban padşahın hüzuruna gəlib dedi:

- Qibleyi-aləm sağ olsun, əmrini yerinə yetirirəm.

Çoban qayıdıb evinə gəldi. Qız çobana bir kağız verib dedi:

- Məhəmməd, bu kağız əlində gedib dənizin qırağında durarsan. Mənim bacım dənizdədir. Sən kağız göstərəndə o çıxıb bir daşın üstündə durub deyəcək: "Mənə görə nə qulluq?" Sən deyərsən ki, mənə bir imarət tikdir. Bir tərəfi qızıl, bir tərəfi gümüş olsun.

Çoban qızın dediyini yerinə yetirdi. Gəlib yatdı, səhər durub gördü ki, imarət hazırdır. Çoban padşahın yanına getməmişdən əvvəl qız dedi:

- Məhəmməd, padşah imarəti görəndə deyəcək bunun qapısı,

pəncərəsi düz deyil. Onda sən deyərsən ki, günahkar ustadır. O deyəcək ki, ustanı çağır. Sən yenə gələrsən dənizin qırağına, həmin kağızı göstərsən. Bacım çıxacaq, səndən soruşacaq ki, nə istəyirsən? Onda sən denən ki, daşdı daşını, kərpicdi kərpicini çəksin, imarət dəryaya qərç olsun.

Çoban gəlib padşahın hüzuruna dedi:

- Qibleyi-aləm sağ olsun, imarət hazırdır.

Padşah adamları ilə gəlib girdilər imarətə.

Vəzir dedi:

-Padşah sağ olsun, denən ki, evin qapısı, pəncərəsi ayrıdır.

Padşah çobanı çağırtdırıb dedi:

- Çoban, imarət düz tikilməyib.

Çoban dedi:

- Qibleyi-aləm sağ olsun, günah tikəndədir.

Padşah əmr elədi ki, ustanı gətir. Çoban qızın dediyi kimi yenə dənizin qırağına gəldi. Kağızı göstərdi, qız çıxdı.

Çoban dedi:

- Daşdı daşını çəksin, kərpicdi kərpicini, imarət dəryaya qərç olsun. Qız "baş üstə!" – deyib yox oldu.

İmarət dəryaya qərç oldu. Çoban Məhəmməd padşahın taxtacına da əyləşdi. Arvadları ilə xoşbəxt yaşamağa başladı. Sizi də xoşbəxt yaşayasınız.

XOCANIN NAĞILI

Biri var imiş, biri yox imiş, bir mahalda Xoca adlı kasıb bir kişi yaşayırmış. Xocanın külfəti çox, qazancı isə olduqca az idi. Külfətini dolandırmaq üçün hər gün səhər çıxar, bir də gün batanda gələrdi. Ailə yarı ac, yarı tox günlərini bir təhər başa vurardılar.

Xoca bir axşam övrətinə deyir:

- Ay arvad, deyirəm elə adam var ki, heç mənim qədər əziyyət çəkmir, güzaranları da bizdən qat-qat yaxşıdır?! Uşaqlar da lap çılın-çılpaqdır. Yeməkləri də özün görürsən, güclə çatdırıram. Deyirəm ki, Allah təala bizə də öz evimizdə ruzi yetirsəydi, biz də insan kimi yaşayardıq.

Arvad ərinə təsəlli verir, əri isə elə dediyini deyir:

- Yox, arvad, Allah mənə ruzunu qoy öz evimizdə versin.

Çöldən gələn ruzu mənə lazım deyil. Onsuz da külfət dolanmır. Xoca axşamı yatır, səhər tezdən yenə baltanı, külüngü götürüb iş dalınca gedir. Dağın yamacına gəlib çatır, bir az dayanır ki, nəfəsini dərsin. Qərara alır ki, burada əkin əkim, məhsul yetişdirim. Bu qayda ilə Xoca yer şumlamağa başlayır. Az şumlayır, çox şumlayır, birdən bel nəyəsə ilişir. Xoca əyləşib görür ki, bir küp qızıl. Dayanır, bir qədər fikirləşib deyir:

- Allah-taala mənə nə ruzi verirsə qoy öz evimdə versin. Çölün düzündə verilmiş ruzi mənə lazım deyil.

Axşam Xoca evinə gəlir. Evdə oturub bayağ gördüklərini gözləri qabağına gətirir. Bu vaxt qapı açılır. Qapının ağzında iki dilənçi dayandığını görür. Onlar əlini açıb, xocadan pay istəyirlər.

Xoca onlara deyir:

- Ey Allahın yoxsul bəndələri, mən də Allahdan öz evimdə pay istəmişdim. Allah mənə payı öz evimdə deyil, dağın yamacında verdi. Mən də götürmədim. İndi gedin siz mən deyən yerə. Bir küp qızıl var. Nə qədər istəyirsiniz götürün.

Dilənçilər Xoca deyən yerə gəlib çatdılar. Axtarıb qızılla dolu küpü tapdılar. Hər ikisi sevinə-sevinə xurcunlarına istədikləri qədər qızıl doldurub evlərinə sarı getməyə başladılar. Onlar yolda Xocanın avamlığından deyib gülür, bir küp qızıldan götürmədiyini yadlarına salanda uğunub gedirdilər. Onlar bir az dincəlmək üçün bir ağacın kölgəsinə yetişdilər. Oturub bir-iki tikə çörək yedilər. Ayağa durub xurcunu götürmək istəyəndə nə görsələr yaxşıdır? Xurcundakı qızıllar hamısı ilana dönüb. Dilənçilər dinməz-söyləməz xurcunu həmin Xocanın evinə gətirib dedilər:

- Bu bəlaya bizi Xoca salıb. Biz də ilanları gəl onun evinin buxarısından içəri tökək.

İçəridə Xoca ilə arvadı oturub, söhbət edib dərdləşirdilər. Birdən onlar çöldən ilan töküldüyünü gördülər. İlanlar isə töküldükcə qızıla çevrilirdilər. Xoca sevinə-sevinə arvadına dedi:

- Arvadı sənə deyirdim Allah mənə ruzunu qoy öz evimdə versin, gördünmü Allah mənə nə qədər qızıl göndərib? Yığışdır onları, hələ bir hissəsi də dağın yamacındadır. Gedək onları da gətirək.

Onlar hər ikisi sevinə-sevinə küpdəki qızılları da evlərinə

gətirdilər. O gündən sonra bu kasıb ailə şən, firavan yaşamağa başladılar. Siz də yeyin-için, şən, firavan yaşayın.

PADŞAHIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi bir padşah var idi. Padşah öz-özünə fikirləşib vəzirə dedi:

Vəzir, görəsən bu dünyada mənim kimi padşah varmı? Vəzir dedi: Padşah, necə?

Padşah dedi:

- Ona görə ki, mən bir saray yaptırmışam, 40 qapı qoymuşam, hər qarıya da bir kisə gümüş pul. Camaata yaxşı lətif xörəklər yedirdirəm, bir manat da xərclik verib yola salıram.

Vəzir cavab verdi ki, padşah sağ olsun, sənin bu var-dövlətin heç. Ona görə ki, uzaq yerdə bir bakirə qız var, padşahdır. O, bir saray yapıb, 80 qapı qoydurub, hər qarıya da bir kisə qızıl pul qoyub, yanında da adam. Lətif xörəklər yedirdib-içirdir, hərəsinə də bir qızıl pul verib yola salır.

Padşah dedi: Vəzir, bu iş gerçək olmasa, gedib-qayıdanda sən nəsini yer üzündən kəsəcəyəm.

Padşahla vəzir dərviş libasına girib yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər gəlib saraya çatdılar. Yemək yedilər, elə ki çıxmaq istədilər qapıda duran adam dedi:

Dərviş baba, qızıllarımızı götürün.

Padşahla vəzir dedi:

- Biz cahankeş dərvişik, bizim qızılla ehtiyacımız yoxdur.

Bəs nə istəyirsiniz?

Biz padşahı görmək istəyirik.

Onda dayanın gedim padşaha deyim.

Həmin adam getdi padşahın yanına. Padşah sağ olsun, iki dərviş gəlib, qızılı götürmür. Sizi görmək istəyirlər. Padşah buyurdu ki, qoy gəlsinlər.

Elə ki, dərvişlər salam verdi padşaha, padşah dedi: - Dərviş baba qızılı niyə götürmədiniz? Dərvişlər cavab verdi ki, bizim qızıl ehtiyacımız yoxdur, biz cahankeş dərvişik. Padşah dedi: - Bəs məndən nə istəyirsiniz? Dərvişlər məsələləri açıb dedilər. Padşah dedi:

- Mən bu sirri sizə deyə bilməyəcəyəm. Bir şəhər var, iki

günlük yoldur. Orada bir nurani kişi var. Hər səhər gəlib qızılı tökür qabağına, həvəngdəstədə döyüb sovurur. Onun sirrini öyrənib mənə desəniz, mən bu sirri sizə deyərəm.

Günə bir mənzil dərvişlər gedib həmin şəhərə çıxdılar. Gördülər ki, doğrudan da şəhərin kənarında bir nurani kişi əyləşib, qızılı tökür qabağına, həvəngdəstədə döyüb göyə sovurur. Dərvişlər dedi ki, əmi, hayıf deyil, bu qızılı göyə sovurursan? Bu sirdən bizi agah eylə. Nurani kişi cavab verdi ki, mən bu sirri sizə deyə bilməyəcəyəm. Filan şəhərə bir günlük yoldur. Orada bir pinəçi var, ayaqqabı yamayır, onun sirrini öyrənib mənə desəniz, mən də bu sirri sizə deyəcəyəm. Dərvişlər gedib həmin şəhərə çatdılar, baxdılar ki, şəhərdə bir dükən var, orada qoca bir kişi işləyir. Salam-kəlamdan sonra gördülər ki, bu kişi ayaqqabı tikir, əvvəl bizi dizlərinə, sonra dilinə, axırda isə ayaqqabıya soxur. Dərvişlər dedi ki, yazıq deyilsənmi, özünə bu qədər əziyyət verirsən? Bu sirdən bizi agah eylə. Dərviş baba, bu sirri mən sizə deməyəcəyəm. Bir şəhər var, bir günlük yoldur. Həmin şəhərdə bir oğlan var, oturub yolun kənarında səhərdən axşamədək ağlayır. Bu sirri öyrənib mənə desəniz, mən də bu sirri sizə deyərəm. Elə ki, dərvişlər gedib həmin şəhərə çıxdılar, baxdılar ki, gözdən məhrum bir oğlandı, başına döyür, ağlayır. Dərviş dedi ki, oğul, yazıq deyilsən, niyə ağlayırsan? Bu sirdən bizi agah eylə. Oğlan dedi ki, siz kimsiniz? Dərviş cavab verdi ki, biz dünyanı gəzən dərvişik. – Dərviş baba, mən bu sirri heç kəsə deyən deyildim, ancaq siz cahankeş dərviş olduğunuz üçün sizə deyirəm.

Günlərin birində şəhərə çıxmışdım, baxdım ki, yeyib-içənə bax, deyib-gülənə bax. Dedim ay Allah, mən də sənə bəndənəm, mən də yazığam. Mənə də rəhm eylə. Rəhm eylə deyəndə baxdım ki, bir dərviş böyürdən çıxdı, salam verdi, sonra dedi: “Oğul, dalımca gəl”. Dalımca getdim, məni bir şəhərə apardı, gördüm 3 dənə at orada hazırı. Dedi: “Oğul o atı çək”. Atların üstü çuval, xurcunla dolu idi. Atın birini mən mindim, birini dərviş mindi, birini isə yedəyimə aldım. Dərviş baba, bura da qızilla dolu idi. Qızılı doldurub çuvala, gəldik. Şəhərin kənarında dərviş atın birini mənə verdi, dedi: “Oğul, ye onu, mənə dua oxu”. Sonra iki qədəm getdim, gedəndən sonra dedim ki, dərviş, bu gün-sabah sən qoca kişisən, öləcəksən, o atı da mənə ver. ”Ay oğul, mən

qoca kişi piyada gedim?” dedi, sonra o atı da mənə verdi. İki qədəm gedəndən sonra dedim gərək o qızıl hasanı da alaydım, o öləndən sonra hasa kimə qalacaq? Qızıl hasanı da aldım. Alandan sonra içməyə su tapmadım, alışıb yandım. Dedim ki, dərviş baba, mənə su, alışıb yanırım. Dedi: “Ay oğul, bəs bu suyu görmürsən ki, alışıb-yanırsan?” Suyu içdim, sonra Allah gözümü əlimdən aldı. Yalvardım ki, dərviş baba, amanın bir günüdür, məni qapıma sal. Baxdım ki, nə tas var, nə hamam, nə at var, nə dərviş. Bundan sonra dərvişlər gəldilər pinəçinin yanına. Oğlanın danışdıqlarını nağıl eylədilər pinəçiyə. O, öz sirrini bunlara dedi:

Allah məni bundan da pis günə qoysun, görürsən də əhvalımı, dərviş baba! Nə qədər çalışırdım, bir abbası zornan qazanırdım. Bir də baxdım ki, bir nurani kişi bir cüt ayaqqabı əlində gəldi, dedi ki, bunun bir iynəlik yeri var onu tik, tikdim, bir onluq qızıl verdi, dedi: “Başına dönüm, mənim xırdam yoxdur”. Dedim ki, elə onun qiyməti odur. Bir ay gəldi, bir il gəldi. Dükənin bir tərəfi qızilla doldu, özüm də saymıram. Fikir eylədim ki, olmaya bu padşahın xəzinəsini yarıb, padşah mənim boynumu vurdurar, gedim padşaha deyim. Getdim dedim: “Padşah sağ olsun, sonra mənim boynumu vurdurarsan”. Bir nurani kişidir, ayaqqabı gətirir, iynə vururam, bir qızıl verir. Mənə iki yasovul verdilər, gətirib dükənin yanında gizlətdim. Bir də baxdım ki, nurani kişi əlində ayaqqabı gəldi: “Əmi, bunun dabanına iki mismar vur”. İşarə eylədim yasovullara, quş olub çıxdılar. Dedi: “Əmi, mən sənə nə pislik eylədim? Mən padşahın xəzinəsini yarmışdım ki, indi sən məni tutdurmaq istəyəsən? Geri döndüm ki, nə qədər qızıl var hamısı dəmir olub. İndi ondan ötəri bu bizi dizlərimə soxuram ki, qırılmışlar, niyə getdiniz padşahın yanına? Dilimə ondan ötrü soxuram ki, o qarılmışlar getdi, sən lal olaydın, o getmişdi, sən deməyəydin.

Dərvişlər gəlib nurani kişinin yanına, sirri ona danışdılar. Nurani kişi öz sirrini dərvişlərə dedi: “Camaat yığıldı mənim varımı – dövlətimi yedilər, qurtardılar, sonra mən şəhərə çıxdım, salam verdim. Salamımı almadılar. Məni görəndə şəhərdə gizləndilər. Fikirləşə-fikirləşə gəlirdim ki, bunlara mən nə pislik eyləmişəm, salamımı almırlar. Onda baxdım ki, bir qara ilan ağ ilanı tutur. Bir daş götürüb qara ilanı vurdum, daş gedib ağ ilana dəydi, ağ ilan yaralandı. Öz-özümə fikirləşdim ki, mən hansını

vurdum. Onda baxdım ki, iki qara ilan gəldi, mənı qabaqlarına salıb apardılar. Dedilər ki, pul versələr, alma, denən 40-cı otağı sənə versinlər. Məni apardılar bir zağanın içinə. Padşaha salam verdim. Xoş səfadan sonra dedi: “Məndən nə istəyirsən istə”. Dedim ki, padşah sağ olsun verirsən 40-cı otağı mənə ver. Bu anda gördüm ki, açarları tulladı üstümə, dedi:

– Get, hansını istəyirsən götür. Gedib otaqlara baxdım ki, ləl-cəvahir doludur. 39-cu otağı götürdüm. Padşah açarı mənə verdi. İndi bir dəyirman ki, gecə-gündüz işləyər, onun sərvəti tükənərmi? Ona görə də onların acığına bu qızılı qabağıma töküüb sovururam. Ondan sonra dərvişlər gəldilər qızın yanına. Sirri ona söylədilər. Qız dedi:

Biz çox kasıb olmuşuq, gedib o meşəyə, odunu qaldırdım belimə, belim yara olduğundan götürə bilmədim. Allaha yalvardım ki, mənə rəhm eylər. Onda baxdım ki, bir qoca dərviş gəldi, dedi ki, gəl mən tərkimə. Dedim dəlisən, nəşən mən niyə sənın tərkinə minim? O, mənı dörd mənzilə apardı. Bir dağın dibində saldı, dedi: “Get o dağın başında ot var, get o otdan mənə gətir”. Gedib otdan gətirdim. Sünbülü vurdum döşlərə hamısı oldu qızıl. İstəsəm dünyanı qızıl edərəm. Padşah dedi: “Ay qız, mən də filan yerin padşahıyam. Bu mal-dövlət bir yerdə olsun, biz də evlənək, qurtarsın əhvalat”. Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri nağılı söyləyənin, biri də qulaq asanın.

QƏŞƏM ŞAHIN NAĞILI

Günlərin bir günündə Hindistan vilayətinin şəhərlərinin birində bir padşah yaşayırmış. Bu padşahın meşələr qələm olsa dəryalar mürəkkəb, var-dövlətini yazıb qurtara bilməzdilər. Padşah özlüyündə isə öz xalqına qarşı ədalətli, rəhmkar idi. Bu padşahın adına Abdürrəhman şah deyərmişlər. Şahın iki oğlu var idi. Böyük oğlunun adı Cümşüd, kiçik oğlunun adı isə Qəşəm idi. Hər ikisi qüvvətli, şücaətli pəhlivanlar idilər. Böyük qardaşı Cümşüd şah atasının hüzurunda böyük qəhrəmanlıq göstərmiş, ölkələrdən bac-xarac alıb xalq arasında böyük hörmət qazanmışdı. Kiçik qardaşı Qəşəm şah isə yeniyetmə, həddi buluğa çatmış bir oğlan idi. Abdürrəhman şah isə hər hansı bir xeyir, şər iş tutanda oğlanlarının birini sağında, o birisini isə solunda

əyləşdirib hökm verərdi. Beləliklə, şah öz xalqı arasında xoş güzəran keçirib, hökmdarlıq edirdi. Abdürrəhman şahın Kim vilayətindən olan bir tacir dostu var idi. Tacir ticarətə çıxanda mütləq dostu Abdürrəhman şahın yanına böyük töhfələrlə gəlib onu eşitdiyi, gördüyü yeniliklərlə tanış edərdi. Bir gün həmin tacir böyük bir töhfə ilə şahın yanına gəldi. Hər ikisi görüşdülər. Şah axşama böyük bir ziyafət düzəldib tacirlə, öz ailələrini dəvət etdi. Hər kəs öz yerini tutandan sonra şah üzünü tacir dostuna tutaraq dedi:

- Eşitdiyən, gördüyün əhvalatlardan danış, biz də qulaq asaq. Tacir söhbətə başladı:

- Ey padşah, yolnan gəlirdik, qafiləmizi yolda gözəl bir çəmənlikdə dayandırmışdıq. Bu anda gördük ki, üç nəfər cavan oğlan toz-torpağa bulanmış halda özlərini bizim qafiləmizə saldılar. Mənim nökrələrim həmin oğlanları mənim yanına gətirdilər. Mən baxdım ki, bu oğlanlar üz-gözündən gözəl oğlanlardır. Ancaq sir-sifətlərindən yorğun, ac olduqları aydın bilinirdi. Mən qonaqlarım üçün xörək pişirdim, çörək yeyib qurtarandan sonra mən onlardan soruşdum: «Siz haradan gəlib haraya gedirsiniz?» Əvvəl oğlanlar bir-birlərinin üzlərinə baxıb söyləmək istəmədilər. Nədənsə bunlardan daha yaşlı görükcənin biri dedi ki, «Qardaşlar, qoyun dərdimizi bu tacirə söyləyək». Qardaşlar razı oldular. Böyük oğlan sözə başladı: «Biz Gülistan-Bayram padşahının qullarıyıq. Üçümüz də qardaşıq. Bizim şahımız bizi çox sevir. Həmişə öz yanında saxlayır. Bir gün şahın nökrələri atları suvaran zaman çaydan bir dənə gül tapırlar. Elə bir gül ki, nə bu dünyada, nə behiştə bu gülün tayı, bərabəri tapılmaz. Nökrələr həmin gülü padşaha verdilər. Gülün həm iysinə, həm gözəlliyinə valeh olan padşah gülün harada bitməsini bilmək üçün bütün alimləri yığdırır. Hərə öz fikirini söylədikdən sonra qoca bir alim rəmm kitabını qabağına qoyub rəmmi atmağa başlayır. Nəhayət deyir: - Ey padşah, bil, agah ol ki, bu gül Gülcəqaq adında bir qızın ağızından düşən güldür. Padşah soruşur ki, ey alim, bu gülün macərəsini söylə. Alim söyləməyə başladı: “Padşah sağ olsun, bizim vilayətlərdən çox uzaqlarda, harada isə tilsimdə bir şah yaşayır. O şahın bir qızı var. Adına Gülcəqaq deyirlər. Qız olduqca gözəl qızıdır. Bu qızın dalısınca neçə-neçə pəhlivanlar və şahlar gediblərsə də nəticədə heç nə əldə

edə bilməyib məğlub olublar. Həmin qız ağlayanda gözlərindən bir tavax mirvari, güləndə isə bir tavax gül tökülər”. Padşah bunu eşidən kimi üzünü biz qardaşlara tutaraq” ey mənim əziz qullarım, siz ki tilsim duvasını bilirsiniz, oxuyub olarsınız göyərcin, həmin qızı nə təhər olursa olsun mənim üçün gətirərsiniz. Sizi bütün dünya malı ilə qane edəcəyəm. Biz isə əlimizi gözümüzün üstünə qoyub, yeddi ildi ki, bütün hər torpağı, hər diyarı gəzirik, ancaq heç nə əldə edə bilməmişik. Ey tacir, bir il bundan qabaq tilsimli olan bir bağa düşmüşdük ki, bir az yatıb dincələk. Bu halda gördük ki, qızların gülüşmə səsi gəlir. Biz özümüzü kolların dibində gizlətdik ki, görək qızlar hansı tərəfdən gələcək. Bir də baxdıq ki, bir dəstə qız bağın sağ tərəfindən oynuya-oynuya gəlirlər. Bu qızların arasında üç nəfəri bir-birinə daha çox oxşayırdı, həm boyda, həm də gözəllikdə. Bunlar elə gözəl idilər ki, bütün dünyada tayı, bərabəri yox idi. Qızların biri nə dedisə, ortadaki qız qəh-qəhə ilə güldü. Gülən qızın ağzından o qədər gül töküldü ki yerə, arxadan gələn qızlar gülləri yığışdırmaq istədilər. Bu zaman bizi gördülər, hamısı çığırışib birdən-birə bağdan yox oldular. Biz indi başa düşdük ki, bu həmənlə Gülcağa imiş. Biz həmin gülləri yığışdırdıq. Yenə də bir il sərbəsər həmin bağı gəzib qızlardan heç bir əsər tapa bilməyib nələc qalib qayıtdıq. Ey tacir, bizim macəramız belədir».

Ey padşah, həmin oğlanlar o güllərdən üç dənəsini mənim üçün veriblər. Mən də həmin gülləri sənə üçün töhfə gətirmişəm.

Padşah gülləri görəndə kimi ağı başından gedib yıxıldı. Padşahı uzun bir çətinlikdən sonra özünə gətirdilər. Padşah həmin gülləri götürüb sol tərəfində oturan Qəşəm şahı üzünü tutaraq dedi:

–Oğlum, qardaşın Cümşüd şah böyük igidliklər göstərüb ad qazanmışdır. Özü üçün dünyanın ən gözəli olan Pəri xanımın evlənməmişdir. Sən də get həmin Gülcağanı tap, onunla evlən. Qoy güləndə ağzından gül tökülüb şahlığımızın yaraşığı, ağlayanda isə gözündən mirvari tökülüb xəzinəmizin olsun. Qəşəm şah atasından bu sözü eşidən kimi gözlərinə qannıq enib qıp-qırmızı oldu, atasına baş endirib saraydan çıxdı. Gəlib öz mənzilində üç gün üç gecə behuş halda yatdı. Şah bu sözü oğlana dediyinə görə şahı ayanları danladılar ki, -ey şah, Qəşəm şah hələ heç bir yeri görməyib, o haradan gedib Gülcağanı tapa bilər? Şah da öz dediyindən peşman olub, tapşırırdı ki, Qəşəm şahın başını qatsınlar, həmənlə sözü onun

yadından çıxarsınlar. Qəşəm şah üç gün yatandan sonra fikrini dağıtmaq üçün başında bir neçə atlı ilə dəniz kənarına səyahətə çıxdılar. Bu zaman Əbdürrəhman şahın balıqçıları deryada balıq tuturdular. Balıqçıların böyüyü baxıb gördü ki, Qəşəm şah bir dəstə qoşunla dəniz kənarına doğru gəlir. Balıqçı özünü yetirib Qəşəm şahın qabağında torpağa düşüb dedi:

–Ey şahzadə, biz bu gün atacağımız toru sizin baxtınıza atacağıq. Gəlin gedək, tordan nə çıxsa sizinkidir.

Qəşəm şah balıqçının sözünün yerə salmayıb torun çıxmasını gözlədi. Torçular toru uzun çəkə-çəkdən sonra tor qırağa çıxdı. Torda cəmi iki balıq var idi. Balıqlar o qədər gözəl idilər ki, hələ indiyənə kimi belə balıq görməmişdilər. Qoca torçu şahzadəyə baş ayıb dedi ki:

–Ey şahzadə, mən yaşımın çoxunu balıqçılıqla məşğul olmuşam, hələ indiyənə qədər belə balıqlar görməmişəm. Şahzadə balıqları götürüb bir gölməçəyə qoydu ki, ölməsinlər, dedi ki, qayıdanda atama töhfə aparacağam. Qəşəm şah nə qədər çalışdı ki, balıqlar gölməçədə o tərəf bu tərəfə gedib oynasın, balıqlar hərənib gözlərini Qəşəm şahın üzünə dikib, elə bil ki, danışmaq istəyirdilər. Şahzadə balıqlarda bu sirri görəndə kimi hər ikisini götürüb suya tulladı. Üzünü çevirib qoşuna dedi:

–Siz burada durun, mən dəniz yuxarı gedib qayıdacağam. Qəşəm şah atını məhmizləyib dəniz yuxarı getmişdi ki, bir də gördü ki, bir oğlan qabağına çıxıb dedi:

–Qəşəm şah, xoş gəlmisən.

Qəşəm şah tərəddüd içində dedi:

–Mənim Qəşəm şah olduğumu haradan bilirsən?

Oğlan dedi ki:

–Bil, ağah ol ki, mənim adım Səlimcinindir. Cinlilər padşahının oğluyam. İstəsəm suda, istəsəmdə quruda gəzə bilərəm. İki saat bundan qabaq derya padşahı ilə söhbət edirdik. Derya padşahına xəbər verdilər ki, sənə oğlanlarının ikisini torçular tutub Qəşəm şahı peşkəş ediblər. Derya padşahı oğlanlarının qurtarılmasını məndən xahiş etdi. Az keçmişdi ki, xəbər gəldi ki, Qəşəm şah oğlanlarını suya buraxdı. Odur ki şah məndən xahiş etdi sənə onunla görüşdürəm.

Qəşəm şah razılıq verdi. Həmin oğlan o saat özünü suya vurdu. Aradan bir neçə dəqiqə keçməmiş derya təlatümə gəldi.

Qəşəm şah baxdı ki, miqdarı bilinməyən balıq sürüsü gəlir. Ortalarında da mirvaridən qırılmış bir taxt üzərində yarıya qədər adam gətirirlər. Taxtı qırağa yaxınlaşdırdılar. Həmin yarı balıq, yarı isə adam olan şah dilə gəlib dedi:

– Ey Qəşəm şah, yaxın gəl, mən tam sudan çıxma bilmərəm.

Qəşəm şah ayaqlarını soyunub suya girdi, bir qədər söhbətdən sonra şah təşəkkürünü bildirib və dedi:

– Özün istədiyən zaman gəlib mənimlə burada görüşə bilərsən, bu işi isə Səlimcinin edəcəkdir.

Hər ikisi halallaşmış ayrıldılar. Səlimcinin cibindən bir üzük çıxarıb Qəşəm şahı verib, dedi:

– Al bu üzüyü, bax bu zağanın ağzındakı daşı görürsənmi, həmin daşa vurub məni səsləyən kimi mən hazır olacağam. Səlimcinin elə də halallaşmış, qoşunun içinə qayıtdı. Qoşunu götürüb şəhərə daxil oldu.

Aradan bir neçə gün keçəndən sonra Qəşəm şah öz dərdini dağıtmaq üçün şəhərə çıxmışdı. Gördü ki, bir nəfər dərviş cibindən bir şəkil çıxarıb həm gülür, həm də ağlayır. Qəşəm şah xəlvətcədən arxadan dərvişi tutdu. Dərviş nə qədər çalışdısa, onun əlindən çıxma bilmədi. Qəşəm şah dərvişin nə üçün ağlayıb, nə üçün güldüyünü soruşdu. Dərviş dedi: “Ey şahzadə, Allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin olacaq. Al bu şəkli bax, bu dünya gözəli Pəri xanımın şəkildir. Bu bir div əlində giriftardır. İldə bir dəfə gətirib bu Süleymani şəhərində xalqa göstərir. Hər bir görüşü yüz tükən puldur. Odur ki, mən fikirləşirdim ey Allah, elə bir adam ola, mənə yüz tükən pul verə, mən də gedəm o qıza baxam, onda gülürəm. Bir də deyirəm, kim pulunu mənə verər, onda da ağlayıram. Qəşəm şah soruşur:

– Qız nə vaxt gələcək? Dərviş təxminən bir aydan sonra bizim şəhərdə olacağını bildirdi. Qəşəm şah dərvişi də götürüb öz evinə qayıtdı. Dərvişi evdə qoyub, atını sürüb derya kənarına gəldi ki, derya padşahı ilə görüşüb yola çıxsın. Üzüyü zağanın ağzındakı daşa vurub Səlimcinini səslədi. Səlimcinin hazır oldu. Qəşəm şah dedi: -Derya padşahını çağır, görüşək. Səlimcinin özünü suya vurdu. Aradan bir az keçmişdi ki, derya padşahını qabaqından da daha ağır təmtəraqla kənara çıxartdılar. Qəşəm şah derya padşahının qabağına getdi. Şahla öpüşdülər. Bir az söhbətdən sonra Qəşəm şah dedi: -Mən Gülcağanın dalınca gedirəm. Şah nə

qədər dedisə getmə, Qəşəm şah dediyindən dönmədi. Axırda şah Qəşəm şahdan soruşdu: “Sənin ora getmək üçün atın hansıdır?” Qəşəm şah atını, qılıncını göstərdi.

Şah dedi: “Belə atla, qılıncla getmək olmaz. Xızır peyğəmbər buradan keçərkən onun atı, qılıncı, paltarı deryaya tökülmüşdür. Həmin onları mən sənə bağışlayıram”. Şah əmr elədi balıqlara bütün şeyləri göstərsinlər. Bir azdan hər şey hazır oldu. Atın altı ayaqları var idi. Ona görə ata Şəşbaşbəhri deyirdilər. At insan kimi danışa bilirdi. Hərbi ləvazimat isə elə möhkəm idi ki, heç bir qılınc onu kəsə bilməzdi. Qəşəm şah ata minib, qılıncını belinə bağlayıb, polad paltarı geyəndən sonra dəniz atı ilə yoluna düzəldi. Şəhər əhli Qəşəm şahın altındakı atı görüb atasına xəbər apardılar ki, oğlun belə bir əcaib at gətirib. Şah çox sevindi ki, oğlu həmin fikri başından çıxarıbdır. Qəşəm şah dərvişi yanına çağırıb öz atını dərvişə verib, Şəşbaşbəhri də özü minib yola düşdü. Bir neçə gündən sonra Süleymani şəhərinə yetişdilər. Qəşəm şahı dərvişə pul verib, özü üçün bir dəst çoban paltarı almasını əmr etdi. Dərviş paltarı alıb gətirdi. Qəşəm şah öz paltarının üstündən çoban paltarını geyib, başına çoban papağı, əlinə çomağ alıb dərvişlə dünya gözəli olan Pərinin görüşünə gəldilər. Bu zaman div özü hər bir adamdan yüz tükən pul yığdı, elə ki, çatdı Qəşəm şahı, dedi: -Ay axmaq çoban, bu başının papağına, əyninin paltarınımı yarasır dünya gözəlinə baxmaq? Qəşəm şah hirsələnib pulu divin üstünə tulladı. Div pulları yığıb bir səkinin üstünə çıxdı. Divin işarəsi ilə Pəri xanımı külafirəngiyə çıxardılar. Pəri xanım gözəlliyi ilə bütün məclisi işıqlandırdı. Div dedi: -Hər kəs Pəri xanımın yolunda canından keçərsə, mənimlə vuruşsun. Bir neçə pəhlivanla şahzadələr divlə vuruşdularsa da hamısı öldülər. Bu zaman Qəşəm şah çoban paltarını tullayıb özünü meydana atdı. Div çobandakı bu hərəkəti görəndə çox qorxdı. Hər ikisi bir-birinin kəmərlərindən yapışdılar. Heç hansı bir-birinə güc gələ bilmədilər. Axırda əllərini qılınca atdılar. Qəşəm şah divin qılıncını vurub yerə saldı, ikinci qılıncla vurub divin qolunun birini yerə saldı. Div əhvalatı belə görün kimi bir tilsim oxuyub, Pəri xanımı da götürüb ordan çıxdı. Bütün hamı bildi ki, div Pəri xanımı tilsimlə apardı. Qəşəm şah dedi: “Heç kəs nəyrən olmasın, mən gedib onu tilsimdən qurtaracağam”. O, Şəşbaşbəhri minib yola başladı. At bir qədər gedəndən sonra dilə gəlib dedi: -Ey şah, daha yorul-

muşam, düş, burdan belə tilsimdi, getmək olmaz. Qəşəm şah atın üzündən öpüb onu buraxdı. Az yatmışdı ki, gördü bir səs gəlir. Ayılıb gördü əlində əsa bir kişi dayanıb, dedi:- Qəşəm şah, hara gedirsən? Qəşəm şah cavab verdi ki, Gülcağanın dalınca gedirəm. Qoca Qəşəm şah dedi:

–Al bu iki oxu, görükən dağın başına çıxarsan, orada iki əjdaha yatır. Sol tərəfdəki, əjdahanın yanında durub sağ tərəfdəki əjdahanın başına bu oxu atarsan, qayıdıb bura qədər gələrsən. Ancaq dalınca baxmazsan. Sonra sağ tərəfdəki əjdahanın yanında durub sol tərəfdəkini vurarsan. Ondan sonra tilsim sınar, sən də hara istəsən gedə bilərsən.

Qəşəm şah qocanın dediyi kimi tilsimi sındıraraq Şəşbaşbəhri minib yola başladı. Bir qədər gedəndən sonra at dilə gəlib dedi ki, bura Behiştirəhli şahının bağıdır. Bura girmək qadağandır. Odur ki, Qəşəm şah atdan yerə enib özünü bağa atdı. Bağda nə görsə yaxşıdır, bağdakı Gülcağa, başında qırx incəbelli qızla bağı seyr edir. Qəşəm şah özünü qızlara yetirib Gülcaqaya bir könlüdən min könlüə aşıq oldu. Gülcağa da Qəşəm şahı aşıq oldu. Qəşəm şah qızların qabağına düşüb qızın atası Əli şahın yanına getdi, Gülcağanın elçiliyini özünə etdi. Əli şah Qəşəm şahdakı qəhrəmanlığı görüb qızını ona verdi.

Qəşəm şah Gülcağanı orada qoyub dünya gözəli Pəri xanımın dalınca yola düşdü. Bir neçə gün yol gedəndən sonra Pəri xanım olan tilsimə çatdı. Gördü ki, orada böyük qalaça var. Qalaçanın içərisinə baxanda gördü ki, dünya gözəli Pəri xanım əlində kitab oturub ağlayır. Qız Qəşəm şahı görən kimi ayağa qalxıb divin yatdığını söylədi. Qəşəm şah əl atıb divin yaxasından tutub qaldırdı, hər iki düşmən vuruşmağa başladılar.

Bir qədər əlbayaxadan sonra Qəşəm şah divi öldürdü. Div öldükdən sonra Pəri xanımı da götürüb Gülcağanın yanına qayıtdı. Orada bir neçə gün qaldıqdan sonra Əli şahla vidalaşaraq Gülcağanı, Pəri xanımı götürüb öz vilayətlərinə yola düşdülər.

Bir neçə gün getdikdən sonra gəlib Hindistan vilayətinə çatdılar.

Əbdürrəhman şah xəbər getdi ki, oğlun dünya gözəli Pəri xanımı, Gülcağanı gətirib gəlir. Əbdürrəhman şah qoşunla oğlunun qabağına çıxdı. O oğlunu, qızları böyük təmtəraqla şəhərə daxil etdi. Böyük bir məclis düzəldib qırx gün, qırx gecə

toy edib dünya gözəli Pəri xanım ilə Gülcağanı Qəşəm şahı aldı.

Beləliklə göydən üç alma düşdü, biri mənəm, biri nağıl deyən, birisi isə qulaq asanın.

ƏDALƏTLİ VƏZİR

Biri var idi, biri yox idi bir padşah var idi. Bu padşah əzəzil, camaatnan dolanmayan idi. Ancaq bunun bir vəziri var idi ki, bu padşahın əksinə. Bütün camaat onu sevir, onun hər bir əmrini can-başla yerinə yetirirdilər. Bir gün vəzir padşaha deyir ki, mənə icazə ver, gedim dünyanı gəzim. Padşah ona icazə verir. Vəzir gedir paltarını dəyişir, yola düşür. O gedir-gedir bir çobana rast gəlir. Görür ki, çoban uzanıb tütək çalır, qoyunlar isə hərəsi bir tərəfdə yatır. Çobanın yanında isə bir it var. Vəzir bu itdən qorxub yaxına getmir. Uzaqdan çobanı çağırır. Çoban dinmir, ancaq ayağının birini göyə qaldırır. Vəzir heç bir şey başa düşmür, bir də çağırır, bu zaman çoban dalı üstə qalxır, üzünü vəzirə tutub deyir: “Nə deyirsən, səhərdən sənə hay vermirəmmi?” Vəzir çobana deyir: “Ay çoban, bu qoyun sənikilərdi, yoxsa kimindi? Yox özge adamındı”. Vəzir gördü ki, yox, bu ağıldan kəmdir, üzünü ona tutub deyir: “Ay çoban, mən bu ölkənin vəziriyəm. Apar qoyunları yiyəsinə tapşır, sənə sözüm var”. Çoban deyir yaxşı, de görüm nə deyirsən. Vəzir başlayır çobanı öyrətməyə. Sən gedib padşaha deyərsən ki, ay padşah mənə sənə gizli bir sözüm var. Padşah da deyəcək yaxşı de. Onda sən ona belə deyərsən: “Ay padşah, filan çoban mənə dörd qoyunumu aparıb, buna sən nə deyə bilərsən. Sən ona belə deyəndə padşahın sənə acığı tutacaq ki, mənə dolayrsan, sənənin gizli sözün budurmu. Bu vaxt o cəllad çağıracaq ki, sənənin boynunu vursun. Bu vaxt sən qorxma, mən gəlib səni azad etdirərəm. Ancaq sən bu vaxtı ağlayarsan. Mən səndən soruşacam ki, ə, niyə ağlayırsan? Onda sən deyərsən ki, ay vəzir, padşah mənə öldürür. Mən öz ölümümə ağlamıram, ancaq bir neçə vaxt olar ki, quş dili öyrənmişəm. Ancaq heç kəsi öyrədə bilmədim, qarnımda gedir. Ona görə də ağlayıram. Onda deyəcəyəm, əy, onu mənə öyrədə bilərsənmi? Deyərsən ki, niyə öyrətmirəm. Onda deyəcəyəm, neçə günə öyrədərsən, deyərsən ki, 2-3 aya. Onda padşahın əlindən səni alacam. Deyəcəm ay hökmdar, bu çoban nə qanır, qoy quş dilini bizə öyrətsin, lazım olar. Çoban onunla razılaşıb, saraya tərəf üz tutdu, padşaha necə ki, vəzir demişdi o

cürə də dedi...

Doğrudan da padşah acıqlandı, cəllad çağırdı ki, onun boynunu vurdursun. Bu vaxt necə ki, vəzir demişdi, gəlib çıxdı, çobanı onun əlindən alıb aşbazxanaya gətirdi. Aşpaza tapşırırdı ki, ona nə qədər ki, yemək istəyir verin yesin. Çoban burada qalmaqda olsun, sizə kimdən deyim, vəzirdən.

Elə üç ay keçmişdi ki, padşah vəziri yanına çağırır, ona tapşırır ki, qoşun-zad hazırlasın, səyahətə gedək. Vəzir qoşun-ləşkər yığıb, padşaha xəbər verir, birlikdə gedirlər. Az gedirlər, çox gedirlər, gedib bir xəraba olmuş şəhərə çatırlar, barının üstündə iki quş görürlər. Padşah görür ki, bunlar bir-biri ilə danışirlər. Vəzir bir az dincəldikdən sonra deyir ki, ey hökmdar, bu quş öz oğluna o biri quşun qızını istəyir. O biri quş ona deyir ki, yaxşı mən qızı versəm nə verəcəksən. O biri quş deyir ki, xəraba yer görsən bunların hamısının adını sən qızının adına saldıracam. Quş buna razı olmur, deyir ki, bu azdır. O biri quş ona deyir ki, sən heç narahat olma. Bu gələn padşahı görürsən. O bu ölkənin hökmdarıdır. Bu padşah hara getsə ora xəraba qalacaq, mən də hamısını sənə verərəm. Padşah bu vaxt bərk qəzəblənir, vəzirə deyir ki, vəzir, mənim zülmkarlığımı quşlar da bilir. Bunlar elə burdanca geri qayıtdılar. Gecə düşdü, hamı yatmağa getdi. Ancaq padşah yata bilmədi. O, fikirləşdi. İndi mən zülmü necə aradan qaldırım, haqqan, nahaqqı necə ayırım. Bu fikrənən o yatır. Səhər yuxudan ayılındı görür ki, eyvandan aşağı bir zəncir sallanır. O bu işə çox məəttəl qalır, vəziri çağırtdırır. Vəzir gəlib padşaha deyir ki, mənə görə qulluq. Padşah deyir ki, ay vəzir gör bu zəncir nədir, buradan niyə sallanıb. Vəzir deyir ki, de görüm bu gecə yatanda nə fikirləşib yatmışsan. Padşah deyir ki, heç, elə fikirləşirdim ki, görəsən mən nə bilim haqq nədir, nahaqq nədir. Vəzir bunu eşitdikdən sonra əmr edir ki, dustaqxanadakı bütün dustaqları bura gətirin. Bütün dustaqlar gələndən sonra vəzir üzünü padşaha tutub deyir ki, indi bilərsən. Vəzir əmr edir ki, dustaqlar gəlib bir-bir bu zəncirdən tutsunlar. Hansı ki, haqq dustağıdır zəncirdən tuturdu. Hansıki nahaqqdır, zəncirdən tutan kimi zəncir yuxarı qalxırdı. Burada padşahla, vəzir haqqla, nahaqqı seçdilər. Bundan sonra vəzir üzünü padşaha tutub dedi ki, bu zəncirə ədalət zənciri deyillər. Padşah həmin gün çox kədərli gəzdi. Səhəri gün o yenə yuxudan durub eyvana

çıxanda, buradan zəncirin yenə asıldığını gördü, qabağa getdikdə gördü ki, zəncirin üstündən yekə bir ilan yuxarı qalxır, aşağı enir. Padşah qorxub vəziri çağırtdırır. “Ay vəzir, gör bu ilan nə istəyir?” Vəzir baş üstə deyib, qabağa gəldi. Sonra padşahın yanına gəlib danışdı: “Ey hökmdar, bu ilanın dərdi var. Ərz elə şəhərdə olan nə ki, sənətkarlar var hamısı bura yığılsın. Görək ilanın hansı sənətkarlarla işi var”. Bütün sənətkarlar hamısı yığıldılar. Bu vaxt ilan zəncirdən açılıb dülgərin ətəyindən tutdu. Dülgər qorxdı, qışqırdı ki, axı mən nə pislik eləmişəm. Vəzir ona dedi ki, qorxma. Camaat dağıldı. Vəzir dülgəri götürüb padşahın yanına gəldi. Dedi: “Ey hökmdar, ilanın işi dülgərlədir, ancaq o qorxur ki, əgər başına bir iş gəlsə, onun övladlarını kim saxlayacaq? Padşah ona dedi ki, ey dülgər, sən ilanla get-qorxma, əyər sən başına bir iş gəlsə, onda mən sənə söz verirəm, sən övladlarını mən saxlayacam. Dülgər qorxa-qorxa razılaşır ilanla getməyə başlayır. Az gedir, çox gedir axırda gəlib ilanlar şəhərinə çatır. Buraya çatanda dülgərin qorxudan ürəyi sıxılır, bir azdan özünə gələndə görür ki, ilanların hamısı bunun başına toplanıb. Bununla gələn ilan dülgərə him eyləyir ki, qorxma, dalımca gəl. Dülgər ayağa qalxır, ilanın dalımca dəryəyə düşür. Birdən o gördü ki, bir səs gəlir, qorxudan gözləri qaralmağa başladı, dizləri əsdi. İlan ona işarə elədi ki, qorxma, gəl. Dülgər yenə onun dalımca getdi. Bunlar getdikcə səs çoxalırdı. Getdilər, gördülər ki, bir əjdaha uzanıb, ağzında maral. Ancaq maralın buynuzları qoymur ki, o maralı yesin. Bu çıxırtı ona görədir. İlan dülgərə him eyləyir ki, qorxma. Gəl bu maralın buynuzlarını kəs. Dülgər gedib maralın buynuzlarını kəsir. Əjdaha özündən gedib yığılır. Qalxanda ilana him eyləyir. İlan da dülgəri yanına çağırır onunla bərabər gedib bir zağaya girirlər. Dülgər bura girəndə qorxdı, istədi geri qayıtsın, gördü ki, zağanın ağzı bağlıdır. İlan ona him elədi ki, qorxma, gəl. Dülgər də qabağa getdi, gördü ki, burada o qədər buğda sünbülü var ki, zağanın bir tərəfini tutub. İlan dülgərə him elədi ki, bundan götürsün. Dülgər az götürdü. Ancaq ilan him elədi ki, xurcunun hamısını doldursun. Dülgər xurcunu ağız-ağıza doldurdu, ilanın qabağına düşdü. İlan onun gəldikləri yola qədər gətirdi, dedi ki, sağ ol!

Kişi sevincək evə gəldi. Arvadı xəbər aldı, ay kişi, de görüm ilan sənə neyləyirdi? Kişi başına gələnin hamısını arvadına danışdı,

axırda dedi ki, ay arvad, o xurcundakı buğda sünbülünü mənə verdilər. Arvad durub xurcunu gətirib dedi: “Ay kişi, nə çox sünbül veriblər. Bunlar sünbülün birini qıranda gördülər ki, bu buğda deyil, bunun içi ləldir. Bunlar axşam yatdılar. Səhər dülgər həmin xurcunu padşahın yanına gətirdi. Başına gələnin hamısını padşaha nəql elədi. Padşah baxıb gördü ki, doğurdan da bunun içi ləldir. Tez vəzirı çıxırdı: “Ay vəzir, de görüm bu nə olan şeydir?” Vəzir dedi: “Ay padşah, bu çox çətin şeydir. Mənə möhlət ver gedim görüm bu nə işdir”. Padşah vəzirə möhlət verir. Vəzir yol tedarükü görüb gedir ki, harada qoca varsa onları yığsın, öyrənsin. Gedir-gedir bir qocaya rast gəlir. Deyir: “Ay qoca, neçə yaşın var. Deyir: 200. O, əhvalatın hamısını söylədi. Qoca dedi ki, yox mən elə şey görməmişəm. Vəzir soruşdu ki, ay qoca, ayrı qoca yeri bilirsənmi. O dedi: “Ay oğul, get Təbrizə, orada bir qoca var, 300 yaşı var, bəlkə o bildi. Vəzir buradan üz tutur Təbrizə, gedib qocanı tapıb əhvalatı ona danışır. Qoca deyir ki, ay oğul, mən bilmirəm. Ancaq İsfahanda mənim bir qardaşım var, onun 400 yaşı var. Get onun yanına, o bilər. Vəzir İsfahana gedir, qocanı tapır. Əhvalatı ona danışır. Qoca deyir ki, ay bala, belə bir əhvalat var. Vəzir deyir ki, ay qoca, onu yerli-yerində mənə danış. Qoca başlayır danışmağa. Deyir ki, ay oğul, neçə illər bundan əvvəl bir kəndli bir əkin yeri alır. Bu başlayır buranın torpağını yumşaltmağa ki, taxıl əksin. Bu taxılı əkdii yerdə birdən əlindəki dəmiri yerə batır. Bu nə qədər əlləşirsə dəmiri çıxara bilmir. Bunu belə qoyub evə gedir, evdən bel götürüb bir də geriyyə qayıdır. O, gəlib yeri qazmağa başlayır. Görür ki, burada bir zəncir var, dəmir də gedib ona ilişib. O, bu yeri qaza-qaza getdi gördü ki, bu zəncir bir qazana dolanıb. O, qazanın ağzını açanda gördü ki, bunun hamısı qızıldır. O, hər şeyi burada qoyub, hansı ki bu yeri satmışdı o adamın yanına gedir. Deyir ki, ay kişi, sən yerindən qızıl çıxıb, gəl hamısını apar ki, mən də yerimi əkim. Kişi ona deyir ki, əy qızıl sənə çatır. Çünki o yer sənindir. O, əyər mənim olsaydı mən o yeri əkəndə çıxardı. İndi o sənin bəxtinə çıxıb. Bunlar başlayırlar burada dalaşmağa. Axırda camaat bunlara deyir ki, niyə dalaşsınız. Gedin qazının yanına o ayırd etsin. Bunlar bu işə razı olurlar, ikisi də qazının yanına gedir. Qazi bunları qarşılayır, nə olduğunu soruşur. Bunlar bütün əhvalatı söyləyirlər. Qazi deyir ki, yaxşı, deyin görüm hansınızın oğuldan, qızdan var. Bunlardan

biri deyir ki, mənim oğlum, o biri deyir ki, mənim də qızım var. Qazi deyir: “Lap yaxşı. Onda sən qızını ver onun oğluna, qızıl da elə bil ki, ikinizə də çatıb. Hə oğul, o həmə sünböldür ki, ondan da ilan aparıb”. Vəzir qocaynan görüşdükdən sonra ona öz təşəkkürünü bildirib geriyyə qayıdır. O, gəlib necə ki qoca ona danışmışdı, hamısını nəql edir. Bundan sonra padşah vəzirə deyir ki, ay vəzir, gör o kəndli necə yaxşı adam olub ki, o qızılın hamısını özü heç kəsə bildirmədən götürməyib.

Bundan təsirlənən padşah, o gündən ədalətli, camaatla yaxşı dolanmağı fikirləşdi, belə də etdi. Vəzir isə onun bu işinə çox sevindi.

BƏHRUZUN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, keçmişdə bir padşah var idi. Bu padşahın üç oğlu, üç qızı var idi. Bir gün padşah azarlayır. Oğlanlarını yanına çağırır deyir:

- Oğlanlarım, mənim sizə iki vəsiyyətim var. Biri budu ki, mən öləndən sonra üç gün qəbrimi qoruyun. Birinci gün böyük oğlum, ikinci gün ortancıl oğlum, üçüncü gün balaca oğlum qəbrimin üstündə qaravul çəksin. İkincisi budur ki, mənim elçi daşımın üstündə hər kim oturub qızımı istəsə, verərsiz ona.

Bir neçə gündən sonra padşah öldü. Padşahın kiçik oğlu o biri qardaşlarından çox qoçaq idi. Axşam padşahın balaca oğlu dedi:

–Atamızın vəsiyyətinə əməl etməliyik, böyük qardaş bu gün sənin növbəndir. Böyük qardaş geyinib, atını mindi, yola düşdü.

Böyük qardaş gedəndən sonra kiçik qardaş Bəhrüz öz yaraqpaltarını geyib, onun dalınca getdi ki, görsün qardaşı atasının qəbrini doğurdan da qoruyacaq, yoxsa yatacaq.

Kiçik qardaş gedib gördü ki, qardaşı qəbrin üstündə bir saat dayanıb, sonra gedib samanlığa, çardağa çıxıb yatdı. Bunu görə Bəhrüz atasının qəbrinin üstündə qarovul çəkməyə başladı. Gecə idi, bir də gördü ki, bir atlı gəlir. Atlı qırmızı geymiş, qırmızı yaraq taxıb, qırmızı ata minmişdi. Atın ağzından qırmızı alov çıxır. Atlı oğlanın üstünə hücum etdi. Padşahın oğlu bunu görüb, cəld öz qılıncını siyirib elə çaldı ki, atlının başı yerə düşdü. Atlının yarağını, atını da götürüb evə gəldi, gətirdiklərini gizlətdi.

Səhər açıldı, böyük qardaş gəldi. Qardaşlar soruşdular:

–Nə gördün? Nə eşitdin?

Böyük qardaş cavab verdi ki, heç bir şey görmədim.

Yenə axşam oldu, bu gecə də ortancıl qardaş getdi. Bu gedəndən sonra yenə balaca qardaş öz atına minib onun dalınca getdi. Bir qədər sonra gördü ki, bu da böyük qardaşı kimi bir az dayanandan sonra gedib samanlı çardaqda yatdı. Bəhrüz gəlib atasının qəbri üstündə dayandı. Gecənin yarısı gördü ki, bir atlı gəlir. Yaşıl paltar yaraq geyinmiş, yaşıl da at minmiş. Atın ağzından yaşıl alov çıxır. Atlı oğlana həmlə edəndə, padşahın oğlu buna aman verməyib, onu da öldürdü. Oğlan atı tövləyə çəkdi, yaraq-paltarları evdə gizlətdi.

Təzədən ortancıl qardaş da evə gəldi, bundan da soruşdular ki, qardaş nə gördün. Bu da böyük qardaş verən cavabı verdi. Üçüncü gün kiçik qardaş getdi. Bir də gördü ki, uzaqdan bir sarı atlı, sarı paltar, sarı yaraq taxmış, atın ağzından sarı alov çıxan bir atlı gəlir. Padşahın kiçik oğlu bunu da öldürdü. Paltarını, yarağını, atını götürüb səhər tezdən gəlib atı o biri atların, paltarları, yarağı da yaraqların yanına qoydu. Qardaşlar soruşdular ki, nə gördün. Nə eşitdin? Bəhrüz cavab verdi ki, heç nə görmədim, heç bir şey də eşitmədim. Beləliklə, bir neçə zaman keçdi. Bir gün günorta vaxtı padşahın kiçik oğlu bazardan evə qayıdarkən gördü ki, elçi daşının üstündə bir yekə quş oturub. Oğlan quşdan soruşdu:

–Nə istəyirsən?

Quş dedi:

–Atanın vəsiyyəti ilə sənə böyük bacını istəyirəm.

Bəhrüz bacısını gətirib quşa verdi. Axşam qardaşlar soruşdular:

–Böyük bacımız hanı?

Bəhrüz əhvalatı danışanda, qardaşların acığı tutub dedilər:

–Bundan sonra sən evdə oturub bacımızın yerində işlərsən. Bir gün yenə Bəhrüz gördü ki, elçi daşının üstündə bir ilan oturub. Oğlan soruşdu:

–İlan qardaş, nə istəyirsən?

İlan dedi:

Mən ilanlar padşahıyam. Sənə atanın vəsiyyəti ilə ortancıl bacını istəyirəm. Oğlan bacısını gətirib ilana verdi.

Axşam qardaşlar bacılarını evdə görməyib soruşdular:

–Bəs bacımız hanı?

Bəhrüz əhvalatı danışdı. Qardaşlar dedilər:

–Sən dəli olmusan nədi?! Bundan sonra hər iki bacımızın yerinə işləyəcəksən.

Bir gün yenə bir aslan elçi daşının üstündə oturdu.

Bəhrüz soruşdu: – Nə istəyirsən?

Aslan dedi:

–Atanızın vəsiyyəti ilə kiçik bacınızı istəyirəm. Bəhrüz kiçik bacısını da gətirib aslana verdi. Qardaşları bundan çox acıqlanıb dedilər:

–Bundan sonra hər üç bacımızın işini sən görəcəksən. O gündən Bəhrüz evdə qalıb evi süpürür, xörək bişirir, ev-əşiyi təmizləyirdi. Bir neçə ay bu cür dolandılar. Bu zaman şəhərdə ən böyük bəylərdən biri sayılan Əhməd adlı bir varlı var idi. Bunun üç gözəl qızı var idi. Bu qızları çox bəylər, xan zadələr istəyirdi, ancaq Əhməd bəy heç birini verə bilmirdi. Çünki birisinə versə, o biriləri bundan inciyərdi. Ona görə də şəhərin kənarında bir böyük xəndək qazdırıb, içini su ilə doldurub, dedi:

–Hər kim atını xəndəyin bu qırağından o biri qırağına sıçratsa, qız onundu.

Bütün şəhərdə olan bəylərin, xan zadələrin oğlanları atlanıb xəndəyin qırağında at çapmağa başladılar. Heç kim xəndəyin o bir qırağına atını sıçrada bilmədi. Padşahın iki oğlu da 500 manatlıq at alıb buraya gəldilər. Bəhrüz yalvardı ki, mənə də aparın, qoymadılar ki, sənə yerin deyil. İki böyük qardaş atlanıb getdilər. Bəhrüz də tövləyə gedib atasının qəbri üstündən birinci gecə gətirdiyi qırmızı atı, paltarını, yarağını götürüb yola düşdü.

Xəndəyin qırağında toplaşmış adamlar gördülər ki, bir qırmızı atlı gəlir. Atın ayağı yerə dəymir, ağzından qırmızı alov çıxır. Onlar kənara çəkildilər. Bəhrüz yaxınlaşıb atını elə sıçratdı ki, at qırx addım da xəndəkdən o yana düşdü. Bir də atı qaytarıb, böyük qızı ötürdü gözəndən itdi. Oğlan evə çatan kimi paltarını, yarağını soyunub yenə də gizlətdi, atı isə tövləyə çəkdi. Axşam oldu, qardaşlar çox bəf gəldilər.

Bəhrüz soruşdu:

Söyləyin görüm, nə təhər oldu, qızı kim apardı?

–Bir qırmızı atlı gəlib qızı apardı, ancaq biz gərək sabah

adama 1000 manatlıq at alağ. Səhər tezdən qardaşlar getdilər. Bəhruzu isə yenə də aparmadılar. Bir az sonra Bəhruz tövləyə gedib ikinci gecə gətirdiyi yaşıl paltar, yarağı götürüb getdi. Camaat gördü ki, bir atlı gəlir, ağzından da yaşıl alov çıxır. Oğlan gəlir, xəndəyin qırağına çatan kimi atı elə sıçratdı ki, iyirmi addım da o yana düşdü, ortancıl qızı götürüb gözdən itdi. Bəhruz qızı evdəki qızın yanına apardı, paltarları, atı da öz yerinə qoyub, ev işləri ilə məşğul olmağa başladı. Axşam oldu, qardaşlar gəldilər. Bəhruz soruşdu:

–Nə gördünüz? Nə eşitdiniz?

Qardaşlar dedi: nə olacaq, yenə bir yaşıl atlı gəlib qızı apardı. Əgər qismət olsa, sabah gərək hərəməz 2000 manatlıq at alağ. Bəlkə bir iş edə bildik. Səhər tezdən gəlib, hər iki qardaş durub at tedarükü başladılar. Yenə Bəhruz yalvarmağa başladı ki, mənə də aparın, axırıncı gündü, tamaşa eyləyim. Qardaşları razı olmadılar, özləri getdilər. Bunlar gedəndən sonra Bəhruz üçüncü gecə gətirdiyi sarı atı, paltarını, yarağı da götürüb yola düşdü. Camaat gördü ki, yuxarıdan bir atlı gəlir. Atın ağzından sarı alov çıxır. Camaat dedi:

–Bu gün də qızı bu apardı. Bəhruz bu minvalla axırıncı qızı da götürüb gözdən itdi. Axşam Bəhruz yenə də qardaşlardan soruşdu:

–Deyin görüm bu gün qızı kim apardı? Səhər tezdən iki qardaş bazara öz işlərinə getdilər. Balaca qardaş da ev işləri ilə məşğul oldu. Beləliklə bir neçə gündən sonra Bəhruz dedi:

–Qardaşlar, atamız öləndən sonra biz bilmirik ki, atamızdan bizə nə qalıb. Durun evləri gəzək, görək nə var?

Qardaşlar razı oldular. Əvvəlcə tövləyə getdilər, gördülər ki, üç dənə at var, hərəsi bir rəngdədir. Qardaşlar bunu görüb içəri yürüməyə başladılar. Bəhruz onları dala itələyib:

–Atamızdan qalan atlar bunlar deyil,-deyib qapını bağladı, dedi:

–Gəlin otaqları gəzək. Otaqların birisinin qapısını açan kimi gördülər ki, üç dəstə yaraq asılmışdır. Qardaşlar özlərini yarağın üstünə saldılar. Bəhruz otağın qapısını bağlayıb, o biri otağın qapısını açdı. Gördülər ki, üç qız bir-birindən gözəl, taxt üzərində oturmuşlar. Qardaşlar özlərini içəri soxdular. Bəhruz qabaqların kəsib dedi:

–Dayanın!

Qardaşların ikisi də dayandı. Bəhruz böyük qardaşına dedi:

–Qardaş, yadımdadırmı, atamızın birinci gecə qəbrini qorumağa gedəndə çıxıb samanlığa çardağda yatdın. O gecə mən qırmızı atı, o qırmızı yarağı da bu qıza gətirmişəm. Al, bunlar sənindi. Sonra üzünü ortancıl qardaşa tutub dedi: sən də yatdın, bu yaşıl atı, yarağı da o gecə gətirmişəm. Bunlarla da bu qızı gətirmişəm. Al, bu da sənindi. Üçüncü gecə də növbəmdə bu sarı atı, sarı yarağı gətirmişəm. Bunlarla bu qızı gətirmişəm. Bunlar da mənimdi. Mənim arvadım evdən bayıra çıxmıyacaq, çünki bu qızın Abid Kosa adında bir düşməni var ki, on ildi bu qıza aşiqdi. Beləliklə, hər iki qardaş öz arvadına tapşırırdı ki, Bəhruzun arvadından göz-qulaq olsunlar, evdən eşiyə çıxmağa qoymasınlar. Bu gündən sonra hər iki bacı silirdi, süpürürdü, bişirirdi. Bir gün bu iki bacının kiçiyə acığı tutub həsəd aparırdılar. Öz aralarında dedilər ki, biz bunun qaravaşı deyilik ki. Qoy bir gün də o işləsin. Bunu deyib kiçik bacını çağırırdılar ki, gəlib evi süpürüb, zibili aparıb tullasın. O gedən, qız bir də geri qayıtmadı. Axşam oldu, qardaşlar gəlib əhvalatı bildilər. O saat Bəhruz qızın dalınca getdi. Səhər aslanın evinə çatdı. Bəhruz məsələni açıb söylədi, qızın yox olmağını bildirdi. Aslan o saat dedi ki, qızı Abid aparıb. Bəhruz gecə aslanın evində qalıb, səhər tezdən ilanın mənzilinə gəldi. Bəhruz əhvalatı söyləyib, Abid Kosanın mənzilini soruşdu. İlan dedi:

–Tanıyıram, sən bu gecə qal, səhərdən qoşun götürüb gedərik.

Oğlan dedi:

–Yox, mən tək getməliyəm. İlan nə qədər elədisə, oğlanı yoldan döndərə bilmədi. Oğlan ilanla salamatlaşıb yol getməyə başladı. Axşam üstü quşun mənzilinə çatıb qapını döydü. Qapını açıb gördülər ki, Bəhruzdu. Bəhruz quşu görüb, əhvalatı söyləyib, Abid Kosanın mənzilini soruşdu.

Quş dedi:

–Gecəni burada qal, səhər mən sənə yol göstərəm.

Bəhruz gördü ki, axşamı, gecə vaxtı bir yerə gedə biləsi deyil. Gecəni quşun mənzilində qaldı. Səhər tezdən durub, quşdan Abid Kosanın mənzilini soruşdu. Quş dedi:

–Bax bu yol elə düz ora gedir, ancaq ehtiyatlı ol, çünki Abid Kosa yaman məlundu, özünü gözlə. O hər gün tezdən ova gedir.

Bir tərəfdə dur gözlə. O gedən kimi, sən gedib qızı götür, qaç. Bəhrüz gəldi, Abid Kosanın mənzilinə çatdı. Bir vaxt gördü ki, Abid Kosanın altında üç ayaqlı at darvazadan çıxıb dağa tərəf yol getməyə başladı. O saat oğlan həyəət girib, qızı səslədi. Qız gələn kimi, onu atın tərkinə alıb, başladı yol getməyə. Bu halda Abid Kosa onların dalınca tərpəndi. Bir vaxt Bəhrüz gördü ki, Abid Kosa bunlara çatmaqdadır. Atını nə qədər bərk sürdüsə, qürtərə bilməyib Abid Kosanın qabağına döndü. Abid Kosa Bəhrüza çatan kimi qılıncını vurub onun təpəsini iki yerə böldü. Sonra atdan düşüb oğlanı parça-parça doğrayıb xurcununu gözüne doldurub atın belinə qoydu, qızı aldı, yenə də öz mənzilinə gətirdi. Oğlanın atı bir baş gəlib quşun mənzilinin qabağında dayandı, bərkdən kişnədi. Quş bunu eşidən kimi, qapını açdırdı, gördü ki, Bəhrüzün atıdır, amma özü yoxdur. Atın üstündən xurcununu düşürüb gördülər ki, Bəhrüz xəncəl kimi parça-parça doğranmış parçalarını necə ki, lazımdı öz qaydası ilə yerinə düzdü. Qanadının altından bir tük çəkib Bəhrüzün cəmdəyinə çəkdi. O saat Bəhrüz qalxıb oturdu, soruşdu ki, bəs qız hanı?

Quş soruşdu:

–Qızı görə bildinmi, yoxsa yox? Bəhrüz əhvalatı quşa söylədi.

Quş dedi:

–Dur atı min, get Abid Kosanın mənzilinə. Bir kənardə durub gözlə. Nə vaxt Abid Kosa ova getsə, sən gedib qıza deyərsən ki, Abid Kosa gələndə atın haradan alındığını öyrənsin. Özün də bir tərəfdə gizləyib, onların danışqlarını tamam eşidərsən. Ondən sonra qızı qaçırmaq asandı. Bəhrüz quşdan bu sözləri eşidəndən sonra atını minib yol getməyə başladı. Gedib Abid Kosanın bağında bir ağacın dalında gizləndi. Bir vaxt gördü ki, Abid Kosa atını minib evdən çıxdı. Bəhrüz o saat gəlib qıza dedi:

–Abid Kosa gələndə ondan soruş gör üçayaqlı atı hardan alıbdı. Axşam oldu. Abid Kosa ovdan gəldi, atını bağlayıb qızın otağına getdi. Abid Kosa qızın ağlamağını görüb səbəbini soruşdu. Qız göz yaşlarını silib dedi: Sən məndən öz sirlərini gizlədirsən. Elə olur ki, məni üçgünlərlə evdə tək qoyub gedirsən, hara gedirsən, hardan gəlicsən, o üçayaqlı atı haradan alıbsan, mənə söyləmirsən.

Abid Kosa dedi:

–Mən hər səhər tezdən ova gedirəm. O ki, üç gün gedib, gəlmi-rəm, onda bu dağın dalında mənim bir qoca anam var, onun yanına gedirəm. Mənim bu atım da bizim bu eşikdə bir daş var, hər kim o daşın üstündə oturur, qamçısını tez vurub qalxırsa, oradan dördayaqlı at çıxacaq. O ata heç bir quş çata bilməz. Yox, tez vurub qalxıza bilməzsə, oradan üç ayaqlı at çıxacaq ki, o at birincidən bir az yavaş gedəcək. Mən də bu atı ordan çıxarmışam. İndi bildinmi. Bunlardan başqa mənim heç bir sirmim yoxdur.

Səhər tezdən yenə Abid Kosa atını yəhərləyir ova gedir. Bu gedən kimi, Bəhrüz evdən çıxıb birbaşa eşikdəki daşın yanına getdi. Daşın üstünə çıxıb qamçını cəld vurub qalxızdı. O saat daşdan bir dördayaqlı at çıxdı. Bəhrüz ata minib, qızı da tərkinə alıb yol getməyə başladı. O saat Abid Kosaya xəbər getdi ki, qızı apardılar. Abid Kosa da Bəhrüzün dalınca atını tərpətdi. Bəhrüz atının cilovunu çəkib aram ilə gətirdi. Bir vaxt gördü ki, Abid Kosa gəlir.

Bu halda Abid Kosanın atı bərkdən qışqırıb qabaqdakı ata dedi:

–Ay nankor, mənim yiyəmin arvadını hara aparırsan?

O saat oğlanın atı dala dönüb dedi:

–Sən hələ dalına alıb mənim üstümə gətirdiyin adamın üzünə bax, sonra mənim üstümə gəl, heç olmasa mən bir qəribə, igid oğlan gəzdirirəm. Sən isə bir kaftarı almısan dalma, mənim üstümə gəlicsən.

Bu halda Abid Kosanın atı dayandı, dönüb yiyəsinin üzünə baxdı. Bu vaxta qədər at Abid Kosanın üzünə baxmamışdı. At gördü ki, üstündəki bir kaftardı. O saat silkələnib, Abid Kosanın ayaqları altına salıb öldürdü. Bəhrüz Abid Kosanın atına qızı mindirib düz öz evlərinə gəldilər. Qırx gün, qırx gecə toy edib, şad xürrəm yaşamağa başladılar.

AQİL PADŞAH

Keçmiş zamanlarda Şah oğlu şah Abbas bir vilayətdə hökmranlıq edirdi. Çalışır ki, onun xalqı həmişə yaxşı güzəran keçirsin. Belə ki, şah Abbas həmişə şam edərəkən əvvəlcə deyirdi:

Ey bizi xəlc edən Allah, əgər mənim vilayətimdə ac adam varsa qarşımdakı xörəyi mənə qismət etmə. Beləliklə hər axşam bu sözlə-

ri dedikdən sonra şam edərdi. Günlərin bir günündə axşam şam etmək istərkən həmin sözləri təkrar edib əlini xörəyə uzatdı. Bu zaman əlinə götürdüyü xörək töküldü və ona qismət olmadı. O əlini geri çəkib yerindən qalxdı. Öz imarətinin ətrafından bir imarətə çıxıb şəhərə göz gəzdirdi. Bu zaman şəhərdə evlərin bütün lampası sönmüş, lakin şəhərdən kənardə bir evdən işıq gəlirdi. Şah Abbas öz şahzadə libasını dərviş libası ilə dəyişib, bir qədər xörək götürüb həmin işıq gələn aynaya tərəf yola başladı. Get ha get bir qədər getdikdən sonra gəlib o evə çatır. Aynanın pərdəsi cırıq olduğundan evin içi görünürdü. Bu evin içinə baxıb nə gördü? Təxminən əlli yaşında bir qadın, evin müəyyən hissəsində olan ocağın üstündə bir qazan var. Bu qazanın altını qalayaraq hönkür-hönkür ağlayır, ətrafda isə cındır bir həsirin üzərində beş uşağın bir mitil altında uzandığını görür. Uşaqlar, “ana, bişdimi, ana, bişdimi?” – deyib fəryad qoparırlar. Ana isə gözündən qanlı yaş axıda-axıda deyirdi: Hələ bişməyib.

Şah Abbas bu hadisəyə bərk təəccüb edib bu sirri öyrənmək fikri ilə qapını döydü.

Qadın: Kimsən? – deyər cavab verdi.

– Dərviş babayam, Allah qonağıyam. Qapını aç – deyər şah Abbas dilləndi. Qadın qəmli-qəmli köksünü ötürərək, get ruzunu başqa qapıdan istə, məndə heç bir şey yoxdur, dedi. Şah Abbas dilləndi:

– Mən pay verən dərvişəm, ay bacı, qapını aç. Qadın istəməz qapını açır, Şah Abbas dərviş libasında otağa daxil olur. İrəli yeriyir, ocaqdakı qazanın ağzını açır, görür ki, qazanda su ilə birlikdə qara çay daşı qaynamaqdadır. Şah Abbas onsuz da bu sirri bildiyinə baxmayaraq qadından soruşur:

Bu nə işdir, bunu mənə başa sal.

Uşaqlar qəmli, intizarlı gözləri ilə qonağı süzürdü. Qadın dedi: Allahdan gizli olmayan sizdən nə gizli olar. Bu gün səhər tezdən indiyə qədər uşaqların, mənim dilimə heç nə dəyməyib. Beləki heç bir şeyimiz yoxdur, yoxdan Allah da bezərdir. Odur ki, qazandakı daşı qaynadaraq uşaqları aldadıram ki, yuxuya getsinlər. Bildiyimiz kimi ac adamın gözünə yuxu çətin gedər. Bəli mənim müsübətim belədir – deyər yenidən hönkürtü ilə ağladı. Bu zaman hirs başına vuran Şah Abbas vilayətində olan vəziyyətə təəccübləndi, gətirdiyi xörəyi ortalığa qoyaraq qadını,

uşaqları doyunca yedirdi. Nəhayət atasından yadigar olan üzüyü çıxarıb qadına verib dedi: Mən dövlətli dərvişəm bacı, neçə ki, mən sağam, sizin dolanmağımıza mən kömək edəcəyəm. Al bu üzüyü, səhər get, bazarda qırx ədəd zərgər tükəni var. Həmin tükənlərin qırxında da yəhudi işləyir. Birinci, ikinci yox, üçüncü tükənçiyə müraciət edib, bu üzüyü xırdalarsan. Sizə lazım olan şeyləri alıb, qaytarıb gətirərsən. Beləliklə sən o pulu xərclə, mən özüm səni həmişə yoxlayacağam. Bu sözü deyərək Şah Abbas qapıdan çıxır. Uşaqlar bir ağızla “çox sağ ol dərviş baba” dedilər. Şah Abbas öz imarətinə gəlirdi. Qadın, uşaqlar isə yatdı.

Necə deyərlər Allah səhəri üzümüzə açsın. Səhər açıldı. Qadının beş nəfər olan uşaqlarının böyüyü 8 yaşında, kiçiyi isə 3 yaşında idi. qadın uşaqları başına toplayıb evin qapısını qıfılladı, uşaqlarına dedi: Mehriban balalarım siz məni qapıda gözləyin. Mən sizə hər şey alıb gətirəcəyəm.

Uşaqların hərəsi bir tərəfdən dedi: Mənə qırmızı çəkmə al, biri isə mənə don al, digəri isə qırmızı yaylıq almağı təklif edirdilər. Hamısına vəd verərək, balalarını qapıda qoyaraq ana bazara üz qoydu. Gəlib həmin tükənlərin qarşısında durub üçüncü tükəni müəyyən edib tükənə daxil olur. Uzun göz, seyrək saqqalı olan tükən sahibi yəhudiydi:

Qardaş, xahiş edirəm mənim bu əmanətimi xırda edəsən, deyərək kağızın arasından birliyant üzüyü çıxarıb ona tərəf uzatdı. Yəhudi cəld qalxıb qadından bükülü kağızı aldı, açıb birliyant üzüyə diqqətlə nəzər saldı, qadına təklif etdi ki, içəri keç, xırdalayım. Qadın içəri keçdi. Yəhudi əlindəki birliyanta nəzər salıb müəyyən etdi ki, baxmayaraq qırx dükənçinin içində ən dövlətli mənəm, əgər dükənimdəki malı, qıraqdakı pulumu versəm yenə üzüyün qiymətini ödəyə bilmərəm. Qadına şər atmaq məqsədi ilə istə-istəməz qadına möhkəm bir şillə vurdu. Qadın özündən gedərək ağzı-burnu qanamış halda üzü üstə yerə düşdü. Bu halda həmin yəhudi haray salır, camaata belə elan edir ki, guya bir il bundan qabaq bunun tükəni yarılmış, həmin birliyant üzükdən bir cüt oğurlanmış ki, üzüyümün birinin başını bu qadında tutmuşam, digərini isə bu qadından tələb edirəm. Haray-həşirə gələn camaatın içərisində bazar darğası olan yəhudi gəlir, bu nə hadisədir – deyərək qoca yəhudidən soruşur.

Yəhudi isə bazar darğasına göz vuraraq deyir. Sənin yaxşı

yadıncadır ki, bildir mənim dükənım yarıldı, bildiyin kimi iki birliyant üzüyüm oğlurlandı. Onun isə birini bu qadında tutmuşam deyib, qadını göstərib təkrar edir.

– Əgər yalan deyirəmsə 12 imamın 6-sı sənə qənim olsun, 6-sı mənə. Vurğunu başa düşən darğa qoca yəhudinin dediklərini təsdiq edərək zavallı qadının qolların bağlayaraq aparır salır öz yaşadığı evin zirzəmisinə. Ağzına qıfıl vuraraq yəhudinin yanına gedir, onunla qarşı-qarşıya oturub şərab içərək qəniməti bölmələri haqqında söhbət edirlər. Qadının uşaqları isə intizarla analarının yolunu gözləməkdə idilər.

Qadın zirzəmidən fəryad qopararaq kimi isə köməyə çağırırdı. Darğanın arvadı zirzəminin qapsına gəlib, nədir deyərək, soruşur. Ay bacı, yanırım mənə rəhm et, mənə bir qədər su ver. Darğanın arvadı gedir, bir çaynik su gətirir, qadına su içirdir. Qadın su içdikdən sonra yalvara-yalvara deyir:

– Mənim uşaqlarım yiyəsiz qaldı, qan-ürək olacaqlar. Ərin gələndə de ki, aldıqları üzük də onların olsun, məni buraxsınlar. Mənim heç bir işdən xəbərim yoxdur. Mən oğru deyiləm.

Darğanın arvadı deyəcəyini vəd edib, evinə döndü. Bir qərdərdən sonra darğa sərxoş halda evinə daxil oldu. Arvadı qadının dediyi sözləri ərinə söylədi. Əri isə arvadına “qadını get gətir” dedi. Darğanın qarşısında diz çökən qadın çox and-aman etdi ki, mən oğru deyiləm. Bunu gecənin birində bir dəvriş verib. Məni azad et, gedim uşaqlarımın yanına. Darğa isə qadının dediklərini rədd edir, təzə itilədiyi dəhrə ilə kötüyü qarşıya gətirir. Qadına axırıncı dəfə müraciət edir. Ya üzüyün digərini boynuna al, ya da biləkdən iki əlini vurub salacağam. Qadın necə demişdi, yenə də elə söylədi. Çünki başqa çıxış yolu yoxdu. Düzü nədir o da budur. Darğa qadına əhəmiyyət verməyərək onun əlini biləkdən vurub salır, rədd ol get, deyir. Qadın qanlı göz yaş axıdaraq darğanın arvadına müraciət edir. Aç mənim şalımı, əllərimi bağla, boynumdan as. Darğanın arvadı qadının əllərin boynundan asır, qadın uşaqlarının yanına yola düşür. İntizar içərisində analarını gözləyən uşaqlar analarını bu müsibətdə görüb hamısı vay-şivən edərək içəri daxil olurlar. Ana ilə balaları vay-şivənlə ağlamaqda olsunlar, sizə xəbər verim Şah Abbasdan. Şah Abbas həmişəki kimi həmin gecə də həmin sözləri təkrar edərək yemək istədikdə bu zaman elə bil onun qolu qurudu. Belə

ki, xörəyə əl apara bilmədi. Qəzəbli halda həmin minarəyə çıxaraq şəhərə nəzər saldı, həmin aynalıqdan işıq gəlməsini müəyyən etdi. Cəld dəvriş paltarını geyib üz tutdu qadının evinə. Həmin aynanı görürkən yerindən içəri nəzər salıb gördü ki, qadının iki əlləri biləkdən kəsilmiş, boynundan asılmışdır. Qadın qızıl qan içərisində çırpınır, uşaqlar ətrafında qoyun-quzu kimi mələşirlər. Bunu görüb qəzəblənən Şah Abbas qapını döyür. Qadın deyir kimsən, şah cavab verir, həmin dəvriş babayam, qapını aç.

Qadın deyir sən gələn yollara daş yağaydı, mən ona-buna nökrəçilik edərək uşaqları birtəhəri saxlayırdım. Niyə sən mənə oğurluq üzüyü verib, əllərimi kəsdirib, məni zəlif etdin. İndi nə istəyirsən, get.

Şah Abbas inad edərək qapını açıdıraraq içəri daxil olur. Xörəkdən uşaqları doydurub yatırdır. Qadını isə özü yedirdib, hədisənin necə baş verdiyini öyrənir. Mən sizə danışdığım kimi qadın da dəvriş paltarında olan Şah Abbası deyir. Şah Abbas səbr et, hamısı aydın olar- deyib evdən çıxır. Gecə ikən əmr verir, səhər heç bir tükan-bazar işləməsin. Səhər açılır. Şah Abbas qırmızı paltar geyib intiqam meydançasına gəlir. Bütün şəhər əhli meydançaya toplaşır. Şah Abbas öz əyanlarına qırx yəhudinin qolu bağlı gətirilməsini əmr edir. Əyanları otuz doqquz yəhudini qolu bağlı gətirib, cərgə ilə düzür, şahın hüzuruna gedib, qoca yəhudi darğanın tapılmamasını deyirlər. Şah əmr edir ki, bir saatlıq möhlət verirəm, əgər hər ikisin gətirməsəniz sizin boynunuzu özüm vuracağam. Necə deyərlər, can şirin olar. Əyanlar özlərini hər tərəfə vurub müəyyən bir samanlıqda, samanın altında bazar darğası ilə yəhudini qolları bağlı şahın hüzuruna gətirirlər. Şah öz oturduğu yerə gətirilməsini əmr edir, hər ikisini şahın yanına gətirirlər. Şah həmin birliyant üzüyü gətirdir, soruşur, qadının əllərini kim kəsib?

Qoca yəhudi darğanın üzünə baxır. Darğa cavab verir: “Bir oğurluq etdiyinə görə onun əllərini mən kəsmişəm”.

Şah deyir: “Nə oğurlayıb?”

Bu zaman darğa qoca yəhudinin üzünə baxır. Qoca yəhudi deyir: Keçən il mənim tükanımdan bir cüt qızıl üzüyümü oğurlamışdır ki, onun da birini qadının əlində tutmuşam, digərini də istəyirəm.

Bu zaman şah deyir: Əgər bu üzük sizin olmasa sizə qarşı cəzanı qəbul edirsiniz?

Bəli, deyərək darğa, qoca yəhudi cavab verir. Həmin üzüyü bağışlayan Şah Abbasın atasının ən yaxın dostu 125 yaşlı zərgəri Şah Abbas gətizdirib deyir: Əmi, bu üzüyü tanıyırsanmı?

Qoca zərgər üzüyə baxan kimi üzüyün hansı tarixdə kim tərəfindən kimə hazırlanmasını deyir. Bu zaman darğa ilə qoca yəhudi sübut tələb edir. Qoca zərgər cəld bir halda nəqqaş üzüyün zümrüd qaşını götürür, qaşın altında zərgarın dediyi sözlərin olduğu sübuta yetirilir. Bu zaman şah deyir, nədir sözünüz, bu zaman hər iki nankor müqəssir heç bir söz demədən başlarını aşağı salır. Şah qoca yəhudi ilə birlikdə qırx yəhudinin başını vurdurur. Darğanı isə qadının qarşısında qadına bir qədər təsəlli olsun deyərək aşağıdakı kimi qətlə yetirir. Onun qollarını, qılçlarını bağladır, uzadır, sərəncamındaki ləzgini çağırtdırır, işi başla deyir. Ləzgi altı santimetr uzunluqda mismarların hər iki üzünü biz edib darğanın ağzını açır mismarın bir ucunu üst damağına o biri ucunu alt damağına qoyur. Qurğuşunu əridərək damcı-damcı onun xirtdəyinə tökür. Bu zülm ilə onu məhv edir. Mərəkə dağılır, şah vəzirinə əmr edir. Həmin qadını uşaqları ilə birlikdə apar, öz ailən kimi onlara baxarsan. Vəzir onları qəbul edib uşaqları ilə birlikdə qadını öz imarətinə gətirir, hamısına təzə paltar verib, lazım yemək-içmək ilə təmin edir. Günlərin birində şahın, vəzirin arvadı həmin qadını götürüb hamama gedirlər. Hamamdan qayıdarkən Allahın şikayətxanasına daxil olub ziyarət edirlər. Biləkləri boynundan asılmış qadın getmir. Bunların getməsinə buyurur, mən bir qədər sonra gələm deyir. Bir qədər ağlayaraq Allahtəaladan özünə şəfa istəyir. Qadını yuxu aparır. Bir qədər sonra görür ki, bunu kim isə durquzub deyir ki qalx zavallı qadın, istədiyinə çatdın. Qadın gözünü açıb heç kimsəni görmür. Lakin hər iki əlin sağ-salamat olduğunu görüb ağlayır. Ağlaya-ağlaya uşaqların yanına gəlir, bunda sonra şad-xürrəm yaşayırlar.

BAZUBƏND NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, çox yaraşlıq bir qoca padşah var idi. Bu qoca padşahın 3 oğlu var idi. Bir gün padşah bərk xəstələri.

O ölüm yatağında ikən öz böyük oğlunu yanına çağırır. Padşah görür ki, onun böyük oğlu çox mərifətsiz, ehtiramsızdır. Ona vəsiyyət edir ki, padşahlığı sənə verirəm. Padşah sonra ortancıl oğlunu yanına çağırır. O da böyük qardaşı kimi atası ilə kobud rəftar edir. Padşah bu oğlunu da vəzirliyə verir. Axırda padşah kiçik oğlunu yanına çağırır. Kiçik oğlu içəri girərkən atasına baş əyir, onun sol əlindən öpərək sağına keçir. Padşah bunu görüb, cibindən bir dənə qutuya oxşar bir şey çıxarıb kiçik oğluna verir. Bir həftə keçdikdən sonra padşah ömrünü oğlanlarına bağışlayır. Padşahın böyük oğlu taxta çıxıb padşahlıq edir. Padşahın ortancıl oğlu da vəzirlik edir. Kiçik oğlu bunu görüb padşahdan bir iş istəyir. Padşah ona açıqlanıb deyir:

- Rədd ol buradan. Yəqin atam da sənə bir iş verib, sən özün bizdən gizlədirsən. Kiçik oğlu bundan hirsələnib anasının yanına gedib deyir:

- Ana, mən bu vilayətdən gedəcəyəm, mənim üçün yol tədarükü gör.

Anası onu bu yoldan qaytarmaq istəyir. Ancaq İbrahim öz sözündən dönmür. Anası məcbur olur, ona yol tədarükü görür, üstəlik ona bir at da bağışlayır. İbrahim ata minərək başlayır yol getməyə. Az gedir, çox gedir, dərə-təpə, düz gedir, nəhayət bir düzənliyə çıxır. Onun yol tədarükü qurtardığı üçün məcbur olur ki, atını kəsib yesin. İbrahim bir neçə gün bu atın əti ilə dolanır. Nəhayət, bu at əti də qurtarır. O piyada, acqarına gəlib bir ağacın dibində uzanıb yatır. Atasının ölərkən ona verdiyi qutu onun heç yadına düşmür. Yatarkən onu nə isə incidir. O yuxudan oyanır, əlini cibinə salır. Bu vaxt o əlini nəyə isə toxunduğunu görür. Çıxarıb baxır ki, bir qutudur. O, bunu əlində oynadıb sevinərək öz-özünə deyir: Mən şəhərdən gedərkən bunu satıb özümə çörək pulu edərdim. Birdən qutuya diqqətlə baxarkən onun üstündə bir yazı görür. Oxuyub görür ki, bu qutunun qiyməti yeddi padşahın xəzinəsindən də artıqdır. O əlini qutuya sürür. Bu vaxt birdən qutunun qapağı açılır, bir qoca kişi hazır olur. Qoca üzünü İbrahimə tutub deyir: Mənim üçün nə qulluq?

İbrahim dedi:

- Bu necə olan işdir. Sən haradan gəldin?

Qoca kişi isə dedi:

- Sən atanın verdiyi bu bazubəndi möhkəm saxla. O, sən

üçün hər şeydən artıqdır. Sən nə kimi çətinliyə düşsən bu bazubənd sənə kömək edər. Sən nə istəsən o dərhal sənin arzunu yerinə yetirəcək.

İbrahim onun bu sözlərindən çox sevinib deyir: Mənim üçün bir neçə dadlı xörəklər gətir.

Bir neçə anın içində qoca onun dediyi şeyləri hazır edir.

İbrahim yeməyini yeyib qocaya deyir:

– Məni buradan şəhərə apar. Qoca bir dəqiqənin içində onu şəhərə gətirir, deyir: İbrahim, sən bu bazubəndi heç kimə göstərmə, heç kimə vermə. İbrahim şəhəri dolanıb özünə iş tapmaq istəyir. Axırda bir ustanın yanına gəlib çıxır, deyir: Usta, məni özünə şagird götürərsənmi?

Ustabaşı dedi: mən heç özümə çörək pulu qazana bilirəm ki, qaldı sən.

İbrahim ona dedi: Mənim yemək-İçməyim özümdən. Ancaq mən bu sənəti öyrənmək istəyirəm. Bir çox sözdən sonra ustabaşı İbrahimi özünə şagird götürür.

Günlərin bir günündə bu şəhərin padşahının qızının toyu imiş. Toy üçün paltar tikməli idi. Lakin heç kim padşahın qızının paltarlarını tikmək istəmirdi. Çünki əgər dərzilərin tikdiyi paltarlar qızın xoşuna gəlməsə dərhal boynu vurulurdu. Bir gün padşahın adamları usta başının yanına gəlib deyirlər: Padşah əmr edir ki, bu paltarları tikəsən. Lakin ustabaşı qorxub paltarları tikmək istəmir. Bu vaxt şagirdi İbrahim irəli yeriyyə deyir: Usta paltarları götür, mən tikərəm.

Ustabaşı hirsələnib ona deyir ki, bir belə camaat tikə bilmədi, sən necə tikəcəksən.

İbrahim söz verir ki, paltarları tikəcəkdir. Ustabaşı çar-naçar razı olur. Qonşu ustalar İbrahimin yanına gəlir, ustabaşını danlayırlar. Sən qırx günə bu paltarları necə tikəcəksən? Özün-öz əlinlə ölümə gedirsən. Paltarları tikə bilməsən boynun vurulacaq.

Usta görür ki, onlar düz deyirlər. Çox qəmgin evə gəlib bu məsələni arvadına deyir. Arvad hirsələnib deyir:

– Onlar çox düz deyirlər, sən paltarı tikə bilməyəcəksən.

Ustabaşı çox fikirləşir. Axırda arvadına deyir: Mən bu işə bir əncam çəkməliyəm. Usta həyətdə bir quyu qazdırır. Qırx günlük yemək-İçməyin bura yığır. Arvadına tapşır ki, kim məni soruşsa deyərsən ki, ustabaşı ölüb, onu dəfn etmişəm. Ustabaşı arvadına

deyir:

– Arvad, iki gündən bir İbrahimin yanına gedərsən, baxıb görərsən ki, o paltarı tikir, ya yox.

Arvad həmişə gedir, görür ki, paltarlar necə gətirilibsə elədir. İbrahim bütün günü heç bir iş görmür. Bazubəndi silir, bu vaxt qoca hazır olur. İbrahim əmr edir ki, bir tay kışmış, bir tay fındıq gətirsin. Qoca onun dediyi şeyləri hazır edir. İbrahim bütün günü kışmış yeyir. Bir gün ustabaşının arvadı onun yanına gəlir, görür ki, İbrahim boş-bekar oturub fındıq yeyir. Paltarları tökülüb qalib. Kişi arvadına deyir: Arvad səsə salma, kim məni soruşsa deyərsən ki, ölüb.

Günlər ötür, qırx günün tamamı olmağına az qalır. 38 gün keçir. Axşam olanda İbrahim qutunu silir. Bu vaxt qoca hazır olub deyir: Mənə nə qulluq?

İbrahim: Qul sahibi olasan. Bu paltarları iki günə tikib hazırlamalasan.

İki günə paltarlar hazır olur. Hamı gəlib paltarlara baxır, onun tikilməsinə heyran qalırlar. Gələnlər ustanı soruşurlar. Lakin şagird ustanın yerini bilmir. Qırx günün tamamında padşahın adamları gəlib paltarları istəyirlər. İbrahim deyir ki, ustabaşı gəlib çıxmıyınca mən paltarları verə bilmərəm. Nə qədər gözləyirlərsə də usta gəlib çıxmır. Axırda İbrahim ustanın evinə gəlir, arvadından soruşur. Arvad deyir ki, usta 20 gündür ki, ölüb, hələ sən indi onu soruşursan. İbrahim onun sözünə inanmır. Deyir ki, sən yalan deyirsən. Usta evdədir. İbrahim evi axtarır, ustanı quyudan tapır. O ustanı quyudan çıxarır.

Usta deyir: – Mənə yaxşı gün ağladın. İkimizin də boynu vurulacaq.

İbrahim deyir: – Qəm yemə usta, paltarlar hamısı hazırdır.

Usta qorxa-qorxa gəlib şahın sarayına çatır. Padşahın adamları ustanı şahın hüzuruna gətirirlər. Usta baş əyib kənarında dayanır. Padşah ustaya deyir: Usta sənin tikdiyin paltarlar mənim çox xoşuma gəlir. Məndən nə istəyirsən istə, nə desən verəcəyəm.

Usta deyir: Mən paltarları tək tikməmişəm. Mənim şagirdim paltarları tikib.

Padşah ustaya qiymətli daş-qaş verib yola salır. Usta sevinə-sevinə evə gəlir. Padşah sonra da İbrahimi saraya çığırtdırır.

İbrahim şahın hüzuruna gələrkən ona ədəblə baş əyir. Padşah üzünü İbrahimə tutub deyir: Oğlum, məndən nə istəyirsən istə. Oğlan istər-istəməz utancaq bir tərzdə dedi: Bu paltarları tikilən qızı istəyirəm. Padşah bunun ağıllı olduğunu görüb öz qızını ona verməyə razılaşır. Bu sözdən sonra onlar vidalaşib ayrıldılar. İbrahim gəldi dükana. Səhəri gün usta dükana gələndə İbrahim ustanı görüb dedi: Get padşahın yanına. O bir yer təyin etsin, mən orada imarət tikdirim.

Usta getdi padşahın yanına. Padşahdan əvvəl vəzir qəzəbləndi. Bir böyük nəhəng daşlı dağı nişan verib göstərdi ki, imarəti orada tikdirin. Bu sözdən padşah narazı qaldı. Ancaq kürəkənin cəsəratini öyrənmək üçün bir söz demədi. Usta xudafizləşib İbrahimin yanına gəlib dedi: – Qız tapmırdın evlənməyə. Gör səni necə çətinliyə saldı.

İbrahim dedi: – Usta eybi yoxdur. Haramı nişan verirlər mən orada imarət tikdirərəm. Elə ki, gecə oldu, İbrahim tək qaldı dükanda. Atası bəxşiş edən bazubəndi cibindən çıxardı. Düyməsini basdı. Bazubəndin qapağı açıldı. Dərhal yanında bir qoca kişi hazır oldu. Dedi: oğul, mənim üçün nə qulluq? İbrahim dedi: o hündür dağları uçurub yerində imarət tikdirərsən. Özü də bir kərpici qızıl, o biri kərpici gümüş. Bir şərtlə ki, bu gecə ərzində hazır olsun. Qoca İbrahimə təzim edərək ondan ayrıldı. Qocaya yeddi padşahın qoşunu tabe idi. Yarım gecənin müddətində dağı sökdülər, torpağını kənara atdılar. Yerində qalan hissəsində imarəti qurdular. Səhər günəş təzəcə boylanırdı ki, imarətin qızıl-gümüş kərpicləri günəş işığına qarışıb padşahın pəncərəsindən onun gözüne düşdü. Padşah ətrafa nəzər saldı. Dağların yox olduğunu görüb çox təəcübləndi. Padşah fikirləşdi ki, belə adama qızını verməklə mən heç də uduzmuram. Bu adam gələcəkdə mənə lazım olar. Padşah bu fikrindən sonra qırx gün toy çaldırıb qızını İbrahimin evinə köçürdü. Qızın İbrahimi görməyə gözü yox idi. Yarıkönül qızla oğlan yaşayırdı. Gəlin kədərli surətdə öz nişanlısı ilə rəftar edirdi. İbrahim öz nişanlısına dedi: – Nə üçün sənin üzün gülmür? Səni mən necə cah-calala gətirmişəm.

Nişanlısı cavab verdi: – Əgər mənim gülməyimi istəyirsənsə mənə sualına düzgün cavab ver. Məni nəyin səbəbinə ala bilibsən?

Bu sözdən İbrahim öz nişanlısının bu halını görüb onun

könlünü aldı. Bazubəndi çıxarıb dedi ki, bunun səbəbinə. O günü gülə-gülə keçirdilər, axşam oldu. Onlar gecə yatdılar. Amma qızın gözüne yuxu getmədi. Gecə yarısından sonra qız gördü ki, İbrahim ağır yuxudadı. İbrahimin üst-başını axtarıb bazubəndi tapdı. Dərhal bazubəndin qapağını açdı, qoca yanında hazır dayandı. Çox məyus halda soruşdu: Mənim üçün nə qulluq?

Qız dedi: – Mənim bu nişanlımı aparıb dəryanın yanında, orada daşa elə çırparsan ki, onun əti, şilləsi da qalmasın.

Qızın əmrini qoca yerinə yetirdi. Apardı, ancaq oğlanı öldürmədi. Ona töhmət verib geri döndü. Gəldi qızın yanına. Qız əmr etdi ki vəzirin oğlunu mənə yanına gətir. Qoca da elə həmin anda vəzirin oğlunu gətirib qızın yanına qoydu. Qızın birinci nişanlısı olmaq üçün bir-biri ilə söhbətə başladılar. Bunlar burada söhbət eləsinlər, görək İbrahimin halı necə keçdi. Cınlər padşahının qızı Ağca Pəri xanım bu əhvalatı gecə yuxuda gördü. Səhər durub belə qərara gəldi ki, yuxunu sınamaq üçün görək bu düzdürmü? Ona görə bir ovsun oxuyub bir göyərçin oldu. Qabaqca qərara gəldi ki, Nil dəryasının yanına gəlib. İbrahimin orda olub-olmamasını bilsin. Gəldi bir ovsun oxudu, oldu gözəl bir qız. Gördü ki, İbrahim əzab çəkir. Soruşdu: İbrahim bu nə gündür. Niyə bu hala düşmüşsən. İbrahim ağlayır, qıza yalvarırdı. Məni burdan xilas et. Qızın rəhmi gəldi İbrahimə. Oradan oğlanı xilas edib apardı öz imarətinə. Ağca Pəri xanım öz qulluqçularına əmr etdi ki, İbrahimi yuyundurub təzə libas geyindirsinlər.

Bir neçə gün beləcə yaşadılar. İbrahimin üzü güldürdüsə, qəlbindən qara qanlar axırdı. Ağca Pəri xanım soruşdu: İbrahim, mən səni xilas edib bura gətirmişəm. Sən nə üçün gündən – günə solub-saralırsan? İbrahim cavab verdi ki, dərdim çox böyükdür. Ağca Pəri xanım maraqlandı bunun dərdini öyrənməyə. İbrahim belə qərara gəldi ki, bu günə kimi olan əhvalatı Ağca Pəri xanıma söyləsin.

Bundan sonra qız gördü ki, vəziyyət nə yerdədir. Dedi: mən sənin bazubəndini alıb gətirsəm rəngin açılarmı?

Çox böyük maraqla İbrahim cavab verdi ki, ayaqlarına diz çökərəm. Bu danışıqdan sonra Ağca Pəri Xanım qərara gəldi, uçub gəldi imarətin üstünə, göyərçin şəklində qondu. Səhər vəzirin oğlu ilə nişanlısı imarətin bağçasında gəzişirdilər. Necə oldusa padşahın qızı göyərçini görüb dedi: Oxu gətir, bunu vur. Vəzirin oğlu buna

razi olmadı. Dedi nə üçün, gör quş nə gözəldir. Bu sözlərdən sonra göyərçin özünü gizlətdi. Vəzirin oğlu öz nişanlısı ilə gününü keçirib öz evlərinə getdilər. Bu vaxt göyərçin yerə endi, imarətin yanına gəldi. Bütün imarətin qapısını axtardı ki, bir yol tapsın. Lakin yol tapa bilmədi. Bu vaxt göyərçin bir ovsun oxuyub oldu bir qarışqa. İçəri daxil olandan sonra bir ovsun oxuyub oldu bir siçan. Bütün imarətin hər yerini axtarırsa bazubəndi tapa bilmədi. Oğlanında hər yerini axtardı, lakin heç nə tapa bilmədi. Şam yeməkləri çox yağlı olduğu üçün yemək stoluna sirkə qoyulmuşdu. Siçan quyuğunu batırdı sirkənin içərisinə, sonra qızın burnuna saldı. Elə bu vaxt qız asqırdı. Asqıranda qızın ağızından bazubənd kənara düşdü. Siçan bazubəndi götürən kimi dərhal ovsun oxuyub oldu bir qarışqa. Oda bir ovsun oxuyub oldu bir göyərçin. Uçdu qondu imarətin üstünə. Özlüyündə belə qərara gəldi ki, bu qız İbrahimin sinəsinə dağ çəkib, gərək mən onun sinəsinə dağ çəkəm. Səhərin açılmasını gözlədi. Bunlar bağçaya çıxıb gəzinəndə bazubəndi onlar göyərçinin ağızında gördülər. Qız çağıraraq haray saldı ki, Göyərçin bazubəndi apardı. Lakin onlar silah gətirənə kimi göyərçin çox uzağa uçmuşdu. Onların qərarı puça çıxdı. Göyərçin öz yerinə uçub gəldi. Yəne də bir ovsun oxuyub oldu bir qız. Ağca Pəri xanım bazubəndi götürüb İbrahimə verdi. İbrahim həddindən artıq sevindi. İbrahim razılıq verdi ki, Ağca Pəri xanıma evlənsin. Sonra bazubəndi silib oxuyan kimi qoca yanında hazır oldu. Çox salamdan sonra İbrahim dedi: – Əmi, o imarəti söküb götürərsən, yerində həmin dağı qurarsan. Qoca əmr etdi, imarəti söküb götürdülər, yerində əvvəlki dağı qurdular. Bundan sonra İbrahim Ağca xanımı da götürüb, bazubəndə özü sərkərdə oldu. Gəldilər həmin qızın atası padşah olan torpağa. Çadırlar quruldu. Adam göndərdi. Qaynatasını çağırıldı. Padşah da sevinə-sevinə böyük bir sovuqla gəldi. Padşah nə qədər baxırdısa imarəti görmürdü. Buna da çox təəccüb edirdi. Nəhayət gəlib çadırlara çatdılar. Bunları böyük ehtiramla qarşıladılar.

Padşahı bəzəkli çadırın içinə apardılar. Padşaha layiq yer düzəltmişdilər. Oraya dəvət edib əyləşdirdilər. Ağca Pəri xanım padşaha özü qulluq edirdi. Padşah elə bildi ki öz qızıdır. Dərhal qalxdı ayağa. Ağca Pəri xanımı qucaqlayıb öpdü, əhvalatı soruşdu. Ağca Pəri xanım cavab verdi: Mehriban ata, qızını tanıyırsan?

İbrahim Ağca Pəri xanımın sözünü kəsdi, qoymadı danışmağa, əhvalatı danışdı. Buna padşah çox qəmgin oldu. Daha orada qalmağa qərarı gəlmədi. Qəzəblənib öz qızını, vəzirin oğlunu həlak etdi. İbrahim ilə Ağca pəri xanım da padşahın torpağını tərk etdilər. Oradan birbaşa ata yurduna yol aldılar. Gəldilər öz ata torpağına çatdılar. Çadırlar qurub rahat olandan sonra İbrahim öz doğma qardaşı padşaha elçi göndərdi, müharibə elan etdi. Elçilər gəldilər, İbrahimin sözünü padşaha yetirdilər. Padşah üç gün möhlət istəyib cavab verəcəyini bildirdi. Nümayəndələr geri qayıdıandan sonra padşah günahlı surətdə bir neçə nəfər göndərdi ki, göz qoysunlar. Vəzir İbrahimin çadırına yaxınlaşanda gördülər ki, onların qoşunu çox böyükdür. Onlar qorxub geri çəkildilər. Padşaha vəziyyətin nə yerdə olduğunu xəbər verdilər.

Padşah fikirləşdi ki, bunlara gücü çatmayacaq. Dərhal öz tərəfindən elçi göndərdi İbrahimin üstünə, nə istəyirsinizsə verək, bizim müharibə etməyə gücümüz yoxdur.

İbrahim dedi: – İndi ki, müharibəyə gücünüz yoxdur, Mən də sizdən heç nə istəmirəm. Ancaq sizin padşahı görmək istəyirəm. Mənim onnan söhbətim var.

Padşah İbrahimi görəndə onu tanımadı. İbrahim söhbətə başladı. Söhbət o yerə gəldi çatdı ki, bu padşah onun doğma qardaşıdır. İbrahim başına gələn əhvalatları söylədi. Bu sözdən sonra hər ikisi çox sevindilər, yeddi gün yeddi gecə toy çaldırdılar. İbrahimlə Ağca Pəri xanımın toyu oldu. Ömürlərinin sonuna kimi öz ata yurdlarında ömür sürdülər. Xoşbəxtliklə yaşadılar.

TÜLKÜNÜN NAĞILI

Biri var imiş, biri yox imiş. Bir meşə varmış. Bu meşədə bir tülkü yaşayırmış. Tülkü tək-tənha ömür sürürdü. Bu ətrafda bir dəyirmançı da varmış. Bir gün tülkü fikirləşir ki, tək yaşadığım bəsdür, gedirəm dəyirmançının yanına. Tülkü onun yanına gəlib deyir:

–Aya, dəyirmançı, bir qulaq as gör nə deyirəm. Gəl əl-ələ verək, qardaş olaq, köməklə dolaşaq. Nə deyirsən, fikrin nədir?

Dəyirmançı deyir: – Tülkü qardaş, mən razı. Lap yaxşı

fikirdir.

Bəli, həmin gündən etibarən tülkü ilə dəyirmançı birlikdə yaşamağa başladılar. Onların həyatı kasıbçılıqla keçirdi. Tülkü fikirləşdi ki, gərək nə yolla olursa olsun biz varlanaq. O düşünüb tədbirlər tökməyə başladı. Tülkü ilə dəyirmançının yaşadığı bu yerdə bir padşah da var idi. Övlad sarıdan padşahın gözünün ağı-qarası təkə bir qızı var idi. Əhd eləmişdi ki, qızını varlı bir adama verəcək.

Bir gün tülkü gəlib padşahın elçi daşının üstündə oturdu. Heç kim ona fikir vermirdi. Lakin padşah onu gördü, nökrə-naibə əmr etdi:

–Ey, tez gedin o tülkünü bura gətirin, görün orada nə məqsədlə oturur. Yəni tülkü mənim qızım üçün gəlib?

Bunu eşidən qulluqçu-qarabaşlar yüyürərək tülkünü şahın hüzuruna dəvət etdilər. Tülkü daşın üstündən qalxdı. Ağır-ağır, qulluqçulara yuxarıdan aşağı baxa-baxa gedirdi. Nəhayət o şahın hüzuruna yetişdi. İçəri daxil olan kimi şahı baş əydi. Padşah dedi:

–Ey tülkü, de görün sən kimsən, nə səbəbə mənim elçi daşımın üstündə oturmuşdun?

Tülkü dedi:

–Böyük hökmdar, mən belə bir xəbər gətirmişəm ki, siz mütləq sevinəcəksiz. İndi isə bil, agah ol ki, mən İran şahının elçisiyəm. Gəlmişəm sizə deyəm, bizim hökmdar qızınızı oğlu üçün istəyir. Fikriniz nədir?

Bu xəbər padşahı çox sevindirdi. O, dedi: – Mən razıyam, tülkü qardaş. Bu qohumluq mənim üçün şərəfidir.

Bəli, onlar çox danışdılar, çox götür qoy elədilər. Belə müəyyən etdilər ki, tülkü toy gününü qabaqcadan xəbər versin.

Məxləs, tülkü şad-xuraman, keyfi kök evə qayıtdı. Dəyirmançıya dedi: – Aya, qardaş şadlıq evinin qapısını döyür. Padşahın qapısını iyləmişəm. Qızı verir. Birdən varlanacaqsan.

Nəhayət toy günü yetişdi. Tülkü dəyirmançı da götürüb yola düşdü. Şahın sarayı yanında bir meşə var idi. Meşəyə çatcaq tülkü dedi:

– Dəyirmançı qardaş, sən burada dur, məni gözlə. İndi gəlirəm.

Tülkü gəlib saraya yetdi. Onu böyük hörmətlə şahın hüzuruna

dəvət etdilər. Yetək tülkü baş endirib dedi:

– Böyük hökmdar, gəlmişik qızı aparmağa. Şahzadə də gəlib. Ancaq bizim yerlərdə belə bir adət var ki, gərək qaynatası kürəkənə bir dəst gözəl paltar, şahənə qılınc, kəhər at versin. O paltarı geyib, qılıncı taxıb, atı minib toya gəlsin. Şah əmr etdi, tülkünün dediklərini hazır etdilər. O bunların hamısını götürüb dəyirmançının yanına gəldi. Dəyirmançı paltarı geydikdən sonra dönüb bir gözəl oğlan oldu. Tülkü qardaşını saraya apardı. Padşah oğlandan çox razı qaldı. Padşah da öz adətlərinə görə oğlana bir gözəl, misli-bərabəri olmayan saray bağışladı.

Padşah qırx gün, qırx gecə toy elədi. Qızını dəyirmançıya tapşırırdı. Bəli qız, dəyirmançı, tülkü padşahın bağışladığı sarayda kefi kök, damağı çağ ömür sürdülər. Bir gün tülkü, fikirləşdi ki, aya, mən bu dəyirmançıya bu qədər yaxşılıq etdim, görəsən, o mənim qədrimi bilirmi? Gəlsənə onu bir yoxlayım. Bir gün tülkü özünü xəstəliyə vurdu. Tir-tap uzandı yerə. Qıraqdan baxan deyirdi ki, tülkü dünəndən ölüb. Eyvana çıxan dəyirmançı dedi:

–Gedin görün o tülkü niyə uzanıb?

Nökərlər gəlib tülkünü tərpətdilər. Lakin o heç qımıldanmadı da.

Nökərlər dedilər:

–Ağa, tülkü çoxdan ölüb.

Dəyirmançı əmr etdi:

–Tez aparın onu bir dərəcə tullaşın. Qoymayın həyətdə qalsın. Tez olun, aparın tullaşın.

–Nökərlər yaxınlaşıb tülkünü götürmək istəyəndə o ayağa qalxdı, dəyirmançıya baxıb dedi:

–Ay namərd, dostluğun, mərdliyin bu imiş? Mən sənənin yolunda nə əziyyətlər çəkdim, ancaq yenə də dinmədim. Ay dəyirmançı oğlu dəyirmançı, bəs sən nə etdin? Hə, nə etdin?

Padşahın qızı tülkünün sözünü eşitdi. Tülküdən hər şeyi soruşub öyrəndi. Gördü ki, bu adam ona layiq döyül. Qız tez öz atasının yanına qayıtdı.

Tülkü də dəyirmançıdan ayrılıb getdi. Bir daha onun yanına ayaq basmadı.

Tək qalanda dəyirmançı yenə öz köhnə peşəsiylə məşğul olmağa başladı. Öz əməlinin nəticəsi olaraq yenə də kasıbçılıqla ömür sürməyə başladı.

MƏHƏMMƏDİN KƏLƏYİ

Sizə xəbər verim, Təbriz şəhərindən. Bu şəhərdə Məhəmməd adlı bir kasıb oğlan yaşayırdı. Onun qohum əqrabasından yalnız bir anası, dayısından başqa heç kəsi yox idi. Ancaq dayısı başqa şəhərdə yaşadığından Məhəmməd onu tanımırdı, kim olduğunu bilmirdi. Günlərin bir günündə Məhəmməd anasından soruşur ki, ana, bə bizim heç bir qohumumuz yoxdur? Anası bir qədərdən sonra deyir ki, bala sənin İsfahan şəhərində bircə dayın var, ondan başqa bizim heç kimimiz yoxdur. Məhəmməd anasından izn alıb dayısının yanına gedir.

Çox əziyyətlər çəkdikdən sonra Məhəmməd dayısını tapır. Anasının göndərdiyi kağızı dayısına verir. Məhəmməd baxıb görür ki, dayısının həddindən artıq cəh-cəlalı, var-dövləti var. Bir müddət qalandan sonra baxır ki, dayısı heç bir işlə məşğul deyil. Məhəmmədi bu iş çox maraqlandırır. Odur ki, dayısından xəbər alır ki, dayı, sən işləmirsən, eləmirsən bə bu qədər mal-dövləti haradan alıbsan? Məhəmmədin dayısı istədi Məhəmməddən dansın, ancaq bir qədər fikirləşdikdən sonra deyir ki, mən oğurluq etməklə bu qədər dövlətlənmişəm. Sən var-dövlətdən götür, get ananın yanına, o təkdir.

Məhəmməd deyir: Mənə heç bir şey lazım deyil. Mən də qalıb sənənlə oğurluq edəcəyəm. Dayısı Məhəmmədi sınamaq üçün deyir ki, əgər sən də mənim kimi olmaq istəyirsənsə, mənim qarımnda bir çinar ağacı var, ağacın budağında bir quş yuvası var, quşun yuvasında da balası var. Sən ora çıxıb quşun balasını elə gətir ki, quşun xəbəri olmasın. Yenə qaytar apar yerinə qoy.

Məhəmməd dayısının hiyləsini başa düşüb deyir: dayı qabaqca özün çıx, baxım görüm necə çıxırsan? Sonra da mən çıxaram. Məhəmmədin dayısı ağaca çıxan kimi Məhəmməd tez dayısının ayağından ayaqqabısını çıxardır ancaq dayısı bunu bilmir, çünki Məhəmməd çox bacarıqla ayaqqabını çıxardır. Dayısı başa düşür ki, Məhəmməd ondan üstün oğru olacaq. Məhəmmədin dayısı deyir ki, indi ki sən oğurluqda məndən üstün oldun, sabahkı səfərimiz şahın xəzinəsinə oğurluqdu. Gecə dayı, bacı oğlu gedib şahın xəzinəsini yarıb gətirirlər. Bundan heç kəsin xəbəri olmur. Gündüz paltarlarını dəyişib şəhər çıxırlar ki, görək kim nə

danışır. İsfahan şəhərində oğurluq həddən ziyadə idi. İsfahan şəhərinin əhalisi götürüb Türkiyə şahına xəbərdarlıq edir ki, bizim şəhərdə oğurluq həddən artıqdır. İsfahan şah bunun öhdəsindən gələ bilmir. O idi ki, Türkiyə şahı götürür belə bir namə yazır, əgər oğrunu tapa bilmirsənsə mənə tabe ol. Gəlim mən oğrunu tapım. İsvahan şahı vəziri, vəkili çağırır ki, gəlin bir məsləhət görək, bütün şahlar məni tənqid eləyir. Belə bir məsləhətə gəlirlər ki, xəzinənin dörd tərəfini xəndək düzəldib qırla içərisini dolduraq. Həmin gecə elə də edirlər. Ancaq bu işdən Məhəmmədin dayısının xəbəri olmur. Elə həmin gecə yenə xəzinəni oğurluğa gəlirlər. Bu zaman dayısı qıra batır. Məhəmməd görür ki, dayısı qıra batıb. Nəalac qalıb dayısına deyir: Dayı icazə ver, mən sənə çiyindən keçim xəzinəni oğurlayım, sənəni başını kəsib evimizə aparım, çünki sənəni başın burada qalsa, sənəni üzədən tanıyarlarsa, şah bizim nəslimizi qırdırar. Məhəmməd xəzinəni yarıb dayısının başını kəsib evə gətirir. Şəhəri şah görür ki, həm xəzinəni, həm də xəzinəni oğurlayanın başını üzüb aparıblar.. Şah heç bir şey başa düşə bilmir ki, bu nə sirdir. Məhəmməd evlərinə gedib dayısının arvadına bərk-bərk tapşır ki, olmaya bu sirri bir adama deyəsən, küçədə ağlayan. Şah eşidib hamımızı qırar. Qorxma dayımın meyitini də oğurlayıb gətirəcəm. Bunlar burada qalsın görək şah nə edir. Şah nə qədər axtarırsa meyitin yiyəsini tapmır. Əmr edir ki, bu meyit hər kimindir gəlsin aparsın. Məhəmməd çox çətinliklə də olsa dayısının meyitini şahın sarayından oğurlayıb gətirir. Şah belə sərəncam verir ki, kim mənim xəzinəmi, oğrunu aparıb üzə çıxsa qızımı ona ərə verərəm. Məhəmməd şahın hüzuruna gəlib deyir: şah sağ olsun, bu işləri mən etmişəm. Ancaq mən sənəni qızını bir şərtlə alıram. Şah dedi, o şərtin nədi, Məhəmməd dedi: Şah sağ olsun, mən sənəni qızını ona görə hələ almıram ki, Türkiyə şahı çox töhmətli məktublarla sənəni hədələyir. İzn ver, gedim Türkiyə padşahını sənə sarayına oğurlayıb gətirim. Sonra sənəni qızını alım.

Məhəmməd çox əziyyətdən sonra əzrail sifətində türk şahının sarayında gözünə görsənir. Türk şahı qorxusundan özündən gedir. Bu vaxt Məhəmməd şahın əl-ayağını sarıyıb ata mindirir. Gətirib şahı təqdim edir. İsfahan şahı baxır ki, doğrudan da sağlığa layiq bir oğlandır. Öz qızını qırx gün qırx gecə toy edib

Məhəmmədə verir. Məhəmmədi öz yerində şah qoyur, onlar şad-firavan həyat sürürlər.

ŞİRZADIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, İsvahan şəhərində bir padşah var idi. Bu padşah övlad üzünə həsrət idi. Günlərin bir günündə padşahın arvadı hamilə olur. 9 ay, 9 gün, 9 saat tamam olandan sonra padşahın arvadının bir oğlu olur. Ancaq padşahın adamlarının buna paxıllığı tutur. Odur ki, bir it küçüyünü həmin oğlanın yerinə qoyurlar, oğlanı isə bir kolun dibinə atırlar ki, padşahın xəbəri olmasın. Sizə hardan xəbər verim, çöldə yaşayan vəhşi bir şirdən. Şir çölü gəzə-gəzə gəlib uşaq olan kolun yanına çatanda qulağına bir səs gəlirdi. O tərəf bu tərəfi iylədi. Gördü ki, kolun dibində bir uşaq var. Şirin də təzəcə balası öldüyündən döşləri südlə dolu idi. Odurki uşaq şiri əmməyə başladı.

Bunlar burada qalmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim həmin padşahın qardaşı Məhəmmədən. Məhəmməd on beş min qoşunla ova çıxmışdı. Onlar gəzə-gəzə gəlib bir düzənliyə çatdılar, bu vaxt şiri gördülər. Başladılar şiri oxlamağa. Şir tez durub qaçdı. Məhəmmədlə adamları həmin şir olan yerə gəlib gördülər ki, şirin altındakı bir oğlan uşağıdır. Onlar uşağı danışıdırmaq istədilər. Ancaq uşaq danışa bilmirdi. Elə hey adamların üzünə tamaşa edirdi. Məhəmməd uşağın adını Şirzad qoyur. Günlər aylar keçdi, Şirzad Məhəmmədin yanında qalmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim, həmin şəhərdə Məhəmmədin Qara vəzir adlı bir düşməni vardı. Qara vəzir gördü ki Məhəmmədin yanında pəhlivan gövdəli bir oğlan olur. O öz-özünə dedi: Aslan bir idi, indi oldu iki. Bunların başları bir gündə əzilməlidir. Qara vəzir İsvahan şəhərində on beş ağaclıq o tərəfə çarhovuzlu bir bina tikdirib qızı Gülgəzi orada saxladı. Qara vəzir qoşunlarını meşəlikdə gizlədirib gözləməyə başladı. Bu vaxt Şirzad əmisindən izn alıb, ova çıxmışdı. Şirzad çox gəzdi, çox dolandı. Çox susamışdı, su axtara-axtara gəlib Gülgəz xanım olan imarətin qabağına çıxdı. Elə Gülgəz xanıma bu lazım idi. Atası Qara vəzir Şirzadı tutmaq üçün qoşunu meşədə gizlətməmiş, özü isə Gülgəz xanıma tapşırmışdı ki, Şirzad adlı oğlan bura gəlsə dilə tutub evə gətir, dalısınca sənin işin yoxdur. Gülgəz xanım baxdı ki, qapıda bir pəhlivan gövdəli gözəl bir oğlan

durur. Ondan soruşdu ki, oğlan nə axtarırsan burada? Şirzad axtardığını qıza bildirdi. Qız oğlanın adını soruşub onun Şirzad olduğunu biləndə çox sevindi, oğlanı dilə tutub evə gətirdi. Şirzadı evdə qoyub qapını daldan bağladı, atasına xəbərə qaçdı ki, day nə durmusan, Şirzad öz ayağı ilə bizə gəlib, durma gəl. Qara vəzirə də bu lazım idi. Oradan qoşuna əmr edib düz Şirzadın üstünə gəlirlər.

Sizə kimdən xəbər verim Şirzaddan. Eləki Şirzad Gülgəz xanımın imarətinə gəldi, oturub Gülgəz xanıma gözlədi ki, ona su gətirəcək, çünki, Gülgəz xanım Şirzada dedi ki, sən burada gözlə, gedim sənə su gətirim. Şirzad heç bir şey başa düşmədən oturub Gülgəz xanımın yolunu gözlədi. Şirzad dözə bilməyib əsiyə çıxmaq istəyəndə gördü ki, qapı bağlıdır. Tələyə düşdüyünü dərhəl anladı, aynadan özünü əsiyə tulladı.

Nə görsə yaxşıdır?

Gördü ki dörd tərəfi qoşun mühasirəyə alıb, tez qılınca əl atıb qoşunu çala-çala özünü ata çatdırdı. Başladılar qılinc çalmağa. Şirzad tək on beş min qoşunla bir gün, bir gecə qılinc çalıb, nəhayət əldən düşüb yoruldu. Qara vəzirin qoşunu tökülüb Şirzadı diri-diri tutmaq istəyəndə əmisi Məhəmməd özünü yetirdi. Şirzad əmisini görcək çox şad oldu, qollarına yeni qüvvə gəldi. Məhəmməd qoşunu ilə bir tərəfdən, Şirzad da bir tərəfdən Qara vəzirin qoşununa bir hay verdilər ki, gəl görəsən. Qoşun qırılandan sonra başladılar İsvahan şəhərinə getməyə. Məhəmməd padşahın 2 oğlu var idi. Birinin adı Əhməd o birisinin adı Hümbət. Bunlar Şirzadın paxıllığını çəkirdilər. Odur ki, ataları oğlanlarını çağıraraq dedi: oğlanlarımız siz Şirzadın yerini verə bilməzsiniz. Şirzad çox qoçaq oğlandır. Mən Şirzadı ona görə çox istəyirəm.

Günlərin bir günü Əhməd atasından izn alıb uzaq bir səfərə gedir. Gəlib bir meşəyə rast gəlir, çox axtarıb gəzəndən sonra bir ağacın altında oturub dincəlmək istəyir. Ağacın budaqlarına baxır ki, bura qızıl almalarla doludur. Əhməd ömründə bu qızıl almalar heç birini də görməmişdi. Almalar valeh olur, öz-özünə fikirləşir ki, yaxşı oldu, bunlardan yığıb atama hədiyyə apararam. Atam görər ki, Şirzad qoçaq oğlandı ya mən. Əhməd almalarından xurcunun iki gözünü doldurub atasının yanına qayıdır. Atası Əhmədin gəlməyinə çox şad olur. Əhməd almaları atasına göstərər deyir ki, ata bunlardan heç harada yoxdur bu

qızıl almaları sənə hədiyyə gətirmişəm. Atası heç bir söz deməyib Əhmədə bir dəstə açar verib deyir: Get otuz doqquzuncu qapını aç. Əhmədə gəlib otuz doqquzuncu qapını açanda görür ki, otaq bu qızıl adamlarla doludur. Çox bikiş olur. İkinci dəfə Hümmət atasından izn alıb gedir. Hümmət çox gəzib, dolanır. Gəlib bir çinqillığa rast gəlir. Xurcunu daş-qaşla doldurub atasını yanına gəlir. Bu gətirdiyi şeyləri atasına görsədir. Atası heç bir söz deməyib yenə Hümmətə bir dəstə açar verir və deyir get qırxıncı otağın qapısını aç. Hümmət gəlib qırxıncı otağın qapısını açanda görür ki, doğrudan da bura daş-qaşla doludur. Heç bir söz deməyib çox bikiş olur. Üçüncü dəfə Şirzad əmisindən izn istəyib uzaq bir səfərə getməsinə bildirir.

Məhəmməd Şirzadı gözündən kənara qoymaq istəmədi. Şirzad çox yalvardıqdan sonra əmisi ona izn verdi. Şirzad atını mindi, qılınclını götürdü, yola düzəldi. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi. Gəlib bir düzənliyə çatdı. Atından yerə düşüb bir az dincəlmək üçün bir daşın üstündə oturdu. Bir də baxdı ki, yerdə bir paslı lampa var. Tez onu götürüb o tərəf bu tərəfinə diqqətlə baxdı. Bu vaxt gözü lampanın böyründə bir yazıya sataşdı. Burada yazılmışdı «ey mənə tapan, mən dünyada iki dənəyəm, mənə tapmışsan o birisini tap «Şirzad bunu oxuyub heç bir şey başa düşmədi». Bir istədi əmisinin yanına qayıtsın. Lakin geri qayıtmayıb başladı yol getməyə. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə, düz getdi. Gəlib bir qarının mənzilinə çatdı. Qarı Şirzadı çox mehribanlıqla qarşıladı, Şirzadı evində qonaq saxladı. Axşam oldu, qaranlıq düşdü. Qarı gətirib lampanı yandırdı. Şirzad baxdı ki, həmin tapdığı lampadan qarının evində də var. Şirzad qarıya yalvarıb dedi: Qarı nəyə, neçiyə verirsən ver, o lampanı mənə ver. Qarı deyir ki, mən lampanı bir şərtlə sənə verərəm. Get bu yaxınlıqda ağ divin mənzilində sənə layiq bir qız yatır. O qırx günlük yuxuya gedib, get onu gətir. Lampanı da verirəm, qızı da götür, get. Şirzad durub yola düzəldi. Az getdi, üz getdi gəlib bir meşəyə çatdı. Bir ağacın altında oturub, fikirləşdi ki, indi mən hara gedim? Bu vaxt göyərçin gəlib Şirzad oturan ağacın budağına qondu, Şirzadı səsləməyə başladı. «Ey Şirzad, eşit, bil, agah ol, qarı səni gedər-gəlməz yola göndərir. Qızı da aparsan sənə verməz. Şirzad get o qara dağın dibində Ağ divin mənzili yerləşir. İçəri girən kimi qızı görəcəksən. Qız qırx hörüyü ilə dirəyə bağlanıb, özü

də yuxuya gedib. Sən çatan kimi bir qılıncla onu biləkdən ayır. Əgər iki qılınclı çalsan o yuxudan ayılar, səni divlərin əlinə verər. Sən qızı birinci dəfə yerdən götürdün-götürdün, götürməsən olacaq daş. Şirzad yoluna düzəlib düz qız olan ağ divin sarayına gəldi. Saraya girəndə gördü ki, qız yuxuya gedib, ancaq qırx hörüyü dirəyə bağlıdır. Ancaq qız, nə qız yemə, içmə, xətti-xalına, gülcəmələməyə tamaşa elə. Şirzad bircə qılıncla qızın hörüyününün qırxını da dirəkdən ayırdı, tez var qüvvəsilə onu yerdən götürdü. Atına minib yola düşdü. Həmin quş gözə görsənib dedi: Şirzad, durma, tez özünü o uzaqda görünən ağacın altına çatdır, qızı ağaca bağla, özün isə ağacdən bir az aralı bir xəndək var, ora gir, gizlən. Qız bir vaxt yuxudan ayılıb sənə çox yalvaracaq ancaq nəbada çıxasan. Sən qızı anasının südünə and içirt ki sənə bir xata yetirməyəcək. Qız anasının südünə and içəndən sonra çıxarsan. Şirzad göyərçinin dediyi kimi etdi. Qızı həmin ağaca bağladı, özü isə xəndəkdə gizləndi. Qız yuxudan qalxıb elə qışqırdı ki, xəndəkdə Şirzadın qulaqları tutuldu. Şirzadı səsləyib dedi: Oğlan, and olsun ananın südünə, sənə heç bir şey etməyəcəyəm, quyudan çıx. Şirzad quyudan çıxdı. Onlar başladılar yol getməyə. Yolda bir qarıya rast gəldilər. Qarı dedi: Şirzad mən bilirəm sən haradan gəlib, hara gedirsən. Qarı div cildini dəyişib qarı libasına girib, qızı səndən alacaq, səni öldürdüürüb, lampanı da əlindən alacaq. Mən bu qızın cildinə girirəm, sən mənə aparıb qarıya (divə) verərsən. Qızı da, bir gün lampanı da götürüb gedərsən. Şirzad qız cildinə girmiş qızı aparıb lampa olan qarıya (divə) verir. Lampanı da alıb başlayırlar yol getməyə.

Onlar az gedir, üz gedir, dərə-təpə, düz gedirlər. İsvahan şəhərinin qırağına çatırlar. Bunlar burada qalsın, sizə Məhəmməddən xəbər verim. Eləki, Şirzad uzaq səfərə gedəndən bəri Məhəmmədin günü ağlamaqla keçirdi. Bir nəfər Şirzadı tanıyıb Məhəmmədə xəbər çatır ki, bə deməzsənmi Şirzad bir gözəl qızla gəlir. Məhəmməd çox şad oldu. Şirzadın qabağına on beş min qoşun çıxdı, ayağının altında çoxlu qurbanlar kəsildi. Şirzad gətirdiyi sehirlə lampaları əmisinə göstərdi. Məhəmməd qırx gün qırx gecə toy edib Pərixanı Şirzada verdi. Məhəmməd oğlanlarını çağırıb dedi: Oğlanlarım görün ki, Şirzad çox qoçaq oğlandı. Mən Şirzadı ona görə çox istəyirəm. Qarı toy gecəsi hazır olub dedi: Mənim yerimi Şirzadla Pəri xanımın yatdığı

otağın qapısı ağzında salın. Elə də etdilər. Səhərisi Şirzad əmisinə dedi, əmi, bu qarını öldür. Bizi səhərə qədər qoymayıb yatmağa. Qarı Şirzadın sözündən çox pis olub dedi: Şirzad mən sənə pislik etmirəm ki, sən mənə öldürtdürürsən? Mən olmasaydım səni həmin qarı libasına girmiş div öldürərdi, bunu deyib üstündə yatdığı kilimi götürdü. Bir yoğun ilan Pəri xanımın üstünə atıldı. Pəri xanım elə qışqırdı ki, orada olanların qulaqları tutuldu. Qarı dedi: Qız bu ilan sənə nəyindi?

Pəri xanım dedi: Bu ilan mənim nişanlımdı. Qarı dedi: Mən bu gecə burada qalmasaydım bu ilan Şirzadla səni tas-tas eləyərdi. Qarı sözünü deyib, cildini dəyişib, on beş yaşında gözəl bir qız olur. Qız Şirzada deyir: -Şirzad mən əhd eləmişdim ki, bir bəni-insana kömək edim. İndi əhdim yerinə yetdi. Mən indi dönüb daş olacam. Əgər mənə yenidən diriltmək istəsən, sənə bir oğlun olacaq, onun başını mənim sinəmin üstündə kəssən, mən yenidən dirilib adam olaram. Bunu deyib qız daş oldu. 9 ay, 9 saat, 9 dəqiqə, 9 saniyə keçəndən sonra Pəri xanımın bir oğlu olur. Şirzad tez bu uşağın başını daş olmuş qızın sinəsi üstündə kəsir. Qız o dəqiqə qalxıb adam olur. Şirzadla bu qız bacı-qardaş olurlar. Onlar yedi yer keçdi, siz də yeyin, mətləbə keçin.

Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri sənə, biri nağıl söyləyənin.

ŞUMXIYAR

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Bu padşahın övladı yox idi. Bir gün padşah arzu edir ki, bir oğlum olsun. Özü də at çapan olsun. Körpünün bir gözündən yağ, o biri gözündən də bal axıdacağam.

Vaxt olur, il dolanır padşahın bir oğlu olur, özü də at çapan. Padşah körpünün bir gözündən yağ, o biri gözündən bal axıdır. Gəlib-gedən kənd əhalisi bunlardan yığır. Bu zaman bir qarı gəlib çıxır. Soruşur ki, bu nədi yığırsınız. Camaat deyir ki, padşahın oğlunun bu gün at çapan günüdür. Ona görə də padşah belə edir. Qarı da axıdılan baldan, yağdan yığmağa başlayır. Bu vaxt padşahın oğlu atını çapıb gələrkən atın ayağı dəyib, qarının yığıdığını tökür. Qarı hirsələnib deyir ki, səni görüm şumxiyara qismət olasan. Oğlan onun yanına gəlib: «Qarı nəyə nə dedin?»

deyə soruşur. Qarı cavab verir ki, pis söz demirəm, deyirəm ki, Şumxiyara çatasan. Orada qəşəng qızlar var. Onlardan birini alasan.

Oğlan gəlir evə. Atasına-anasına deyir ki, mən gedirəm Şumxiyara. Atası deyir nəyə gedirsən? Oğlan cavab verir ki, orada gözəl qızlar var, qız almağa gedirəm. Atası bildirir ki, kimin qızını istəyirsənsə alım sənə, ancaq getmə. Oğlan inadından dönmür.

Oğlan yola düşür. Bir qədər yol getdikdən sonra qarşısına bir nəfər adam çıxır. Oğlan ondan soruşur: - Əmican, Şumxiyarın yolu haradandı?

Kişi deyir: - Neyləyirsən?

Oğlan deyir ki, ora gedirəm əmi, orada qız alacağam.

Kişi deyir: - Oğul, gəl sən mənim sözümə bax, getmə.

Oğlan deyir: - Yox əmi, gedəcəyəm.

Kişi görür ki, oğlan sözündən dönmür. Rast ki, bala, gedirsən, bəridən başa gir. Atını sür bağın başına. Orada zəncirdən üç xiyar var. Üçünü də qır, amma bəri qaydanda baxçada nə qədər ağac, meyvə varsa, hamısı dillənəcək, lakin sən dönüb geri baxma. Onlar div olub səni yiyər. Onları da gətir, sulu yerdə kəs. Nəbadə susuz yerdə kəsəsən. Özü də yandım deyən kimi suya sal. Oğlan kişinin dediyi kimi də edir. Lakin bir qədər gəldikdən sonra çox susuzlayır, amma su tapmır. Xiyarın birini kəsir. O, yandım-yandım deyib ölür. Oğlan az gəlir, çox gəlir, dərə-təpə düz gəlir, yenə də susuzluqdan yanır. Xiyarın o birini də kəsir. Bu da ölür. Oğlan çox fikirləşir. Özünə söz verir ki, necə olursa-olsun üçüncü xiyarı kəsməyəcəyəm. O, bir qədər də gəldikdən sonra bir suya rast gəlir. Xiyarı suyun kənarında kəsir. Yandım-yandım deyən kimi suya salır. Bu olur bir qəşəng qız. Oğlan baxır ki, bu qənirsiz gözəldir. Fikirləşir ki, bunu atla kəndə aparmalıyam. Burada bir çinar ağacı var idi. Oğlan qıza deyir ki, sən çıx bu ağacda otur, mən isə gedim kənddən at gətirim. Qız razı olur. Oğlan baxır ki, o qədər gözəldir ki şəkli suya düşür. Oğlan at gətirməyə getsin, eşit qızdan. Qız oturub yola baxırmış. Bir də görür ki, yoldan köç gedir. Bu köçdə bir qız var, özü də bu qızı hamı döyür. Qızı yanına çağırır. Soruşur ki, səni niyə döyürlər. Qız deyir ki, mənim atam-anam yoxdur, yetiməm, ona görə də hamı mənə döyür. Qız deyir: -Gəl mənim yanımda qal. Köç qızı çox şad olur. Şumxiyardan gələn qız onu yanında otuzdurur. Köç

qızı onu aldadıb nəyi vardısı əlindən alır. Qızı itəliyib salır yerə, özü isə oturur ağacda. Şumxiyardan gələn qız bir qızıl gül olub, ağacın dibində bitir. Bir neçə gündən sonra oğlan gəlir. Suya baxdıqda qızın şəklini görmür. Ağaca baxıb görür ki, ağacda bir qara qız oturub. Soruşur ki, ay qız niyə belə qaralmısan? Gec gəldin, gün məni vurub qaraltdı. Yaxşı düş min ata, gedək. Qız düşüb ata minir. Oğlan görür ki, ağacın dibində bir qızıl gül var. Onu qırıb qızın əlinə verir. Oğlandan xəbərsiz qız gülü didikləyib tökür yerə. Bu bir quzu olub düşür mələyə-mələyə atın dalına. Oğlan qızdan icazə alıb quzunu qoyur atın üstünə. Kəndə çat ha çatda qız deyir gərək quzu kəsilsin. Oğlan qızın sözü ilə quzunu kəsir. Bu zaman quzunun qanından bir damcı yola düşüb, olur bir yorğan iynəsi. Oğlan qızı kəndə aparıb 40 gün 40 gecə toy edir. Bundan bir neçə gün sonra qarı yol ilə gedirmiş. Qarı görür ki, yolun kənarında bir yorğan iynəsi var. Qarı iynəni götürüb evə gətirir. Qarının da heç kəsi yox idi. Ancaq bu qarı bundan sonra hara gedirdisə, gəlib işin hazır görürdü. O, fikirləşir ki, bu nə olan işdir. Bir gün qarı yenə qapını bağlayıb, həyəət çıxır. O, burada gizlənir. Bir də görür ki, tapdığı iynə bir qız oldu, başladı ev-əşiyi yığışdırmağa. Qarı tez içəri girib, qızı qucaqladı. Ay bala sən kimsən? Qız başına gələn hadisəni qarıya danışdı. Qarı dedi, eybi yoxdur sən mənim qızım ol, mən də sənənin anan. Baş-baş verək, dolanaq. Bunu qoyaq, sizə kimdən xəbər verək, padşahın gəlinindən. Bu gəlinin boyun bağısının zənciri qırılır. Padşah car çəkib, bildirir ki, kim bunu düzsə onu dünya malından qane edəcəyəm. Qarı bunu eşidir. Gəlib evdə qıza danışır. Qız deyir ki, sən al gətir mən düzüm. Ay bala, düzə bilməzsən, padşah boynumuzu vurdurar. Sənənin nə işinə qalib, sən al gətir. Qarı padşahın yanına gəlib, deyir ki, ver mən aparım zənciri düzüm. Ay arvad, sən qoca arvadsan. Heç yolunu yeriyə bilmirsən, mənə zəncir düzəcəksən? Əgər düzə bilməsəm boynumu vurarsan -deyə arvad cavab verir. Padşah razı olur. Qarı evə gəldikdən sonra oğlan çox fikirləşir. Qarı yolunu gedə bilmir. Görəsən bu nə işdir? Burada bir sirr var. Səhər oğlan gəlib qarının qapısını pusur. Baxıb görür ki, burada bir qəşəng qız var. Zinciri düzə-düzə deyir:

Biz üç bacı idik zincirdə:

250

Zincirim düzül-düzül.
İki bacım susuz yerdə kəsildi, zincirim düzül-düzül.
Sonra mən sulu yerdə kəsildim,
Zincirim düzül-düzül.
Bir oğlan məni çinar ağacında otuzdurub,
at gətirməyə getdi. Sonra mən baxdım ki,
köçdən bir qız gedir,
Zincirim düzül-düzül.
O qızı mən çağırdım yanıma,
Zincirim düzül-düzül.
Ona yaxşılıq etdim. O, isə məni itələyib saldı ağacın altına,
Zincirim düzül-düzül.
Gül oldu bir quzu mələyə-mələyə düşdü atın dalına,
Zincirim düzül-düzül.
Kəndə çat ha çatda qız dedi, quzu kəsilsin,
Zincirim düzül-düzül.
Quzu kəsildi,
Zincirim düzül-düzül.
Quzunun bir damcı qanı oldu iynə, düşdü yolun kənarına,
Zincirim düzül-düzül.

Bu zaman oğlan girib gördü həmin qızıdır. İkisinin də ürəyi getdi. Arvad məətəl qaldı ki, görəsən bunlara nə oldu. Sonra su töküüb hər ikisini oyatdı. Oğlan qarını qucaqlayıb, üzündən öpdü. Qarı nənə bu gündən sən oldun mənim anam. Sonra oğlan evə gəldi. Əmr etdi ki, 40 qatır gəlsin, 40 da qancıq. Gəlini bağladılar qatırın quyruğuna. Yanında da qancıqlar. Oğlan yenə də əvvəlki nişanlısına toy elədi. Onlar yedilər, içdilər, ömür sürdülər. Siz də yeyin, için, ömür sürün. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl deyənənin, biri də qulaq asanların.

QOLUYOX QIZIN NAĞILI

Biri varmış, biri yoxmuş, yer üzündə Allahdan başqa heç kəs yoxmuş. Bir bacı varmış, bir qardaş. Bacının adı Mələk, qardaşın adı Tapdıq idi. Bir müddətdən sonra bunlar böyüyüb, boya-başa çatdılar. Oğlan evlənməli, qız ərə getməli oldu. Əvvəlcə qız qardaşını evləndirdi. Tapdığa aldığı qızın adı Gülgəz idi. Bəli, ay

251

dolandı, günlər keçdi, bu Gülgəzin bir cüt oğlu oldu. Bu iş bunların hər üçü şad oldular. Tapdıq bir erkək kəsib, şadyanalıq keçirdi. Uşaqlar da yavaş-yavaş böyüyüdürlər.

Bir gün qaş qaralanda bunların qapısında bir dərviş göründü. Dərviş gecəni bunlarda qalmasını Tapdığa dedikdə Tapdıq bir şadlıqla razı oldu ki, gəl görəsən. Amma, Mələyin nədənsə könlü olmadı. Qardaşı dediyinə görə dinmədi. Dərviş gecə onlarda qalmalı oldu. Axşam şamından sonra hər kəs öz otağına çəkildi. Hamı yatmaqda olsun, sənə kimdən deyim, dərvişdən. Dərviş elə ki, gördü hamı yatıb, yataxdan qalxdı. Asta-asta gedib, Tapdığın uşaqlarının ikisinin də başını kəsdi. Onların qanından bir az şüşəyə töküüb, qanlı bıçağı da gətirib Mələyin cibinə qoyub, ehtiyatla kənddən çıxdı.

Dərviş getməkdə olsun, sənə kimdən ərz eləyim, Gülgəzdən. Gülgəz səhər açılan kimi qalxıb, inəyi sağdı, qapı-bacanı süpürüb, təmizlədi. Səhər yeməyini hazırladıqdan sonra getdi ki, uşaqları oyatsın. Gülgəz uşaqların çarpayısına yaxınlaşanda nə görsə yaxşıdır? Uşaqların yerləri qızıl al qana boyanıbdır. Gülgəz donub qaldı. Hay düşdü kənd əhlinə. Dərvişi axtardılar. Dərviş tapılmadı ki, tapılmadı. Dərviş kənddən çoxdan çıxmışdı. Bir neçə atlı atlanıb, onu axtarmağa getdi. Nəhayət, dərvişi tapıb, gətirdilər. Dərviş kənd əhlini bir yerə toplayıf dedi:

- Tapdığın uşaqlarının qatilini tapmaq üçün ancaq bircə yol var ki, o da uşaqlardan tutmuş, böyüklərə kimi hamının cibi gəzilsin. Qanlı bıçaq kimdən çıxsın, o uşaqların qatilidir. Bütün kənd əhlini bir yerə yığıb uşaqlardan böyüyə kimi axtardılar. Növbə Tapdığın bacısına çatdı. Mələk əlini cibinə atan kimi qardaşının gözü qabağında qanlı bıçaq onun əlinə keçdi. Mələk donub qaldı. Dərviş ucadan dedi:

- Hə, Tapdıq bala, öz bacın sən uşaqlarının qatili imiş. İndi biz getdik, bacının cəzasını özün ver.

Tapdıq dərvişin sözünə baxıb öz əli ilə bacısının hər iki qolunu kəsib, gecə ikən onu saldı çölə biyabana. Həmin gündən Mələk oldu çöl heyvanı kimi vəhşi insan.

Mələk az getdi, çox getdi gəlib bir xarabalığa çatdı. Oturub bir az dincini aldı, gördü ki, səhərin gözü açılır, durub özünü pünhan yerə saldı. Gündüzü gizləndi, axşam olanda başladı yol getməyə. Çox kəndlər keçdi. Nəhayət bir kəndə yaxınlaşdı. Mələk həmi

bərk acmışdı, həm də yaraları onu incidirdi. İstirahət etdikdən sonra qalxıb hərlandı görsün yeməyə bir şey tapırmı. Hərənib gəlib bir bostana çıxdı. Bir az ayaqları ilə qovun-qarpızın yaxşısından qırıb yedi. Özünə də gündüzlər daldalanmaq üçün yaxşıca bir yer tapdı. Gündüzlər yatıb, gecələr həmin bostanda yeyib yatmaqda olsun, sənə kimdən deyim, bostanın sahibindən. Bostançı görür ki, hər gün yetişmiş qovun-qarpız qırılıb, içi yeyilir. Bir az fikirləşdi, izə düşdü, heç bir şey başa düşmədi. Evə qayıdıb bütün əhvalatı nəql etdi. Bostançının oğlu fikirləşdi ki, bu nə ola bilər?!

Atasına dedi:

- Ata, bu gecə mən bostanı gözləməyə gedəcəm.

Atası çox tərəddüd etdi ki, getmə. Oğlan əl çəkmədi, gedib bostandan xeyli aralıda gizləndi. Bir azdan sonra qız öz komasından çıxıb gəldi bostana. Qovun-qarpızdan yenə qırıb qarnını doydurduqdan sonra qayıdıb getmək istədikdə oğlan qızın qabağını kəsdi. Qız qaçmaq istədi, gördü ki, oğlan onu tutacaq, dayandı. Oğlan yaxınlaşıb gördü ki, bir qız xeyləğidir, özü də qollarının ikisi də yoxdur. Soruşdu ki, ey bacı, de görüm, hardan gəlib, hara gedirsən, mənə bu sirdən agah elə.

Qız əhvalatı olduğu kimi oğlana danışdı. Oğlan əhval tutduqdan sonra fikirləşdi ki, bu mənim ilk ovumdu. Nə təhər olursa, olsun bunu alacağam. Qıza paltar gətirib paltarını dəyişib, apardı kəndə. Ata-anasına bildirdi ki, bu qızı alacam. Razılıqdan sonra toy etdi. Bir az sonra oğlan çıxıb başqa məmləkətə getdi. Bir azdan Mələyin bir cüt oğlu olur. Ata-ana bu işə çox sevinir, bir neçə gün şadyanlıq edir. Oğlanın atası götürüb oğluna bir məktub yazır ki, bəs oğul, gözün aydın olsun, bir cüt oğlun olub. Məktubu bir nəfərə verib, göndərir oğluna. Qasid az gedib, çox gedib, bir kənddə gecələyir. Ev yiyəsi qasidin hardan gəlib-hara getməsini soruşur. Hamı yatağına çəkilən kimi ev yiyəsi durub qonağın cibini yoxlayır, məktubu tapıb, məzmununu dəyişib yazır ki, bəs oğul, üzün qara olsun, bir cüt it küçüyün olub. Məktubu əvvəlki kimi gətirib qoyur qasidin cibinə, çəkilib öz yatağına gedir.

Sübhədən qasid tez geyinib yoluna rəvan olur. Məktubu gətirib verir oğlana. Oğlan məktubu oxuyub çox qəmgin olur. Lakin atasına yazır ki, ata, hər nə olsa mənə qəbuldu, heç narahat olma.

Məktubu verir qasidə. Qasid çox yol gedib, az dayanır, bir gün gəlib gecələdiyi kəndə yetişir. Gəlib həmin evdə yenə qonaq qalır. Ev yiyəsi onu çox şad üzlə qarşılıyır. Axşam olcaq qonaq yorunuq olduğu üçün tez yığılıb yatır. Ev yiyəsi yenə qonağın cibindən məktubu çıxardıb oxuyur. Məzmununu dəyişdirib, yazır ki, ata, mən kəndə gələndə kimi uşaqları da şəlləyin onun dalına, onu kənddən qovun.

Qasid məktubu gətirib kişiyyə verir. Kişi məktubu oxuyub çox pərt olur. Əhvalatı arvadına danışır. Çox götür-qoy edirlər. Qız isə bunların vurnuxduğunu görüb, fikirləşir ki, görəsən nə olub. Axırda kişinin üstünü kəsib əhvalatı öyrənir. Qız bilir ki, bu işdə yenə həmin dərvişin əli var. Qaynanasına deyir ki, mənə bir xurcun tik, boynumdan asım, elə et ki, uşaqları əmizdirmək mümkün olsun.

Gəlinin dedikləri hazır olandan sonra, uşaqları xurcuna qoyub, gəlinin boynundan asırlar.

Mələk kənddən çıxdı, uzaq bir kənddə bir qarının yanında qalmaqda olsun, sizə kimdən deyim, Mələyin nişanlısından. Elə ki, qasid xəbər verəndən sonra kəndə gəlməyə çox narahat oldu. Bir gün kəndə gəldi, gördü nə Mələk var, nə uşaqlar. Atasından əhvalatı öyrəndi. Atası əhvalatı necə olmuşdu oğluna nəql etdi, oğlunun ona yazdığı məktubu verdi ona. Oğlan məktubu oxudu, az qaldı ki, dəli olsun. Qasidi çağırıdılar. Qasid heç bir kənddə qalmadığını dedi: -Qasidi oğlanın atası öldürdü. Oğlan düşdü kəndbəkənd, o fikirləşdi ki, müəyyən bir şey aparıb, kəndlərdə satmaqda bəlkə də Mələyi tapdı.

Sənə kimdən ərz eləyim Mələkdən. Mələk ki, gəldi həmin qarının evinə, gündüzlər işləyib, gecələr rahatlanırdı. Mələk bir gecə yatmışdı, yuxusunda gördü ki, bunların evinin arxasında olan ağacın altında oturub, bu vaxt iki göyərçin uçub qondu ağacın başına başladılar bir-birilə söhbət etməyə. Göyərçinlərdən biri, o birisinə dedi: Bacılı, - bacılı, bəs bu ağacın altında oturan Mələyi görürsən, onun başına nə müsibətlər gəlib. İndi də qovublar gəlib bir qarını özünə pünhan eyləyib, buna biz nə cür kəmək edək, o biri göyərçin dedi: - Gəl Mələyə bir yaxşılıq edək. Göyərçinlər hər ikisi üzlerini Mələyə tutub dedilər: Mələk, yatmışan oyan, oyaqsan eşit. Gördüyün o kəndin baş tərəfində olan çay 40 gündən bir öz-özünə daşır. İndi sən gərək onu gözləyəsən, hər

gecə gedib həmin çayda çiməsən.

Qırxıncı günündə həmin çay coşanda gərək çiməsən ki, qolların üstünə gələ, deyib uçub çıxıb getdilər. Mələk yuxudan qalxdı. Qarı uşaqları bələyib Mələyə əmizdirdikdən sonra Mələk çıxıb işə getdi. Belə ki, axşamlar hamı yatandan sonra mələk özünü yetirirdi həmin çayın üstünə, çimib qayıdırdı evə. Qırxıncı gün gecə gedib, bir az gözlədi, gördü həmin çay öz-özünə coşdu. Tez gözünü yumub özün atdı çaya. Gözün bir vaxt açdı ki, çay tamam sakitləşib, özünün qolları da tamam sağalıb. Qayıdıb gəldi evə, yatdı. Səhər adəti üzrə yenə uşaqları yerləşdirəndən sonra işə getdi. Axşamlar qarı yatırdı, durub görürdü ki, işlər tamam öz qaydasındadır. Həyət-baca gül kimi təmiz, inək sağılıb, qarı Mələkdən şübhələnir, onun üstünü kəsir ki, bu sirdən məni agah elə. Mələk qarını başqa cür başa salır ki, özüm elə etdim ki, mənimlə heç kəsin işi olmasın. Qarı; bu işə çox sevindi. Uşaqlar da xeyli irilənmişdilər.

Sənə kimdən deyim qızın qardaşı Tapdıqdan. Tapdıq bir müddət keçdi, bacısı üçün çox darıxdı, bacısının qollarını kəsdiyinə çox heyifsələnirdi. Alver məqsədi ilə bir az yük götürüb, kəndbəkənd düşüb bacısı Mələyi axtarmağa getdi. Nəhayət, Tapdıqın bacısının nişanlısı ilə Tapdıq bir kənddə rastlaşıb, hər ikisi birləşib kəndbəkənd alver eləməyə başladılar, ancaq fikirlərini heç bir-birinə bildirmədilər. Nəhayət gəlib Mələk olan kəndə çıxdılar, bir neçə gün orada qaldılar. Bunlar burada alma, armud alveri edirdilər, Mələk qarını göndərdi ki, get uşaqlara meyvə al gətir. Qarı aldı gətirdi, bəs eləmədi. Bu dəfə özü getdi, meyvə çəkdirib 2 kloy aldı. Mələk qardaşını da, öz nişanlısını da tanıdı. Özü tanışlıq vermədi. Axşam olduğundan qonaqlar gecələmək üçün yer axtarırdılar ki, Mələk qarını göndərüb, onların hər ikisini qonaq gətirdi. Qardaşı gəlini bacısına oxşadır, istəyir soruşsun, ancaq fikirləşir ki, mən bacımın qollarını öz əlimlə kəmişəm, həm də ki, bunun uşaqları var, deyir, fikrindən daşmır. Oğlan da qızı oxşadır, ancaq qolları olduğuna görə dinmir. Axşam şam vaxtı ancaq uşaqlar Tapdığa dayı, qızın nişanlısına isə ata deyir. Bunlar heç uşaqlara fikir vermirilər. Axşam bunlar yatandan sonra Mələk öz qəmaltisini aparıb qoyur qardaşının xurcununa - gəlib yatır. Səhər bunlar nahar eləyəndən sonra hazırlaşırlar ki, getsinlər, Mələk qardaşının qabağını kəsib

deyir, bəs deyilmi, biz qonaq saxladıq, siz isə bizim qəmaltimizi oğurlayıb aparırsınız. Bunların hər ikisi donub qalır. Qız əl atıb qardaşının xurcunundan qəmaltini çıxardır. Tapdıq mətəl qalır ki, bu nə olan işdi başıma gəldi. Qız görürki, qardaşı çox pis oldu. Ürəyi durmur, deyir qardaş, mən həmin sənün öz bacın Mələyəm ki, dərviş sənün uşaqlarının başını kəsib, qanını şüşəyə doldurub götürdü, sonra da qanlı bucağı qoydu mənim cibimə, məni 2 qollarımdan şikəst edib, saldın çölü-biyabana. Belə dedikdə qardaşı atılır bacısının üstünə, öpüşüb-görüşür. Sonra qız üzünü çevirir, oğlan tərəfə ki, bəs sənün də arvadınam. Həmin dərvişin məktubu ilə uşaqlarımı boynuma asdırıb çöllərə düşməyə vadar oldum. Burda bunlar təzədən görüşüb, oğlan qızı, uşaqları götürüb öz kəndlərinə, Tapdıq isə öz kəndinə getdi.

ALIN YAZISI

Biri var idi, biri yox idi, Həsən adlı yoxsul bir dəmirçi, onun Gülsün adında gözəl bir arvadı vardı ki, hədsiz xoşbəxt gün keçirib, şad-xuraman yaşayırdılar, bir-birlərinə can deyib, can eşidirdilər. Ancaq paxıl qonşular həmişə onların paxıllıqlarını çəkir, həmişə bir yerdə oturanda onlardan danışır, tez-tez Gülsünə bəxtəvər verərdilər. Günlərin birində Gülsün əri evə gələndə onu hədsiz sevindirdi, bu yaxınlarda ana olacağını söylədi. Həsən çox söyündü, Gülsünün alnından öpüb onu əzizləməyə başladı. Bu gündən başlayaraq Həsən Gülsünü çox işləməyə qoymadı, ona hər cür rahat şərait yaratmağa cəhd etdi. Kəsib olsalar da bu kiçik daxmalarında bütün cahana sığmayan sevgi dolu ürəkləri bir-birinə hörmət hissləri bəsləyirdi. Ay ötdü, artıq Gülsünün ağırları başladı, lakin vaxta var idi, ilk doğuş olduğu üçün Gülsün böyük həyacanla mama adlanan el anasını gətirib məsləhətlər aldı, mama tez-tez baş çəkəcəyinə söz verib çıxıb getdi. Bir axşam yenidən yemək yiyib qurtarmışdılar ki, astaca qapıları döyüldü. Həsən qapıya getdi.

- Kimsən?

- Aç ay qardaş, Allah qonağı istəmirsənmi?

- Allaha da qurban olum, onunu qonağına da.

Qonaq keçib rahatdandı o yana baxdı bu yana baxdı, gördü elə bunlar iki nəfərdilər. Özü də arvad iki canıydı. Bir az kişi

utansa da heç üzə vurmayıb üzünü oyana çevirdi.

- Kimsən ay qardaş, hardansan, bu gecə vaxtı hardan belə?

- Yaylağdan gəlmişəm ki, görüm şəhərdə dolanısq nətəridir, tək adamam, orda da heç kəsım yoxdu, mən onsuz da, harada olsam qəribəm.

- Ay qardaş ajdığın yoxdu ki, varsa utanma de, olanımızı əsir-gəmərək.

- Allah var eləsin, heç nə yimirəm. Elə bir yer göstərin, oradaja bürüşüm yatım. Gəlin ehmalca durub keşdi o otağa, iki yer hazırlayıb ərinnən qonağı ora götürdü, özü də yerinə girdi.

Az keşdi, çox keşdi; gejenin bir vaxtı gəlin ağırdığını hiss edib, ehmalca Həsən deyib çağırdı. Həsən səsə diksinib cəld qalxdı. Tez geyinib mamanın dalınca qaşdı, Gəlin o cür ağırların qarşısında yenə qonağın yanında biabır olduq deyə xəjalət çəkirdi. Az keçmişdi ki, qonşudan gələn arvad qorxa-qorxa Həsənin yanına xəvərə getdi. O elə bilirdi ki, qız olmağına Həsənin acığı gələcək, özü də yaxşı muştuluq ala bilməyəcək. Lakin, əksinə, Həsənə Gülsünün yaxşı qurtarması, hələ yenidən anadan olan balasının da həzin səsi bəs idi...

Səhər heç nədən xəbəri olmayan qonaq yanında heç kəsi görməyib xofa düşdü. Belə tezdən Həsənin qalxmasının səbəbini bilmədi. Bu halda yan otaxdan körpə səsi, zahı arvadın ufultusunu eşidib hər şeyi başa düşdü. Kişi uzanıb gözlərini tavana dikmişdi, heç bir səs-səmir yox idi. Ona görə də qalxıb qapının arasından baxmağa başladı. Gördü ki, pəncərədən bir məleykə içəri qonub uşağın alnını yazmağa hazırlaşır. Zahı arvad isə bir qayda olaraq bir saat doğandan sonra çox ağır yuxuya gedir. Kişi hər şeyi görür, ehmalca içəri girib mələkdən onun alnına nə yazdığını soruşur. Məleykə deyir bunu bilməyə həvəsimə, çünki bunu heç kəsə demək olmaz. Kişi çox yalvarır, məleykəni getməyə qoymur. Məleykə məcbur olub deyir, bu iş sənədən əlaqəli idi ona görə də sənə deyirəm, yoxsa heç kəsə demək olmaz.

Bu qızın alnına yazdım ki, aylar, illər ötəcəy, bu qızı sən bulaq başında görüb bəyənəcəksən, onu alıb xoşbəxt olmaq istəyərkən bədbəxt olacaqsan. O qızı böyü vuracaq, o öləcəy, sən də onun dərindən əvvəl dəli olacaqsan, sonra öləcəysən. Kişi gözünü açıb bir də baxanda görür heç kim yoxdu, özü də düz çağanın yanında dim-dik durubdu. Eşiddiklərinə əvvəl inanmır, sonra

doğrudan da bütün bədbəxtliyini yadına salıb çağanı öldürmək qərarına gəlir. Xəncəlini çıxardıb çağanın bələyini açır, onun düz sinəsindən aşağı xəncəli qarnına çəkir. Sonra həmin qonaq çıxıb gedir, onu görən olmur. Zalı arvad birdən bələyi qan içində görür, mamanı çağırtdırıb aləmi başına tökür. Tez ara həkimləri uşağın qarnını tikib üstündən uşağın yarasına bal tökürlər ki, tez bitişsin. Aylar ötür, illər ötür qız elə bir gözəl olur ki, hamı qızın gözəlliyinin qarşısında heyran qalır. Qız bir gün qızlarla bağdan gəzməkdən gələndə həmin Səyyah adlanan qonaq qızı qıraqdan görür, ancaq tanımadan, bilmədən qıza bir könüldən min könülə aşiq olur. Düz hər gün bu yerdən durub o qıza uzaqdan baxır. Az qalır məhəbbətdən dəli olsun. Axırda ələcsiz qalıb evlərinə elçini-elçi dalınca, minnətçini minnətçi dalınca göndərir. O qədər yalvar-yaxardan sonra toy edib qızı evlərinə köçürür. Bu uzun illər ərzində Səyyah dükanlarda işləyib axırda sərbəst tacir olmuşdu. Var dövləti başınnan aşırı. Qız bir gün çimirdi ki, Səyyah gəlib çıxdı, qızın qarnındakı cırığın nədən olduğunu soruşanda Sənəm özünün anasından öyrəndiyi əhvalatı Səyyaha danışdı. Əhvalatı eşidən Səyyah işin nə yerə gəlib çatdığını, eşitdiylərinin yavaş-yavaş həqiqətə çevrildiyini gördü. Səyyah hər şeyi başa düşüb, xatırlasa da Sənəmə bu barədə heç nə demədi. O yavaşca evini başqa yerə köçürüb, gənc arvadını gözələnən bədbəxtlikdən xilas etməyə yollar aramağa başladı. Gözəl göy çəməndə, çay kənarında hündür, ikimərtəbəli, bir neçə otaqdan ibarət ev tikdirdi. Gəlini ora köçürüb artıq onu böyüdən xilas etməyə çalışırdı. O tez-tez qadınına özünü böyüdən xilas etməyə yollar göstərir. Böyə gördüyü yerə getməməyi, onu tez bir qalın şeylə götürüb atmağı məsləhət görürdü. Bir gün bu söhbət əsnasında Sənəm dedi:

- Ay Səyyah, sən elə həmişə böyə haqqında danışsən, axı bilmirəm o nə cür şeydi, bir onu mənə göstər görüm o qorxulu şey nə boydadır.

- Yaxşı, tapıb sənə göstərəm, o yaramaz şeyi. O bir gün dostları vasitəsilə böyə ölüsü tapıb Sənəmə göstərdi, pəncərədən həyatə – ottuğa atdı. İşdən yorulan Sənəm artıq ərinin hər yeməyini razı edib düzdü yerə, özü də bir tərəfdə sərini yerə uzanıb yuxuya getdi.

Səyyah gəlib gördü ki, Sənəm daməməyə uzanıb elə şirin yatıb

ki, heç durquzmağa ürəyi gəlmədi. Ehmalca üstünə bir örpək saldı. Sonra yeməyini yeyib, özü də onun yanına uzanıb yatdı. O yuxudan ayılıanda Sənəm hələ də yatırdı. Axı o bilirdi ki, Sənəmin çox yatmaqla arası yox idi, odur ki, Sənəmi oyatmağa başladı, lakin Sənəm durmadı ki, durmadı. O birdən Sənəmin sinəsindən özü gətirdiyi böyənün ölüsünün düşdüyünü gördü, Sənəmin öldüyünü yəqin edən Səyyah qəş edib yerə sərildi. Hannan hana özünə gələn Səyyah olan keçmişləri xatırladı... Sən demə yenice yuxuya gedən Sənəmin heç nədən xəbəri olmur. Böyə gəlib onun sinəsindən keçib iki döşlərinin arasından gözəl gəlini vurub məhv edir. Artıq Sənəmin gözəl çöhrəsinə baxan Səyyah qahqahla gülüb, gülməkdən qəşş edirdi. O qədər gülmüşdü, özü də taqətdən düşmüşdü.

Biçarə artıq aqlını itirib, dəli olmuşdu. Bu münvalla Səyyah düz qızın qırxı çıxana qədər sərsəri gəzir. Axırda özünə gəlir, Sənəmi axtarır, hamıdan soruşur. Lakin Sənəmi gördüm deyən tapılmır. Onun ölüsünü qəbiristanlığa çatmamış Gəncə çayının daşları üzərindən tapırlar.

GÜLPƏRİNİN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, Allahdan savayı heç kim yox idi. Allah bəylərə, xanlara, çoxlu var-dövlət, kasıblara da o qədər dərd vermişdi ki, varlıların dövləti qədər. Bu kasıbların içində də bir qarı var idi. Bu qarının vaxtı iylə yeddi oğulu, bir qızı varmış. Günlərin bir günü bu qarı olan şəhərdə uşaq oğurluğu başlayır. Hamının körpəsini gecə yatmadan oğurlayırlarmış. Padşah bu işi belə görəndə öz məmləkətində olan cavanların hamısına car çəkdirib bildirir ki, çalışın oğrunu tapasınız. Hər kim ki, oğrunu tutsa ona istədiyi kəndi bağışlayacam. Bu qarının oğlanları iylə bu şəhərin darğası düşmən idi. Odur ki, darğa padşahın yanına gedib deyir ki, padşah sağ olsun, Fatma qarının 7dənə nə kimi oğlanları var. Gəl sən onları göndər oğurları tutmağa. Mən bilirəm ki, şəhərdə bircə onlar oğrunu tuta bilərlər. Padşah bu sözü bəyanır, Fatma qarının böyük oğlu Məhəmmədi yanına çağırır deyir. Məhəmməd, sənə 7 gün vaxt verirəm. Gərək oğrunu tapasan. Məhəmməd çar-naçar qalıb razı olur. Həmin gecə padşahın 7 yaşlı oğlu ilə Məhəmməd yoxa çıxır. Şəhərdə 2

yerdə yas qurulur, bir padşahın evində, bir də Fatma qarının evində. Bu zaman padşah əmr edir ki, kim mənim oğlumun ölüsünü, ya dirisini mənə versə, özü ağırlığında ona qızıl verəcəyəm. Heç kəs qorxusundan buna razı olmur. Çünki hər kəsi oğrunu tutmağa göndərilərsə həmin adamın özünü də oğurlayırdılar. Darğa bu sözü eşidib, yenə gəldi padşahın hüzuruna, ona baş əyəndən sonra dedi: Padşah sağ olsun, bu işin öhdəsindən Fatma qarının oğlanlarından başqa heç kəs gələ bilməz.

Padşah Fatma qarının oğlanlarını hüzuruna çağırıb əmr edir ki, 7 günün içində oğrunu tapmasanız boynunuzu vurduracağam. Oğlanlar razı olmaq istəmirlər. Ancaq padşah onlara əmr edir ki, ya tapmalı, ya da başımızdan keçməlisiniz. Oğlanlar çar-naçar razı olurlar. Beləliklə oğlanlar gəlib öz ataları, bacıları ilə görüşüb, halallaşib ayrılırlar. 6 qardaş şəhərin qırağında pusquya dururlar. Onlar hər şeydən əvvəl öz itmiş qardaşlarının xətrəsi üçün bu işə boyun olmuşdular. Odur ki, qardaşların hərəsi gecə gedib şəhəri gəzib, səhərə yaxın yenə də şəhərin qırağındakı xarabalığa gəlirdi. Bu minvalla qardaşların hamısı yoxa çıxdı. 7-ci gün xarabalıqda qardaşların izi belə qalmadı. Padşah 8-ci günü taxta çıxıb gördü ki, Fatma qarının oğlanları gəlmədi. Əmr etdi ki, Fatma qarını hüzuruma gətirin. Bu vaxt darğa da padşahın yanında idi. Padşahı da öyrədən, bu işə vadar eyləyən darğa oldu. Padşahın adamları gedib Fatma qarını padşahın hüzuruna gətirmək istəməkdə olsun, eşidin Fatma qarından, onun qızı Gülpəridən. Fatma qarı oğlanlarının dərdindən o qədər ağlamışdı ki, az qalırdı dərdədən bağı çatlasın. Fatma qarı bildirdi ki, bu darğanın fitnəsidir, bildirdi ki, Fatma qarının nəslini yer üzündən kəsməmiş darğa ondan əl çəkməyəcək. Odur ki, istəyirdi ki, padşaha darğadan şikayət etsin. Çünki bir vaxt darğa Gülpərinə almax istəyirdi. Fatma qarı sevimli qızı Gülpərinə atası yaşında olan darğaya verməzdi. Darğa Gülpərinə zorla qaçıрмаq istədikdə qardaşları darğanı möhkəm döymüşdülər, tapşırmışdılar ki, bir də Gülpərinin adını çəksə onu tikə-tikə doğrayacaqlar.

Əlqərəz, padşahın adamları Fatma qarını zorla apardılar padşahın hüzuruna. Padşah Fatma qarıya dedi: - Ey qoca, de görüm oğlanlarını harada gizlətmisən? Fatma qarı and-aman

elədi ki, bilmirəm. Padşah yenə soruşdu, qarı dediyini dedi. Bu zaman padşah əmr eylədi ki, qarını zindana salın, bütün məmləkətə car çəkirdi ki, əgər 40 günə kimi Fatma qarının oğlanları üzə çıxıb divana təslim olmasalar - qarının boynu vurulacaq. Fatma qarı zindanda qalsın, carçılar da car çəkməkdə, sizə deyim darğadan. Darğa gördü ki, Fatma qarı zindanda, oğlanları da itkin düşüb, Gülpəri qalib evində tək-tənha, odur ki, bir gecə gəldi Gülpərinə qaçırsın. Gülpəri bu zaman yatmışdı. Birdən gördü qarı döyülür. Tez oyandı. Atasından qalma xancalı götürüb durdu evin ortasında. Darğa qarını qırıb Gülpəriyə hücum edəndə Gülpəri xancalı onun sinəsinə sancdı gecə ikən üz qoydu bəri-biyabana, səhər gəlib darğanın meyidini apardılar. Camaat ona nəhlət oxumaqda, Fatma qarı zindanda. Gülpəri yol getməkdə, itkin qardaşlar qayıbanə yerdə olsunlar, eşit padşahın oğlundan.

Padşahın böyük oğlu kiçik qardaşının oğurlanmasını eşidəndən dərdə düşmüşdü. O, çox istəyirdi ki, sarayı buraxıb kiçik qardaşını axtarmağa getsin, amma padşah, saray adamları buna razı olmurdular ki, gedib sən də itkin düşərsən. Taxt-taca yadlar yiyə çıxar. Padşahın arvadı da and içmişdi ki, Məlik Cümşüd getsə, özümü öldürərəm. Odur ki, Məlik Cümşüd qalmışdı naəlac. Padşah gördü ki, Məlik Cümşüd çox fikir edir. Odur ki, vəzirin-vəkilin oğlunu çağırıb onlara dedi ki, bir qədər qoşun götürün, öz dostunuz Məlik Cümşüdü ova aparın, bəlkə onun dərdi azala, eyni açıla.

Vəzirin, vəkilin oğlu Məlik Cümşüdlə dost idilər. Onlar öz dostlarının dərdini azaltmaq üçün padşahın bu təklifinə ürəkdən sevindilər. Səhəri gün boylananda 40 atlı vəzirin, vəkilin oğlu Məlik Cümşüdü meşəyə ova apardılar. Bunlar ov etməkdə olsunlar, eşit Gülpəridən. Gülpəri bildi ki, padşah onu zindana salacaq, boynunu vurduracaq, darğanın da qohumları onu dinc qoymayacaqlar, ona görə də baş götürüb bəri-biyabana qaçmışdı. Gülpəri gördü ki, hava işıqlaşır, özünü verdi meşəyə. O, qədər gəzdi, dolandı ki, axırda acıdı. Ac adamın burnuna çox iyli olur. Odur ki, Gülpəri gördü ki, haradansa burnuna kabab iyi gəlir. Tez başladı tüstü gələn tərəfə getməyə. Çox axtardı, axırda gəlib bir yerə çatdı, gördü ki, burada üç nəfər padşah balası kimi oğlan oturub ceyran kababı yeyirlər. Amma birinə nə qədər

eyləyirlərsə, nə çörək yeyir nə də şərab içir. Qız bir könlüdən min könlüə bu oğlana aşıq olur. Amma oğlanlar Gülpərinə görmüdürlər. Vəzirin vəkilin oğlu o qədər şərab içdilər ki, axırda kefləndilər. Dedilər Məlik Cümşüd gəl bir az dincimizi ala. Səhərdən at belində yorulmuşuq. Bu zaman Gülpəri eşitdi ki, bu oğlan padşahın böyük oğlu Məlik Cümşüddür. Gülpəri bu sözü eşidən kimi qəlbində intiqam hissi baş qaldırdı, oğlana bənd olduğu üçün özünü xeyli danladı. And içdi ki, padşah ki, bizim evimizi dağıtdı, qardaşlarımızı itkin saldı, anamı da zindanda saxlayır, gərək onu gülləyə qurban eləyəm ki, padşah bilsin mən nə çəkirim. Oğlanlar başladı yatmağa. Onlar yatmışdılar ki, Gülpəri öz-özünə dedi: - Padşah namərdlik edibse mən hələ namərdlik edib, yuxulu, yatan yerdə öldürməyəm. Qoy yuxudan oyansınlar, ondan sonra mən onunla vuruşaram. O, məni öldürsə öldürər, onsuz da həyatda bir kəsim yoxdur. Anamdan, qardaşlarımdan ayrı mənə yaşamaq da haramdır. Əgər mən onu öldürsəm heç olmasa onların yanında o dünyada xəcalət çəkməyəm. Gülpəri bu fikirlə oğlanların oyanmasını gözləyirdi ki, birdən gözlərinə meşənin sıx yerindən bir dəstə adam gəldiyini gördü. Gülpəri özünü göstərməməkdən ötrü gizləndi, bu məsələni öyrənməyə çalışdı. Həmin dəstə yaxınlaşıb oğlanların yanına, aşağı endilər. Bu zaman biri o birisinə dedi ki, istədiyimizi Allah özü bizə rast gətirdi. Bu yatanlar padşahın, vəzirin, vəkilin oğludur. İndi bunları oğurlayandan sonra padşahın ocağını kor qoyacaq, quldurbaşının əhdini yerinə yetirəcəyik. Onlar öz yapıncılarının altından kəndir çıxarıb oğlanların üstünə cumdu, onların hər üçünün əl-qolunu bağlayıb yapıncıya büküb apardılar. Gülpəri tez barmağını dişləyib bildi ki, səhərdən adam oğurlayanlar elə deyəsən bunlardır. Gülpəri tez gizləndiyi yerdən çıxıb onların dalına düşdü. Pusa-pusa gedirdi ki, yolda bir xəncər tapdı. Xəncəri götürüb baxanda gördü ki, bu şahənə xəncərdir. O saat bildi ki, bu Məlik Cümşüdü xəncərdir. Gülpəri xəncəri götürüb qoltuğunda gizlətdi, quldurların dalınca getdi. Quldurlar getməkdə olsun, Gülpəri də onları pusmaqda, sizə kimdən deyim qoşundan. Qoşun başçısı gördü ki, şər qarışmaq üzrədir. Tez qayıtmaq lazımdır. Odur ki, onlar Məlik Cümşüdü axtarmağa başladılar. O qədər axtardılar ki, gün batdı, ay çıxdı. Hər yeri qarış-qarış gəzdilər, oğlanlardan bir xəbər-əsər tapmadılar. Kor-

peşman qayıtdılar saraya, onlar düşündülər ki, bəlkə onlar bizsiz qayıdıblar. Qoşun başçısı sarayın qapıçısından soruşdu ki, sən Məlik Cümşüdü görmüsənmi, onlar saraya qayıdıbmı, dedilər, yox. Odur ki, qoşun başçısı üzünü 40 pəhlivana tutub dedi: - Görünür padşahın oğlunu, yoldaşlarını qurd-quş yeyib, yadək azıblar. Odur ki, mən saraya getmirəm. Kim də getsə, bilirəm ki, padşah boynunu vurduracaq. Buna görə mən baş götürüb gedirəm. Ya padşahın oğlunu tapıb gətirəcəm, yadək, bir də bu torpağa qayıtmayacağam. 40 pəhlivan da öz başçılarından təvəqqe etdi ki, onları da özü ilə aparsın. Qoşun başçısı buna razı oldu, 40 pəhlivan da üz tutdular meşəyə tərəf.

Padşah o qədər gözlədi ki, qaş qaraldı, camaatın gedəni gəldi, ayaq kəsildi, çıraqlar söndü, amma gedənlər qayıtmadı. Padşah, vəzir, vəkil bilmirdilər ki, narahatlıqdan neyləsinlər! Padşah saray qapıçısını yanına çağıraraq əmr etdi ki, səhərə qədər darvazanı bağlama, çünki, oğlum hələ ovdan qayıtmayıb. Bu zaman qapıçı 40 pəhlivanın, başçısının elədikləri söhbəti padşaha danışdı. Padşah vəziyyəti bütün saray əyyanlarına danışdı, kömək, məsləhət istədi. Saray əyyanları padşaha dedilər ki, səbr eləsin, hər şey səbrlə başa gəlir. O gecə nə padşah, nə arvadı, nə vəzir, nə vəkil nə də onların ailələri yata bildilər. Səhər padşah qara geyib taxta çıxdı, carçıları yanına çağıraraq tapşırırdı ki, kim mənim adamlarımdan mənə bir xəbər versə qızıl toqqamı ona bağışlayacam. Car çəkildi, amma heç bir xəbər gətirən olmadı. Bir həftə keçdi, gedənlərdən bir xəbər çıxmadı. Axırda padşah təzədən car çəkirdi ki, hər kim itənlərdən bir xəbər versə tacımı, toqqamı ona verəcəyəm. Vəzir də padşahdan icazə alıb car çəkirdi ki, vəzirliyimi ona verəcəyəm. Bu minvalla on gün keçdi.

Padşah, vəzir car çəkdirməkdə olsunlar, sizə xəbər verim Gülpəridən. Gülpəri o qədər getdi ki, gördü quldurlar meşədən çıxıb, dağın altındakı bir mağaraya girdilər. Gülpəri axşama qədər gözlədi. Hava qaraldı. Göz gözü görmürdü. O, gəlib mağarının ağzında durdu ki, görsün bir şey öyrənə bilirmi. O, qədər gözlədi ki, gördü mağaradan iki nəfər adam çıxdı. Bu bayaq Məlik Cümşüdgili gətirən quldurlardır. Sakitcə dayanıb onlara qulaq asdı. Bu zaman quldurun biri, o birisinə dedi ki, sabah səhərə gedib, Məlik Cümşüdü gətirdiyim üçün quldurbaşının mənə verdiyi üzüyü satıb karvansarayda keyf

eləyəcəyəm. Gecə də əlimə bir şey düşsə oğurlayıb gətirəcəyəm. Bu sözlərdən sonra Gülpəri arxayın oldu ki, oğurlanan adamlar buradadır. Ancaq yerinə yetmək fikrinə düşdü. Quldurlar mağaraya qayıtdıqdan sonra Gülpəri də meşəyə qayıtdı. Səhəri günün axşamı Gülpəri şəhərə gəldi, düz getdi karvansaranın qabağına. Amma Gülpəri başına qara çadra örtmüşdü ki, onu tanımasınlar. Gülpəri o qədər gözlədi ki, axırda quldur gəlib çıxdı. Gülpəri qulduru görən kimi onun dalınca karvansaraya girdi. Gülpəri quldurun nə məqsədlə gəldiyini bildiyi üçün bir təhər ona yaxınlaşdı. Quldur sözə başlayıb dedi ki, onda bir üzük var, onu satıb xərcləmək istəyir, belə üzük heç padşahın sarayında yoxdur. Gülpəri quldurla söhbət etdikdən sonra ona özünü bir falçı kimi göstərüb dedi ki, bu üzüyü sənə filan mağarada olan quldurbaşı verib. Özü də padşahın oğlunu oğurladığın üçün.

Quldur bu sözləri eşidib məhəttəl qaldı, Gülpəridən təvəqqe etdi ki, bildiyi sirri pünhan saxlasın. Gülpəri gördü ki, quldur bərk qorxur. Odur ki, ona dedi: İndi ki, sən deyirsən sirri saxlayım, onda de görüm siz 7 qardaşları neylədiniz. Quldur dedi ki, oğurlanan bütün adamlar mağarada bir qalacaq var, oradadırlar. Bundan sonra Gülpəri bütün sirrləri quldurdan öyrəndi. Gecə onlar karvansarada qaldılar. Gülpəri yatağının altına qılinc qoyub yatdı ki, ona quldur yaxın gəlməsin. Bir də o, quldura tapşırmışdı ki, əgər o ona yaxın gəlsə, aləmi bura tökəcək. Səhər açıldı, görüş verib onlar ayrıldılar. Həmin gün Gülpəri Məlik Cümşüdün meşədə tapdığı xəncərini bir balaca sandığın içinə qoyub padşaha göndərdi. Bu o, gün idi ki, sabah Fatma qarının boynu vurulacaq idi. Həmin hadisədən 39 gün keçmişdi. Gülpəri karvansara mehtərinə sandığı verdi, içinə bir kağız yazıb qoydu. Mehtərə tapşırırdı ki, əgər bunu aparıb padşaha versən, o, səni dünya malından qane edər.

Mehtər sandığı alıb üz qoydu padşahın sarayına. Padşaha xəbər gəldi ki, padşah sağ olsun, şəhər karvansarasının mehtəri gəlib deyir ki, padşaha bir hədiyyəm var, buraxa qımı gəlsin hüzuruna?

Padşah dedi: Buraxın.

Mehtər gəlib sandığı padşaha verib, dedi ki, bu sandığı qara çadra örtmüş bir zənən xəylağı verdi. Padşah sandığı açıb gördü

ki, yazılıb ey padşah, bu sənin oğlunun xəncəridir, əgər oğlunun qayıtmasını istəyirsənsə, Fatma qarını zindandan azad et. Ondan üzr istə, onu mən sənin oğlunu gətirənə qədər sarayda saxla. Mən gedirəm sənin oğlunu azad etməyə.

Bu zaman meydan sullanmış, süpürülmüşdü. Günorta carçı car çəkəcəydi ki, sabah Fatma qarının başı bədənindən ayrılacaq. Çünki onun oğlanları əhdə naxələf çıxmış, qızı isə darğanı öldürmüşdü. Padşah tez vəzir-əyanı çağırıb dedi, ey məni istəyən, mehtərə xələt. Mehtərə o qədər xələt verdilər ki, üç gün daşıyıb, qurtara bilmədi. Sonra padşah arvadını, saray xanımlarını çağırıb əmr etdi ki, gedin tez Fatma qarını zindandan çıxarın. Hamama aparın, libas geydirib, saraya gətirin. Bu zaman Fatma qarı zindanda oturub ahu-zar edirdi ki, ömrü nə pis əcəllə sona yetdi. Oğlanları, qızı yanında olmadı ki, onu çiyində qəbrə aparalar. Əlqərəz, Fatma qarı bir də gördü ki, zindanın qapısı açılır. Öz-özünə dedi ki, mənimki də bura qədər imiş. Amma qarı açılan kimi Fatma qarı gözlərinə inana bilmədi. Elə bildi yuxu görür. Padşahın arvadı, vəzirin, vəkilin əyalı qarının ayağına yığılıb ondan üzr istədilər, əvvəl hamama, sonra saraya apardılar.

Fatma qarı sarayda, qırx incəbel qız qulluğunda olsun, eşit Gülpəridən. Gülpəri gördü ki, anasını padşah öldürmədi. Öz-özünə düşündü ki, artıq işə başlamaq olar. Gülpəri həmin gecənin sabahı quldura söz vermişdi ki, gələrsən karvansaraya, görüşərik. Quldur da gəlmişdi. Onlar doyunca söhbət etdikdən sonra quldur dedi biz 40 yoldaşlıq, varımız-dövlətimiz həddindən aşılıb, hamısı da arvadsızdır. Hər gecə günümüz yeyib-içməklə keçir. Əgər Gülpəri onun arvadı olmaq istəyirsə, getsin onunla mağaraya. Gülpəri yalandan razı oldu, dedi ki mənə 7 gün möhlət ver fikirləşim, buna indidən hazırlaşım. Gülpəri gecələr mehmanxanaya gedib, orada qalar, mehtərin komasında, səhərlər də meşəyə çəkilərdi. Gülpəri qoca mehtərlə ata-bala olmuşdular. Bir gün Gülpəri meşədə gəzərkən 40 atdıya rast gəlir. Qabaqda gələn atlıların başçısı Gülpərinə meşədə tutub elə bildilər ki, Məlik Cümşüdün oğurlanmasında, deyəsən bu qızın əli var. Odur ki, o, Gülpəridən nəçi, kim olduğunu, niyə meşəyə gəldiyini soruşdu. Qız elə bildi ki, onlar onu öldürəcək. Odur ki, başına gələn bütün hadisələri başçıya danışdı, dedi ki, indi quldurun biri onun əlindədir. 40 atlılar bu görüşdən çox sevindilər. Onlar Gülpəriyə “çox sağ ol”

dedilər, tapşırdılar ki, qulduru tapsın, ondan mağaranın yolunun sirrini öyrənsin. Bu halda vəzirin qızları da car çəkдилər ki, kim bizim qardaşımızı xilas etsə, ona gedəcəyik. Vəzirin də yeddi qızı var idi, gözünün ağı-qarası bir oğlu. Əlqərəz, Gülpəri qulduru görüb, karvansarada onu içirdib sərxoş etdi, dedi ki, gəl gedək mağaraya. Quldurla Gülpəri mağaraya gedən zaman 40 atlı onların dalına düşüb pusa-pusa gəldilər mağaraya. Atlıların hər biri bir quldurun üstünə cumub, onların qollarını bağladılar. Sonra gedib bütün oğurlanan adamları qaladan xilas etdilər. Padşahın kiçik oğlu ilə Məlik Cümşüdün sağ olması hamını sevindirdi. Gülpəri qardaşlarını da tapıb, görüşüb, öpüşdülər. Bütün mağaradakılar sağ-salamat, yanlarında da qolları bağlı 40 quldur oradan çıxıb gəldilər padşahın sarayına. Padşaha xəbər getdi ki, gözün aydın, oğlanların, bütün itmiş adamların sağ-salamat qayıdılar. Padşah əmr verdi yollara xalı döşədilər, saray bütün çıl-çıraqla, xalı-gəvə ilə bəzəndi. Qızlar, gəlinlər gəlinləri gül-çiçəklə qarşıladılar. Padşah qırmızı geyib taxta çıxdı, əmr elədi ki, bütün şəhər bayram etsin. Padşah öz oğlanlarını sağ-salamat görüb sevindi, onların xilaskarını yanına çağırıb dedi: Sən ki, mənim oğlanlarımı ölümdən qurtardın, xalqın düşmənlərini tapdın, nə əmr eyləsən mən yerinə yetirərəm. Sonra da vəzir qızlarının əhdini Gülpəriyə danışdı. Gülpəri dedi:

– Madam ki, vəzirin qızları belə əhd ediblər, onda qoy o 7 qız mənim 7 qardaşıma ərə getsinlər. Ey padşah, mənim səndən istədiyim budur ki, mənim anamı, qardaşlarımı azad et. Mən də sənə darğanı öldürən Gülpəriyəm. İndi sən mənə nə cəza verirsənsə, ver.

Sonra Gülpəri başına gələn əhvalatı padşaha, bütün xalqa danışdı. Padşah Gülpərinin günahsız olduğunu bilib ona barəət verdi. Məlik Cümşüd Gülpərinin belə qoçaqlığını görüb bir könlükdən min könlə ona bənd oldu. Padşah bunu belə görüb Gülpəridən soruşdu ki, Məlik Cümşüdə gələrsənmi? Gülpəri dedi: - Qardaşlarım, anam olan yerdə mən nə deyə bilərəm? Onlar vəkildi. Hamı razı oldu. Bu zaman padşah üzünü Məlik Cümşüdə tutub dedi:

– Oğul, artıq biz qocalmışıq. Bu gün sabahlıyıq. Mən sağ ikən öz taxt-tacımı sənə verirəm.

Vəzir də, vəkil də padşahdan icazə alıb, öz vəzifələrini padşaha

tapşırdı. Padşah vəzirin oğlunu vəzir, vəkilin oğlunu isə vəkil qoydu. Bu zaman karvansara mehtəri saraya gəlib padşaha göz aydınlığı verdi. Mehtərin adı dillərdə gəzən 2 gözəl ekiz qızı var idi. Padşah mehtərdən icazə alıb, onun qızının birini vəzirin, o birini vəkilin oğluna aldı. Səhəri gün sarayda on yerdə toy çalındı. Toy 40 gün davam etdi. Cavan padşahla, cavan vəzir, vəkili hamı təbrik etdilər. Camaat yeddi qardaşı təbrik etdi. Deyirlər ki, həmin dövətdə o qədər var-dövlət əmələ gəldi ki, kasıblıq sözünü hamı unutdu. Onlar yeyib içib yerə getdilər, siz də yeyin, için dövrən sürün. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağılı yaradanın, biri də bu nağıla qulaq asanların.

MƏHƏMMƏDLƏ GÜLCAHANIN NAĞILI

Keçmiş zamanda öz qəddarlığı, zalımlığı ilə məşhur olan bir şah yaşayırmış. Şah qocalanda ona arxa dursun deyərək - oğlan övladı istəyirmiş, lakin nə qədər arvad almırsa bədbəxtlikdən qızı ölmüş. Buna görə də arvad alarkən əvvəlcədən şərt qoyurmuş - əgər qız olsa, səni də, qızı da öldürdürəcəyəm, yox əgər oğlan olsa səni qızıl-gümüş içində saxlayacağam. Beləliklə neçə arvad alırsa mümkün olmur, şah da sözünə əməl edib onları öldürtdürür. Şah axırıncı arvadı Pəri xanıma da bildirir ki, oğlun olmasa səni də qızınla birlikdə öldürdürəcəyəm. Şahın zalımlığını bilən Pəri xanımın canına qorxu düşür.

Həmin şəhərdə yoxsul bir naxırçı yaşayırdı. Naxırçının o, qədər uşağı var idi ki, qazandığı cüzi gəlirlə onları bir qarın ac, bir qarın tox zorla saxlaya bilirdi. Aylar keçdi, bir gün naxırçı çöldən evə qayıdan zaman ona xəbər verdilər ki, arvadın ağrı çəkir, tez mamaça gətirmək lazımdır. Bu xəbərdən şad olmaq əvəzinə bərk kədərlənən naxırçı bəxtinə lənət yağdıra-yağdıra şəhərdə birçə nəfər olan mamaçanın dalınca yollandı. Mamaça gəlib arvadın yanına girdi, naxırçı isə bayırda oturub cibindəki olan-qalan çəpik-quruşu toplamağa başladı. Nəhayət mamaça çıxıb naxırçını muştuluqladı ki, bəli gözün aydın, səkkizinci oğlun dünyaya gəldi. Naxırçı topladığı pulları mamaçaya verib yola saldı.

Şəhərin ortasında şahın imarətində də böyük çaxnaşma var idi. Pəri xanım da ağrı çəkirdi. Tez həmin mamaçanı tapıb

gətirdilər. Ancaq yazıq Pəri xanımı ağrıdan çox qorxu əldən salmışdı, bilirdi ki, əgər qızı olsa şah hər ikisini öldürtdürəcək. Buna görə otaqdakı adamları otaqdan çıxartdırdı. İçəridə yalnız qoca mamaça ilə tək qaldıqdan sonra, mamaçanı başa saldı ki, əgər qızım olsa şah hər ikimizi öldürtdürəcək. Mamaça işi belə görüb həm özü qazanmaq, həm də Pəri xanımı ölümdən qurtarmaq qərarına gəldi. Nəhayət Pəri xanımın qızı oldu, o qorxusundan qarıya yalvarmağa başladı. Qarı isə əgər uşağın ağırlığı qədər qızıl verərsə qız ilə bir saatda doğulmuş naxırçının oğlunu dəyişməyə söz verdi. Tez uşağı bir cındıra büküb naxırçının yanına qaçdı. Qızılın yarısını verməklə onları razı saldı, uşaqları dəyişdi. Özü isə saha muştuluğa getdi ki, bəs gözün aydın, oğlun olub. Şah bu xəbəri eşidib bərk sevindi, əmr etdi ki, üç gün, üç gecə kef məclisi qurulsun. Qarıya isə ürəyi istəyən qədər pul verilsin. Aylar, illər keçdi, uşaqlar on yeddi yaşına çatdılar. Şah oğlu Məhəmməd gəlib elə bir oğlan oldu ki, gəl görəsən.

Naxırçı qarından aldığı pula böyük bir imarət tikdirib, külfəti ilə birlikdə kef-damaqla ömür sürürdü. Qız isə elə bir qız olmuşdu ki, yemə-icmə xətti-xalına, gül camalına tamaşa eylə. Günlərin bir günündə Gülcahan xanım pəncərə qabağında oturub özünə sığal verən zaman, şah öz başının dəstəsi ilə ova gedirmiş. Şah Gülcahan xanımı görüb bir könlüdən min könlə ona aşiq olur. Həmin gün şah ova getməyib geri qayıdır. Vəzir-vəkili çağırtdırır elçi getmələrini əmr edir. Qıza elçi gedirlər, naxırçı şahın qorxusundan qızın ona verilməsinə razı olur. Bu xəbəri Pəri xanım eşidir, bu xəbərdən bikef olur. Məhəmməd bu xəbəri eşidib anasının yanına gəlir, görür ki, anası çox bikefdi. Məhəmməd soruşur ki, ana niyə qəmğinsən? Pəri xanım məsələni olduğu kimi Məhəmmədə danışır. Deyir ki, oğlum bil və agah ol, sən həmin naxırçının oğlusan, uşaq vaxtı səni şahın qorxusundan mən öz qızımla dəyişmişəm. İndi şah öz qızı ilə evlənmək istəyir. Məhəmməd deyir ana, sən fikir eləmə, mən qızı da götürüb bu vilayətdən qaçaram.

Məhəmməd Pəri xanımla görüşüb, bir başa öz doğma anasının yanına gəlib, onlarla da görüşüb Gülcahan xanımla da götürüb şəhərdən çıxır. Bacı-qardaş bir neçə gün yol getdikdən sonra bir qalaçaya rast gəlirlər. Bunlar içəri girib mağarada gecələyirlər. O,

gündən bunlar burada yaşamağa başlayırlar.

İndi sənə kimdən xəbər verim, yeddi qardaş divlərdən. Həmin qalaça yeddi qardaş divlərin idi. Onlar bir neçə aylıq səfərə getdikləri üçün, qalaça boş qalmışdı. Axşam böyük qardaş yatır, yuxuda görür ki, evlərində nə isə bir hadisə baş verib. Tez yuxudan ayılıb qardaşlarını da yuxudan oyadır, deyir, mən gərək evimizə qayıdam. Məni üç gün gözləyin, gəldim gəldim, yox əgər gəlmədim, siz evə qayıdanda görüşərik. Div qardaşları ilə görüşüb yola düşür. Bu boş qalaçaya gəlir, burada nə görsə yaxşıdır. 17 yaşında bir qız, elə gözəldir ki, aya deyir sən çıxma, mən çıxacam, günə deyir sən çıxma mən çıxacam. Div bir könlüdən min könlə qıza aşiq olur. Qız divi görüb qorxur. Div isə bunu hiss edib qıza deyir, əgər səsini çıxarsan səni öldürəcəyəm, de görüm kimsən, səni buraya kim gətirib. Qız başına gələn əhvalatı danışır, deyir ki, məni buraya Məhəmməd gətirib. Div deyir. Əgər mənə burada olduğumu Məhəmmədə desən səni də onu da öldürəcəyəm. Gülcahan Divin qorxusundan Məhəmmədə heç bir söz demir. Gecə yatırlar, səhər açılan kimi, Məhəmməd ova gedir. Div isə gizləndiyi yerdən çıxıb qızla söhbət etməyə başlayır. Belə-belə Məhəmməd hər səhər durub ova gedir, dev isə gizləndən çıxıb qızla əylənir. Aylar keçir, Gülcahan hamilə olur. O devə deyir, bəs indi neyləyək? Məhəmməd bilsə bizi öldürəcək. Div deyir, qulaq as, Məhəmməd gələndə sən özünü xəstəliyə vur, de ki, yeddi ağaclıqda bir qara div yaşayır, əgər onun bağında olan almalardan mənə gətirməsən mən öləcəyəm. Axşam olur, Məhəmməd evə qayıdır, görür ki, bacısı xəstədir, soruşur bacı, sənə nə olub? Gülcahan deyir, qardaş, yeddi ağaclıqda bir qara dev yaşayır, əgər onun bağındakı almalardan gətirməsən bir də mənə görməyəcəksən. Məhəmməd altdan geyinib, üstədən qıfillanır, üstədən geyinib altdan qıfillanır, bacısı ilə görüşüb yola düşür.

İndi eşit Gülcahan xanımdan. Məhəmməd yola düşəndən bir neçə gün sonra devdən oğlu olur. Gülcahan xanımla gündüzlər kefə baxan, gecələr gizlənən Dev indi şad-xuraman yaşamağa başlayır.

İndi görək Məhəmməd necə oldu.

Məhəmməd bir ay yol getdikdən sonra nəhayət qara devin məkanına yetişir. Məhəmməd bir təhər bağa girə bilir. Bağdakı

meyvələrdən heybəsinə yığıb, qara Devın qırx mərtəbəli otaqlarını gəzməyə başlayır. Qırxıncı otağa girəndə görür ki, burada bir qız var, özü də elə gözəldi ki, yemə içmə, onun xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə. Məhəmməd qızı görən kimi bir könlüdən min könlüə aşiq olur. Qız saçından asılı idi. O, Məhəmmədi görən kimi dedi, ey cavan, yazıqsan, tez buradan çıx get, indicə qara dev gəlib səni parça-parça edər.

Məhəmməd dedi: – Mən qovun-qarpız deyiləm ki, mənı parçalasın.

Qız çox dedi, Məhəmməd az eşitdi. Ey gözəl, sən mənə kömək elə, bir yol göstər, buradan çıxacaq. Qız razı olub dedi, əgər sən qılıncınla birinci zərbədə mənım hörüklerimi kəsib, mənı tutsan, mən sənə kömək edərəm, yox əgər kəsə bilməsən onda hər ikimiz daş olacağıq. Məhəmməd razı oldu. Qılıncını götürüb, birinci zərbədə qızın hörüklerini kəsdi, tutub yerə qoydu. Qız deyir: -ay pəhlivan, bu gündən mən sənıməm, özüm də cinlər padşahının qızıyam, yeddi ildir ki, bu Dev mənı burada saxlayır, indi isə gedək atamın vilayətinə, orada biz xoşbəxt yaşayarıq.

Məhəmməd deyir: -Yox Gülzar xanıım, mən qara Devi öldürməsəm burdan gedən deyiləm.

Gülzar xanıım deyir: -Məhəmməd, sən qara Devi öldürə bilməzsən. Qara Dev öləndən sonra onun qənədindən yeddi dənə dev əmələ gəlir.

Məhəmməd Gülzar xanıımın dediklərinə qulaq asmır. Qara Devi öldürmək üçün öz kəməndini qırxıncı mərtəbəyə bağlayır. Məhəmmədin kəməndi rezin kimi idi. O, kəməndi belinə bağlayıb qırxıncı mərtəbədə yerə tullanır, Məhəmmədin ayağı yerə dəyən kimi kəmənd onu yuxarı çəkir. Məhəmməd bir neçə dəfə məşq edir, elə bu vaxt qara Dev gəlir, görür ki, bir oğlan aşağı tullanır, yuxarı qalxır. Qara dev bunu görüb hirsələnir. Ağacı kökündən çıxarib dəyirman daşına taxır. Məhəmməd bunu görür, Dev ağacı elə tullayır ki, Məhəmmədə dəyməyərək yerə girir. Məhəmməd yuxarı qalxır, Dev yaxına gəldikdə tullanıb, onu qılıncı vurur. Qara Dev Məhəmmədin vurduğı zərbəyə dözə bilməyib ölür. Bu zaman Devın qanadından yeddi dənə Dev əmələ gəlir. Məhəmməd hər tullandıqca devin birni öldürür. Nəhayət yeddinci Devi öldürə bilmir. Kəmənd belindən açılıb yerə düşür. Onlar qırx gün qırx gecə güləşirlər. Axırda Məhəmməd Gülzar xanıımı da götürüb yola

düşür. Gülzar xanıım Məhəmmədin buraya gəlməsinin səbəbini soruşur. Məhəmməd başına gələn hadisələri Gülzar xanııma söyləyir. Gülzar xanıım deyir, Məhəmməd, bacım səni aldadıb. Onun devdən bir oğlu var. Səni də ölümə göndərən həmin Devın sözləridir ki, bacım onları sənə yalandan demişdir.

Məhəmməd, gəl atamın vilayətinə gedək, orada biz xoşbəxt yaşayarıq.

Məhəmməd Gülzarın dediklərinə inanmır: -Yox, Gülzar xanıım, gərək gedim, bacım xəstədir, mənı gözləyir.

Gülzar çox dedi, Məhəmməd az eşitdi. Gülzar xanıım dedi, onda al bu üzüyü, qaşı solsa bil ki, mən ölmüşəm. Məhəmməd də öz üzüyünü Gülzar xanııma verib dedi, əgər bu üzüyün qaşı qırmızı rəngdə olsa, onda bil ki, mən ölmüşəm. Əgər başıma bir iş gəlməsə, mən səni axtarıb taparam.

Gülzarla Məhəmməd görüşüb ayrıldılar. İndi eşit devdən, dev eşidir ki, Məhəmməd qayıdır. O tez qızın yanına gəlib deyir: -Xanıım, qardaşın qara Devi öldürüb qayıdır. Gülcəhan xanıım dedi:

– Bəs indi biz neyləyək?

Dev dedi: -İndi sən qulaq as. O durub bir mumla düzəldilmiş kəndir gətirib deyir, al bu kəndiri Məhəmməd gələndə de ki, qardaş, sən ki, belə güclüsən gətir qollarını bu kəndirlə bağlayım, əgər kəndiri qırsan onda bilərəm ki, qara devı öldürübsən.

Məhəmməd bu kəndiri qıra bilməz, onda mən onu öldürərəm, sonra biz arxayın yaşayarıq.

Məhəmməd bir neçə gün yol gəldikdən sonra qalaçaya çatır, içəri girir, görür ki, bacısı həmin ki kimi yatır. Bacısı ilə görüşüb almaları ona verir. Qız almalarından yeyən kimi yerindən durur. Məhəmməd başına gələn əhvalatı danışır. Gülcəhan fürsəttən istifadə edib deyir: -Məhəmməd, sən ki, belə qoçaqsan, gəl əllərini bu kəndirlə bağlayım, əgər bu kəndiri qıra bilsən onda bilərəm ki, sən qara devı öldürmüşən.

Gülzar xanıımın dedikləri Məhəmmədin yadına düşür, bilir ki, burada nə isə bir sır var. O razı olur. Qız Məhəmmədin əllərini möhkəm bağlayır.

Məhəmməd bir güc verir, iki güc verir, görür ki, yox kəndir ətini kəsib sümüyə kimi işləyir. Bu zaman Dev gizləndiyi yerdən çıxıb Məhəmmədin gözlərini çıxardıf ovcuna qoyur, sonra Məhəmmədi meşəyə aparıb bir ağaca bağlayır. Məhəmmədin gözlərini qurşağı-

nın başına qoyur. Dev oradan evə qayıdıb Gülcahanla arxayın yaşamağa başlayır. Məhəmməd gözü qan-yaş içində iki gün ağaca sarılı qalır.

Təsadüfən yoldan bir karvan keçir, karvan başçısı zarılı eşidib həmin səmtə gedir. Nə görsə yaxşıdır, gözləri qan-yaş içində zarıyan bir oğlan, özü də ki, ağaca bağlıdır. Məhəmmədi ağacdən açıb sudan, çörəkdən verirlər. Məhəmməd bir az özünə gəlir. Məhəmməd onlardan xahiş edir ki, onu da şəhərə aparsınlar. Məhəmməd şəhərə gəlib dilənməyə başlayır. Axşama kimi bir qədər pul yığır. Sonra bir qocaya rast gəlir, deyir əmi, məni bir gecəliyinə evinizdə qonaq saxlayarsanmı? Qoca deyir, rəhmətliyin oğlu mənim axşama yeməyə çörəyim yoxdur, sənə necə baxım? Məhəmməd deyir, bəs indi neyləyək, məni ajdax lap əldən salıb. Qoca deyir, yaxşısı budur ki, Cinlər padşahının qızı ehsan verir, dur gedək ora, qırx gün, qırx gecə yeyib içərsən, sonrasına Allah kərimdir. Məhəmməd yığıdığı pulları qocaya verib xahiş edir ki, məni oraya apar. Qoca Məhəmmədi ehsan verilən yerə aparmaqda olsun. İndi eşit Gülzar xanımdan.

Gülzar xanım pəncərənin qabağında oturub camaata baxırdı. Bir də gördü ki, budur bir qoca yanında da bir kor oğlan içəri girdi. Gülzar xanım Məhəmmədi tanıdı, bildi ki, onun gözlərini bacısı ilə dev çıxartmışdır. Tez adam göndərüb Məhəmmədi yanına gətirtirdir. Məhəmmədə xörək gətirdir, yeyib qurtardıqdan sonra Məhəmməd başına gələnləri Gülzar xanıma danışır. Gülzar xanım Məhəmmədi hamama göndərir, ona təmiz paltar geyindirir. Məhəmməd o gündən burada yaşamağa başlayır. Bir gün Gülzar xanımla Məhəmməd ağacın altında oturub söhbət edirdilər. Elə bu zaman iki dənə göyərçin deyişə-deyişə gəlib ağaca qonurlar, bir-birinə deyirlər, bacılı, bu oğlan bilirsən kimdi, Gülcahan xanımın qardaşı Məhəmməddi. Bacılı, bəs ona nə olub? Onun gözlərini div çıxarıb, özü isə Gülcahan xanımla ömür sürür. Bəs biz Məhəmmədə necə kömək edək? Ey oğlan yatubsansa ayıl, ayıqsansa eşit, indicə sənin qabağına bir lələk düşəcək, əgər gözlərini yerinə qoyub lələyi üstündən çəksən o, saat gözlərin sağalar. Göyərçinlər lələyi salıb uçur. Gülzar xanım Məhəmmədə deyir, bəs sənin gözlərin hardadır. Məhəmməd deyir köhnə paltarımı axtar orada olacaq. Gülzar xanım paltarları axtarıb, gözləri tapır, tez gətirib gözləri yerinə

qoyub lələyi üstündən çəkir. Məhəmmədin gözləri həmin kimi olur. Gülzar xanım kef məclisi qurdurur. Qırx gün, qırx gecə kef elədikdən sonra intiqam almaq Məhəmmədin yadına düşür. Gülzar xanım Məhəmmədə deyir ki, Məhəmməd atam bizim toyumuzu eləmək istəyir, sən necə, razısanmı? Məhəmməd deyir, razıyam, Gülzar xanım, ancaq mənim bir şərtim var, izn ver, əvvəlcə gedim devdən, bacımdan öz intiqamımı alım, sonra. Gülzar xanım razı olmaq istəmir, Məhəmməd isə əl çəkmir.

Gülzar xanım deyir indiki gedirsən, onda atamdan izn istə, əgər versə, get.

Məhəmməd cinlər padşahının yanına gəlib əhvalatı ona danışır. Cinlər padşahı izn verir.

Məhəmməd Gülzar xanımla görüşüb yola düşür. İndi eşit Gülcahan xanımdan, elə ki arxayın oldu ki, Məhəmməd ölüb, o, çox sevindi. O, Devnən xoş gün, xoş güzəran keçirirdi. Dev də səhərlər ova gedir, axşam evə qayıdardı.

Məhəmməd bir neçə gün yol gedəndən sonra qalaçaya çatır. Qapını açıb içəri girir, görür ki, Gülcahan öz oğlu ilə söhbət edir. Gülcahan gözlərinə inanmır, sonra Məhəmmədin ayaqlarına yığılıb yalvarmağa başlayır. Məhəmməd əvvəlcə Gülcahanın oğlunu sonra isə özünü öldürür. Axşam olur, dev gəlir, içəri girib oğlunun, arvadının meyini görür. Məhəmməd fürsəti əldən vermir, gizləndən çıxıb Devi öldürür. Oradan bir başa Gülzar xanımın yanına qayıdır. Gülzar xanım Məhəmmədin gəldiyini eşidib çox şad olur.

Qırx gün, qırx gecə Məhəmmədlə Gülzar xanıma toy edirlər.

Onlar muradlarına çatdılar, dövrən keçirdilər. Siz də muradınıza çatın, dövrən sürün.

CİMEŞİN NAĞILI

O, yalan, bu yalan, eşşəyi minib, fili qucağına alan, qarışqa sillaq atdı, dəvə buynuzunu çıxartdı.

Biri var idi, biri yox idi, keçmiş zamanlarda Məhəmməd adlı bir kasıb oğlan var idi. Bu Məhəmmədin varı-yoxu bir qoca atası, bir də bir bacısı var idi. Atasını həmişə ovçuluqla məşğul olardı. Bir gün o, Məhəmmədi yanına çağırıb dedi:

- Oğlum, mən artıq qocalmışam, bu gün sabah dünya üzündən

köçməliyəm. Qulaq as mənə, bir-iki söz deyim. Bax, biz dörd dağ ətrafında yaşayırdıq. Ova gedəndə o üç dağa gedərsən. Amma bu qarşımızdakı dağa heç zaman getmə, xeyir tapmazsan.

Aradan bir neçə vaxt keçir. Məhəmmədin atası rəhmətə gedir. Məhəmməd el qaydası ilə atasını götürüb basdırır, bacısı ilə birlikdə yaşamağa başlayır.

Bir müddətdən sonra Məhəmməd atasının silahını götürüb ova gedir, atası göstərən o, üç dağda ov edib qayıdır. Bir neçə il keçir Məhəmməd beləcə ov edib bacısı ilə dolanır. Bir gün Məhəmməd yenədə ova çıxmışdı, fikirləşdi ki, görün o, dağda nə var ki, atam mənə dedi o, dağa getmə. Məhəmməd bir qədər fikirləşir, sonra öz-özünə deyir: - Bu gün necə olur-olsun mütləq o, dağa ova gedəcəm.

Məhəmməd yola düşür. Dağın hər yanını gəzir, ancaq əlinə heç bir ov keçmir, kor-peşman evə qayıdır. Yolda ona bir kiçik muncuq rast gəlir. Məhəmməd muncuğu götürüb cibinə qoyur, fikirli halda evə gəlir. Bacısı Məhəmmədi görüb deyir:

- Nə olub qardaş, nə səbəbə görə belə fikirlisən. Sən ki, həmişə evə şah qayıdardın.

Məhəmməd başına gələn əhvalatı bacısına söyləyir. Bacı, mən atamın vəsiyyətini yerinə yetirmədim, o boz dağa getdim, amma heç bir ova rast gəlmədim, ona görə də fikirliyəm.

Bir gün Məhəmməd ova getdiyi zaman bacısı onun paltarını yuyur, ciblərini axtarır. Bu zaman Məhəmmədin cibindən bir muncuq tapır. Əli sabunlu olduğuna görə muncuğu ağzına alır, yadımdan çıxıb muncuğu udur. Bu hadisədən bir neçə ay keçir, Məhəmmədin bacısı hamilə olur. Məhəmməd bunu başa düşür, istəyir bacısını öldürsün, ancaq camaat tökülüb qoymur. Qız başına gələn əhvalatı söyləyir. Məhəmməd buna inanır, yenə də əvvəlki, kimi yaşamağa başlayırlar.

Vaxt olur, Məhəmmədin bacısının bir oğlu olur. Oğlanın adını Cimeş qoyurlar.

Bir gün Məhəmməd öküzləri qoşub yer şumlamağa getmişdi. Bacısı istədi ona çörək aparsın, ancaq uşağı sahipsiz qoymaq istəmədi. Bu zaman uşaq dilə gəlib dedi:

- Ana, çörəyi ver mən aparım dayıma.

Anası bunun danışmasına çox təəcübləndi, dedi:

- Bala sən hələ uşaqsan, böyüyəndə apararsan.

Uşaq eşitmədi, dedi:

- Yox, olmaz ki, olmaz, dayımın çörəyini mən aparacam. Tövlədəki eşşəyi gətir, palanımı belinə qoy, sonra da xurcunu belinə sal, suyu, çörəyi xurcununun bir gözünə, mənə də bir gözünə qoy, sonrası ilə işin yoxdur.

Anası Cimeşin dediyi kimi etdi, eşşəyi qardaşı işləyən tərəfə yönəltdi. Cimeş «ism-əzəm» oxuyub eşşəyin qulağına girdi, eşşəyin qulağını bizləməyə başladı. Cimeş gedib dayısına çatdı. Yerində bu başında durub dayısını çağırırdı.

Dayı ho, dayı ho.

Dayısı ora baxdı, bura baxdı bir şey görə bilmədi. Bir də baxıb gördü kü, bir eşşək görünür, yavaş-yavaş eşşəyin yanına gəldi, gördü ki bacısı oğlu Cimeşdir.

Məhəmməd deyir:

- Ay balama qurban olum, ay balama qurban olum, dayısına çörək gətirib.

Cimeş eşşəyin üstünə minib evlərinə qayıdır. Özü eşşəkdən düşə bilmədiyini üçün anasını çağırır:

- Ana ho, ana ho! Anası gəlib oğlunu düşürür. Axşam Məhəmməd evə gəlir, səhəri həmin qayda ilə yenə də işləməyə gedir.

Bunlar burda qalsın, sizə kimdən deyim, İran xanı Əhməd xandan, Əhməd xanın qırx arvadı varmış, gündə bir arvadı buna xörək bişirib gətirərmiş. Bir gün arvadlarının biri balıq qızardıb gətirir. Əhməd xan təəcüblənir, gülür. Yenə də balıq, gündə balıq, bu nə təhər balıq imiş, bunun heç dadı tamı yoxdu. Bu vaxt balıq qəhqəh çəkib Əhməd xana gülür. Əhməd xan qorxur ki, heç bişmiş balıq da gülərmi?

Əhməd xan vəziri, vəkili yanına çağırtdırır. Deyir, vəzir-vekil bu işə tədbir tökün, yoxsa boynunuzu vurduracam.

Bunlar qırx gün möhlət alırlar. Ayaqlarına dəmir çarıq, əllərinə dəmir əsa götürüb, şəhərdən çıxırlar. Az gedirlər, dərə-təpə düz gedirlər, qaça-qaç, nallı dovşan, çullu qurd, gəlib bir şəhərə çatırlar. Şəhərdən hərəsi bir at alıb yola düzəlirlər. Yolda bir eşşəyi rast gəlirlər, baxıb görürlər ki, eşşəyin üstündəki xurcunda həm çörək, həm də su var. Toqquş-toqquş deyib eşşəyi dayandırmaq istəyirlər. Bu zaman Cimeş eşşəyin qulağından qışqırır. Yoldan çıxın, yoldan çıxın. Çox təəcüb edirlər ki, görün

bu səs haradan gəlirdi. Qorxularından eşşəyə əllərini vura bilmirlər, bir-birinə deyirlər ki, gəl bu eşşək haraya getsə biz də onun dalınca gedək, onsuz da otuz doqquz gün keçib, bir gün qalıb, səhər xan bizi asdıracaq.

Eşşək gəlib Məhəmmədin yanına çatır. Bunlar da eşşəyin arxasınca gəlirlər. Məhəmməd bunlara çörək təklif edir. Bunlar da o saat oturub çörək yeyirlər. Məhəmməd bunlardan soruşur ki, xeyr ola buralarda nə gəzirsiniz? Vəzir bütün əhvalatı söyləyir. Kim bu sirri tapsa Əhməd xan ona öz ağırlığında qızıl verəcək deyir. Onlar getmək istəyirdilər ki, Cimeş dilləndi: - Dayı, mən o sirri açaram.

Dayısı dedi:

- Oğlum, sən hələ balacasan.

Cimeş dedi:

- Yox dayı, mən bu sirri mütləq açaram. Atlılar bunu eşidib dayandılar. Məhəmmədin evinin yerini öyənib getdilər. Səhəri gün Əhməd xan əmr etdi ki, vəzir-vəkili çağırır. Vəzir-vəkil gəlib baş əyib dedilər, xan sağ olsun, sirri açmaq üçün biz adam tapmışıq, adam göndər gətirsinlər. Əhməd xan adam göndərdi, Məhəmmədi, onun bacısı oğlu Cimeşi gətirdilər.

Cimeş dedi:

- Gətir bir kağız, bir qələm yaz ki, bu sirri kim açsa ona öz ağırlığında qızıl verəcəyəm.

Əhməd xan o saat bir kağız, bir də bir qələm gətirdi, tez kağız yazıb, qol çəkdi, Cimeşə verdi.

Cimeş kağızı alıb dedi: - Xan, iki usta gətir, bu iki evin arasından bir qapı açın.

Usta gəlib qapını açdı. Qapı açıldıqdan sonra Cimeş, xanı, vəziri, vəkili çağıraraq dedi:

- Baxın, görün içəridə nə var.

Baxıb gördülər arxadakı otaqda qırx kişi, qabaqdakı otaqda isə qırx arvad var.

Cimeş dedi:

- Ay camaat, siz hələ bizim bu xana baxın, bunun qırx arvadı, hər arvadın bir kişisi var. Xan bunlara gülmür, yağın içində qızardılmış balığa gülür.

Xan, bax buna görə də balıq sənə gülüb deyir: - Mənə gülüncək özünə gül.

Padşah cəlladları çağıraraq arvadların, kişilərin boynunu vurdurur.

Cimeş xanın öz dəstixətti ilə yazılmış kağızı çıxarır, qızılı tələb edir.

Xan Cimeşə baxıb deyir: - Bunun ağırlığı beş qızıl ağırlığında olar, siz ona on qızıl verin.

Cimeş deyir: - Xan sağ olsun, gərək mənə öz ağırlığımda qızıl verəsiniz.

Xan xəzinədarı çağıraraq deyir ki, buna özü ağırlığında qızıl ver.

Cimeş «ismi-əzəm» oxuyub tərəziyə minir. Xəzinədar bütün xəzinəni çəkir, yenə də Cimeş ağırlığında olmur. Xəzinədar tez qaçıb xanı çağırır. Əhməd xan gəlib görür ki, hələ beş xəzinə də olsa Cimeş ağırlığında ola bilməz. Əhməd xan Cimeşi yanına çağıraraq deyir: - Oğlum, səni ağırlığında mənim xəzinəm yoxdu. Gəl sən mənim yerimə xan ol, artıq mən də qocalmışam.

Cimeş dedi:

- Yaxşı xan, o ki, elə oldu, onda mənim dayım Məhəmməd vəzir, sən də öz yerində xan ol.

Bəli, belə də etdilər, Məhəmməd xanın vəziri oldu. Əhməd xan Cimeşi özünə oğulluğa götürdü. O gündən şad, xoşbəxt yaşamağa başladılar.

ŞORGÖZ PADŞAH

Biri olur, biri olmur, keçmiş əyyamda iki qardaş olur. Qardaşlardan biri padşah, o biri isə onun vəziri olur. Bullardan böyük qardaş, yəni padşah olan qardaş çox əzəzil, rəhmsiz, şorgöz idi. Harada bir gözəl görsə mütləq onu hərəmxanasına qatmalı idi.

Kiçik qardaş rəhimli, ağıllı idi. Bu iki qardaşın heç birinin övladı olmurmuş. Günlərin birində vəzir olan qardaş, padşah olan qardaşı evinə çağırır. İki qardaş yeyib-içib kefdirlər. Bir də görürlər ki, qapı döyüldü, içəri nurani bir qoca girdi. Qoca içəri girən kimi ədəb-ərkanla baş əyib salam verir. Padşah salama alıb ona oturmaq üçün yer göstərir, sonra isə deyir:

- Qoca, de görüm nə üçün gəlmisən?

Qoca deyir ki, bala, mən dərişəm, oxuya-oxuya gəzirəm. Padşah deyir:

- Nə isə, onda bir az oxu, qulaq asaq.

Dərviş baş üstə deyib oxuyur. Padşah cibinnən bir qızıl çıxarıb dərvişə uzadır.

Dərviş deyir, padşah sağ olsun, mən pay alan dərvişlərdən deyiləm, pay verən dərvişlərdənəm.

Padşah deyir:

- Baba dərviş, sən bizə nə pay verərsən, bizim varımız- dövlətimiz həddindən artıqdı.

Vəzir olan qardaş sözə qarışıb deyir:

- Baba dərviş, dünyada ən şirin şey nədi?

Dərviş deyir dünyada övladdan şirin şey ola bilməz. Vəzir də qayıdır ki, elədir, dünyada övladdan şirin şey yoxdur. Bax, bizim dərdimiz də övlad dərdidi.

Dərviş cibinnən iki alma çıxarıb hər qardaşa birini verir, tapşırır ki, almaları iki bölüb arvadları ilə yesinlər. Dərviş bu sözləri deyib yox olur. Qardaşlar dərvişi nə qədər gəzirlərsə də bir şey tapa bil-mirlər, kor-peşman evə qayıdırlar.

Axşam olur, qardaşlar almaları arvadları ilə bölüb yeyirlər. Bəli, deyirlər nağil dili yüyrək olar. Ay dolanar, il keçər, padşah qardaşın oğlu, vəzir qardaşın isə qızı olar. Bu qızla oğlan bir-birinə elə oxşar ki, elə bil bir alma imiş iki kəsibsən. Qardaşlar böyük bir məclis düzəldirlər, yeyib-içib, şadlıq edirlər, elə orada da qızı oğlana göbəkkəsmə eləyirlər.

Qızla oğlan bir-birinə o qədər mehriban olurlar ki, bir-birindən bir dəqiqə də ayrı durmurlar.

Padşahın çoxdan idi ki, qardaşı arvadına gözü düşmüşdü. Bilmirdi necə eləsin ki, onu ələ keçirsin. Buna görə də o vəkilə yanına çağırır dedi:

- Vəkil, bir tədbir tök, görürsən qardaşım mənə yola getmir. Bir təhər edib başını batırısaq, sən də onun yerinə vəzir olarsan.

Vəkil sevindiyinnən bilmədi nə etsin. O, çoxdan istəyirdi ki, vəzirin başını əksin, özü onun yerinə vəzir olsun. Ona görə də o dedi:

- Padşah sağ olsun, ona nə var ki, mən sizi evimizə qonaq çağıraram, onun xörəyinə zəhər tökdürərəm, o da ölər.

Bunu eşidən padşah vəkilə afərin söylədi. Axşam vəkil padşahla vəzirə evinə qonaq çağırır. Böyük bir məclis düzəldir. Vəzirin xörəyinə zəhər tökdürür. Aradan bir-iki gün keçməmiş vəzir bərk xəstələnir, qardaşını yanına çağırtdırır deyir:

- Qardaş, artıq mən ölürəm, uşaqların toyunu görmək mənə qismət olmadı. Mən ölənnən sonra onlara bir yaxşı toy elə.

Padşah dedi:

- Qardaş, dəli olma, niyə ölürsən, Allah qoysa qalxarsan, uşaqların da toyunu edərik.

Padşah bu sözləri demişdi ki, vəzir gözlərini yumdu.

Padşah sevənə-sevənə onu basdırdı. Hiyləgər vəkil padşahın vəziri oldu. Aradan beş-altı gün keçmişdi ki, padşah vəzirə yanına çağırır dedi:

- Vəzir, gərək qardaşımın arvadını mənə alasan.

Vəzir o saat dedi:

- Padşah sağ olsun, ona nə var ki, istəyirsən bu gün alım.

Padşah dedi ki, vəzir, di durma.

Vəzir durub arvadın yanına gəlir, yağlı dilini işə salıb deyir:

- Padşah səni istəyir, onsuz da ərin dirilməyəcək, sən ona get. Həm özüyün vəziyyətin, həm də uşaqların vəziyyəti yaxşı olsun. Arvad vəzirin yağlı dilinə aldanıb razılıq verir. Padşah arvadı alır.

Vaxt gəlir, qızla oğlanın on beş yaşı tamam olur.

Bir gün padşah bağa gəzməyə çıxıbmiş, bir də görür ki, budur hovuzun başında bir oğlan bir qızla qucaqlaşmış yatıblar. Padşah bunları belə görəndə ağzının suyu axır. Baxıb görür ki, oğlan öz oğlu, qız da qardaşının qızıdır. Padşahın oğluna acığı tutur, tez qılıncı çıxarıb oğlunun başını kəsib hovuzda atır.

Sonra qızı qucaqlayıb üzündən öpür. Qız da elə bilir ki, əmisi oğludur. Bir də gözlərini açıb görür ki, əmisinin qucağındadı. Əmisini itələyib əlindən çıxır. Padşah nə qədər əlləşirsə qızı tuta bilmir. Padşah görür ki, bir şey çıxmır, tez evə gəlib qızın anasını öldürür ki, bu işdən xəbər tutmasın.

Padşah vəzirə yanına çağırır deyir ki, vəzir, tədbir tök. Arvadımla oğlumu oynadıqları yerdə tutdum, ikisini də öldürdüm. İndi qorxuram qız özünü öldürər. Tez qızı gətirmək lazımdır.

Bullar burda qalsın, sizə kimnən deyim, qızdan. Qız gördükü əmisi getdi, gəlib ağacın dibində oturub ağlamağa başladı.

Ağlayıb-ağlayıb yatdı. Bir də gördü ki, budur, bir qoca dərviş ona deyir:

- Qızım, səni də, nişanlımı da atanıza mən pay vermişdim. Mən

bunu bilirdim ki, əmin sizə xəyanətkarlıq edəcək, Sənin atanı öldürdü ki, ananı alsın. Oğlunu öldürdü ki, səni alsın. İndi sən qorxma, gözlünü aç, bu lələyi götür, oğlan hovuzdadır, başını yerinə qoy, lələyi boğazına çək, o saat sağalacaqdır. Özünü də burada durmayın, tez qaçın.

Qız gözlərini açıb görür ki, yerdə bir lələk var. Lələyi götürüb tez hovuzun yanına qaçır, özünü hovuzda atıb oğlanı qırağa çıxardır, dərvişin dediyi kimi edir. Oğlan sağalır. Qızla oğlan təzədən qucaqlaşır.

Qız başına gələni oğlana damışır, deyir ki, dərviş dedi ki, tez buradan çıxın, yoxsa sizi öldürərlər.

Bəli, bullar getməyə üz qoyurlar. Az gedirlər, üz gedirlər, dərə-təpə, düz gedirlər, taki gəlib bir bulağa çatırlar. Bulaqdan su içib uzanırlar ki, bir az dincələrini alsınlar, ancaq yuxu bulları aparır.

Sən demə, burada divlər üstündə işıq yanır. “Adam-madam iyisi gəlir, yağlı adam iyisi gəlir deyə bulağa divlər yaxınlaşır. Baxıb görür ki, bir qız bir oğlanla qucaqlaşib yatıb ki, qız oğlandan gözəl, oğlan qızdan. Div yaxınlaşdı qızı oğlannan aralayır, götürüb aparır. Oğlan yuxudan oyanıb görür ki, qız yoxdu, bu iş özünü də mətəl qalıb deyir ki, yəqin atamın adamları aparıb. İstədi durub geri qayıtsın, bir də gördü ki, dağın təpəsindən nəriltili, gurultulu bir div gəlir ki, adam baxanda az qalır ki, bağı çatlasın. Div yaxınlaşdı deyir:

- Ey bəni-insan, sən bilmirsənmi bura divlər padşahının torpağıdır, nə cürət edib bura gəlmisən? İndi mən səni yaxşıca yeyərəm.

- Ey div, o yan-bu yan eləmə, istəyirsən gəl gülüşək, kim yıxsa o, onun başını kəssin.

Bunu deyib gülüşməyə başladılar. Oğlan bir dəli nəyə çəkib divi yerə vurdu, istədi başını kəssin. Div yalvarmağa başladı ki, sənın yanındakı qızı mən aparmışam. Ancaq divlər padşahı əlimnən aldı. Sən məni öldürmə, mən sənə hər vaxt kömək edərəm. Div dedi:

- Oğlan, bu gün divlər padşahı buranı gəzməyə gələcək. İstəyirsən gözlə. Ancaq sənə bir şey deyim, əgər ona üstün gəlsən o, sənə yalvarmağa başlayacaq, onda sən qızı istə.

Div elə bunu demişdi ki, birdən gurultu qopdu.

Div oğlana dedi:

- Divlər padşahı gəlir. Mən gedirəm, əgər burda olsam gərək ona kömək edəm. Div bu sözü deyib yox oldu.

Divlər padşahı guruldaya-guruldaya özünü bulağın üstünə yetirdi, oğlanı görüb dedi:

- Ey bəni-insan, de görüm sən kimsən, bura nə üçün gəlmisən? Bu saat mən səni yeyərəm.

Oğlan: “Gücün çatsa yeyərsən -deyib başladılar gülüşməyə. Nə qədər əlləşdilər bir-birini yıxa bilmədilər. Axırda oğlan bir dəli nəyə çəkib divi dizinin altına qoydu. Div yalvarmağa başladı.

Oğlan başına gələni əhvalatı divə danışdı, qızı divdən geri istədi. Divdən razılıq alıb onu ayağa qaldırdı.

Divlər padşahı oğlanı da götürüb evə gəldi, qızı oğlana verdi, bütün divləri yanına çağıraraq dedi ki, hazırlaşın səhər başqa yerə səfərimiz var.

Bəli, səhər divlər padşahı oğlanla qızı da götürüb oğlanın atası padşah olan yerə gəldilər.

Divlər o saat hücum eləyib padşahı, vəziri, vəkili parça-parça etdilər. Qoşunu tamam qırdılar. Divlər oğlanı padşah, qızı vəzir seçdilər. Toy tədarükü başlandı, qızı oğlana verdilər. Toydan sonra divlər evlərinə qayıtdılar. Oğlanla qız şad, xoşbəxt yaşamağa başladılar.

HƏZRƏTİ SÜLEYMAN EŞQİNƏ

Biri vardı, biri yoxuydu. Bir padşah vardı. Bu padşahın da üç qızı. Qızların üçü də yetişmişdi. Padşahın qorxusundan heç kəs bunlara ağız açammırdı. Bir gün bacılar fikir elədilər. Biz neyləyək? Bunu atamıza nətəri çatdıraraq? Kiçik qız dedi ki, gəlin bir qarı çağıraraq, dərdimizi açaq. Belə də elədilər.

Qarı gəldi. Dedi:

- Nökəri göndərin bazara. Üç yemiş alsın. Biri bir az ötmüş, biri lap yeməli, biri də tam yetişməmiş.

Bəli, nöker yemişləri alıb gətirdi. Qızlar bunu qızıl məcməyidə padşaha göndərdilər. Padşah əyan-ərfanı yığdı. Dedi:

- Gəlin, bu yemişləri kəsək!

Padşahın bir ağıllı vəziri vardı. Dedi:

- Qibleyi-ələm sağ olsun! Bu yemişlər elə belə gəlməyib. Bax bu vaxtı ötmüş yemiş böyük qızındı. Yeməli ortancıl qızındı, bu biri

də kiçik qızındı.

Padşah barmağını dişlədi. Dedi:

- Vəzir, belə?

Dedi:

- Belə.

Padşah car çəkirdi. Vilayətində nə qədər cahıl varıydı hamısını yığdırdı. Meydan sulandı. Qızın hərəsinə bir qızıl alma verdilər, bəyəndiyi oğlana atsın. Böyük qız vəzirin oğluna, ortancıl qız vəkilin oğluna atdı, kiçiyin alması əlində qaldı. Atmadı. Bu qız bağmanın yanında bir keçəl varıydı onu sevirdi. Gördüyü keçəl deyildi; bir teli qızılıydı, bir teli gümüş. Özü də padşah oğluydu. Sırrı açılmasın deyin başına qarın keçirərdi.

Gördülər kiçik qız almanı atmadı. Dedilər kim qalib, kim qalmayıb? Bəs deməzsənmi bağmanın yanındakı keçəl qalib. Padşah bərk qəzəbləndi. Dedi:

- Allah bu qızın əvəzinə mənə bir qara daş verəydi. Bu ki mənə xar elədi, qoy elə keçələ də getsin. Heç buna toy-zad lazım deyil.

Kiçik qız keçəlin dalına düşüb getdi. Keçəl qızı hər gün döyürdü. Gecə yatanda qılıncını sıyırır ortaya qoyurdu. Qız dinib-danışmırdı.

Günlərin bir günündə, iraq üzümüzdən, padşah bərk azarlandı. Buna ov əti buyruldu. Kürəkənlər hərəsi bir at minib ova çıxdı.

Keçəlin adı Məlikməmməd idi. Məlikməmməd iki tükü bir-birinə tutuzdurur. Həzrət Süleyman eşqinə nə istəsə hazır olurdu. Bir dəfə də Süleyman peyğəmbəri çağırırdı. Bir quyu açıldı. Quyudan yəhərli, yüyənli bir at çıxdı. Məlikməmməd ata mindi. Süleyman peyğəmbər eşqinə nə qədər quş varıydı, ceyran-cüyür varıydı, hamısını bir dərəyə doldurdu.

Vəzirənən vəkilin oğlu ha gəzdilər, ha dolandılar, əllərinə ov keçmədi. Gəldilər Məlikməmmədin yanına. Məlikməmməd başındakı qarını atmışdı. Gözəl libasdaydı. Kürəkənlər bunu tanımadı. Gördülər dərə ovnan doludu. Məlikməmməddən ceyran-cüyürün birini istədilər. Dedilər qızılınan bir çəkək, ver bunlardan bizə. Məlikməmməd dedi:

- Elə şey olmaz. Məndə damğa var. Gərək sizin kürəyinizə damğa basam. Siz mənim qulum olasınız.

Bunlar bir-birinin üzünə baxdılar. Dedilər, əşi kimdi

kürəyimizi görən? Vurur, qoy vursun.

Məlikməmməd vəzirənən vəkilin oğluna damğa vurdu. Sonra ceyranlardan birini kəsdi, soydu. Süleyman peyğəmbər eşqinə dua oxudu:

- Dadı başına,

Tüpürüm leşinə.

Bunu deyə-deyə ətə tüpürdü. Kürəkənlər ovu götürüb getdi.

Məlikməmməd ceyranın başını evə gətirdi. Arvadına dedi:

- Bunu təmizlə, bişir. Atana apar.

Qız Məlikməmmədin dediyini elədi. Ceyranın başını gətirib anasına verdi. Anası gəldi padşahın yanına, yalvar-yaxar elədi.

- A kişi, sən o kəsiyin gözünün yaşını tökür. Nolar bundan bircə qaşiq ağzına al. Bəlkə düşəri düşdü.

Padşah bircə qaşiq yeyən kimi gözünə işiq gəldi. Dedi:

- Arvad, bundan varsa, yenə gətir!

Qada-bala sizdən uzaq olsun, padşahın azarını o vermişdi, o da aldı. Padşah qalxdı ayağa.

Bu padşahnın bir ayrısı dava eləyəsi oldu. Dedi ki, qızının üçünü də mənə verməlisən. Keçəlin anası qavıl eləmədi. Gəldi şahın imarətinə. Bir silah, bir də bir at istədi. Buna bir axsaq qatır verdilər.

Keçəl Həzrət Süleyman eşqinə yenə iki tükü tutuzdurdu. Yəhərli-yüyənli bir at, bir də bir qılınc hazır oldu. Girdi meydana Keçəl, nə girdi? Düşmən tərəfi qırır tökdü. Qılınc dəydi başına, keçəl yaralandı. Padşah özü də vuruşurdu. İş belə görəndə yaylığını oğlanın yarasına soxdu. Keçəl öyə gələndə qız dədəsinin yaylığını tanıdı. Gedib xəlvətcə anasına dedi:

- Ana, dədəmin yaylığı keçəlin başındadı.

Padşah car çəkirdi. Dedi:

- Mənim qızıl yaylığım kimin başındadısa, gərək həmin adam tapıla. Keçəl gördü sirr açıldı, mindi axsaq qatıra, getdi imarətin qabağına. Padşah öz-özünə dedi əşi, yəqin nəməmə gəlib. Qız da yuvada Allaha yalvarırdı. Oğlan dedi:

- Padşah sağ olsun, davanı yatızdıran yuxarıda Allah, aşağıda mənəm. İndi kürəkənlərini çıxart ortaya. Bir sirri açmalıyam.

Padşah soruşdu:

- O nə sirdi?

Keçəl dedi:

- Kürəkənlərinin kürəyini aç, ortasına bax. Orada mənim adıma damğa var.

Baxdılar ki, keçəl doğru deyir. Keçəl yenə üzünü padşaha tutdu:

- Qibleyi-ələm, mən keçəl deyiləm. Filan padşahın oğluyam. Atamın səltənəti mənimdi.

Padşah Keçəli bağına basdı:

- Bu günnən mən də taxt-taxımı sənə bəğışləyirəm.

Padşah qırx gün, qırx gecə toy vurdurdu. Oğlan hər iki vilayətin padşahı oldu.

VII. QARAVƏLLİLƏR

KEÇƏLİN KƏLƏYİ, HACININ TAMAHI

Biri varmış, biri yoxmuş, bir keçəl varmış. Keçəlin adı Qədir imiş. Keçəl Hacının nökrəri idi. O, gecə-gündüz işləyirdi. Lakin anasını, özünü dolandıra bilmirdi. Keçəl çox fikirləşdi, nəhayət bir gün bazarı dolandıqdan sonra Hacının yanına getdi.

–Hacı əmi, bazara getmişdim. Nə görsəm yaxşıdır? Gördüm ki, dəvə toxumu satırlar, mən də gəldim ki, səndən pul alım. Türkmən vilayətinə dəvə toxumu almağa gedim.

Onlar çox danışdılar. Nəhayət, Hacı keçələ min tükən verdi. Keçəl tez özünü bazara yetirdi. Evə qış azuqəsi, anasına, özünə paltar, iki kiloqram da çuğundur toxumu alıb evə gətirdi. Anası görün kimi keçəlin pulu haradan aldığı öyrəndi.

Bir neçə gündən sonra keçəl Hacının yanına getdi.

–Ağa, dəvə toxumunu gətirdim. Sabah əkəcəm torpağa, sulayacam, bir aydan sonra dəvələrin qulağı çıxacaq, sonra bədənləri, ayaqları çıxacaq. Biz aparıb bazara birini yüz tükənə satıb çoxlu pul əldə edərik.

Hacı keçəlin sözlərinə inandı, gecə-gündüz çoxlu pul alacağına sevindi. Keçəl isə öz kefində idi. Dəvə toxumu artıq torpağa səpilmişdi. Bir müddətdən sonra Hacı keçəlgilə gəlib, birlikdə dəvə toxumu əkilən sahəyə getdilər. Hacı dəvələrin qulaqlarının çıxdığını görüb sevindi.

Keçəl fikirləşdi ki, gec-tezi kələyin üstü açılacaqdır.

Bir gün keçəl anasına dedi:

–Anacan, pul götür bazara get, on metr güllü çit al, gətir.

Qarı bazardan on metr güllü çit alıb evə gəldi. Keçəl dedi:

–Anacan, bu çitin beş metrinə don, beş metrinə isə tuman tik. Keçəlin anası donu, tumanı tikib hazırladı. Keçəl sahəyə baxıb gördü ki, dəvələrin torpaqdan bayıra çıxan qulaqları da günün şüası altında quruyub yox olmuşlar.

O, tez evə qayıdıb anasını çağırdı.

–Ana can, mən bu qadın paltarını geyib oturacam evdə. Hacı isə mütləq gələcək. O, evdə heç bir şey tapmayacaq, məni aparacaq, sən də ağla, Hacıya yalvar ki, məni aparmasın, sonra fikir eləmə, qoy aparsın.

Bir neçə müddətdən sonra Hacı sahəyə baxmağa gedir. O, görür ki dəvələrin qulaqları da yoxa çıxmışdır. Hacı hirsələnir, tez keçəlgilə gedir. Bu vaxt keçəlin anası həyəti süpürürdü.

–Hacı, qurbanın olum, o vaxt keçəl səndən ayrıldıktan evə gəlməyib. Hacı tez evə girir, görür ki, evdə heç bir şey yoxdur. Pulunu ödəyəsi heç nə görmür. O, bir də görür ki, evin küncündə bir qız oturmuşdur, tez qızın qolundan tutub, çəkə-çəkə aparır. Keçəlin anası nə qədər yalvarır, yaxarır, Hacı'nın ürəyi yumşalmır. O, qızı evinə aparır. Bu qızdan başqa Hacı'nın iki qızı da var idi. Onu qızlarına kənz təyin edir.

Günlərin birində bir dövlətli Hacı'nın qızına elçi gəlir ki, qızın birini oğluna alsın. Hacı bu xəbəri eşidən kimi sevinib qonaqları qəbul edir.

O, arvadı ilə məsləhətləşir ki, keçəlin bacısını verək, üstəlik çoxlu pul ala. Hacı başlığı təyin edir. Gələn qonaqlar da gəlib qızın şirinliyini içib-gedirlər.

Aradan bir müddət keçir. Qıza toy edib köçürmək istəyirlər.

Qız isə getmək istəmir, deyir:

–Mən əhd etmişəm ki, mənə köçürəndə bir gecə səhərə kimi qız-gəlinlərlə çalib oynayacağam. Oğlan tərəf qızla razılaşır. Gəlini köçürürlər. Təzə gəlin xoruzların birinci banına kimi qız-gəlinləri o qədər oynadır ki, hamı taqətdən düşür. Hər bir tərəfə yıxılır, yatır. Bu fürsətdən istifadə edən keçəl gəlinlərlə qızların qızillərini boyunlarından açıb səhərə yaxın pəncərədən çıxıb qaçır. Keçəl kəndə gəlib anasını da götürüb uzaq şəhərlərdən birinə gedir. Onlar yeyir, içir, bütün arzularına çatırlar.

KEÇƏL

Biri var imiş, biri yox imiş, bir şəhərdə bir keçəl var imiş. Bunun adına bəzən dızmırı keçəl də deyərmişlər. Bu keçəlin özündən başqa iki qardaşı, bir gözəl anası varmış. Keçəlin birinci qardaşının adı İsgəndər, o birisinin adı isə Əlisgəndər imiş. İsgəndər cütcülük edər, axşamlar isə yasin oxuyarmış. İkinci qardaşı Əlisgəndər isə dəyirmanında dən üyüdərmiş. Keçəlin vəzifəsi isə hamıdan pis imiş. O, həmişə öz yerlərində olan malları aparıb otararmış. Keçəlin anası içə çox xəbərçi arvad imiş. Qardaşları axşam olanda evlərinə gəlir, başlarına gələn hadisələri

bir-birinə danışardılar. Səhər açılan kimi anası bütün söhbətləri qonşulara söyləyərmiş.

Günlərin bir günündə bir tacir dəvə yükləyib başqa şəhərə gətirmiş. Yolda taciri yuxu aparır, dəvələr isə çıxıb gedirlər. Gün günortadan bir az əyilmişdi, keçəl naxırın arxasınca ağır-ağır addımlayırdı. Birdən keçəl başını yuxarı qaldıraraq, yüklü dəvələri gördü. Sonra onları yatıraraq yükünün nə olduğunu yoxladı. Dəvənin birinin yükü düyü, o birinin yükü isə qızıl, gümüş, kişmiş idi. Axşam keçəl dəvələri evlərinə gətirdi. Qardaşları məsləhətləşib dəvənin kəsilməsini keçələ söylədilər. Keçəl buna razı oldu, dəvəni kəsdi. Səhər açılan kimi keçəl bazara gedib, aşıq dəstəsini öz qapılarına gətirib, deyir ki, axşama kimi qapıda çalsınlar. Keçəl isə naxıra gedir. Gün günortanın yerinə qalxanda keçəlin anası yuxudan ayılıb görür ki, qapıda çalğı çalınır. Durub aşıqlara deyir ki, bu nə deməkdir. Aşıqlar isə dinmədən çalğı çalmağa davam etdilər. Keçəl gedib bir qoca kişiye deyir ki, anamı sənə verirəm. Qoca buna çox şad olur, axşam olanda keçəlin anasının kəbinini qocaya kəsirlər. Bir neçə gün ona toy edirlər.

İndi sizə xəbər verim tacirdən. Tacir ayılıb görür ki, dəvələr yoxdu. Durub dəvələri axtarmağa başladı. Şəhərbə-şəhər, kəndbə-kənd axtarmağa başladı. Gəlib bir dəyirman çıxdı. Burada Əlisgəndərə rast gəldi. O Əlisgəndərdən dəvə soruşdu. Bunun əvəzində isə Əlisgəndər dəyirmanının yaxşı işləmədiyini söylədi. Tacir belə hesab edir ki, Əlisgəndər bəlkə onu yaxşı eşitməyib, ona görə onu dəyirmandan çölə çıxarıb, ikinci dəfə ona deyir. Siz iki yüklü dəvə görməmişinizmi?

Əlisgəndər isə cavab verir:

–Dəyirmanın sağ tərəfini deyirsiniz, onu bu yaxınlarda düzəldəcəyəm.

Tacir bunun dəli olduğunu zənn edib, yoluna davam etdi. Amma Əlisgəndər yalandan belə deyirdi.

Sonra tacir cütcüyə rast gəldi. Cütcü İsgəndər xışı öküzə qoşub, cüt əkidir. Tacir bunu görüb ondan sual etdi: “Cütcü qardaş, dəvə görmüsənmi?”

Cütcü cavab verdi: “Öküzüm yaxşıdı, amma dənəni az verirəm”. İkinci dəfə yenə tacir həmin sualı verdi. Cütcü İsgəndər isə «xışım köhnədir, təzəsini almamışam» cavabını verdi.

Tacir bunun da guya dəli olduğunu düşünüb, yoluna davam

etdi. Az getdi, üz getdi, dərə, təpə, düz getdi, gəlib bir kəndə çıxdı. Səhər yenidən açılmışdı. Keçəlin anası yuxudan durub bir adam axtardı ki, bir neçə gün bundan əvvəl oğlanlarının dəvəni kəsməsini xəbər versin. Göz gəzdirib uzaqdan bir adam gəldiyini gördü. Öz-özlüyündə düşündü, bu kimdirsə dəvənin kəsilməsini ona deyim. Bu fikirlə o, evin arxasındakı arxın üstündə oturdu. Tacir bunu görüb, ona yaxınlaşıb və dedi: “Ay arvad, dəvə görməmişən?” Keçəlin anasının bu sual ürəyindən idi. O, dedi: “Ay kişi yaxın gəl, deyim dəvəni kim kəsib”. Tacir dedi: “Ay arvad, de, sən qadan alım”. Keçəlin anası dedi: “Dəvəni mənim oğlanlarım kəsib”.

Tacir dedi: “Ay arvad havax?” Arvad dedi: “Toyumnan bir gün qabax”. Tacir təccüb etdi. Sonra dedi: “Ay arvad, sən neçə yaşın var?” Arvad dedi: “76 yaşım var”.

Sonra tacir dedi: “Bəs sizin toyunuz havaxt oldu?” Arvad dedi: “Mən 16 yaşında ərə getmişəm”. Tacir düşündü demək bunun 16 yaşında toyu olub, hələ ondan bir gün qabaq dəvəni kəsiblər. Sonra tacir yəqin arvadın da dəli olduğunu düşünüb yenə yoluna davam etdi. Səni yüz yaşa, məni iki əlli, bu hamısından bəlli. Göydən üç alma düşdü, biri danışanın, bir yazanın, biri qulaq asanın.

KEÇƏLİN SƏRGÜZƏŞTİ

Bir qoca kişinin iki oğlu var imiş. Qoca öləndən sonra var-dövlət qaldı bu iki oğula. Amma böyük oğul Əhməd bütün var-dövləti mənimsəyib, balaca keçələ heç nə vermədi. Gün keçdi, ay dolandı bu keçəl böyüyüb ərəgən bir oğlan oldu. Gördü ki, onun evlənmək vaxtıdır. Amma heç nəyi yoxdur. Gəldi qardaşının yanına, dedi ki, mənə bir qədər qızıl ver, özüm toy eyləyim. Əhməd simic olduğu üçün keçələ pul vermədi, dedi ki, pulum yoxdur. O, zaman keçəl dedi: “Bəs mənim atamdan qalan var-dövlət hanı, niyə mənə payımı vermirsən?” Əhməd dedi ki: “Atamızdan nə qalmışdusa hamısını xərcləyib səni böyütdüm”. Əhməd bir qədər keçələ torpaq verib dedi ki: “Get bu yeri ək, məsulunu apar sat, pulunu topla, sonra evlən”. Keçəl razı oldu. Amma Əhməd gözü keçələ verdiyi torpaqda qaldı. Sonra Əhməd fikirləşdi ki, bir qədər pul verib, torpağı keçəlin əlindən alaram. Keçəl deyirlər bəc olar.

Odur ki başladı torpağı becərməyə. Kotanı, xışı, arabası yox idi. Odur ki, o, gəldi qardaşı Əhmədın yanına dedi ki: “Atını mənə ver yeri kətanlayıb, axşam yenə atı qaytararam özünə”. Keçəl Əhməd bir təhər razı saldı. Keçəl atı sürüb gətirdi öz sahəsinə, kotana qoşdu. Əhməd keçələ ariq, təmbəl bir yabı vermişdi. Odur ki, nə qədər keçəl atı vurdu, at yerindən tərpənmədi. Odur ki, atı soncuqladı. At soncuğa dözməyib baş qoydu qaçmağa. Keçəl yüyürüb atı bir təhər tutdu. Amma at yerindən tərpənmədi. Keçəl atı dartmaq istədikdə atın quyruğu yerindən qopub qaldı keçəlin əlində. Keçəl bilmədi ki, neyləsin. Gəldi Əhmədın yanına. Yalvardı ki: “Məni bağışla, atının quyruğu qopdu”. Əhməd heç cür razı olmadı, keçəlin əlindən qazıya şikayətə getdi. Keçəl bilmədi ki, nə eləsin. Çox fikirləşdi, çox dərd çəkdi, axırda özünü öldürmək qərarına gəldi. Keçəl körpünün üstünə gəlib kəlməyi-şəhadətini deyib özünü atdı körpüdən çaya. Sən demə şəhərin mollası bu zaman çaya enib dəstəməz alırdı. Keçəl özünü atıb, bu Mollanın üstünə düşür. Molla həmin saat murdar olur. Mollanın arvadı Keçəli aparıb verir divana ki, onu zindana salsınlar. Bu zaman Əhməd eşidir ki, keçəl qazının hüsurundadır. Əhməd gəlir ki, bir təhər qazıya rüşvət verib, keçəli bir təhər eləsin. Əhməd gəlib qazı ilə cücə-plov yeyir. Keçəl də taxçada oturmuşdu. Bu zaman o acliqdan başı gicəllənir, yıxılır qazının beşikdəki uşağının üstünə. Qazının uşağı ölür. Qazı Keçəlin bu hərəkətini görüb onu gətirir padşahın hüsuruna. Padşah əmr edir ki, divan qurulsun, keçəlin işinə baxılsın. Keçəl bilirdi ki, qazı ilə qardaşı Əhməd məhkəmənin divanbəyisini rüşvətlə əlinə alacaq. Odur ki, keçəl məhkəməyə gələndə əbasının altına çoxlu daş yığır ki, əgər divanbəyi ona cəza təklif eləsə vursun onu öldürsün. Məhkəmədə divanbəyi keçəldən söz soruşanda Keçəl əbasının altındakı daşı göstərir. Divanbəyi elə bilir ki, keçəl rüşvət gətirib odur ki, Keçələ bəraət qazandırmaq məqsədi ilə divanbəyi belə bir hökm verir:

– Atın quyruğu çıxana qədər Əhmədın atı Keçəldə qalsın.

– Mollanın arvadı Keçəldən qisas almaq üçün çıxın körpünün başına, özünü atsın ordan çayın içində olan Keçəlin üstünə.

– Qazı arvadını versin Keçələ o vaxta kimi ki, arvadın Keçəldən uşağı olsun, o da verilsin Qazıya.

Məhkəmə qurtarandan sonra divanbəyi Keçəli yanına çağırıb gətirdiyi rüşvəti ondan istəyir. Keçəl əbanın altından daşı çıxarıb

verir divanbəyinə. Divanbəyi deyir ki: “Bu ki, daşdır, daşdan da rüşvət olarmı?” Keçəl deyir ki, bu rüşvət-zad deyil: “Mən daşı ona görə götürdüm, ona görə sənə göstərdim ki, deyim əgər kim mənim xeyrimə olmasa bu daşla başını əzəcəyəm, vurub kəlləsini dağıdacağam. Allahın verdi ki, məhkəmə mənim xeyrimə oldu”. Yoxsa kəlləni bu daşla dağıdacaq idim. Divanbəyi sevinir ki, yaxşı oldu ki, belə qərar verdi.

VIII. ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

A

Arpaya qatsan at yeməz, kəpəyə qatsan it.
Arxı oppanmamış op demə.
Alan alıb allanıb, satan satıb pullanıb.
Ata oğula bir bağı qıydı, oğul ataya bir salxımı qıymadı.
Aclıq bir il gedər, tö mət min il.
Adam yediyi qaba qusmaz.
Ağladan yanında otur, güldürən yanında oturma.
Ağanın malı gedər, nökrənin canı.
Analı qızın işi görünər, anasız qızın dişi.
Ağıllı olub dərđ çəkincə, dəli ol, qoy dərđini çəksinlər.
Aşına a aşına, çıxdı ocaq başına.
Abri kimdən öyrəndin?-Abırsızdan.
Allah adamı sonku ayıbından saxlasın.
Ay mənnən olsun, ulduz-mulduz nə qələt eliyir.
Atlı qonaq sığışdı, itli qonaq sığışmadı.
At olan günü atdı, oğul olan günü oğul.
At ölənə qədər yeyər.
Ağ at arpa yeməz?
Ana deyər: Nişanlısı qızımı çörək bişirəndə görsün. Qaynana deyər: Oğlum gəlinimi paltar yuyanda görsün.
Atıcı vurur, kürd oynayır, bir oynayan bir də oynayır.
Atdım göyə findığı, nəyimə lazım nə qaldığı, nə sındığı.
Az qan uddurar, çox yağ.
Aftafa düzəldən bilir lüləyini ardan qoyur.
A xala, donun niyə gödəkdi? Deyir: Bezin qıtlığından.
Ağıllı zəhər də versə iç, nadanın balından da qaç.
Allah dəvəyə qanad versə, uçurmamış dam-daş qoymaz.
Adam torbanı dibindən silkələməz.

Ağzım çörəyə çatan yerdə canımı əzrail aldı.
Ağzıma dad, qarnıma fəryad.
Alı da od tutub yanar.
Ağaclı ağacını götürdü, suçlu suçunu başa düşsün.
Ağ yelnən Qara yeldi.
Adam bir il uşaq anası olar, bir il iş anası.
Allah əyməyəni bəndə əyə bilməz.
Allah heç kimin əppəyini tək eləməsin.
Ağır hapılı, taxta qapılı.
Allah dərđi çəkənə verər, ağını yalayana.
Atı torbalı dalaşdırır.
Ayı qandı, ayırım qanmadı.
Adam torbanı tüpürsən, elə bilər yağış yağır.
Almağa alıcı quşdu, verməyə kor yapalaq.
Axşam bəzəyi - yer təzəyi.

Ağam bir xanım aldı,
Davani satın aldı.

Almanı say ye,
Armudu soy ye.

Armud kaldı, yemək olmur, hər sözü demək olmur.

Ayran duru, çörək quru,
Ağız yara, qanın qara.

Ağzına sığan söz danış.
Aza dedilər: hara gedirsən, dedi: çoxun yanına.
Acda iman olmaz, toxda aman.

Aranda tutdan olduq,
Dağda qurutdan.

Ağac naziklikdən, insan yoğunluqdan.
Adını çıxart, dəyirmanda dur.

Asta vur,

Rasta vur.

Ağda nə var ki, kirə də nə verə?
Adam iki dəfə uşaq olar.
At alanda cavan gözüynən bax, arvad alanda qoca.
Axmaq köpək qaysavadan pay umar.
At mixını qopardanda bir yerə vurur, beş də özünə.
Aftafa görməyən xorruyar.
Allah heç kəsin əvvəlini əziz, axırını ucuz eləməsin.
Allah adamı sonlu ayıbdan saxlasın.
Acıqlandıın yüzə kimi say.
Acığın tutdu, bir parç su iç.
Allah sağ əli sol ələ möhtac eləməsin.
At almamış nal alır.
Adamınkı Allahdan üzülməsin.
Aclıq adama hər oyun öyrədir.
Avara qonaq ev yiyəsini də avara elər.
Arvad bənnadır, kişi fəhlə.
Atın ağzına baxıb arpasını verərlər.
Axşam - sabah yalan deyil ha.
Allah-Allahla donuz darıdan çıxmaz.
Ağac barınnan gözəldi.
Ağlı düşmən axmaq dostan yaxşıdı.
Ağlamağın dalı gülməkdi.
Acam - quyruq acıyam, bağır öfkə acı deyiləm.

Ağlılı deyər: bu gün işlərəm, sabah oynaram,
Tənbəl deyər: bu gün oynaram, sabah işlərəm.

Ağzını yandıran aş olsun,
Başını yaran daş olsun!

Ağ olsun, bez olsun,
Əynimdəki təzə olsun.

Allahdan qorxmayan kafirdi.
Arını bilməyən itinin adını Gümüş qoyar.
Ağacın yumşağını qurd yeyər.

Arif tərif istəməz.

Ağlılı gördüyünü, ağılsız eşitdiyini söylər.
Ağılsız baş əlindən səfil ayaq nələr çəkər.
Adam iş başında bəlli olur.
Ayıb söyləyənin, ayıbını söyləyərlər.
Atın ürəkəyi, oğlun qorxağı.
Axacaq qan damarda durmaz.
Andına inanım, ya qoltuğundakı xoruza?
Ağladan yanında otur, güldürən yanında oturma.

B

Buğdanın qarını yarıqdı.
Bala bağır ətidi.
Boğaz başdan aşağıdı.
Bir dərədə iki axsaq ceyran olmaz.
Bu evin işığı o biri evə düşməz.
Bir qız ərə gedər, yüz qız yelə.
Basdırdığın özü özündən qabaq gəlib.
Bayram əmisiz toy olmaz-məsəldir.
Baş sağ olsun, papaq tapılar.
Bir adam ki, səhər yalan danışdı, axşamacan yalan danışar.
Biri acından paltarını satırdı, dedilər: - Nisyə verərsənmi?
Borc alan bəddir, borc verən gicdir.
Burda oturma atamındır, orda oturma anamındır.
Bulud altından çıxan gün, yaşmaq altından çıxan dil.
Bir gün gələn bir gün gedər.
Bostançının kar vaxtıdı.
Birə də hey, minə də.
Birənin ya qınını aldıın ya canını.
Başına kül də sovursan uca kəklikdən sovr.
Bulaq gözünü kor istəməz.
Baltanı ağaca vurduqca deyər: Sanım səndədi.
Bir tikənin qırx il haqqı var.
Bir tikəni bilməyən min tikəni də bilməz.
Biri yeyər, biri baxar, qiyamət onda qopar.
Bala baldan şirindi.
Bir gün duz yediyin yerə düz qırx gün salam ver.
Bar gətirən ağaca balta çalmazlar.

Borclunun dili gödək olar.

Bir kəndin iki koxası mürdəşir ola,
Heç olar ki, orda xeyir ola.

Bir gördün yoldaş, iki gördün qardaş.
Bu evin işığı o evə düşməz.
Bir əli oddu, bir əli su.

Buğda çörəyin yoxdu, buğda dilin olsun.
Bu da dağarcımı sürüyüb çuvallar cərgəsinə qoyur.
Balını yadlar yeyir, mən çəkirim bəlasın.
Başımı yarıb ətəyimə qoz tökür.

Baxmaqla öyrənmək olsaydı, sallaqxanadakı itlər qəssab olardı.

Belimizə qara yun bağladı.
Bir şeyin önünə baxma, sonuna bax.
Bir sənən böyüyü, bir də səndən kiçiyi dinlə.
Borc qaldıqca balalar.
Bəla gələndə "gəlirəm" deməz.

C

Can sənin, cəhənnəm Tanrının.
Can candan ayırdı.
Cökədən saz da olur, paz da.

Cavanlıqda daş daşı,
Qocalanda ye aşı.

Camış ola,
Qamış ola.

Ç

Çağrılan yerə ar eləmə, çağrılmayan yeri dar eləmə.
Çarixcını saymırlar, çəkməini sayırlar.
Çox qarışqa bir fili öldürər.
Çörək Qurandan irəlidi.
Çay hər axanda qızıl alma gətirməz.

Çolaq dedi: durun qaçaq,
Çətini öyrənənə qədərdir.

Çeynənən saqqız çürüyər.
Çöp altda dəyirman tikir.
Çömçə tutan bir tərəfdi.

Çiy ət ət gətirər,
Çiy çörək dərd gətirər.

D

Düz adam düzdə qalar.
Diriyə də rə mət var, ölüyə də.
Dəm dəm gətirər, qəm də qəm.
Dava-dalaşdan bir büküm alva yaxşıdı.
Dost adımı ansın, bir çürük qoznan.
Dərdi çəkər dərdəcər, eybi çəkər eybəcər.
Dağarcığını sürüyüb çuvallar cərgəsinə qoyur.
Dəli dəliyə qoşulub, dəyəmək göydən yağır.
Döş döşnən də toqquşur.
Dəvənin nəri, kişinin əri.
Dədə evində də soğan-çörək, ər evində də soğan-çörək?
Dəvə bir fikir eləsə, sarvan iki fikir elər.

Dılqır ələk,
Dılqır saç.

Dostluq bir almadı, dəm səndə, dəm məndə.
Dəvə şillağa qalxanda qar yağar.

Deyir: Dədəm acından öldü,
Deyir: Tapdı, yemədi?

Dəmiri çox döyərsən itilənər, əlini kəsər.
Dəvə böyüdükcə çulu da böyüyər.
Dünyanın quyruğu uzundu.

Dedilər: Əzrayıl oğul paylayır,
Dedi: Özününkü özünün olsun, mənimkinə dəyməsin.

Diriyə dirrik gərəkdi.
Dişnən dodaq arsızdı.
Dəlini yüz öyrət, yenə öz bildiyini elər.
Dəli öz xeyrini, şərini bilsə, niyə adına dəli deyirlər?
Dost daşı baş yarmaz.
Dost adamın eyibini üzünə deyər.
Doğan balasına üçcə gün süd verər.
Dolunu yeyib, boşa bir təpik vurur.
Dadanmış duzlu dolmaya, o da bir gün olmaya.
Düşməni ocaq başında tanı.
Dərviş qarnı doyunca gözü yolda qalar
Dərd-dərdir açar.
Dərdin yoxsa dillən, bərcun yoxsa öylən.
Dərd olsun, ürək dələn söz olmasın.
Dərviş Türkiyədə, hacı Məkkədə.
Dərvişin fikri nədi, zikri də odu.
Dünyada hər zaman mərdə arxalan.
Dəlisi olan hər gün ağlar.
Doğru sarsılar amma yıxılmaz.
Dədəmin dədəsi, dədəsizin Allahı.
Düşmən-düşməne Quran oxumaz.
Davadan, bir büküm halva yaxşıdı.

Dünən şeş,
Bu gün beş?

Doğru qapıdan gələndə, yalan bacadan qaçar.

E

Evdə dingnən dəyirmandan başqa hər şey olar.
Elini ürküt, axsağından yapış.
Eşşək palçığa bir dəfə batar.
Ev davasız, gər əzabsız olmaz.
Erkək atın çulu cırıq olar.
Evin kiçiyi olunca, donuz otaranın böyüyü olasan.
Ellərə gülən canım, indi olmuşam el gülüncü.
Elə bilir yuxa içində halva var.
Ev davasız, kor əzabsız olmaz.

296

Elə bil İsa yeyib, Musa təpib.
Elə elə ki, qapına bir də şorsatan gəlsin.
Ev satan qırx gün varlı olar, ev alan qırx gün kasıb.
Ellərə gülən canım, indi olmuşam el gülüncü.
Elə bilir yuxa içində halva var.
Elə bil İsa yeyib, Musa təpib.
Ev yıxanın evi yığılar.
Elin keçdiyi körpüdən sən də keç.
El dəlisini çölə atmaz.
El gözü sərraf olar.
Ev oğrusunu tutmaq olmaz.
El atan daşı qaldırmaq olmaz.
Eşşəyin buynuzu çıxmayıb.
Eşşəyim körpüdən keçdi.
Elindən ayrılanı qurd yeyər.
Eşşək palçığa bir dəfə batar.
Eşşəyə dedilər mərifətini göstər, getdi samanlıqda ağnadı.
Ehtiyatlı igidin anası ağlamaz.
El üçün ağlayan göz kor qalmaz.
Evçiyə zaval yoxdu.
Elə yerdən yıxılıp, heç yerim ağrımamın.
Elmi bilməyənin, heç zaman cəmiyyətdə yeri olmaz.
Ev yıxanın evi olmaz.
Elini hürküt, axsağından yapış.

Ə

Əziz ölür, boğaz ölmür.
Əkinçi ol, bilici olma.
Ər evi, gər evi.
Əmiyə qalan dəmyə qalar.
Əvvəl məscidin içi, sonra çölü.
Ərindiyindən erməniyə ər deyir.
Əvvəlin gəlincə axırın gəlsin.
Ərsiz arvad, yüyənsiz at.
Əzrayılın çilingacağ oynayır.
Əti az alginən, küftəni yekə salginən.
Ərə gedən gora gedər.
Ərin başı, arvadın daşı.

297

Ərnən arvadın
torpağı bir
yerdən götürülər.

Əsnək əsnək gətirər, vay
samanlıqdakının alına.
Ət yeyən quşun dimdiyi əyri
olar.

Əl tutmaq Əlidən qalıb.
Əsəbləşən tez qocalar.
Əti ətdən kəsərlər, uman
yerdən küsərlər.

Əcəl gəldi dabana, baş ağrısı
bahana.

Əlin dəllal əlinə dəyməyib.
Ələ də yetir, əlləzə də.
Əlim xəmir.
Qarnım ac.

Ətin çiyi ət gətirər, xəmirin
çiyi dərd gətirər.
Əbləh odur dünya üçün qəm
yeyə.

Ərsiz arvad -
Yurdsuz at.

Əlim xəmir, qarnım ac,
Ağzıma dad, qarnıma vay.

Əl əldən üstün olar,
Əl ələ hökm edər.
Əlim daş altdadı.
Əl tutmaq Əlidən qalıb.
Əldəki sərçə göydə uçan
göyərçincə yeydür.

Əkinçi ol,
Bilici olma!

IX. TAPMACALAR

Əyni parıldar,
Q a r n ı
quruldar.

Əziz ölür,
Boğaz ölmür.

Əzizim əziz, tərbiyəsi ondan
əziz.

F

Fərəsətdi oğulun papağı şiş
durar.

Filin gücü xortumundadır,
dəvənin gücü-dizində.

Fərli cücə yumurtadan
cikkildər.

X

Xanım qıran boşqabın səsi
çıxmaz.

Xalqa qarın ağrısı gələndə
bunun tuman bağı əlindədi.

Xalqa aftafa-ləyən gələndə
bizə də sarımsaqdöyən gəlir.

Xoca məndə, xurcunu
səndə.

Xəngəl, əngəl.

Xəşil, lümbədən aşır.

Xəmiri linc olana.

Xam adam xoflu olar.

Xəmir aşı-bəylər aşı, umac
onun yoldaşı.

Xiyar pulu ilə alınan eşşək
suda boğular.

Xanım qıran boşqabın səsi
çıxmaz.

Xəsisin malı arvadın
sonunku ərinə qalar.

Xətir ucundan xəstə yatır.

Xalam bildi,
Aləm bildi.

G

Göz gördüyündən qorxar.

Gəlin ayağa durdu, başdı
başın saxlasın.

Gəlin ocağa gələr.

Gəlin gəlin olmaz, gəlin
düşən yer gəlin olar.

Gündə gedən kül üstə, ayda
gedən gül üstə.

Gəzən ayağa daş dəyər.

Gəzəyən gəzməyə bilməz,
gəzməsə dözə bilməz.

Görək lələ şələni basacaq,
yoxsa şələ lələni.

Gədədən bəy olmaz, dəlidən
darğa.

Gec danışsan, kələmin gül
olar.

Gölməçəyə su gəlincə,
qurbağanın gözləri bərələr.

Gülmə gülünc olana,

Gün keçir, ömür gedir, dəli
bəzənir ki, bayram gəlir.

Get naxıra,

Gəl axıra.

Gəlin bəzənincə toy əldən
gedər.

Göydən nə yağsa, Yer
götürməlidir.

Göydə yeddi batman
ağırlığında dəyirman daşı var,

kim özünü pis bilsə, başına
düşəcək.

Göy üzünə bulud gəldi, vay
sarının halına,
Gəzən ayağa daş dəyər.

Gəzəyən gəzə bilməz,
Gəzməsə dözə bilməz.
Günorta bəzəyi - yar bəzəyi,
Görən desin habelə.

Gecə dərd artıran olur.
Gözü ilə görən mən, xəbər
verən sən?

Gücün çatan işdən yapış.
Gücünə bax, şələni bağla.

Gəlin ayağa durdu, başlı
başını saxlasın.

Gəlmişdi bay olmağa, yan
quyruğunu da qırxdılar, day
oldu.

Gen qaz, dərin qaz. Özün
düşərsən.

Göz haqdı, qulaq nahaq.
Gözün ağını başa qaxarlar.

Gödək xəlbir sudan nə
çıxardar?

H

Hax haxdan kəsəndə
Murtuzəli hər ikisindən kəsər.

Hərənin qarğası özünə
qırğıdı.

Haca gedən gəldi, saca
gedən gəlmədi.

Həsən xəstə,

Hüseyn bəmar,

Hər kəs nə eləsə, özünə

eləyər.

Hörmət var xalvar-xalvar,
Hesab var dinar-dinar.

Hər çayın bir dənizə yolu
vardır.

Həmişə bayram şənbəyə
düşməz.

Hərə bir tük versə, kosa da
saqqallı olar.

Hərənin öz övrüşü özünə xoş
gələr.

Hərə öz keçəlini özü yaxşı
qaşır.

Hər kəs öz ölüsünü oxşar.

Hərcayı sözün mərcayı
cavabı olar.

Hər dərddin dərmanı var,
axtarıb tapan gərək.

Haray bəri başdan.

Hərə öz şəhərindən xəbər
verər.

Hamı hamıyanan olanda,
keçəl də papağınandı.

Harada yaşasan, ora
vətəndi.

Hər şey vaxta baxar, vaxt
heç nəyə baxmaz.

Həvəsdı - bəsdı,

Gilasdı - bəsdı.

Hər keçəlin baxtı bir olmaz.

Hər üzə güləni evə
qoymazlar.

Heyvanın dişinə baxarlar,
insanın işinə.

İ

İlan yuvasına girəndə dəvə
də çıxarda bilməz.

İt itnən boğuşdu, yolçuya
girəvə düşdü.

İki düşmən arasında elə söz
danış ki, onlar barışanda
utanma.

İrəmədə yovşan da yiyəsiz
bitməz.

İş olanda qız deyər: ərə
gedəcəm, gəlin deyər: doğacam,
qarı deyər: öləcəm.

İtin hürəni yox, tutanı
yaxşıdı.

İt əppəyə, uşaq məhəbbətə.

İt deyər: Yiyəmin yeddi oğlu
olsun, qarıya çıxanda hərəsi
mənə bir loxma çörək tullasın.

Pişik deyər: Yiyəmin yeddi qızı
olsun, özü də kor. Bir-bir
yeddisinin də əlindəki kökəni
qapım, yeyim.

İlan ilandı, o da torpağı
isrifi nən yalayır.

İtin axmağı tula olar, atın
axmağı yorğa.

İt özünü murdar bilməz.

İştah diş altındadı.

İki arvadlı ev zibilli olar.

İşi kim görər? - Boynuna
düşən.

İlanın balası özünə qənimdi.
İştahın çəkməyən xörəyi
yemə.

İki cürə qoca var; ipək qoca,
köpək qoca.

İlanın dili,
Dəvənin kini.

İtin qulağını kəssən, beşi
deyər uzundu, beşi deyər
gödəkdi.

İndi gəl bu kolu körpüdən
keçirt.

İnsan dilindən dağlanar,
heyvan belindən.

İşi hacatnan görərlər,
höcətnən yox.

İynəynən gor qazır.

İtdən bir əppək borc alıb.

İtdən çox çarıq yığan yoxdu,
yenə ayağı yalındı.

İtin ayağını köçdən
əsirgəməzlər.

İş tərs gələndə, xəşil də diş
sındırar.

İki yana baxan çaş qalar.

İtin qursağı yağ götürməz.

İlan yerisin, balası dalınca.

İt ola,

Küt ola.

İnsafsız ağa,
Yağmursuz hava.

İlanı görənə lənət,
Öldürüb basdırmayana
lənət.

İtə arpa atır, ata sümük.

İş tərs gətirəndə, burunun
suyu gözə damar.

İtə qoşulan it damına düşər.
İpi ilə quyuya düşən quyuda

qalar.

İşdəyənin ömrü uzun
İşdəməyənin günü qısa olar.

İnsanın zilləti də öz
əlindədir, illəti də.

K

Kasıb köçəndə varlanar.
Kələknən gələn küləknən
gedər.

Keçinin qoturu döl başına
keçər.

Keçi öldü, qoturu kəsildi.

Kor günortayatan nə görüb,
günortadan sonra da nə görə.

Kar iki dəfə gülər.

Kasıbın sacı qızanda
kündəsi qurtarar.

Kasıb mərd olar.

Kir kiri açar, sirr sirri.

Keçəlin dərdi-başı, bir qazan
ayran aşı.

Kasıb toy eliyəndə gecə
gödək olar.

Kasıb təzə geyəndə
deyərlər: Hardan almısan? Varlı
təzə geyəndə deyərlər:
Sağlıqnan.

Kök nəzilincə arıq üzülər.

Kasıbın sacı çörəyi
qurtarana qızar.

Kürəkən imam kimi gələr,
sonra yezidə dönər.

Külü küllükdən götür.

Kotan nə bilir, qayış nə
çəkir.

Kasıbın sözü,
Ulğunun közü.

Kor dedi: səs gəlir, kor dedi:
odur bax, oğru gəlir.

Lüt dedi: tərpnəməyin,
gələrlər soyarlar.

Küsülü qardaş, gəl bu yükü
qataq, sonra yünə küsün, üz
yerində qalsın.

Kürəyi yayda al, orağı qışdı.
Kar nə bilir taqqıltı hardan
gəlir.

Kor canvarını Allah
yuvasında yetirər.

Korun tutuşu, karın vuruşu.
Kölgədən heç zaman insana
arxa olmaz.

Kişi gətirməyi bilməli, qadın
yetirməyi.

Q

Qarğa çoxbilmişliyindən
uzağa düşər.

Qoyun qoyun deyil, oyundu.

Qışın günü adamı isitməz.

Quru süfrəyə dua olmaz.

Qız baxt üstündə oturur,
taxt üstündə oturmaz.

Qurd da qonşusuna dəyməz.

Qol qırılında boyundan
asarlar.

Qatıq özünə qab tapacaq.

Qorğanan gözə çöp düşər.

Qapının itini döyərsən,
zəncirini qırıb qaçar.

Qoyunu soyub quyruğunda

bıçaq sındırır.

Qəbrə girən ölü geri
qayıtmaz.

Qərib itin quyruğu belində
olar.

Qız anadan olanda deyər:
Bu baca bizimki deyil.

Qız qarıyanda dayısının
boynunda qalar.

Qonağı evdən qovmazlar,
altından palazı çəkərlər.

Qonaq gəlməyən ev xaraba
qalar.

Qo um qo umun ətini yesə
də, sümüyünü çölə atmaz.

Qoy qazan ağzı örtülü
qaynasın.

Qapının nökeri uzağın
bəyindən yaxşıdır.

Qoyunu olmayanın bıçağı iti
olar.

Qəribin boynu uzun olar,
dili qısa.

Qışa, dedilər-Harada
qışladın?

Dedi: - Yoxsulun yanında.

Qulluqçudan borc eləmə, ya
toyda istər, ya yasda.

Qohum qohumun ətini yesə
də, sümüyünü çölə atmaz.

Qırılan qoşunnandı.

Qız qapısı, şah qapısı.

Qurbağa gölünə daş atıblar.

Qazıcaq da bilir, quzucaq
da.

Qar yağıb ayaq üşüməyə.

Qurban olum o qala,
üstündən bir gün keçə.

Qızını qoy beşiyə.
Cehizini qoy eşiyə.

Qılınc kəsməyəni söz kəsər.
Qarına gedən qazançıdır.

Qaşıq qayıranın öyündə
qaşıq tapılmaz.

Qara ağarmaz,
Su qurtarmaz.

Qarğalar mənim toyuğum,
yumurtasını ki, görmürəm.

Qurddan qorxan qoyun
saxlamaz.

Qurd qocalanda köpəyə
gülünc gələr.

Qoyunun oldu əlli,
Adın oldu bəlli,
Qoyunun oldu yüz,
Süd gölündə üz.

Qız deyər: Qarnımı doydur,
qora basdır,

Oğlan deyər: Qarnımı
doydur, qara basdır.

Qoy mənim xoruzum özgə
çəpərində banlasın.

Qoyun olmayan yerdə
keçiyə kəraməddin ağa
deyərlər.

Qarğa özünü quş bilər, xəşil
aş.

Qonaq evin gülüdü.

Quş dənə gələr, milçək qana.

Qoca quyruq yedirdər,
Cavan yumruq.

Qurd balası qurd olar.
Qonağın ruzusu özündən
qabaq gəlir.

Quru süfrəyə dua olmaz.
Qara sudan qaymaq tutur.
Qorx payızdan, qabağında
qış gəlir,
Qorxma qışdan, qabağında
yaz gəlir.

Qışın günü adamı isitməz.
Qorxulu baş salamat olar.
Quyruğu qapı arasında
qalıb.

Qara gün adamı tez
qocaldar.

Qonşu qızı gözəl olmaz.
Qurd da qonşusuna dəyməz.
Qohumun kimdi? - yaxın
qonşum.

Qarğa çoxbilmişliyindən
buzağa düşər.

Qılıqlı min evi yeyər,
qılıqsız bir evi də yeyə bilməz.

Quyuya girməmişdən əvvəl
çıxmağı fikirləş.

Qızsız - ana,
Duzsuz ana.

Qardaş adamın təkçə
ölümünü istəməz.

Qız qızıl qırığıdır.
Qızın oldu qırmızı, donunu

soyun qoy.
 Qalan iş qar yağar.
 Qaranı qaraya tutmazlar.
 Qızın vətəni olmaz.
 Qardaş sümüyü ölçür, sonra
 udur.
 Qızıl odla, arvad qızılla, kişi
 arvadla imtahan edilir.
 Qonağa hörmət gərək, kafər
 də olsa.
 Quru quyudan su çıxmaz.
 Qadının biri əla, ikisi bəla.
 Qəbul olmayacaq duaya
 amin demə.
 Qərib quşun yuvası çox olar.
 Qələm qılıncdan kəskindir.
 Qəm qəm gətirər, dəm dəmi.

Qazan altdan köz,
 Adam altdan söz.

L
 Lalın dilin nənəsi bilər.
 Loxma dediyin boğmadı.

M
 Meyvə pis olanda ağacın
 dibinə düşər.
 Məclisin dalı-qabağı olmaz.
 Mal bir yerə gedər, güman
 min yerə.
 Mal can yonqarıdı.
 Mərdi qova-qova namərd
 eləyirlər.
 Mən oğru oldum, Ay dala
 qaldı.
 Min xala yığışa, bir ananın
 yerini verməz.
 Mənə dəyməyən qurd yüz

yaşasın.
 Malın mal olunca, bazarın
 bazar olsun.
 Milçək şirəyə qonar.
 Məsciddə yerini bil.
 Deməsinlər dur burdan.

Məndən sənə öyüd,
 Öz dənini özün üyüt.

Milçəkdən fil düzəldir.
 Mərd ilə daş daşı, namərd ilə
 bal yemə.

N
 Nəslində olan dırnağında
 bildirər.
 Naxırçı qızının könlü naxır
 əppəyi istəyir.
 Namərddi bir gördüm, bir də
 görsəm namərdəm.

Nə işim işdi,
 Nə əlim boşdu.
 Nə altda undu nə üstdə
 kəpək.

Ö
 Özgənin sözünü sənə deyən,
 sənənin də sözünü özgəyə deyər.
 Özü üçün yatıb, özgələr
 üçün yuxu görür.
 Özgə danası bağlayanın
 çatısı əlində qalar.
 Özgə özgənin itini hololo
 bayatıynan çağırar.
 Özgənin sözünü özgəyə
 deməyə nə var.
 Ölünü qoyub dirini

ağlamazlar.
 Ölümün atı yüyürək olar.
 Ölən inək südlü olar.
 Öz əliylə özünə quyu qazır.
 Öz daşımız öz divarımız.

O
 Oğul da bir ev tikir, qız da.
 Otuz ilə yelinlədi, qırx ilə
 qulunladı.
 Oynasa ümid olan, ərsiz
 qalar.
 Oğlan evi alınca, qız evi
 ölünəcə.
 Olan oldu, torba doldu.
 O dağa yağdı qar, bu dağı
 yıxdı xəbər.
 Oğru tülküdən şir olmaz.

Od qonşusu,
 Gor qonşusu.

P
 Paxılın yeri cəhənnəmdi.
 Pəh-pəhlə plov olmaz, yağ
 ilə düyü gərək.
 Pis qonşu adamı hacatlı elər.
 Paxıl artmaz.
 Pişiyi divara qısnarsan
 qayıdıb üzünü cırar.
 Pişiyi torbada boğarlar.
 Pıçı-pıçı ev yıxar.

S
 Söz sözün söykəyidi.
 Surfə duası hər duadan
 əvzəldi.
 Süddən ağızım elə yanıb, elə
 bilirəm qatıq da yandıracaq.

Saqqalım yoxdu, sözüm
 ötmür.
 Sürüdən ayrılan qoyunu
 qurd yeyər.
 Sənnən öteri nə
 bağayarpağı, nə quzuqulağı?
 Sözü ağzında bişir, sonra
 danış.
 Söz sözü gətirər, arşın bezi.
 Salam Allah salamıdı.
 Siftə bazarını kor eləmə.
 Sənnən hərəkət, mənən
 bərəkət.
 Süddü qoyun sürüsünən
 ayrılmaz.
 Salyan arabası kimi
 cırıldayır.
 Sənə bir toy tutaram ki,
 əlindən it ətəyini alar.
 Söz sözü kəsər,
 Soğan kimi acı olma, bal
 kimi şirin.

Sağalarsa, həkiməm,
 Sağalmasa, mən kiməm?
 Səhər bəzəyi - el bəzəyi.
 Soruşan dağlar aşar,
 Soruşmayan düzdə çaşar.
 Siçandan olan çuval dibi
 kəsər.
 Su sudu, o da bir yerdə
 duranda iylənər.
 Söymə nöker atamı,
 söyməyim bəy atanı.
 Son sözünü əvvəl demə.
 Sonlayan sonda qalar.

Sən özünü bəyənmə, qoy
səni bəyənsinlər.
Səbr Allahın adıdır.
Sümüksüz ət olmaz.
Söz vaxtına çəkər.

Sirr sirri açar,
Kir kiri.

Sənətkar günortaya kimi ac
qalar.
Suçılmaz arxa çuvar oldum.
Sən gedən yolu getmişəm də,
qayıtmışam da.

Sözü acı olanın,
Dostu az olar.

Saç ürəkdən su içər.
Sifarişçinin hacı qəbul
olunmaz.

Ş

Şor yağdan baha olub.
Şabalıddan yağ çıxmaz.
Şəriətin kəsdiyi barmaq
qanamaz.

T

Tamarzıdan al, dadmala
ver.
Turpun sıxından seyrəyi
yaxşıdır.
Tumanın balağını bərk tut,
qonşunu oğru görmə.
Tərəzi çəkənin yüzdə biri
cənnətə gedər.
Təqsir həmişə öləndə olur.
Tök ortaya xəngəli, artsın

onun əngəli.
Toy gedər, tövlə qalar.
Təzə süpürgə yaxşı süpürər.
Təzə bardağın suyu sərin
olar.

Tova (tövbə) toxluqdan, üz-
göz yoxluqdan.
Tata baxanda kürd
musurmandı.

Toyuq eşələnib, özünə bıçaq
qazanar.

Toyuq toyuqdu, o da su
içəndə Allaha baxar.

Təndirə saldım, külfədən
çəkdim.

Tox deyər acmaram, ac
deyər doymaram.

Təmiz gəlin, tarix gəlin, bir
uşağın olsun, görək, qaynanan
ölsün, görək.

Tanımadığın adamı evə
buraxma.

Tatın gəlişi, kürdün görüşü.
Tula itdən murdar.

Təknədən əppək qurtardı,
vay qaranın halına.

Tanrı bilir kim qazana, kim
yeyə.

Taqqılıtsımı eşidirəm, üzünü
görmürəm.

Toyuğun uçuşu zibilliyə
qədər olar.

Torpağı daşdı yerdən,
Qızı qardaşdı yerdən.
Toyuq qaz yerisi yeriməz.
Tamahkarın imanı olmaz.
Toyuq yumurtasına görə

qaqqıldar.

Tövbə toxluqdan,
Üz-göz yoxluqdan.

Tövbə, tövbə, nə tövbə?!
Öyrənmişə nə tövbə?!
Tanrısına təpik atır.
Tutulan işdən gül iyi gələr.

U

Urvan mənən olmasa,
çörəyin küt gedər.

Uzun saçlının ahı yerdə
qalmaz.

Utanırsan, üzünə ələk tut.
Uşağın ağı, itin ağı.
Uşaq anadan yetim qalar.
Uşaq dədəsini hamıdan
güclü bilər.

Uzundıraz beynamaz,
Yetim yarımaz, yarısa da
qarımaz.

Utanmağın da öz yeri var.
Utanırsan üzünə ələk tut.
Uşaq gördüyünü götürər.

Ü

Ürək süfrə deyil, hər yetənə
açasan.

Üz tanınar qaşılı ilə, qız
qardaşılı ilə.

Üzülkəslilik döy ha.
Üzü öpülənin əli öpülməz.

V

Var əli kərəm əli, yox əli

vərəm əli.

Varlı arvadın ce izi sonra
gələr.

Vay o gündən ki, adamın öz
iti özünü qapa.

Var adamın gözünü açar.
Varlıya bəli deyərli, yoxsula
dəli.

Verən əli kəsməzlər.
Varlının gözü dar olar,
Kasıb ürəkli olar.

Verən əli kəsməzlər.
Vurammayan çomağın
yekəsini götürər.

Var əli verən əli,
Yox əli, vərəm əli.

Verən Allahdır.
Varlığa tələsən yoxsulluğa
tez düşər.

Varlığa toxun keç,
yoxsuldən qorun keç.

Varlının əli yaralansa,
yoxsul ətəyin cırar.

Ver qırxı, çəkmə qorxu.
Vətənə arxa olmayan,
Evinə dayaq olmaz.

Y

Yüyürən yıxılana baxmaz.
Yüz mamaça yığıla, güc
doğanındı.

Yalamasan doymazsan,
yamamasan geyməzsən.

Yüz il quraqlıq oldu, achiq
olmadı, bir il yağınlıq oldu,
achiq oldu.

Yad gələ-gələ qohum olar,
qohum gedə-gedə yad.

Ya üz, ya düz.

Yüz iyirmi dörd min
peyğəmbərə yalvarınca, bir
Allaha yalvar.

Yüyrək at özünə qamçı
vurdurmaz.

Yağmasa da guruldayır.

Yiyə gözü, həkim gözü.

Yaxşını yer tanıyır.

Yoxdan Allah da bezardı,
bəndə də.

Yatan ölmür, yetən ölür.

Yatmaqnan deyil,
yetməknəndi.

Yayın yaxantısı-qışın
yavanlığı.

Ya Allah əmrinnən, ya yan
dəmirinnən.

Yaman deyənin olunca,
yaman yeyənin olsun.

Yatan ölməz, yetən ölür.

Yolnan gedən yorulmaz.

Yetişən meyvə ağacda
qalmaz.

Yara yetişəndə deşilər.

Yeməyə də kömək, işləməyə
də.

Yeməknən doymayan
yalamaqnan heç doymaz.

Yağın şora ziyanı yoxdu.

Yüz dərənin başı bir dağa
bağlandı.

Yarın yara sovqatı,
Bir dəstə bulaq otu.

Yolu azana it səsi xoş gələr.
Yüyürən at arpasın artırar.
Yırtıcı quşun ömrü az olar.

Yaxşılığa yamanlıq,
Kor eşşəyə samanlıq.

Z

Ziyanın yarısından
qayıtmaq da hünərdir.

Zalım görər, zorla alar, fağır
görər, yalvarıb alar.

Zurnada pişro olmaz,
bəxtinə nə çıxsa çal.

Zərb zəyərdəndən yağ
çıxardar.

X. BAYATILAR (AĞILAR)

Həşədən, ay
həşədən, Ağac başında dalı taxtalı qarı.
Bir səs gəlir meşədən. (Xirnik)

Atamın beş oğlu var,
Hamısı bir peşədən. Ayağında qıllı-qıllı corablar.
(Corab milləri) (Ayı)

Gedər, gələr, evə girməz.
(Qapı) Xədcəvanı, Xədcəvanı,
Altı qıçı, iki davanı. (Tərəzi)

Yerdə doğar, göydə ölür.
(Tüstü) O nədir ki, yerir-yerir, izi yox.
(Bulud)

Çəpərdən bir kişi baxır,
Ağzından ayran axır. Əzan çəkir,
(Bulaq) Namaz bilmir.

Ağ yumaq, qırmızı yumaq,
Nə vaxt gəldi bizə qonaq. Arvad alır,
(Xonça) Kəbin kəsmir. (Xoruz)

Dəmirədən at, şeytan milçək,
Allah qüdrət. Bir qutum var, iki əppək tutur.
(Tüfəng) (Qoz)

Gecə qızarar, gündüz bozarar.
(Çıraq) Hilli-hilli mərciməyim,
Nə iyiməz, Qırağı güllü mərciməyim.
Nə çürüməz. (Ad)

Hap-hapı, dəmir qapı, şah
ölkəsi, xan bağı. Tap-tapı,
(Hamam) Qızıl qapı.

Evimizdə bir kişi var,
Ağzında qırx dişi var. Şah ölkəsi,
(Oraq) Xan bağı. (Arı pətəyi)

Gündüz dirilər,
Gecə ölər.
(Ayaqqabı) (Üzərrik)
O nədir ki, geri baxır, gözü
yox? (Zəli)

Bu gülün adı nədir?
Çevir gör ardı nədir?
Dəryamızda min gül var,
Onların adı nədir?
(Ürəkdə söz) Qara toyuq qarnı yarıq.
(Buxarı)

Sildim, süpürdüm,
Gəl oynayaq, a dıvraq!
(Cə rə) Qara ayı yağladım,
Qaya dibinə bağladım.
(Sac)

Bizdə bir kişi var,
Köndələn yatışı var.
(Farmaş) Bizdə bir kişi var,
Saqqalı yer süpürür.
(Süpürgə)

O nədir ki, uzun hoqqar?
Onu tapmayan olsun çaqqal.
(Qarğıdalı) Səfər bu evdə yatır,
Qol-qanadın o biri evə atır.
(Bostan)

Ləkdə yatır mışıl-mışıl,
Çiçəyi sarı, özü yaşıl.
(Xiyar) Əlim ətdə, gözüm süddə, başım
yunda.
(Qoyunun sağılması)

Bir dərədə yeddi təpə,
Bir təpədə yeddi dəlmək.
Bir dəlməkdə yeddi tülkü,
Bir tülkünün yeddi balası,
Eyləyir neçə hamısı?
(İyirmi səkkiz tülkü balası) Dörd qardaşın bir papağı var,
amısı birdən qoyur.
(Stol)

İlim-ilim ilməsi,
İlmə xatın düyməsi.
Hərkim onu bilməsə,
Yeddi ilin xəstəsi.
(Pul) O nədir ki, göbəyindən
nallanır?

Dəryada bir gül bitib adı yox,
Şirinlikdən yemək olmaz, dadı
yox.
(Yeni doğulmuş uşaq) Göydən gəlir yağış kimi,
Suyunu dadmaq olmaz.
Toxuyur Culfa şalı,
Onu da geymək olmaz.
(Hörümçək)

Ana bir qız doğdu, nə əli var,
nə ayağı.
(Yumurta) Atası üç yaşında, oğlu bazara
gedir.
(Xiyar)

Tat tatı götürdü, tat oğlunu
götürdü,
Oğlu yarpax götürdü, yarpax
torpax götürdü.
(Ev) Duzsuz bişər, tez düşər.
(Qovut)

Bizə bir qonaq gəlib
Qüdrətdən,
Bir qoyunumuz var, xırp ətdən.
Nə qonağımızın dişi yoxdu,
Nə qoyunumuzun sümüyü.
(Körpə uşaq) Üstü yanıb dağıldı, altı hələ çiy
qaldı.
(Qəlyan)

Hacıylək aca gedir,
Gündüzü qoyub gecə gedir.
Bir yumurta içində
Yüz əlli cücə gedir.
(Nar) Nar da var,
Nardan şirin harda var?
Əl tutmaz, bıçaq kəsməz,
Ondan şirin harda var?
(Ana döşü)

Tut, tut, tuğulğa,
Tutdan bir tuğulğa çəkdim,
Nə tutdu, nə tuğulğa.
(Qatır) Başa yapışıq,
Bir sapsız qaşığı.
(Qulaq)

Sağsağan səkər,
Quyruğun bükər.
Qaz qaqqıldayar,
İliyin tökər.
(Nə rə) Bir atım var mehriban,
Kösü suda hər zaman.
Gecə-gündüz kişnəmər,
Arpa-saman istəmər.
(Qayıq)

Bir balaca adacıq,
İçi dolu ağ muncuq.
(Ağız, dişlər)

Bu gün şənbədi,
Küyləmə, düşənbədi.
Od yox, ocaq yox,
Qazanda bişən nədi?
(Pendir) (Qaymaq)

Qıçları var, əli yox, yanları var,
qabırğası yox.
(Səndəl)

Dam üstə daylaq oynar.
(Dolu) (Bulaq)

Məcnunda yoxdu, Leylidə var,
Yusifdə yoxdu, Züleyxada var.
(L hərfi) (Pambıq)

Bir atım var ağ alaca, özü gedər
yəhəri qalar.
(Körpü altında su)

Üç qardaşım var: biri sulayır,
biri üfürür, biri bitirir.
(Yağış, yer, günəş)

Biri gəlir, biri oturur, biri yatır.
(Çay, ağac, torpaq)

Bir qapağı, yüz yarpağı.
(Kitab)

Bir qarpızım var, cıgır üstünə
dünya sığar.
(Qlobus)

Bakıda bişər, Gəncədə düşər.
(Məktub)

Özü qara, sözü ağ.
(Yazı lövhəsi)

Mən aşıqəm buz bağlar,
Qışda çaylar buz bağlar.
Tapın görüm o nədir?
Od içində buz bağlar.
(Qaymaq)

Əziziyəm bir bəndi.
Qızlar bağlar hər bəndi.
Bağban oldum bir bağa,
Yüz arxı var, bir bəndi.
(Bulaq)

Ağ qıza əl uzatdım,
Məsti budaqda qaldı.
(Pambıq)

Dərya qırağı düzdü,
Sınasan əlli, yüzdü.
Yaşıl əkdim, al bitdi,
Görən əsli nə düzdü
(Xına)

O nədi ki, boyanıb boyaqsız.
(Qızılgül)

Özü ala,
Yeri tala,
Para-para,
Qəlbi qara.
(Lalə)

Qapı-tapı
Gəcgi sapı
Altı gülü,
Beş yarpağı.
(Zəfəran)

Sarısı lap göbələkdi,
Əl vurma düşəcəkdı.
(Ağac yarpağı) (Ağac)

Yer altında qıllı baş.
(Soğan) (Qızılgül)

İpsiz iynə, deşiksiz muncuq,
Allah düzər, adam üzər.
(Üzüm) (Ay)

Gözlərində çırağı,
Dişlərində qırmağı,
Yağı adam küsdürər,
Zəhmi heyvan əsdirər.
(Canavar) (Qaval)

O nədi ki, evə girməz,
Sədaqəti eldə gəzər.
(İt) (Ağız, dil)

O nədi ki, iynəsi çoxdu
Sap yeri yoxdu.
(Kirpi) (Sabın)

Başı daraq, quyruğu oraq,
Tezdən durar, surun vurar.
(Xoruz) (Sırğa)

Otuz iki divar arasında,
Xan otağında.
(Dil) (Dəf)

Açırım danışır,
Bağlayıram barışır.
(Televizor)

Yayda yaşıllanır,
Payızda saralır.
(Bənövşə)

Səhər açır axşam solur,
Hər yana ətir saçır.
(Qızılgül)

Bir işığım var lampa deyil,
İşıq saçır Günəş deyil.
(Ay)

İçi boşdu,
Səsi xoşdu.
(Qaval)

Altı tavan üstü tavan.
İçində bir qırmızı oğlan.
(Ağız, dil)

Aş gördüm, aş gördüm,
Köpük qusan daş gördüm.
(Sabın)

Əldə yapılır,
Ətdə asılır.
(Sırğa)

Dayım oğlu İsmayıl,
Şapalağa daim mayıl.
Qulağı dəmirdəndi,
Köynəyi dəridəndi.
(Dəf)

Buxarı ha buxarı,
Tüstü çıxar yuxarı.
Cənnətdən viri gəlmiş,
Çiyini yaşıl çuxalı.
(Bənövşə)

Bir kişi çay keçdi, Götürdü çay keçdi, On iki qoyun, dörd keçi, Götürdü çay keçdi. (İl, ay fəsillər)	(Arı südü)	Dili yoxdu, dişləyir, İliyiməcən işləyir. (Şaxta)
Zülfün ucu gümüşdür, Sal boynuma ilişdir. Yemışlərin içində, Çiçəksiz nə yemişdir? (Yer alması)	Evin dalı gəlmədi, Xana-xana bölmədi. Büləngdə xalım var, Səksənsəkkiz ilmədi. (Arı şanı)	
Əzizim, bir anası, Hərənün öz anası. Quşlardan hansı quşdu Yüz bala, bir anası. (Arı)	Damda damdıdar, Suda gumbuldar, Heyva qalar, Nar parçalar. (Dolu)	
Əl-ayağı dəstədi, Qolları qəfəsdədi. Nə yerdədi, nə göydə, Çərxi fələk üstədi. (Pəncərə)	Daşdəmir daşdan, Qarnı talaşdan. Daşdəmir doymaz, Min tağar aşdan. (Ding dəyirman)	
Əyə, ha əyə, Hamiya dəyə. (Ad)	Dam üstə yağlı fətir, Gücün çatır get gətir. (Ay)	
Əvvəl meşədə idi, Bircə peşədə idi. İndi yarpaq olubdu, Babam dəyək olubdu. (Əl ağacı)	Dağlarda qar ərirdi, Ayaq tutub yeridi. Dərə görüb çıxırdı, Dərya görüb kiridi. (Çay)	
Əzəl vardı yeyərdik, Yeməsəydik ölərdik. İndi də var yemirik, Yeməsək də ölmürük. (Sel)	Dağdan gəlir ərəblər, Ayağında corablar. Elimizə qoymuruq, Obamızı xarablar. (Sel)	

Qara toyuq qaç elər, Qanadları şaq elər, Dəmir vurub hürkütmiş, Qapısını bərkitmiş. (Sandıq)	(Patron)	Bazarlarda satılmaz, Tərəzidə çəkilməz, Baldan şirin dadı var. (Yuxu)
Qara çadır açıldı, İçindən nur saçıldı. (Sübh)	Balaca quyu, Taqıldar suyu. (Sulu qəlyan)	
Qaş-qaş qalacıq Qan pıyaləsi. Uçdu anası Qaldı balası. (Buğda, səməni).	Başı iki, Ağzı bir, Beldə kəmə, r, Doşab əmə. r. (Çəllək)	
Bura gələn hacıdı, Aş bişirən bacıdı. Zoğ atar, yarpaqlamaz, Görən nə ağacıdı? (Keçi buynuzu)	Babam məndən nar istədi, Yuxu bilməz, var istədi. Sancılmamış çillikdən Dərilməmiş bar istədi. (Övlad)	
Qanadı var, quş deyil, Buynuzu var, qoç deyil. (Kəpənək)	Bu dərə meşəlidi, Gərməşöv döşəlidi, Bir atadan qırx oğul, Hamısı bir peşəlidi. (Arı)	
Qanadı yoxdur, uçar, Ayağı yoxdur, qaçar. (Bulud)	Bu dərə mərhəmlidi, Qüdrət dirəhlidi. Xarrat əli dəyməmiş, Xırmana gərəklidi. (Yel)	
Bircə qardaşım var, Getdi qayıtmadı. (Nəfəs)	Dağda od-alov gördüm, Suda Süleyman gördüm, Duzsuz bişmiş aş gördüm. (İldırım, balıq, halva)	
Bir quşum var, Balası özündən tez uçar.		

Tut-tut tubulğa, (Göbələk)
 Tutda bitər tubulğa.
 Ağız Quzey dağna,
 Heç açılmaz tubulğa.
 (Qəbir)

Bir tərpedə yeddi dəlik.
 (Ağız, iki qulaq, iki göz, iki
 burun deşiyi).

Hacılar haca gedər,
 Cəhd edər, gecə gedər.
 Bir yumurtanın içində
 Qırx-əlli cücə gedər.
 (Nar)

Bir atım var dərinədə,
 Arpa yeyər sərinədə.
 Gecə gündüz yol gedər,
 Yerindədi yerində.
 (Dəyirman)

Bir otağım var iki ağız.
 (Burun)

Çin-çin otaq,
 Min bir otaq,
 Yüz pələkan,
 Min bir otaq.
 (Kitab)

İlim-ilim düyməsi,
 İlim xatun düyməsi.
 Kim onu tapanmasa,
 Yüz manat cəriməsi.
 (Lobyə)

Bir evim var,
 Bir dirəkli.

Bir öküzüm var,
 Çulunu alanda,
 Qabırğaları səyrişir.
 (Dəyə)

Aşiq-aşiq bişirir,
 Yanır, aşı bişirir.
 Burda bir hikmət gördüm,
 Ayaq başı bişirir.
 (Sünbülün samanı)

Eləmi qan başı,
 Qan-ayağı, qan başı,
 Bu gün bir hikmət gördüm,
 Üç başı on ayağı.
 (Inək balası, sağıcı)

Gül heyran bağında,
 Gül bitər qırağında.
 Yel vurur yelləndirər,
 Sırğası qulağında.
 (Gilas)

Dağdan aşaram mən,
 Duman kimi qaçaram mən,
 Coşqun bir qazanam mən,
 Xodumu az qoy, daşaram mən.
 (Çay)

Yay gedən leylək,
 Huy gedən leylək,
 Gecəbə-gündüz,
 Yol gedən leylək.
 (Su)

Körpü altda qaz gedər,
 Taqqıldeşar qaz gedər,

Bu qazlarda bir qaz var,
 Yeddi il boğaz gedər.
 (Dəvə)

Atasının beli donqar,
 Anası dümbələmdüz,
 Bacısı ellər gözəli,
 Qardaşı hamıdan dəli.
 (Tənək, budağı, üzüm
 yarpağı, şərəb)

Dağda dəliman gördüm,
 Suda süleyman gördüm.
 Şit bitmiş aş gördüm,
 Dəli yatmış daş gördüm.
 (Ceyran, balıq, halva,
 dəyirman)

Ələmin su deyib ağlar,
 Gecə-gündüz durmaz, çağlar.
 Dəryada bir gül bitib,
 O, hey su deyib ağlar.
 (Ürək)

Harava gedər, hisi yox,
 Ulğuna yanar, közü yox.
 (Çıraq)

O gedən leyla, bu gedən leyla,
 Gündə bir qarış yol gedən
 leyla.
 (Beşik)

Şəkiddə şəkər, kündə tökər.
 (Toyuq)

Yil kilim, zincir kilim,
 Silkinəndə İrəvana gedər.
 (İldırım)

Yer küne, yeriməz küne,
 Yüz il qalsa çürüməz küne.
 (Ad)

Burdan vurdum baltanı,
 Ordan çıxdı qalxanı.
 Anam bir oğlan doğub,
 Yerin, göyün sultanı.
 (Ay)

Qara toyuq qaqqıldar,
 Qanadları şaqqıldar.
 (Yəhər)

Biri gedir, biri durur, biri başın
 silkələyir.
 (Su, daş, camış)

Başında var budağı,
 Ağızında var orağı.
 (Maral)

Min bir oğul, bir ata,
 Hamısı minib bir ata.
 (Qarğıdalı)

Bir güzgüm var,
 Altı-üstü saçaqlı.
 (Göz)

Şişi ətdən, kababı dəmirdən.
 (Barmaq və üzük)

Evi gəzər, küncü bəzər.
 (Süpürgə)

Az gedir, çox gedir,
 Bircə qarış yol gedir.

(Qapı) Meşədən çıxdı bir zoğ,
Üç gün onun adı yox.
Hacileyləyim haca gedər,
Yumurtası taca gedər.
Yumurtanın içində,
Yüz iki cücə gedər.
(Uşaq)

(Nar) İki qoyunqurban qanı yox.
(Ana döşü)

(İlan) İki haça.
(Qıç)

İlim-ilim düyməsi,
İlim xatın düyməsi.
Hər kəs onu tapmasa,
Yeddi ilin xəstəsi.
(Bədən)

(Üzərlik) Küpənin üstü təpə.
(Baş)

İki ləyən qapa-qap,
Biri itdi, birin tap.
(Günəş və Ay)

Təpənin üstü meşə.
(Saç)

O nədir ki, kötüyü göydədir,
budağı yerdə?
(Günəş)

Meşəni donuzlar eşə.
(Bit)

O nədir ki, gecə-gündüz yol
gedər, yorulmaz?
(Su)

Bir təndirim var, iki əppək
tutar.
(Qoz)

Qulağını bururam,
Dilini çıxardır.
(Lampa)

Duzsuz bişmiş aş.
(Halva)

Əmioğlu, dur gedək,
Bıqlarını bur, gedək.
Otuz iki qapıya,
Bir qıfılı vur gedək.
(Yağış)

(Ağız) Səksən səkkiz quş gördüm,
Hamısı bir yuvada.

(Arı yuvası) Tərəzidə durmaz, bazarda
satılmaz,
Ondan şirin şey olmaz.
(Yuxu)

Gələnləyli, gedənləyli,
Dabamı üstə duran ləyli.
(Qapı)

Su aşağı ziy-ziyi,
Su yuxarı diy-diyi.
Nə iliyi var, nə sümüyü.
(Kəpənək)

Altı ayağı var, iki dabamı.
(Tərəzi)

Üç qardaşım var,
Biri suluyur, biri üfürür,
Biri bitirir.
(Yağış, yel, Günəş)

Heşədən ay heşədən,
Gün düşübdü meşədən.
Padşahın beş oğlu var,
Hamısı bir peşədən.
(Corab iynəsi)

Bir kilimim var,
Minbir naxış.
Yel baba süpürər,
Payızı, qış.
(Yer)

Əl boyda məzar,
Dünyanı gəzər.
(Ayaqqabı)

Ağacda var bağırsağ,
Yel babamı çağırısağ,
Ağzın açıb ney çalar,
Süleymanı çalırısağ.
(Kaman)

Ayağından aldırılmaz,
Ağza yüyən vurdurmaz.
(Yel)

Ahanı ha, ahanı,
Gəzər cümlə-cahanı.
Dərələrdə öldürdüm,
Nə əti var, nə qanı.
(Külək)

Ay azaldı,
Qış gəldi, ayaz aldı.
Könlüm yar sevdasında,
Ömürüm ay azaldı.

Dağ- dağ oldu,
Yağ yandı, dağ-dağ oldu.
Sən yadıma düşəndə,
Ürəyim dağ-dağ oldu.

Buda məni,
Xənjər al, buda məni.
Gör nə günə qalmışam,
Bəyənmiş bu da məni.

Kürd qızı nara bənzər,
Qaynar bulağa bənzər.
Kürd qızının qaş-gözü,
Qaynar bulağa bənzər.

Bu dəryadan kim keçdi?
Kim qərç oldu, kim keçdi?
Əzrayıl sənə üstə,
Ürəyindən kim keçdi?

Gedərəm elinizdən.
Qurtullam dilinizdən.
Yaşılbaş ördək ollam,
Uçaram gölünüzdən.

Qızıl üzüyün qaşı,
Yandı bağrımın başı.
Mən deyən yar olmasa,
Yandırram dağı-daşı.

Dağları gəzdim gəldim,
Daşımı düzdüm gəldim.
Baxdım viranə kəndə,
Əlimi üzdüm gəldim.

Əziziyəm nə qaldı,
Nə qurtardı, nə qaldı?
Fələk mənim başıma,
Gətirməmiş nə qaldı?

Evləri hasar neylim,
Qəm məni basar neylim?
Özü bir tülək tərən,
Anası yasar neylim?

Üzüm sarı,
Bağda bitər üzüm sarı.
Tutaydım yar dəstindən,
Çəkəydim özüm sarı.

Qarabağı,
Gənjəni, Qarabağı.
İtirdim tülək tərən,
Qoynunda qara bağı.

Nərgiz dər,
Bənövşələr, nərgizdər.
Əsrəmiş maya gördüm,
Qoltuğunda nərgizdər.

Sim bağlar,
Aşıq, sazın sim bağlar.
Köhnə yaram qövrəylər,
Təzə yaram sim bağlar.
Sənə dağlar,
Göy geymiş sənə dağlar.
Tutaydım yar dəstindən,
Çıxaydım sənə, dağlar!

Dağlar, maralımı ver,
Səbri-qərarımı ver.
Sağ maral sənə olsun.
Mənim yaralımı ver!

Alı dayı,
Xoş gəldin, Alı dayı.
Könlü bədoy istəyən,
Vaxtında alı, dayı.

Güləzardan,
Yol gedər Güləzərdən.
Xarın ölsün, a bülbül,
Qurtarsın gül azardan.

Tək-tək əli,
Tək evli, tək təkəli.
Qulun dara düşəndə,
Çağırır tək-tək Əli.

Gənjənin gejeləri,
Banlaşır beçələri.
Mən neyə yalnız yatım,
Bu uzun gejeləri?

Bakı böyük şəhərdir,
At belində yəhərdir.
Gəlir öz yarım gəlsin,
Ürəyim birtəhərdir.

Qızıl iynənin sapı,
Yar yolu bizim qapı.
Yarı mənənin eliyən,
Dilənsin qapı-qapı.
Qızıl iynə qınanmaz,
Bu qədər yar sınınmaz.
Canı qurban eliyəsən,
Yad oğludu, inanmaz.

Aftafanı doldurdum.
Doldurdum , gəndə
durdum.
Yad oğlundan ötəri,
Gül yanağım soldurdum.

Armud ağacı haça,
Əlim dolaşdı saça.
İgid oğlu istərəm,
Sevdiyini alıb qaça.

Əzizim yar içərdən,
Kəs bağrım, yar içərdən.
Gözüm yollarda qaldı,
Girmədi yar içərdən.

Gənjədən yendim düzə,
Tikan tək batdım dizə.
Dul arvaddan kam aldım,
Həsrət qaldım mən qıza.

Gün getdi sarı qaldı,
Günün əfsəri qaldı.
Gözüm yola dikməkdən,
Gözümdə sarı qaldı.

Mən aşığam, yaxşı din,
Yaxşı məssəb, yaxşı din.
Mərəkədə lal otu,
Dinəndə də yaxşı din.

İrəmələr, ha irəmələr,
İrəlində kəklik mələr.
Ağ əllər, ağ biləklər,
Dəhnədə qar kürəklər.
Ax-vay dedim, əridim,
Ax-vaydan nə yaradım?
Qüzeylər qarı kimi,

Gün görmədim, əridim.

El gedər dağa sarı,
Ujadı dağ hasarı.
Havax vaxtım çatanda,
Gedirəm qəbrə sarı.

Mən aşığam, mən kiməm?
Loğman mənəm, həkiməm.
Sərraf götür, bazara,
Qoy görsünlər mən kiməm.

Mən aşığam, ay mədəd,
Ülkər mədəd, ay mədəd.
Dan ulduzu ağladı,
Ayrılıqda, ay mədəd!

Sel-sular axdı getdi,
Daş, qaya yıxdı getdi.
Dünya elə güzgüdü,
Hər gələn baxdı getdi.

Aşiq Əli dadına,
Xalın Əli dadına.
Əli dadına yetəndə,
Məni də sal yadına.

Qazan ağlar,
Od yanar qazan ağlar.
Qərib eldə ölənün,
Qəbrini qazan ağlar.

Salı bağlar,
Dəryalar salı bağlar.
Gözlərim gözlərini,
Yadına salıb ağlar.
Dəryada qaldı,
İşim fəryada qaldı.
Ölməyimdən deyiləm,

Heyif, yar yada qaldı!

Ahular mələr gələr,
Dağları dələr gələr.
Yar yarını istəsə,
Gejəni dələr gələr.

Əzizim o güneylər,
O qüzey, o güneylər.
Yar yarını görəndə,
Bayramı o gün eylər.

Araza saldım testi,
Dingildəmədi, keçdi.
Anama xəbər verin,
Ağ günüm qara keçdi.

Eləmi düşən yeri,
Atdanıb düşən yeri.
Göz yaşım ataş oldu,
Yandırdı düşən yeri.

Əzizim yaman yara,
Pis yara, yaman yara.
Qorxuram naşı təbib,
Yaramı yaman yara.

Ələk-ələk elədi,
Oxum lələk elədi.
Girdi bülbül bağçama,
Ələk-vələk elədi.

Bu dağlar, Kərəm dağlar,
Gülün yox dərəm, dağlar.
Gözlərim, sən gəlməsən,
Ürəyim vərəm bağlar.
Aldı bu yara məni,
Gətirdi zinhara məni.
Aparın yar yanına,

Bəlkə qurtara məni.

Aji-qjular yarpağı,
Astanalar torpağı.
Hər kim yarını istəmir,
Gözünə bibər yarpağı.

Sandıq üstə səməni,
Oğlan, sevirəm səni.
Bəs sən neyə sevmirsən?
Heç dindirmirsən məni?...

Eləmi Məşəd olsun.
Get, yolun Məşəd olsun!
Səni məndən ayıran,
Nə gülsün, nə şad olsun!

Qarşıda çıraq yanar,
Məndən çox iraq yanar.
Dərdim çoxdu, ay ellər,
Çəkdikjə ürək yanar.

Əzizimə əvəngəz,
Dağda bitər əvəngəz.
Yadlardan arxa olmaz,
Öz arxana güvən, gəz.

Örən dağlar,
Gülü yox, dərəm dağlar.
Günüm belə keçərsə,
Ürəyim vərəm bağlar.

Lala yalqız,
Gül qoşa, lala yalqız.
Qorxuram, qərib ölüm,
Cənazam qala yalqız.
Bulaq ollam, bulannam,
Dağları dörd dolannam.
Əlin əlimə versən,

Sail olub dilənnəm.

Qəribəm bu vətəndə,
Qərib quşlar ötəndə.
Qərib əsər eylər,
Tənəli söz yetəndə.

Dağların başı qara,
Dibi göy, başı qara.
Bir qız mənə ox vurdu,
Gözü göy, qaşları qara.

Arazın qırağından,
Yol gedir qırağından.
İtirmişəm yarımı,
Gəzirəm sorağından.

Eləmi buroq dağlar,
Başları qar, quroq dağlar.
Yüz il ovçuluq etdim,
Almadım bir oy, dağlar!

Eləmi, haralısan?
Yaman göylü, qaralısan.
Mən səni tanımıram,
De görüm, haralısan?

Əzizim gəmisinə,
Od düşdü zəmisinə.
Heç igidin balası,
Qalmasın əmisinə.

Eləmi yazıq mən,
Qəməndən oldum yazıq mən.
Nə qədər cəfa çəkdim,
Gün görmədim yazıq mən.
Çəpərə çəpər oldu, gəl,
Çəpərə quşlar qondu, gəl.
Dolaxsız gedən oğlan,

Dolax tamam oldu, gəl.

Sandıq üstə səməni,
Oğlan sıxma məməmi.
Sıxarsan, injidərsən,
Oyadaram nəməmi.

Naxçıvanın kişmiş,ı,
Qızların yetişmiş.
Al qoynuna sıxjala,
Mən boğazı şişmiş.

Arazın qırağıynan,
Yol gedir qırağıynan.
İtirmişəm yarımı,
Gəzirəm sorağıynan.

Arı şana, bu şana,
Arı qonmaz bu şana.
İyidin oğlu gərək,
Qızdan olmaz nişana.

O da məni yandırır,
Bu da məni yandırır.
Əlimi atdım oda,
Od da məni yandırır.

Mən aşığam dəmə gəl,
Söhbətə gəl, dəmə gəl.
Dərdi de dərd bilənə,
Dərd bilməzə demə, gəl!

Aşığam , yazmamışam,
Oxuyub, yazmamışam.
Quyu qazan özü düşər,
Mən quyu qazmamışam.
Mən aşığam Daşkəsən,
Kiprik üstə qaşkəsən.
Gəldin dərdim artırdın,

Gəlməyəydin keşkə sən.

Gözlərin yedi məni,
Qurd oldu yedi məni.
Bir nadana sirr verdim,
Aləmə dedi məni.

Kəklik otdar gözə də,
Otdar durar gözədə.
Qurban olum o qaşa,
Onu görən gözə də.

Mən aşiq dalda yeri,
Dalda dur, dalda yeri.
İki könül bir olsa,
Tez tapar dalda yeri.

Mən aşığam baxtı kəm,
Bağman tikə, bağ tikəm.
Mən fələyə neylədim,
Fələk mənə baxdı kəm.

Qaladan yendim ancaq,
Başıma qızıl sancaq.
Nə qız oldum nə gəlin,
Odlara yandım anjaq.

Quşlar vətənə gedər,
Oxur, vətənə gedər.
Durram dərdim söyləyəm,
Ellər yatana gedər.

Baxtımı qara yazım,
Ujadi hara yazım?
Dolub sinə dəftərim,
Dərdimi hara yazım?
Mən aşiq gülə-gülə,
Gül əkdim gülə-gülə.
Canımı elə al ki,

Üzümə gülə-gülə.

Arxalığı bir üzdü,
Bir astardı, bir üzdü.
Üzün qoy üzüm üstə,
Görən desin bir üzdü.

Əzizim səndə qalsın,
Yaz dərdim səndə qalsın.
Can cismimdə dayanmaz,
Gəl verim səndə qalsın.

Köynəyin ağa dönsün,
Yuduqca ağa dönsün.
Sən gəl qapımızda dur,
Ürəyim dağa dönsün.

Araza gəmi gəldi,
Sanadım hamı gəldi.
Evin yıxılsın, fələk,
Ayrılıq dəmi gəldi.

Karvanım gejë keçdi,
Bəzirgan, xoja keçdi.
Mənimki ah-vayınan,
Sizinki nejë keçdi?

Məni bir yağı vurdu,
Dolandı dağı, vurdu.
Nə axşamdı, nə sabah,
Gejənin çağı vurdu.

Çəkməni çəkdir, oğlan,
Boyun gödəkdir oğlan.
Sən gördüyün o dağlar,
Əlvən çiçəkdir, oğlan.
Bajımın bajı dərdi,
Yoxdur ilajı, dərdi.
Getdi şirin məhəbbət,

Qaldı bir ajı dərdi.

Bajı, bajım deyilsən,
Başda tajım deyilsən.
Bu günümdə gəlməsən,
Daha bajım deyilsən.

Haray, ellərim haray,
Fitnə, fellərim, haray!
Bir amansız yel əsdi.
Tökdü güllərim, haray!

Aşiq haradan gedər?
Bayqu haradan gedər?
Uçubdu könül quşu,
Görün haradan gedər.

O, taydakı quşa bax,
Qanadları düşə, bax!
Aləmə gələn yaza,
Mənə gələn qışa bax!

Bulağın başı ala,
Dibinin daşı ala.
Adına dayı deyəm,
Anam qardaşı ola.

Dağlarda gəzən mənəm,
Al geyib bəzən mənəm.
Dilim şad, ürək yara,
Dünyada gəzən mənəm.

Çay mənim, çeşmə mənim,
Çayımnan keşmə, mənim.
Ürəyim yaraladı,
Yaramı deşmə, mənim.
Əzizim çiskin olmaz,
Qar yağar, çiskin olmaz.
Ağlamayım, neyləyim?

Bundan da pis gün olmaz.

Dağlar duman arzular,
Çaylar çəmən arzular.
Mənim bu sınıq könlüm,
Səni yaman arzular.

Mən neynim, özüm neynim,
Bu dərdə dözümlü, neynim?
Ah çəksəm aləm yanar,
Çəkməsəm özüm neynim?

Mən aşiq el başına,
Ceyranı çöl başına.
Mənim başıma gələn,
Gəlməsin el başına.

Yoxuşda enənə bax,
Qaz kimi dönənə bax!
Diləyi hasil olub,
Çırağı yanana bax!

Yaralandım yanımdan,
Quşlar doymaz qanımdan.
Elə bir dərdə düşdüm,
Bezər oldum canımdan.

Ağrım var ürəyimdə,
Yaram var kürəyimdə.
Allah, məni öldürmə,
Arzum var ürəyimdə.

Qəribin səsi gəlməz,
Gülər, həvəsi gəlməz.
Baş yastıqda, göz yolda,
Gözlər, kimsəsi gəlməz.
Əzizimə bizə gəl,
Çəpərdən keç, düzə gəl.
Əgər mənim olmasan,

Səni yaman gözə gəl.

Əzizimə Ağdaşdan,
Bir quş gəlir Ağdaşdan.
Qardaş doysa bəjədən,
Bəjə doymaz qardaşdan.

Əzizim çəkənə ver,
Qəlyanı çəkənə ver.
Bu dərdi çəkəmmərəm,
Qaldır, bir çəkənə ver.

Əzizim qara gəlsin,
Züflərin dara gəlsin.
Məni yardım edən,
Bayramı qara gəlsin.

Əzizim bu dağınan,
Yol gedər bu dağınan.
Sənə yaxşı deməzlər,
Mən ölsəm bu dağınan.

Mən aşiq yeri qalsın,
Yer salsın yeri qalsın.
Yaxşı gözəl sevməsən,
Gözünün yeri qalsın.

Bülbül giribdi bağa,
Qonub güllü budağa.
Sayana qul olginən,
Saymayana ol ağa.

Əzizim kimə gedim?
Kimim var, kimə gedim?
Canım bir dərdə düşüb,
Dərmana kimə gedim?
Mən aşiq qızarıanda,
Dan yeri qızarıanda.
Qalırsa oğlan qalsın,

Qalmasın qız aranda.

Göydə ulduz san verməz,
Qorxma, yaram qan verməz.
Yardan yaralı könlüm,
Əzrayıla can verməz.

Əzizim alışanda,
Şam yanar alışanda.
Cəsəddə can titrəyir,
Göz gözə alışanda.

Əzizim durma, keç, get,
Dərdimi sorma, keç, get.
Bir saralmış kövşənəm,
Sən də od vurma, keç, get.

Sənəm, yasamı gəldin?
Dabanbasamı gəldin?
Sağlığında gəlmədin,
Öldü, yasamı gəldin?

Mən aşiqəm gələndə,
Axar çaylar gələndə.
Dərd üstümdən azalar,
Yar üzümə güləndə.

Əziziyəm kim saya?
Kim qazana, kim saya?
Ye malın, sür dövrünün,
Dünya qalmaz kimsəyə.

Əzizim bağda nə var?
El köçüb, dağda nə var?
Dərirən dərd şamama,
Qurumuş tağda nə var?
Ölürəm, üstümə gəl,
Yanıram, üstümə gəl.
Əlməüzənnik elmə,

Ayrıliq istəmə, gəl,

Gedirsən yara deynən,
Telini dara deynən.
Əgər məni soruşsa,
Günümü qara deynən.

Mən aşiq naz, bəri gəl,
Yolunu az, bəri gəl.
Bir öpüş versən mənə,
Dünya qopmaz, bəri gəl.

Mən aşiq asan dağlar,
Qar başı basan dağlar.
Sənə gələnlər gedər,
Sən elə osan, dağlar.

Mən aşiqəm, nədən var?
Nə söhbət var, nə dəm var.
Dəyirmanı getməyə,
Nə ulaq var, nə dəm var.

Əzizim dalda gəzər,
Gün gedər, dalda gəzər.
Mərdlər qabağı gözlər,
Namərdlər dalda gəzər.

Əzizim çaldı zalım,
Sazını çaldı zalım.
Götürüb qəm xəncərin,
Sənəmə çaldı zalım.

Mən aşiq qora çin-çin,
Mey çin-çin, qora çin-çin.
Yığıdı dünya dərdlərin,
Apardı gora çin-çin.
Əzizim nərdivana,
Ayaq qoy nərdivana.
Zər qədrin zərgər bilər,

Nə bilər hər divana.

Təbriz üstü güneydi,
Şüşələr dolu meydi.
Balamdan kağız gəlib,
Tamam ərzi-gileydi.

Əziziyəm sis günə,
Pərdə tutub pis günə.
Özün öldün qurtardın,
Məni qoydun pis günə.

Mən aşığam nə çarə?
Biçarəyə nə çara?
Ət qoxudu duz gətir,
Duz qoxudu, nə çarə?

Əziziyəm çiçəkdi,
Gülü ləçək-ləçəkdi.
Şəkiddə qız sevmişəm,
Göyçəklərdən göyçəkdi.

Əziziyəm başda dur,
Ayaqda yox, başda dur.
Ağıl ki var satılmır,
Ağıl özü başdadır.

Əzizim sizə düşdü,
Gözlərim gözə düşdü.
Səslədim, səsə gəldim.
Əzrayıl sizə düşdü.

Dediyin demiş olsun,
Yediyin yemiş olsun.
Söykəndiyin qapının,
Yanları gümüş olsun.
Aşıq, bağça-bağ olsun,
Gülləri calağ olsun.
Yarım gələn yollarda,

Ürəyim çıraq olsun.

Mən gələndə qış idi,
Çöllər dolu quş idi.
İstədim namə yazam,
Barmaqlarım üşüdü.

Əziziyəm başdıqnan,
Qoyun gəlir daşdıqnan.
Qardaşa qız seçmişəm,
On min tümən başdıqnan.

Telləri varaq-varaq,
Heyifdi, vurma daraq,
Mən ki səni sevmirəm,
Aləmə salma soraq.

Eləmi, gəlisənmi?
İlqara bəllisənmi?
Cəllad, bıçaq gələndə,
Çağırram, gəlisənmi?

İpək yaylıq ad oldu,
Yırtıldı bərbad oldu.
Sən mənə yar olmadın,
Üstümə bir ad oldun.

Əzizim nədən oldu?
Ayrılıq nədən oldu?
Allah, görən neylədim?
Yar küsüb gedən oldu?

Eyvanında quş mənəm,
«Kış» desələr uçmanam.
Yarım mənə göz eylər,
Mən heç başa düşmənam.
Əzizim, tən, geri dur,
Dağlara çən, geri dur.
Sənə gələn qadanı,

Mən alım, sən ger dur.

Əzizim başa çalar,
Çalmasın başa çalar.
Yemə namərd çörəyin,
Qaldırıb başa çalar.

Bulaq başı buz bağlar,
Dörd yanı yarpız bağlar.
Güllə dəyən oğlanın,
Yarasını qız bağlar.

Dağda maral xoş mələr,
Xoş inildər, xoş mələr.
Mənim ahu-zarımdan,
Dağ inildər, daş mələr.

Haralıyam, haralı,
Bu dağların maralı.
Dost olursan yaxşı ol,
Olmursan, göz aralı.

Qarabağda dağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Qürbət eldə qalanın,
Ürəyində yağ olmaz.

Aşıq deyər oyan gül,
Oyan bülbül, oyan gül.
Qoy bir üzündən öpüm,
Sən yuxudan oyan gül.

Aşıq der nə bağışlar,
Dost dostu nə bağışlar?
Başım cəllad əlində,
Nə kəsər, nə bağışlar.
Mən aşiqəm ala göz,
Canı məndən ala göz.
Sevgi yükünü çəkən,

Yorularımı ala göz?

Bu dağdan aşmaq olmaz,
Qızıldan başmaq olmaz.
Fələk elə fələkdi.
Əlindən qaçmaq olmaz.

Mən aşiqəm o dalar,
Tikilibdi odalar.
Könül elə kövrəlib,
Bir çınqıldan od alar.

Neyləmişəm, neyliyəm?
Fələkdən gileyliyəm.
Sənəm qəmədən yaralı,
Halım yox dərdim deyəm.

Mən dostdan aralandım,
Oxlarla yaralandım.
Mən gördüm yar üzünü,
Dərdimdən aralandım.

Mən aşiq məzə qala,
Mey qanlı, məzə qala.
Qorxuram nakam öləm,
Eşqimiz təzə qala.

Mən aşiq eldən gələr,
Şirin söz dildən gələr.
Qardaş tapılan deyil,
Ər oğlan eldən gələr.

Mən aşiqəm qalasız,
Şəhər olmaz qalasız.
Qürbətə teylənirəm,
Siz salamat qalasız.
Aşıq deyər nə qaldı?
Nə qovğadı nə qaldı.
Yaxşı, sənə min rəhmət,

Yaman, sənə nə qaldı?

Mən aşıqəm, ağam gəl,
Yanında üzağam, gəl.
Elə dərd vermişən ki,
O dərdə dustağam, gəl.

Mən aşıq yana canım,
Od tutub yana canım.
Özümə nə idim ki,
Sənə də yana canım.

Mən aşıq dağda nə var?
El köçüb, dağda nə var?
Məjnun xəyallı könlüm,
Leylisiz dağda nə var?

Aşıq min aya dəyər,
Min qış, min aya dəyər.
Sənin ikijə qışın,
Bil ki, min aya dəyər.

Mən aşıq sərinə yaz,
Yaz başı sərin ayaz.
Mərdə gələn qadamı,
Namərdin sərinə yaz.

Mən aşıq ay amandı,
Xəbisdən ay amandı.
Namərd mərdi qovlayır,
Qoymayın, ay amandı.

Mən aşıq yerdə məni,
Salmayın dərdə məni.
Namərdə qul olmaram,
Qurban kəs, mərdə məni.
Mən aşıq nərdivana,
Ayaq qoy nərdivana.
Qədrimi hardan bilər?

Hər nadan, hər divana.

Mən aşıq nədə yandı?
De canım nədə yandı?
Nejə sinəm qaladım,
Nə alışdı, nə yandı.

Mən aşıqəm nə yardı,
Bu gözəl can nə yardı.
Gözün canım doğradı,
Nə kəsdi nə də yardı.

Mən aşıqəm hər aylar,
Keçdi illər, hər aylar.
Namərddə aman olmaz,
Dilim mərdi haraylar.

Mən aşıq Şirvana yaz,
Burda yaz, Şirvan ayaz.
Yar Şirvanda yurd edib,
Məni də Şirvana yaz.

Mən aşıq qara dağ var,
Muğanda qara dağ var.
Müxənnətin əlindən,
Sinəmdə qara dağ var.

Mən aşıq qara dağlar,
Bürünüb qara dağlar.
Qoy dərdimi söyləsin,
Sinəmdə qara dağlar.

Mən aşıq aylar məni,
Həftələr, aylar məni.
Yüküm dərdədən tay vurub,
Yordu bu taylar məni.
Mən aşıq yasdı dağlar,
Çən gəldi basdı dağlar.
Doqquz ay kef-damaxdı,

330

Üç ayı yasdı dağlar.

Mən aşıq bağda dara,
Aç zülfün bağda dara.
Ay insafsız, üstündə,
Çəkilmə bağda dara.

Mən aşıq qara gözlər,
Baxsana yara, gözlər.
Sinəm üstə tuş olub,
İstəyir yara gözlər.

Mən aşıq hər ayına,
Can verəmə hər ayına.
Dara düşsən bir çağır,
Can gələr harayına.

Aşıq eşqə a dalar,
Dəryada var adalar.
Namərd qeyli-qal gəzər,
Mərdlər yaxşı ad alar.

Aşıqəm, sənəm sənsiz,
Dözmürəm sənəm, sənsiz.
Bir dərdli ah çəkəndə,
Bilginən mənəm sənsiz.

Mən aşıq sənəm, sənəm,
Çağıraram Sənəm, Sənəm!
Dedim dodağın kimin?
Söylədi:- Sən əm, sən əm!

Mən aşıqəm ya Xalıq,
Zər düyməli yaxalıq.
Kişilər süfrə açıb,
Hey göstərə səxalıq.
Dağları gəzdim, gəldim,
Güllərin əzdim, gəldim.
Yarı beyvəfa gördüm,

Əlimi üzdüüm, gəldim.

Mən aşıqəm, sar gəzər,
Sar yerində sar gəzər.
Yarı bir gün görməsəm,
Canım canımdan bezər.

Dağları dələrəm mən,
Torpağı ələrəm mən.
Belə ki dərd vermişən,
İnanma gülərəm mən.

Mən aşıqəm simsarı,
Aşıq sarı, sim sarı.
Yüz il keçsə unutmaz,
Heç simsar heç simsarı.

Mən aşıq gözəl varı,
Sallan gəl gözəlvarı.
Çirkini gözəl eylər,
Dünyanın gözəl varı.

Mən aşıq a çilovlar,
Qəm məni a çilovlar.
Yarın nazik əllərin
İncitmə, a çilovlar.

Mən aşıq aram-aram,
Gəlginən aram-aram.
Sən mənə yaranı vur,
Mən özüm sağalaram.

Mən aşıq yüz ətəklə,
Yaş yanmaz yüz ətəklə.
Namərddə mürvət olmaz,
Yüz yalvar, yüz ətəklə.
Mən aşıq telə bağlı,
Yel vuran telə bağlı.
Sinəmdə öz kilidin,

331

Qoymusan elə bağı. **AĞILAR** Dostuma xoş gün dedim, Düşmənimə çəni mən.

Mən aşıqəm nə yana, Nə alışa, nə yana. Bir gəlib söndürsənə, Qalmışam yana-yana.

Mən aşıqəm nə dedin, Nə danışdıq, nə dedin. Əğyar, sənə neylədim, Məni yardan eylədin?

Qardaş, gəl, gərəyimsən, Ümidim, dirəyimsən. Həmi könlüm istəyir, Həmi gəl, köməyimsən.

Qardaşım birdi mənim, Gözümə nurdu mənim. Talehimdən küsərəm, Talehim kordu mənim.

Mən aşıq gülə-gülə, Gül əkdim gülə-gülə. Namərdə bel bağladım, Ağlatdı gülə-gülə.

Əzizinəm, ay gəlin, Zülfün üzə yay, gəlin. Təzə nehrə yığandan, Göndər mənə pay, gəlin.

Stəkanım yağlıdı, Əl vurma, dərmanlıdı. Mənim sevdiyim qızın, Anası Bozalqanlıdı. Əzizinəm çəni mən, Dumanı mən, çəni mən.

Əziziyəm qəm qalar, Qəm üstündə qəm qalar. Hər yerdə yer quruyar, Sevən canda nəm qalar.

Əzizim yaza qaldı, Dağlar üz-üzə qaldı. Sevgilim yenə küsdü, Dərdimiz təzə qaldı.

Otağım dərd arxalı, Tikili dərd arxalı. Varmı heç mənim kimi? Qəm yüklü, dərd arxalı.

Qarşımızda vay dərdim, Vay dərmanım, vay dərdim. Dərya mürəkkəb olsa, Yaza bilməz vay dərdim.

Bu yollar bada yollar, Sırr verməz yada yollar. Gözüm yollarda qaldı, Havaxtı vədə, yollar?!

Əzizim keçı gəldı, Keçının üçü gəldı. Darvazanı gen açın, Atamın köçü gəldı.

Fələk məndə üz gördü, Meydanımı düz gördü. Getdi dolandı gəldı, Məni hey yalqız gördü.

Eləmi var gül bağda, Gül bağda, bülbül bağda. Sənsiz dözə bilmərəm, Xəzan olsa gül bağda.

Fələkdən ay fələkdən, Qolum çıxıb biləkdən. Mənim çarxım dönübdü, Üzü dönmüş fələkdən.

Mən aşıqəm haraylar, Var çeşmələr, saraylar. Başım cəllad əlində, Dilim səni haraylar.

Gözüm o yola tikim, Sağa yox, sola tikim, Hansı yoldan gəlırsən? Gözüm o yola tikim.

Duman dərə başına, Çiskin bərə başına. Heç özüm də bilmədim, Bu iş gələ başına.

Əzizim, yazığam mən, Əl vurma, yazığam mən. Mən ölsəm sənə qurban, Sən ölmə, yazığam mən.

Enişdən enənə bax! Dolayı dönənə bax! Muradına çatmayıb, Çırağı sönənə bax!

Arxam, hayanım, qardaş, Harda dayanım, qardaş? Baş qoyum dizin üstə, Qoy çıxsın canım, qardaş.

Sözün demə aşkara, Dərdə tapılmaz çara. Dındirmə, qan ağlaram, Ürəyimdə var yara.

Qalmaqı azan yerdə, Qəbrimi qazan yerdə - Görüm qələmin sınısın, Yazımı yazan yerdə.

Ay çıxıbdır kənarsız, Niyə məni qınarsız? Açıb desəm dərdimi, Od tutarsız, yanarsız.

Əzizim, qaranı yaz, Ağ üstən qaranı yaz. Hər dəftərin başına, Mən baxtı qaranı yaz.

Bağında giləs dəydi, Yetişdi, giləs, dəydi. Əlin qurusun, ovçu, Atdığın nə rast dəydi.

Göydə ulduz üç keçdi, Cavan ömrüm puç keçdi. Fələk bir dərd göndərdi, Ürəyimdən tuş keçdi.

Getmədin, qaldın fələk, Xoş günüm aldın, fələk. Yanar odun içinə, Məni də saldın, fələk.

Dağlarda gəzən mənəm, Əhdim var, bəzən mənəm. Ürəyim yaralıdır, Bu dərdə dözən mənəm.

Bir quş gəlir Ağdaşdan,
Papağım düşdü başdan.
Bu qız mənə yar olmaz,
Eylər qohum-qardaşdan.

Mən cavanam utancaq,
Başımda vardı sancaq.
Nə qız oldum, nə gəlin,
Odlara yandım ancaq.

Əzizinəm, olmasın,
Heç bir dava olmasın.
Tər açılmış bənövşə,
Yaşıl qalsın, solmasın.

Əziziyəm, yatalar,
Şirin-şirin yatalar.
Oğlu davada olsa,
Heç yatarmı atalar!?

Deməyinki yavadır,
Acı, şirin havadır.
Kəlmələrin içində,
Ən acısı «dava»dır.

Əzizinəm, qoy aşım,
Dərə keçim dağ aşım.
Vətənimdən uzaqda,
Ölüb əziz qardaşım.

Əzizim binə qaldı,
El köçdü, binə qaldı.
Bir də görüşməyimiz,
Qiyamət günə qaldı.

Əzizinəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Tülək tərhanım itiv,
Ayağında qara bağ.

Dağlar marala qaldı,
Otlar sarala qaldı.
Göy yaylaq sərin bulaq,
Yanmış marala qaldı.

Qarabağdan gələsən,
Qara salxım dərəsən.
Gözüm yolunda qaldı,
Görüm yolnan gələsən.

Qarabağda quş durmaz,
Yaz əyləşər, qış durmaz.
Küsüləsən, gəl barış,
Mənim dilim dinc durmaz.

Qarabağ küçələri,
Banlayır beçələri.
Mən çağırırım yarımı,
Hay verir neçələri.

Çəpərər qər q oldu, gəl,
Quş çəpərə doldu, gəl!
Vəfa verdin, gəlmədin
Vədən tamam oldu, gəl!

Əzizinəm ləkdə var,
Qarpız-yemiş ləkdə var.
Ay cüt gəzən bəxtəvər,
Demirsən ki, tək də var.

Əzizinəm gəl bəri,
Uzaq durma gəl bəri.
Küsmüsən, könlün allam,
Gəndə durma, gəl bəri.

Səhəngin götürdü yar,
Gör hayana getdi yar?
Hava bulud, göy çəmən,
Aralıqda itdi yar.

Eləmi qarğamağına,
Qar yağar qar qalağına
Elə mən də neyləyim,
Fələk qarğamağına.

Qızım qızdar ağası,
Başında gül topası.
Qızma elçi göndərir,
Şahların böyük ağası.

Yaylaqda quzu mələr,
Dili yox, gözü mələr.
Gülüm, qırağa düşsən,
Leysanı gözüm ələr.

Dağ başını qar alıb,
Bağçaları bar alıb.
Namərd, alma canımı,
Bir canım var, yar alıb.

Sən mənim ağa dostum,
Gəl gedək bağa, dostum.
Sən duman ol, mən çiskin,
Çəkilkək dağa, dostum.

Eləmi üzüm yandı,
Tənəkdə üzüm yandı.
Sərt baxışa tuş oldum,
Alışdı üzüm yandı.

Əzizim birdənəsən,
Təkcəsən, bir dənəsən.
Ölsəm də qoy mən ölüm,
Sən ölmə, bir dənəsən.

Əziziyəm yenə yaz,
Bulud olsun yenə yaz.
Qələmin qurbanıyam,
Tez açılıs yenə yaz.

Aşiq, aşın bişdi gəl,
Bişdi yerə düşdü, gəl.
Yaxşı günüm səninlə,
Yaman günüm düşdü, gəl.

Mən aşiq belə bağlar,
Baxçalar, belə bağlar.
Xarav olsun belə il,
Bərbaddır belə bağlar.

Papirosun qəşəngi var,
Çəkməyə qəşəngi var.
Mən dedim sən qəşəngsən,
Səndən də qəşəngi var.

Bu qız kimin qızıdı,
Geydiyi qırmızıdı.
Səhər-səhər çıxanda,
Deyən dan ulduzudu.

Dağ başı qala yeri,
Gəz, dolan, qala yeri.
Yüz candan yanan olsa,
Heç verməz ana yeri.

Əzizinəm düşdüm gəl,
Atdandım gəl, düşdüm gəl,
Gen günümün qardaşı
Yaman günə düşdüm, gəl.

Yaqut Yəməndən gəlir,
Geynib çəməndən gəlir.
Qırmızı tuman, ağ baldır,
Gündə hamamdan gəlir.

Yaqut Yəməni neynir,
Geynib çəməni neynir.
Qırmızı tuman, ağ baldır
Gündə hamamı neynir?

Eləmi o gün eylər,
Qar yağar, o gün eylər.
Ana balasın görsə,
Bayramın o gün eylər.

Ata mindim köndələn,
Qolum yoxdu, döndərəm.
Yara bir məktub yazdım,
Adam yoxdu, göndərəm.

Allah məni quş eylə,
Budağa qonmuş eylə.
Dar yerdə, dar küçədə,
Yarı mənə tuş eylə.

Əzizim sarı qaldı,
Gün getdi, sarı qaldı.
Qardaş, yol gözləməkdən,
Gözümdə sarı qaldı.

Əzizim yaş olaydım,
Su dəyib yaş olaydım.
Yar naxoş olan yerdə,
Mən ölmüş kaş olaydım.

Almanı qoydun getdin,
Qabığın soydun getdin.
Sınəmə yara vurdun,
Yaramı oydun getdin.

Bu gələn naxırdımı?
Saralan çaxırdımı?
Deyir qardaşım gəlir,
Mənzili yaxındımı?

Gülü əkdim ləyəndə,
Gül boynunu əyəndə,
Qoşa qurban kəsərəm,
Yarım bizə dəyəndə.

Alınca çiçəkdimi,
Çiçəyi göyçəkdimi?
Deyirlər yarım gəlir,
Görəsən gerçəkdimi?

Qərənfiləm, qalxaram,
Qanadlarım çalxaram.
Desələr yarım gəlir,
Xəstə olsam qalxaram.

Əzizinəm yaz gəlsin,
Bahar gəlsin, yaz gəlsin.
Ağ kağız da tapmasan,
Yarpaq üstə yaz, gəlsin.

Əzizinəm ayrıanı,
Yemək olmaz ayrıanı.
Üzü cənnət görməsin,
Səni məndən ayrıanı.

Əzizinəm tər-tərə,
Bu yol gedər Tər-tərə.
Qoy üzün üzüm üstə,
Qarışsın qoy tər-tərə.

Heyva könlüm, nar könlüm,
Heyva könlüm, bar könlüm.
Gülməknən işim yoxdu,
Ağlamağa var könlüm.

Əzizim qazan ağlar,
Od vurur, qazan ağlar.
Bel batmaz, külüng kəsməz,
Qəbrini qazan ağlar.

Əzizinəm tər dəysin,
Aç köynəyin yel dəysin.
Qürbətdə kefində ol,
Qoy ananı dərd əysin.

Əzizinəm dərd üzdü,
Ördək göldə dörd üzdü.
Səndən məktub gəlincə,
Ürəyimi dərd üzdü.

Əzizim sənə dağlar,
Yol gedir sənə, dağlar.
Tutaydım yar əlindən,
Çıxaydım sənə, dağlar.

Əzizinəm sim bağlar,
Aşiq sazda sim bağlar.
Köhnə yaram qövr eylər,
Təzə yaram sim bağlar.

Kəklik gördüm boz, ala,
Qaş qaradır, göz ala.
İgid ona demişəm,
Sevdiyini tez ala.

Əzizim sini-sini,
Doldur ver sini-sini.
Mən istərəm oğlumu,
Neynirəm özgəsini.

Arxalığın mən özüm,
Boyunda qalıb gözüm.
Qonşular sənə qurban,
Birinci də mən özüm.

Kəklik daşda durubdu,
Qələm qaşda durubdu.
Yarı çirkin olanın,
Allah başına vurubdu.

Əzizim nazik ağlar,
Geyməyə nazik ağlar,
Ölüm çox ucuzlaşıb
Anam çox nazik ağlar

Arxalığım şaldı, yar
Dərdin məni aldı, yar.
İkimizin sirr sözü,
Qiyamətə qaldı, yar.

Aftafa güm-güm eylər,
Bizim yar sizə neylər?
Əlində mərmər tüfəng,
Dağlara sürgün eylər.

Dağlar başı meşədir,
Qəlbim sınıq şüşədir.
Yarın yara töhfəsi,
Bir dəstə bənövşədir.

Əzizim aşıq gəldi,
Elə yaraşlıq gəldi.
Yel vurub sinən açdı,
Gözümə işıq gəldi.

Əzizim bağ çəpəri,
Dolan gəl bağ çəpəri.
Çəpər bağı dolanmır,
Dolanır bağ çəpəri

Əzizim yaza nə qaldı,
Daha yaza nə qaldı?
Əldə qələm neyləsin,
İnsaf yazana qaldı.

Əzizim sağa nə qaldı?
Soldan sağa nə qaldı?
Sahibi ölmüş inək,
İndi sağana qaldı.

Əzizinəm düşəndə,
Atdananda, düşəndə.
Yaxşı günü bilərsən,
Yaman günə düşəndə.

Əzizim aralı dağlar,
Həkim yaramı bağlar.
Baxıram vətən görünmür,
Kəsib aranı dağlar.

Əzizinəm güləm mən,
Güləm mən, bülbüləm mən.
Yar üzünü görməsəm,
Çox çətin ki, güləm mən.

Ağ alma, qızıl alma,
Gəl yola düzül, alma.
Mənim də sevgilim var,
Qoy mən də üzüm alma.

Bağçamızda gül varmı?
Gül dibində yol varmı?
Bir gecənin qonağı,
Evinizdə gül varmı?

Bağçamızda gül də var,
Gül dibində yol da var.
Bir gecəlik deyirsən
Min gecəlik yer də var.

Durnalar yazda gələr,
Quzular onda mələr.
Yazın gözəl çağında,
Hicranlı xəstə ölər.

Aşıq gəraylı deyər,
Mizrab simlərə dəyər.
Biri muraz alarsa,
Biri kim-muraz gedər.

Oba-obaya bənzer,
O bağda sürü gəzər.
Biri çiçək açarsa,
Yüzünü quzu əzər.

El-elə olur dayaq,
Hamısın bir-bir sayaq.
Azadlıq olan yerdə,
Nə sərsəm ol nə sayıq.

İnsan-insana bənzər,
Hər kəs tayıyla gəzər.
Tayını tapmayan kəs,
Şirin canından bezər.

Kölgəyə düşəndə gül,
Vurnuxar şeyda bülbül.
Əgər gülün tapmasa,
Bahar gülməz həmin il.

Bu meşə qanlı meşə,
Yarpağı yerə düşə.
Dolana dövranımız,
Keçən gün ələ düşə.

Alçalar a alçalar,
Yarpağı yaşıl çalar.
Meydimi daldan aparın,
Düşməni görsə əl çalar.

Dağlarda əkdim əkin,
Aldılar əlimdəkin.
Düşmanın da balası,
Olmasın mənim təkin.

Bostan əkdim xiyarsız,
Cana necə qiyyərsiz?
Səni yuxumda gördüm,
Oyandım ixtiyarsız.

Eləmi yad əli,
Ya divanə, ya dəli.
Qəbrim od tutar yanar,
Dəysə sənə yad əli.

342

Kür qırağı ad alar,
Yığılıb bəyzadalar.
Keşmə mənə gələydi,
Sənə gələni qadalar.

Gecələr, il gecələr,
Dərdimi bil gecələr.
Mən burda ağlayaram,
Sən orda gül gecələr.

Gecələr gecə keçdi,
Bilmədim necə keçdi.
Mənimki ah-vay oldu,
Səninki necə keçdi?!

Eləmi ləngəridi,
Qaş gözün ləngəridi.
Çox bilib az danışmaq,
Cavanın ləngəridi.

Əzizim gül açar,
Bülbül ötər, gül açar.
Yarı yanımda görsəm,
Gözlərim də dil açar.

Əzizim qan axar,
Xəncər batar, qan axar.
Səndən ayrılan gündən,
Ürəyimdən qan axar.

Əzizim gül bağa,
Bülbül bağa, gül bağa.
Mən küsmüşəm, gəlmirəm,
Barı özün gəl bağa.

Əzizim dönə-dönə,
Şam yanır sənə-sənə.
Yara qurban oluram,
Yarım da özgəsinə.

343

Əzizim yara bənddi,
Yar sevən yara bənddi.
Bülbül ağlar, yaş tökər,
Gülüdü, xara bənddi.

Əzizinəm yuxuma,
Bil dərdimi, oxuma.
Axşamdan yatıram ki,
Yarım girsin yuxuma.

Əzizim sinə-sinə,
Gir bağa sinə-sinə.
Mən həsrətdən ölərəm,
Sən baxsan özgəsinə.

Əzizim dəstə-dəstə,
Qızıl gül dəstə-dəstə.
Gül istədim, vermədin,
Gətir qoy sinəm üstə.

Əzizim araz məni,
Kür məni, Araz məni.
Eşqindən alışmışam,
Söndürməz Araz məni.

Əzizinəm mərdanə,
Gəl divanə, mərdanə.
Ya öldür, ya rəhm elə,
Ya qoy olum pərvanə.

Apardın başdan məni,
Uçurtdun daşdan məni.
Fələk, yaman ayırdın,
Qohum-qardaşdan məni.

Gözlərin şuxdu sənin,
Kipriyin oxdu sənin.
Dərdin məni öldürür,
Xəbərin yoxdu sənin.

Ağzımda dadsan, oğul,
Gözümdə odsan, oğul.
Qorxsan yad gülləsinnən,
Mənə də yadsan, oğul.

Göy üzü ilim-ilim,
Yar itdi ilim-ilim.
Kəsin düşmən dilini,
Doğrayın dilim-dilim.

Söz varmış demə səndə,
Demirsən, demə sən də.
Sırrın gözdən oxunur,
Nə fərqi deməsən də?

Ağ üzdən xal umursan,
Baxırsan lal, umursan.
Sancırsan arı kimi,
Dilimnən bal umursan.

İstərdim bir söz açam,
Bir yol salam, iz açam.
Bu namərd gözüm yaşı,
Heç qoydu ki, göz açam?!

Mən aşiq göyəm, yerlər,
Göyərrib göyəm yerlər.
Məndən yadigar qalsın,
Əllərim dəyən yerlər.

Əlimə saz verdilər,
Sazıma naz verdilər.
Getdim loğman yanına,
Dərmanı az verdilər.

Ördək, gölə bir də gəl,
Ceyran, çölə bir də gəl.
And verirəm gözlərə,
Bizim elə bir də gəl.

Ceyran, çöldə nəyin var?
Ördək, göldə nəyin var?
Gedirəm başqa yerə,
Sizin yerdə nəyim var?

Ördək, gölə gəlmərəm,
Ceyran, çölə gəlmərəm.
Elə yerə getmişəm,
Sizin elə gəlmərəm.

Ay belə tək-tək doğar,
Gün belə tək-tək doğar.
Sənin kimi oğuldan,
Analar tək-tək doğar.

Əzizim, Kərəm kimi,
Dinərəm Kərəm kimi.
Yarım mənənin ayrılısa,
Yanaram Kərəm kimi.

Eləmi ana yeri,
Qurulub xana yeri.
Yüz qohum yığılsa da,
Heç verməz ana yeri.

Gəncənin gədikləri,
Xurmadı yedikləri.
Yadıma bir-bir düşər,
Yarımların dedikləri.

Sarı simə,
Əl vurma, sarı simə.
Gözlərim qan-yaş tökər,
Toxunsan sarı simə.

Mən aşiq Laçın, Şuşam,
Alınmış Laçın, Şuşam.
Düşməni tutmuş yurdu mu,
İndi yurdsuz qalmışam.

346

Mən sevirəm bu eli,
Bu el Cəbrayıl eli,
Gözəllərlə məşhurdu,
Gözəl Cəbrayıl eli.

Mən aşiq Qarabağa,
Baxmam qaraya, ağa.
Bir gün igidlər ilə,
Mən sarıllam silaha.

Əzizim gün gələr,
Gün gələr üzlər gülər.
Qarabağ alınan günü
Toy-düyünlər düzülər.

Əziziyəm yenə gül,
Yenə bülbül, yenə gül.
Dəryacan qəmin olsa,
Düşməni görsən, yenə gül.

Getdiyim bir il oldu,
Verən bağlar gül oldu.
Getdin ki qayıdacam,
Nə yalançı dil oldu.

Gedirəm qırağnan,
Gül biçdim orağnan.
İtirmişəm vətəni,
Gəzirəm sorağnan.

Ələylər hay ələylər,
Çirməli ağ biləylər.
Allahdan diləylədim,
Həsəl oldu diləklər.

Mən aşiq nəzər sala,
Yanaqda bir cüt xala.
Sən yadıma düşəndə,
Düşərəm haldan-hala.

347

Həsrat əzizlər məni,
İçində gözlər məni.
Sən yanımda deyilsən,
Xəyalın izlər məni.

Əzizim oda gəldi,
Pərvanə oda gəldi.
Qorxurdum bircə dərddən,
Başıma o da gəldi.

Bülbül gülünnən düşər,
İgid əlinnən düşər.
Adam dərdə-bəlaya,
Yaman dilinnən düşər.

Tulla daşı aşağı,
Üzük qaşı aşağı.
Dünya namərd dünyası,
Mərdin başı aşağı.

Bülbülə qəfəsdilər,
Külək kimi əsdilər.
Zor ilə nigahımı,
Bir özgəyə kəsdilər.

Sevən aşiq sınınmaz,
Sınansa da qınamaz.
Çıxdım neçə sınaqdan,
Yenə yarım inanmaz.

Bu quş üstdən bahar yox,
Bitən ağacda bar yox.
Dəyişib qoca dövrən,
Sabaha etibar yox.

Ay dünya, bica dünya,
Ucadan uca dünya.
Süleymana qalmayan,
Vəfasız qoca dünya.

348

Əzizinəm, söz olsun,
Yağı heç,dost yüz olsun.
İgid verdiyi sözdə,
İlqarında düz olsun.

Əzizim düşən yeri,
Atdanif düşən yeri.
Göz yaşım oda dönüf,
Yandırır düşən yeri.

Əzizim daşa dəydi,
Üzündə qaşa dəydi.
Qolun qırılınsın, ovçu,
Ox yenə daşa dəydi.

Əzizim nəyə dəyər,
Gül açar, nəyə dəyər?
Sevdiyini çirkin olsa,
Yediyini nəyə dəyər?

Əzizim gül üstünə,
Meh düşər gül üstünə.
Bülbül yenə qayıdar,
Getsə də gül üstünə.

Eləmi ana yeri,
Qurulu xana yeri.
Yüz min loğman yığılsa,
Verməz bir ana yeri.

Qərib öldü, götürün,
Dar küçədən ötürün.
Qəribin vay xəbərini,
Anasına yetirin.

Əziziyəm belə yaz,
Oxu dərsin, belə yaz.
Nə bitsin belə güllər,

349

Nə açılısın belə yaz!

Mollanın azan yeri,
Oxuyub yazan yeri.
Kor olaydı gözlərim,
Gördüm sən gəzən yeri.

Eləmi bülbül düşər,
Atdanar, bülbül düşər.
Sənnən keçən günlərim,
Yadıma bir-bir düşər.

Eləmi yaralandım,
Ox dəydi, paralandım.
Mən səndən ayrılmazdım,
Güjünən aralandım.

Dəryada sijim gördüm,
Sijimin ujun gördüm.
Gəlirdim yar yanına,
Fələyin güjün gördüm.

Ölürəm, üstümə gəl,
Yanıram, tüstümə gəl.
Sağlığında gəlmədin,
Qəbrimin üstünə gəl.

Dam üstə yığdım taya,
Yel vurdu, tökdü çaya.
Çəkdiyim zəhmətlərin,
Hamısı getdi zaya.

Enişdən enənə bax,
Dolaydan dönənə bax.
Murazına çatmayıb,
Çırağı sönənə bax!

Arxalıq aldirmışam,

350

Yaxalıq saldırmışam.
Dərdim artandan bəri,
Ürəyim aldirmışam.

Yaralandım yanımdan,
Quşlar doydu qanımdan.
Canım bir dərdə düşdü,
Bezar oldum canımdan.

Nərgizlər, ay nərgizlər,
Döşdə bitər nərgizlər.
Cavanda nə qaydadı,
Torpaq örtər, yer gizlər.

Əzizim badam olmaz,
Əkməsən badam olmaz.
İstərəm görəm özün,
Şəkildən adam olmaz.

Əziziyəm, ay qardaş,
Qaşın uju yay, qardaş,
Ölsə bajılar ölsün,
Heç deməsin: vay qardaş!

Bir ev tikdim dəyirmi,
Çubuqları iyirmi.
Qoyub hara gedirsən?
Bu ev sənin deyilmi?

Bir bağ saldım bağbansız,
Dəvə gördüm sarvansız.
Fələk bir yara vurdu,
Həkim gördüm dərmansız.

Qaladan endirdilər,
Qara don geydirdilər.
Ölməyə könlüm yoxdu,
Zülmə öldürdülər.

351

Qardaşlar, ay qardaşlar,
Yağış kəsər, qar başlar.
Çağırırım hay vermir,
Hayandadı qardaşlar?

Ağajda var ağ alma,
Böyrü çürük ağ alma.
Sənə kimlər qarğadı?
Sən bu dərddən sağalma!

Əziziyəm boyana,
Bağın yönü hayana?
Burda bir oğlan ölüb,
Layla çalın, oyana.

Qəlbim qara qazandı,
Dilim ərzə yazandı.
Fələyə bel bağlama,
Fələk pərgar pozandı.
Duman, dağdan belə gəl,
Belə dolan, belə gəl.
Əzrayıl ova çıxıb,
Səni vurur, belə gəl!

Eləmi hasan dağlar,
Başın qar basan dağlar.
Yetim gülsə zor gülər,
Ağlasa hasan ağlar.

Dağlar başı qarıymış,
Dibi bahram-barıymış.
Şirin dünyanın sonu,
Yaman zəhrimarıymış.

Eləmi qoşa dağlar,
Durub baş-başa dağlar.
Gəldik xəstə görməyə,
Xəstə köçüb, yurd ağlar.

Eləmi qalan qardaş,
Qahmarım qalan qardaş.
Ox dəydi, ucu sındı,
Qəhrimə qalan qardaş.

Fələyi dindirəydim,
Dindirib güldürəydim.
Mənə tale yazanın,
Qələmin sındıraydım.

Bir at mindim köndələn,
Qolum yoxdu döndərəm.
Nə qələm var nə dəftər,
Halmı yazam göndərəm.

Əzizim ağlamaqdan,
Bağa su bağlamaqdan.
Bağda xəzəl qalmadı,
Yarama bağlamaqdan.
Fələyi dindirdilər,
Bilməzin bildirdilər.
Mənə qələm çalanın,
Qələmin sındırdılar.

Ayın tamaşasına,
Günün tamaşasına.
Burda bir oğlan ölüb,
Gəlin tamaşasına!

Dəyirmanın püskünə,
Dən tökərlər püskünə.
Sən özün öldün getdin,
Məni qoydun pis günə.

Tüfəngin lüləsi var,
Silməmişəm pası var.
Burda bir oğlan ölüb,
İllərəcən yası var.

Mən aşıq başdan ağlar,
Kiprikdən, qaşdan ağlar.
Bunun anası olsa,
Durub o başdan ağlar.

Qamışlıq qalın oldu,
Ayağım yalın oldu.
Mən evdən ayrılmazdım,
Ayıran zalım oldu.

Açıq qoy pəncərəni,
Gözüm görsün gələni.
Necə qəbrə qoyarlar?
Qərib yerdə ölənini?!

Yaralı, yaran necədir?
Qəmnən aran necədir?
Mənim yaram sağalıb,
Sənin yaran necədir?

XI. GÜLMƏCƏLƏR

SORAĞINI NALTÖKƏNNƏN ALMIŞAM

Bir ayrım Gəncədə qonaq qalası olur. Ev yiyəsi süfrəyə çay gətirir. Ayrım ömründə çay deyilən şey görməyibmiş. Gözünün altından çaya tərs-tərs baxır, amma nə oldğunu anlaya bilmir. Soruşmağa da üzü gəlmir. Axırda ayrım canını dişinə tutub stəkanı əlinə alır, birməfəsə çəkir başına. Tərslikdən çay da yaman qaynarıymış. Dili-ağzı pörşələnir. Ayrım qınağa boğulub heç kəsə heç nə demir. Gecəni yatır, səhər özünə söyə-söyə kəndə qayıdır. Naltökən deyilən yerə çatanda bir də baxır budu ha, qabaqdan bir adam gəlir. Ayrım eşşəyin belində gələn ayrımla tanış çıxır. Əhvallaşandan sonra soruşur:

-Ə, xeyir ola, haana gedəysin?

-Gəncəə.

Gedəysin get, uğuruna xeyir. Bax, Gəncədə hansı öydə qalsan gətirib qabağına bir qırmızı şey qoyajaxlar. Olmaa-bilməə dilinə vurasan. Başın haqqı mənim atamı yandırıb o qırmızı şey.

Eşşəyin belindəki ayrım deyir:

-Əşi, arxayın ol, uşaxsanmı?

Kənddən gələn ayrım axşam tərəfi Gəncəyə çatır. Bu da bir evdə gecələyəsi olur. Yeməkdən qabaq ayrıma bir stəkan çay qoyurlar. Ayrım çaya əyri-əyri baxıb deyir:

-Nə buğlanəysin, haveyi buğlanma! Sorağımı Naltökənnən almışam...

MÜBARƏK OLSUN, AY ABBASƏLİ!

Abbasəli adında bir nöker varıymış. Novruz bayramında ev adamları ilə bərabər buna da təzə çuxa tikdirirlər. Gözü hamının üzündə qalan nöker ha gözləyirsə, çuxasına "mübarək olsun" deyən tapılmır. Çuxanı geyir, bir o başa gedir, bir bu başa. Yenə də heç kəs Abbasəlinin çuxasına tərəf baxmır. Nöker daha dözə bilməyib deyir:

-Mübarək olsun, ay Abbasəli ! Mübarək olsun, ay Abbasəli !

SEYFƏLİSƏN, KEÇ BAŞA

Şəmkinin Seyfəli kəndində toy imiş. Ev sahibi öz kəndçilərini görən kimi tez süfrənin başında yer göstərir:

-Seyfəlisən, keç başa... Seyfəlisən, keç başa...

Qonşu kənddən gələn qonaqları heç sayə salan olmur. Birdən toy mağarının qabağında bir it keçir. Qonaqlardan biri özünü saxlaya bilməyib itə deyir:

-Seyfəlisən, keç başa!

GÖRMÜŞÜM DƏ, YİMİŞƏM DƏ

Bir ayırım o birisindən soruşur:

-Hamam görüfənmi?

O biri ayırım forslanır:

Görmüşəm də, yimişəm də.

BƏS O BİRİ KİMDİ?

Bəy evinə falçı gəlir. Fal açıb deyir:

-Bu evdən iki ölü çıxacaq.

Hamı nökrənin üzünə baxır. Nökrə özünü o yerə qoymayıb deyir:

-Biri mənəm, bəs o biri kimdi?

KÜÇÜKDƏN SÜDƏ GETDİ

Ayırım qadın südü ocağa qoyub qonşuya gedir. Qızına da tapşırır ki, südə baxın, birdən küçük südü içər. Qayıdanda qızından soruşur:

-Aaz, aaz, a günəqara, südə baxdınmı?

-Ana, ana, dayımın başı haqqı, küçük başını elə yenicə qazana soxmuşdu. Tutdum elə sıxdım, elə sıxdım küçükdən südə getdi ki, süddən küçüyə getmədi.

MƏNNƏN BULAMAQDI

Gəncədə Usta Zeynal adında bir kişi varıymış. Bir gün Ziyad xan camaatı Kür qırağında ot biçməyə göndərir. Usta Zeynal da

bu camaatın arasındaydı. Nə qədər deyirsə ki, ayağım şişib, mən iş görə bilmərəm, xeyri olmur. Kişini məcbur göndərilər biçinə. Deyirlər ayağın şişib, qolun ki salamatdır. Kərəntini bulamağa nə var ki?

Hamıya vər bölünür. Ustaya da bir vər düşür. Kərəntini bir çalır, iki çalır, bir də baxıb görürlər ki, usta eç yerindən tərpanmir, eləcə kərəntini bulayır. Deyirlər:

Ay usta, bu nə işdi, camaat vəri başa vurub, amma sən hələ yerində sayırsan.

Usta Zeynal halımı pozmayıb deyir:

-Əşi, bəs mən sizə demədimmi ki, ayağım şişib. Mənnən bulamaqdı.

HEÇ YANA QAÇAN DEYİL

Gejə yarı bir ayırımın evinə oğru giribmiş. Ayırım sərvaxt yatıb-mış. Ona görə də tez oyanır. Ayağa qalxıb bir kəndir tapır, başlayır qarabaqara oğrunu izləməyə. Fərsət tapan kimi oğrunun üstünə atılaraq onun ayaqlarını bağlayır, amma nədənsə əllərini bağlamağı unudur. Ayırım baxıb görür ki, oğru elə öz kəndçiləriymiş. Oğru ayırma çox əzab veribmiş. Odur ki, ayırım öz-özünə fikirləşir: "Bu köpəyoğlunun başına oyun açmalıyam". Tez oğrunu evdə qoyub milis idarəsinə qaçır. Ə valatı olduğu kimi danışır. Milis işçisi soruşur:

-Bəs oğru hanı?

Ayırım deyir:

-Oğrunu evdə qoyub gəlmişəm.

-Ə, bəs demirsənmi oğru pəncərədən düşüb qaçar?

-Əşi, heç yana qaçası döyül. Ayaxlarını bərk-bərk bağhyıf da gəlmişim.

-Bə əllərini?

Ayırım iki əlli başına qapaz vurur:

-Vay dədəm, vay. Əllərini bağlamax heç yadıma da tüşmüyüf.

-Paho, indiyə qədər oğrunu qalar? Yəqin ki, çoxdan ayaqlarını açıf qaçmış olar.

Ayırım arxayınca deyir:

-Bileysəmmi oğru bizim kəndçidi. Mənim ağılımdan çıxan şey onun yadına tüşməz.

BU DA MƏNİM BAXTIMDANDIR

Bir kişinin iki oğlu varıymış. Günlərin bir günü böyük oğul evlənir. Ertəsi gün arvadına deyir ki, aftafa-ləyən gətir, ayağımı yu. Gəlin ərinin tapşırığını canla-başla yerinə yetirir. Əri çıxıb işə gedir. Qaynı tez o biri otaqdan çıxıb deyir:

-Az, atafa-ləyən gətir, mənəm də ayağımı yu!

Bunu eşidən gəlin bərk dəyərrənir. Oğlan görür ki, gəlin onun ayağını yumaq istəmir, gəlinə gözağartması verir:

-Az, eşitmirsən? Karsan? Sənə demirəm gəl ayağımı yu!

Gəlinin hirsindən gözdəri dolur. Tez özünü verir qayınatası olan otağa. Kişiyə deyir:

-Mən gedirəm dədəm evinə. Bu nədir, mən bilmirəm kimin arvadıyam? Ərim də deyir gəl ayağımı yu, qaynım da. Mən belə yerdə qala bilmərəm.

Qayınata şalvarının çirmələnmiş balağını düzəldə-düzəldə deyir:

-Get, a bala, get. Nə deyirəm ki! Bu da mənəm baxtımandı. Mən bilirdim ki, növbə mənə çatanda belə olajaq.

ŞOFER ÖLÜB

Qol saatının təzə çıxdığı vaxtlarda ayırım kəndlərinin birində bir ayırım öz arvadına saat alıbmiş. Bir gün arvad ərinə deyir:

-Ay kişi, aldığın saat yerimir. Yəqin təkərləri xarab olub.

Kişi deyir:

-Bu saat baxaram, görüm niyə işləmir.

Kişi saati açır. Baxıb görür ki, saatın içində bir dənə milçək ölüb. Tez üzünü arvadına tutub deyir:

-Ay arvad, sən demə şofer ölübmüş, ona görə saat yerimirmiş.

SULU QURAN

Bir kişi yatırmış. Birdən dədəsi gəlir girir yuxusuna. Dədəsi deyir ki, a bala, neçə illərdi ölmüşəm, amma sən hələ də mənə Qur'an oxutdurmamısan. Səhər tövlədəki dananı apar ver Balçılı mollasına, qoy mənə bir Qur'an oxusun.

Kişi yuxudan sərsəm oyandı. Səhər lap o başdan durub özünü verdi tövləyə. Tövlədə onun var-yox bircə danası varıydı. Dananın çatısından yapışb çölə çıxartdı. Elə bu vaxt arvad səs eşidib pəncərədən çölə baxdı. Gördü ki, kişi dananı də mərləyib arasa aparır. Tez kişinin yanına gəldi:

-A kişi, dananı hara aparırsan?

-Balçılı mollasına.

-Sən nə danışırsan, ay kişi, havalanıbsan nədi?

-Allah özü xeyirə döndərsin, arvad, dədəm rəhmətlik bu gecə yuxuma girmişdi. Dedi ki, niyə indiyə qədər mənə bir Qur'an oxutdurmamısan. Sonra da dedi ki, tövlədəki dananı apar ver Balçılı mollasına, qoy mənə bir Qur'an oxusun. Hə, arvad, indi mən o rəhmətliyin sözüə əməl eləməsəm, o dünyada inkir-minkirlər əl çəkməzlər yaxasından.

Arvadın əli ağzında qaldı. Ağ-bir, qara-iki, heç nə deyə bilmədi. Kişi dananı yedəyinə salıb Balçılı kəndinə tərəf üz tutdu. Xeyli gedəndən sonra bir irəməliyə rast gəldi. Burada da, Allah göstərməsən, ilan mələyirdi. Kişi bir az da gedəndən sonra qabağına tanımadığı bir adam çıxdı. Onlar yaxınlaşıb bir-birlərinə xeyli tamaşa elədilər. Axırda naməlum adam dilləndi:

-Yolçu qardaş, uğur olsun, hara belə?

Kişi əhvalatı bu adama da danışdı. Naməlum adam dərhal hiyləgərcəsinə dananı süzdü, köksünü ötürüb dedi:

-Eh, qardaş, belə baxıram, ürəyim yanır sənə. Vallah, havayı yerə zəhmət çəkib o dananı uzaq bir yerə aparırsan. Allah özü səninkini yetirib. Bax, mən özüm mollayam, özü də əsl molla. Dərsimi də Kərbəladada almışam.

Naməlum adam o qədər dilə basdı ki, dana yiyəsi lap inandı. Yazıq başladı yalvarmağa:

-Allah köçənlərinə rəhmət eləsin, a molla əmi. Allah səni Tur dağına döndərsin. Balçılı çox uzaqdır. Bəlkə mənə bu əziyyətdən qurtarasan, elə özün oxuyasan Qurani dədəmə. Həm də ölü üçün nə fərqi var ki, o molla olmasın, bu molla olsun. Təki Quran oxusun.

Naməlum adam gördü ki, qabağındakının lap boş damarını tutub, bir az da basıb-bağladı:

-Əşi, əlbəttə, ölüdən ötrü nə təfavütü? O molla olmasın, mən molla olum. Quran özü də belə yazır. Hələ öz aramızdır, sən

dediyin o mollanın elə fırıldaqları var ha, eşitsən tüstün təpəndən çıxar. Hə, o köhnə lotulardandır. Gündə bir dəfə möhkəm vurmasa, dili söz tutmur. Əstəğfürullah, əstəğfürullah! Allah, sən özün saxla! Allah, sən özün kafirin bəlasını ver! Amma mən... hə, o ki qaldı mənə, biz elə nəsillicən imam övladıyıq. Allaha qurban olum, Allah buyurmayannan işimiz yoxdur.

Dana yiyəsi qabağındakı adamın lap xalis molla olduğunu yaqın elədi. Başladı kişiye bir də yalvarmağa:

-Molla əmi, oxuduğuna qurban olum, sən Allah, məni dağa-daşa salma. Al bu dananı dədəmə bir yaxşı Quran oxu, qoy kişinin ru u şad olsun.

"Molla" elə bu sözə bəndiydi. O saat dananın çatısını kişinin əlindən alıb bağladı öz belinə. Üzünü ona tutub dedi:

-A kişi, sən bax o daşın üstündəcə otur, mən bu saat dədəmə bir yaxşı Quran oxuyum.

Kişi bir tərəfdə oturub mollanın hərəkətlərinə tamaşa eləməyə başladı. Gördü ki, molla əyilib bir ovuc qum götürdü, ovucunda ovxaladı, sonra da qumu gah üz-gözünə sürtdü, gah da başına tökdü. Qərəz, molla yüz oyundan çıxdı. Amma dana yiyəsi fikirləşdi ki, a balam, bu qum-zad nəyiidi kişi üz-gözünə sürtdü. Mən biləsi molla Quran oxumamışdan əvvəl dəstəməz almalıdır, suynan əl-üzünü, ayaqlarını təmiz-təmiz yumalıdır. Ondan sonra Quran oxumalıdır.

Molla bir azdan üz-gözünü təmizləyib dedi:

-Allah atana rəhmət eləsin, qardaş. Dədəmə yaxşı bir Quran oxudum. Di sana yaxşı yol, mən getdim.

Molla bunu deyib dananı qabağına qatdı. Dana yiyəsi tez diləndi:

-A kişi, bir dayan görüm, soruşmaq ayıb olmasın, bu nə cür Quran oxumağıydı? Görmüşük ki, molla Quran oxumamışdan qabaq dəstəməz alar, suynan əl-üzünü, ayaqlarını təmiz-təmiz yuyar, Ondan sonra Quran oxuyar.

"Molla" dana yiyəsinin avam olduğuna tam inandığı üçün onun sözünü azdırdı:

-Biy,hə, sən sulu Quran deyirsən? Əşi, sulu Quranı oxumağa nə var ki, onu uşaq da oxuyar. Mən zəhmət çəkib sənə dədəmə quru Quran oxudum. Əslində sən mənə bir dana yox, ikisini verməlisən. Eybi yoxdur, bərc olsun.

Dana yiyəsi mollanın bu sözüne inanıb əli-ayağı boş, kor-peşman geri qayıtdı.

SADIQ KIŞININ İNƏYİ

Deyir Sadıq adında bir kişinin qoca bir inəyi var imiş. Kişi hər bazar günü bu inəyi qabağına qatıb satmağa aparırmış. Bazara çatan kimi müştərilər tökülüb gəlirmişlər, hərə bir yannan inəyin yaşını soruşmuşlar. Kişi də inəyin yaşını demək istəmiş. Hər dəfə də müştərilər inəyin ağzını açıb dişlərinə baxır "yox, qocadır" – deyib aralaşırlar. Bu adisə hər bazar günü təkrar olunur. Axırda Sadıq kişi bezib ta bazara çıxmaq istəmir. İnək isə hər bazar günü tövlədən çıxıb təkbaşına bazara qaçır, adam gördükcə ağzını açıb dişlərini göstərir.

"KIŞİLİK" NAMİNƏ

Gəncədə Məcid, Hüseyin adında iki içki düşkünü varmış. Onlar bir-birilə mö kəm dost imişlər. Bu iki dostun qəribə bir şəkəri var imiş. Şəhərə çıxar, bütün yeməxanalara girib hərəsində əlli qram araq içmişlər. Bir gün necə olursa Məcid Hüseyinə deyir:

-Qardaş, gəl bir kişiliyimizi sınayaq, bu gün içməyə. Eləcə yeməxanaların qabağından keçək. Amma içməyə. Görək nəfsimizi saxlaya bilirikmi? Görək kişi kimi sözüümüzün üstündə dura bilirikmi?

Hüseyin dostunun bu təklifi ilə razılaşı. Onlar belə də edirlər, yeməxanaların hamısının qabağından keçirlər. Amma içəri girmirlər. Lap sonuncu yeməxananın qabağına dayanırlar. Məcid deyir:

-Qardaş, biz doğrudan da kişiyik. Sözüümüzün üstündə də kişi kimi durduq. İndi gəl bu sonuncu yeməxanaya girək, kişiliyimizin sağlığına bir vuraq.

QALANINI DA TALAN ELİYƏJƏKLƏR

Tovuzda Şərif adında bir kişi varıymış. Deyir bu kişi öz mə ləsində qarğıdalı əkibmiş. Qarğıdalı sütül olan vaxtı dirriyə

ziğziğ dadanır. Nə illah elyirlərsə, ziğziğin ayağını qarğıdalılıqdan kəsə bilmirlər. Axırı bir gün Şərif kişinin oğlu ziğziğin birini vurub qarğıdalıdan asır ki, o biri ziğziğlərə də dərs olsun. Bunu görə Şərif kişi tez oğlunu yanına çağırır deyir:

-Ə, a bala, yeri o ziğziğin leşini aç, oyzə tulla! Yoxsa yas yerinə gələn ziğziğlər qarğıdalının qalanını da talan eliyəcəklər.

SÖVDƏLƏŞMƏ

Deyir bir kişi öz oğluna tapşır ki, a bala, get şəhərdən bir usta tap gətir, qoy bu ev-əşiyin uçub-tökülən yerlərini qaydaya salsın. Oğul "baş üstə" deyib tərənir şəhərə. Bir azdan qayıdıb gəlir. Atası soruşur ki, ə, a bala, noldu, usta tapdınmı? Oğul deyir ki, hə, ay dədə, tapdım. Atası soruşur:

-Hə, indi mənə de görüm nətəri danışdın ustaynan, nətəri sövdələşdin? Oğlu da qayıdır:

-Ay dədə, sövdəmiz belə oldu: bizdə işləyəcək, gedib öz evində yeyəcək.

Atası oğlunu danlayır:

-Yox, oğul, yaxşı danışmayıbsan. Sən gərək belə danışaydın, bizim də yeməyimiz ondan olaydı.

ÜÇ KİŞİNİN SÖHBƏTİ

Üç kişi söhbət eliyirmiş. Söybət arvaddardan tüşübmüş. Kişilərdən biri deyir:

-Mənim arvadımın adı Maraldır.

O biri kişi deyir:

-Mənim arvadımınsa adı Ceyrandır.

Üçüncü kişi deyir:

-Vallah, heyvan olmağına mənim arvadım da heyvandır. Amma nə cür heyvan olduğunu hələ heç özüm də bilmirəm.

O, MƏNİM KÖYNƏYİM OLACAQ

Bir dəfə bir ayrım bazara kartof gətirir. Satıb qurtarır. Sonra fikirləşir ki, bəs indi neyləsin? Bu qərara gəlir ki, şəhəri gəzib-dolaşsın. Bir amamın qabağından keçəndə ayaq saxlayır. Ağzını

ayırır hamama tamaşa eləyir. Öz-özünə deyir ki, görəsən, bu nədir belə? Bir adamdan buranın nə olduğunu soruşur. Həmin adam deyir ki, bura hamamdı. Ayrım soruşur ki, bəs hamam nədir? Ona hamamın nə olduğunu başa salırlar. Biletin qiymətini deyirlər. Ayrım fikirləşir ki, cəhənnəm olsun, bir abbasıdan keçsin. Hamama girsən, çimib gözəlləşsin. Bilet alıb hamama girir. Hamamda bir nəfər ona yaxınlaşıb soruşur:

-Qardaş, sənə camadar lazımdır?

Ayrım qayıdır:

-Camadar nədir?

Həmin adam camadarın nə olduğunu başa salır. Ayrım razılaşır. Camadar ayrımın belini kisələməyə başlayır. Yarım saatdan sonra camadar ayrımına deyir:

-Qardaş, belində nəşə bir şey ağarır.

Ayrım sevincək deyir:

-Ə, Allahsız, o mənim köynəyim olajax. Mən də neçə ildir onu axtarıram.

MƏN QAÇAQ OLAN İLİ

Yatmaqdan yanı ağrıyan, durmaqdan beli quruyan bir kişi arvadının tə nizindən bezar olub bir gün ayağa qalxır ki, a kişinin qızı, nə qaralamısan məni, nə əfəl yerinə qoymusan mən yazıq? İndi ki, belə oldu, lap gedib qaçaqlıq eləyəcəm. Bəri elə o tufəngi, bir-iki günlük də ayınnan-oyunna yığ torbaya. Çəkiləcəm dağlara.

Arvad peşman olub özünü möhkəm danlayır. Ürəyində deyir ki, yenə hər nədi, quru qaraltıdı damın altında. Yenə nə qədər olmasa balalarımın pənahıdı. Dilim qurusun, kişini nahaq didərgin saldım yurdundan-yuvasından. Qaçaq-quldur ki, var bir çiyində Əzrayıl oturur, bir çiyində divan-dərə. Bəs necə eləyim ki, kişini yola gətirim, inadından döndərim. Arvad çox yalvarır, kişi az eşidir. Yaraqlanıb-yasaqlanıb çıxır evdən. Bir səfəli dağ başında özünə məskən seçir. Gəliş-gedişdi bir cığırda uzanır. Acanda yeyir, susayanda su içir. Axşam olur, səhər açılır. Üç-dörd gündən sonra kişinin azuqəsi tükənir. Torpağın nəmişliyi çökür canına. Daha duruş gətirə bilməyib qayıdır evinə.

-Əşi, cəhənnəm olsun, atdım qaçaqlığın daşını! Mən bacaran iş

deyil,-deyib yenə kürkünü sərir öz daxmasına.

O vaxtdan sonra harda söz düşsə, bir əhvalat danışmaq istəyəndə belə başlayır: "O ili mən qaçaq olanda", "mən qaçaq olan ili".

OYÇU QULU

Kəlbəcərdə Qulu adlı bir oyçu varıymış. Oydan gələndə eç nə gətirməmiş, amma hər dəfə də deyərmiş ki, ayını belə oyladım, canavarı belə vurdum, pələngi belə yaraladım. Bağ belə, bostan belə.

Bir gün camaat belə qərara gəlir ki, Quluya bir şahid qoşaq, görək indi nə vurajaq, həm də görək dedikləri doğrudur, yoxsa yalan? Onlar Quluya bir nəfər qoşurlar. Qulu yanındakı adamları Petiqulu dərəsinə gedir. Birdən kolluxdan qavan çıxıf qaçır. Oyçu Qulu tez qavanın arxasınca bir güllə atır. Qavan gözdən itir. Oyçu Qulu deyir:

-Qavanı yaraladım.

Yanındakı adam deyir:

-Ay Qulu, dəymədi, dəysəydi yıxılardı axı!

Qulu deyir:

-Yox, dəydi! İnanmırsan gedək göstərim.

Gəlirlər qavan qaçan kolun yanına. Payızın son ayı olduğundan yarpaxlar qızarmışdı. Qulu yerdən bir qırmızı yarpaq götürüb deyir:

-Görürsən, qanı yerə tökülüb.

Yanındakı adam deyir:

-Qardaş, bu qan döyül, yarpağın öz rəngidi.

-Ayə, qandır.

-Yox, qan döyül.

Qulu əl atır belindəki xançalın dəstəsinə. Yanındakı adama qanı-qanı baxıb deyir:

-Ayə, sana deyirəm qandır.

Şahad qorxur. Deyir:

-Bəli, qandı, Qulu, qandı.

Axşam kəndə qayıdanda camaat yığışır onların başına. Soruşurlar:

Ayə, oyçu Qulu, nə vurdun?

Oyçu Qulu deyir:

-Bir yekə qavanı yaraladım.

Həm Şahadın üzünə baxır. Şahad deyir:

VAllah, Petiqulunun dərəsi,

Oyçu Qulunun qəməsi,

Elə qandı ki, qandı...

QOY YERDƏ ÖLSÜN

Bir kişi ot tayası yığırdı. Çox işlədi, axırda yorulub tayanın başında yatdı. Şər qarışanda biçinçinin yoldaşları baxıf gördülər ki, bu kişi yoxdur. Çox axtardılar, amma kişidən bir xəvər-ətər çıxmadı ki, çıxmadı. Kişi özü səs-küyə oyandı. Tez səsinə çıxartdı, yoldaşları onu görüb yaxına gəldilər. Ona "aşağı düş, gedək"-dedilər. Kişi tayanın üstünnən atılıf yerə tüşmək istədi. Amma yuxarıdan aşağı baxanda gözdəki qaraldı. Gördü taya o qədər hündürdü kü, burdan düşmək müşkül işdir. Axırı dilə gəlib yoldaşlarına dedi:

-A kişilər, vAllah, mən burdan düşə bilmərəm. Tüşsəm tikə-tikə olaram.

Biçinçilər tez yığılıf fikirrəşdilər ki, kişini tayanın başından nətəri düşürsünnər. Çox götür-qoy elədilər. Amma bir əlac tapa bilmədilər. Elə bu vaxt ağıldan səyin biri dedi:

-Sizin işiniz yoxdur, onu tüşürmək mənim boynuma.

Həm mat-məətəl qaldı. Düşündülər ki, bu ağıldan kəmin biridir, nətəri oldu ki, bizim ağılımıza gəlməyən bunun ağılna gəldi. Nəysə, razılaşıf ona dedilər:

-Dəlidən doğru xəvər. Gəl tüşürt görək, necə tüşürdürsən?

Ağıldan səy tələb etdi ki, ona uzun bir kəndir versinlər. Kəndiri gətirdilər. O, tez kəndiri tolazlayıb tayanın üstünə atdı. Tayanın üstündəki kişiyə dedi:

-Ey, kəndirdən bərk yapış!

Sonra üzünü camahata tərəf çöyürüf dedi:

-Ay kişilər, yaxın gəlin, hamınız bu kəndirdən yapışın!

Mən işarə verən kimi kimi kəndiri dartarsınız.

Həm kəndirdən yapışdı. Birdən onlar ağıldan səyin işarəsi ilə kəndiri dardılar. Dartan kimi tayanın üstündəki kişi bir parça ət tək yerə düşüb şil-küt oldu. Kişini qan apardı. Yaxınlaşdı

gördülər ki, kişi ölüb. Ağıldan səyi ortaya çəkib yaxasından yapışdılar. Soruşdular:

-Ə, səy oğlu, səy, bu nə işiydi başımıza gətirdin?

Ağıldan səy cavab verdi:

-Ə, bəs nətəri olsun deyirsiniz? Yanı deyirsinizə ki, dağdan ağır kişi tayanın başında ölüf qurda-quşa yem olsun? Qoy hazır yerdə ölsün də!

KAMAL KİŞİNİN YALANI

Kamal adlı bir kişi bazardan gəlirmiş. Yolda tanışlarına rast gəlir. Ondən soruşurlar ki, bazarda nə var, nə yox? Kamal kişi deyir:

-Sizin canınız üçün bazarda bir toyuq satırdılar, toyuq nə toyuq, az qala dəvə boyda.

Tanışları tez dillənirlər:

-Kamal kişi, bir az aşağı en.

Kamal kişi:

-Ay canım, dəvə boyda olmasa da at boyda varıydı.

Tanışları yenə etiraz edirdilər:

-Kamal kişi, bir az da en.

Bir dana boyda olardı.

-Kamal kişi, bir az da en.

-Bir qoyun boyda olardı.

-Kamal kişi, bir az da en.

-Bir quzu boyda olardı.

-Kamal kişi, bir az da en.

-Bir xoruz boyda olardı.

-Kamal kişi, bir az da en.

Kamal kişi pərt olur, özünü saxlaya bilməyib deyir:

-Əşi, ta hansı kopayogludur bundan da aşağı enən.

QATIR, CANAVAR, TÜLKÜ

Bir gün qatır, canavar bir də tülkü "dostlaşib" göy çəmənlikdə sö bət eliyirdilər. Günortaya az qalmışdı. Onlar bərk acsalar da özlərinə yem tapa bilmirdilər ki, bilmirdilər. "Dostlar" çarəsiz qalif bir-birlərinə hiylə işlətməyə başladılar.

Tülkü dedi:

-Mənim başıma ağıllı bir fikir gəlib. Gəlin belə eləyək, hərə öz yaşını desin, kim cavan olsa, onu yeyək.

Canavar o saat tülkünün bu təklifi ilə razılaşdı. Qatır isə susub durdu. Axı, o canavarnan tülkünü nətəri yeyə bilərdi?! O, tülkünün hiyləsini dərhal başa düşdü, amma üstünü vurmadı.

Tülkü canavara dedi:

-Hə, canavar qardaş, de görək sənin neçə yaşın var?

Canavar bir xeylax fikirrəşənnən sonra dedi:

-Mənim rəhmətdik atam həmişə deyirdi ki, mən dünya bina olunandan cəmi bir-iki il sonra dünyaya gəlmişəm. Hə, mən çox yaşadım.

Tülkü dedi:

-Mənim rəhmətdik atam isə deyirdi ki, mən anadan olanda dünya hələ bina olunmamışdı. Görürsən, canavar qardaş, mən sənən də yaşadım.

Novat qatıra yetişdi. Amma o dinmirdi. Canavar dedi:

-Hə, qatır qardaş, dillən görək sən ha vaxt anadan olmusan?

Qatır asta səsənən dedi:

-Vallah, doğrusu mən nə vaxt anadan olduğumu bilmirəm.

Amma onu bilirəm ki, mənim rəhmətdik atam çox savatdı idi. O mənim təvəllüd tariximi dal ayağımın altındakı nala yazdırıf. Əyər oxuya bilirsinizsə, buyurun baxın.

Canavar tez qavağa yeridi:

-Əşi, rəhmətdik atam mana oxumaq öyrədif. Qoy mən oxuyum.

Canavar dodağını yalıya-yalıya qatıra yaxınlaşdı. Qatır dal əyağını yuxarı qaldırdı. Canavar diqqətnən onun nalına baxdı. Elə bu vaxt qatır var güjüynən canavarın ağzına elə bir təpik vurdu ku, canavar qanına qəltan oluf yerə sərildi. Bununla da ürəyi soyumayan qatır canavarı əyaqları altına alıb ölənə qədər təpiklədi. İşi belə görən tülkü cəld sürüşüf aradan çıxdı. Bir azdan özünə təsəlli verməyə başladı:

-Nə yaxşı ki, rəhmətdik atam mana oxumax örgətmiyif. Yoxsa mən də canavarın gününə düşərdim.

TASA-PASAN YATDIMI?

Dağ kəntdərinin birində qız axşamdan atasına deyir ki, ata, yaman istidir, tasalanmışam, istiyirəm ki, bu gejdə eşikdə yatım.

Atası razı olur. Sən demə, qız öz gözaltısından him-cim eliyifmiş ki, gejdə oğlan gəlif onu qaçırsın. Nəysə, qız açıq eyvanda yatası olur. Gejdə oğlan gəlif onu aparır. Savax qızın atası yuxudan oyanıf görür kü, qız yoxdur, qoşulub qaşdığına başa düşür.

Bu əhvalatdan bir neçə gün sonra kişi ot piçirmiş. Bir də görür ki, yolnan bir at gəlir. Atın üstündə cavan bir oğlan, onun da tərkində kişinin qızı. Atlı gəlib kişinin yanına çatanda o, özünü saxlaya bilməyib qızına deyir:

-A bala, çox deyirdin ki, tasalanmışam, noldu tasa-pasan yatdımı?

KİMDİR ELƏ XİRDALIĞA BAŞ QOŞAN?

Bir oğlan özünü öyürmüş ki, rus dilində sərbəst danışırım. Bunu eşidənlərdən biri ondan soruşur:

Rus dilində dəvəyə nə deyirlər?

Tez cavab verir:

-Biz hələ böyük məsələləri öyrənməmişik.

Bir başqası isə soruşur:

-Yaxşı, onda de görək bəs qarışqaya rus dilində nə deyirlər?

Bu dəfə də özünü o yerə qoymayıb cavab verir:

-Əşi, kimdir elə xırda şeylərə baş qoşan?

BİR AZ DA PİYADA GEDƏK

İki ayrım eşidir ki, qatar deyilən bir şey peydah olub. Minirsən, səni hara istəsən aparır. Bu maraxnan da onlar Gəncəyə gəlirlər, buradan da Bakıya getmək fikrinə düşürlər. Görürlər ki, iki qoşa dəmir xətt uzanıb gedir. Onlara elə gəlir ki, qatar deyilən şey elə budur. Deyirlər ki, gəl minək qatara, gedək Bakıya. Hərəsi bir relsin üstünə çıxır, başladıyıllar getməyə. Gethaget, gethaget bir xeyli gedəndən sonra bərk yorulurlar. Ayrımın biri o birinə deyir:

-Əşi, bəsdir qatarnan getdiyimiz, gəl tüşək bir az da piyada gedək.

MƏNDƏN ALACAQ

Haji adlı bir nəfər bir xurcun qurut götürüf bazara yollanır. Bazarın qabağında bir hambala rast gəlir. Xurcunu hambala verir ki, bazara aparsın. Hambal xurcunu çiyinə alıb bazara gedir. Yolda Hajıynan hambal bir-birlərindən ayrı düşürlər Haji hambalı nə qədər axtarırsa tapa bilmir, kor-peşman, əliboş geri qayıdır. Bir həftədən sonra Haji öz oğlunən genə bazara gedir.

Görür kü, hambal xurcun da çiyində o tərəd-bu tərəfə vurnuxur. Bunu görən Haji geri dönüb qaçmağa başladı. Oğlu soruşur:

-Ay ata, noluf, niyə qaçırsan?

Haji deyir:

-Oğul, səs salma, bax o hambalın çiyindəki mənim xurcunumdu, keçən həftədən qalıb. İndi məni axtarır. Gəl qaçaq, yoxsa xurcun cəhənnəm, düz bir həftənin muzdunu məndən alajax.

MOSKVANI GÖRSƏN NEYLƏYƏRSƏN?

Bir ayrım eşşəyin belində Gəncəyə gəlir. Qatara minif Bakıya getmək fikrinə düşür. Eşşəyini bağlayır qatara, özü də çıxıb rahat bir yerdə əyləşir. Bir azdan qatar yola düşür. Səhər tezdən Bakıya çatır. Ayrım qatardan düşür. Görür kü, şəhər nə şəhər! Baxmaqnan doymaq olmur. Adamın gözünün işığını çəkir. Birdən fikirləşir ki, gedib eşşəyin kəndirini açsın, minib şəhəri gəzsın. Gedib görür ki, eşşək arxası üstə sərilib, ağzı da açıq qalıb. Bunu görən ayrım deyir:

-Əşi, sən hələ Bakını görübsən, ağzın açığı qalıf, bə Moskvanı görəsən neyləyərsən, ay yazıq?

BƏS ONUN YERİNƏ OLSAN NEYLƏYƏRSƏN?

Bir neçə ayrım yük maşınında gedirlərmiş. Yolda maşın qazaya uğrayır Ayrımın biri başladıyır zarımağa. Bunu eşidən başqa bir ayrım ona yaxınlaşıb deyir:

-Ə, zalım oğlu, nə bağırırsan, dağ boyda kişi yanında ölüb, amma eş səsinə də çıxartmır. Onun yerinə olsan neyliyərsən?

OLMASIN BİR ABBASI

Yaxşı üzməyi bajaran bir iranlı Arazın o tayından bu tayına adam keçirmiş, özü də cəmi birçə abbasıyla. İranlı baxıb görür ki, o taydan bu taya keçmək istiyən çoxdur. Tamahı güj gəlir. Fikirrəşir ki, adamları bir-bir yox, iki-iki keçirsə, laf çox qazanar. Elə beləcə də eliyir. İki nəfəri çiyininə alıf çaya atılır. Bir az üzür. Çayın ortasına çatanda bərk yorulur. Görür ki, yox, daha bajarmır. Yoruluf əldən düşür. Cəld çiyindəki adamlardan birini atır suya, deyir:

-Əşi, olmasın bir abbası!

YAZIR YAZSIN, POZUR POZSUN

Bir qarıya toyda oynamağı təklif eliyirlər. Qarı deyir ki, yox, yox, oynamaq günahdı, Allaha ağır gedər. Qarıya çox deyirlər, qarı inadından dönmür ki, dönmür. Birdən elə gözəl, oynaq ava çalınır ki, qarının bütün sümükləri oynayır. Qarı özünü saxlaya bilməyib təklifsiz-filansız ortaya atılır, başlayır oynamağa. Aradabir əlini göyə qaldırır deyir:

-Allah, sən özün günaha yazma, yazığam.

Qarı sındıra-sındıra süzür. Bir azdan Allaha bir də yalvarır. Musiqi getdikcə tüğyan eliyir. Qarı daha özünü saxlaya bilmir: "Əşi, Allah özü bilər, yazır yazsın, pozur pozsun", deyib ortada cövlan eləyir.

CANAVARIN YANINDA HÜR

Bir dəfə kəndə canavar girir. Canavar bir kəndlinin həyətinə soxulur. İt bunu görüb tez eyvana dırmanır, ordan hürməyə başlayır. Ev sahibi itin səsinə eşidib çölə çıxır, dərhal canavarı görür. Başa düşür ki, it canavarın qorxusundan qaçıb eyvana dırmanıb. Bərk qəzəflənir. Əlinə bir ağac alıb düşür itin üstünə:

-Burda hürməyə nə var, qeyrətin çatırsa, düş canavarın yanında hür.

NİYƏ ÇOX PİŞMƏSİN?

370

Bir gün ata ilə oğul birlikdə ot pişməyə gedirlər. Günorta nahar eliyəndə ata ilə oğul hamıdan çox yeyirlər.

Oğul soruşur:

-Ata, axı niyə biz hamıdan çox yedik?

Ata deyir:

-Oğul, mən əjdaha, sən də bir əjdaha balası. Niyə hamıdan çox yemiyək?

Axşam olur. Evə qayıtmaq vaxtı çatanda oğul onlardan bir yerdə də ot piçən oğlanı göstərib deyir:

- Ata, biz iki nəfər, o isə tək. Bəs nətəri oldu ki, biz ondan az ot pişmişik?

Ata cavab verir:

-Oğul, mən bir qoja kişi, sən bir balaca uşaq. Axı niyə o pəhləvan boyda oğlan bizdən çox pişməsin?

GÜLÜ KİŞİ İTİNƏ YAXIN DURMUR

Qaradağlı kəndindən olan Gülü kişi bir gün öz iti ilə birlikdə Gəncə bazarına gedir. Bazarda it bir baqqalın yağ tuluğunu dağıdır. Baqqal iti möhkəm döyür, sonra da hay –haray salır ki, bu itin yiyəsi kimdirsə gəlsin, cəriməsini versin. Bunu eşidən Gülü kişi də baqqala qoşulub iti döyməyə başlayır. Özü də bərkdən deyir:

-Bu itin yiyəsi kimdirsə gəlsin cəriməsini versin. Ayıbdır axı.

O vaxtdan da Qaradağlı kəndində belə bir məsəl işlənir:

"Gülü kişi itinə yaxın durmur."

QURBAN OLUM, TƏSBEH, SANA

Qaradağlı kəndindən olan Saleh adlı bir kişi avam bir qonşunun inəyini oğurlayıb kəsir. Bir azdan çaya gedib əl-ayağını yuyur. Birdən görür ki, inək yiyəsi ona tərəf gəlir. Saleh kişi işi belə görüb tez təsbehi əlinə alır, avaznan oxumağa başlayır:

-Allahu Əkbər! Allahü Əkbər! Əşhədən-la-ilahə-iləllah!

İnək yiyəsi Saleh kişinin molla olduğunu güman eləyir.

-Canım, bu ki, mollaadır, Allah adamıdır, -deyərək geri qayıdır.

371

Bunu görən Saleh kişi başqa bir avaznan oxumağına davam edir:

– Qurban olum, təsbeh, sana,
Heç kim güman etməz mana.

HALALLIQ ALIRMIŞ

Bir kişi pinəcilik sənətini öyrənir,amma işlətməyə həyatı olmur. Gedir pinəçi dostunun yanına. Dostuynan söhbət eləyən vaxtı başını qatıb həyatdarını çırpışdırır. Həyatdarı götürdükcə zümrümə eləyir:

– Axtararsan bizləri,
Tapa bilməsən bizləri,
Onda söymə bizləri.

Kişi zümrümə elədikcə pinəçi ona deyir:

–Əşi,bu nə sözdü danışsən, səni niyə söyürük?

Kişi həyatdarı oğruyuran kimi çıxıb gedir. Dostu gedəndən sonra pinəçi bizi axtarıb tapmır. İşin nə yerdə olduğunu başa düşür.Öz-özünə deyir:

-Ayə, bu məndən halallıq almıuş.

DƏDƏSİNİN DƏ QIYMƏTİNİ ÜSTÜNƏ QOYMUŞDU

Bir ayırım bazarda noxta satırmıuş. Biri ona yaxınlaşıb noxtanın qiymətini soruşur. Noxta satan elə qiymət deyir ki, kişinin gözü kəlləsinə çıxır. Özünü saxlaya bilməyib soruşur:

-Əşi, bunun nəyi var ki, belə baha deyirsən?

Ayırım cavab verir:

-Əşi, görmərsən neyə möykəmdi, necə parıldıyey? Bunu hansı eşşəyin kəndirinə bağlasan, o eşşəyin qiyməti ikiqat artajax. Onçu da mən eşşəyin qiymətini da bu noxtanın üstünə qoymuşam.

Müştəri ta heç nə demir. Matı-qutu quruyur. Ordan uzaqlaşır. Bir tanışına rast gəlir. Tanışı soruşur ki, nə yaxşı çıxmışdın bazara, xeyiriydimi?

O deyir:

-Əşi, eşşəyə noxta almaq istəyirdim. Çox gəzib-dolaşdım. Orda bir yaxşısını tapdım. Amma yaman baha verirdi. Dədəsinin də qiymətini üstünə qoymuşdu.

ÜSTƏLİK AŞNASINI DA GƏTİRİB

Deyir bir ayırımın evinə hər gecə oğru gəlirmiş. Amma ayırım nə illah eliyirsə, oğrunu tapa bilmirmiş. Bir gün ayırım arvadına deyir ki, gəl bu gecə yatmayaq, pusquda duraq, oğrunu tutaq. Arvad ərinin sözünnən razılaşır. Onlar gecə yatmırlar. Gecəyarı birdən ayırımın gözünə bir qaraltı görünür. Tez qaraltı gələn tərəfə qaçır. Ha gedirsə heç nə seçəmmir. Yaxınlıqdan balaca bir arx keçirmiş. Ayırım əyilib arxa baxanda suda öz şəklini görür. Sən demə, yazıq ömründə öz şəklini görməyibmiş. Ona görə də ayırım suda öz şəklini görəndə səksənir, elə bilir ki, oğrudur, suyun dibinə sinib. Tez arvadını çağırır:

-Arvad, arvad tez bura gəl, oğrunu tutmuşam!

Arvad qaça-qaça gəlir. Suya boylanır. Ərinin şəklini görür. Elə bilir ki, oğrudur. Deyir:

-Ay mürdəşir yumuş gör, bir hara sinif?! Neyə də bədheyvətdi, ay Allah! Saqqalina-zada bax köpəyoğlunun. A kişi, nə durufsan, çaxmağı çək, öldür köpəyoğlunu.

Arvad birdən suda öz şəklini də görür, lap məhəttəl qalır:

-Booy, a kişi, sən Allah bir bura bax. Bu köpəyoğlu xalxın öyünə oğruğa gəlidiyi bəs döyül, hələ üstəlik aşnasını da özünənən gətirif. Ala ey, həyasız!

YE, QOY BOYUN UZANSIN

Köç dağdan qayidan vaxdlarıymış. Yol gələndə bir arabada ərlə arvad dalaşib küsürlər. Yolda çörəkləri qurtarır. Öyə çatan kimi arvad tez xəmir yoğurur, ojax qalıyıb, saj asır. Kişi oğluna deyir ki, yuxa pişənə kimi gedək qarğıdalılığımızı gəzək, görək porsuq-zad qarğıdalıları yeməyib ki?

Qarğıdalılığı gəzib qayidanda onlar bir-iki dənə də sütül üzüb gətirillər. Gələndə görüllər ki, ojax hazırıdır, arvad sacın üstündə fətir salır. Kişi əlindəki sütülləri sajin altında qovurub dənəliyir, uşağa verif deyir:

-A bala, götür ye, qoy bir boyun uzansın.

Arvad da bu sözü eşidir, elə bilir ki, doğurdan da qarğıdalı adamın boyunu uzadır, Kişi də boydan gödəyiymiş. Amma arvad kişiyənən küsülü olduğundan ağızını açıb deyə bilmir ki, ay ləvənd

oğlu, ləvənd, o zəhrimarin bir-ikisini də özün ağzına tulla, qoy sən də boyun uzansın.

Kişi bir deyir-beş deyir, axırı arvad baxıb görür ki, cecənin üstündə qarğıdalı qalmadı. Söz sinəsini deşir. Özünü saxlıya bilməyif deyir:

-O zəhrimarin bir-ikisini də özün ağzına tullasana, səni zəhərrəmiyəyə ha.

ADI USUFDU, İŞİNDƏ OL

Bir məclisdə iki nəfər yanaşı oturmuşdu. Bunlardan biri basıb-bağlayır, adamlar da sakitcə qulaq asırdılar. Birdən içəri geyimli-kecimli biri girir. Keçib lap başda əyləşir. Bunu görən gopçu səsinə xırp kəsir. Yanındakı da tez özünü yetirir həməən adamın yanına. Yavaşca soruşur:

-Qardaş, ismin nədi?

Kişi deyir:

-Usuf.

Gopçunun dostu deyir:

-Adı Usufdu, işində ol.

SƏNİN DEDİYİN DAŞ ARMUDDUR

Bir ayırım üzüm yeyirmiş. Özü də nətəri. Üzümün saflağınan tutuf ağzına qoyurmuş. Saflağı da üzüm qarışx çiyiniyif udurmuş. Başqa bir ayırım munu görüf deyir:

-Ayə, a görməmiş, o nətəri üzüm yeməkdir? Üzümü elə yeməzlər ey! Üzümün saplağınan tutarlar, sonra da bir-bir, iki-iki, üç-üç dənələyib ağıza atarlar...

Ayırım onun sözünü kəsir:

-Yox, ə... Sənin dediyin daş armuddur, iki-iki, üç-üç ağıza tulluyuf udallar.

UŞAĞIN SİFTƏSİNİ KOR ELƏMƏ

Vaxtilə oğurluqla məşğul olmuş bir kişinin şuluq bir oğlu varmış. Günlərin bir günü uşaq oğurluq eləmək fikrinə düşür. Bir axşam kəndin naxırını qabağına qatıf evlərinə gətirir. Atası da

oğlunun bu hərəkətindən xəvər tutur, amma üstünü vurmur. Camaat əhvalatı eşidib gəlir kişinin qapısına. Ağsaqqallardan biri deyir:

-Əşi, sənin oğlun mənim iki baş inəyimi oğurruyuf gətirib. Deynən gətirsən versin. Mənim o boyda külfətim gözünü o mal-heyvana tikif. Əgər verməsə, gedəjəm kolxoz sədrinin yanına şikayətə.

Oğlanın atası deyir:

-A kişi, gəl sana o mal-heyvanın əvəzinə nə qədər desən mal verim, amma şikayətə-zada getmə. Bu iş balamın siftəsidir, sən Allah uşağın siftəsini kor eləmə!

YA SƏN SAT, YA DA MƏN

Bir ayırım səhər tezdən qatıq satmağa gedir. Bir az gözdiyir, görür kü, müştəri gəlmir. Axırı əlacı kəsilib müştəri çağırmağa başlayır. Kişi ağzını açıf müştəri çağırən kimi yanındakı eşşək də bir yannan anqırır. Eşşəyin səsi ayırımın səsinə batırır. Bir belə, beş belə. Gün günorta olur, müştəri də gəlmir ki, gəlmir. Qatıx satan da baxıb görür kü, bu gedışnən qatıq qıjqırax. Eşşək də ki, səsinə çıxartmağa aman vermir. Ayırım təngə gəlib astaca eşşəyin qulağına pıçıldayır:

-Ay Allahın heyvanı, nə anqırırsan? Bu zəhrimarı ya sən sat, ya mən.

VAY SƏNİN, DIRMİQ YİYƏSİ

Bir oğlan əsgərlikdən gəlir, ata-anası, qo um-əqrabası ilə görüşür. Amma hamının yanında özünü elə aparır ki, guya öz dilini tamam unudub. Kimnən görüşürsə, onunla rusca danışır. Oğlanın anası da özünü yeyib-tökür: "Vay, yazıq balam, dilini yanılib". Nəysə, oğlan başlayır məhləni gəzməyə. Hər nəyi görürsə anasından soruşur: "Mama, eto çto takoy?" Arvad da əlindən-qolundan birtəhər oğlunu başa salır. Yerdə bir dırmıq var imiş. Birdən oğlanın gözü bu dırmığa sataşır. Ayağını dırmığın ucuna qoyub soruşur:

-Mama, eto çto takoy?

Anası oğlunun nəyi soruşduğunu o saat başa düşüb tez dillənir:

-Dırmıqdı dana, qadan alım, dırmıq. Anan ölsün, nə tez yadımdan çıxıb? Nə yaman dilini yadırğadın?!

Oğlan guya dırmıği birinici dəfə görürmüş kimi başını tərpedir. Oğlan anası ilə danışa-danışa ayağı ilə dırmığin ucundan bərk basır. Birdən dırmığin sapı qanrılıb başına dəyir. Oğlan ağrıdan özünü itirib qışqırır:

-Vay sənin, dırmıq yiyəsi, belə atana lənət!

GÖZÜMÜ NİYƏ TÖKÜRSƏN?

Bir nadürüst kişi namaz qılmaq, ömrü boyu elədiyi bütün günahları üçün tövbə eləmək istəyir. Münasib bir yer axtarır. Nə ayət, təzəcə biçilmiş bir yerdə qərar tutur. Dizi üstə çöküb Allaha tövbə edir, namaz qılır. Başını aşağı əyəndə birdən onun gözünə çöp batır. Kişi başını qaldırıb üzünü göyə tutaraq deyir:

-Əşi, namaz qılma deyirsən, qılmaram də. Ta gözümü niyə tökürsən??

YORULMAYASAN

Alı adında bir kişi bir dağın başında kartof əkirmiş. Bu vaxt Məsim adlı birisi də dərənə dibində bulaqdan su içib göy çəmənlikdə dincəlirmiş. O, uzaqdan Alı kişini görüb qışqırır:

-Ayə, ayə, ay Alı kişi, ay Alı kişi, bir zə mət olmasa dağdan bəri en. Sənnən vacib işim var. Mən bərk yorulmuşam, ora çıxa bilmərəm. Sən Allah, sən bir aşağı düş.

Alı kişi deyir:

-Ə, nə var, nə deyirsən, ay Məsim? Görmürsən, əlimdə işim var? Düş bilmərəm. Yaxşısı budur, sən yuxarı çıxasan.

Alı kişi nə illah eliyirsə mümkün olmur. Məsim dağa çıxmır ki, çıxmır. Axırı Alı kişinin əlacı kəsilib dərəyə-Məsimin yanına enir, soruşur:

-Hə, nə deyirsən, ay Məsim? Xeyir ola, mən belə vacib çağırmaqda?...

Məsim göy çəmənlikdə üzü üstə çevrilərək laqeyd halda deyir:

-Alı kişi, mən yorulmuşam, yuxarı çıxa bilmirəm. Səni çağırıdım deyəm ki, yorulmayasan.

ÜRƏYİM ARXAYINDIR

Gədəbəyin Novruzlu kəndində bir molla varıymış. Bir dəfə inəyi itmiş bir kişi mollanın yanına gəlir. Görür ki, molla evin ortasına yun gəvə saldırıb. Gəvənin üstündə döşək, döşəyin üstündə mütəkkə, mütəkkənin də üstündə balıq qoyub dirsəklənərək çay içir. İnəyi itən mollaya deyir ki, a molla əmi, bir Qurana bax, gör mənim inəyim zardadır? Tapılajaxmı?

Kişi bunu deyib mollaya bir onluq verir. Molla pulu cibinə qoyur. Quramı açıb yalandan ora-burasına baxır. İnəyin yiyəsi görünür kü, molla fırıldaq adama oxşayır. Amma eç üstünü vurmur.

Molla Qurana ha baxırsa bir şey oxuya bilmir. Axırda deyir:

-Qardaş, mənim ürəyim arxayındır. Mənə elə gəlir ki, sən inəyin gec-tez tapılacaq.

İnəyi itən adam daha dözə bilmir, ayağa qalxaraq molla bərk şamparlayır:

-Ə, fırıldaqçı kopayoğlu, sən inəyin arxayın olar də. Nə vecinə, söykənmisən rahat balısa, qabağında da pürrengi çay. Sən də mənim kimi inəyin itmiyif ha! Daha niyə narahat olasan ki...?!

KOR DAVASI SALMIŞAM

Bir kişi atın belində arvadı da tərkində çayın kənarı ilə yol gedirmiş. Bir də görür ki, çayın o tayında bir kor haray çəkib:

-Ay yoldan keçən, sən Allah, mən də çayın o tayına keçir.

Atlı öz arvadına deyir ki, sən atdan düş, burda gözlə, mən gedim o yazığı çayın bu tayına keçirim. Arvad kişinin bu sözündən narazı qalır, deyir:

-Getmə, ay kişi. Mənim o adamdan heç gözüm su içmir.

Kişi inad edir. Arvadı atdan düşürüb korun yanına gedir. Kora çatıb onu atın tərkinə mindirir, çayın bu tayına keçirir. Kor atdan düşən kimi bağırır:

-Ay camaat qoymayın, kömək eləyin, mənim atımı da, arvadımı da əlimdən aldılar. Qoymayın!

Camaat bu səsə tökülüşüb gəlir, hamı atlı kişini məzəmmət edir ki, nə üçün o, korun atını, arvadını əlindən alıb. Atlı kişi nə

illah eləyirsə camaatı inandıra bilmir ki, at da, arvad da onun özünüküdür. Sonra da əli ilə başına bərk bir qapaz vurub deyir:

-Kül mənim başıma, arvadın sözünə inanmadım.

Camaatın başı beləcə qarışanda kor öz-özünə deyir:

-Bir kor davası salmışam. İndi ya at mənim olacaq, ya da arvad.

YA BAND, ÇARIĞIM CIRILMASIN

Arandan yaylağa köç aparan bir kişi camış gönündən təzəcə tikdiyi çarığın üstündə yaman əsirmiş. Bir gün o, Band dağının atəyindən keçəndə üzünü dağa tutub deyir:

-Ya Band, mən yaylaqdan dönən kimi çarığım cırılmasın. Geri dönəndə nəzirini verəcəm.

Köç yaylağa çatan kimi, kişi xəstələnir. O yatan düz üç ay yorğan-döşəkdən qalxmır. El yaylaqdan arana dönəndə kişi də yaxşılaşır. Təzə qalmış çarığını geyinib arana yola düşür. Band dağının yanına çatanda əsən dizlərinə baxıb deyir:

-Mən naşükürə yaxşı elədin, ay Band. Sənə nəzir demişdim. Al bu da sənənin nəzirin.

O, bunu deyərək çarıqlarını çıxarıb dağın ətəklərinə tullayır.

BİZİ BİABİR ELƏMƏ

Tovuz kəndlərinin birində bir kişi öz arvadı ilə dalaşır. Nə qədər eliyirsə nə arvadın dilinə dil yetirə bilir, nə də onu yola gətirə bilir. Səs-küyə qonum-qonşu tökülür. Hərə bir tərəfdən ərlə-arvadı məzəmmət edir. Adamın çox olduğunu görəndə kişi arvadını-özünü öldürəcəyi ilə hədələyir:

-Bu saat gedib qayadan özümü atacam. Atacam özümü qayadan. Atacam... Atacam.

Qonum-qonşu kişinin qabağını kəsib deyir:

-Əşi, bir səbrin olsun. Hövsələni bas. Evdə söz-söhbət olar də. Adam hər xırda-para şeydən ötrü canına qəsd eləməz ki. Otur yerində.

Kişi inad edir:

-Yox, buraxın məni. Mən bu saat gedib qayadan özümü atacam. Daha boğaza yığılmışam.

Nə qədər eləyirlərsə kişini sakitləşdirə bilmirlər. Kişi qonum-qonşunun əlindən çıxıb qayalara tərəf qaçır. Gedib bir qayanın başına çıxır. Ordan yerə baxır. Gözü qaralır. Qorxudan rəngi avazıyır. Çox arzulayıb ki, bir adam onun qolundan tutub bir kənara çəksin. Elə bu vaxt bir kişi gəlib ona deyir:

-Ə, yekə kişisən. Belə alçaq qayadan özünü atıb bizi biabır eləmə. Əgər özünü atmaq fikrin varsa, gəl gedək o biri kəndə. Orda daha hündür qayalar var. Özünü atsan heç tikən də tapılmaz.

Özünü atmaq istəyən kişi kor-peşman qayadan düşüb asta-asta öyünə tərəf yollanır.

İSTİYİRSƏN İKİ-İKİ KƏSİM

Kəndə təzə köçmüş bir nəfər kolxoz sədrinə yaxınlaşıb işə götürülməsini xahiş edir. Kolxoz sədri onu bir dəfə başdan ayağa qədər süzüb deyir:

-Taxıl biçə bilərsənmi, ə?

-Niyə biçmirəm, ay sədr? Hər nə iş desən əlimdən gəlir-deyə o cavab verir.

Sədr deyir:

-Amma taxıl biçininin bir çətinliyi də var ha. Çətinlik də bundan ibarətdir ki, gərək səhər o başdan, yəni saat səkkizdə zəmidə olasan ki, gün yaxmamış bir iş görə biləsən. O deyir:

-Ay sədr, başına dönüm, saat səkkiz nədir, mən lap saat 5-dən işə başlayaram.

Sədr:

-Afərin! Lap yaxşı! – Onda səhərdən işə başla. Get, orağını-zadı da sazla.

Sədr öz-özünə sevinir. Fikirləşir ki, kolxozda işçi azdır. Taxıl da az qala çürüyüb gedir. Belə işçini Allah mənə göydə yetirdi. Yəqin ki, soyuq düşməmiş biçini başa çatdırırıq.

Səhər günortaya yaxın sədr təzə işçinin çalışdığı sahəyə yollanır. Uzaqdan baxıb görür ki, kişi bərk işləyir, amma yanında eç biçilmiş taxıl tayası görünür. Yaxınlaşanda görür ki, kişi sünbülləri tutub bir-bir kəsir, sonra da səlqiə-sahmanla bir tərəfə qoyur. Sədr əsəbləşir. Deyir:

-Ay kişi, sən nə oyun çıxarırsan? Belə işləməklə sən bu boyda

zəmini nə vaxta biçib çatdıracaqsan?

-İstəyirsən iki-iki kəsim-deyə cavab verir.

DİLİMƏ BAĞLA

Bir kişi atın üstündə gedirmiş. Ancaq qalmağa yeri yox imiş. Küçədə bir kişi durubmuş. Həmin kişiye atlı salam verir. Salam verəndən sonra kişi atlıya deyir ki, düş qonağım ol. Bu söz kişinin ürəyindən olur, tez atdan düşür, deyir ki, atımı hara bağlayım? Kişi cavab verir ki, dilimə.

LAL GƏLİN

Anası qızını ərə verəndə cibinə bir daş qoyub deyir:

- Qızım, bu daş dinəndə sən də dinərsən. Qulağın kar, dilini lal edərsən. Qız ər evinə köçür. Bir müddət heç nə dinib-danışmır. Ər nə deyib soruşursa, gəlin bir kəlmə də cavab vermir. Lal, dinməz oturub baxır. Qızın əri fikirləşir ki, bu arvad həm lal, həm də kərdir. Mən yenidən evlənməliyəm. Qohum-qardaş toplanıb başqa bir mahaldan gəlin gətirirlər. Təzə gəlin at belində darvazaya çatanda görür ki, əvvəlki gəlin süd bişirir. Özü də süd aşıb daşır. Təzə gəlin at belindən boylanıb deyir:

Ay lal gəlin, kar gəlin,
Südün daşdı, dur gəlin.

Lal gəlin ona cavab verir:

Gözü ocaq başında,
Özü yəhər qaşında,
Hünərin var gəl düşürt,
Oturt ocaq başında.

Oğlanın adamları görür ki, gəlin nə lal deyil, nə də kar. Yenidən at belindəki gəlini geri qaytarırlar. Oğlan əvvəlki gəlinlə gün görüb, ömür sürməyə başlayır.

MƏNİ MƏSCİDƏ SALMA

Bir kişi təqsiri olan oğlunu tutub döymək istəyirdi. Uşaq canını qurtarmaq üçün qaçıb məscidə girdi. Atası məscidin qapısında dayanıb qışqırırdı. Adə, köpək oğlu, gəl çıx bayıra, ağsaqqal vaxtımda mənə məscidə salma.

BÖLGÜ

İki ovçu dörd quş vurmuşdu, qaşqaldaq, ördək, qaz, qu. Bölgü üstə bunların mübahisəsi düşdü. Qazının yanına gəldilər ki, bunların mübahisəsini həll etsin. Qazı ovçuları dinləyib dedi. Ördək yağı bördən-bördən bu sənin, qaşqaldaq yağı bardaq-bardaq o da sənin, o ki qaldı qaz-yağı hamısından az, Bunu da onun yanına yaz, bunlar da mənim.

MƏN MƏSCİDƏ GİRİRƏMMİ?

Bir kişi itini döyürdü. Qonşusu bunu görüb soruşdu: İti niyə döyürsən, yazıqdır. İt sahibi cavab verdi: Mən iti ona görə döyürəm ki, qaçıb girib məscidə. Qonşusu dedi vurma, heyvandır, qanmayıb. Qanacağı olsaydı məscidə girməzdi. Gör heç mən məscidə girirəmmi?

AĞILLI OLSAYDIN, KASIB OLMAZDIN

Bir kənd mollası dəyirmanı buğda aparırdı. Xurcunun bir gözünə buğda, o biri gözünə isə daş doldurmuşdu. Yolda kasıb bir kişi ona rast gəldi. Salamlaşandan sonra molladan soruşdu, xurcunun bir gözünə daş niyə doldurmusan?

Molla dedi: Xurcun eşşəyin üstündən aşmamaq üçün.

Qonşu doyunca gülüb və dedi, ay molla, xurcuna daş doldurmaq artıqdır. Bu saat sənin işini asanlaşdırım.

Qonşu daşları yerə töküb, buğdanın yarısını xurcunun bu biri gözünə boşaltdı. Hə, gördün, indi düş yola, həm xurcunun gözləri bərabərləşdi, həm də eşşəyin yükü yüngülləşdi.

Molla dedi: Qardaş, mənə sənin bu məsləhətin lazım deyil. Sən ağıllı olsaydın kasıb olmazdın. Pulun, dövlətin olardı.

Molla təzədən buğdanın hamısını xurcunun bir gözünə,

daşları da o biri gözünə doldurub yola düşdü.

ÖHÖ-ÖHÖ LAZIM İMİŞ

Bir kişinin adı Ağa idi, amma çox tənbel idi, işləməklə arası yox idi. Ona deyəndə ki niyə işləmirsən, cavab verərdi ki, mənim adım Ağadır, heç ağa da işləyər? Bu adla da orada, burada qarnını dolandırardı. Nəhayət bunun tənbelliyi hamıya məlum oldu. Daha heç kəs - hətta qohum - qardaşı da ona yemək vermədi. Bir gün yeməyə heç nə tapa bilmədiyindən öz-özünə dedi: mollalar deyir ki, Allah ruzi verəndir. Mən də gedəcəyəm Allahın evinə, ibadətlə məşğul olacağam. Yəqin ki, Allah da mənim ruzimi verəcək. Gəldi məscidə, bir küncdə, sütunun dalında axşama kimi oturub ibadətlə məşğul oldu. Acından ürəyi gedirdi, amma Allah yemək yetirmirdi ki, yetirmirdi. Gələnlərin çoxu namazını qılıb gedirdi evinə. Ağanı heç dindirən də olmurdu. Axşam oldu, şamlar yandı. Tənbel Ağa gördü ki, bir neçə arvad gəldi məscidin aşağı tərəfində oturub süfrə açdı. Onlar çörəyə halva yaxıb məsciddə olanlara payladı. Ağa küncdəki sütunun dalında oturduğu üçün onu görmədilər. Arvadların birisi külçə paylayana dedi – yaxşı bax ha, qalan olmasın. Ağa gördü ki, arvadlar yığışib gedir, ucadan öskürdü. Onun öskürəyini eşidən arvadlardan birisi dedi:

– Ay qız, deyəsən orada bir kişi var, ona da halva, çörək ver. Ağa halva çörəyi alıb yeyəndən sonra öz-özünə dedi, bir dişləm çörəyə də öh-öh lazım imiş, yoxsa adam acından ölər.

KİSƏSİNİ DOLDURUB APARACAQ

Bir kişinin bağına bir molla bir də öküz girir. Oğlu qaçıb atasına xəbər verir. Atasını tez deyir: Oğul qaç molla qovala, öküzə dəymə. Oğlu təəccüblənib səbəbini soruşanda ata deyir: Öküz ağaclardan yarpaqları yeyib doysa çıxıb gedəcək, amma molla bağda olan meyvələrdən yeyib doyandan sonra da ciblərini, kisəsini doldurub aparacaq.

MƏSCİDƏ GEDƏN OLMAYACAQ

Bir məscidin iki mollası vardı, hər gün bunların arasında namaz qılmaq üstə dava düşərdi. Axırda bunlar təkcə gəlib bir-birinin üzünü görməmək üçün məscidin ortasından ip çəkib pərdə asır, hərə öz camaatı ilə bir tərəfdə namaz qılır. Bu əhvalatı eşidən dünya görmüş bir qoca evində pəsməzar qoydurur, camaat dəstə-dəstə yığılıb başsağılığına gəlir. Kimin öldüyünü soruşanda qoca deyir: Allah ölüb, onun yasını saxlamışam. Bu xəbəri eşidən mollalar qocanın yanına gəlib deyirlər Allah da ölməmi, ay kişi, bu nə sözdür deyirsən, əstəqfar elə. Qoca deyir: mən görmüşəm ki, ölənün malını bölərlər, görünür Allah ölüb ki, siz də onun evini aranızda bölüşdürmüsünüz. Bundan sonra məscidə gedən olmayacaq.

HƏŞİM BABA İLƏ TAPDIQ

Həşim baba bir ili çoxlu badımcan əkibmiş. Badımcan o qədər məhsul verir ki, yığıb-yığmaqla qurtarmaq olmur. Tərs kimi badımcana müştəri də olmur. Həşim kişi badımcanı toplayıb dağ boyda topa düzəldir. Bu qədər badımcanı daşıyıb çölə tullamaq gözünü alır. Çox fikirləşir, az fikirləşir, nəhayət, çarə tapır. Həşim baba çarəsini tapmaqda olsun. Sənə kimdən deyim onun kəndlisi Tapdıq kişidən. Bu kişi hündürboy, olduqca qüvvətli bir kişi idi. Onun dalına aldığı şələnə iki at götürə bilməzdi. Özü də acgöz oğru idi. Tapdıq kişi gündüzlər yatar, gecələr ayıq olardı. Özü də bu kənddə Həşim babadan başqa heç kimə inanmaz, etibar etməzdi. Tapdıq kişi yuxudan təzəcə oyanıb əl-üzünü yuyurdu. Qapının döyüldüyünü eşidib qapıya gəldi. Həşim babanı gecənin bu vaxtında görüb mat qaldı:

–A kişi, xeyr ola, nə var, nə yox?

–Yavaş, səs salma, eşidən olar, xeyirdir, gedək evdə danışaq.

–Gəlib oturlar evdə, Həşim baba deyir:

–Tapdıq, bilirsən ki, heç kəsə pisdik edən deyiləm. Ancaq bir nəfər mənə elə dağ çəkib ki, onun əvəzini çıxmasam qəbirdə də yata bilmərəm, canım üçün xortduyaram. Bu işdə mənə kömək etməlisən. Bu adamın yaxşı tərəvəzi var. Bu axşam böyük bir əlbiz xiyar dənəyib. Gərək o xiyarı ordan elə götürək ki, səhər gəlib görsün ki, arı balı elə yayılıb ki, nə bal var, nə arı, bildin!?

–Baş üstə, getdik.

Həşim baba qabaqda, Tapdıq dalda qaranlıq zülmət gecədə gəlib dirəndilər badımcan təpəsinə. Həşim baba xiyarı doldurur. Tapdıq kişi də dalına alıb aparıb tökür bir dərin xəndəyə ki, səhər də oradan aparıb satsın bazarda. Bu minvalla bütün badımcan daşınıb tökülür xəndəyə. Səhərin açılmasına az qalmış Tapdıq kişi axırını xaralı götürüb gedir evinə.

Bir az dincini alandan sonra Tapdıq kişi xaralı dalına alıb gedir bazara. İki saat yol gedənnən sonra bazara çatır. Yükünü yerə qoyan kimi müştərilər toplaşır başına:

–A kişi, nədi satdığın?

–Xiyar, özü də lap sütülündən.

–Tez elə aç görək.

Tapdıq kişi xaralın ağızını açanda kişini elə bil ilan çalır:

–Evin yıxılsın, Həşim. Bu ki badımcandır! Badımcan!!!

Müştərilər kişinin bərəlməmiş gözlərini görüb çıxıb gedirlər.

ƏLLƏM-QƏLLƏM DƏRSİ

Kərbala şəhərində bir nəfər ruhani təhsil almış. O təhsilini qurtarıb gələrkən müəllim ona deyir:

- İstəyirsən sənə əlləm-qəlləm dərsi öyrədim.

Oğlan əlləm-qəlləm dərslərinin proqramda olmadığını bilib razılıq vermir. Çıxıb gedir.

Öz kəndlərində savadsız bir molla var imiş. Adına Qaraca molla deyərmişlər. Qaraca molla mömin adam sayılmış. Kəndin məscidinə yığılarkən hamı Qaraca Mollanın sözlərinə qulaq asarmış və ona pul verərmiş. Qaraca molla beləcə gün keçirərmiş. Oğlan bunu görəndə yenidən Kərbalaya qayıdır. Əhvalatı müəlliminə söyləyir. Oğlan yenidən həmin dərsi öyrənir.

Müəllim ondan soruşur:

- Kəndin camaatı nə ilə məşğuldu.

O deyir:

- Keçi saxlamaqla.

Müəllim deyir: - Gedərsən, dalı-dalı çıxarsan mənberə. Başlayarsan Qaraca mollanı tərifləməyə. Deyərsən, bu molla çox mömin adamdı. Onun dediyinin hamısı qanundur. Kim onun saqqalından bir tük qoparsa, bütün dünyada günahları yuyulacaq. Oğlan gəlir, müəllim dediyi kimi edir.

Camaat tökülüb mollanın saqqalını yolurlar. Hətta, çox adam bir yox, iki tük qoparır. Qaraca molla saqqalından qan axa-axa kənddən çıxır. Sonra kəndin mollası oğlan olur. Əlləm-qəlləm dərsi də elə o vaxtdan qalıb.

QAVALI BELƏ ÇALARLAR

Bir Maqla bir gün cavan bir gəlinə aşıq olur. Gəlini almaq istəyir. Gəlinin isə ondan acığı gəlir. Maqlanı başından eləmək üçün ona deyir:

- Mən bir şərtlə sənə gələyəm ki, sən məsciddə qaval çalasan.

Maqla çox fikirləşir ki, nə etsin. Bir gün qavalı əbasının altına qoyub məscidə gedir. Minarəyə çıxıb camaata deyir:

- Camaat! Bu cavanlar dinimizə əməl eləmir. Onlar yollarını azıblar. Bir də görürəm ki ruhanilər oturan məclisdə qavalı götürüb tez-tez çalırlar, deyib qavalı əbasının altından çıxarıb çalmağa başlayır, davam eləyərək deyir.

- Belə olmaz axı: Qavalı elə çalmazlar.

Qavalı belə asta-asta çalarlar, deyərək yenidən çalmağa başlayır.

SƏN AĞILSIZSAN, YOXSAN MƏN?

Bəhlul Danəndənin zəngin bir qonşusu dinin əmrlərini yerinə yetirməzdi. Ancaq hər axşam yatarkən belə dua edərdi: «Ya Rəbbim, mənə cənnəti nəsib elə». Bir gecə yenə eyni şəkildə duasını edib yatdı.

Gecə yarısı damdakı bir tıqqıltıya oyandı. Ayaq səslərindən başa düşdü ki, damda kimsə var. Yatdığı yerdən bağırdı. Kimsən, damda nə işin var? Damdakı Bəhlul Danəndə idi. O belə cavab verdi. «Dəvəm itib, onu axtarıram». O Bəhlul Danəndəyə dedi. «Hey, sən heç ağlı yoxdur? Dəvənin damda nə işi var. Sənin etdiyini ağılsızlıqdan başqa bir şey deyil.»

Bəhlul Danəndə cavab verdi: Sən dinin əmrlərini gözləmədən Allahdan cənnət istəyirsən. Sənin bu etdiyini ağıllı işdirmi? Sən öz ağılsızlığını görməyib başqalarının ağılsızlığına baxırsan.

Ev sahibi Bəhlul Danəndəni səsindən tanıyırdı. Ona dərs

vermək üçün belə etdiyini başa düşdü. Tövbə edib bir daha dinin əmirlərinə qarşı çıxmadı.

XII. AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ

MOLLA ƏSGƏR

Molla Əsgər təxminən XIX əsrin sonları - XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmışdır. Haqqında məlumat azdır.

Molla Əsgər Aşıq Nağının müəllimi olmuş və ona Qur'ani-Kərimi öyrətmişdir. Əlimizdə olan bir neçə şe'ri Aşıq Nağının əlyazmaları içərisindən tapıb üzə çıxarmışıq. "Nə qara bağlar", "Qatar-qatar" çığalı təcnişləri, "Gəl" adlı divanisi sübut edir ki, Molla Əsgər aşıq şe'rinin ən mürəkkəb formalarında yazıb-yaratmışdır.

CIĞALI TƏCNİSLƏR

NƏ QARA BAĞLAR

Yenə mən neylədim qanlı fələyə?

Talehin sərinə nə qara bağlar.

Aşıq deyər: nə qara?

Züflərində nə qara.

Fələk bir gün vermədi,

Nə ağ olsun, nə qara.

Bahar min büsatla çalsa nağara,

Ömrünü çovğuna, nə qara bağlar.

Günahkaram mən bu işdə düzünə,

Bildiyimi söyləmişəm düzünə.

Aşıq deyər düzünə,

Səhrası nə, düzü nə?

Müxənnəsdən pay umma,

Lə'nət olsun düzünə.

Düzəngahlar yetməz könlüm düzünə,

Nə Şəki, Şirvanlar, nə Qarabağlar.

Əsgər, könlüm sədəflənib yara tar,

Bu məclisə, bu şənliyə, yara tar.

Aşıq deyər yara tar,

Qüzeyində yara tar.

Namərdlərə ox ola,
Ciyərini yar atar.
Arsız gözəl matəm günü yara tar,
Nə yasını saxlar, nə qara bağlar.

QATAR-QATAR

Hicran dəryasında mən bir körpüyəm,
Qəm keçər üstümdən ha qatar-qatar.
Aşiq deyər qatara,
Durna girər qatara.
Dosta dərdim ərz elə,
Demirəm ki, qat ara.
Bir kişiyyə Şahi-Mərdan yar olsa,
Düzülsün düşmənlər ha qatar-qatar.

Bu ahu neyləyər şirin dilinə,
Yetirin Fərhadı Şirin dilinə.
Aşiq deyər dilinə,
Dəhanı nə, dili nə?
Müxənnəsdə səxa yox,
Doğru gəlməz dilinə.
Aldanma düşmənin şirin dilinə,
Qurşanıb altından ha qatar-qatar.

Xudam yazdı, aşiq oldum gözələ,
Dodaq şəbnəm, dəhan dürdü, göz ə'la.
Aşiq deyər gözələ,
Çək xurcunun, gözələ.*
Sərraf sənsən, insaf et,
Düşməz belə göz ələ.
Əsgər, aşiq olma yetən gözələ,
Lütfdə zay eylər ha qatar-qatar.

1. Gözələmək – xurcunun ağzını bağlamaq.

DİVANI

GƏL

Səhralarda olar səda,
Haramsa, halala gəl.
Sərsərə həmrəh olma,
Sahilsə, daldala gəl,
Lailahi illəllah,
Laillahi ilə Kərəm
Tutu köhər sehrikarə
Guki gəl, əhvalə gəl.

Məmmədə Məəlladə,
Allah Məhəmməd rəsul.
Sər Allah, elmi Allah,
Var o kəsdə hala ol.
Həkri gahə mə'lul olma,
Karığaha olma mə'lul.
Al ələ rahi-halal,
Dərk elə, kamala gəl.

Ləli-gövhər ismilərdə,
İsmə gərək dal gələ.
Əhəd, Səməd, Əsədullah,
Əsgərə əhval gələ.
Məhərrəm, Əhməd, Hilal,
Məhəmməd al gələ.
İrisələ Molla Murad,
Səs-səsə, suala gəl.

BİSAVAD TEYMUR

Əhmədov Teymur Əsgər oğlu (Bisavad Teymur) 1903-cü ildə Goranboy rayonunun Tapqaraqoyunlu kəndində yoxsul kəndli ailəsində dünyaya gəlmişdir.

Zəngin yaradıcılıq irsi qoyub gedən Bisavad Teymurun şe'rləri dillər əzbəridir.

QOŞMALAR

DEDİMMİ?

Dünya bivəfadır, aldadar səni,
Könül, uyma bu cahana dedimmi?
Bir kəsə qalmayıb, sənə də qalmaz,
Bivəfadan çəkil yana, dedimmi?

Bu dünya dediyin bir xanimandır,
Kim gəldi dünyaya bu dünya dandı.
İqbaldan yonulmuş bir nərdivandı,
Səni çəkər imtahana dedimmi?

Filqusu, Daranı keçirsək sannan,
Keykavus, Keyqubad şöhrəti – şannan.
İskəndər cəlali, şah Süleymannan,
Qalmayıbdı bir nişana dedimmi?

Eldəniz Atabəy, Şir Naxçıvani,
Özbək, Əbubəkr, bəs Toğrul hanı?
Qacar ayaqladı Azərbaycanı,
Yetiştədi bir məkana dedimmi?

Nəsimi, Məsihi oldu qəlbi xun,
Füzuli, Fələki, Fədai, Məzhun.
Vəhşilər ənisi divanə Məcnun,
Kərəm getdi yana-yana dedimmi?

Şair Bisavadın qalsa da namı,
Şairlər nasehi* hanı Nizami?
Nəbati, İraci, necoldu Cami,
Yox ölümdən bir nişanə dedimmi?

YADIMA DÜŞDÜ

Gəldi bahar fəsli, göründü dağlar,
Ellərin yaylağı yadıma düşdü.
Çəmənli çaylağın xoş düşərgəsi,
Leylinin oylağı yadıma düşdü.

Xurşidi camallı, sinəsi mərmər,
Ona pişvaz edər Şəms ilə Qəmər.
Başında kələğay, belində kəmər,
Qolunda qolbağı yadıma düşdü.

Hərdən sübhi-səhər bizə gəlməsi,
Gəlibən qəlbi-dilim bilməsi.
Gahdan qəmgin olub gahdan gülməsi,
Gahdan ağlamağı yadıma düşdü.

Şair Bisavadın cavan yaşında,
Sinəm bir dağ oldu eşq atasında.
Xublar ittifaqı-çəsmə başında
Gözəllər yığnağı yadıma düşdü.

GEDİRƏM BU GÜN

Bir bəri gəl görüm, a nazlı dilbər,
Ay pərim, qürbətə gedirəm bu gün.
O qara gözlərə qonmasın kədər,
Ay pərim, qürbətə gedirəm bu gün.

Mən ki gedərgiyəm, qalası sənsən,
Baharın nərgizi, lalası sənsən.

*Naseh - başçı

Pərişan könlümü alası sənsən,
Ay pərim, qürbətə gedirəm bu gün.

Sən Allah, amandı, bircə bəri bax,
Nagahdan üz verib bir qandı fəraq.
Gəl görüşək, halallaşaq, ayrılacaq,
Ay pərim, qürbətə gedirəm bu gün.

Dolanım başına, mən qadan alım,
Bəlkə şəfa tapdı xəstə xəyalım.
Bisavadan niyə küsdün a zalım?
Ay pərim, qürbətə gedirəm bu gün.

DAĞLAR

Bir ahu gözlünün sorağındayam,
İtirdim, tapmadım maralı, dağlar.
Qəsdinə vardım ki, şikar eyləyəm,
İzlədim ki, gedib yaralı dağlar.

Neynirəm şövkəti, cahü-cəlalı,
Mənə lazım deyil dünyanın malı.
Yenə yada düşdü yarın camalı,
Könül dalısınca varalı, dağlar.

Nədir gözəllərdə bu ürfi-adət?
Müdam aşiqinə çəkdirir zillət.
Bisavadam, sizə edim şikayət,
Gəzirəm yarımından aralı, dağlar.

A CABBAR ƏMİ

Sən də qocalmışan, mən də qocaldım,
Axır qocalmışıq, a Cabbar əmi.
Biz şayəstə ön sırada gedərdik,
Karvandan qalmışıq, a Cabbar əmi.

Həyat bir mizandır, insanlar çəki,
Min əzab-əziyyət çəkər var nə ki.

Kuzələr misaldı bu dünya təki,
Dolub-boşalmışıq, a Cabbar əmi.

Mən səni görəndə növcavan vaxtı,
Sındırdım taxtını Cəmşidin taxtı.
Dünya həm yalançı, həm də yaltaqdı,
Ona əl çalmışıq, a Cabbar əmi.

Müdrük bir alimsən elmə müyəssər,
Bağışla, şe'rimdə yoxsa bir kəsər.
Sənin diləyində yazdım müxtəsər,
Şeri yanılmışıq, a Cabbar əmi.

Mərhəmət görmədik imanda, dində,
Yoxdu kəraməti ibadətində.
Gülənlər qoy gülsün bizə bu sində,
Biz ki, çox gülmüşük, a Cabbar əmi.

Dünya yaranıbsa "kaf" ilə "nun"nan,
Əleysəl əxlaqı, nə çıxar onnan.
Biz də yaşayaq el arzusunnan,
Qalmışıq, qalmışıq, a Cabbar əmi.

Ölüm ki, mənhusdur, dünyasa fani,
Fani olduğunu di bir də tanı.
Bir gün deyərlər ki, Bisavad hamı?
Vaxtı azaltmışıq, a Cabbar əmi.

AĞLATDI

Səməd Vurğun köçən vaxtı dünyadan,
Mətəminə cümlə-cahan ağladı.
Ölüm sədasını eşidən zaman,
AH çəkdi hər tərəf, hər yan ağladı.

Kimsə bu dünyadan ummasın vəfa,
Səfası mindirsə, minbirdi cəfa.
Təbiblər dərdinə tapmadı şəfa,
Dərd fəğan eylədi, dərman ağladı.

Düşündü şairi ağladı həyat,
Hıçqırıq qopardı bütün kainat.
Açdı sinəsini mavi səmavat,
Aşkara hönküdü, pünhan ağladı.

Onun tabutuna əyildi dağlar,
Çırpındı meşələr, döyündü bağlar.
Çaxdı ildırımlar, qopdu tufan-qar,
Şimşək şivən təpdi, duman ağladı.

Ağladı qayalar, ağladı daşlar,
Güneylər, qüzeylər, yallar, yamaclar.
Dənizdə balıqlar, havada quşlar,
Göydə buludlar da yaman ağladı.

Mın xəbər tutduqda məcarasından,
Şe'r-qəzəlləri gəldi yasından.
Yazıb-yaratdığı poemalardan,
"Aygün" nalə çəkdi, "Muğan" ağladı.

Böyük Nizamidən qalan yadigar,
Vurğuna həsr oldu o ləli-gövhər.
Qəmli köynəyini geydi tək məzar,
"Talistan" yaş tökdü, "Dilcan" ağladı.

Bisavad, çətindir ayrılıq, cuda,
Ağladı hava da, torpaq da, su da.
Əlvida, əlvida, şair, əlvida,
Tarix vidalaşdı, zaman ağladı.

KÖNLÜMÜ

Bir Simnar gərəkdir səmtinə qursun,
Tağı düşmüş bu viranə könlümü.
Fikir əndişədən, cansız cəsəddən,
Qoy gətirsin təzə cana könlümü.

Bülbül nalə çəkir, gülün xar alıb,
Tərən köçüb, şikarını xar alıb.

Könül baharını boran-qar alıb,
Döndəribdir zimistana könlümü.

Eşqin aşiqiyəm, dərdin həmdəmi,
Onunçün çəkirəm möhnəti, qəmi.
Bivəfa dostların dərdi, sitəmi,
Eyləyibdi aşiqana könlümü.

Qəzanın qəzəbi qətlimi çatdı,
Bəxtim gətirmədi, iqbalım yatdı.
Hicran oxlarını hər gələn atdı,
Fələk qoydu bir nişana könlümü.

Şair Bisavadın görsəydim üzün,
Çəkməzdim bu dərdin əllisin, yüzün.
Bimürvət, insafsız lap sözün düzün,
Qoyub getdin yana-yana könlümü.

YATIR

Yaxınlaşdım bir məzarın daşına,
Görüm kimdi, burda nə vaxtdan yatır.
Heyrət etdim, tarix çatmır yaşına,
O vaxtdan keçibdir min zaman, yatır.

Bir səda eşitdim: qafil, bir dayan,
Bu sirri qoy sənə eyləyim bəyan.
Dağı cəsərlə dağ üstə qoyan,
Mühəmtəm* qüdrətli pəhlivan yatır.

Doğulub, ömür edib hərə bir zaman,
Əcəl qapısını döyüb naxahdan.
Mürtədi həyata qaytaran Loğman,
Verirdi bu dərdə min dərman, yatır.

Kimi vaxtlı yatır, kimilər vaxtsiz,
Kimi haqlı yatır, kimilər haqsız.

*Mühəmtəm - cəsür.

Kimi məhv olubdur tamam günahsız,
Kimilər tökübdü nahaq qan, yadır.

Kimi öz nəfsini saxlayır haqdı,
Kiminin xəyalı, fikri nahaqdı.
Kimi şüğüllüqda, ara vurmaqda,
Damğalamıb olub kor şeytan, yadır.

Qoy qafil dünyaya meydan oxusun,
Könüllər sındırsın, qəlbə toxunsun,
O kimdir yatmayır hicran yuxusun,
Bəlkə bir guşədə bir milyon yadır.

Çox yazdı, yaratdı, getdi Nizami,
Ölüm xütbəsini oxudu Cami.
Torpaq ağışuna aldı Xəyyamı,
Onun da köksündə min dastan yadır.

Vəsvi dildə gəzir çox şairlərin,
Vaqifin, Zakirin, həm Ələsgərin.
Qara qiyafədə qəmli dəftərin,
Sıxıbdı qoynuna Natəvan, yadır.

MÜLKÜLÜ HƏSƏN

Mülkülü Həsən (Hüseynov Həsən Hüseyn oğlu) 1904-cü ildə Tovuz rayonunun Mülkülü kəndində anadan olmuşdur. 25 yaşlarından başlayaraq bədii yaradıcılıqla məşğul olan Mülkülü Həsən bir sıra ictimai vəzifələrdə çalışmışdır.

Xalqın həyatı ilə yaxından bağlılıq Mülkülü Həsənin şe'rlərində aydın görünməkdədir. Qəlblərə yol tapan el sənətkarı Azərbaycan Aşıqlarının III qurultayının iştirakçısı olmuşdur.

TƏCNİS

A YANA-YANA

Qəza tutdu, qəm də məni çulğadı,
Əl çəkmir yaxamdan a yana-yana.

396

Qərib-qürbət eldə xəstə düşmüşəm,
Yetiş harayıma, ay ana, ana!

Dost dostunu dar günündə sınaya,
Tifil kimi sarmaşasan sinəyə.
Can gəlibdi, yığılıbdı sinəyə,
Baxıram görünmür ay ana, ana!

Yazıq Həsən, nə ana var, nə ata,
Həzin-həzin gözüm baxır həyata.
Bir şəxsin ki, oyaq bəxti ha yata,
Çevrilər yığvalı ay ana, ana!

MÜXƏMMƏSLƏR

QONŞUNUZA

Ay qoca, mən aşiqəm,
Sizin qanan qonşunuza.
Əhli-hal, qədirbilən,
Könül alan qonşunuza.
Ləblərindən şirin busə,
Bizə qıyan qonşunuza.
Gül əndamı quyruq kimi,
Qan ki, kamil qonşunuza.
Bu sevdamız tutsa əgər,
Olmaz ziyan qonşunuza.

Yatmasın ovçu gərək,
Tərlanı tutmaq istəsə.
Dözsün gərək hər cəfaya,
Muraza çatmaq istəsə.
Aşiq də öz yarı ilə,
Ülfəti qatmaq istəsə.
Gündüzlər söhbət edir,
Gecələr yatmaq istəsə.
Öluncə ayrılıram,
Ollam həyan qonşunuza.

397

Laçın tək cilvələnilib,
Nazına, qəməsinə bax.
Danışır tuti misal,
Qumru kimi səsinə bax.
Bir şirin dastan kimi,
Dillərdəki bəhsinə bax.
Hey gülür, hey danışır,
Bir onun həvəsinə bax.
Ərzimi söylə bu gün,
Eylə bəyan qonşunuza.

Yerişi lay-lay vurur,
Sanki göllər qazıdır o.
Yaraşır söz deyəsən,
Şairlər murazıdır o.
İnan ki, aşıqlərin,
Söhbətidir, sazıdır o.
Mən nə deyim, görürsünüz,
Gözəllər şahbazıdır o.
Nə danım, nə gizlədim,
Mənəm heyran qonşunuza.

Bilmə ki, vurulmuşam,
Bu obada mən ona tək.
Dolanır cahal-cümrü,
Ətrafında pərvana tək.
Gör necə gərdən çəkir,
Göldə üzən bir sona tək.
Dönməyəm bu sevdadan,
Girmişəm bu meydana tək.
Həsənəm, payəndazdır,
Bu cismi-can qonşunuza.

GÖZƏL

Qulaq as, bir sözüm var,
Deyim dərdim sana, gözəl.
Dönübdür sinəm evi,

Zəmbur salan şana, gözəl.
Könlümün taxtı, inan,
Çevrilibdi yana, gözəl.
Qulunam, əsirinəm,
Deyirəm mərdana, gözəl.
Eyləyərmimi insan olan?
Bu zülmü insana, gözəl?
Rəhm eylə mən fəqirə,
Qataq canı cana, gözəl.

Mən görüb danışmışam,
Gözəllərin xanımisan.
Gedibdi ixtiyarım,
Qurutmusan canımı sən.
Gəc baxan, evlər yıxan,
Qırmısan bir yanıma sən.
Qalmayıb taqəti-dil,
Çün almısan canımı sən.
Əlindən şikayətə,
Mən gedim hayana, gözəl?

Təbiət edib qismət,
Yetirib dildara məni.
Gül yanaq, alma buxaq,
Sən vəfalı yara məni.
Yanıram, dad-ələman,
Salmısan odlara məni.
Həsrətin olub çətin,
Çəkir gündə dara məni.
Qaçırsan öz ovçundan,
Dönmüsən ceyrana, gözəl.

Sərrafam, qiymət qoyam,
Ağ üzünə xala təzə.
Geyinib zər-zibadan,
Bürünmüşən ala təzə.
Qoy edim minnət sənə,
Bəlkə gəldin yola təzə.

Baxmasan car eylərəm,
Ölkəyə, mahala təzə.
Öldürüb sən Həsəni,
Batma nahaq qana, gözəl!

FƏLƏK

Cəfa çəkdim dolanmadım,
Bir doyunca bağı, fələk!
Yeməyimi, içməyimi,
Sən eylədin ağrı, fələk!
Mən nə bilim sən imişsən,
İnsanlara yağı, fələk!
Kö nə yaram sağalmamış,
Bir də vurdun dağı, fələk!

Neynədim, a bimürvət,
Saldın müşkül işə məni.
Yorulub usanmayıb,
Ağlatdın həmişə məni.
Haradan tapdı bilməm?
Bu hicranlı peşə məni.
Aləmə ün salıbdı,
Qəlbimin fərağı, fələk!

Aləm belə gəldi axır,
Hər yığvalım yana döndü.
Dövran tamam dəyişibdi,
Mənimki nə gördüyündü.
Düşünürəm öz-özümə,
Zalım həyat, bu nə gündü?
Tufan əsdi, vaxtsız söndü,
Ömrümün çırağı, fələk!

Yetirdiyim bir oğlumu,
Sən aldın əlimdən mənim.
Anasından ayrı soldın,
Obamdan, elimdən mənim.

Sən özün ki, xəbərdarsan,
Qırılan belimdən mənim.
Qan ağlayıb yaş tökürəm,
Sınıb qolum sağrı, fələk!

Mən Həsənəm, yaralıyam,
Qəbul eylə sözlərimi.
Qırdın qolum, qanadımı,
Tökdün iki gözlərimi.
"Qardaş" – deyə ağlar qoydun,
Yeniyetmə qızlarımı.
Toy libası əvəzinə,
Geyindirdin ağrı, fələk!

XATINCANLI KOR SÖYÜN

Zeynalov Hüseyn Dəmir oğlu 1907-ci ildə Tovuz rayonunun Xatıncan kəndində dünyaya gəlmişdir. Üç yaşında çiçək xəstəliyinə tutulduğundan gözlərinin nurunu itirmişdir.

Daxili aləminin işığında gördüklərini, duyduqlarını Kor Söyün adı ilə misralara köçürmüşdür.

OYADA MƏNİ

Ellər, bilin dostum mənə nə küsübdü,
Görən salacaq mı o yada məni.
Dilimdə əzbərdi Allahın adı,
Pir deyib dolandır, o ada məni.

Kim deyər özünə pisəm dünyada,
Qiyamət günündə yandırma oda.
Sən mənə rəhm eylə, ey Sirri-Xuda,
Gəl möhtac eləmə o yada məni.

Söyünəm, istərəm işim düzələ,
Həsərinəm, gəl ürəyim təzələ.
İltimas elərəm belə gözələ,
O şirin diliylə oyada məni.

AY QOŞA-QOŞA

Ay Xatıncan, bircə məndən danışax,
Ötəri bülbüllər ay qoşa-qoşa.
Neynədin at minən mərd iyidləri?
Köçürdün qoynundan ay qoşa-qoşa.

Kimdi, kim ay yazıq, dərini bilən?
Əhvalın soruşub, qeydinə qalan.
Həyatım günəşi, azca daldalan,
Qoy çıxsın səmənda ay qoşa-qoşa.

Bir iyid olmasın dünyada varsız,
Heç aşiq olarmı sevdasız, yarsız?
Ağlatma Söyünü, ay etibarsız,
Dağ çəkmə sinəmə ay qoşa-qoşa.

SINAMAMIŞ

İnsanları bilmək olmaz,
Yeri gəlib sınınamamış.
Özün üçün hörmət qazan,
Ellər səni qınamamış.

Nəhlət yaltağın üzünə,
Bədnəzərin bəd gözünə.
Baxmaz atalar sözünə,
Ağzı, burnu qanamamış.

Hüseyn, indi söylə sözün,
Bircə təhlil eylə özün.
Malın yemək, yedirtməyin,
Yox et malın sınınamamış.

AY SİNƏ-SİNƏ

Beyqafıdan üç gözələ tuş oldum,
Şox salıb buxağı ay sinəsinə.

Gözləri aladı, yanağı lələ,
Görən muştəq olur ay sinəsinə.

Üzünə baxanda dərdim bilərlər,
Şirin danışiban, şirin gülələ.
Yaylağı yaylanıb, dağdan gələrlər,
Dağ çəkib dağların ay sinəsinə.

Söyünün sinəsi aşıb-coşanda,
Gözəllərə qoşma-qəzəl qoşanda.
Belə sonalarla qavaxlaşanda,
Uzat əllərini ay sinəsinə.

SORAĞINDAYAM

Gülün, ay qızlar, mən ruhdan düşmüşəm,
İndi qocalığın sayağındayam.
Əlbəttəki, yaxşı olar cavanlıq,
Mən ki eşq odunun qırağındayam.

Saqqalım ağarıb, bax, dümağ olub,
Tökülüb sinəndən bir qumaq olub.
Andır qalmış ürəyimə dağ olub,
Zalım qocalığın qucağındayam.

Söyün deyər: yenə həmə-n-həmə-nəm,
Qurdalasan, höcətdikdə yamanam.
Saqqalım ağsa da, özüm cavanam,
Bir qələm qaşdının sorağındayam.

NƏ VAR Kİ

Bir adam düz olsa haqqın yolunda,
O savaşa bələnməyə nə var ki.
Əl uzadıb qızıl gülü dərəsən,
Dəstə tutub iylənməyə nə var ki.

Zənbur ola, zəhmətini çəkələr,
Bal becərə, təhnələrə tökələr.
Arx altına körpə şitil əkələr,
Ondan sonra sulanmağa nə var ki.

Bir bəxtəvər öz bəxtindən yarıya,
Zülm odur, bağ salasan quruya.
Bir insanın axdan işi sariya,
Söyün deyir: dolanmağa nə var ki.

QOVALANMAMIŞ

Bizdən salam olsun, Hümbət əmoğlu,
Bir cücə vermişən mayalanmamış.
Gələndən bəridir arvad iyəşir,
Loyvamız qalıbdır payalanmamış.

Mən ha döydüm qohumluqdan keçəsi,
Qoysan bir seçəydi xoruz-beçəsin.
Mənə lazım deyil hindi cücəsi,
Baldırı bərkiyib sayalanmamış.

Pencərin, palçıqın yudurdanmadım,
Arvada bir şükür dedirdəmmədim..
Yumurta bişirdim, yedirdəmmədim,
Yamanca tərs imiş yekələnməmiş.

Yazıq Hüseyin yaman azara düşdü,
Söyündüm, əlimə damazdıq keçdi.
Qazancım bir oldu əlimdən uşdu,
Urəyi söyünüb qovalanmamış.

NƏYNƏN OLSUN?

Allah bir insanı nəzərdən sala,
Ona can sağlığı, sağ nəynən olsun?
Nitqin tutub əl-qolunu bağlasa,
Dörd yanı bağçalı, bağ nəynən olsun?

Civdə əyər pulun, varın olmasa,
Doğru sözün, düz ilqarın olmasa,
Üzə gələn bir baharın olmasa,
Dost yanında üzün ağ nəynən olsun?

Yazıq Söyün qəm oduna qalandı,
Deməynən ki, bu sözlərim yalandı.
Mərifət deyilən varnan olandı,
Adamın əhvalı çağ nəynən olsun?

XIII. DASTANLAR

MƏHƏMMƏDLƏ GÜLƏNDAM

Sizə ardan söyləyim, Gəncə şəhərindən. Gəncə şəhərində Salah sövdəgar adında bir kişi var idi. Bu kişinin var-dövləti başından aşırıdı, amma züriyyəti üzünə həsrət idi. Salah sövdəgar avam idi, oxuyuf-yazmaq bilmirdi. Ona görə də qırx lotular qumarda onun pulunu udardılar, sövdəgarın hesabına dolanardılar. Günlərin birində qumarbaz lotular başqa ölkəyə keçdilər. Salah sövdəgar yenə tacirlikdən məşğul olmağında idi. O, hərdən Əflatun, Şəbiyi şəhərlərinə alverə gedib-gələrdi. Salah sövdəgarın həmin şəhərlərə gedib-gəlməyi üç ay çəkərmiş.

Sövdəgar səfərdən qayıdanda Van şəhərinin yaxınlığındakı bir meşənin qırağında axşamladı. Burdan bir çay axırdı. Çayın üstündə də bir körpü var idi. Salah sövdəgar qula əmr verdi ki, get bulaqdan su gətir. Qul su gətirmək üçün bulağa tərəf gedəndə gördü ki, ayə, körpünün üstündə köynəkək, zülfü dağılmış bir gözəl durub, elə bil təzə doğmuş aydı, hər tərəfə işıq saçır. Qul tez tacirin yanına xəbərə qaçdı.

Tacir gəlməkdə olsun, indi sizə xəbər verim, qızdan. Qız kim olsa yaxşıdı, Alı xanın arvadı Pəri xanım. Pəri xanım başına gələnləri bir məktuba yazdı, qoydu körpünün üstünə. Özünü verdi meşənin içinə. Salah sövdəgar gəlib gördü qız nə gəzir? Məktubda da yazıb ki, Qara Vəzir mənim bir cüt oğlumu öldürdü. Salah sövdəgar nə qədər axtardısı qızı tapa bilmədi. Sövdəgarın qıza bərk yazığı gəldi. Odur ki, üzünü haqqa çevirib dedi: "Mən bu məktubu sahibinə çatdıracam. Ey bizi yaradan Allah, sən bu savabın əvəzində mənə bir övlad ver".

Sövdəgar məktubu sahibinə çatdırdı, ordan da qayıtdı Gəncə şəhərinə. Aradan heç bir il keçməmiş Salah sövdəgarın bir oğlu oldu. Adını da Məhəmməd qoydular.

Məhəmmədin altı yaşı tamam olanda atası rəhmətə getdi. Qırx lotular da eşitdilər ki, Salah sövdəgar rəhmətə gedib, tez sayıl paltarı geyib özlərini yetirdilər Gəncə şəhərinə. Gündüz əl altından Salah sövdəgarın var-dövlətinin yerini öyrəndilər, gecə amısını oğurlayıb apardılar. Sövdəgarın arvadı Şəhrəbanı səhər yuxudan oyananda gördü ki, evdə gecə yatdıqları yorğan-

döşəkdən savayı heç nə qalmayıb. Arvad bərk fikrə getdi. Başına gələn bu işi uzun müddət unuda bilmədi.

Ay ötdü, il dolandı, Məhəmməd böyüyüb həddi-bülüğa çatdı.

İndi sizə kimdən danışım, Salah sövdəgarın tacir dostlarından. Günlərin bir günü tacirlərin yolu Gəncədən düşdü. Tacirlər dedilər ki, bir gedək, Salah sövdəgara baş çəkək. Gələndə gördülər ki, sövdəgar rəhmətə gedib, ancaq evdə bir cavan oğlan var, elə bil Salah sövdəgarın özünü ki, durub. Tacirlər soruşdular ki, bu oğlan kimdi? Şəhrəbanı dedi ki, Salah sövdəgarın oğludu, siz gedəndən sonra olub. Onlar məsləhət gördülər ki, qarı nənə, qoy oğlun bizlə getsin, tacirliyi öyrənsin. Şəhrəbanı tacirlərdən soruşdu:

-A bala, bir mənə deyın görüm, gedib-gəlməyiniz nə qədər çəkar?

Tacirlər dedilər:

-Üç ay getməyimiz çəkar, üç ay da gəlməyimiz. Allah qoysa, altı ayın tamamında burdayıq.

Qarı razılığını bildirdi. Tacirlər soruşdular ki, qarı nənə, heç pulun-zadın varmı? Qarı gətirib oğluna üç yüz tümən pul verdi.

Tacirlər Məhəmmədi də götürüb yola düşdülər. Yolda Məhəmmədə tapşırıdılar ki, biz deməmiş pulunu xərcləmə. Bunlar üç ay yol gedəndən sonra bir karvansaraya çatdılar. Tacirlər dəvələrlə nöqərləri Məhəmmədə tapşırıb şəhərə dağıldılar. Məhəmməd başladı darıxmağa, yollara baxmağa. Bir də gördü ki, uzaqdan duman kimi buğanax gəlir. Yaxınlaşanda gördü cəllad bir nöqəri əlibağlı, atın döşündə gətirir. Məhəmmədin nöqərə yazığı gəldi. Qılıncın əlinə alıb qəzəbli-qəzəbli cəlladın qabağını kəsdi.

Məhəmməd cəlladdan soruşdu:

-Cəllad, bu adamın günahı nədir, niyə bunu belə edirsən?

Cəllad cavabında dedi:

-Bu adam beş ildi ki, məndən sələminə yüz tümən borc pul alıb. İndi beş yüz pul edir. Borcunu qaytara bilmir deyın indi mənim ixtiyarımada.

Məhəmməd cəllada dedi:

-Mənim üç yüz tümən pulum var, onu verim sənə, bu yazığı burax. Cəllad bu sövdəgarı razı oldu, borcunu azad etdi. Məhəmməd bu adamı da götürüb karvansaraya qayıtdı. Tacirin

biri gəlib Məhəmmədə dedi:

-Bala, indi pulunu ver, bir az sənə mal alağ.

Məhəmməd dedi:

-Pulum yoxdu, pulu verdim, bu nökeri azad elədim.

Tacirlər heç nə demədilər. Öz aralarında himləşdilər ki, Məhəmmədi yaxın şəhərlərin birində azdırıb getsinlər. Məhəmməd məsələdən duyuyq düşüb yoldaşlarına yalvarmağa başlayır:

Başına döndüyüm bəzircanbaşı,
Bu kağızı mənim anama yetir.
Ayağına dəyməsin yolların daşı,
Bu kağızı mənim anama yetir.

Axşam olcaq qaş qaralar düzülər,
Xumarlanıb ala gözlər süzülər.
Sizin də əliniz eldən üzülər,
Bu kağızı mənim anama yetir.

Desələr ki, Məhəmməd arada qaldı?
Deynən fələk onu qürbətə saldı.
Üç yüz tümən verib bir nöker aldı,
Bu kağızı mənim anama yetir.

Tacirlər məktubu götürüb yola düşdülər. Məhəmmədnən nöker axşama kimi karvansarada qaldılar. Nöker dedi:

-Məhəmməd, gəl gedək sizin evinizə.

Məhəmməd dedi:

-Mən qəribəm. Buradan savayı heç bir yeri tanımıram.

Nöker dedi:

-Onda mənim arxamca gəl.

Məhəmmədnən nöker bir xeyli yol gedib şahın sarayına çatıb elçi daşının üstündə əyləşdilər. Şah bunları hüzuruna çağırtdırdı, üzünü nökerə tutub soruşdu:

-Hə, indi deyir görək nə mətləbə gəlmisiniz, şikayətiniz nədi?

Nöker böyük bir dağı göstərib dedi:

-Şah sağ olsun, mən gəlmişəm bax o dağın qızıl mədəni işə salım.

Şah nökerin sözünə inandı, işə başlamaq üçün tez əmr verdi. Qoşun dağa yeridi, az bir vaxtda qızıl mədəni işə saldılar.

Nökerin göstərişi ilə qızıl mədəni işə düşdüynə görə şah Məhəmmədnən nökerə on dörd gözlü bir saray bağışlayır. Nöker Məhəmmədlə şərt kəsdi ki, axşam olanda icazəsiz bir-birimizin qapısını açmayaq.

Nətəri oldusa bir gün səhər tezdən Məhəmməd icazəsiz nökerin otağının qapısını açdı. Baxdı ki, otaqda bir qənirsiz gözəl yatıbdı. Bu qızın on səkkiz-on doqquz yaşı ola-olmaya. Qızın gözəlliyi Məhəmmədin aqlını başından aldı. Məhəmməd özünü saxlaya bilmədi, istədi qızın üzündən bir öpüş alsın. Qız bunun hənirtisinə yuxudan ayıldı, oğlan qorxusundan otaqdan çıxmaq istədi, amma qız qabağını kəsdi. Qız Məhəmmədə tapşırırdı ki, bir də mən olan otağa gəlmə.

Aradan bir müddət keçdi, Məhəmməd qızın gözəlliyini heç cür unuda bilmədi. Bir gün sübh çağı Məhəmməd yenə xəlvətə qızın otağına getdi. İçəri girəndə gördü ki, yorğan qızın üzündən sürüşüb yerə düşüb, qızın üzünü ay kimi işıq saçır. Məhəmməd bu dəfə də istədi qızın üzündən öpsün, qız səksənib oyandı, köynəkək oğlanın qabağını kəsdi. Qılıncın dəstəyini əlinə alıb Məhəmmədə dedi:

-Bu saat kəlmeyi-şəhadətini de! Boynunu vururam.

Oğlan dedi:

-Xanım, bağışla, bizlərdə kəlmeyi-şəhadəti belə deyərlər:

Dilimdə car etdim la ilahi-illəllah,
Bağışla Allaha, öldürmə məni.
Məhəmməd həbibini xətmə-ənbiya,
O kanı-vəfaya bağışla məni.

Qəza məni qürbət elə salıbdı,
Gül irəngim saralıbdı, solubdu.
Gözü yaşlı mənim anam qalıbdı,
Bağışla Allaha, bağışla məni.

Səhər olub, dan qapısı sökülüb,
Bülbüllər yığışıb bağa çəkilib.
Gözəl zülfün dal gərdənə tökülüb,

Tökülən zülfünə bağışla məni.

Dərin-dərin dəryalara dalmışam,
Şirin canı eşq oduna salmışam.
Mən ki, səni o cəlladdan almışam,
Həmin o insafa bağışla məni.

Dərd əlindən düyünlüyəm, dağlıyam,
Qürbət eldə dərdim kimə ağlıyam?
Məhəmmədəm, Salah sövdəgar oğluyam,
Ədalət hakimə bağışla məni.

Söz tamam oldu. Oğlanın məhəbbəti qızın ürəyinə yol tapdı. Mə'lum oldu ki, qızın adı Güləndam xanımdı, özü də Əflatun şahın qızıdı. Güləndam xanım oğlana məsləhət elədi ki, ikimizdən birimiz gedək Gəncə şəhərinə. Orada bir ev, bir dükan, bir amam tikdirək, ancaq evin kərpicinin bir üzü qızıldan, bir üzü gümüşdən olsun. Hamamın da qapısına bir elan yazaq ki, bu amam üç ay pulsuz işləyir, kim istəsə, gəlib hamamlansın. Məhəmməd dedi:

-Mən o işi bacarmaram.

Qız dedi:

-Yaxşı, indi ki, belə oldu, mən özüm gedərəm.

Güləndam yenə nökrər paltarı geyindi, dəvələri yükləyib yola düşdü. Gəlib çatdı Gəncə şəhərinə. Tez bir vaxtda bütün işlərini qurtardı.

Bu xəbər gedib şahı çatdı. Şah bilirdi ki, bu işləri görənlər bir cavan qızıdı. Öz vəzirini qıza elçi göndərdi. Qız cavabında dedi ki, şah başının dəstəsi ilə bazar günü mənə qonaqdı. Güləndam xanım tez bazar gününə tədarük görür, şahı layiq süfrə açır. Süfrənin üstünə yemək-icməknən bərabər dörd ləl daşı, bir dənə də qılinc qoyur. Şah bunları görüb vəzirdən soruşur:

-Vəzir, bir məni ağah elə görüm, bu şeyləri süfrəyə qoymaqla qız mənə nə demək istəyir?

Vəzir dedi:

-Şah sağ olsun, qız deyir ki, mən sənə nə qılinc gücünə gedərəm, nə də qızıl gücünə.

Qız şahnan vəzirin danışığını eşidirdi. Güləndam xanım üzünü şahı tutub dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Ədalətsən, bu sirlərə var indi.
Ya qanğınən, ya buradan dur, çəkil,
Tezliyənən paytaxtına var indi.

Vəkil bu işlərdə oldu bilici,
Yazıq vəzir oldu ellər gülüncü.
Görürsənmi bu qan tökən qılincı?
Onu vuran əl də məndə var indi.

Güləndamam, qızıl güldən ayırıyam,
Həm gülüyəm, həm dibinin xarıyam.
Haqq bilir ki, Məhəmmədin yarıyam,
Məndən olmaz çal xoryada yar indi.

Şah Güləndamın bu sözlərinə qəzəbləndi, qoşununu da çəkib öz taxt-tacına qayıtdı. Qırmızı geyib taxta çıxdı, hökm etdi ki, Vayisa qarı gəlsin. Qarı gəldi, şahı baş endirib dedi:

-Şah sağ olsun, mənə görə nə qulluq?

Şah dedi:

-Məhəmmədə anasının dili ilə elə bir məktub yaz ki, həmin məktub çatan kimi Məhəmməd evinə qayıdıb Güləndam xanımı öldürsün.

Qarı dedi:

-Baş üstə. Mənim əlimdə bu su içmək kimi şeydi.

Vayisa qarı məktubu yazıb yola saldı.

İndi sizə kimdən xəbər verim Məhəmməddən. Məhəmməd neçə vaxt idi ki, qızıl mə'dənlərini işlədirdi. Gəncədən, anasından, Güləndamdan bir xəbər tuta bilmirdi. Günlərin bir günü Vayisa qarının göndərdiyi məktub Məhəmmədə yetişdi. Məhəmməd məktubu oxudu, əhvalatdan halı oldu. Ata minib Gəncəyə tərəf yol başladı. Gecə vaxtı gəlib Gəncəyə çatdı, birbaş evlərinə gəldi. Evin pilləkənində Güləndamnan qabaqlaşdı. Qəfildən xəncəri çıxarıb qızın ürəyinin başına sancdı. Sonra da evə keçib əhvalatı anasına danışdı. Anası da Güləndamın başına gələnləri oğluna

söylədi. Arvad sözünü tamam eləyib eşiyə çıxdı. Gördü ki, yerə çoxlu qan tökülüb, amma qız yoxdu. Məhəmmədin anası işdən alı olan kimi üzünü göylərə tutub yanıqlı bir nalə çəkdi:

Zalım fələk, nə iş açdın başıma?
Bu dərdin oduna ha yanıq indi.
Çox zülmən zəhər qatdın aşıma,
Düşüm səhraları dolanıq indi.

Qolların qurusun, oğul, Məhəmməd,
Cəmi dərdlərimdən oldu bedahət.
Gecə vaxtı kimə qılım şikayət?
Hicran atəşinə qalanım indi.

Şəhrəbanı qarıyam, gövhər kanıyam,
Əvvəldən qiymətli dürr məkanıyam.
Ağlamaqdan daha qəm tüğyanıyam,
Bu dərdli hicrandan nə qanıq indi?

Məhəmməd da anasına qoşuldu, ha axtarılsa, Güləndamı gördüm deyən olmadı. Odur ki, Məhəmməd ayağına dəmir çarix geyindi, əlinə dəmir əsa götürüb Gəncədən çıxdı. Qarı qaldı evdə tək.

Məhəmməd yol getməkdə, Güləndamı axtarmaqda olsun, sizə kimdən deyim Güləndamdan. Güləndam xanımı yeddi loğman aparıb öz evində gizlətməmişdi. Qırx günlük müalicədən sonra qız ayıldı. Güləndam aldı görək halına münasib nə dedi:

Əzrayıl zülmənən aldı canımı,
Qara gəldi kəm taleyim, ay fələk.
Almamışam bu dünyadan kamımı,
Qara gəldi kəm taleyim, ay fələk.

Dəryalardan ləli-gövhər çəkirdim,
Dürr üstündən ləli-mərcan tökdürdüm.
Bir otaqnan bir hamam da tikdirdim,
Qara gəldi kəm taleyim, ay fələk.

O zaman ki, əflatunu aldılar,
Çox zülmənən paytaxtınnan saldılar.
Qul yerinə at qabağna saldılar,
Qara gəldi kəm taleyim, ay fələk.

Qadir Allah, seyraqublar bilməsin,
Şahnan vəzir heç kamını almasın,
Güləndamı qeylü-qala salmasın,
Qara gəldi kəm taleyim, ay fələk.

Güləndam əlavə qırx gün də qaldı loğmanların yanında. Loğmanların yeddisi də qıza aşiq oldular. Loğmanlardan biri üzünü qıza tutub dedi:

-Biz sağaltmasaq sən çoxdan ölmüşdün.

Güləndam xanım cavabında dedi:

-Çox sağ olun, yeri gələr, mən də sizin hörmətinizdən çıxaram.

Loğman deyir:

-Nə yeri gəlsə? Sən bizim hansımızı bəyənsən, birimizə getməli-sən.

Qız dedi:

-Özünüz bilən məsləhətədi. Amma mən yaman acmışam, izin verin bir xörək hazırlayım, yeyək, sonra danışarıq.

Qız tez bir tər halva çaldı, içinə də bihuşdarı tökdü. Halvamı səkkiz büküm eləyib tərəzidən keçirdi, hamının payı bir bərabər oldu. Güləndam öz payını götürüb bir qırağa qoydu, qalanını payladı. Sonra loğmanlara dedi:

-Kim halva payını tez yesə, ona gedəcəm.

Loğmanlar Güləndamın sözünə inandılar, tez halvamı yeyib bihuş oldular. Güləndam xanım öz payını cibinə qoydu, aldı görək nə dedi:

Nahaq qırdım sizi, günah eylədim,
Getdim, loğman babam, qal innən belə.
Zülmkarlıq edib bədxah eylədim,
Getdim, loğman babam, qal innən belə.

Çərxi-qəza axırımı itirdi,
Şükür olsun, mətləbimə yetirdi.

Hərəsi bir büküm alva ötürdü,
Getdim, loğman babam, qal innən belə.

Əsil gülün ətrafında xar olmaz,
Xar vursa da, gül yarpağı saralmaz.
Güləndamdan, loğman, sizə yar olmaz,
Getdim, loğman babam, qal innən belə.

Söz tamama yetdi, Güləndam xanım yola rəvan oldu.
Get aget, gethaget gedib bir dağın ətəyinə çıxdı. Burda bir
çobana rast oldu. Qız yenə hiyləyə əl atıb çobana dedi:

-Nənən məni sənə alır, bax gör xoşuna gəlirəmmi? İndi
məsləhət sənindi.

Çobanın bir gülündən min gül açıldı, üzünü qıza tutub dedi:

-Belə nənəm də qurban olum, onun bəyəndiyi qıza da.

Qız dedi:

-Mən yaman acmışam, gör yeməyə bir şey varmı?

Çoban tez bir əmlək kəsdi, kələpır bişirdi, qızın ikisi də
yedilər. Yeyib-içəndən sonra Güləndam çobana dedi:

-Nənən sənə Tanrı payı göndərib.

Qız cibindəki tərhalvanı çıxarıb çobana verdi. Çoban
tərhalvanı yeyib bihuş oldu. Qız çobanın paltarını özü geydi.
Yenə də yol başladı. Günə bir mənzil, az getdi, çox getdi, gedib
bir meşədə bir talaya rast gəldi. Gördü burda gül-gülü çağırır,
bülüllər cəh-cəh vurur. Güləndam xanım coşa gəldi. Aldı görək
nə dedi:

Ərənlər sərvəri, ərənlər şahı,
Mənim bu dərdimə dərman eyləyin.
İmamlar padşahı, dinin pənahı,
Mənim bu dərdimə dərman eyləyin.

Dərin-dərin dəryalara dalmışam,
Şirin canı eşq oduna salmışam.
Sə ralarda zəlil, müstər qalmışam,
Mənim bu dərdimə dərman eyləyin.

Güləndamam, düşdüm çöldən-çöllərə,

Axdı eynim yaşı döndü sellərə.
Ağlaya-ağlaya düşdüm yollara,
Mənim bu dərdimə dərman eyləyin.

Söz tamama yetdi, Güləndam yola rəvan oldu. Az getdi, çox
getdi, gəlib bir şəhərə çıxdı. Baxdı ki, bu şəhərdə camaat yığılıb
özlərinə şah seçirlər. Güləndam xanım da adamlara qarışdı. Elə
bu vaxt şahlıq quşunu göyə buraxdılar. Adamlar bir də baxdılar
ki, quş bir az göydə qanad çalandan sonra aşağı enib bir çobanın
başına qondu. Həmin çobanı döyüb bir otağa saldılar. Şahlıq
quşunu bir də uçurtdular. Gördülər ki, quş bu dəfə də pəncərəni
sındırıb içəri girdi, yenə bayaqkı çobanın başına qondu. Yenə
quşu qovub eşiyə çıxartdılar. Quşu üçüncü dəfə uçurtdular. Quş
yenə həmən çobanın başına qondu. Camaat bu işə lap məəttəl
qaldı. Vəzir də camaatın arasında idi. Vəzir işi belə görüb
yanındakılara dedi:

-Siz gedib çoban olan otağın qapısını pusun, görün çoban o
quşa nə deyir?

Çobanı pusanda gördülər ki, çoban quşu əlinə götürdü, o
üzündən, bu üzündən öpdü, ağlayıb dedi:

-Ay Allahın dilsiz-ağızsız məxluqu, mənə İlahidən qismət
yoxdu. Get, o qəlbindən şahlıq keçənlərdən birinin başına qon.
Əgər mənə şahlıq qismət olsaydı, öz atamın təxti-tacı özgələrə
qismət olmazdı.

Adamlar gəlib bu sözləri vəzirə çatdırdılar. Vəzir dedi:

-Onun danışığı heç çoban danışığına oxşamır. Tez gedin onu
mənim yanına gətirin.

Çobanı vəzirin yanına gətirdilər. Vəzir üzünü çobana tutub
dedi:

-Qardaş, şahlığı bacara bilərsənmi?

Çoban cavabında dedi:

-Niyə bacarmıram?

Həmin saatdan çobanı şah seçdilər. Şah taxta çıxan kimi
ökən elədi ki, bir mahir şəkilçəkən gəlsin. Şəkilçəkən gəldi. Şah
yeddi şəkil çəkirdi, yeddi bulaq sazladıb hər bulağın başına bir
şəkil qoydurdu. Hərəsinin də yanına bir qarovulçu təyin elətdirdi.
Sonra qarovulçuları yanına çağırıb əmr elədi:

-Bu bulaqların başında əylənən adamlara fikir verin. Hər kim

bulaqdan su içib sakitcə yolunna getsə, ona dəyməyin. Əgər gör-səniz ki, biri şəklə baxanda ağladı, güldü, bir söz dedi, o saat həmin adamı mənim hüzuruma gətirin.

Şah öz işində, hökm verməyində olsun, indi eşit loğmanlardan. Loğmanlar qalxanda gördülər ki, qız bunların yanına bir məktub yazıb qoyub, özü də harasa çıxıb gedib. Həmin gündən loğmanlarda qızı axtarmağa başlayırlar. Onlar gəzə-gəzə qızın sağlq elədiyi məmləkətə gəlib çıxdılar. Şah düzəldirdiyi bulağın başında dayanıb su içdilər. Bir az burda dayanandan sonra birdən loğmanların gözü qızın şəklinə sataşdı. Onlar qızın şəklini görə kimi başladılar gülməyə. Qarovulçular bunu görüb loğmanları tez şahın hüzuruna apardı. Şah loğmanlara böyük bir saray, çoxlu var-dövlət bağışladı.

Bunlar burada qalsın, sizə kimdən xəbər verim, çobandan. Çoban da loğmanlar kimi ayılarda gördü qız-zad nə gəzir. Qız bunun paltarını soyundurub aparıb, öz pal-paltarını da bir məktubna bərabər çobanın yanında qoyub gedib. Çoban da başladı qızı axtarmağa. Gün o gün oldu ki, çoban da gəzə-gəzə gəlib qızın düzəldirdiyi bulaqlardan birinin başına çıxdı. Əyilib bulaqdan su içmək istəyəndə qızın şəklini gördü. Çobanın gözünün yaşı bulağın suyuna qarışdı. Bu da qarovulçunun gözündən yayınmadı. O saat çobanı şahın hüzuruna apardılar. Şah çobana çoxlu zər-zibə bağışladı.

İndi görək Məhəmməd necə oldu? Məhəmməd ayağında dəmir çarıq, əlində dəmir əsa bütün dünyanı dolandı. Güləndəmdən bir xəbər tuta bilmədi. Axırda Məhəmməd gəzə-gəzə gəlib qızın məmləkətinə çıxdı. Məhəmməd yorulub əldən düşmüşdü, özü də bərk susamışdı. Odu ki, özünü zorla şahın düzəldirdiyi bulaqlardan birinin başına çatdırdı. Məhəmməd bulaqdan doyunca su içdi, uzanıb yornuğunu almaq istəyəndə bir də gördü ki, Güləndəmin şəkli budu ha bulağın başındadı. Məhəmməd şəklə baxıb bir başına döydü, bir dizinə. Gözünün yaşını sel kimi axıtdı. Qarovulçu üzünü Məhəmmədə tutub soruşdu:

-Oğlan, bir məni bu sirdən agah elə görüm, sənə nə oldu, niyə ağladın?

Məhəmməd dedi:

-Mənim dərdim dilnən deyiləsi deyil, dilnən desəm, dilim alışıb yanar. İzn ver, saznan deyim.

Məhəmməd sazını sinəsinə basdı, aldı görək yana-yana nə dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Ellər, axtardığım maralı tapdım.
Xəncər alıb bağrım başın teyləyim,
Ellər, axtardığım maralı tapdım.

Sağlığında mən çəkmədim nazımı,
Sinəm üstə qoydu hicran gözünü.
Adı bəlli Əflatun şah qızımı,
Surəti şəkildə yaralı tapdım.

Məhəmmədəm, neyləmişəm, neyləyim,
Xəncər alıb bağrım başın teyləyim.
Öz dərdimi dinar-dinar söyləyim,
Ellər, axtardığım maralı tapdım.

Söz tamama yetdi, qarovulçu Məhəmmədi şahın hüzuruna apardı. Şah oğlanı tanıyıb əmr etdi ki, bunu da loğmanlardan çobanın yanına aparın. Onların yanında dincəlsin.

Bir neçə gündən sonra şah çobanı hüzuruna çağırırdı dedi:

-Çoban, de görüm, sənə nə verim, sən məndən razı qalasan?

Çoban dedi:

-Şah sağ olsun, o gördüyün sürü itibdi, heç bilmirəm neyləyim?

Şah ona bir sürü bağışlayıb yola saldı. Sonra loğmanları çağırıb dedi:

-Loğman baba, sizə nə versəm məndən razı qalarsınız?

Dərvişlər dedilər:

-Hərəməzə bir çanax qızıl ver, özümüzü də burax gedək dərvişliyimizi eləyək.

Şah əmr etdi ki, dərvişlərin hərəsinə bir çanax qızıl verib yola salsınlar. Bunlar gedəndən sonra şah Məhəmmədi hüzuruna çağırırdı. Məhəmmədə dedi ki, indi başına gələnləri söyləyə bilərsən. Məhəmməd olub-keçənlərin hamısını bir-bir şaha söylədi. Şah əhvalatdan halı olan kimi əmr elədi:

-Bunu tövləyə göndərin, qoyun-dəvələrin altını süpürsün.

Üç gündən sonra şah yenə Məhəmmədi hüzuruna çağırırdı, üzünü ona tutub dedi:

-İndi şahlıq paltarını geyin, taxta çıx görüm, şahlıq sənə yarasırmı?

Məhəmməd şahlıq paltarı geyinib taxta çıxdı. O saat Güləndam zülfünü saz eləyib aldı görək nə dedi.

Cəllad olub şirin canım alan yar,
Keçən keçib, taxtın mübarək olsun!
Şirin canım eşq oduna salan yar,
Keçən keçib, taxtın mübarək olsun!

Aldı Məhəmməd:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Bağışla təqsirim, səhv etmişəm.
Alışib oduna büryan olduğum,
Bağışla təqsirim, səhv etmişəm.

Aldı Güləndam:

Necə qıydın, sevdini öldürdün,
Bu dərdini cəm aləmə bildirdin.
O zalım vəzirən şahı güldürdün,
Keçən keçib, taxtın mübarək olsun!

Aldı Məhəmməd:

O zaman ki, düşdüm sənən aralı,
Dərd əlindən gəzdim yaşlı-yaralı.
Bulamadım sənini kimi maralı,
Bağışla təqsirim, səhv etmişəm.

Aldı Güləndam:

Tanırsanmı Güləndamı üzünən?
Görürsənmi dürr tökülür sözünən?
Mənə sitəm qıldın namərd sözünən,
Keçən keçib, taxtın mübarək olsun!

Aldı Məhəmməd:

Dağların başına dolanır duman,
Səndən ayrı düşdüm xeyli bir zaman.
Məhəmmədin səri yolunda qurban,
Bağışla təqsirim, səhv etmişəm.

Söz tamama yetdi. Bunlar şahlıq dövrünü sürüb başa çatdıran zaman Güləndam Məhəmməddən soruşdu:

-Məhəmməd, bəs görəsən Şəhrəbanı qarı necə oldu?

Məhəmməd cavabında qayıtdı:

-Biz bir də o yerlərə qayıtmayaq. O vilayət bizə lazım deyil.

Güləndam xanım dedi:

-Səhvin var, Məhəmməd, biz gərək geri dönək, həm düşməndən qisasımızı alağ, həm də ananı axtarıb tapağ.

Güləndam xanımın tədbiri ilə çəkiddə yüngül, qiymətdə ağır nə varıydısa dəvələrə yüklədilər, qoşunu çəkib yola düşdülər. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlib çatdılar Gəncə şəhərinə. Şahın qoşunlarını özlərinə tabe etdilər. Güləndam xanım Məhəmmədnən bərabər özünün tikdirdiyi üçmərtəbəli evin qabağına gəldi. Bunlar içəri girəndə baxdılar ki, Şəhrəbanı qarı oturub piltəsiz cəhrə əyirir. Güləndam xanım qarıdan soruşur:

-Ay nənə, piltə yoxdu, bə sən nə əyirirsən?

Şəhrəbanı qarı cavabında dedi:

-Bala, mən dərdimi əyirirəm.

Bunlar diqqətnən baxanda gördülər ki, qarı yazığın gözləri tutulub, heç kimi tanımır. Güləndam xanım aldı görək qarını necə dindirdi:

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Ay nənə, müjdə ver, oğlun gəlibdi.
Şad xəbər söyləyim mən dönə-dönə,
Ay nənə, müjdə ver, oğlun gəlibdi.

Aldı qarı:

Başına döndüyüm, ay səsi gələn,
Sən Allah, deginən oğlun ölübü.
Qara bağrım şan-şan eyliyib dələn,
Sən Allah, deginən oğlun ölübü.

Aldı Güləndam xanım:

Qarğama, ay nənə, oğlun ölmesin,
Qeyri-bağban bağdan gülün dərməsin.
O vəzirən şahın üzü gülməsin,
Ay nənə, müjdə ver, gəlnin gəlibdi.

Aldı qarı:

Bu dərđ məndə nə sağalmaz, nə qala,
Fələk salıb məni bu qeylü-qala.
Müşkül işdi, ölən bir də sağala,
Neçə ildi, mənim gəlnim ölübdü.

Aldı Güləndam xanım:

Sənin ilqarını doğru bilmişəm,
O səbəbdən qulluğuna gəlmişəm.
Güləndamam, xidmətində olmuşam,
Ay nənə, müjdə ver, gəlnin gəlibdi.

Aldı qarı:

Şəhrəbanı qarıyam, gövhər kaniyam,
Əzəldən qiymətli dürr məkaniyam.
Gözlərim görmür ki, görəm, tanıyam,
Yəqin biləm, mənim gəlnim gəlibdi.

Söz tamama yetdi. Güləndam xanım qarının gözlərinə məlhəm qoydu, qarının gözlərinə işıq gəldi. Qarı oğlunu, gəlnini tanıdı. Görüşdülər, öpüşdülər, şadyanalıq elədilər.

SƏMƏDLƏ SAVAD

USTADNAMƏ

Dostum, fikir çəkib heç qəm eyləmə,
Ölməz-itməz, daim duran dünyadı.
Yoxdu e'tibarı, insaf, mürvəti,
İgidlər qanını soran dünyadı.

Fələyin bu dərđi məni alıbdır,
Dövrən mərd işini tərsə salıbdır.
Daimi şan-şöhrət kimə qalıbdır,
Eşqin qəm atını yoran dünyadı.

Öysüzlü Səmədəm, düşdüm gümana,
Namərdlər dad edir, gəlmir imana.
Gülməyir üzümə belə zamana,
Yaram üstə yara vuran dünyadı.

Ustadlar ustadnaməni bir deməyiblər, iki deyiblər. Biz də deyək iki olsun, düşməniniz tək olsun:

Ulu Tanrı, bu fanidən köçürəm,
Qəm ləşkəri durub gəlsə, nə deyim?
Bu dünyada pünhan olan günahım,
Qiyamətdə aşkar olsa, nə deyim?

Kərim Allah, rəhmin gəlsin naçağa,
Qoyun necə tab gətirir bıçağa?
Sallayıb qəbirə, bükürlər ağa,
İnkir-minkir xəbər alsa, nə deyim?

Aşiq Səməd, doy dünyanın bəhsindən,
Oxu əlif-lamı, həmi yasindən.
İsrafilin qeylü-qallı səsindən,
Qəbir qazıb, ocaq olsa nə deyim?

Ustadlar ustadnaməni iki deməyiblər, üç deyiblər. Biz də deyək üç olsun, düşmənlərin ömrü heç olsun:

Yüz il də olasan bir bağa bağman,
Axır sərəncamı bağ sənə qalmaz!
Nə can qalar cəsədinin içində,
Nə də ki, cəsədin sağ sənə qalmaz!

Bir gün də qabağın açılsa yoldan,
Yenidən uzağa düşərsən dostdan.
Dirrikçi olasan, əkəsən bostan,
Nə şamama, nə də ki, tağ sənə qalmaz!

Qəlbimin tərlanı düşüb borana,
Fikrim dağınıqdı, qəlbim virana.
Yüz min yol salasan dağa, arana,
Nə aran, nə də ki, dağ sənə qalmaz!

Gərək mərd olasan, durasan yolda,
Çox-çox pəhlivanı yorasan yolda.
Yüz əlli minarə qurasan yolda,
Heç birindən bir otaq sənə qalmaz!

Səməd ki, var, dala baxmaz yerirsən,
Dağnan olsan, qılınan qalmaz, ərirsən.
Daşlar altda, torpaq üstə çürürsən,
Axır sümüklərin sağ sənə qalmaz!

Sizə kimdən xəbər verim, nədən xəbər verim, ustad dediyindən. Əyyami-qədimdə Şəmşəddin mahalının Öysüzlüyü yurdunda Əskər ağa adlı varlı, dövlətli bir kişi var idi. Bu ağa çox səxavətli, adil bir adam idi. Bütün mahal ondan razılıq edirdi.

Əsgər ağanın oğlu Səməd on altı yaşına çatmışdı. Boy-buxunlu, bığ yeri yenicə tərləmiş cavan idi. Ancaq ağa oğlu olduğuna baxmayaraq çox utancaq idi. Qəti ağalığın işləri ilə maraqlanmazdı. Həmişə fikirli olur, tay-tuşundan uzaq gəzirdi. Ağalığın bəzi ağzı göyçəkləri, istəməyənləri bunu özünə dərd edirdi.

Bir gün Əsgər ağa uzaq səfərdən qayıtdı. Səməd dəər al atasının qabağına çıxıb üzəngini basdı. Onun düşməyinə kömək etdi. Kişi dedi:

-Səməd, at bərk tərləyib, nöqərlərdən birinə ver, qoy gəzdirib atın tərini soyutsunlar.

Səməd də nöqərləri buyurmaq əvəzinə atı özü apardı. Əsgər ağa bərk qəzəbləndi, ürəyində dedi ki, ay Allah, niyə sən bunu belə aciz yaratdın? Bu öz qapısının nöqərlərini də buyura bilmir. Məndən sonra ağalığın axırı necə olacaq? Sənə fəda olum, özün bunun qismətini ver.

Səməd də atı qara qüzehdə gəzdirib soyutdu. Gördü ki, eyvan ota dartınır, çidarlayıb buraxdı. Özü də bir dikdirə dirsəkləndi. Çox fikirli olduğundan onu yuxu apardı. Gördü ki, yolu itirib, özü də hansı tərəfə gedəcəyini bilmir. Bir də gördü ki, qabağında əli çəlikli bir kişi var. Qoca dedi:

-A bala, bilirəm, yolu itirmisən. Dalımca gəl.

Səməd də həmişəki üzüyolalılıqla qocanın dalınca getdi. Gəlib bir sarayın qabağına çatdı. Qoca içəri keçdi, Səməd də onun dalınca. Gördü ki, ağ xalçanın üstündə ağ çalmalı, ağ əbalı, ağ sifətli bir kişi oturub bunlara baxır. Qoca dedi:

-Sənə fəda olum, bunun qismətini ver, çıxsın getsin.

Səməd başa düşdü ki, bu ağ paltarlı, ağ sifətli kişi onun ağasıdır. Ağası ona bir cam uzadıb dedi:

-Oğul, ala bu badəni nuş elə.

Səməd yenə adəti üzrə dinməzcə camı alıb nuş elədi. Birdən qəfil bir atəş canını bürüdü. İstinin təsirindən dodağı çatladı, çənəsi aşağı al qan süzüldü. Atası dedi:

-Oğul, bu cam eşq camıdır. Ancaq dodağının qanamağı heç məni açmadı. Get, Hil şəhərindəki Hasan xanın qızı Səvad xanımı sənə, səni də ona buta verdim.

Kişi sözünü qurtaran kimi sarayla bərabər qeybə çəkildi. Səməd bərk diksinib yuxudan ayıldı. Gördü ki, nə saray var, nə də cam, huşunu itirib yıxıldı.

Axşam toran düşüb şər qarışanda Əsgər ağa Səmədi soruşdu. Nöqər dedi:

-Günortadan atı Qara qüzeyə apardıdır, hələ gəlməyib.

Dünya elə bil kişinin başına hərləndi. Çığırdı:

-Allah kökünüzü kəssin, bəs niyə durmusunuz? Orada vahimədən adam gündüz dura bilmir, o da ki, gecə ola!

Kişi bütün ağalığa haray saldı. Atlı, piyada hamı özünü Qara qüzeyə yetirdi. Gördülər ki, Səməd huşsuz uzanıb. Ağzından

gedən köpük dodağının qanına qarışıb. At da çidarlı-çidarlı qurdla, quşla əlləşir. Götürüb evə gətirdilər. Əsgər ağa hər tərəfə təbib-loğman dalınca adam yolladı, at saldırdı. Başı çıxan olmadı. Axırda axund Kərbəlayı İbrahim gəldi. Xəstəyə baxıb dedi:

-Bu cavanda heç nə yoxdur. Üç gün keçər, əvvəlki halına düşər.

Üç gündən sonra Səməd özünə gəldi, Əsgər ağa dedi:

-Oğul, bu nə idi bizim başımıza gətirdin. Bizi bu sirdən agah elə. Səməd saz istədi. Sazı gətirdilər. Bütün camaat Əsgər ağanın evinə yığışdı. Səməd sazı sinəsinə basıb ona buta verən kişinin şə'ninə görək nə dedi:

Mövladan səda gəldi,
Gördüm ki, bayram günüdür!
Dəstində bada gəldi,
Gördüm ki, bayram günüdür!

Üç kəlmə dilində gəldi,
Zülfüqar belində gəldi.
Dəstəsi əlində gəldi,
Gördüm ki, bayram günüdür!

Zülfüqar göydən sallanır,
Qanından dünya allanır.
Qızıl öküz də dillənir,
Gördüm ki, bayram günüdür!

Səmədəm, yaxında gördüm,
Əlinin sağında gördüm.
Behiştin bağında gördüm,
Gördüm ki, bayram günüdür!

Səməd sözünü tamama yetirdi. Gördü camaatın içində bir molla donquldanır ki, daha günümüz ağarıb. Əsgər ağadan sonra ağalığ da aşıqların əlində olacaq. İşlər belə getsə, ölünü də sazla götürəcəklər. Səmədin qulağı bu sözü çaldı. Aldı görək mollaya nə dedi:

Hərcayıya dost deyərsən, o sənə düşmanam deyər,
Dostluğu başacan eylə, axırda peşmanam deyər.
Hər kəs bir əlif-bey deyib alır əlinə çərəkə,
Ərəbcə mə'nasın bilmir, qareyi-Qur'anam deyər.
Hərcayını dindirərsən, məclislərdə dil olacaq,
Zibillikdə bitən lələ xarabalıqda gül olacaq.
Qayalardan daman damcı mal izində göl olacaq,
Bir yol tapıb axar tapsa, dəryayı-ümmanam deyər.

Axmaq adamın məclisdə gələr sözünə həvəsi,
Həmişə hümbət üstədi peyğəmbərin əl kölgəsi.
Peyğəmbər haqqın tərəfindən Əlini tutdu vəsi,
Ömər də taxta çıxıb mən də bir divanam deyər.

Ey biçərə aşiq Səməd, axırı çox çəkdi zillət,
Bir kimsənə yol göstərdi, dedi, bax, ordadı cənnət.
Qananlar hörmət edər, qanmazlar bilməz nədir izzət,
Görməzlər yol göstərir, mən ordan bilənəm deyər.

Söz tamama yetdi. Camaat baxıb gördü ki, molla çoxdan dabanına tüpürüb. Hamı bir-birinə dedi ki, haqq aşığı hər sirrə vaqif olur. Əgər haqq aşığıdırsa, qoy bu dünya haqqında hələ deyilməmiş bir söz desin. Aldı görək aşiq Səməd bu gəlimli-gedimli dünya barəsində nə dedi:

Gəl mən səndən xəbər alım,
"Kaf" "nun"a xəlq olan dünya!
Əzəli gəl-gəl eylədin,
Sonra oldun yalan dünya!

Dünya, sən ki, əzəlkisən:
Hələ ananın ilkisən.
Neçə Süleyman mülkü-sən,
Bərbad edib, qalan dünya!

Necə ki, Səməd var idi,
Hər dərdə giriftar idi.

Sinəsi qəm dəftəridi,
Dilindədi qələm, dünya!

Söz tamama yetdi. Hər tərəfdən "Afərin, doğrudan da, haqq aşığdır", -kəlmələri eşidildi. Əsgər ağa camaatı dağıdıb Səmədi sakitləşdirməyə başladılar. Onlar burda qalmağa olsun, sizə kimdən xəbər verək, Savad xanımdan.

Savad xanım gecə-gündüz yatmayıb, Səmədin yolunu gözləyirdi. Səmədi də ki, atası Əsgər ağa anası Pərzad xanım evdən çölə çıxmağa qoymurdular. Axırda Savad xanımın ürəyi bu ayrılığa tab gətirməyib görək Səmədi necə arzuladı:

Ay havada uçan quşlar,
Bu kağızı Səmədə yetirin!
Qanad çalar, mənzil başlar,
Bu kağızı Səmədə yetirin!

Dəhanımda tutmur dillər,
Gözlərimə batıb millər.
Qopan tufan, əsən yellər,
Bu kağızı Səmədə yetirin!

Sən ey göylə gedən mələk,
Nə başıma gətdin kələk.
Çarxımı döndərdi fələk,
Bu kağızı Səmədə yetirin!

Yetiş dadıma, ərənlər,
Gizli sirlər bilənlər.
Bu dərdi bizə verənlər,
Bu kağızı Səmədə yetirin!

Həmişə peyman üstəyəm,
Ciyəri al qan üstəyəm.
Mən Savadam, can üstəyəm,
Bu kağızı Səmədə yetirin!

Savad şe'ri oxuduqca qarabaş kağıza yazırdı. Qurtaran kimi

Savad məktubu sümürğ quşunun ayağına bağlayıb quşu buraxdı. Savad xanım orda qalmağa olsun, indi görək Səməd neynədi.

Bir gün Səməd yenə fikirli-fikirli bağda gəzirdi. Qəfil iss etdi ki, çiyininə nə isə qondu. Gördü ki, sümürğ quşudur, ayağında da məktub. Tez açıb kağızı oxudu. Eşq başına vurdu. Sazı sinəsinə basıb bu münasibətlə görək nə dedi:

Bizim üçün namus olsun, ar olsun,
Kağız yazan kağzın gəldi, yetişdi!
Kağız yazan, ağ əllərin var olsun,
Kağız yazan, kağzın gəldi, yetişdi!

Elə yazmayıbsan biz onu bilək,
Fələk qoymur qəmdən baş alıb gülək.
Gətiribdir göylərdə gəzən mələk,
Kağız yazan, kağzın gəldi, yetişdi!

Qırqların camından içmişəm bada,
Haqq özü yetişsin dada, imdada.
Mövlam nicat versə iki saata,
Səməd qulluğuna gəldi, yetişdi.

Səməd sözlə dediyini kağıza da yazdı. Sümürğ quşunu buraxdı. Ata-anası gördü ki, daha Səmədi saxlamaq mümkün deyil, hər ikisi xeyir-dua verdi. Səməd sazını da götürüb yola çıxdı. "Ya mövlam, səndən mədəd"-deyib ağasını çağırırdı. Gözünü açıb yumana kimi ağası onu Hil şəhərinə çatdırıb dedi:

-Səməd, bu şəhərdə bir Ağarza xan var. Yəhudi qızının sözü ilə dinindən dönüb. Onu dininə qaytarmağı da sənə tapşırıram. Savadı da onun toyunda görəcəksən.

Səməd şəhəri gəzə-gəzə gəlib bir imarətin qabağına çıxdı. Sən demə bu da Səlim xanın imarəti imiş. Xan aynadan baxanda gördü ki, bir cavan oğlan çiyində də saz onun evinə tamaşa edir. Özü də heç buralar adamına oxşamır. Ömrü verdi ki, Səmədi gətirsinlər içəri. Səməd bir də onu gördü ki, iki zırpı qul qollarından yapışdı. Nəfəsini dərməmiş onu itələyib saldılar içəri. Səməd baxdı ki, bir gözəl sarayın içərisindədir, Səlim xan soruşdu:

-Aşıq, adın nədir, özün haralısan?

Səməd özünü nişan verdi. Nə başınızı ağrıdım. Səlim xan Səmədə yaxşı hörmət elədi. Səhər məclis quruldu. Xan Səməddən xahiş elədi ki, bu şəhərdə bir aşiq Fatma var, onunla deyişib bir yaxşı məclis aparsın.

Aşiq Fatmanı gətirdilər. Səməd baxdı ki, bu yüz əlli yaşlı bir qarıdır. Özü də bütün aşıqların sözlərini əzbər bilir. Tanımayan adam olsa elə bilər ki, ifritədir, qorxudan bağı çatlar.

Qarı sazı götürüb dedi:

-Aşiq, qabağa düş görüm.

Qarının zə mindən Səmədin matı-qutu qurumuşdu. Bir təhər özünü ələ alıb dedi:

-Bizlərdə fürsəti rəqibə verirlər. Sən de, mən cavab verim.

Aşiq Fatma görək nə dedi, Səməd nə cavab verdi, ərz eləyək qulluğunuza, kefiniz kök olsun.

Əyləşibsən bu məqamla dur, aşiq,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!
Mən dinməmiş cavabımı ver, aşiq,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!

Aldı aşiq Səməd:

Əyləşibən bu məqamda duraram,
Desin görək nə nənəm mənə nə deyir!
Sən dinməmiş cavabını verərəm,
Desin görək nə nənəm mənə nə deyir!

Aldı aşiq Fatma:

Oxunur tarixdə yüz əlli yaşım,
Səksənin də tamam ağardı başım.
Doxsanda qalmaqda ağzımda dişim,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!

Aldı aşiq Səməd:

Mənim ağlım həqiqətdən qanandır,
Əlimdəsən, səninin alın yamandır.
Yüz əlli yaşında vədən tamamdır,
Desin görək nə nənəm mənə nə deyir!

Aldı aşiq Fatma:

Yox, yanıldım, nə əllyəm, nə yüzəm,
Ürəkdən bütünəm, qamətdən düzəm.
Yüz əlli səhv oldu, cavan bir qızam,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!

Aldı aşiq Səməd:

Sənin yaşın əlli olmaz, yüz olmaz,
Ürək bütün, qamətin də düz olmaz.
Bu sinnidə, bu sifətdə qız olmaz,
Desin görək nə nənəm mənə nə deyir!

Qarı yandı-yaxıldı. Çərtəyə boyda olan gözlərindən od çıxdı. Caynağa oxşayan dırnaqlarını saza elə çəkdi ki, az qaldı tellər qırılıb tökülsün.

Aldı aşiq Fatma:

Aşığam, çoxuna qurmuşam illə,
Danışa bilmirəm sən tək tifillə.
Arxan qaya olsun, qabağın güllə,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!

Səməd gördü ki, ayə bu qarı qanı-qarğışı çəkib tökür. Öz-özünə dedi ki, əgər bu kafir arvadın cavabını verməsəm camaat deyəcək ki, qonaq aşiq qorxdu.

Aldı aşiq Səməd:

Elə sözü danışmaz eç müsəlman,
Sən öləndə nəyə lazımdı Qur'an.
Əməli iblissən, axirəti beyman,
Desin görək nə nənəm mənə nə deyir!

Aldı aşiq Fatma:

Qarı ömrü hər tərəfə bağlanar,
Cavan sinən çalın-çarpaz dağlanar.
Kötük üstə çox çırpılar doğranar,
Desin görək nə nənən sənə nə deyir!

Aldı aşiq Səməd:

Əməl səni cəhənnəmə sürüyər,
Üzərinə yüz min oxlar yeriyər.
Çırpı altda çox kötöklər çürüyər,
Desin görək nənəm mənə nə deyir!

Qarı gördü ki, yox bu nə deyirsə, Səməd cavabını iki qat qaytarır. Fikirləşdi ki, gəl cavanlıq dövrünü təriflə, bəlkə ürəyi yumşala, çıxa gedə.

Aldı aşiq Fatma:

Elmimdə dəryayam, adım Fatmadı,
Çox gəlinlər, qızlar mənə çatmadı.
Yanağım almadı, qaşım çatmadı,
Desin görək nənən sənə nə deyir!

Səməd ürəyində güldü, öz-özünə dedi ki, gəl buna axır məkanımı göstər, bəlkə onda yolunu tanıya.

Aldı aşiq Səməd:

Mən Səmədem, eşq oduna qalannam,
Çaylar kimi, sellər kimi bulannam.
Sifətin əqrəbdi, yerin cəhənnəm,
Desin görək nənəm mənə nə deyir!

Söz tamama yetdi. Hər tərəfdən "Sağ ol, yaşa, aşiq Səməd" sədələri ərşə ucaldı. Aşiq qaçmaq istəyirdi. Camaat alqamə'rəkə eyləyib buraxmadı. Səməddən təvəqqe elədilər ki, bir yol deyişsinlər, özü də qabağa Səməd düşsün. Aşiq Səməd razı oldu. Məsələni uzatmamaq üçün birdəfəlik qıfılənddən başladı.

Səndən xəbər alım, ay aşiq Fatma,
Söylə kimdi ustaların ustası?
Kim təhərə gətirdi, kim nişan aldı,
Çıxardı dəryadan dəstində dəsti?

Aşiq Fatma qıfılənddin cavabını tapa bilmədi, donquldandı:

-Hamısına birdən cavab verəcəyəm, de gəlsin.

Aldı aşiq Səməd:

Səndən xəbər alım cəmi dünyanı,
Nədəndi cəsədi, nədəndi canı,
Haqq nə vaxt yaratdı Həzrət Adəmi
Nə ilə toxundu, nəydi libası?
Səməd, aradandı əlinin gücü?
Nədəndi niqabı, nədəndi tacı?
Nədəndi libası, nədir qılıncı?
Harda durur Zülfüqarın dəstəsi?

Söz tamama yetdi. Aşiq Fatma qıfıləndi açma bilmədi. Gətirib sazını aşiq Səmədin ayaqları altına tulladı. Səməd də onun sazını qaldırıb özünə verdi, üstəlik yığılan xələtləri də. Özünü də buraxdı. Camaatın Səmədə məhəbbəti daha da artdı. Ondan xahiş elədilər ki, bir nəsihətamiz söz oxusun. Səməd camaatın sözünü yerə salmayıb görək nə dedi:

İki məleykədir, gözə görünməz,
Ağzından çıxanı yazarlar bir-bir!
Biri sağda, biri solda əyləşər,
Günahı, savabı düzərlər bir-bir!

Dünyadan getməsin eç kəs əliboş,
Mə şər günü onun üçün olmaz xoş.
Böyrün torpaq, altın torpaq, üstün dağ,
Gürzlə bədənini əzərlər bir-bir!

İnsan oğlu, bundan olgınan alı,
Dar ayaqda itirməynən kamalı.
Sahibi istəsə aqqənnəs malı,
Əridib sümüyündən süzərlər bir-bir!

Yazıq Səməd, bir gün qədrin bilərlər,
Mərd adamlar sənə kömək edərlər.
Arayarlar, axtararlar, dilərlər,
Nəsihətli sözünü gəzərlər bir-bir!

Söz tamama yetdi. Hamı Səmədi alqışladı. Bir azdan məclis dağıldı. Xan Səmədə rahatlanmağı tapşırırdı. Bunlar burda qalmaqda olsun, sizə kimdən deyim, Ağarza xandan.

Ağarza xan islam dinindən dönüb yə udi olduğu üçün yə udi qızı ona ərə getməyə razı olmuşdu. Bir həftəlik azırlıqdan sonra toyu başladılar. Məclisin şirin yerində qonaqlar aşıq istədilər. Kimsə xəbər verdi ki, Səlim xanın evində bir yaxşı aşıq var. Çox məsləhətdən sonra Səlim xana qasidlə bir məktub göndərüb xahiş elədilər ki, aşığı toya göndərsin. Səlim xan məktubu oxuyub dedi:

-Qasid, aşıq mənim qonağımdır. Mən ona zor eləyə bilmərəm. Getsə də özü bilər, getməsə də.

Xan Səmədi çağırırdı. Məsələni ona danışdı. Gecə də ağası Səmədin yuxusuna girib demişdi ki, səni Ağarza xanın toyuna çağıracaqlar. Onu dininə qaytararsan. Savadı da orada görəcəksən. Xan da Səməddən toya getməyini xahiş eləyəndə Səməd "baş üstə" dedi. Səlim xan Səmədlə bərabər mübarəkabadlığa adam da göndərdi. Çünki, Ağarza xan yə udiliyə dönsə də, qüvvətli xanlardan idi. Onunla pis olmaq istəmirdi.

Səməd məclisə girdi. Ona yaxşı örmət, e tiram göstərdilər. O da dövrəyə ustadnamə ilə başladı. Aldı görək nə dedi:

Bu qoca dünyada yox əmrə vəfa,
Görün olacaqdı nələr dünyada.
İnsan olan həqiqətdən danışar,
Heyvan olan gedər-gələr dünyada.

Yeddi gedər, səkkiz çəkər, beş mələr,
Mənəm deyənlərin yurdu eç mələr.
Axar sular, qaynar bulaq, çeşmələr,
Necə olacaqdı sular dünyada.

Üstündən el köçmüş dağlar görmüşəm,
Dağılmış, talanmış bağlar görmüşəm.
Çox "mənəm" deyəni ağlar görmüşəm,
Kimi ağlar, kimi gülər dünyada.

Səməd ki, var bir quruca cəsəddi,
Əcəl də aqıdandı, amıya səddi.
Qanlı fələk, bəs bu necə mürvətdi?
Murazlı cavanlar ölər dünyada.

Söz tamama yetdi. Aşıq Səmədin toyu tərifləmək əvəzinə ustadnamə oxumağı Ağarza xanın xoşuna gəlmədi. Fikrində tutdu ki, Səmədi bağlatdırıb məclisdən qovdursun. Əlaltından başqa aşıq dalınca adam göndərdi. Tərslikdən o da gedib aşıq Fatmanı gətirdi. Qarı Səmədi məclisdə görən kimi qorxuya düşdü. Üzünü Ağarza xana tutub dedi:

-Xan sağ olsun, bu məni Səlim xanın evində bağlayıb. Mən bu aşıqla deyişə bilmərəm. Adam göndər, qoy filan yerdən Aşıq Gülməmmədi çağırınsınlar. Bəlkə bununla o bacara.

Nə başınızı ağrıdım. Aşıq Gülməmməd də gəlib çıxdı. Ədəb-ərkanla məclisə baş endirib salam verdi. Üzünü xana tutub dedi:

-Xan sağ olsun, mənə görək nə qulluq?

Ağarza xan dedi:

-Qulluğun bu cavan aşıqladır. Gərək onunla deyişəsən.

Aşıq Gülməmməd "baş üstə" deyib sazı köynəkdən çıxardı. Səməddən soruşdu:

-Sən qabağa düşürsən, yoxsa mən? Səməd cavab verdi ki, sən qabağa düşürsən.

Aldı aşıq Gülməmməd:

Meydana giribsən bir qoçaq kimi,
Alıb bu meydandan gedərəm səni!
Qoyaram cibimə bir bıçaq kimi,
Alıb bu meydandan gedərəm səni!

Aldı aşıq Səməd:

Belindən qatlayıb qoyub qazana,
Qızdırıb, suyundan dadaram sənin!
Suyun isinməmiş, canın qızmamış,
Götürüb köndələn udaram səni!

Aldı aşıq Gülməmməd:

Meydanda qoyubsan xalqı mat kimi,

Düşübsən ortaya yanar od kimi.
Tövlədə bəslənmiş arın at kimi,
Minib, noxtalayıb gedərəm səni!

Aldı aşiq Səməd:

Mən bu işə aqqı bir iş deyərəm,
Nə qaş, nə göz nə də ki, baş deyərəm.
Qatır kimi yoxuşda toş deyərəm,
Düzdə noxtalayıb gedərəm səni!

Aldı aşiq Gülməmməd:

Adıma deyərlər Aşiq Gülməmməd,
Bu yerdə eç kəsə çəkmərəm minnət.
Hələ çox çəkərsən məclisdə zillət,
Alıb bu meydandan gedərəm səni!

Aldı aşiq Səməd:

Səmədəm, danışdım cəlil-din kimi,
Sözü elə söylə "cim"lə "mim" kimi.
Sözümə əl çatmır sıldırım kimi,
Sazımla dustağım edərəm səni.

Söz tamama yetdi. Bu deyişmənin axırından aşiq Gülməmmədin ağı bir şey kəsmədi. Qorxdı ki, qabağa da Səməd düşsə işlər lap korlana. Məclisdən izn alıb aftafa götürdü. Çölə çıxan kimi aftafanı tullayıb dabanına tüpürdü. Məclis çox gözlədi, lakin o, gəlmədi. Çıxanda gördülər ki, aşiq Gülməmməd çoxdan qaçıb. Məclisi belə görən aşiq Fatma dedi:

-Xan sağ olsun, mənim dilim bunun yanında gödəkdi, ancaq bu da bir aşiq deyil.

Səməd gördü ki, bu aşiq Fatmaya nə qədər yaxşılıq eləsə də qarı pisliyindən qalmır. Özünə söz verdi ki, bu dəfə bağladığı aşığı dustaq edəcək.

Kəsəsi, bu dəfə meydana aşiq Vəlirza gəldi. Aşiq Fatma bu aşığı yaxşı tanıyırdı. Fərsət tapıb ona yanaşdı. Başa saldı ki, evin dağılsın, bu hər bə - zorbadan qorxan deyil. Nə qıfıl bənd bilirsən de gəlsin. Görək başımıza aranın daşını tökürük.

Səməd dedi:

-Aşiq Vəlirza, fərsət sənindir.

Aldı görək Aşiq Vəlirza nə dedi:

434

O nədir ki, bir həftədə açılır?
Bir ayında danə olur, seçilir.
Üç ayında dəyir, durmur, tökülür,
Açmasan sazımı alan mənəm, mən!

Aldı Aşiq Səməd:

O, almadı, bir həftədə açılır,
Bir ayında danə olur seçilir.
Üç ayında dəyir, durmur, tökülür,
Bir dürüst, bax, onu bilən mənəm, mən!

Aldı Aşiq Vəlirza:

O nədir ki, göydən yerə dayanır?
O nədir ki, löyün-löyün boyanır?
O nədir ki, ildə bir yol oyanır?
Açmasan sazımı alan mənəm, mən!

Aldı Aşiq Səməd:

Gün şüası göydən yerə dayanır,
Haşiyədi iki löyün boyanır.
On iki ay ildə bir yol oyanır,
Bir dürüst bax, onu bilən mənəm, mən!

Aldı Aşiq Vəlirza:

Adıma deyərlər aşiq Vəlirza,
Sən kimlə çox durmuşam üz-üzə.
O kimdi ki, görünməyir eç gözə?
Açmasan sazımı alan mənəm, mən!

Aldı Aşiq Səməd:

Səmədəm, dürüst tanı, Aşiq Vəlirza,
Nə borcun var, durdun mənə üz-üzə.
O bir Allahdı eç görünməz gözə,
Bir dürüst bax, onu bilən mənəm, mən!

Söz tamama yetdi. Camaat səs-küy saldı ki, indi də qabağa aşiq Səməd düşsün. Ağarza xan çar-naçar razılıq verdi.

435

Aldı aşıq Səməd:

Səndən xəbər alım, ay kamil aşıq,
Yerlə göyün nə qədər arası var?
"Əlif"lə "bey" söylə neçə urfatdı,
Ayəti-əl-Qur'anın neçə surəsi var?

Aşıq Vəlirza qıfıləndə cavab verə bilmədi. Məclisdə qarışıqlıq qopdu, amı bir-birinə qarışdı. Səməd saza bir təzənə çəkdi, məclisdə səs kəsildi. Aldı görək sözünü necə bitirdi:

Haqqın evi nə məqamı içidi,
De nədəndi cəhənnəmin keçidi?
De neçədi bir bəndənin məscidi?
O məscidin neçə minarəsi var?

Səmədəm, bir arif sözlərim yaza,
O kimdi şəfaqət eyləyər bizə.
O kimdi aqq ilə durdu üz-üzə,
O kimdi mə şərdə ol çarəsi var?

Söz tamama yetdi. Aşıq Vəlirza başını aşağı salıb dinmədi. Bunu görən Ağarza xan əmr elədi ki, gətirib sazını Aşıq Səmədə təvil versin. Aşıq Vəlirza dinməz-söyləməz sazı təvil vermək istəyəndə Aşıq Fatma ortaya girib dedi:

-Xan sağ olsun. Bəlkə bu sözün açması-zadı yoxdu. Qoy bir açsın, görək nə deməkdi. Ondan sonra Vəlirza bilər, o bilər.

Aldı görək Aşıq Səməd bu qıfıləndi necə açdı, ərz eləyək qulluğunuza, kefiniz şad olsun:

Sənə cavab verim, bikamil aşıq,
Yerlə göyün səksən il arası var.
"Əlif"lə "bey" iyirmi doqquz urfatdı,
Ayəti-əl-Qur'anın yüz on dörd surəsi var.

Haqqın evi mömin qəlbin içidi,
Şə adətədi cəhənnəmin keçidi.
Yeddi, yeddi, on dörd oldu məscidi,
On dörd məscidin on minarəsi var.

Səmədəm, dürüst bil, Aşıq Vəlirza,
Cənab Əmir edər şəfaqət bizə.
Məhəmməd aqq ilə durdu üz-üzə,
Fatmadı, mə şərdə ol çarəsi var.

Söz tamama yetdi. Hər tərəfdən aşıq Səmədə əsən dedilər. Aşıq Vəlirza sazı ilə bərabər aşıq Səmədə dustaq oldu. İndi bu məclisdə Səməd oxumaqda, Savadı gözləməkdə, camaat da qulaq asmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim, Savad xanımdan.

Savad xanım uş-guşla Səmədin gəlişini gözləyirdi. Ağarza xanın toyunda Hasan xanın adamlarından var idi. Qayıdanda onlar Hasan xana aqq aşığı Səməddən danışdılar. Savad xanım məsələdən agah oldu. Paltarını dəyişib oğlan libasına girdi. Öz aşığı Xatunu da götürüb yola düşdü.

Yolüstü axşamlayanda Aşıq Xatunun əmisi qızı Bayqu xanımgilə qonaq düşdülər. Hamı Savadı oğlan kimi tanıdı. Yeyib-içəndən sonra Bayqu xanım əmisi qızından soruşdu:

-Xatun əmiqızı, bu oğlan kimdi?

Savad xanım bu sualdan diksindi? Barmağını təzənə eləyib saza çəkən kimi sinəsinə çəkdi? Aşıq Xatun məsələni başa düşüb dedi:

-Aşıqdı, Ağarza xanın məclisindəki Aşıq Səmədlə deyişməyə gedir.

Hamı bu sözə inandı. Çünki, aşıq Səmədin aşıqları necə bağlaması hər tərəfə yayılmışdı. Məsləhət gördülər ki, avayı əziyyət çəkməsin, o kişi aqq aşığıdır. Onu aç kim bağlaya bilməz.

Qo umlar şirin-şirin sö bətdə olsun, sizə kimdən deyim, Bayqu xanımın qızı Xırda xanımdan.

Xırda xanım qapının deşiyindən Savadı oğlan paltarında görüb ona vuruldu. Aşıq Səmədlə deyişmə sö bəti ortalığa gələndə Xırda xanım fikirləşdi ki, Aşıq Səməd o biri aşıqlar kimi bunu da dustaq eləyəcək, bir də üzünü görə bilməyəcəyəm. Anasını çağırtdırıb dedi ki, əgər bu gecə molla çağırıb məni bu oğlana verməsəniz, kəbin kəsirməsəniz özümü öldürəcəyəm. Hamı qaldı mat-məətəl. Savad xanım gördü ki, Aşıq Xatun da başını itirib, bilmir neyləsin. Tez belə bir məsləhət elədi:

-İndi mən yol üstəyəm, tez-tələsik iş nəyə lazım? Qayıdanbaş qızınıza el qaydasında elçi göndərəm.

Həm bu fikrə razı oldu. Razı olmayıb neyləyəcəkdilər? Qız az qalırdı ki, özünü öldürsün. Onu da bir təhər yola gətirdilər. Ara sakitləşən kimi durub gəldilər Ağarza xanın məclisinə. Aşıq Səmədə xəbər verdilər ki, bir cavan aşiq gəlib onunla deyişmək istəyir. Deyirlər, məhəbbət gözdə olur. İlk baxışdan hər ikisi birbirini tanıdı. Ürəkləri bərk-bərk döyündü. Hər ikisi deyişməyə azırlaşdılar. Camaat iki cavan aşığın deyişməsini maraqla gözləyirdilər. Səməd başını aşağı salıb sazını kökləyəndə gördü ki, sevgilisinin telinin ucu papağın altından görünür. Özünü saxlaya bilmədi. Sazı alıb görək sevgilisinə necə xoş gəldin elədi:

De görüm ardan gəlırsən?
Elinə qurban, qaragöz!
Bircə danış şirin-şirin,
Dilinə qurban, qaragöz!

Vəsfinə dillər yaraşır,
Qolların boynumdan aşır.
Sona kimi başı yaşıl,
Gölünə qurban, qaragöz!

Savad xanım gördü ki, Səməd onu tanıyıb, qorxdu ki, camaat da tanıyar, atasına xəbər gedər. Özünü acıqlanmış kimi göstərdi: -Aşıq, bura hər bə-zorba, qıfıl bənd meydanıdır. Nə alagöz, qaragöz deyib ötürsən. Sazını köklədinsə, başlayaq.

Cavab əvəzinə aldı görək Səməd sözünü necə bitirdi:

Aşıq Səməd mə'lul baxar,
Nazü-qəmzən evim yıxar:
Daramısan, yana çıxar,
Telinə qurban, qaragöz!

Söz tamam oldu. Savad xanım çox arif qız idi. İş başa düşüb tərini silmək bə anəsi ilə telini gizlətdi. Sazını götürüb sorğusuz qabağa düşdü.

Aldı Savad xanım:

Mərd sən mərd meydanında,
De, mərdü-meydandan danış!
Bu meydandan baş qurtarsan,

Qılınc-qalxandan danış!

Gəşt edib dolanıbsan,
Cümlə-cahandan danış!
Çəkib dü sər Zülfiqarı,
Əntəri böləndən danış!
Əgər sən ustasansa,
Həqiqət qanandan danış!

Aldı aşiq Səməd:

Mərdəm mərd meydanında,
Mərdü meydandan soruş!
Meydanda cövlan edərəm,
Qılınc-qalxandan soruş!
Gəşt edib dolanmışam,
Cümlə-cahandan soruş!
Çəkib dü sər Zülfiqarı,
Əntəri böləndən soruş!
Yəqin bil ki, ustadıyam,
Həqiqət qanandan soruş!

Aldı Savad xanım:

Bir ayədə neçə cismidən,
Salınıb be iştin bağı?
Neçə saydan yapılib,
Cənnəti-rizvan otağı?
Kim idi endi göydən?
Kim aldı yerdən torpağı?
Neçə damar dəlil gəldi?
Həzrət Adəmdən danış!

Aldı aşiq Səməd:

Dörd yüz on dörd cisimdən,
Salınıb be iştin bağı!
Dörd saydan yapılib,
Cənnəti-Rizvan otağı!
Cəbrayıl endi göydən,

Əzrayıl aldı torpağı!
Yetmiş iki damar gəldi,
Həzrət Adəmdən soruş!

Aldı Savad xanım:

Hava gəlibdir başına,
Olmusan sərsəri, dəli.
Nə günü çarxa çəkildi,
Varmı dünyanın əzəli?
Nə günü səf-səf olub?
Ru lar deyib: bəli!
Kim kimə baş endirib,
Nu i-qələmdən danış!

Aldı aşiq Səməd:

Anlayanlar dərk eləyir,
Anlamazlar deyir: dəli!
Adına günü çarxa çəkilib,
Varı dünyanın əzəli!
Cümə günü səf-səf olub,
Ru lar deyib: bəli!
Həsən Hüseynlə baş endirib,
Nu i-qələmdən soruş!

Aldı Savad xanım:

Savadın sözlərinin
"Əlif" yazılıb sağına.
Neçə min məleykə gəldi,
Bir kəlmənin müştəğine?
Hansı gündə bina qoyub,
Musa çıxdı Tur dağına?
Əlindəki nə tö fədi?
Tö feyi-kələmdən soruş!

Aldı aşiq Səməd:

Mən Səmədəm, ustadımdan,
Dərsimi almışam sağına.
Yetmiş min məleykə gəldi,

Bir kəlmənin müştəğine.
Şənbə günü bina qoydu,
Musa çıxdı Tur dağına
Əlindəki sirr tö fədi,
Tö fəti-kələmdən soruş!

Söz elə yenicə tamama yetmişdi ki, Bayqu xanımın qızı Xırda xanım özünü Savad xanımın dalınca yetirdi. Savad xanımı məclisə göstərib dedi ki, mən bu aşıqla deyişəcəyəm. Aşıq Səməd eyrətlənib geri çəkildi. Sonra da məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşüb xəlvətə güldü. Savad xanım əlacsız qalıb başladı deyişməyə.

Aldı Xırda xanım:

Bizdə tarı, tutaq tarı,
Qoynumda yer də sənindi.
Müştəri çıxıb bazara,
Sinəmdə nar da sənindi.

Aldı Savad xanım:

Bizdə sazı, tutaq sazı,
Rəbbim yuxarıda mənimdi.
Sizi verən olmaz bizə,
Canımda ah-zar mənimdi.

Ortadakı pərdə kişi məclisini qadın məclisindən ayırırdı. Savad xanım kişi məclisində durmuşdu, Xırda xanım isə qadın. Bu da Xırda xanımı eç açmadı. Aldı görək bu münasibətlə nə dedi:

Aldı Xırda xanım:

Oğlan, pərdəni aç danışaq,
Həm danışaq, həm sarışaq.
Məməm yastıq, sinəm döşək,
İlkin nubar da sənindi.

Savad xanım gördü ki, yox, eşq qızın başına necə vurubsa özünü-sözünü bilmir. Kişi məclisinin içində indicə biabırçılıq çıxacaq. Qəzəblənib özündən çıxdı.

Aldı Savad xanım:

Gəl danışma uşaq-uşaq,
Sözün varsa, söz danışaq.
Sədrim sədrindən yumşaq,
Yanımda yar da mənimdi.

Aldı Xırda xanım:

Üzünə sürtərəm üzü,
Bir eylərəm gecə-gündüzü.
Bayqu xanımın qızı,
Bu canım Xırda sənindi.

Savad xanım gördü ki, yox, bu qız özünə gəlmir. Əlacsız qalıb özünü belə nişan verdi.

Aldı Savad xanım:

Ay xanım, incitmə bizi,
Tərs yazılmır avand yazı.
Savadam, Hasan xan qızı,
Qara tellər də mənimdi.

Söz tamam yetdi. Savad xanım Aşıq Xatuna işarə eylədi. Aşıq Xatun Xırda xanımı məclisdən çölə çıxardı özünə də bir sillə çəkdi:

-Dincəl, ləçər! Bu Hasan xanın qızı Savad xanımdı. Sevgilisi aşıq Səmədlə görüşməyə gəlmişdi. Aləmi qatdın bir-birinə. İtil dağılmışınıza, həyasız!

Aşıq Xatun Xırda xanımı qızlara qoşub yola saldı. Xırda xanım gözünün yaşını tökə-tökə getdi.

Ağarza xan aşıq Səmədə dedi:

-Aşıq, səni bir sınaqdan keçirəcəyəm. O sınaqdan çıxsan, mən-dən nə istəsən verəcəyəm. Sınağım da budur ki, mən özümmlə bərabər on nəfər nökrimə, on nəfər də kənizimə toy edirəm. Gərək onlara qatı açılmış bir duvaqqapma deyəsən.

Beləliklə, xanın əmrinə görə on nəfər təzə bəy məclisə girib pərdənin bir tərəfində oturdu, on nəfər də təzə gəlin bir tərəfində. Aldı görək aşıq Səməd nə dedi:

Dəryadan su çəkmək ilə,
Görün dərya azalarmı?
Çəkib əfsanə tökməklə,
Görün dərya azalarmı?

Söz oxunur dastan ilə,
Payız keçir bostan ilə.
Bahar da zimistan ilə,
Bülbülsüz də yaz olarmı?

Yar yoluna varmamışam,
Qönçə gülün dərməmişəm.
VAllah, billah görməmişəm,
Görün, qız da qız alarmı?
Mövladan badə almayan,
Alıb da sərxoş olmayan.
Bir dərdi on beş olmayan,
Səməd, ələ saz alarmı?

Söz tamam yetdi. Ağarza xan açıqlandı:

-Nə "qız da qız alarmı?" -deyib hədyan danışsən? Mən səndən duvaqqapma istəmədimmi?

Aşıq Səməd xana cavab vermədi. Bəylərin birinə yaxınlaşıb qızın papağını götürdü. Qızın saçları kürəyinə töküldü. Ağarza xanın köpü yatdı:

-Sağ ol, aşıq, doğrudan da aqq aşığsən. İndi məndən nə istəyirsən istə. Əmr eləyim, Ərəb atımı min get.

Səməd dedi:

-Xan sağ olsun, mənim təmənnam başqadı.

Ağarza xan elə bildi ki, Səmədin könlündən başqa şey keçir.

Dedi:

-Bildim, qızıl otağı istəyirsən. Verdim, alalın olsun.

Aşıq Səməd dedi:

-Xan sağ olsun, mənə qızıl otaq-zad lazım deyil. Əgər bacarırsan mənə üçgə günlük xanlıq ver. Özgə sənin bir çöpünü də istəmirəm.

Savad xanım tez dilləndi:

-Xan sağ olsun, o ağa oğludur, xanlığın qədrini bilməz. Ancaq

mən xan qızıyam. Üç günlük lazım deyil. Sən mənə bircə günlük xanlıq ver, bu aşığın cavabını verim, çıxsın, getsin.

Səməd başa düşdü ki, ağası ona tapşırıldığını Savada da tapşırıb. Odur ki, dillənmədi. Ağarza xan da Savad xanımın sözlərinə şadlıqla razılıq verdi. Savad xanım tacı başına qoyub taxta çıxdı. Əyan-əşrəf, vəzir-vəkil, kəsə sözü, saray camaatı bir gün ərzində Savad xana sadıq olacağına and içdi. Mərasim qurtaran kimi Savad xan cəllad çağırdı. Əmr elədi ki, kö nə xanın boynu vurulsun. Camaat mat-məəttəl qaldı. Qorxudan rəngi ağarmış Ağarza xan qışqırdı:

-Ay camaat, qoymayın mənə öldürsünlər, cavanam, yazığam. Ay Savad xan, axı mənim günahım nədir?

Savad xan dedi:

-Sənin günahın böyükdür, İslam dinindən dönüb olmusan yə udi. İndi də soruşursan ki, mənim günahım nədir? Sən indi batınında yə udisən, gərəkdir ki, ya öləsən, ya da yə udi dininə tövbə deyəsən.

Ağarza xan dedi:

-Axı mən İslam dinindən dönməsəm qız toya razılıq vermirdi. Mən onu sevirəm. Allahınızın, peyğəmbərinizin, dininizin xətrinə mənə aman verin. Cavanam, arzum, murazım var.

Savad xan dedi:

-İndi ki, belə oldu, gəl sən dön İslam dininə, qızı yə udi dinindən tövbə elətdirib toyu təzədən eləmək mənim boynuma.

Ağarza xan sevinə-sevinə dedi:

-Döndüm İslam dininə!

Aşiq Səməd yerindən dik qalxıb dedi:

-Yalan deyir, dönməyib!

Camaat yenə mat-məəttəl qaldı, soruşdular ki, bəs nədən bilək, dönüb ya dönməyib? Səməd dedi:

-Xanın qabağına bir ağ kağız qoyaq. Əgər mən oxuduğum söz öz-özünə o kağıza yazılsa, deməli dönübdür.

Kağız qoyuldu Ağarza xanın qabağına. Aldı görək aşiq Səməd nə dedi:

Bu mə'lul könlümün eç getmir pası,
Saydır savabımı o barata yaz!
Əgər dönübdürsə, fəda olduğum,
Götür cavabımı o barata yaz!

Kim durub dünyada, mən də ki, qalam,
Eşqin əlindədir o qible, aləm.
Hur mürəkkəb versin, Sur də ki, qələm,
Etdiyi günahı məhəbbətə yaz!

Xəcalət eyləmə, ay ağa mənə,
Səməd tək aşığın dünyada anı?
Çəkibsən qələmi Ağarza xanı,
Öz dəsti-xəttinlə ziyarətə yaz!

Söz tamama yetdi. Baxıb gördülər ki, doğrudan da kağız öz-özünə yazılıb. Savad xan əmr elədi ki, yə udi qızını başının dəstəsi ilə gətirsinlər. Qırmızı libaslı cəlladları görən kimi qız qorxusundan İslam dininə sitayiş etdi. Axund, molla, qazı gəldi, təzədən müsəlman şəriəti ilə kəbin kəsildi. Toy təzədən başlandı. Bu münasibətlə görək Aşiq Səməd nə dedi:

Aşıqların qaydasıdı, öz kəndindən söz deyər,
Kimi qafiyəsin əyər, kimi urfatın düz deyər.
Kimi yüzü bir danışar, kimi birə yüz deyər,
Mərdlərdə qayda budu, sözü üzbəüz deyər.

Bivəfanın qaydasıdı, mö kəm etməz dirəyin,
Əsillərin qaydasıdı, tez tapar dostun rə'yin.
Bədəsilin qaydasıdı, qabaq kəsər çörəyin,
Nə bir dala göz qoyar, nə qabağı gözləyər.

Aşıqlığın elmi dərinədi, min bir məqamı var,
Sözlər xana-xanadır, hər kəlmənin canı var.
Təcnis, təxmis, dildönməz, misri, cəngi, divanı var.
Ürək coşar, əl iş görər, dil danışar, söz deyər.

Əlac olsa eç dindirmə dil qanmayan axmağı,
Öz başına dəyər cahillərin tənə toxmağı.
Süzgün olar gözəllərin yaylıq altdan baxmağı,
Qayda budur, qəlbi qara çirkin üzün gizləyər.

Aşiq Səmədin elminin cəmisində fəndi var,

Gücü həqiqətdəndi, beşdən-üçdən bəndi var.
Buna divanı deyər, səksən qıfıləndi var,
Neylim, hərə bir saz alıb meydana yalnız deyər.

Söz tamama yetdi. Ağarza xan cəhənnəm əzabına düşmədən sevgilisinə qovuşduğu üçün Savad xanıma, aşiq Səmədə o qədər xələt verdi ki, saymaqla saya- esaba gəlməzdi. Onlar da bu xələtləri toy qulluqçularına, kəbin kəsənlərə verdilər. Savad xanım fürsət tapıb Səmədin qulağına pıçıldadı ki, atamın ə dinə görə, onun saray pə ləvanı Saddahla güləşsin. Özünə gümanın gəlmirsə, getmə, pə livan səni öldürər. Özü də günortadan sonra saray bağında səni gözləyəcəyəm.

Nə başımızı ağrıdım, toy qurtardı. Məclis dağıldı. Aşiq Səməd qaldı. Savad xanımla Aşiq Xatun isə getdi. Oğlan paltarını dəyişib özünə bəzək vurdu, əmisi qızı Sayat xanımla iki qızı götürüb bağa getdi. Qızlar yenicə gülə-bülbülə tamaşa etməkdə idilər ki, Aşiq Səməd özünü yetirdi. Sö bətin şirin yerində bağban gəlib çıxdı. Qışqıra-qışqıra Səmədin yaxasından yapışdı ki, sən burada neyləyirsən? Olmaya xanın qızlarına söz atmaq istəyirsən? Aşiq Səməd istədi ki, canımı xoşluqla qurtarsın, dedi:

-Ay kişi, mən qərrib adamam. Tanımamışam, bilməmişəm ki, bura xan bağıdır. Burax məni çıxım gedim işimə, azarıma.

Bağban tərslik etdi:

-Yox, eç elə şey yoxdur, gərəkdir ki, mən səni öldürəm. Yoxsa xan bilib dərimə saman təpər. Bunu deyib əlindəki bellə onu vurmaq istədi. Əlacsız qalan Səməd onun belini əlindən alıb kənara tulladı. Bağbanın çığırtısına saray nöqərləri tökülüb gəldi. Aşiq Səməd gördü ki, yox buradan yaxasını səssiz-küysüz qurtara bilməyəcək. Sazı götürüb aldı görək nə dedi:

Mən olmuşam vətənimdən, elimdən,
Məcnun tək sə rada gəzərəm, bağban!
Mövlam məni bu sevdaya tuş edib,
Görürsən, canımdan bezaram, bağban!

Kamil bağban bağ bəsləyər, gül açar,
Gəc danışma, tor kələfin dolaşar,
Ac pələnglə əcəli çatan dalaşar,

Çəkib pərenini pozaram, bağban!

Səmədəm, yaxşını-yamanı billəm,
Yarın mah camalın görməsəm ölləm.
Çəkibsən əlindən şiş belin allam,
Belinlə qəbrini qazaram, bağban!

Söz tamama yetdi. Səməd geri çevriləndə gördü ki, Savad xanım ağlaya-ağlaya gedir. Aşığın ürəyi kövrəldi, qayıdıb sazı bir də sinəsinə basdı. Aldı görək nə dedi:

Pərişan görürəm bağı mən belə,
Alması, eyvası, narı ağlamış!
Mən gəlmişdim deyəm, güləm, şadlanam,
Neyçün gördüm nazlı yarı ağlamış!

Namə yazdın, bizə çatdı nişanın,
Huridi, pəridi, şövkətin-şanın.
Xəstə idim, görkəzdilər dərmanım,
Saxlama qoynunda narı ağlamış!

Səmədəm, gəlmişəm sənə qurbana,
Qoy əmim ləbindən mən gəl'im cana.
Məni gördü, üz çevirdi pün ana,
Dörd qızın içində biri ağlamış!

Söz tama yetdi. Bağban insafa gəlmədi ki, gəlmədi. Nöqərlər aşiq Səmədi dartıb Hasan xanın yanına gətirdilər. Dedilər ki, xan sağ olsun bağa girmişdi. Zorla çıxartmışıq, özü də bir az gec getsəydik, bağbanı öldürmüşdü. Xan Səmədi başdan ayağa süzüb gördü ki, bunda oğurluq-əyrilik nişanı yoxdu. Soruşdu:

-Ay bala, kimsən, nəçisən, aradan gəlib ara gedirsən?

Səməd dedi:

-Xan sağ olsun, Şəmşəddin mahalındanam. Adım da aşiq Səməddir.

Hasan xanın yanında başqa xanlar da var idi. Onlar Aşiq Səməd adlı qərrib bir aşığın Ağarza xanı necə öz dininə qaytardığını, aşıqları necə bağladığını eşitmişdilər, dedilər:

-Aşıq Səməd, səni aqq aşığı söyləyirlər. Sazını götür, sənətini göstər.

Aldı görək aşıq Səməd nə dedi:

Namərdin əlindən qurtarmaq olmaz,
Mərdə yalvarıban süyüşmək olar!
Bir şəxs ki, sidqi aqqa düz olu,
Söyləyib dərini sirr açmaq olar!

Yaxşı olur insanların qanarı,
Hər kəs qansa, olur onun imanı.
Böyük dərdi bir də qo um yamanı,
İlqarlı yad ilə bərişmaq olar!

Ustad oğulundan eç olmaz naşı,
Namərd olar namərdlərin sirdaşı.
Kişidən gədə olmaz, gədədən kişi,
Mərd oxundan qana bulaşmaq olar!

Bir dost ki, dost qədirini bilməyə,
Dil danışib üz-gözünə gülməyə.
İlqar verə, birbaş gedə, gəlməyə,
Başını bir qoza dəyişmək olar!

Mən Səmədəm, məclisdən usanmaram,
Nakəs qapısına eç dolanmaram.
Namərd qardaş olsa, ona yanmaram,
Mərd düşməni qanına qarışmaq olar!

Söz tamama yetdi. Xanlar amısı afərin dedi. Elə bu vaxt Sayat xanım gəldi ki, əmi, Savad deyir ki, bizi də Allah yaratmayıbmı? Aşıq gəlsin, bir az da bizim üçün oxusun. Hasan xan eç vaxt qızının sözünü yerə salmazdı.

Bir neçə ağsaqqalla Səmədi göndərdi qızların məclisinə. Ortada pərdə var idi. Qızlar bir tərəfdə oturdu, ağsaqqallarla Səməd də o biri tərəfində.

Savad xanım dedi:

Aşıq, indi sənənlə deyişəcəyəm. Hünərin varsa cavab ver.

Aldı Savad xanım:

Qanın bulaq tək qaynayıb,
Daşmasa, axtarma məni!
Axan sellər tək bulanıb,
Coşmasa, axtarma məni!

Aldı aşıq Səməd:

Qan tökü bulaq kimi,
Daşib axtarram səni!
Dəryalar tək bulanıb,
Coşub axtarram səni!

Aldı Savad xanım:

Ərz eləyim məddah ilə,
Məhəmməd, Əli iddah ilə.
Sən pə livan Səddah ilə,
Güləşməsen, axtarma məni!

Aldı aşıq Səməd:

Mövlam olsa buna razı,
İzn versə Qadir qazı.
Mən qoç ollam, Səddah quzu,
Güləşib axtarram səni!

Aldı Savad xanım:

İgid hər işdən al olar,
Qorxuram qeylü-qal olar.
Qoç olsan Səddah kal olar,
Güləşməsen, axtarma məni!

Aldı Aşıq Səməd:

Mən ki, mövlamla birəm,
Mərd olam, meydanda duram.
Səddah kalsa, mən də şirəm,
Güləşib axtarram səni!

Savad xanım fikirləşdi ki, bu qərib adamdı. Bunu aldıadı

tora-zada salarlar. Gəl qabaqcadan xəbərdar elə.

Aldı Savad xanım:

Qorxuram qırx dil olar,
Arada fitnə-fe'l olar.
Sən şir olsan, Səddah fil olar,
Güləsməsən, axtarma məni!

Aşıq Səməd fikirləşdi ki, deyəsən Savadın mənə gümanı yoxdur. Gəl de ki, gümanım olmasaydı Şəmşəddin mahalından bura gəlməzdim. Odur ki, yağmasa da guruldadı:

Sən onu qaldırdın aracan,
Mövlam dərsim verib oracan,
Səddah filsə, ollam kərgədan,
Güləşib axtarram səni!

Hər ikisi başını qaldıranda gördülər ki, deyişmə səsinə xanlar tökülüb gəliblər. Əlacsız qalan Savad sözünün bu xanasını mö ürbənd elədi:

Səni bu məclisdə qoyub gedərəm,
Bağrımın başını oyub gedərəm.
Savadam, sözümü deyib gedərəm,
Güləsməsən, axtarma məni!

Aldı Aşıq Səməd:

Mən gəlmişəm sən xanıma,
Gümanım gəlir canıma.
Səmədəm, dürüst qanıma,
Bulaşib axtarram səni!

Söz tamama yetdi. Səmədin məqsədi amıya aydın oldu. Qayıdıb gəldilər Hasan xanın yanına. Orada Camal xan adlı bir igid adam var idi. O, ayağa qalxıb dedi:

-Aşıq Səməd, Savad xanıma almaq istəyən kəs Hasan xanın pə ləvanı Səddahla güləsməlidir. Ə d eləyib ki, kim pə livanı yıxsas, qızını ona verəcək. O pə livan da qızın üstündə çox adamları həlak edib. İndi sən, mənə de görüm, sabah o pə livanın meydanına çıxmağa ünərin var, yoxsa yox?

Səməd dedi:

-Olmasaydı neçə müddətdə qürbət ellərə düşməzdim.

Qərək, sabah açıldı. Yenə xanlar yığıldı. Səmədi də götürüb gəldilər pə ləvan meydanına. Aşıq Səməd gördü ki, bu Səddah deyilənin boyu-buxunu yüzillik palıd ağacına oxşayır. Səddah pə livan soruşdu:

-Bu kimdi?

Camal xan soruşdu:

-Məgər bilmirsən? Aşıqdı də. Səninlə güləsmək istəyir.

Səddah pə livan dedi:

-Bu mənimlə güləşə bilməz. Əlimdə-ayağımda tələf olar, günaha bataram.

Səməd dedi:

-Yox, ölsəm də qalsam da güləsməliyəm.

Pə livan yenə razı olmadı:

-Aşıq, bu deyişmək deyil, döyüşməkdir. Burada qol sınmağı var, bel sınmağı var, ölmək var. Gəl şərt kəsək, barmaq basaq, sonra mən günahkar olmayım.

Elə də elədilər. Camal xan şərti kağıza yazdı. Hər ikisi barmaq basdı. Aşıq Səməd gördü ki, pə livan dizinə ayna bağlayıb meydana gərmişdir. Qorxudan ağı başından çıxdı. Sazı alıb dedi:

Yaman yerdə ilişmişəm,
Daha mən qaçmaq istərəm.
Bu yerdə gizlin sırımı,
Söyləyib açmaq istərəm.

Xandan istəmirəm xələt,
Çətin görünür ə valat.
Sözlərimdən çıxdı qələt,
Və'dimdən keçmək istərəm.

Əlacsız qalan aşıq Səməd ağasını çağırdı. Birdən qeybdən qulağına səda gəldi ki, qorxma, güləş. Mən sənə verdiyimi vermişəm. Aşıq Səmədin ağı yerinə qayıtdı. Aldı görək sözünün dalısını necə bitirdi:

Mövlam izn verdi yəqin,

Söyləyim sözümlün sağın.
Süpürüb yerin torpağın,
Meydanı eşmək istərəm!

Məhəmməd, Əli iddah ilə,
Rəbbi Cəlil Səddah ilə.
Mən Səmədəm, Səddah ilə,
İndi güləşmək istərəm!

Söz tamama yetdi. Səddah pə ləvanın əmri ilə meydana üç boyun kəl gətirdilər. Kəllərin boynunda alqalı zəncir var idi. Aşiq Səməd fikirləşdi ki, yəqin meydanı əkib, bizi şumda güləşdirəcəklər. Gördü ki, yox, hər kəlin boynuna bir qamçılı oğlan mindi. Səddah pə ləvan dizini yerə qoyub alqaların üçünü də əli ilə tutdu. Oğlanlar nə qədər qamçıladılsa, kəllər Səddahı yerindən tərpedə bilmədilər. Yenə Səmədin ürəyinə qorxu düşdü. İstədi ki, qaçsın, xanlar dövrəyə alıb qoymadı. Aşiq Səməd başladı bir də ağasını köməyə çağırmağa:

Nə ola mövlam bu dərdimə vara, ya mövlam, səndən mədət!
Düşmüşəm dərgahında dara, ya mövlam, səndən mədət!

Mahmünəvvər dua edir, mələklər deyir amin,
Lütfündən irsala yetir hər intiqamın.
Bir əli yerə qərar, bir əli göyə zamin,
Be iştdə açarçı olub asımanı tutandan mədət!

Qılır onun namazını mələklər muştığında,
Mətləblər asil olur be işt-cənnət bağında.
Xişm ilə nə'rə çəkib şə adət barmağında,
Keybərin qalasını alandan mədət!

Çəkibən Zülfüqarı qayalardan yol eyləyən,
Cansızlara can bəxş edib daşları dil eyləyən.
Saili borcdan qurtarıb özünü qul eyləyən,
Adını qəşəmşəm qoyub bərbərdə satandan mədət!

Mən Səmədəm, dürlü, mətah gətirmişəm bazara,
Təşneyi-ciyarım oldu sədpara.

452

Qərib adam, qürbət el, nə pis yerdə düşdüm dara,
Heç kimdən nicat yoxdur, ya Əli, səndən mədət!

Söz tamama yetdi. Onda gördü ki, ağasından səda gəldi ki, qorxma sənə yeddi böyük kəlin gücünü verdim, güləş. Aşiq Səməd ürəkləndi. Üz-gözüne zə m verib meydana girdi, əlini yetirən kimi Səddah pə ləvanı qaldırıb yerə vurdu. Sanki, yüzillik bir palıd ağacı kökündən qopub yerə dəydi. Aşiq Səməd qürrəsindən bir nə'rə çəkib aldı görək nə dedi:

Mən nə deyim o canana,
Varımmı, varımıyım?
Üzü qara qanlı meydan,
Girimmi, girmiyimmi?

Çatıbdır aqqın nəzəri,
Olubdur qəssab bazarı.
Ortasından mən tən yarı,
Bölümmü, bölmüyümmü?

Səni sovurram saman kimi,
Ömrün oldu tamam kimi.
Odlu atəş yanan kimi,
Yandırımı, yandırmayımı?

Belə dərdi kimlər çəkə?
Göz yaşını tökə-tökə.
Meydanda qızıldan tərə,
Qurummu, qurmuyummu?

Meydanda bənzərəm nə'rə,
Gumanım gəlir ünərə.
Səmədəm, Səddahı yerə,
Vurummu, vurmayımı?

Söz tamama yetdi. "Sağ ol", "ə sən" səsləri göyə dirək oldu. Xanlar Səmədin başına o qədər qızıl, pul, xələt tökdülər ki, doğrudan da tərə əmələ gəldi Səməd də bunların amısını meydan süpürgəçilərinə, Səddaha verdi. Camaat Səddaha dedi ki, sən

453

özün də çox anaları ağlar qoymusan, indi get, qabırğalarını sınıqçıya sarıtdır.

Xannar işin gedişindən çox razı idilər. Bir-birlərinə deyirdilər ki, qırx gün, qırx gecə Hasan xanın esabına yeyib içəcəyik.

Lakin Hasan xan iylə niqabını üzünə çəkib nala-mıxa vurmağa başladı. Hamı gördü ki, Hasan xan qızı vermək istəmir.

Camal xan dedi:

-Aşiq Səməd, deyəsən Hasan xan qızı vermək istəmir. Gəl sən aqqını sazla istə. Verməsə başqa tədbir tökərik.

Aldı görək aşiq Səməd nə dedi:

Mərdlərin pirindən, o bir Xudamdan,
Müşkülə düşmüşəm, imdad istərəm!
Məcnun necə ayrılısın öz yarından?
Mən səndən ayrılısam, fəryad istərəm!

Bir badə içmişəm mövlam əlindən,
Baxmaqla doymazsan pir kamalından.
Camal xan var olsun öz mahalında,
Hasan xanı bir Keyqubad istərəm!

Camal xan dedi:

-Aşiq, bizi təriflədiyinə görə sağ ol. İndi keç əsas mətləbə.
Aldı aşiq Səməd:

Oxunur dastanda Səmədin sözü,
Onun qələmində pozulmaz yazı.
Gözəllər sultanı Hasan xan qızı,
Düz ilqarlı ismi-Səməd istərəm!

Söz tamama yetdi. Xanlar Hasan xana dedilər:

-Hasan xan, sən də xansan, biz də. Sənin ə də dönüklüyün bizim adımıza da ləkə gətirir. Gərəkdir ki, ə də vəfa edəsən.

Axır ki, xanlar bir zülmə Hasan xanı yola gətirdilər. Qırx gün, qırx gecə toy oldu. Savad xanımla aşiq Səmədi tapşırdılar bir-birinə. Toydan sonra da Səməd bir müddət qaldı burada. Günlərin bir günü ana vətən, ata-ana Aşiq Səmədin yadına

düşdü. Ürəyi bərk kövrəldi. Savad xanıma dedi:

-Savad, gör neçə müddətə ata-anamın gözü yoldadı. Gedək öz yerimizə. Mənim atamın varı-dövləti sənin atanın dövlətindən eç də az deyil. Bir də ki, qızın borcudur, oğlan ara getsə onunla getməlidir.

Savad dedi:

-Atam bilər, sən bilərsən. Mən atamdan icazəsiz eç yerə gedə bilmərəm. Get, atamdan icazə al. Ondan sonra ara istəyirsən, baş üstə.

Səməd gedib məsələni olduğu kimi Hasan xana danışdı. Onsuz da yadelliyə qız verdiyinə görə bərk peşmanlanmış Hasan xan bu xahişi eşidəndə lap dəli oldu.

-Bir də elə söz danışma. Gözümün ağı-qarası bircə övladımı qürbətə yola sala bilmərəm.

Aşiq Səmədin əlacı kəsildi. Qayıdıb Savadın yanına gəldi. Atasının dediyini ona söylədi. Savad xanım dinmədi. Səməd gördü ki, yox Savad atasından izinsiz getməyəcək. Odur ki, Savad xanımla alal-ümmət edib ata-anası ilə görüşmək üçün vətənə getmək fikri ilə yola çıxdı. Ağası onu bir göz qırpımında Şəmşəddin mahalına çatdırıb dedi:

-Oğul, hələ sənin bəlalı günlərin qabaqdadı. Diqqətli ol, evdə sənin pak sümüyünə murdarlıq salmasınlar, yoxsa qəzəbimə gələrsən.

Aşiq Səməd gəldi evlərinə. Bütün mahal göz aydınlığı verməyə gəldi. Qurban qurban üstündən kəsildi. Yetim-yesirin, əlsiz-ayaqsızın qarnı doydular.

Camaat dağılandı sonra Səməd başına gələnləri ata-anasına danışdı. Özü də dedi ki, bir həftədən sonra Hil şəhərinə qayıdacaq.

Səməd evdə olmayan vaxt Əsgər ağa ilə Pərzad xanım axund Kərbəlayı İbrahimi gətirdilər. Kişi kitaba baxıb dedi:

-Sizə bir yol demişəm ki, bunun dərdi buta dərdidir. Mən buna dua yaza bilmərəm. Yazsam, buta verən kişinin qəzəbinə gələm. Məni avaydan dilə tutmayın.

Əsgər ağa dedi:

-Axund, bəs biz neyləyək? Bir həftədən sonra yenidən Hil şəhərinə qayıtmaq istəyir. Biz ara, Hil ara? Bir tədbir tök, səni qızıla tutaram.

Qərək, Əsgər ağa ilə Pərzad xanım axund Kərbəlayı İbrahima o qədər qızıl verdilər ki, axund Allahın yolundan çıxdı. Dedi:

-Bunun birəcə əlacı var. Gərək sümüyünə murdarlıq salasınız. Axşam yeməyini duzlu edin. Yatanda da yanına murdar su qoyun. Qalxıb yuxulu-yuxulu içəcək.

Allah şeytana lə'nət eləsin. Eləcə də elədilər. Axşam Səmədin xörəyini anası özü gətirdi. Dedi ki, oğul, bunu özüm bişirmişəm. Gərək tərtəmiz yeyəsən. Səməd gördü ki, xörək çox duzludur. Lakin yol üstə olduğu üçün anasının xətrinə dəymədi. Xörəyi təmiz yeyib yatdı. Gecə bərk susadı. Duranda gördü ki, yanında sərın su var. Götürüb içdi.

Sabah yuxudan qalxandan sonra Səməd özünü yaman narahat iss elədi. Nigaran olub tez yola azırlaşmağa başladı. Mahaldan bir az aralanıb ağasını çağırdı. Onda gördü ki, qeybdən səs gəldi.

-Səməd, sən mənim sözümə yaxşı qulaq asmadın. Sümüyünə murlardıq saldırdın. Sən bir də Savadın üzünü görə bilməzsən. Mən də daha sənın ağan deyiləm. Bir də məni çağırma.

Səməd elə bil ki, dəli oldu. Gözünün on yerindən od tökdü. Ancaq nə fayda? Aldı görək ürək yangısı, qəlb icranı aqqında nə dedi:

Fələk, səndə nə qaydadı?
Ayrırsan yarı yarından!
Göz oldu görməmiş kimi,
Könül yox oldu varından!
Fələk, evin bərbad olsun,
İstəkli dostun yad olsun.
Ayrılan necə şad olsun?
Belə sərxoş maralından?

Səmədəm, ağlım itirdim,
Dərdimi minə yetirdim.
Cəfa çəkdim, bağ bitirdim,
Yemədim bə rü-barından.

Söz qurtaran kimi Aşıq Səmədin bədəninin bir tərəfi quruyub ağaca döndü. Camaat onu götürüb evə gətirdi. Evdə ağlaşma dama dirək oldu. Səməd bir az uşa getdikdən sonra gözünü açdı

dedi:

-Bax, bax, gör Savad necə vəfalıdırsa mənimlə bərabər can verir. Bunu deyib Aşıq Səməd başını yastıqdan bir az qaldırdı, aldı görək son nəfəsində nə dedi:

Hicran ölkəsində bir qala yaptım,
Qüvvətim çatmadı, uçdu, qayıtdı.
Qəmdən kərpiciydi, dərdədən oqacı,
Uçunub başıma düşdü, qayıtdı!

Nə yamandı bu fələyin işləri,
Könül oldu keçmişlərə müştəri.
Həsərət bir cəlladdı, əzab neştəri,
Sınəmin başını deşdi, qayıtdı!

Səmədəm, dünyanı elədim soraq,
Sınəm bir kitabdı, saysan min varaq.
Alşan-gülşan oldu, yandı bir çıraq,
Mənzilə çatmamış keçdi, qayıtdı!

Söz tamama yetdi. Aşıq Səməd gözlərini həmişəlik yumdu. Əzizlərim, deyilənlərə görə, Şəmsəddin mahalında Aşıq Səmədin cənazəsi torpağa qoyulanda Hil şəhərində də Savad xanım dəfn edilirdi. Allah yaxşılara rə mət, pislərə lə'nət eləsin. Sağ olun, salamat qalın.

NƏCƏF

Sizə ərz eləyim kimdən, Əhməd bəziryanla Məhəmməd bəziryan dan. Əhməd bəziryan İstambul, Məhəmməd bəziryan İsfahanlıydı. Bu şəhərlərin arası altı aylıq yoldu. Günlərin bir günündə Əhməd bəziryan İstambuldən aldan, qumaşdan, ağdan – bezdən alıb İsfahana aparırdı. Məhəmməd bəziryan da İsfahandan otuz doqquz yoldaşın aldan, qumaşdan, zərbaftan götürüb İstambula yol başladı. İsfahanla İstambulun arasında üç aylıq yolda Alxa Çiməni deyilən gözəl yurd vardı. Burada Çəsmə bulağı adında gözəl bir bulaq vardı. Bəziryanlar burada düşüb dincəldilər.

Bir gün Əhməd bəziyan Məhəmməd bəziyandan qabaq Alxa Çiməndə düşdü. Yoldaşlarına əmr elədi qəflə-qatırı düşürsünlər, çay-çörək tədarükü eləsinlər. Bir az sonra Məhəmməd bəziyan da Alxa Çimənə gəlib çıxdı. Bir az aralı düşüb istirahət etməyə başladı. Bunlar çay-çörək tədarükü eləyəndə Məhəmməd bəziyan dedi ki, gedim tacirdən soruşum görüm xırımız necədi?

Hər iki bəziyanın sonu yoxuydu. Məhəmməd bəziyan qədəm basdı Əhməd bəziyanın yanına. Salamməleyk elədi. Əhməd bəziyan gördü bu bir mərifətli adamdı, yer göstərdi. Bunlar sö bətə başladılar. Elə şirin gəldi sö bətləri bir-birinə, hər ikisi əl tutub siğə qardaş oldular. Bunlar yenə sö bətə başladılar. Məhəmməd bəziyan Əhməd bəziyandan düşüncəli adamıydı. Bu dedi:

-Qardaş, Allahın yazısıdır, biz qardaş olduq. İndi gəl dərdimizi bir-birimizə söyləyək.

Əhməd bəziyanın dərdi açıldı:

-Qardaş, Xudavəndi-ələm yanında hər bir cəhətdə Allah məni yada salıb. Bir şeydə yox. Mən öldüm: yağın uçdu, toz qopdu. Bir keçə başı tutan yoxdu yurdumda, sahafliq eləsin.

O, belə deyəndə Məhəmməd bəziyan qayıtdı:

-VAllah, qardaş, dədələrin goruna qurban olum. Yaxşı deyiblər: "Taylı tayını tapmasa, günü ay-vaynan keçər". Mən də sən günlüyəm. Allahın məsləhətinə şükür, iki dərdini bir-biri ilə tapışdırdı.

Bunların ahı-zarı arşi-əlaya bülənd oldu. Gördülər qiblə tərəfdən bir dərviş qəsiddə oxuya-oxuya əlində hasa, başında əmmamə gəlir. Dərviş bunların yanına çatdı. Başda dərvişə yer göstərdilər. Dərviş baba mübarək əlləri ilə qoynundan bir üzü süddən ağ, bir üzü laladan qırmızı bir alma çıxarıb bu iki tacirin qabağına qoydu. Məhəmməd bəziyan Əhməd bəziyandan ağıllı idi. Göz elədi ki, bu nurlu dərvişə, çıxardax qızıl verək. Məhəmməd bəziyan əlini cibinə atanda dərviş deyir: -Mən pay alan dərvişlərdən deyiləm, pay verən dərvişlərdənəm. Bu almanı iki şaqquya bölün. Nə qırmızıdan ağa, nə ağdan qırmızıya getsin. Əlimin urvatına görə hərənizin bir züryəti olacaq. Burda ya ilqar, ya iman eləyirəm. Sənin qızın bunun oğlunundu. Burada kəbinini kəsirəm.

Bunlar söyüncək almanı ipək dəsmalın üstünə qoydular. Hər ikisi əl uzatdı qırmızı almanı götürməyə. Məhəmməd bəziyan dedi:

-Qardaş, gəlsənə sağ-sağ özümüzü cəhənləmlik eləməyə. İlahi çöp buyurub. Gəl çöp ataq.

Çöp atdılar. Qırmızı alma Əhməd bəziyana, ağ alma Məhəmməd bəziyana düşdü. Hər ikisi almanı büküb dəsmala, qoydu qoynuna. Burda biri xırıldını ona, o biri xırıldını buna verdi. Malları dəyişdilər, hərə qayıtdı öz şəhərinə.

Aşıq dili yüyrek olar. Tez aparar, tez bişirər, tez yetirər. Hər kəs öz vətəninə daxil olanda hərəsi öz ailəsinə muştuluq xəbəri verdi:

-İlahi bizə tütyə göndərib. Bir yaxşı xörək azırla.

Bunlar bir yaxşı, istəkli xörək bişirdilər. Hər ikisi öz yerində oturub almanı çıxardılar. Hərə almanı öz ailəsi ilə yedi.

İlahinin verməyinnən hər ikisinin arvadının boynuna uşaq düşdü. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqədən sonra hər ikisi yatdı. Əhməd bəziyanın bir qızı oldu. Məhəmməd bəziyanın arvadı ekiz gətirdi: bir oğlu, bir qızı oldu. Nəzir-niyaz paylandı, qurbanlar kəsildi. Əhməd bəziyan belə sö bət buraxdı ki, mənim qızıma elə bir ad qoyulmalıdır ki, şəhərdə belə ad olmasın. Hamı yığıldı: buna nə ad qoyaq. Molla, axund, ağsaqqal, qarasaqqal hamısı dedi vAllah elə ad uydura bilmərik. Bir yaxşı qarı çağıraq.

Çağırdılar. Qarılar gəldi. Qarı var iman - quran, qarı var ilan - vuran, qarı var hərçayı. Qarının birisi dedi: "Adını qoyuram Sicimqulu, ömrü sicim kimi uzun olsun". Qızlar qarını kətəklədilər, getdi. Qarının biri dedi: "Adını Örkənqulu qoyuram, ömrü örkən kimi uzun olsun". Bunu da o biri qarının dalınca yolladılar.

İman - Quran qarı irəli durub əlində Yusifi-təsbeh deyir:

-Mən bu qızın adını qoyuram Pərizad xanım.

Hamı bəyəndi. Qarıya çoxlu xələt verdilər. Qarı bir xələt götürdü. Qalanı mollalara qaldı. Yemək-icmək, şadlıq həddən aşdı.

Məhəmməd bəziyan da qızının adını Səlbi xanım qoydu, oğlunun adını Nəcəf xan.

Uşaqlar iki yaşdan on beş yaşa çatdı. Əhməd bəziyan gördü

qızı yetişib, vaxtıdı. Özü düşgünlüyüb, qocalıb.

Məhəmməd bəziryan uşaqlar bir az böyüyəndə Allah rə mətinə getdi. Günlərin bir günündə Nəcəf xan yetirdi, anasına dedi:

-Ana, dəvə qumdan yeyən kimi atamın malını yeyirəm. Bəlkə qurtardı - Atam bu mal-dövləti hansı sənətiyə qazanıb? - deginən. Atamın sənətini işlətməliyəm.

Anası dedi:

-Oğul, bəziryan idi, atan.

Nəcəf xan başına İsfahandan otuz doqquz yoldaş yığır. Bir də özü olur qırx. Yoldaşlarına deyir:

-Gəlin tacirliyə gedək.

Yoldaşlarının heç birinin pulu olmur. Bunların hamısının əvəzinə pul qoyur. Mal yığıb İsfahandan İstambula yola düşürlər.

Sizə kimdən xəbər verim. Əhməd bəziryandan. Əhməd bəziryan görür qız böyüyür. On beş, on altı yaşına çatıb. Yadına dəvənin sözləri düşür. Deyir İstambulu gəzim, bəlkə İsfahandan bir adam tapa bildim. Gəzdi, gəzdi tapa bilmədi. Bir belə fikri-qərara gəldi ki, ayə çıxım şəhərdən kənara. Əhməd bəziryan belə də elədi. O yola, bu yola yüyürdü. Gözünə dəyən olmadı. Günorta gördü budur ha bir bəziryan karvanı gəlir. Gəldi, bir yol qırağında oturdu.

Karvan bunun yanına çatdı. Gördülər bir qoca yol qırağında oturub. Salam verdilər. Əhməd bəziryan sual elədi:

-Oğul, bu hara karvanıdı?

-Dedilər:

-İsfahan.

İsfahan sözünü eşidəndə Əhməd bəziryan ürəkləndi, soruşdu:

-Oğul, bir adam desəm tanıyarsanmı? İsfahanda Məhəmməd bəziryan varıydı. Bəlkə onun adamı ola içinizdə?

Dedilər:

-Əmi, budu oğlu.

Əhməd bəziryan oğlanı bağına basdı, o üzündən, bu üzündən öpdü. Duzsuz qoyun duz yalayan kimi oğlanı yaladı. Dedi:

-Bala, vAllah gəldiyinizi bilsəydim atınıza ot biçərdim. Gedək, bu gündən hamınız mənim qonağımsınız.

Cavanlar çox sevindilər. Əhməd bəziryan dedi bəlkə qızın

oğlana könlü olmadı. Yaxşısı budu göstərim. Pərizad xanımın evi bir az aralı idi. Əhməd bəziryan qəsdən karvanı evin qabağından apardı.

Pərizad xanım külafirəngidən baxırdı. Gördü vallahi bir oğlan gəlir, yemə-icmə, xəttü xalina, gül camalına tamaşa elə. Pərizad xanım ürəyində Allaha yalvardı: "Ey Xudaya, mənim yazımı yazmayıbsansa, bu oğlana yaz". Pərizad xanım bir könlüdən min könlü oğlana vuruldu.

Əhməd bəziryan qonaqları gətirir evinə. Xoş-beş, on-beş, süfrə açılır. Yemək-icmədən sonra, istirahət eləyirlər. Nəcəf xan yoldaşları ilə bir otaqda qalırdı. Gecə hamı yatandan sonra başlayır haqq-hesab çəkməyə.

İndi görək Pərizad xanım neylədi? Pərizad xanımın otuz doqquz qarabaşı varıydı. Əmr elədi qarabaşlara:

-Yeddi rəngdən özünü zinət verib ayağımı qoyduğum yerə getməlisiniz!

Qızlar əmrə hazır oldular. Pərizad xanım geyindi-kecindi. Nəcəf xanın otağına yaxın getdilər. Nəcəf xan oyaq idi. Gördü otağın bir tərəfi az qalır uça. Bir küncə qısıldılar. Onlar bir tərəfə yüyürəndə qarının bir tayı açıldı. Pərizad xanım çiyini bir də vuranda qarı uçub töküldü. Qızlar içəri girdilər. Pərizad xanım qarının çərçivəsinin bir yanını götürüb sinəsinə basdı:

Başına döndüyüm xan əmim oğlu,
Gəl gedək, gəl gedək qal bizim xanda.*
Lalə tək bağırimi eyləmə dağlı,
Alma bizim xanda, nar bizim xanda.

Nəcəf xan baxdı ki, Pərizad xanım bunu özünə dos-doğma əmioğlu çıxdı. Bu da çərçivənin o biri yanını söküb basdı sineyi-sandığına, görək nə dedi:

Başına döndüyüm xan əmim qızı,
Gəl gedək, gəl gedək qal İsfahanda.
Lalə tək bağırimi eyləmə dağlı,
Alma İsfahanda, nar İsfahanda.

Qarabaşların böyüyü Abdulla xanın qızı Ağ qarabaş baxdı ki, Pərizad xanım Nəcəf xanın ayağına yıxılacaq. Dedi:

* Xanda - xana, otaq mənasındadır.

-Gedib atana deyəcəm.

Ağ qarabaş belə deyəndə Pərizad xanım aldı görək nə dedi:

Pərizad xanım:

Ağamın əlindən içmişəm camı,
Mən kimi gözəldən alginən kamı.
Gəzdim İsfahanı, Urumu, Şamı,
Heç oğlan görmədim, yar, sən nişanda.

Nəcəf:

Ağzın dürdü, dişin inci, sədəfi,
İndi bildim ürəyində muradı.
Gəzdim İsfahanı, Urumu, Şamı,
Gəl gedək mətləbin al, İsfahanda.

Pərizad xanım:

Eşqin xəncərini minib çaparsan,
Bənnə olub, sınıq könlün yaparsan.
Gedər olsan, mən Pərizadı apar sən,
İndi ki qalmadın, yar, bizim Xanda.

Nəcəf:

Şamama bəslərlər torpaq içində,
Qızılgül bəslərlər yarpaq içində.
Aynabəndli büllur otaq içində,
Qol-boyun olaydın, yar, İsfahanda.

Bunlar sözünü tamama yetirdi. Düşməninizin ömrü tamama yetsin. Pərizad xanım evə qayıdır. Nəcəf xan istirahət etməkdə olsun. Al xəbəri Pərizaddan.

Pərizad xanım evə qayıtdı, nə qayıtdı. Pərizad xanım yatmadı. Dəli qoyun duzdağı hərlənən kimi elə hərlənir ki, otaq yerindən oynayır. Bu səsə Əhməd bəziryan oyanır. Belə hesab eləyir ki, qonaqların atları açılıb bir-birini qırır. Arvadı oyadır ki, görək bu nə səsdir? Arvad gördü ki, atlar-zad açılmayıb. Gurultu Pərizad xanımın otağından gəlir. Qız vaxt eləyir ki, özünü aynadan atsın. Anası özünü yetirib soruşur: -Qızım, sən ki, gün-günortaya qədər yatırdın. Bu nə səs-küydü, yoxsa dəli olmusan?

Pərizad xanım bu sözün cavabına dedi:

-Ana, mən dəli-zad olmamışam. Bax, deyirəm, atam versə də mən o bəziryan gedəcəm, verməsə də.

Arvad gəlib bunu Əhməd bəziryan xəbər verdi. Əhməd bəziryan dedi:

-Get deginən onu elə sabah Nəcəf xana verəcəm. Heç fikir eləməsin. Pərizad xanım qərəl tapıb istirahət eləməkdə olur. Əhməd bəziryan özünü verdi bazara. Azdan verdi, çoxdan aldı, çoxdan verdi, azdan aldı. Səhəri gün Əhməd bəziryan yaxşı bir toy eləyib Pərizad xanımı verdi, sonra evə qayıtdı. Bunlara ayrıca bir imarət də bağışladılar. Bir gün Nəcəf xan dedi:

-Pərizad xanım, mən İsfahana qayıtmalıyam. Gedərsən, apararam. Getməzsən, öz işindi. Atana da de.

Qız bu xəbəri çatdırdı Əhməd bəziryan. Əhməd bəziryan onların yol tədarükünü gördü. Sonra öz-özünə dedi: "Ey dili-qafil, bəlkə Nəcəf qızı aparıb yarı yolda qoydu, dedi səni aparmıram. Yerini, yurdu da tanımıram". Əmr elədi, qoşunlar gəldi.

Qoşunlar hazır-yarax atlanıb əmrə müntəzər dayandı. Əhməd bəziryan dedi, neyləyim ki, İsfahana kimi Nəcəfin əli Pərizada dəyməsin. Bir molla çağırıb dərini söylədi. Molla dizini qatlayıb bir cadu duası yazır ki, bunu ver Pərizad xanıma boynundan assın, özü də İsfahana kimi Nəcəf xanı yanına qoymasın.

Əhməd bəziryan duanı verdi Pərizad xanıma. Pərizad xanım da duanı boynundan asdı. Yol başladılar. Pərizad xanım gördü ki, İstanbul qalır, qarabaşları, dostları qalır, bulud kimi doldu. Bunu görən anası dedi ki, gedək Pərizad xanımın bacılığı Ağ qarabaşı atasından alağ. Qərib-qürbət eldə həyan olsun. Ağ qarabaş da qoşuldu bunlara. Qoşun tərpenəndə Pərizad xanımın ürəyinin başına od düşdü. Əmr elədi ki, iki xanə sözüm var, dayanın onu deyim, sonra gedək. Aldı görək nə dedi:

Qürbət ölkələrə mən gedər oldum,
Allah belə yazıb yazımı mənim.
Atam yox, anam yox, qürbət ölkədə,
Bəs kimlər çəkəcək nazımı mənim?

Mən Pərzadam, necə düşdüm bu dərədə?

Heç kəslər düşməsin mən düşən dərdə.
Xan Nəcəfnən olmayaydım şərvəndə,
Daha görməzsiziz üzümü mənim.

Qoşun əhli bütün hamısı dəstə-tüfaq bunları apardılar. Bir neçə mənzil getdi. Əhməd bəziryanın qoşunu qayıtdı.

Nəcəf xanın otuz doqquz yoldaşı, özü, Pərizad xanımla Ağ qarabaş-qırx iki nəfər getdi. Az getdilər, çox getdilər. Alxa Çəməninə gedib çıxdılar. Gəcavələr əylənib istirahət eləməyə məşğul oldular. Bunlar burda istirahət eləməkdə oldular, Nəcəf fikir elədi ki, sən İstambuldan İsfahana ailə aparırsan. Bir bax gör, bəlkə korun-keçəlin birini bəzəyiblər ki, bu Pərizad xanımdı. Dedi: yox, yoldaşlarımı yuxuya ver, get Pərizad xanımın gəcavasına. Pərdəni at, gör Pərizad xanımdı, ya başqası.

Yoldaşları yatdı. Nəcəf xan getdi Pərizad xanımın gəcavasına. Getdi ki, Allah-Allah Pərizad xanımla elə yatıb, elə yatıb, aya deyir, sən doğma, mən doğmuşam. İstədi Pərizad xanımın yanına paltarlı uzansın. Dedi yox, paltarı soyun, gir əmin qızının qoynuna. Paltarını soyundu. Əlini qızın döşünə uzadanda əli duaya dəydi. Dua göyərçinə döndü: "Əmioğlu, mən getdim, sən də gəl", -deyib uçdu. Nəcəf xan məhəttəl qaldı. Nə geyinə bildi, nə bir şey elədi. Göyərçinin dalına düşüb getdi. Göyərçin getdi bir qayanın başına qondu. Nəcəf xan istədi göyərçini tutsun. Əl uzadanda daşa dönüb qaldı.

Pərizad xanımla yuxuda gördü ki, Nəcəf xan bir qanlı dəryaya düşüb axır. Yuxudan ayıldı. Əlini yanına atdı, Nəcəf xanın paltarını gördü. Əlini döşünə atdı, duanı görmədi. Pərizad xanımla demişdilər bu tilsimdi, qoyma Nəcəf xan əlini vursun. Pərizad xanımla qaldı naçar: "Ata, evini Allah yıxsın, indi bəs mən neyləyim?" Axırda belə qərara gəlir ki, gey Nəcəf xanın paltarını o, belə də elədi. Yoldaşlarına da dedi ki, bəs haramı gəlib Pərizad xanımla aparıb.

Pərizad xanımla Nəcəfnən paltarını geydi. On yeddi para hörüyünü buxara papağının altını yığdı. Yoldaşlarına xəbər verdi ki, haramı Pərizad xanımla aparıb. Yoldaşları ata minib, ata əli çatmayan qılçasına minib – kimi dərəşəşi, kimi dərəyuxarı qaçdılar. Yorulandan sonra dedilər:

-Ə, biz niyə özümüzü öldürürük? Odu biri gedib, biri yanımdadı. Qurbanı quruda ha döy...

Yoldaşları dedilər ki, Nəcəf xan, hər yanı axtardıq, Pərizad xanımla tapa bilmədik. Pərizad xanımla gedib, Ağca qız ki, yerindədi. Bunlar bir az Nəcəf xana toxtaxlıq verib yatdılar. İlan vuran yatdı, Pərizad xanımla yatmadı. Axırda belə qərara gəldi ki, arvad xeylağı zehinli olar. Get Ağca qızın gəcavasına. Ağca qız tanıdı, qoşun əhli də tanıyacaq, tanımadı tanımayacaq.

Pərizad xanımla gəcavanı açdı. Ağca qız onu tanımadı. Dedi nə olar, Pərizad xanımla gedib. Mən ki, yerimdəyəm. Özüm də ondan eç əskik deyiləm. Nəcəf xan dedi:

-Dur axtaraq, bəlkə tapa bildik.

Sabah açıldı. Yoldaşları yeyib-içdi. Gəcavalar tərpendi. Pərizad xanımla bir kağız yazdı, dedi, əmioğlu, Allah işinə rəvac versə, mən İsfahandayam, məni axtarsan, orda gəz. Kağızı yazdı, bir daşın altına qoydu. Yoldaşlarına dedi:

-Bir az dayanın, sinəmdə üçcə xana söz var, deyim gedək.

Pərizad xanımla aldı görək nə dedi:

Dad eylərəm qara baxtın əlindən,
Yar üzünə həsrət qalan mən oldum.
Əyyub kimi canda yara bəslədim,
Pərvanə tək şamda yanan mən oldum.

Nə yarım varıydı, nə yar-həmdəmənim,
Günü-gündən artır möhnətim, qəmim.
Nuh kimi dəryaya qər q oldu gəmənim,
Qəvvasam, dəryaya dalan mən oldum.

Nəcəfəm, oturdum qəm otağında,
Bülbül əl götürməz gül bulağından.
Üzündən, gözündən, tər buxağından,
Tərsa sevmiş kimi Sənan mən oldum.

Söz tamama yetdi. Gəcavalar tərpendi. Az getdilər, çox getdilər. Pərizad xanımla bir də baxdı ki, göydə bulud karvama İsfahan tərəfdən gəlib, İstambul tərəfə gedir. Yoldaşlarına dedi ki, gəcavaları əyləndirin. İndi görək Pərizad xanımla bulud karvanına üzünü tutub nə dedi:

Göydən gedən para-para buludlar,
Bulud, heç xəbərin varmı yarımndan?

Ciyər oldu hazar para, buludlar,
Bulud, heç xəbərin varmı yarımndan?

Bulud gedir ölkəsinə, elinə,
Qoymam xoryat əli dəyə gülümə.
Xətrim üçün bir Allahın yoluna,
Bulud, heç xəbərin varmı yarımndan?
Mən Pərizadam, öz canımdan bezaram,
Kağız olsa dərdi-dilim yazaram.
Yeddi gündü buralarda gəzərəm,
Bulud, heç xəbərin varmı yarımndan?

Az getdilər, çox getdilər. İynə yarım yol getdilər. İsfahana çatmağa az qaldı. Yoldaşları deyir ki, Alağaca çatmışıq. İsfahana bircə günlük yol qalıb. Pərizad xanım fikirləşdi ki, adımı qoymuşam. Nəcəf, yaxşı getdim çıxdım Nəcəf xanın torpağına. Mən ki, onun ata-anasını tanımıram, bacısını tanımıram. Dedi yaxşısı budur gəl üzünü zəfəranla, özünü xəstəliyə qoy.

Nəcəf xanın gülər üzü gülməz oldu. Saraldı, heyvaya döndü. Yoldaşları gördü ki, Nəcəf xanın halı birdən-birə qarışdı. Dedilər bir şey olar, Banı xanım nəfəsimizi kəsər. Bunlardan ikisi gedib Nəcəf xanın anası Banı xanıma, bacısı Səlimi xanıma, dayısı Salah bəyə, əmisi Pənah bəyə, qohum-qərəvəsinə dedilər:

-Nəcəf xan gəlib Alağacda naxoşlayıb.

Noolasıdı, xəbər çatandan sonra hamısı tökülüb getdi. Alağacda karvanı tapdılar. Nəcəf xanın gəcavasının başına yığıldılar.

Anası dedi:

-Məni tanımırsanmı, oğul?

Nəcəf xan dedi:

-Yox.

Anası ürək-dirək verdi:

-Fikir eləmə, oğul, nə olar, sağalarsan.

Nəcəf xan dayısı Salah bəyi, əmisi Pənah bəyi də onun kimi tanıya bilmədi. Hamıdan sonra bacısı Səlimi xanım yetirdi özünü. O saat gördü gəcavadakı qardaşı deyil. Anasına dedi:

-Ana, bu qardaşım deyil. Görmürsənmi gözünün altı qız gözüdü?

Anası acıqlandı, gəcavanın bir taxtasını çıxarıb qızı döydü,

özünə də təpindi:

-Ağlın azıbdı, nədi? İrəli yeri, qardaşının üzündən öp!

Qız yenə sözünün üstündə durdu:

-Ana, sonra duyarsan. Bu, mənim qardaşım deyil.

Anası qızın sözünə inanmadı

Gəcavalər tərpendi, gedib İsfahana çatdılar. İsfahana çatan kimi Nəcəf xan Şah oğlu Şah Abbasa üç qiymətli xonça aparır.

Şah oğlu Şah Abbasla arvadı belə qərara gəlirlər ki, xonçanın əvəzinə qızları Gülgəz Pərinə versinlər Nəcəf xana.

Gülgəz Pərinə verirlər Nəcəf xana. Toy olur, toy dağılır, toydan üç-dörd gecə keçir, Nəcəf xan qızın otağına ayaq basmır. Qızın əlacı kəsilib Nəcəf xana məktub göndərir ki, gəl sö bət eləyək. Nəcəf xan Gülgəz xanımın yanına gəlib dedi:

-Gülgəz xanım, bilirsənmi, niyə gəlmirəm sənə yanına? Atam vəsiyyətlə eləyib ki, toy olandan qırx gün sonra ə ya namazı qıl, sonra qızın əl-ələ ver.

-Gülgəz xanım gördü qırx gün keçdi Nəcəf xan gəlmədi. Qırx iki, qırx üç gün keçir, amma Nəcəf xan yenə gəlmir. Götürüb bir hərcəyi kağız yazır ki, gəl məni atam evinə apar.

Nəcəf xanın atasının güllü bağçası var idi. Gedir bağdan qırx çubuq qırır. Birdən Nəcəf xanın eşqi yadına düşür. Deyir: "Çubuğu dəstə bir eləyim, yavaşca vurum, andım sınısın. Çubuqnan qızın dizdən aşağısına vurub deyir:

-Bu yara sağalanacan biri sənə tapılar, biri də mənə.

Gülgəz Pəri bunu görüb xəlvətcə namə yazıb göndərir Şah Abbasa.

Bunlar burda qalmaqda olsun, sizə kimdən ərz eyləyim, Nəcəf xandan. Nəcəf xan gecənin bir ələmi yuxusunda gördü ki, ağası gəlib başının üstünü kəsib deyir:

-Nəcəf xan, nə müddətə ağanı yad-bud eləmirsən, əgər sidqinə yad etsən, ağa dadına çatar, inşAllah.

Sabah açıldı, sabah üzünü xeyirriknən açılısın. Noolasıdı, ağac-daş çox, saz yox. Nəcəf xan daşın birini basıb sinəsinə, görək ağasını necə yad edir. Ağası dadına çatar inşAllah:

Sidqinnən çağıraram, ey şahlar şahı,

Haray, məni bu cadıdan qurtarın.

Ənbiyalar, övliyalar, ərənlər,

Haray, məni bu cadıdan qurtarın!

Şahi-Mərdan-ərənlərin sərvəri,
Kərəm eylə, qiblə səmtdən dön bəri.
Yerin, göyün, ərşin-gürşün ləşgəri,
Haray, məni bu cadıdan qurtarın!

Nəcəf də çağırar, bu şahlar şahı,
Dadına yetişsin o qibləgahı.

Xorasanda qızıl bəlkə sahabı,
Haray, məni bu cadıdan qurtarın.

Sözləri tamama yetirdi.

İndi sizə hardan ərz edim, Qəvvas Əhməddən. Bu dağın dalında bir şəhər vardı. Burada bir Qəvvas Əhməd vardı. Qəvvas Əhməd belə Qəvvas Əhməd idi ki, bütün xanlıq, xaqanlıq bundan qorxardı. Nədən ki, çox cadükün adamıydı. Kimə acığı tutsa, daş qayırib divara qoyardı. Qəvvas Əhməd gecə yuxusunda gördü ki, bu dağdan ona qiymətli ənam çatacaq. Qəvvas Əhməd həm üzgüçü, həm ovçu, həm də cadükün idi. Oxunu götürüb dağın davamını getməyə başladı. Gethaget, dağın davamına çatdı. Gördü bir çoban bir sürü qoyunu otara-otara dağdan gətirir. Yaxınlaşıb dedi:

-Ay çoban, bu dağın dalından qulağına bir səs gəlməyib ki?

Çoban dedi:

-Bu dağın dalından bir zırıltı səs gəlir, qorxumuzdan heç birimiz qoyunu ora apara bilmirik, elə yazdan nə bitib üstündədir.

Ovçu Əhməd irəli yeridi, getdi ki, bir cavan oğlan tilsimə düşüb qalib. Oğlana canı yandı. Irəli yeridi ki, bunu çəksin çıxartsın, əl uzadanda bu da daş olub burada qaldı. Ovçu Əhməd Qur'anını çıxardı baxdı ki, onu tilsimə salan qabağındakı göyərçindi.

Ovçu Əhməd Nəcəf xana dedi:

-Özün ağ günlü idinmi məni də ağ günə çıxartdın? Göyərçinə bir ox atıram, onu tutub başını üzə bilsən, tilsim açılacaq.

Ovçu Əhməd oxu atır, göyərçin hərlənir başının üstündən.

Nəcəf xan göyərçini tutub başını üzür, qanı tökülür üstünə, hər ikisi dardan qurtarırlar.

Ovçu Əhmədin bir qızı var idi. Adı Xanı Xanım idi. Bunu heç kəs qorxusundan ala bilmirdi.

At çapmaqda, ox atmaqda tayı-bərabəri yox idi. Ovçu Əhməd ürəyində dedi ki, elə yaxşı oldu, qızımı verərəm bu oğlana. Apardı Nəcəf xanı aşpazın yanına. Aşpazı çağırıb tapşırırdı ki, bu oğlana, nə istəsə verərsən. Aşpaz Nəcəf xanı yedirdib - içirdi. Ovçu Əhməd Nəcəf xana bir dəstə də bəylərə layiq paltar verdi. Bir müddət keçəndən sonra Ovçu Əhməd öz-özünə dedi: "Ayə, qarabağlı əmliyi kimi bunu bəsliyirsən, çağır gör qızı alır-almır? Bəlkə heç almadı. Bir fikrini öyrənim".

Ovçu Əhməd Nəcəf xana dedi:

-Oğul, bilirsənmi səni niyə çağırıbmışam? Mənim sineyi-pərdəmin dalında bircə qızım var: həm oğlum, həm qızım – Xanı Xanım. İstəyirəm onu sənə verim. Olarsan oğlum.

Nəcəf xan qaldı mətəl, bilmədi nə cavab versin. Əlacı kəsildi. Dedi:

-İndi ki, sən verirsən, mən də alıram.

Ovçu Əhməd Nəcəf xanın toyunu tutub Xanı Xanımı verdi Nəcəf xana. Xanı Xanım da ha gözlədi Nəcəf xan onun dediyini demədi. Axırda Xanı Xanım dilə gəldi. Nəcəf xan dedi:

-Məni quş kimi qəfəsə salmışan. Heç yerə getmirəm, könlüm açıla.

Xanı Xanım şəhərin istəklilə cavanlarını çağırdı Nəcəf xanın yanına. Nəcəf xan başının dəstəsi ilə gəzə-gəzə gedib çıxdı Alxa çəməninə. Dedi:

-Ay uşaqlar, bura nə gözəl yurddu, gəlin bir az əyləşək.

Cavanlar Çəsmə bulağının üstündə oturdular. Nəcəf xan yurd yerini dolandı. Pərizad xanımın naməsinə tapıb oxudu. Başını qaldıranda gördü bir atlı çapar İsfahandan kağız gətirir, İstambula aparır. Nəcəf xan dedi:

-Ay qardaş, ala bu kağızı İsfahana apar, bu da sənə qızılın.

Aldı görək nə dedi:

Əgər gedər olsan sən İsfahana,
Söylə salamımı yara, bəzirgan.
Tut vay xəbərini göndər yarıma,

Qoy yazsın ağ üstədən qara, bəzirgan.

Ağzı dürdü, dişi inci, sədəfi,
Sinəmdə çəkəram dəmbədəm ahı.
Desələr gördünmü sən də Nəcəfi?
Deynən həsrət bir cüt nara, bəzirgan.

Çapar tələsirdi. Atına bir qamçı da artıq vurdu, çatdı İsfahana. Axtardı evi tapdı. Gördü Alxa çəməninə qoyduğu oğlan qabağına çıxdı. Çapar dedi:

-Ayə, özün məndən qabaq gəlirdin, bəs kağızı neyləyirdin?

Pərizad xanım barmağını dişlədi: "Şükür Xudaya, Nəcəf xan sağdı". Pərizad xanım məktuba cavab yazdı:

Göz yaşımnan namə yazdım o yara,
Naməm yetişəcək, canan, durma, gəl.
Gözləri yolunda bu intizara,
Vədə verdin bu ilqara, durma, gəl.

Aşiq bilər məşuqunun halını,
Mən sevmişəm ağ üzündə xalını.
Gözləməkdən sən namərdin yolunu,
Qalmaqda gözümde qara, durma, gəl.

Pərizad deyər, düşmən bizə güldürər,
Süsəndilər, sünbüldülər, güldülər.
Qiyamətədi, qızı qıza verdilər,
Çox da keçir günüm qara, durma, gəl.

Söz tamama yetdi. Pərizad xanım kağızı verdi çapara. Çapar sürüb həməni kağızı Alxa çəməninə verdi Nəcəf xana. Nəcəf xan oxuyub vəziyyətdən halı oldu. Bildi ki, bu da gedib birini alıb.

Xanı xanım gördü Nəcəf xan elə gəlir, elə gəlir ox kimi. Xanı xanım onu qucaqladı. Nəcəf xan kağızı Xanı xanıma verdi. Xanı xanım kağızı oxuyub mətləbdən həli oldu. Sonra dedi:

-İndi ki, belədi gedək İsfahana. İki könlü yıxıb bir könlü şad eləmək də heç insafdan deyil.

Gəldilər Ovçu Əhmədın yanına. Ovçu Əhməd bunların hərəsinə bir at verib ləl cəvahiratla yola saldı. Bunlar şəhərdən çıxmaqda olsunlar. Az getdilər, çox getdilər İsfahan torpağına

yaxınlaşdılar. Nəcəf xanın güllü bağçasına çatanda Xanı xanım dedi:

-Nəcəf xan, ta burdan o yana gedən deyiləm. Məni gözəllərin ayağına aparırsan.

Nəcəf xan Xanı xanımın könlünü aldı:

-Heç fikir eləmə. Elə eləyərəm gözəllər sənə ayağına gələr.

Nəcəf xanla Xanı xanım gəlib güllü bağa çıxdılar. Xanı xanım düşüb atları otarmaqda olsun. Nəcəf xan cəlt yola düşdü. Yolda fikir elədi ki, indi mən necə eləyim İsfahanda məni tanımasınlar. Uzaqdan bir qaraltı gördü. Yanına çatanda baxdı ki, ayə bu bir sayıldı. Bir cırıq tuman geyib, başına da cındır papaq qoyub, bir dağarcıq da çiynində budu ha gəlir. Nəcəf xan dilənçiyə dedi:

-Qardaş, hardan gəlib haraya gedirsən?

Dilənçinin bu sözə acığı tutdu:

-Sənə nə?

Nəcəf xan dedi:

-Qardaş, niyə acıqlanırsan? Əgər razısansa, gəl paltarımızı dəyişək.

Hələ üstündə qızıl da verərəm.

Dilənçi inanmadı:

-Düz deyirsən?

Nəcəf xan and içib-aman elədi:

-Qardaş, vallah, düz sözümdü. O dağarcığındakı çörək haqqı, düz deyirəm.

Dilənçi sevincək Nəcəf xanın paltarını geyindi, qızılları da götürüb dərə aşağı yüyürdü.

Nəcəf xan da sayılın paltarını geyindi, dağarcığını çiyninə atdı. Birbaşa gəldi anasının öyünə. Gördü anası çörək bişirir. Bacısı Səlimi xanım da ev süpürür. Qız dilənçini görəni kimi cumdu, üz-gözündən öpdü. Anası qızına bir şillə çəkdi ki, bu sayılın nəyini qucaqlayırsan? İş belə görəndə Səlimi xanım anasına dedi:

Ana, məni niyə döydün,

Həmi döydün, həmi söydün?

Bənövşə tək boynun əyidin,

Ana, bax, oğlun gəlibdi.

Anası da zəndlə baxıb oğlunu tanıdı. Elə bu dəm Səlimi xanım Pərizad xanıma muştuluğa qaçdı. Pərizad xanım toy paltarını

soyundu. Yenə qız paltarını geyindi. Bu da qaçdı Gülgəz xanıma muştuluq xəbəri verməyə. Pərizad xanım gördü Gülgəz xanımın ayağının biri sayalanıb, biri yox. Üzünü Gülgəz xanıma tutub aldı görək nə dedi:

Dur ayağa, geyin alı qırmızı,
Sənə çox vermişəm, cəbrinə cəza.
Qırx günlük namazı mən qıldım qəza,
Mənim butam, sənın yarın gəlibdi.

Qırmızı, qırmızı, alı al yanaq,
Əmmək üçün ləzzət verir bal dodaq.
Kama yetək, dərdü-qəmi unudaq,
Mənim butam, sənın yarın gəlibdi.

Gecə deyil, gündüz bizə zülmatdı,
Bilməm fələk nəyimizə nə qatdı?
O Nəcəfdi, mənim adım Pərizaddı,
Hər iki gözəlin yarı gəlibdi.

Gülgəz xanım bəzənib axsaya-axsaya Nəcəf xanın qulluğuna gedir. Bunların amısı gedir Xanı xanımı gətirməyə.

İndi sizə hardan xəbər verim, Şah Abbasdan. Gülgəz xanımın ərzəsi çatır şaha. Çatan kimi atası cəlladı gətirir, əmr eləyir:

-Get Nəcəf xanı gətir dar ağacının yanına.

Elə bu halatda Gülgəz xanım Xanı xanımı gətirdi. Xanı xanım gördü yox, bu xına o xınadan deyil, Nəcəf xan ölüm ayağındadı. Ürəyində deyir: "Mərdana libasında bir Koroğlu havasıyan atanın adını isnad ver, bəlkə Nəcəf xanı qurtara bildin". Xanı xanım Nəcəf xanın paltarını geydi, qılıncını götürdü, atını mindi, girdi meydana. Gördü Nəcəf xanı çəkirlər meydana. Mərdana libasında, Koroğlu avasıyan Xanı xanım görək nə dedi:

Allahı çağırram girrəm meydana,
Şah oğluna deynən meydana gəlsin!
Meydanı bularam zəreyşan qana,
Şah oğluna deynən meydana gəlsin!

Ovçu Əhməd qızı, Xanlar xanıyam,

Bu meydanda
q ə n i m i m i
tanıyam.

Yəqin bil Nəcəfin qoç
qurbanıyam,
Şah oğluna deynən meydana
gəlsin.

Söz tamama yetdi. Dar
ağacının dibində olanlar Şah
Abbasa dedilər:

-Biz bu qana şərik deyilik.
İstəyirsən get Ovçu Əhmədə
özün cavab ver.

Şah Abbas Ovçu Əhmədin
adını eşidəndə deyir:

-Ay camaat, mən də Nəcəf
xanı sizə bağışlayıram.

Xanı Xanı Nəcəf xanı
qoltuğuna basıb gətirdi. Nəcəf
xan bu qızların üçünü də aldı,
onlarla xoş güzəran keçirdi.

NAZLAMALAR

XIV. XALQ NƏGMƏLƏRİ

A YAR, YAR

Yellənçəkdə yellənəm,
Sındı belim, a yar, yar.
Gümüş kəmə, zər nimtənə,
Sıxdı belim, a yar, yar!
Yar ki, yara bab olmadı,
Oldu zülüm, a yar, yar.

BİR OTAQ TİKDİRDİM

Bir otaq tikdirdim tamam
buxarı,
Bir usta istərəm çəkə yuxarı,
Bir oğlan sevmişəm mahud
çuxalı.

Nəqarət

Ay qız, ay qız, ay qara tel,
ağlama,
O üzü dönmüş yara bel
bağlama.

Bir otaq tikdirdim durna
telindən,
Üstünə tökdürdüm xurma
çöpündən,
Bir oğlan sevmişəm Urum
elindən.

Nəqarət

Ay qız, ay qız, ay qara tel,
ağlama,
O üzü dönmüş yara bel
bağlama.

QURBAN OLUM

Qız: -Qurban
olum qoltuğunda
bayaza,

Gecə soyuq,
dalın vermə ayaza.

Toylar oldu,
toyun qaldı payıza,

Gəl-gəl edir sənə
İsanın qızı,

Üzü göyçək,
yanaqları qırmızı.

Oğlan: -Qurban
olum qoltuğunda
Qur'ana,

Gecə soyuq,
dalın vermə borana,

Toylar oldu,
toyun qaldı

bayrama.

Gəl-
gəl edir
sənə

İsanın

qızı,

Üzü göyçək,
yanaqları qırmızı.

YAYLIĞIM İTDİ, NƏNƏ

Qız: -
C ü r d ə y i
götdüm, nənə,
Mən suya
getdim, nənə.

V i r a n
q a l m ı ş
çeşmədə,

Y a y l ı ğ ı m
itdi, nənə!

Nənə: -
Alma barıydı,
qızım,

H e y v a ,
n a r ı y d ı ,
qızım.

V i r a n
q a l m ı ş
çeşmədə,

K i m l ə r
v a r ı y d ı ,
qızım?

Qız: -Alma
barıydı, nənə,

H e y v a ,
n a r ı y d ı , nənə.

V i r a n
q a l m ı ş
çeşmədə,

M a h m u d
varıdı, nənə.

Nənə: -
M a h m u d u
g ö r r ə m ,
qızım,

Bir soraq
allam, qızım.

Y a y l ı q
M a h m u d d a
olsa,

Bir qanlar
sallam, qızım!

M a h m u d
çoşar, ay
nənə,

H ə d d i n
aşar, ay nənə.

B i r
y a y l ı q d a n
ötəri

D a v a
düşər, ay
nənə!

* * *

D a m l a r
üstə xoruz
banlar,

Onun dilin
kimlər anlar?

A n a m
gələr, üzüm
danlar,

Oğlan, dur
get sabah
oldu,

Y a n d ı
bağrım kabab
oldu.

* * *

Ə l ə y i
mahna eliyib

Saca niyə
gəlmirsən?

G e c ə l ə r
gündüz olub,

Gecə niyə

gəlmirsən?
Ətirşahdan
can bəslədim,
Bizə niyə
gəlmirsən?

* * *

Mən öləndə
məzarımı qazarsan,
Sirr sözümü

b a ş d a ş ı m a
yazarsan.

İncimərəm,
gözəllərlə gəzərsən,

G ü l ü
qönçələrdə tar olan
canım,

Yarı özgələre
yar olan canım.

* * *

Az danış, az
danış, çatladı
bağrım,

N u h u n
dəryasında qərq
olan canım.

Gen dünya
başına dar olan
canım,

Yarı özgələre
yar olan canım.

* * *

Ə l i n
qoydun əl
üstündə,

G ü m ü ş

kəmər bel üstündə.
Mən rast gəldim yol üstündə,
Deynən sənə neylim?
Düşüb sənə meylim.

XV. UŞAQ FOLKLORU

OYUN-NƏĞMƏLƏR

A TƏRXANA, TƏRXANA

A tər-xana, tər-xana,
Al, di məni ar-xana!
Göydə nə var?
-Göy muncuğu.
Yerdə nə var?
-Yer muncuğu.
Adın nədi?
-Tər-xana.
Al, di məni ar-xana!

O QARA QAZAN DOLDUMU?

O qara qazan doldumu?
-Doldu da, boşaldı da!
Anan saçın yudumu?
-Yudu da, daradı da.
Hansı qızını ərə verir-sən?
-Balaca qızı ərə verir-əm.
Oğlan evi gəldimi?
-Gəldi də, apardı da.
Toynan gəldi, tütəknən?
-Toynan da, tütəknən də.
Anan nə qədər pul qoyub?
-Bir abbası pul qoyub.
Bir abbasını verək,
Gəlini geri göndərək.

QIY QILINCIM

Qıy qılincim,
Qıyma qılinc!
Ox atdım,
Oğru tutdum.

ZULAMA

Ala qapı, qara qapı,
Tez gəlin, uşaqlar.
Ələk-tabaq,
Qaylan-qabaq.
Sarı yağa,
Sarımsağa,
Zuu demişəm,
Zuulamışam.

GÖZBAĞLAYICI

Alma desəm açarsan,
Armud desəm açmazsan.
Alma saraldı,
Gözüm qaraldı.

NEYNİRSƏN?

O kürəyi ver mənə!
-Neynirsən, ay bala?
-Ev tikirəm, ay nənə.
-Evi neynirsən, bala?
-Gəlin gətirəm, nənə!
-Gəlin kimin qızıdı?
-Həsən bəyin qızıdı,
Ağıllıdı, kamallıdı,
Bəy oğluna nişanlıdı.
Getdik qızı görməyə,
İtləri var hürməyə.
Dədəsi köpək oğlu,
Çıxdı bizi döyməyə.
Anası yaxşı arvad,
Şəkərbura bişirdi.
Yedik, içdik,
Durduq, qaçdıq.

SANAMALAR

OKUDU-BUKUDU

Okudu-bukudu bilmirəm,
Lələni dindirmirəm.
Lələ yaman forsludu,
Pişiklərin dostudu.

BİRİ BİRƏ

Biri birə,
İkisi yerə.
Üçü üzük,
Dördü döşək.
Beşi beşik,
Altısı alma.
Yeddişi yemiş,
Səkkizi sərçə.
Doqquzu donuz,
Onu oraq.
Gəlin gedək,
Nənənin,
Evini "yaraq".

ƏL-ƏL ƏPƏNƏK

Əl-əl əpənək,
Əldən çıxdı kəpənək.
Kəpənəyin yarısı,
Yumurtanın sarısı.
-Əmi, ara gedirsən?
-Qarabağa gedirəm.
-Qarabağda nəyin var?
Bir oğlum var, bir qızım.
Qızının adı nədi?
-Fatma.
Yerində şllaq atma.

Yeddi xoruz, bir fərə,
Fatmanı verdim ərə.

BİBİLİ QOZ

Bibili qoz, ay bibili qoz,
Nənəm gətədi iki qoz:
Biri ala, biri boz.
Mindim bozun boynuna,
Getdim Urum yoluna.
Urum yolu dərbədər,
İçində meymun gəzər.
Meymunları ürkütdüm,
Qulaqların qırpıtdım.
Yolda gəzən xocalar,
Vurdu qolum qırıldı.
Qolum qazanda qaynar,
Oğlaq yanımda oynar.
Oğlağı vurdum yerə,
Yer mənə yemlik verdi.
Yemliyi verdim tata,
Tat mənə darı verdi.
Darını verdim quşa,
Quş mənə qanad verdi.
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısı açıqdı,
İçi dolu işıqdı.
Qırmızı don,
Arabaya qon.
Arabanın təkəri,
İstanbulun şəkəri.
Hop-hop,
Qızıl top.

ÇIXDIM ÇİNAR BAŞINA

Çıxdım çinar başına,
Baxdım üzük qaşına.

480

Üzük qaşı laxladı,
Verdim anam saxladı.
Anama qurban olum,
Yarı qonaq saxladı.

PIŞIYIM

Pişiym, pişiym, piş başı,
Pişiym yeyir döş-başı.
Döş-başı yağlıcadı,
Bazarda ballıcadı.
Keçəl getdi oduna,
Qarğı batdı buduna.
Qarğı deyil, qamışdı,
On barmağı gümüşdü.
Gümüşü vurdum, itirdim,
Gürcüstana yetirdim.
Gürcüstanın atları,
Məni gördü kişnədi.
Ay at, niyə kişnərsən?
-Arpa üçün kişnərəm.
Arpanı ardan alağ?
-Xanın qızından.
Xan qızı zili toxuyur,
İçində bülbül oxuyur.
Bacadan baxdım işıqdı,
Taxçalar dolu qaşığıdı.
A qarı, yanını burcutma,
Qızın mənə aşığıdı.

PORTAĞALI SOYDUM

Portağalı soydum,
Dil ucuma qoydum.
Mən bir oyun uydurdum:
Duma, duma, dum.
Qırmızı don,
Sarı limon.

481

Lupa, tuka bitməz,
Yara-yara itməz.

FATMACIQ

Fatmacıq,
Çıq-çıq.
Sən bu oyundan,
Çıx!

ƏKDİM NOXUD

Əkdim noxud, bitdi söyüd,
Yarpağıdır şabalıd.
Şabalıdı bəsləmişəm,
Noxudları səsləmişəm.
Neçə rəqəm istəyirsən,
De.

LƏMPƏNİ QOYDUM ORTAYA

Ləmpəni qoydum ortaya,
Günortadan-günortaya.
Həbil-bübül,
Çıx!

ODUR, BUDUR

Odur, budur.
Gombulların,
Böyüyü budur.

EKLİ-MEKLİ

Ekli-mekli,
Şam şariki.
Dolma, xiyar, aş,
Axşama bozbaş.

Dal qapıdan girməliyəm,
Müdirə salam verməliyəm.
KA-RAN-DAŞ,
Götür özünə bir yoldaş.

DİMBİLİ QIZ

O çaynikə, bu çaynikə, dımbılı qız,
Səni verim nəçənniyə, dımbılı qız.
Nəçənnik də saxlamasa,
Min maşına,
Gəl öymüzə, dımbılı qız.

BİR, İKİ QIRMADI

Bir,
İki,
qırmadı.

Üç,
Dörd,
vurmadı.

Beş,
Altı,
xurmadı.

Yeddi,
Səkkiz,
qurmadı.

Doqquz,
On,
durnadı.

On bir,
On iki,
basmadı.

On üç,
On dörd,
asmadı.

On beş,
dərdə salandı.

On altı,
 can alandı.
On yeddi,
 qız toyudu.
On səkkiz,
 cənnət suyudu.
On doquz,
 dərın quyudu.
İyirmi,
 yada qalandı.
İyirmi bir,
 yalandı.
İyirmi iki,
 talandı.
İyirmi üç,
 siftədi.
İyirmi dörd,
 şər üstədi.
İyirmi beş,
 Reyhandı.
İyirmi altı,
 Ceyrandı.
İyirmi yeddi,
 yağdı.
İyirmi səkkiz,
 ağıdı.
İyirmi doqquz,
 pozandı.
Otuz,
 şər üstə əzandı.

İYNƏ-İYNƏ

İynə, iynə.
Ucu düymə.
Bəli-bəli,
Bətir keçi.
Qoz ağacı,

Qotur keçi.
Yırtıl-yırtıl,
Su iç qurtul.

MOTAL-MOTAL

Motal-motal,
Dərzi motal.
İt qıl apar,
Qaymaq tutar,
Ağ quşum,
Ağarcığım,
Göy quşum,
Göyərçinim.
Əmim oğlu,
Üzü bıçlı.
Vur nağara,
Çıx qırağa.

BİR-İKİ

Bir-iki,
Bildirki,
Üç-dörd
Qapını ört,
Beş-altı
Daş altı,
Yeddi-səkkiz
Fırəngiz,
Doqquz-on
Qırmızı don.

ƏKİL-BƏKİL

Əkil-bəkil quş idim,
Divara qonmuş idim,
Divarın ağacları,
Dən götürüb ucları.

Çəpər çəkdim yol açdım,
Qızıl gülə dolaşdım.
Bir dəstə gül dərməmiş,
Nənəis gəldi mən qaçdım.

BARMAQLAR

Baş barmaq,
Başa barmaq.
Uzun Hacı,
Qıl turacı,
Balaca bacı.
Bu vurdu,
Bu tutdu,
Bu bişirdi,
Bu yedi.
Vay, bəbəyə qalmadı.

DÜZGÜLƏR

ÜŞÜDÜM HA ÜŞÜDÜM

Üşüdüm ha, üşüdüm,
Dağdan armud düşüdüm.
Armudumu yedilər,
Mənə cuhut dedilər.

KEÇƏL

Keçəl, keçəl, daz keçəl,
Balaları pərvaz keçəl.
Ayran içər kəndə qaçar,
Oxlov atar,
Gözünə batar.

A NƏRGİZƏ, NƏRGİZƏ

A Nərgizə, Nərgizə,
Bir qaşiq götür gəl bizə.
Bizdən gedək Tiflisə,
Tiflis yolu bağlıdı,
Nənəmin gözü yağlıdı.
Nənəm quymaq çalanda,
Pişik başını buladı.
A pişik, kimin pişiyisən?
-Həsən bəyin pişiyiyəm.
Həsən bəyin nəyi var?
-Bir pota inəyi var.
Daram-duram toy gedir,
İçində fayton gedir.
Birisi əmim qızı,
Birisi dayım qızı.
Birisi xalam qızı,
Yanaqları qırmızı.

QARĞA QAR İSTƏR

Qarğa qar istər,
Qəhrəman arvad istər.
Arvadı tuman istər,
Tumanı da pul istər...

YAĞIŞ YAĞAR

Yağış yağar nəmçilər,
Qapını kəsər elçilər.
Anam deyər: Qoy verək,
Atam deyər: Qoy görək!
Ay dili qurumuş nənə,
Bir sən də dillən görək!

MAŞIN GƏLİR

Maşın gəlir dalbadal,
Ay ana, mənə arvad al!
Arvad olmasın, qız olsun,
Əli-ayağı düz olsun.

XANA

Bu xana, həndi xana,
Ayağımın bəndi xana.
Səni tezcə qurtarıb,
Gəzərəm kəndi, xana!

GET BABADAN PUL İSTƏ

Get babadan pul istə,
Baba dedi: yoxumdu.
Get nənədən pul istə,
Nənə dedi: yoxumdu.
Get əmidən pul istə,
Əmi dedi: yoxumdu.
Get bibidən pul istə,
Bibi dedi: yoxumdu.
Get gombuldan pul istə,
Gombul dedi: baş üstə!
Gombulu partlatdılar,
Zeynəbi oynatdılar.

DİMBİLİ KİŞİ TAR ÇALIR

Dımbılı kişi tar çalır,
Arvadı qarmon çalır.
Uşaqları oynayır,
Qonşuları əl çalır.

ÇƏKMƏÇİLƏR ÇƏKMƏ TİKİR

Çəkməçilər çəkmə tikir,
Sapı burur, mumda çəkir.
Deşir gönü bizlər ilə,
Taxır sapı belə-belə.
Çəkməyə bir qəlibsalır,
Ağac mıxı gönə çalır.
Çəkcini alır ələ,
Mıxı döyür belə-belə.

ARAZ GƏLİR

Araz gəlir, lil gəlir,
Dəstə-dəstə gül gəlir.
O gülün birin üzəydim,
Saç bağma düzəydim.
Saç bağım qatar-qatar,
Üstündə oğlan yatar.
Oğlanın əl yaylığı,
Ucunun zər yaylığı.
Oğlan mənə bir qızıl alma,
Mən oğlana can bağışlaram.

SİM, SİM, SİMGİLƏ

Sim, Sim, Simgilə,
Gedirdim nənəngilə.
Nənəmə dedim getdim,
Qırmızı tuflimi,
Geydim getdim.
Tuflinin içi qırmızı,
Ölürəm, a doxdur qızı!
Əli dayı isti suda boğuldu,
Ö, ö, ö, ö!
Fatma nənə axtarmadan yoruldu,
Vay, vay, vay!..

TAMARA, TAMARA, TAT QIZI

Oturmuşdum divanda,
Qarmonum da yanımda.
Birdən qapı döyüldü.
Elə bildim dədəmdi,
Elə bildim anamdi.
Baxdım gördüm siçandı,
Siçana bir təpik vurdum,
Getdi dəydi divara.
Divardan bir qız çıxdı,
Adımı qoydum: Tamara.

O TOY - BU TOY

O toy-bu toy kolxana,
Qolları bəzmət xana.
Ərzə yazdım göndərdim,
Gəncəli Məmmədxana.
Məmmədxanın qoşunu,
Aldı çayın başını.

KEÇƏL

Keçəl, keçəl banıya,
Mindü quleybanıya.
Sürdü divanxanıya.
Keçəl deyər: vay başım,
Qazanda qaynar aşım.
Aşımı içən olmadı,
Başımı biçən olmadı.

TURŞULU AŞ İÇMƏRƏM

Turşulu aş içmərəm,
Darvazadan keçmərəm.
Darvaza mənim olsun,
Qırmızı donum olsun.

Geyim gedim Tehrana,
Tehranda toyum olsun.
Qızlar gəlsin toyuma,
Qurban olsun boyuma.

ZÖHRƏ ÖLÜB

Zöhrə ölüb yasıdı,
Pişiklər mollasıdı.
Gəlin gedək ağılyaq,
Başına qara bağlyaq.

NƏRGİZ ÖLSÜN

Nərgiz ölsün, mən qalım,
Yeddi kilo qənd alım.
Halva çalım paylayım,
Başıma qara bağlayım.

ÇINQIDI-ÇINQIDI ÇALEYDİM

Çınqıdı, çınqıdı çaleydim,
Ayrım qızı aleydim.
Ayrım qızı gəlməsə,
Özümü dağdan ateydim.

ALIQ-BALIQ OLAYDIM

Alıq-balıq olaydım,
Bankalara dolaydım.
Təzə məllim gələndə,
Başıma papaq qoyaydım.
Tarix dərsi gələndə,
Sinifə düşdü vəlvələ.
Məllim dedi:
-Dur söylə!
Söyləməsən bir şillə!
Şillə yaman şartdadı,
Güllə kimi partdadı.

DOLAMALAR

-Deynən tülkü!
-Tülkü!
-Geynən kürkü.

-Deynən əmi!
-Əmi!
-Çək yerindən gəmi.

-Deynən xala!
-Xala!
-Qazan dibi yala.

-Deynən Səlim!
-Səlim!
-Qoysan sizə gəlim.

-Deynən daş!
-Daş!
-Gəl olaq qardaş.

-Deynən alça!
-Alça!
-Dədən qalsın tayqılça.

-Deynən bə nə?
-Bə nə?
-Ağzına qıllı gənə.

-Deynən balta!
-Balta!
-Boğazında var xalta.

-Deynən yorğan!
-Yorğan!
-Tikə-tikə doğran.

-Deynən ağır!
-Ağır!
-Belin olsun yağır.

-Deynən ara!
-Ara!
-Canına düşsün yara.

-Deynən balıq!
-Balıq!
-Saxlasın səni xalıq.

-Deynən bərəkət!
-Bərəkət!
-Canında qalmasın hərəkət.

-Deynən ayı!
-Ayı!
-Sən də onun bir tayı.

-Deynən tat!
-Tat!
-Tabaq altda yat.

-Deynən tərəkəmə!
-Tərəkəmə!
-Girmə mərəkəmə.

-Deynən Qulu!
-Qulu!
-Ver bizim pulu.

-Deynən ləyən!
-Ləyən!
-Get nişanlımı bəyən.

-Deynən kasa!
-Kasa!
-Batma yasa.

-Deynən bir!
-Bir!
-Birə qəbrinə gir.

-Deynən iki!
-İki!
-Uçub getdi sizinki.

-Deynən üç!
-Üç!
-İt qabından su iç.

-Deynən dörd!
-Dörd!
-Get qapını ört.

-Deynən beş!
-Beş!
-Burnunla torpağı eş.

-Deynən altı!
-Altı!
-Boğazına çatı.

-Deynən yeddi!
-Yeddi!
-Papağın əldən getdi.

-Deynən səkkiz!
-Səkkiz!
-Ağzına saqqız.

-Deynən doqquz!
-Doqquz!
-Başına toppuz.

-Deynən at!
-Ay!
-İynə vurum yat!

-Deynən qayçı!
-Qayçı!
-Navar a qaraçı.

-Deynən pendir!
-Pendir!
-Nənənin tumanı əldən getdi.

-Deynən Məhərrəm!
-Məhərrəm!
-Əppək verim zəhərrən.

-Deynən on!
-On!
-Get divara qon.

-Deynən sarımsaq!
-Sarımsaq!
-Kəs səsinə qurumsaq!

CIRNATMALAR

ƏLİŞ

Əliş mənim dəyimdə,
Ağaca çıxan ayımdı.
Getdim gördüm yatıbdı,
Burnu yala batıbdı.

EMİŞQA

Emi-emi, Emişqa,
Cibi dolu semişqa.
Birin istədim vermədi,
Adımı qoydum: hindişqa!

XUMAR XAN

Adın nədi?
-Xumar xan.
Gözlərini yumarsan.
Özün özgəyə qıymaz,
Özgələrdən umarsan.

TÜKƏZBAN YATIR

Tükəzban yatır,
Qız demə: qatır!
Xor-xor xoruldar,
Gur-gur guruldar.
Gözləri miş-miş,
Yanağı bişmiş.

YANILTMAQLAR

Qarğa qırdı qarğını,
Qırğı gördü qarğanı.
Qırğı tutdu qarğıdan,
Qarğa qaçdı qırğıdan.
Qovdu qırğı,
Sındı qarğa.
Uçdu qarğı
Qarr... Qarr...

* * *

Dadaş dayı, damın dalındakı danaları dama doldur!

* * *

Təndirə girdim, sildim, süpürdüm, silkindin çıxdım.

* * *

Qatıği sarımsaqlama!
Sarımsaqlasan da yiyəcəm, sarımsaqlamasan da.

* * *

Çoban, çır-çır çağırmaqdan çənəmizin çüyü çıxdı.

* * *

Ay axır çərşənbə axşamı, gəlmişəm sənini çərşənbələşəm, çərşənbələşsən də çərşənbələşəyəm, çərşənbələşməsən də, çərşənbələşəyəm.

* * *

Bu dükcə, cüt-cüt dükcə, üç cüt dükcə.

* * *

Dadaş dayı, dədəm deyir: dəmiri dəmirə döyməsin, döyəndə dəmir deşilir.

* * *

Dilim-dilim olasan dedim dilimə. Dedi: dinməz idim, dindirdilər, dindim mən.

* * *

Əlli əl, əlli əli, əlli dəfə əllədi.

* * *

Yetmiş yemişi yetim yemiş.

* * *

Göy cöngə, gömgöy cöngə, dümgöy cöngə.

* * *

-Sağ ol səni, Səkinə, Səmədova Səkinə.

* * *

Səhər saat səkkizdə Səmədova Səkinə saatını, saatsaza saldırdı.

* * *

Səhər saat səkkizdə sovet sədri Səmayə su sənəyini suya salıb sındırdı.

* * *

Çatı gətir, çay içində çal qatıra çatı çataq.

* * *

Cümə axşamı Cümə məscidində cürə Cabbarın cübbəsini cüvəllağılar cilvitdilər.

* * *

Şikəstə çalan, şikəstəsizləmişəm, şikəstə çal!

GÖSTƏRİCİ

I. Şəxs, mifoloji və folklor obrazlarının adları

Səni verənə qurban olum,
Könül görənə qurban olum!
Mən demişdim xoruz ver,
Fərə verənə qurban olum!
Süd dibi, qatıq dibi,
Qadaların alsın bibi!
Süd yala, qatıq yala,
Qadaların alsın xala!

Evim-əşiyim, hədiyim,
Allahdan dilədiyim.
Qaraçıdan qapdığım,
Haqq yolundan tapdığım!

Dəyirman altı qabax,
Yarpağı tabax-tabax.
Nəvəmə bir qız seçəcəm,
Uzun boy, açıq qabaq.

Balam yaraşılıdı,
Qəndə bulaşılıdı.
Ay qara milçək,
Balamdan əl çək!

Pişiym , pişiym, bağda-sər,
Eşiyə çıxma, yel əsər.
Taxçada pendir,
Qaç onu yendir!

Qızım qızlar içində,
Əyrisi yox qıçında.
Qızıma elçi gələcək,
Gələn ayın içində.

A balaca oğlan,
Bazarda tullan!
Qoy qızlar görsün,
Dərdinnən ölsün!

Qızım, qızım, qızlar ağası,
Başında var tomağası.

Balama qurban iki kişi,
Bir fəsəli, biri pişi.

Əzizinəm əzəl sən,
Sən hər güldən təzəsən.
Arzum budu, a qızım,
Tuppulu-tuppulu gəzəsən.

Qızım, qızım, qız ağa,
Qızı vermərəm uzağa.
Qızıma elçi gələcək,
Əlli atlı, yüz ağa.

Balam o bağdan gəlir,
Zülfü sabahdan gəlir.
Çirməyib qol-biləyini,
Çiçək yığmaqdan gəlir.

Çirmənib ağ biləklər,
Dam üstə qar kürəklər.
Görsə atası gəlir,
Həm qaçar, həm iməklər.

Qarayam Qəmbər kimi,
Müşk ilə ənbər kimi.
Anam məni çox sevir,
Tanrı, peyğəmbər kimi.

Qızıl gülün yarpağı,
Astanalar torpağı.
Kim balamı istəməsə,
Gözünə bibər yarpağı.
Balama quzu qurban,
Quzunun yüzü qurban.
Quzudan qurban olmaz,
Anası özü qurban.

Qurban olum qurbana,
Yüyürər çıxar xırmana.
Xırmançı vurur qıçına,
Yıxılar arxın içinə.
Arxın içi çiçək olar,
Balam hamıdan göyçək olar.

Ağacın göyü qadan alım,
Dibinin şöyü qadan alım.
Gözümü sənə dikmişəm,
Tezəcə böyü, qadan alım.

Xoruzun ban səsinə,
Oynaram, dan səsinə.
Sən get, şirin yuxuya,
Mən deyim can-səsinə.

Laylay çallam həməşə,
Karvan gedər Həbəşə.
Yastığımda gül bitsin,
Döşəyində bənövşə.

Bala dadı,
Bal dadı, baladadı.
Nə balda nə şəkərdə,
Bulunmaz bala dadı.

Bala şirin,
Kim qatıb bala şirin?

Can hər şeydən şirindi,
Candan da bala şirin.

Qurbanam özüm sənə,
Həkətim sözüm sənə.
İşıqlı ulduz kimi,
Tikmişəm gözüm sənə.

Gül əkdim gül olasan,
Suvaram göyərəsən.
Çöldəki seyran təkli,
Meylin mənə salasan.

Əzizim, sənə qurban,
Könül verənə qurban.
Elə bildim fərəsən,
Becə verənə qurban.

Acı-qıcılar yarpağı,
Astanalar torpağı.
Kim səni istəməsə,
Gözünə bibər yarpağı.

A tarı, tarı, han tarı,
Gəl baxçamızdan bax Tarı.
Hər kim balamı istəməsə,
Onun evini yix Tarı.

A Tanrı-Tanrı, kərəm Tanrı,
Bunu da bizə verən Tanrı.
Birini veribsən nəzir-nizam,
Birini veribsən namə yazan,
Birini də ver üç olsun,
Şəhərlərə köç olsun,
İstəyənlər istəyir,
İstəməyənlər heç olsun.

Nənəm layla eyləsin,

Layla bilməz neyləsin?
Əgər layla bilməzsə,
Beşik desin, bələsin.

Laylay dedim adına,
Allah çatsın dadına.
Allah dada çatanda,
Məni də sal yadına.

Dağların lalasına,
Gözlərin alasına.
Bibilər qurban olsun,
Qardaşın balasına.

Laylay dedim adına,
Əli çatsın dadına
Laylay balam, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay

Laylay dedim gözüne,
Su ələnsin üzünə
Heç vədə göz dəyməsin,
Sənin qara gözüne.
Laylay balam, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Laylay dedim yatasan,
Yastığa baş atasan.
Bala çəkim nazını,
Boya-başa çatasan.
Laylay balam, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay.

Layla dedim yatasan,
Qönçə gülə batasan.
Qönçə gül payın olsun,
Kölgəsində yatasan.

Layla dedim yatğınan,
Bağ gülünə batğınan.
Bağ gülü kölgə salıb,
Kənarında yatğınan.

Leylanın adı nədi?
Şəkərdən dadı nədi?
Çağırırım səs verməz,
Bilmirəm dərdi nədi?

OYUNLAR

ÇİLİNG - AĞAC

Uşaqlar bir uzun, bir kiçik ağac götürürlər. Gödək ağacın adı çiling olur. Sonra iki dairə çəkirlər.

Oyunda iki nəfər iştirak edir. Uşaqlardan biri dairənin içində durub əlindəki ağacla çilingi vurur. Bacardıqca uzağa atır. O biri uşaq yüyürüb çilingi gətirir. Dairənin içinə atmağa çalışır. Çilingi atan əlindəki ağacla çilingi geri qaytarır. Çiling dairənin içərisinə düşərsə, oyunçuların yeri dəyişir.

MÜÇÜK

Qoyun dərisinin üstündə yun olmaq şərtlə dəmir manatlıq boyda kəsirlər. Dəridən bir az balaca qurğusunu deşib dəriyə bağlayırlar.

Müçüyü ayaqda oynayırlar. Topuğun iç tərəfi ilə dayanmadan vurub sayırlar əgər müçük yerə düşsə, o biri oyunçunun növbəsi çatır.

BƏNÖVŞƏ

Uşaqlar bərabər sayda iki dəstəyə bölünür. Hər dəstə

özünə başçı seçir. Dəstələr bir-birindən xeyli aralı dayanır. Uşaqlar əl-ələ tutuşurlar. Dəstə başçılarından biri üzünü o biri başçıya tutur:

- Bənövşə.

O biri dəstə xorla deyir:

- Bəndələn düşəl!

Birinci dəstənin başçısı soruşur:

- Bizdən sizə kim düşə?

Yenə xor cavab verir.

Uşaqlardan birinin adını çəkirlər:

- Adı gözəl, özü gözəl
Lalənin özü düşəl!

Lalə öz cərgəsindən ayrılıb yüyürə-yüyürə qarşıdakı dəstənin içinə girir. Oyunçuları biri-birindən aralamağa çalışır. Əgər cərgəni aralaya bilsə, uşaqların birini götürüb öz yerinə qaydır. Mühasirəni keçə bilməsə, əsir düşür. Beləliklə, oyun davam edir. Hansı dəstədə çox uşaq qalarsa, həmin dəstə oyunun qalibi sayılır.

SİÇAN-PİŞİK

İştirakçılar dairəvi düzülür. Bir-birinin əlindən möhkəm yapışırlar. Uşaqlardan biri siçan, o biri pişik olur. Siçan dairənin içinə girə bilməz. Hansı uşaq buna imkan versə,

özü siçan olmalıdır. Dəstə pişiyin tərəfindədir. Hamı çalışır ki, pişik siçanı tutsun. Siçana yol verməsələr də, pişiyə yol verirlər.

Əgər pişik özü siçanı tuta bilsə, başqa iki uşaq siçan-pişik olur.

MOZDAŞ

Bu oyunda iki uşaq iştirak edir. Xırda, yumru bir daş tapıb buna moza deyirlər. Mozanı böyük bir daşın üstünə qoyub, aralıdan xətt çəkirlər. Əl boyda yastı daş götürürlər. Bunun da adı löpükdü. Uşaqlardan biri mozaqibi olur, o biri löpük atır. Löpüyü atan xətdən irəli keçsə, cığallıq eləmiş olur. O biri uşaq tələb edir ki, yenidən atsın. Löpük mozanı vurub saralsa, mozaqibi gedib gətirməlidir. Yox əgər vura bilməsə, oyunçuların yeri dəyişir.

Əgər mozaqibi mozanı gətirə bilməsə daş atan əlindəki daşla mozanın yerini döyəcləyir, açıq-qıçıq verir:

- İşlə, canım tərləsin,

Tərrəməsə, çərləsin:

Mozadibi mozanı yerinə qoyur, oyun davam edir.

YEDDİ DAŞ

Yeddidaşın oyun qaydaları mozadaşla eynidir, fərqi yalnız daşların sayıdır. Burada sozaqibi və moza qoymurlar. Yeddi yastı daşı üst-üstə yığırlar.

GÖZBAĞLAYICI

Uşaqların sayında məhdudiyət yoxdur. Nə qədər çox olsa, oyun o qədər maraqlı keçir. Sanama sanyırlar, kim axıra qalsa, onun gözünü bağlayırlar. Gözübağlı uşaq o biri uşaqları əl fəhminə tapmalı və tutmalıdır. Uşaqlar onun yan yörəsində durub oynayırlar, səs salırlar. Gizlənməyə ehtiyac qalmır. Gözübağlı oyunçu kimi tutsa, həmin uşaq onu əvəz etməlidir.

XAN-VƏZİR

Oyunda beş uşaq iştirak edir. Eyni ölçüdə beş kağız götürülür. Kağızlara beş ad yazılır: Xan, vəzir, axtarıcı, vurucu, oğru. Püşk atırlar. Hərə kağızın birini götürür. Heç kəs dinmir. Şah kimdədirsə, əvvəlcə dillənir:

- Axtarıcı oğrunu tapsın!

Yerdə qalanlar da bu sözü xorla deyir.

Oğru səsini çıxartmır.

Axtarıcı bir-bir uşaqların üzünə baxır. Əgər oğrunu düz

tapmasa, şah əmr verir. Vurucu axtarıcını cəzalandırır. Əgər oğrunu düz tapsa, oğruya cəza verilir.

DALA YAYLIQ ATMA

Oyunçular yerdə dairəvi istiqamətdə otururlar. Uşaqların biri dəsmal götürüb dairə boyunca yüyürür. Dəsmal xəlvətcə birinin dalına atır. Həmin uşaq bunu bilərsə, yüyürüb dəsmal atanı tutur. Birinci uşaq öz yerində əyləşib, oyunçular dəyişir.

QOTURUM SƏNDƏ

Bu oyunda əsas şərt əlini başqasına toxundurmaqdır. Onda qotur o biri uşağa keçir. O da əlini bir ayrısına vurur. Beləliklə, oyun davam edir.

GİZLƏNPAÇ

Əvvəlcə sanama sanayırlar, kim sonra qalsa, o gözünü yumur. Qalanları gizlənin. Gözünü yuman açmamışdan əvvəl xəbərdarlıq eləyir:

- Açdım paç,

Gizlən paç.

Gizlənməyə

Yekəbaş.

Gizlənlər deyir:

- Alma desəm açarsan,

Armut desəm, açmazsan. Gözünü yuman uşaq yenə qışqırır:

- Alma saraldı,

Gözüm qaraldı.

Gizlənlər alma deməsələr göz yumanın gözünü açmağa ixtiyarı yoxdu. Uşaqlar yerini bərkidəndən sonra biri, deyir:

- Alma, alma!

Yuman gözünü açır, kimi birinci tapırsa, həmin oyunçu gözünü yumur.

BƏŞDAŞ

Beş dənə xırda yumru daş götürülür. Əvvəlcə qərçimək olur. Daşları qərçiləyirlər. Yəni ovucun içindən göyə atıb üstü ilə tuturlar. Kimin daşı yerə düşmüşsə, oyun ondadır. Daşları yerə atıb bir-bir dənəyirlər. Buna dənəmə deyirlər. Daşın dördü yerdə qalır, birini göyə atırlar. O göydən düşüncə yerdən daşla bərabər tuturlar.

Dənəmədən sonra ikiləmə gəlir. İkiləmədə daşı həmin qaydada göyə atıb yerdəkinin ikisi ilə birlikdə götürürlər. İkiləmədən sonra üçləmədi. Üç daşı bir, bir daşı ayrıca götürürlər. Sonra doppa gəlir. Doppa nisbətən çətindir. Bura çatanda rəqib oyunçu deyir:

- Doppa.

Yerdən qopma.

Doppada daşın beşini də ovucun içində tuturlar. Daşın birini göyə atıb, dördünü yerə qoyurlar. Sonra həmin daşları təzədən yerdən götürürlər. Oyunun axırını mərhələsi itələmədi. İtələmədə daşları dağınıq atırlar. Bir-birinə bitirsə, oyunu davam etdirmək olmaz. O biri oyunçu üçüncü barmağın üstünə keçirir. Daşlardan birini götürüb rəqibə deyirlər ki, itini göstər. Bir daş it olur. İti adətən qapının ağzından keçirirlər ki, o biri daşları keçirməyə mane olsun. Tək əllə daşın birini tallamağa götürüb o biriləri qapıdan keçirirlər.

Beşdaşın xüsusi cəza qaydaları var: bal çıxartma, quşunu göstər, çimdikləmə, cırmaqlama, yağlama. Daşların hamısını əlin üstünə düzür, atıb tuturlar. Bu işi uduzan tərəf icra edir. Daşlardan hansı yerə düşübsə, həmin daş rəqibin cəzası olur. Əgər küpədən bal çıxartma düşübsə, daşı əlin içində gizlədirsən. Əli yerə dayayıb barmaqların arasında yer qoymaq şərti ilə daşı ovcunda saxlamalısan. Rəqib həmin daşı çıxartmaq istəyəndə əlini cırırlar. Əgər quş göstərmə yerə düşdübsə, daşı rəqibin

barmaqlarının arasına qoyub bərk sıxırlar. Quşu göstərə bilmirsə, istənilən qədər cəzalanır.

Çimdikləmə - daşı göyə atıb tutma məqamında uduzanın əlini çimdikləyirlər. Daş yerə düşənə qədər cəza davam edir. Yağlamada daşı atıb tutana qədər rəqibin əllərini yağlayır, yəni sıgallayırlar. Beş daş oyunu yüksək məharət və ustalıq tələb edən oyundur. Bir zamanlar bu oyunu təkcə uşaqlar yox, böyükklər də oynamışlar.

QARA QAZAN

Oyunçular iki dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstənin öz başçısı olur. Arada müəyyən məsafə saxlayırlar. Birinci dəstə soruşur:

- O qara qazan doludumu?

İkinci dəstə cavab verir:

- Dolduda boşaldıda.

Onun bu qayda ilə davam edir.

- Çömçə yarım doldumu?

- Doldu da boşaldı da.

- Anan saçını yudumu?

- Yudu da daradı da.

- Hansı qızını ərə verir?

- Balaca qızını ərə verir.

- Toynan gələk, tütəknən?

- Toynan da tütəknən də.

İkinci dəstə çala-çala gəlir.

Kiçik qızı gəlin aparırlar.

A TƏRXANA-TƏRXANA

Bu oyunda iki uşaq iştirak edir. Uşaqlar qollarını bir-birinə tərsinə keçirirlər. Hərəsinin üzünü bir tərəfə baxır. Biri belini aşağı əyir, o birini dalına alır. Aşağı əyilən soruşur:

- Göy də nə var?

O biri cavab verir:

- Göy muncuğu.

Bu dəfə göyə baxan uşaq soruşur:

- Yerdə nə var?

- Yer muncuğu.

Yenə birinci uşaq deyir:

- Adın nədi?

- Tərxana.

Bu sözü eşidən kimi əyilən uşaq belindəki uşağı yerə atır:

- Al di məni arxana!

Oyunçuların yeri dəyişməklə oyun davam edir.

ƏNZƏLİ

Bu oyunu oğlan uşaqları oynayırlar. Əvvəlcə sanama sanayırlar. Hər kim sonda qalsa, əllərini dizinə qoyaraq iki qat əyilir. Sanamada birinci çıxan uşaq solla olur. İlk dəfə molla tullanır. Sonra qalan uşaqlar əlini əyilən uşağın belinə qoyub hoppanır və

deyir:

- Ənzəli xan, Ənzəli.

İkinci dəfə tullananda deyirlər:

- Fikirə xatun rəhbəri.

Üçüncüdə yatan uşağa bir təpik vururlar, hoppanırlar.

- Üç də bir təpik vururlar.

Hər dəfə tullanıqca bu sözləri deyirlər:

- Dördüdə donquz əzərlər.

Beşdə papaq qoyun düşməsin.

Papaq qoyub hoppanırlar.

- Altda papağı götürürlər.

Papağı götürüb keçərlər.

Yeddincidə guya qılinc qırırlar. Əl hərəkətləri ilə göstərib tullanırlar:

- Yeddidə qılinc qırırlar.

Oyun bu qaydada davam edir:

- Səkkizdə əl dəysin, ətək dəyməsin.

- Doqquzda nə əl dəysin, nə ətək.

Hoppanan uşağın ətəyi, doqquzda nə əli, nə ətəyi yatan uşağa toxunmamalıdır.

Onuncuda yerdə xırda daşlar yığıb adını yumurta qoyurlar. Hoppanan deyir:

- Onda yumurtlayırlar.

XVI. XALQ TƏBABƏTİ (Türkcərarələr)

QIZILGÜL VƏ ONDAN HAZIRLANAN MƏHSULLAR

GÜLQƏND

Qızılgülün ləçəklərini şəkər tozu ilə ovurlar. Sonra şüşə qablara doldurub gün düşən yerə düzülür.

Gülqənd ürək ağrılarında, qan-damar xəstəliklərində çox faydalıdır.

GÜLAB

Gülabın hazırlanma tarixi çox qədimdir. Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sində gülabın adı tez-tez çəkilir.

Gülab üçün qızılgül, az miqdarda mixəyi gül götürülür. Xüsusi qazanlarda ehtiyatla çəkirlər. Çünki ətri çox zərif, uçucudur. Gülabı şüşə qablara yığırlar. Qabın ağzını əvvəl tıxac, sonra xəmirə bağlayırlar. Qırx gün günün altında saxlayırlar. Günəş şüalarının təsiri ilə gülün ətri özünə qaydır.

Gülab baş ağrısını yox edir, qızdırmanı aşağı salır, qanı duruldur, xoş əhval gətirir.

QIZILGÜL ŞƏRBƏTİ

Bu şərbəti ilin bütün fəsillərində hazırlamaq olar. Yazda gül suyu düzəldilir. Şərbət hazırlayanda isə həmin suyun içinə şəkər tozu qatırlar.

GÜL SUYU

Qızılgülün ləçəkləri təmizlənir, doğranır. Ağzıbağlı qazana su töküb gülü qaynadırlar. Sonra şəkər tozu qatırlar. Hazır olanda limon duzu əlavə olunur. Mürəbbə yenə qızılgül rəngi alır.

Qızılgüldən hazırlanan digər məhsullar kimi qızılgül mürəbbəsi də ürək ağrılarında yaxşı təsir bağışlayır.

ŞƏFALI BİTKİLƏR VƏ ONLARDAN HAZIRLANAN MƏHSULLAR

KƏKOTU

Dağlıq yerlərdə, yamaclarda bitir. Kəkotunu yığıb kölgədə qurudurlar. Çay kimi dəmləyib içirlər.

Kəkotu çayı xəstəni tərlədir, qan dövranını qaydaya salır.

QƏFLİ

Qəfli görünüşünə görə kəkotuya oxşayır. Lakin tamı kəkotudan fərqlidir. Qəfli həm dağlıq, həm də dağ ətəyi yerlərdə bitir.

Qəfli çayı sancını kəsir. Soyuqdəyməni götürür.

QANTƏPƏR

Buna sarı çiçək də deyirlər. Dağlıq yerlərdə, çəmənliklərdə bitir.

Qantəpər çayı qan təzyiqini aşağı salır. Soyuqdəymə hallarında yaxşı təsir göstərir.

DAŞ YARPIZI

Daşyarpızı adi yarpızdan fərqlənir. Par dəmləməsindən istifadə olunur.

Böyrəkdaşını salır, mədəsi pozulanlar üçün faydalıdır.

GÜLXƏTMİ

Gülxətmninin çiçəklərini yığıb kölgədə qurudurlar.

Çay kimi dəmləyib içirlər. Sinə ağrılarını və öskürəyi kəsir.

ƏMƏNKÖMƏNCİ

Yarpaqlarını və zoğlarını yığıb sıyıq bişirirlər. Quru öskürək və sinə tutulması hallarında çox təsirlidir.

GİCİTKAN

Gicitkana söyüd çubuğu, yarpız, qəfli, kəkotu, qantəpər, cökə çiçəyi, nanə qatıb bir yerdə qaynadırlar. Bu suya horhouş suyu deyirlər. Qarın ağrısı və səpmələrdə xəstəni horhouş suyuna salırlar.

BAĞAYARPAĞI

Bağayarpağı irinləmiş yaralarda, çibanda, sızaxlarda istifadə olunur. Təzə dərilmiş bağayarpağını həmin yaraların üstünə bağlayırlar.

NAR KÖKÜ

Narın nazik köklərini yuyub suda yaxşıca qaynadırlar. Nar kökünün suyu mədə ağrılarını, qarın ağrısını dayandırır.

NANƏ ARAĞI

Nanənin çiçəklərini şaxlı-şəvəlli qazana doldurub arağını çəkirlər. Sonra şüşə qablara doldurub ağzını xəmirlə möhkəm bağlayırlar.

Nanə arağı sancını kəsir, ayaq işləməsini dayandırır.

ŞAFTALI ARAĞI

Şaftalı çəyirdəkdən ayrılır, qıçqırır, ondan sonra arağ çəkilir. Şaftalı arağı uşaqlarda qurdu tökür.

ŞAHTƏRƏ ARAĞI

Şahtərə dağətəyi yerlərdə bitir. Kövrək zoğları, xırda çəhrayı çiçəkləri olur. Şahtərə yazın axırlarında, yayın əvvəllərində yığılır, arağı çəkilir.

Şahtərə arağı qaşınmanı, səpgiləri sağaldır.

YARPIZ ARAĞI

Yarpız çiçəkləyəndə yığırlar. Qazanlara doldurub arağını çəkirlər.

Yarpız arağı öd yolları və qaraciyər xəstəliyinə çox yaxşı təsir göstərir.

BİŞMİŞ SOĞAN

Baş soğan qabıqlı halda közdə bişirilir. Qat-qat soyub isti-isti yarıya döşəyirlər.

Bişmiş soğan hoylamış yaralarda, çibanda, dolamada çox xeyirlidir.

ƏVƏLİK

Qara əvəlik həm dağ, həm də aran yerlərdə bitir. Ağ əvəlik tək-cə dağda olur. Əvəliyin dəmləməsi qarın ağrısını, sancını kəsir.

QARĞIDALI SAÇAĞI

Qarğıdalı saçağını qurudurlar, dəmləməsi böyürək ağrılarında yaxşı təsir göstərir.

YEL CÖVÜZÜ

Yel cövüzünü ana südü ilə qatıb körpə uşaqlara verirlər. Bunun üçün yel cövüzünü həvəngdə döyür, yaxud bıçaqla qaşıyırlar.

Yel cövüzü körpələrin sancısını götürür.

DÜYÜ

Düyü həlimini camış qatığına, yaxud süzməsinə qatıb çalırlar. Mədəsi pozulmuş uşağa yedirtmək üçün çox faydalıdır.

GÖYƏM

Göyəm suyu və mürəbbəsi mədə ağrıları və ayaq işləməsi zamanı çox yaxşı təsir göstərir.

LİMON

Qanı duruldur, iştah açır, qan təzyiqini aşağı salır. Limonu həm çaya salır, həm də dilimləyib yeyirlər.

İSTİOT

İstiot bişmişlərə dad verməklə yanaşı, sancını kəsir, qarın ağrısını dayandırır.

GAVALI

Gavalının bir neçə növü var: sarı gavalı, qara gavalı, uzunburun gavalı, albuxara gavalısı, partdax gavalı və s.

Qara gavalı ilə albuxara gavalısını qurudurlar. Bunları isladib yemək qəbizliyi aradan qaldırır.

ARMUD

Armudun müalicəvi əhəmiyyəti çoxdur. Mədəni qaydaya salır. Həzm prosesini yaxşılaşdırır, işləmə-qusmanı dayandırır.

ƏNCİR

Əncirin həm özü, həm də mürəbbəsi və cemi ürək ağrıları, zəiflik hallarında çox xeyirlidir. Ənciri qurudub, qurusundan da istifadə edirlər.

TUT VƏ TUTDAN HAZIRLANMIŞ MƏHSULLAR

Deyirlər tutu Xızır İlyas Özü əkib. Tut qədər bol məhsul verən ağac çətin tapılar. Tutun növləri çoxdur: ağ tut, qara tut, xartut, mor tut və s tut ehsandır.

BƏHMƏZ

512

Tutu iri şala çırpırlar. Sonra pörtləyib süzülər. Tut şirəsini mis tiyanlarda qaynadırlar. Bəhməz hazır olana yaxın üzündə sarı köpük olur. Buna sarıköynək deyirlər. Sarı köynəyi tökməzlər. Ayrıca yığıb, qatıq bəhməz düzəldərlər.

Bəhməz sinə ağrılarında, öd, qara ciyər xəstəliklərində təsirli dərmanlardan sayılır. Suyu, yaxud inək südünə qatıb içərlər.

TUT QURUSU

Tutu çırpıb təmizləyirlər. Qarğıdan təpəcə hörüb üstünə bez salırlar. Tutu ora səpib qurudurlar. Çalışırlar ki, su dəyməsin. Su dəyəndə tut qaralır, öz keyfiyyətini itirir.

Tut qurusu şəkər xəstəliyi olanlar üçün xeyirlidi; qəndi əvəz edir.

TUT ARAĞI

Tutu çırpıb taxta qablara doldururlar. Qızcırdıqdan sonra arağını çəkirlər.

Tut arağı qan-damar sistemi xəstəliklərində xeyirlidir. Damarları təmizləyir, qanın qatılmasının qarşısını alır.

TUT SİRKƏSİ

Tut sirkəsi hərarəti aşağı salır. Gülab ilə qarışdırıb bədənə sürtdükdə xəstəni tərlədir, soyuqdəyməni sağaldır.

NAR VƏ ONDAN HAZIRLANAN MƏHSULLAR

Xalq təbabətində narın həm özündən, həm də ondan hazırlanan məhsullardan istifadə edilir. Nar qızdırmanı salır, nar qabığından hazırlanan dəmləmə qarın ağrısını kəsir.

NARŞƏRAB

Turş narı sıxır, ağzı kip bağlanan şüşə qablara doldurub saxlayırlar. Narşərab iştahı açır, qanı durulaşdırır.

513

NARTAŞA

Narın gilələrini sıxır, qaynadır və içinə azca şəkər tozu qatırlar. Bir çox yeməklər süfrəyə nartaşa ilə verilir; əvəlikli umac, xəngəl, kabablar və s.

Nartaşanın müalicəvi əhəmiyyəti həzm sistemini qaydaya salmaq və soyuqdəyməni aradan götürməkdir.

ÇÖRƏK NÖVLƏRİ

ÇAD

Qarğıdalı unundan xəmir yoğrulur. Xəmralı kimi yayılır, sac üstündə bişirilir.

KÜLLÜ KÖMBƏ

Buğda ununa şəkər tozu, yağ qatılır, bərk xəmir yoğrulur. Sininin içini yağlayırlar. Xəmiri yastılayıb qoyurlar. Üstünə yumurta çəkir, küncüt, xaşxaş səpirlər. Çəngəllə bəzək vururlar.

Ocaqdakı közü götürüb qırağa atırlar. İstü külün üstünə qoyulmuş sininin ağzını saca örtürlər. Sacın külünü təmizləyirlər. Sacın belinə köz tökürlər.

XAMRALI

Buğda ununa balatı qatıb acıdırlar. Xəmir gələndə kündələyir, təndiri odlayırlar. Təndir ağarır. Közün üstünə su səpirlər. Buna dəndənə deyirlər. Təndirin ağzında başlayaraq cərgə ilə çörəkləri yapırırlar. Təndir əppəyinin üzünə yumurta yaxır, xaşxaş səpir, çəngəllə naxışlayırlar. Yarısı qızarmış əppəkləri təndirin dibinə düzüb, koğa ilə qızadırlar.

SAC YUXASI

Həm acıtmalı, həm acıtmasız olur. Yuxa nazik yayılır. Sacın

üstünə salınır. O üz, bu üz çevirib götürürlər.

FƏSƏLİ

Çox yuxa bişirəndə dalınca fəsəli salırlar. Deyirlər ki, günahdı, sac yanır, qarğış eləyir.

Beş-altı yuxanı yağlayır, üst-üstə yığırlar, sonra lülələyib yastılayır, təzədən yayırlar. Sacın üstündə oxlovun ucu ilə deşdəkləyir, deşiklərə yağ töküüb o üz bu üz çevirirlər.

FƏTİR

Fətir yuxaya nisbətən qalın yayılır, kiçik olur. Xəmiri yuxanın eynidir.

TƏNDİR LAVAŞI

Xəmiri xəmralının eynidi. Azca bərk yoğrulur. Ən azı dörd, yaxud altı adam bişirir.

Təndir lavaşı quru olduğundan uzun müddət qalır. İliq su ilə isladıb üstünü basdırırlar. Bir qədər keçdikdən sonra qatlayıb üst-üstə yığırlar.

KƏTƏ

Bərk xəmir yoğrulur. Xəmirə maya vurulmur. Bir qədər qalın yayılır, içinə içlik qoyulub ağız-ağıza qatlanır.

KƏTƏNİN İÇİ

Cincilim, çöl keşnişi, ispanaq, şomu və s. pencərdən kətə bişirilir. Göy doğranır, yuyulur, ovulur, pendir, yaxud şor qatılır, nar dənəsi və göy soğan vurulur.

Göy kətəsi bişən kimi üst-üstə yığılır, bir-bir yağlanır.

QATDAMA

Yeddi yuxa yayılıb üst-üstə yığılır. Sonra lülələnilib bir neçə yerə kəsilir. Yastılanır. Qatdamanı dağ olmuş yağa salıb o üz bu üz qızardırlar. Hazır qatdamanın üstünə şəkər tozu səpirlər.

QUYMAQ

Unu su ilə möhkəm çalır, yumurta əlavə edib qarışdırırlar. Sonra xəmiri dağ olmuş yağın içinə tökürlər. Bir üzü qazmaq tutan kimi o biri üzünə çevirib qızardırlar.

XƏŞİL

Suyu qaynadırlar. Bəzən bu su çiçəklərin (kəkotu, qəfli, qantəpər) dəmləməsi olur. Suya azca duz atırlar. Bir əllə unu yavaş səpir, o biri əllə qarışdırırlar. Xəşili taxta qaşığıla çalırlar. Sonra ağzını örtüb qaynamağa qoyurlar.

Hazır olduqda boşqablara çəkilib, üstünə kərə yağı tökülür.

HALVA

Halvanı iki cür bişirirlər: un halvası, umac halvası. Gəncədə əsasən umac halvasına üstünlük verirlər. Bu halva daha ləzzətli çıxır.

Undan umac ovulur. Aş süzəndən keçirilir, irisi, xırdaşı ayrılır. İri umac əvvəlcə tökülür, xırda isə qızarana yaxın. Şərbəti düzəldib hazır qoyurlar. Şərbətə gülab, sarı kök, zəfəran vurulur.

Yağı dağ edib umacı yavaş-yavaş tiyəyə tökür, iri kürəklə çalırlar. Umac qızarıanda qaynar şirəni əlavə edib qarışdırırlar. Halva yağa düşür. Hazır olana yaxın qoz ləpəsi (əzilmiş halda) qatırlar.

Halvanı nazik yayılmış yuxa ilə yeyir, ehsanlıqdısa yuxalara büküb paylayırlar. Boşqablara düşdükdə qaşığıla naxışlar salırlar.

YARMA XƏŞİLİ

Buğda arıtlamır, yuyulur, kirkirədə çəkilib. Su qaynadılır, azca duz atılır. Yarmanı yavaş-yavaş qarışdırmaqla xəşil çalınır.

Yarma xəşili un xəşilinə nisbətən gec bişir. Hazır olanda üstünə sarımsaq-qatıq tökürlər.

TUTMAC

Soğançanı yağda qovurub üstünə su tökürlər. Başqa qabda umac lobyanı bişirib qatırlar. Xəmir yoğrulur, əriştə kəsilib və qaynayan suya əlavə edilir. Hazır olana yaxın doğranmış keşniş səpilir, duz, istiot vurulur.

UMAC

Əvəlikli umac müalicəvi bişmişlərdəndi. Soyuqdəyməni götürür. Soğan qovrulur, üstünə su tökülür, əvəlik xırda-xırda doğranıb isti suda yüngülvari pörtlədilir. Umac ovulur və əvəliklə birgə qazana tökülür. Əvəlikli umaca duz, istiot əlavə edərək süfrəyə verirlər. Bu xörəyə nartaşa, yaxud alça turşusu qatanda daha ləzzətli olur.

QAZXƏNGƏLİ

Soyuq havalarda tez-tez bişirilən xörəkdir. Əksər hallarda toyuq əti ilə hazırlanır.

Soğan doğrayıb yağda qızdırırlar, üstünə əvvəlcədən bişirilmiş toyuq ətini suyu ilə bərabər tökürlər. Qaynayıanda xırda-xırda doğranmış xəngəl əlavə edilir. Doğranmış keşniş, duz, istiot vururlar. Süfrəyə sarımsaq-qatıqla verirlər. Soyuqdəymə hallarında ən yaxşı dərman sayılır. El arasında deyirlər: "Ölü yese dirilər".

ƏVƏLİK AŞI

Əvəlik aşı da xalq təbabətində dərman kimi işlədilir.

Əvəlik aşı üçün götürülmüş düyü yuyulmur. Əgər yuyulsa müalicəvi əhəmiyyətini itirər.

Xırda-xırda doğranmış soğan azca yağda qızardılır. Bu xörək əsasən mədəsi pozulmuş xəstələr üçün nəzərdə tutulduğundan yağı az işlədirlər. Qızarmış soğana su əlavə edib qaynadırlar. Doğranıb isti suda yuyulmuş əvəlik və düyü qazana tökülüb

qatılaşana qədər qaynadılır, istiot və duz vurulur.

UNUDULMUŞ XÖRƏKLƏR

HOPBACA

Südlə bişirilən xörəklərdəndir. Əriştəni kəsib qovurlar. Bişmiş südün içinə tökürlər. Süd əriştənin canına hopur. Bişmiş adı da buradan götürülüb. Hazır olana yaxın duz və sarıkök əlavə edir, üstünə yağ tökürlər. Hopbacanı azca düyü qatmaqla da bişirmək olar. Süfrəyə verəndə şəkər tozu səpilir.

FİRNİ

Gəncədə çox yayılmış xörəkdi. Düyünü arıtlayıb yuyurlar, sonra qurudub əl kirkirəsində yarma kimi əzirlər. Hazırlanmış unu camış südünün içinə töküüb qaynadırlar. Bişənə yaxın şəkər tozu və gülab qatılır.

SƏMƏNİ HALVASI

Buğda təmizlənir, cücərdilir. Cücərtilər həvəngdəstədə, yaxud daşla əzilir. Torbalara tökülüb sıxılır. Buğdanın şirəsi tiyanlara tökülüb qaynadılır. Səməni halvası çətin hazırlanan və gec başa gələn xörək olduğundan bu işi tək görməzlər. Halvanı əksər hallarda kişilər çalırlar.

SÜLFÜLLÜ

Sülfüllü çox zaman qaxac ətdən hazırlanır. Qaxac olmayanda təzə ətdən də götürmək olar. Əvvəlcə yağlı, sümüklü əti soğanla bişirirlər. Sülfüllü xəmiri oxlov formada yuvalanır. Bıçaqla kəsilir, araları açılıb qaynanmış duzlu suya tökülür. Qaynatdıqdan sonra süzülür. Üstünə sarımsaq-qatıq və əvvəlcədən hazırlanmış ət suyu ilə birlikdə əlavə edilir.

BALIQ LƏVƏNGİSİ

518

Balıq bütöv təmizlənir, içərisi çıxarılır. Bir dəstə şüyüd, bir dəstə keşniş doğranır, halqa-halqa kəsilmiş bir limon, az miqdarda qoz, şabalıd, duz və istiot qarışdırılaraq balığın içinə qoyulur. Sonra qazana iki stəkan su tökülür. Hazırlanmış balıq buxarda bişirilir, süfrəyə nartaşa ilə verilir.

QOVUT

Buğdanı arıtlayıb qovurlar. Qovurğanı kirkirədə çəkib ələyirlər. İrisi ayrı olur, xırdası ayrı.

Qovut ununu şərbətin içinə çalırlar. Halvayabənzər kütlə alınır. Əsasən Xızır Nəbi bayramında hazırlanır. Çox tamlıdı.

HƏDİK

Buğdanı, qarğıdalını ayrı-ayrı bişirib yekə qazana doldururlar. Üstünə lobyə və umac töküüb yenidən qaynadırlar. Bişənə yaxın qoz ləpəsi tökürlər.

Bəzi hallarda hədik qazanına hazır baş-ayaq da salırlar. Hamısı birlikdə həl bişir.

Hədiyi çox vaxt diş çıxaran körpə uşaqların adına asırlar. Buna diş hədiyi deyilir. Diş hədiyini qonum-qonşuya paylayırlar.

519

XVII. YUXUYOZMALAR

Avtobus-səfər gözlənilir.
Ağac-ən böyük arzun çin çıxacaq.
Ağlamaq-əsəbin pozulacaq.
Ad günü-yığıncıqda olacaqsan.
Ay-sınaqdan çıxacaqsan.
Aypara-itki.
Akvarium-xoş sıxıntı.
Alma-arzuna yetişəcəksən.
Alov-sıxıntı.
Ana-sıxıntıdan çıxacaqsan.
Ata-hərəkət et, bərəkətli olarsan.
Ağ gül-uzaqlaşmaq.
Bağ-bərəkətə yetmək.
Badam-şadlanmaq.
Bazar-xərcə düşmək.
Bal-bəddən çıxmaq.
Balıq-istəyinə nail olmaq.
Balta-kömək axtararsan.
Bahar-rahatlıq.
Balkon-vəziyyətin ağırdır.
Baş-şad xəbər.
Bit-şad olacaqsan.
Bitki-sevinəcəksən.
Beşik-uşaq olacaq.
Bulaq-işin düzələcək.
Buynuz-qalmaqal.
Buğda-ruzi.
Bulud-sevinc.
Boşanma-eşq.
Qab-qacaq-qayğuların çoxalacaq.
Qan-qovuşuqdu.
Qapı-bərəkətə işarə.
Qarpız-şad xəbər.
Qatıq-bərəkətə yetmək.
Qəbiristan-varlanmaq.
Qızıl-qəm.

Qovun-xəstəlik.
Qoyun-bərəkət.
Su-aydınlıq.
Üzüm-göz yaşı.
Qurd-sağlamlıq.
Quş-bərəkət.
Daban-səfər.
Dağ-ucalıq.
Daraq-qayğı.
Darı-bir müddət xoşa gəlməyən hadisə.
Daş-çətinliyə düşmək.
Dəri-kasıblaşmaq.
Dərman-xəstəlik.
Dovşan-haqqında dedi-qodu.
Duz-istək, mehribançılıq.
Ev-darlıq.
Əl-ayrılıq.
Ət-işlərin dolaşacaq.
Ətir-görüş.
Zəmi-bərəkət.
Zəng-ayrılıq.
Zibillik-dava-dalaş.
İlan-günah.
İp-yol, səfər.
İt-bəd hadisə.
Yağış-aydınlıq.
Kabab-xəstəlik.
Kömür-qara gün.
Güzgü-bəxt yuxusu.
Gül-sevgi.
Limon-naxoşluq.
Məscid-hallalıq, bərəkət.
Muncuq-ürəkaçan hadisə.
Nar-istək.
Ov-itki.
Ox-güc, qüvvət.
Ocaq-qalmaqal.

A
Abbasəli
Abuzər
Abbas
Abdulla
Abuzər
Ağarza xan
Ali kişi
Anaxanım
Aşiq Ali
Aşiq Gülməmməd
Aşiq Məhərrəm
Aşiq Fatma
Ay
Ayyar
Ağlar-güləyən
Adıgözəl
Aldədə
Aslan şah

B
Bayqu xanım
Bədov kişi
Bənövşə
Bədnəzər
Boz ay
Bisavad Teymur
Bəhruz
Bayram

C
Cabbar
Camal
Ceyran
Cəbrayıl Əleyhissalam
Cürə Cabbar

Ç

Çoban Məhəmməd
Çilə

D
Daşdəmir
Dəli Alı

Ə
Əzrayıl
Əli
Əsgər ağa
Əhməd

F
Falçı
Fatma
Fatmacıq
Fələk
Firon

G
Güzar qarı
Güləndam
Gülü kişi
Günəş
Gülpəri

H
Hacı
Həzrət Adəm
Həzrət Süleyman
Həzrət Əli
Həsən bəy
Həsən xan
Hümbət
Hüseyn

X

Xalçoban
Xandar
Xatun
Xoca
Xumar xan
Xırda xanım
Xıdır Nəbi
Xudayar

İ

İmam Həsən
İsgəndər
İsmayıl
İmam Əli

K

Kamal kişi
Karvanbaşı
Keçəl
Kərbalayi İbrahim
Kor Fatma

Q

Qamanov
Qara Vəzir
Qəssab Əhməd
Qəhrəman
Qəşəm şah
Qırx lotu
Quleybani
Qulu

L

Lalə
Laləzar

M

Maral

Məhmünəvvər
Məhmud
Məmmədali
Məmmədخان
Məsim
Məhəmməd peyğəmbər
Məcid
Məlikməmməd
Murtuzəli
Musa

N

Nərgizə
Nərgiz

O

Ovçu Pirim

P

Pərzad
Piri baba

S

Saleh
Sara
Səlim
Süleyman
Suyun mələkləri
Sulduz
Ş
Şah oğlu Şah Abbas
Şalfiruz baba
Şərif kişi

T

Tamara
Təkə
Tərxala

Tükəzban

U
Usta Zeynal

Y
Yaqub peyğəmbər
Yazı yazan
Yezid

V
Vayısa qarı
Vəzir Allahverdi xan

Z
Zeynəb
Zöhrə
Zülfüqar

II. YER ADLARI

A
Ağdam (rayon)
Ağkilsə (kənd)
Alıncalı
Alvız
Araz (çay)

B
Bakı
Balçılı
Band (dağ)
Böyük Bağman

C
Cümə məscidi
Culfa (rayon)

D
Daşkəsən (rayon)
Dəlidağ
Daşqalaq

Ə
Əmirvar yaylağı
Əflatun (şəhər)

G
Gədəbəy (rayon)
Gəncə
Gəlin qayası
Göyçə (mahal)
Güləzar
Gürcüstan

H
Hil (şəhər)
Hələb

X
Xanlar (rayon)
Xaçbulaq yaylağı

İ
İmamzada
İstambul

K
Kəlbəcər (rayon)
Kür qırağı
kəpəz dağı
Kələmərçi
Kələm pörpüsü

Q
Qanlı körpü

Qara inək zağası
Qarabağ (mahal)
Qaradağ
Qaradağlı
Qoşqar
Qızılvang (kənd)
Qılınclı (kənd)
Qızılhacılı (kənd)

M
Məşəd (şəhər)
Misir
Moskva
Murov (dağ)

N
Naxçıvan
Naftalan
Novruzlu (kənd)
Novruz bayramı

O
Ozan (məhəllə)

P
Petiqulunun dərəsi
Pirabdalqasım

R
Rey

S
Seyfəli
Samux

Ş
Şəbiyi (şəhər)
Şəmkir
Şəmsəddin (mahal)
Şərur

T
Tehran
Təbriz
Tərtər (çay)
Tiflis
Tovuz
Tur (dağ)

U
Urum
Urmiya

V
Van (şəhər)

III. ƏŞYA-PREDMET ADLARI

(Daşlar, bitkilər, heyvanlar, meyvələr, xörəklər, silahlar və s.)

A
abbası
ağa
ağac
ay
ayı

ayran
alma
ala kərə
araba
armud
arpa
arxalıq
atıcı
aftafa
aftafa-ləyən
ahu
aş

B

baqqal
bağ
bağçı
bağır əti
bağayarpağı
bayquş
bal
balta
balaq
bardaq
batman
baca
bez
bəy
bərbər
biz
biyan
biçinçi
bıçaq
bozbaş
boyun
boyunduruq
boyunbağı
buğda

buxarı

C

camış
camış gönü
canavar
can dərmanı
ceyran
cehizlik
cəllad
cin
cöngə
cürdək
cüt

Ç

çaynık
çal qatır
çarıq
çarıqçı
çatı
çax-çax
çəsmə
çəkil
çəkmə
çəkməçi
çənə
çıraq
çomaq
çuval
çul
çuxa
çüy

D

dadamal
dağ
dağarcıq

damazlıq
dar ağacı
darvaza
darğa
darı
daxma
daş
daş armud
dəvə
dəyirman
dəmir
dərzi
dərə
dəri
divan
dik
ding
dolma
dolça
dovşan
don
donuz
duz
duzaq
dükcə
dırmıq
dırnaq

E

ev
elti
erməni
eşq camı

Ə

əvəngəz
əzgil
ələk

əppək
əjdaha

F

fil
fındıq

G

gədə
gəlin
gərdək
gilə
gor
gön
güzgü
gürz

H

haqq qapısı
hamam
hasa
hacıleylək
heyva
həkim
hil
hodaq
holavar

X

xana
xəzinə
xəngəl
xərək
xiyar
xoruz
xörək
xurcun

İ

ilan
iynə
inək
irəmə
it

K

karvan
kasa
kasıb
kələm
kəlləpaça
kəmər
kəndir
kəpək
kəpənək
kəfən
kirpik
kisə
kərənti
kotan
külüng
kündə
kürə
kürd
kürəkən
kürk
küftə
kişmiş
kökə

Q

qaval
qaz
qazal
qayalıq
qaynana

qamış
qamçı
qapı
qarağat
qara kərə
qarğa
qarğa-quzğun
qarğıdalı
qarpız
qatır
qaşırq
qəbir
qələm
qəmə
qəsr
qoz
qoyun
qol
qotaz
qoç
quzu
quzuqulağı
quymaq
quyruq
qul sahibi
qurut
quş südü
qılınç
qırğı
qurd

L

ləyən
ləmpə
ləçək
limon
lülək

M
mağar
mağara
mamaça
mac
məscid
misqal
mıx
mum

N
nal
nalbənd
naxır
naxır əppəyi
naxırçı
nəvə-nəticə
nehrə
nizə
noxta
noxud
nökər

O
ovsar
ovçu
olacaq
oraq
oxlov
ocaq ilanı

Ö
öküz
ördək

P
palıd ağacı

pələng
pəncə
piyalə
piltə
pinəçi
pişik
portağal
pota inək

S
saat
saqqız
sağsağan
samanlıq
saman çöpü
sandıq
sancaq
sap
sarıbaş qoyun
sarımsaqdöyən
sac
sərnici
sərçə
siçan
sicim
söyüd
süpürgə
sürü
süfrə

Ş
şabalıd
şahanə libas
şeytan
şir
şor

T
tabaq

taya
tamarzı
tat
taxt
taxça
mac
təkər
təndir
tərəzi
tərəkəmə
tərlan
təsbeh
təhnə
tikə
tısbağa
toğlu
toy paltarı
toyuq
toppuz
tövlə
tuman
turşulu aş
tülkü
tüfəng

U

ulduz
ulu
urva
urza

Ü

üzərlik

V

var əli
varlıq
vər

Y

yağ
yaylıq
yapıncı
yastıq
yarpız
yaxantı
yel
yelləncək
yemlik
yer
yəhər
yolçu
yorğa
yumurta
yurd bayquşu

Z

zahı qadın
zeh
zəhər
zili
zığzığ

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

I. İnamlar, sınımalar.

Quliyeva Gülüstan İsa qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

İbrahimova Xalidə Cabbar qızı, Gəncə şəhəri.

Abbasova Mərziyyə Qəmbər qızı, Gəncə şəhəri.

Hacıyev Zülfüqar Əli oğlu, Xanlar rayonu.

Məmmədova Hürü İsa qızı, Goranboy rayonu, Dəlməmmədli qəsəbəsi.

II. Ovsunlar, alqışlar, qarğışlar, yanamalar, lağlar, atmacalar, gileylər, tapşırımlar, andlar.

Quliyeva Gülnabat Dadaş qızı, Tovuz şəhəri.

Zeynalzadə İsrayıl Məmməd həsən oğlu, Gəncə şəhəri.

Quliyeva Durnatəl Zaman qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

İsmayılov Qasım Məhəmməd oğlu, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

İmanova Tərən Əbdüləli qızı, Daşkəsən rayonu, Kollu kəndi.

Əliyev Fərhad İman oğlu, Şamxor rayonu, Alabaşlı kəndi.

III. Mövsüm - mərasim nəğmələri və onlarla bağlı inamlar.

Üzərlikyandırma - Quliyeva Gülüstan İsa qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Yağışı kəsmək - Həsənova Məsmə Cəfər qızı, Gəncə şəhəri.

Sayaçı sözləri - Rüstənova Şahnisə Rüstəm qızı, Gəncə şəhəri.

Holavarlar - İmanova Tərən Əbdüləli qızı, Daşkəsən rayonu, Kollu kəndi; Rüstənova Şahnisə Rüstəm qızı, Gəncə şəhəri; Quliyeva Zərqələm Mehdi qızı, Gəncə şəhəri.

IV. Mifoloji rəvayətlər.

Ovçu Pirim - Əliyev Fərhad İman oğlu, Şamxor rayonu, Alabaşlı kəndi

Ocax ilanı - Əliyev Fərhad İman oğlu, Şamxor rayonu, Alabaşlı kəndi

Yeddi qardaş ilan - Alırzayev Allahverdi Mahmud oğlu, Gəncə şəhəri.

Qara pişik - Quliyeva Firəngiz Qafar qızı, Gəncə şəhəri.

V. Əfsanə və rəvayətlər

Məşədi Xanoğlan Həzi oğlu, Gəncə şəhəri.

Məmmədov Tahir Abbasəli oğlu, Gəncə şəhəri.

İmanova Tərən Əbdüləli qızı, Daşkəsən rayonu, Kollu kəndi.

Zeynalzadə İsrayıl Məmməd həsən oğlu, Gəncə şəhəri.

İsmayılov Qasım Məhəmməd oğlu, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Quliyeva Gülüstan İsa qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Quliyeva Durnatəl Zaman qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Müseyyəbov Ağakəşi Zaman oğlu, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Əliyev Fərhad İman oğlu, Şamxor rayonu, Alabaşlı kəndi.

Hüseynova Vüsalə Cəbrayıl qızı, Gəncə şəhəri.

Axundov Sahib İbrahim oğlu, Gəncə şəhəri.

Quliyeva Zərqələm Mehdi qızı, Gəncə şəhəri.

Əmrahov Əli Əmrah oğlu, Gəncə şəhəri.

Əhmədov Maqbet Mütül oğlu, Gəncə şəhəri.

Məmmədov Məmməd Namazalı oğlu, Gəncə şəhəri.

Zeynalzadə İsrayıl Məmməd həsən oğlu, Gəncə şəhəri.

İsayeva Həriz Sovzalı qızı, Gəncə şəhəri.

Hüseynova Hacıbaba Əli oğlu, Gəncə şəhəri.

Alırzayev Allahverdi Mahmud oğlu, Gəncə şəhəri.

VI. Nağıllar. VII. Qaravəllilər.

Əliyev Fərhad İman oğlu, Şamxor rayonu, Alabaşlı kəndi.

Nağıyeva Maya Bahan qızı, Gəncə şəhəri.

Alırzayev Allahverdi Mahmud oğlu, Gəncə şəhəri.

Nağıyev İsmayıl Bahan oğlu, Gəncə şəhəri.

Rzayev Cəlal Alməmməd oğlu, Daşkəsən rayonu, Dəstəfur kəndi.

Hacıyeva Sahilə Məcid qızı, Gəncə şəhəri.

Hümmətov Cəfər Məşədi oğlu, Gəncə şəhəri.

Hacıyev Zülfüqar Əli oğlu, Xanlar rayonu.

VIII. Atalar sözləri və məsəllər.

Əmrahov Əli Əmrah oğlu, Gəncə şəhəri.

İmanova Tərhan Əbdüləli qızı, Daşkəsən rayonu, Kollu kəndi.

Əzizova Nübubət Məhərrəm qızı, Gəncə şəhəri.

Quliyeva Rüxsarə Mirəli qızı, Gəncə şəhəri.

Museyibov Ağakəşi Zaman oğlu, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Əhmədov Maqbet Mütülü oğlu, Gəncə şəhəri.

Quliyeva Firəngiz Qafar qızı, Gəncə şəhəri.

Verdiyev Qəzənfər Hüseynbaba oğlu, Xanlar rayonu.

Axundov Sahib İbrahim oğlu, Gəncə şəhəri.

Rəhimov Ziyad Müseyib oğlu, Gəncə şəhəri.

Əzimova Əsli İsa qızı, Gəncə şəhəri.

Məmmədova Safura Həbib qızı, Gəncə şəhəri.

Hacıyev Zülfüqar Əli oğlu, Xanlar rayonu

Quliyeva Validə Zaman qızı, Gəncə şəhəri.

Quliyeva Gülüstan İsa qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Xasıyev Zirəddin Əsgər oğlu, Gəncə şəhəri.

IX. Tapmacalar.

Məhəmmədov Məhəmməd, Goranboy rayonu, Səfikürd kəndi.

Əliyeva Qəmər, Şəmkir rayonu.

Həmid Bayram oğlu İsmayilov, Gəncə şəhəri,

Məmmədov Yunis, Goranboy rayonu, Qızılhacılı kəndi, 75 yaş.

Pirəliyeva Bənövşə Məhəmməd qızı, Goranboy rayonu, Başqışlaq kəndi, 80 yaş.

Əhmədova Rəhilə. Şəmkir rayonu, Seyfəli kəndi.

X. Bayatılar (Ağılar).

Quliyeva Zərqələm Mehdi qızı, Gəncə şəhəri, 81 yaş.

İmanova Tərhan Əbdüləli qızı, Daşkəsən rayonu, Kollu kəndi.

Dürrə nənə, Gəncə şəhəri, 88 yaş.

Məşədi Kamilə, Gəncə şəhəri, 84 yaş.

Paşayeva Fatma Kərim qızı, Goranboy rayonu, 92 yaş.

Hacıyeva Sahilə Məcid qızı. Gəncə şəhəri. 78 yaş.

İsayeva Həriz Sozalı qızı, Gəncə şəhəri, 76 yaş.

Hüseynova Vüsalə Cəbrayıl qızı, Gəncə şəhəri, 82 yaş.

Quliyeva Gülüstan İsa qızı, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi, 78 yaş.

Səfərova Zeynəb Vəli qızı, Goranboy rayonu, Muzdurlar kəndi, 80 yaş.

XI. Gülməcələr.

Mahmudov Əziz Bəylər oğlu, Gəncə şəhəri.

Şahhüseynov Mahmud Xələf oğlu, Gəncə şəhəri.

Məmmədov Məmməd Namazalı oğlu, Gəncə şəhəri.

Alırzayev Allahverdi Mahmud oğlu, Gəncə şəhəri.

Səfərova Zeynəb Vəli qızı, Goranboy rayonu, Muzdurlar kəndi.

Quliyeva Zərqələm Mehdi qızı, Gəncə şəhəri.

Zeynalzadə İsrayıl Məmməd həsən oğlu, Gəncə şəhəri.

Müseyibov Ağakəşi Zaman oğlu, Goranboy rayonu, Qaradağlı kəndi.

Məmmədova Hürü İsa qızı, Goranboy rayonu.

Şirinova Elmira Məhərrəm qızı, Gəncə şəhəri.

Hacıyev Zülfüqar Əli oğlu, Xanlar rayonu.

Quliyeva Validə Zaman qızı, Gəncə şəhəri.

Əliyev Dərgah Əli oğlu, Gəncə şəhəri.

Əzizova Nübkəbət Məhərrəm qızı.

Axundov Sahib İbrahim oğlu, Gəncə şəhəri.

Əmrahov Əli Əmrah oğlu, Gəncə şəhəri.

XII. Dastanlar.

Alırzayev Allahverdi Mahmud oğlu, Gəncə şəhəri.

Əsgərov Ziyadxan Qəhrəman oğlu, Tovuz rayonu, Əlibaylı kəndi.

Qurbanov Müseyib, Goranboy rayonu, Qızılhacılı kəndi, 84 yaş.

XIII. Xalq nəğmələri.

Bayramova Nərgiz Hacıbaba qızı, Gəncə şəhəri.

Gülsüm nənə, Gəncə şəhəri, 93 yaş.

Allahverdiyeva Səkinə, Yevlax şəhəri, Qaraməmmədli kəndi, 75 yaş.

Nəbiyev Ələsdan Məhərrəm oğlu, Xanlar rayonu, Sabirkənd kəndi, 75 yaş.

Həsənova Səriyyə, Şamxor rayonu, Plankənd kəndi, 70 yaş.
Kərimova Bahar, Gəncə şəhəri, 75 yaş.

XIV. Uşaq folkloru.

Abbasov Məmməd, Gəncə şəhəri, 85 yaş.

Hüseynov Baba, Qazax rayonu, Muğanlı kəndi, 70 yaş.

Məmmədov Hacı, Qazax rayonu, Poylu kəndi, 65 yaş.

Cəfərova Həcər, Şamxor st.Dəllər kəndi, 80 yaş.

Allahverdiyeva Güləbatın Allahverdi qızı, Goranboy rayonu.

Məhəmmədov Maarif, Gəncə şəhəri.

Məmmədova Simruz, Gəncə şəhəri.

Xəlilov Əziz Xəlil oğlu, Gəncə şəhəri, 85 yaş.

Mehdiyev Xəlil Hüseyn oğlu, Gəncə şəhəri.

XV. Xalq təbabəti (Türkəçarələr).

Xanım nənə, Gədəbəy rayonu, Əmiraslanlı kəndi, 73 yaş.

İlyas Namazov, Gəncə şəhəri, 60 yaş.

Paşayeva Fatma Kərim qızı, Goranboy rayonu, 92 yaş.

Tağıyev Qəhrəman Həsənalı oğlu, Tovuz rayonu, Bozalqanlı kəndi, 70 yaş.

Hacıyeva Sahilə Məcid qızı, Gəncə şəhəri, 78 yaş.

XVI. Yuxuyozmalar.

Əmrahov Əli Əmrah oğlu, Gəncə şəhəri.

Zeynalzadə İsrayıl Məhəmməd həsən oğlu, Gəncə şəhəri.

Məmmədova Hürü İsa qızı, Goranboy rayonu, Dəlməmmədli qəsəbəsi.

Hacıyev Zülfüqar Əli oğlu, Xanlar rayonu.

Quliyev Məzahir Tapdıq oğlu, Xanlar rayonu.

MÜNDƏRİCAT

AFA	3
İnstitutdan.....	5
Etnik milli yaddaşdan – folklordan görünən Gəncə (H.İsmayılov).....	6

I. İNAMLAR, SINAMALAR.....	19
II. OVSUNLAR, ALQIŞLAR, QARĞIŞLAR, YANAMALAR, LAĞLAR VƏ ATMACALAR, GİLEYLƏR, TAPŞIRMALAR, ANDLAR.....	25
Ovsunlar.....	25
Qurdağzı bağlama.....	25
Ziyili yox etmə.....	25
Bədnəzərdən qorunma.....	25
Duzyandırma.....	26
Tüstü bazar.....	26
Tapıl-tapıl.....	26
Alqışlar	27
Qarğışlar.....	37
Yanamalar.....	50
Lağlar və atmacalar.....	51
Gileylər.....	56
Tapşirmalar.....	57
Andlar.....	58

III. MÖVSÜM-MƏRASİM NƏGMƏLƏRİ VƏ ONLARLA BAĞLI İNAMLAR

Üzərlik yandırma mərasimi.....	63
Yağışı kəsmək.....	63
Xıdır Nəbi.....	63
Sayaçı sözləri.....	64
Holavarlar.....	64

IV. MİFOLOJİ RƏVAYƏTLƏR

Ovçu Pirim.....	65
Ocax ilanı.....	66
Yeddi qardaş ilan.....	66
Qara pişik.....	66

V. ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

Qara inək zağası.....	68
Həzrət Süleymanın üzüyü.....	68
İman Həsənin arvadı.....	69
Elm xəzinədir.....	70
Musaynan Füreyl.....	74
Abuzərlə ilan.....	78
Yaqub pyğəmbər.....	79
Nə gəzirdin ozanda?.....	80
Qanlı körpü.....	81
Xan Çobanla Sara.....	82
Kişilə cin.....	83
Qoç daş.....	85
Gəlin qayası.....	86
Piri baba.....	86
Həzrətali peyğəmbər.....	86
Daş oğlan.....	87
Şalfiruz baba.....	88
Pirabdəlqasım.....	88
Kələmərç.....	89
Kərəm körpüsü.....	90
Naməlum Azərbaycan şəhəri.....	91
İsmayıl qurbanı.....	92
“Gəlin qaya”.....	93
Daşqalaq.....	99
Kəpəz, Alvız, Murov, Qoşqar.....	104
Dəlidağ.....	105
Naftalan.....	107
Məhəmməd peyğəmbərlə ilan.....	108
Loğmanın cavabı.....	108
Gəncə.....	109
Qızılhajılı.....	109
Aldədən qazan plovu.....	110
Novruz bayramı.....	111
Qarının borcu.....	111
Qurd Zöhrə.....	112
Sona bulağı.....	112
Hələ bircə mıxca çıxarmışam.....	114
Daş hədiyyə dönəndə.....	115
Qoy su nəyin üstündən axır-axsın.....	115

Padşahla dilənçi.....	116
Gec gəlmişəm.....	117
Arvadın sözünə gah bax, gah baxma.....	117

VI. NAĞILLAR

Yazıya pozu yoxdur.....	120
Yolçuyla üç heyvan.....	125
Şah Abbasla qız.....	131
Şah Abbasla oğlan.....	132
Dəvriş Xudayarın nağılı.....	133
Yusif Ayyar.....	136
Xanla nökrənin nağılı.....	140
Evi kim tikər?.....	143
Şərəbanı xanımın nağılı.....	146
Tacirlə dərviş.....	150
Padşahla vəzirin səyahəti.....	155
İlanla qızın nağılı.....	156
Kəlləgözün nağılı.....	158
Əccər oğlunun nağılı.....	161
Çərxi-gərmiş.....	163
Şahzadənin nağılı.....	163
Sulduzlu Bayram.....	165
Uçan padşah.....	170
Ağlar-güləyəninin nağılı.....	177
Adıgözəllə Aslan şahın nağılı.....	181
Üç bacının nağılı.....	184
Gülqahqahın nağılı.....	188
Xocanın nağılı.....	196
Padşahın nağılı.....	197
Qəşəm şahın nağılı.....	201
Ədalətli vəzir.....	207
Bəhruzun nağılı.....	211
Aqıl padşah.....	217
Bazubənd nağılı.....	221
Tülkünün nağılı.....	228
Məhəmmədin kələyi.....	230
Şirzadın nağılı.....	232
Şumxiyar.....	236
Qoluyox qızın nağılı.....	239
Alın yazısı.....	243

Gülpərinin nağılı.....	246
Məhəmmədlə Gülcahanın nağılı.....	253
Cimeşin nağılı.....	259
Şorgöz padşah.....	263
Həzrəti Süleyman eşqinə	267

VII. QARAVƏLLİLƏR

Keçəlin kələyi, hacının tamahı.....	270
Keçəl.....	271
Keçəlin sərgüzəşti.....	273

VIII. ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

IX. TAPMACALAR

X. BAYATILAR (AĞILAR).....

XI. GÜLMƏCƏLƏR

Sorağını Naltökənnən almışam.....	335
Mübarək olsun, ay Abbasəli!.....	335
Seyfəlisən, keç başa.....	335
Görmüşüm də, yemişim də.....	336
Bəs o biri kimdi?.....	336
Küçükdən südə getdi.....	336
Mənnən bulamaqdı!.....	336
Heç yana qaçan deyil.....	337
Bu da mənim baxtımdandır.....	337
Şofer ölüb.....	338
Sulu Quran.....	338
Sadiq kişinin inəyi.....	340
"Kişilik" naminə.....	341
Qalanını da talan eliyəjəklər.....	341
Sövdələşmə.....	341
Üç kişinin sö bəti.....	342
O, mənim köynəyim olacaq.....	342
Mən qaçaq olan ili.....	343
Oyçu Qulu.....	343
Qoy yerdə ölsün.....	344
Kamal kişinin yalanı.....	345
Qatır, canavar və tülkü.....	346
Tasa-pasan yatdımı?.....	347
Kimdi elə xırdalığa baş qoşan?.....	347
Bir az da piyada gedək.....	348

Məndən alacaq.....	348
Moskvanı görsən neylərsən?.....	348
Bəs onun yerində olsan neyləyərsən?.....	349
Olmasın bir abbası.....	349
Yazır yazsın, pozur pozsun.....	349
Canavarın yanında ür.....	349
Niyə çox pişməsin?.....	350
Gülü kişi itinə yaxın durmur.....	350
Qurban olum, təsbe , sana.....	350
Halallıq almırmış.....	351
Dədəsinin də qiymətini üstünə qoymuşdu.....	351
Üstəlik aşnasını gətirib.....	352
Ye, qoy boyun uzansın.....	352
Adı Usufdu, işində ol.....	353
Sənin dediyin daş armuddur.....	353
Uşağın sifətini kor eləmə.....	353
Ya sən sat, ya da mən.....	354
Vay sənin, dırmıq yiyəsi.....	354
Gözümü niyə tökürsən?.....	355
Yorulmayasan.....	355
Ürəyim arxayındır.....	355
Kor davası salmışam.....	356
Ya Band, çarığım cırılmasın.....	356
Bizi biabır eləmə.....	357
İstəyirsən iki-iki kəsim.....	358
Dilimə bağla.....	358
Lal gəlin.....	359
Məni məscidə salma.....	359
Bölgü.....	359
Mən məscidə girirəmmi?.....	360
Ağıllı olsaydın, kasıb olmazdın.....	360
Öhö-öhö lazım imiş.....	360
Kisəsini doldurub aparacaq.....	361
Məscidə gedən olmayacaq.....	361
Həşim baba ilə Tapdıq.....	361
Əlləm-qəlləm dərsi.....	362
Qavalı belə çalarlar.....	363
Sən ağlızsən, yoxsa mən?.....	364

XII. AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ	
MOLLA ƏSGƏR.....	365
Cıǵalı təcnislər	
Nə qara bağlar.....	365
Qatar-qatar.....	366
Divani	
Gəl.....	367
BİSAVAD TEYMUR	
Qoşmalar.....	368
Dedimmi?.....	368
Yadıma düşdü.....	369
Gedirəm bu gün.....	369
Dağlar.....	370
A Cabbar əmi.....	370
Ağlatdı.....	371
Könlümü.....	372
Yatır.....	373
MÜLKÜLÜ HƏSƏN	
Təcnis	
A yana-yana.....	374
Müxəmməs	
Qonşunuza.....	375
Gözəl.....	376
Fələkm.....	378
Xatıncanlı Kor Söyün.....	379
Oyada məni.....	379
Ay qoşa-qoşa.....	380
Sınamamış.....	380
Ay sinə-sinə.....	380
Sorağındayam.....	381
Nə var ki.....	381
Qovalanmamış.....	382
Nəynən olsun?.....	382
XIII. DASTANLAR	
Məmmədlə Güləndam.....	384
Səmədlə Savad.....	398
Nəcəf.....	434

XIV. XALQ NƏĞMƏLƏRİ	
A yar, yar.....	449
Bir otaq tikdirdim.....	449
Qurban olum.....	449
Yaylıgım itdi, nənə.....	450
XV. UŞAQ FOLKLORU	
Oyun - nəğmələr.....	452
A tər-xana-tər-xana.....	452
O qara qazan doldumu?.....	452
Qiy qılıncım.....	452
Zulama.....	453
Gözbağlayıcı.....	453
Neynirsən?.....	453
Sanamalar.....	454
Okudu-bukudu.....	454
Biri birə.....	454
Əl-əl əpənək.....	454
Bibili qoz.....	455
Çıxdım çinar başına.....	455
Pişiyim.....	456
Portağalı soydum.....	456
Fatmacıq.....	457
Əkdim noxud.....	457
Ləmpəni qoydum ortaya.....	457
Odur, budur.....	457
Ekli-mekli.....	457
Dımbılı qız.....	458
Bir, iki qırmadı.....	458
İynə-İynə.....	459
Motal-motal.....	460
Bir-iki.....	460
Əkil-bəkil.....	460
Barmaqlar.....	461
Düzgünlər.....	461
Üşüdüm ha üşüdüm.....	461
Keçəl.....	461
A Nərgizə, Nərgizə.....	462
Qarğa qar istər.....	462
Yağış yağır.....	462

Maşın gəlir.....	463
Xana.....	463
Get babadan pul istə.....	463
Dımbılı kişi tar çalır.....	463
Çəkməçilər çəkmə tikir.....	464
Araz gəlir.....	464
Sim, sim, Simgilə.....	464
Tamara, Tamara, tat qızı.....	465
O toy-bu toy.....	465
Keçəl.....	465
Turşulu aş içməyəm.....	465
Zö rə ölüb.....	466
Nərgiz ölsün.....	466
Çınqıdı, çınqıdı çaleydim.....	466
Alıq-balıq olaydım.....	466
Dolamalar.....	467
Cıratmalar.....	470
Əliş.....	470
Emişqa.....	470
Xuman xan.....	471
Tükəzban yatır.....	471
Yanıltmaclar.....	471
Nazlamalar.....	473
Laylalar.....	474
Oyunlar.....	476
Çiling-ağac.....	476
Müçük.....	476
Bənövşə.....	476
Siçan-pişik.....	477
Mozdaş.....	477
Yeddi daş.....	477
Göz bağlayıcı.....	477
Xan-vəzir.....	478
Dala yaylıq atma.....	478
Qoturum səndə.....	478
Gizlənpaç.....	478
Beşdaş.....	479
Qara qazan.....	480
A tər-xana-tər-xana.....	480
Ənzəli.....	480

XVI. XALQ TƏBABƏTİ (TÜRKƏÇARƏLƏR)

Qızılgül və ondan hazırlanan məhsullar.....	482
Gülcənd.....	484
Gülab.....	484
Qızılgül şərbəti.....	484
Gül suyu.....	484
Şəfali bitkilər və onlardan hazırlanan məhsullar	
Kəkotu.....	485
Qəfli.....	485
Qantəpər.....	485
Daşyarpızı.....	485
Gülxətmi.....	485
Əmənkömənci.....	485
Gicitkan.....	486
Bağayarpağı.....	486
Nar kökü.....	486
Nanə arağı.....	486
Şaftalı arağı.....	486
Şah-tərə arağı.....	486
Yarpız arağı.....	487
Bişmiş soğan.....	487
Əvəlik.....	487
Qarğıdalı saçağı.....	487
Yer cövüzü.....	487
Düyü.....	487
Göyəm.....	487
Limon.....	488
İstiot.....	488
Gavalı.....	488
Armud.....	488
Əncir.....	488
Tut və ondan hazırlanan məhsullar.....	488
Bəhməz.....	488
Tut qurusu.....	489
Tut arağı.....	489
Tut sirkəsi.....	489
Nar və ondan hazırlanan məhsullar.....	489
Narşərab.....	489
Nartaşa.....	489

Çörək növləri.....	490
Çad.....	490
Küllü kömbə.....	490
Xamralı.....	490
Sac yuxası.....	490
Fəsəli.....	491
Fətir.....	491
Təndir lavaşı.....	491
Kətə.....	491
Kətənin içi.....	491
Qatdama.....	491
Quymaq.....	492
Xəşil.....	492
Halva.....	492
Yarma xəşili.....	492
Tutmac.....	492
Umac.....	493
Qazxəngəli.....	493
Əvəlik aşı.....	493
Unudulmuş xörəklər.....	493
Hopbaca.....	493
Firni.....	494
Səməni halvası.....	494
Sülfüllü.....	494
Balıq ləvəngisi.....	494
Qovud.....	495
Hədik.....	495
XVII. YUXUYOZMALAR.....	496
GÖSTƏRİCİ:.....	498
I. Şəxs, mifoloji və folklor obrazlarının adları.....	498
II. Yer adları.....	500
III. Əşya-predmet adları (Daşlar, bitkilər, heyvanlar, meyvələr, xörəklər, silahlar və s.)	501
SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT	507

Azərbaycan folkloru antologiyası,
IX kitab, (Gəncəbasar folkloru),
Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2004.

Nəşriyyat direktoru:
Elşən Hətənzadə

Kompüterdə yığdı:
Ruhəngiz Əfəndiyeva
Aygün Balayeva

Korrektor:
Tahir Orucov

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Baxşəli Süleymanov

Kağız formatı: 60/84 16/1
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 35 ç/v
Tirajı: 500
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab “Səda” nəşriyyatında
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

